2012 ዓ.ም.

የሴም እና የኩሽ ሕዝቦች አመጣጥ በኢትዮጵያ
እና
የኢትዮጵያ ታሪክ

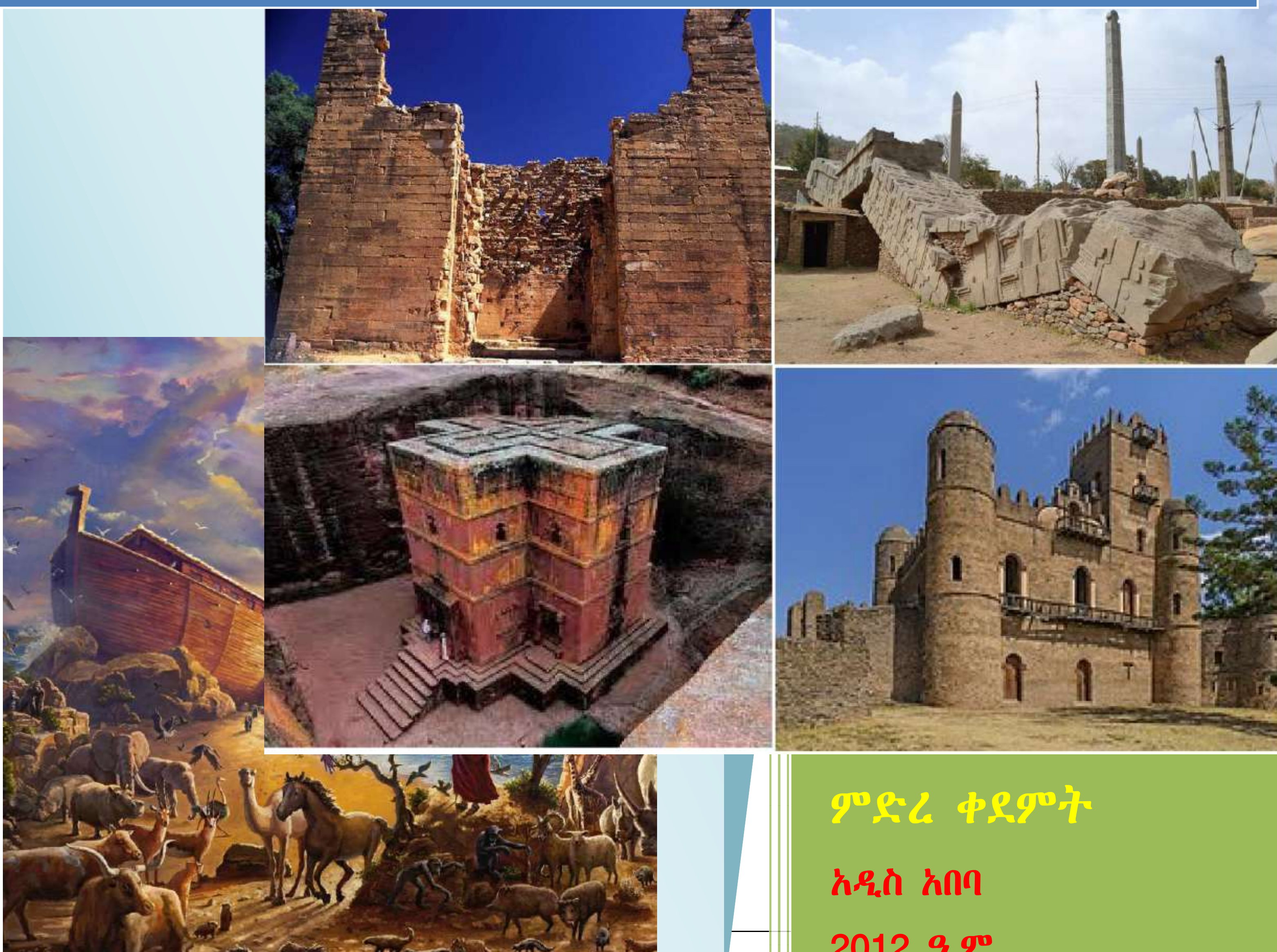

ምድረ ቀደምት

አዲስ አበባ

2012 ዓ.ም.

የሴም እና የኩሽ ሕዝቦች አመጣጥ በኢትዮጵያ እና የኢትዮጵያ ታሪክ

ዳንኤል አድማሱ (ኢ/ር)

አዲስ አበባ

2012 ዓ.ም.

https://www.facebook.com/danrpda

https://danrpda.github.io/danyboyrpda.com/

https://t.me/telegdanyboyrpda

https://danyboyrpda.blogspot.com

https://twitter.com/daniel_admassu

https://www.youtube.com/channel/UCVjPGqH8v7hCg715bIhLC3A

danrpda@yahoo.com

© መብቱ በሕግ የተጠበቀ ነው

የመጀመሪያ ሕትመት (2012 ዓ.ም. ገና ያላለቀ ያልታተመ)

መታሠቢያነቱ፡- ኢትዮጵያን ብለው ከ2010 ዓ.ም. — 2012 ዓ.ም በመላው ኢትዮጵያ በግፍ ለተሠው፣ ከቤታቸው ለተፈናቀሉ እና ቤት ንብረቶቻቸው ለወደመባቸው ውድ የኢትዮጵያ ሕዝቦች ይሁን፡፡

ማውጫ

የሴም እና የኩሽ ሕዝቦች አመጣጥ በኢትዮጵያ እና የኢትዮጵያ ታሪክ 2

መቅድም 9

የአዳም እና የሔዋን ዘመን 12

የኖሕ ዘመን 20

የኖሕ ነገዶች ወደ ተለያዩ ሥፍራዎች መበተን 26

የባቢሎን መበተን 41

የግብፅ ወይም ምስር ምሥረታ 44

የቀደምት ስርወ መንግስት ዘመን (Early Dynastic Period) (3150-2613 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ወይም የአርካይድ ዘመን 48

የቀደምት የግዛት ዘመን (Old Kingdom) (2650—2150 ቅ.ል.ክ. (B.C)) 48

የመጀመሪያ የመካከለኛው ዘመን (First Intermediate Period) (2150—2030 ቅ.ል.ክ. (B.C)) 48

የመካከለኛው የግዛት ዘመን (Middle Kingdom) (2030—1640 ቅ.ል.ክ. (B.C)) 49

2ኛው የመካከለኛው ዘመን (second intermediate period) (1640—1540 ቅ.ል.ክ. (B.C)) 49

አዲስ የግዛት ዘመን (New Kingdom) (1550—1070 ቅ.ል.ክ. (B.C.)) 52

3ኛው የመካከለኛው ዘመን (third intermediate period) (1070—713 ቅ.ል.ክ. (B.C.)) 56

የመጨረሻው ዘመን (late period) (712—332 ቅ.ል.ክ. (B.C.)) 58

የኩሽ ምድር / የኑቢያ ምድር/ የአሁኑ ሡዳን የዓይቶጵያ ምድር በጎንደር አይከል ወይም በጭልጋ ከተማ ላይ መመሥረት 77

የከርማ ከተማ መመሥረት 88

የናፓታ ከተማ መመሥረት 96

የደንጎላ ከተማ መመሥረት 101

የመሮዌ ከተማ መመሥረት 102

የኩሽ ምድር /የአቢሲኒያ ምድር/ የፑንት ምድር/የኢትዮጵያ ምድር በጣና እና ጎንደር ከተሞች ላይ መመሥረት ... 109

የኩሽ መንግስት ... 109

የሴም ምድር /የአቢሲኒያ ምድር/ የፑንት ምድር/የሐበሻ ምድር/ የኢትዮጵያ ምድር በሳባ ከተማ ላይ መመሥረት ... 115

የየመን ሳባ ከተማ እና የየመን ሳባ ሼባ /ሳባ ሻባ/ ሥርወ መንግስት መመሥረት ... 115

የአቢሲኒያ ሳባ ከተማ እና የአቢሲኒያ ሳባ ሻባ /ሳባ ሼባ/ ሥርወ መንግስት መመሠረት ... 123

የአጋዚአን መንግስት ... 123

የኢየሩሳሌም ከተማ እና የ12ቱ ነገደ እስራኤላውያን ስርወ መንግስት መመሥረት ... 144

አብርሐም ... 144

ጥንታዊው የእስራኤል ዘመን (Iron Age) ... 151

ዮሴፍ ... 151

ሙሴ ... 153

ንጉስ ዳዊት ... 167

ንጉስ ሰሎሞን ... 175

የእስራኤል /የሠማሪያ /የዮሴፍ ነገድ ... 185

የይሁዳ /የንፍታሌም ነገድ ... 188

ኢየሡስ ክርስቶስ ... 198

ድንግል ማርያም ... 198

የድንግል ማርያም እና የኢየሱስ ክርስቶስ ውልደት ... 198

የድንግል ማርያም ስደት ... 207

የድንግል ማርያም ርገት ... 229

መጥምቁ ዮሐንስ ... 233

ጥምቀት ... 236

የኢየሱስ ክርስቶስ ስቅለት ... 241

ንግስት እሌኒ 247

መስቀል 247

የየሃ፣ የአንጎት (ሀይቅ እስቲፋኖስ) እና የአምሓራ ሣይንት ከተማዎች እና የዳዕማት ሥርወ መንግስት መመሥረት 254

ንግስት ሳባ /ንግስት ሐዜብ/ ንግስት ማክዳ 255

የኦሪት መስዋት ሲሰዋባቸው የነበሩ ገዳማት እና አብያተ ክርስቲያናት 264

ጽዮን ማርያም ጽጌ ደንገላት ገዳም 264

በዳዕማት ስርወ መንግስት ወቅት የነበረው የሳብያኖች ስልጣኔ 267

የሳባ ነገዶች ሠፍረውባቸው የነበሩ የሰሜን ግዛቶች 271

የየሃ ከተማ 276

የመጠራ ከተማ 282

የከስከስ ከተማ 287

የቆሀሂቶ ከተማ 289

የአምሃራ ሳይንት/ የቦረና-ደብረ ሲና / ከተማ 292

የአምሓራ ሳባ ነገዶች 293

የትግሬ ሳባ ነገዶች 297

የዳሞት እና የጋፋት ሳባ ነገዶች 297

የጉራጌ ሳባ ነገዶች 298

የሐርላ ሴሜቲኮች / የሃረሪ ሴሜቲክ ነገዶች 299

የአርጎባ ነገዶች 299

የቤጃ ነገዶች 301

የሐማሴን የኩሽ ነገዶች 302

የፉጥ ነገዶች 302

የአገው ነገዶች 302

የኩናማ ነገዶች 303

ከዳዕማት እስከ አክሱም ስርወ መንግት ዘመን 315

የአዱሊስ ከተማ 321

የአክሱም ከተማ እና የአክሱም ሥርወ መንግስት መመሥረት 332

የአክሱም ከተማ 333

ንጉስ ዓውዶ ዣን አሠግድ 340

አቡነ ሠላማ /ከሣቴ ብርሃን/ ፍሬም ናጦስ 345

ንጉስ አብርሃ አፅብሃ /ሲዛናና ሳይዝና/ ኢዛናና ሳይዝና 349

ርዕሰ አድባራት ወገዳማት ተድባበ ማርያም ቤተ ክርስቲያን 394

ርዕሰ ርዕሳን መርጡ ለማርያም ቤተ ክርስቲያን 396

መናገሻ አምባ ነገሥት ማርያም ገዳም ቤ/ክርስቲያን 399

የረር ዋሻ ቅዱስ ሚካኤል ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያን 400

የኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን 405

የኒቂያ ጉባኤ 405

የቆስጠንጢኒያ ጉባኤ 406

የኤፌሦን ጉባኤ 406

የኬልቄዶን ጉባኤ 407

ንጉስ እለዓሜዳ 413

ንጉስ አፄ ካሌብ 425

ቅዱስ ያሬድ 434

የዜማ መሣሪያዎች 439

ንጉስ አፄ ገብረ መስቀል 455

የእስልምና ሀይማኖት 459

ነብዩ ሞሃመድ 459

አቡ ባከር አል ካተብ፣ ኡመር ኢብን አል ካተብ፣ ኦትማን ኢብን አፋን፣ አሊ ኢብን ታሊብ.......... 468

ንጉስ አርማህ........ 472

ንጉስ ድግናዝን 477

ዮዲት (ጉዲት)........ 477

ንጉስ አንበሳ ውድም........ 477

ንጉስ አዜ ድልነአድ 477

የሮሃ ላልይበላ ከተማ እና የዛግዌ ሥርወ መንግስት መመሥረት 481

ንጉስ ይትባረክ (እመልመኩን) 486

ንጉስ ይኩኖ አምላክ 486

ዳጋ እስቲፋኖስ የአባቶች አንድነት ገዳም 486

የበረራ ከተማ - የሸዋ ነገስታት - የኢትዮጵያ መንግስት መመሥረት........ 487

የጎንደር ከተማ - የመሳፍንት ነገስታት - የኢትዮጵያ መንግስት መመሥረት 488

የመቀሌ ከተማ - የትግራይ ነገስታት - የኢትዮጵያ መንግስት መመሥረት 488

የአንኮበር ከተማ - የሸዋ ነገስታት - የኢትዮጵያ መንግስት መመሥረት 488

የአዲስ አለም (መናገሻ) ከተማ - የሸዋ ነገስታት - የኢትዮጵያ መንግስት መመሥረት........ 488

የእንጦጦ ከተማ - የኢትዮጵያ መንግስት መመሥረት........ 488

የአዲስ አበባ ከተማ - የኢትዮጵያ መንግስት መመሥረት........ 490

የአሁኗ ኢትዮጵያ - የኢትዮጵያ መንግስት መመሥረት 490

የመፅሐፍ ማጣቀሻዎች 492

መቅድም

የዚህ መፅሐፍ አላማ ያለፈውን የኢትዮጵያ ታሪክ ለአንባቢው እንዲረዳውና በተለይም አሁን ባለንበት ከ2010 ዓ.ም እስከ 2012 ዓ.ም. ውስጥ በታሪክ ባለን ያልተገባ አረዳድ ምክንያት በአገራችን ወሳኝ በሆኑ የመንግስት ተቋማት ውስጥ እንዲሁም በሀገራችን ፖለቲካ ላይ በተጨባጭ መሬት ላይ የዘረጋናቸው አላስፈላጊ ስርዓቶች በቀደምት አብሮ በመኖር ከዓለም በከፍተኛ ማማ ላይ የነበርነው የዚህች ሀገር ሕዝቦች እርስ በእርሱ እንዲናተብ እና እንዲባላ አድርገነው የዘመኑ ተወቃሽ ትውልዶች መሆናችን ከማንም ዓይምሮ ሊሠወር የማይችል ሀቅ ነው፡፡

እንደምናውቀው ታሪክ የሰው ልጆችን ህይወት ከተፈጥሮ እንዲሁም ከአካባቢው ጋር የሚያደርገውን እልህ አስጨራሽ ትግል ከማህበራዊ፣ ከፖለቲካዊ እና ከኢኮኖሚያዊ ያለውን ቁርኝነት እና ከነዚህም ግባቶች አያሌ ተሞክሮችን በመቅሰም አቅምን ፈጥሮ ማንነቱን፣ ኑሮውን እንዲሁም የሚኖርበትን የሀገር ዕድገት የሚያዘምንበት እና ለመጪው ትውልድ ፈር የሚያበጅበት በጊዜ መነፅር የምናይበት የህብረተሰብ ሳይንስ ክፍል ነው፡፡ ስለሆነም ታሪክ እራሱን ችሎ በአትኩሮት የምናየው እና የምንከባከበው መሆን ይኖርበታል፡፡ ይህ ሲባል ግን የተዛባ እና ሕብረተሰቡን በማይሆን አረዳድ ለመቅረፅ የሚሞከርበትን አካሄድ ግን አበክረን ልንታገለው እና ልናከስመው የሚገባ መሰረታዊ ሀቅ ነው፡፡

ስለሆነም ነጭ ነጯን እውነተኛውን የኢትዮጵያ ታሪክ ለሕዝቡ መረጃ እንዲደርሰውና እውነታውን ተረድቶ ቀድሞ የነበረንን አብሮ የመኖር ባሕላዊ እሴት ለማስጠበቅ እንደ አንድ የኢትዮጵያ ዜጋ የቻልኩትን ከተለያዩ የመረጃ ምንጮች ያገኘኋቸውን እና ያነበብኳቸውን ሰነዶች እያመሳከርኩ እና እየመረመርኩ ሊታወቁ ይገባቸዋል ብዬ ያመንኩባቸውን የታሪክ ፍሰት በየፈርጁ በዚህ መፅሐፍ ውስጥ ለመከተብ ሞክሬአለሁ፡፡ ከዚህ በተጨማሪ አሁን ላለንበት የትርምስ ወቅት የሴም እና የኩሽ ሕዝቦች ታሪክ ወሳኝ መሆናቸውን በመረዳት የትኩረት አቅጣጫዬን በነዚህ ሁለቱ ነገዶች ላይ በማድረግ በስፋት ለመተንተን ሞክሬአለሁ፡፡ በተረፈ እውነታውን የመመርመር እና የመምረጥ ውሳኔ የአንባቢው የሚሆን ይሆናል፡፡

ሌላው በታሪክ ቅርሶች ላይ ባለን የተዛባ አመለካከት ለቅርሶች የሚገባውን ጥበቃ ሳናደርግ ከቅርሶቹ ሊገኙ የሚችሉ ዘርፈ ብዙ ጥቅሞች ለምሳሌ የቱሪዝም ገቢ፣ በዓለም ደረጃ የሚፈጥሩትን ስነ ልቦና አበርክቶ፣ ትውልድን በመቅረፅ ያለው አበርክቶ፣ ለመዝናኛ፣ ለአካባቢ ውበት፣ ለሀገር ዕድገት በሚደረገው ርብርብ የዕውቀት ሽግግር ወዘተ… የመሳሰሉትን ሳናገኝ ቀርተናል፡፡ የዓለም ቅርስ ጥበቃ መርሆችም ይህንን ዕውነታ ነው የሚነግሩን፡፡ ስለሆነም በቅርሶች ላይ የምናደርገውን ጥበቃም ሆነ ስለ ቅርሶቹ መረጃ ወቅቱን በሚመጥን ደረጃ

ማዕከላትን እስከ ሚገባው የታችኛው መዋቅር ድረስ በመዘርጋት የጥቅሙ ተካፋይ መሆን አለብን ብዬ አምናለሁ፡፡

በአጠቃላይ ቅርሶች የማንነታችን መገለጫዎች እና የታሪክ ምንጮቻችን እንዲሁም በርካታ ማህበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ፖለቲካዊ እና ከላይ የተዘረዘሩትን ዘርፈ ብዙ ጠቀሜታዎች ያላቸው በመሆኑ ተገቢውን ጥበቃ እና እንክብካቤ ልናደርግላቸው ይገባል፡፡ ስለሆነም እነዚህን የመረጃ ምንጮች የሆኑትን ቅርሶች በዓይነት፣ በቦታ፣ በይዘት፣ በብዛት ወዘተ… በዓለም የቅርስ ጥበቃ መስፈርት መሰረት ቆጠራ እና ምዝገባ በማድረግ በዘመናዊ የመረጃ ማዕከላት ውስጥ በመሰነድ ለሚመለከተው የውጭም ሆነ የአገር ውስጥ ህብረተሰብ ክፍሎች ስለቅርሶቹ አጠቃለይ ጥልቅ ትንታኔ በዘመናዊ ሙዚየም መልክ በማቅረብ አንድም ከዘርፉ የሚገኘውን ጥቅም በመቋደስ በሌላም የህብረተሰቡን ግንዛቤ እና እውቀት ሽግግር በማድረግ ልንረባረብ ይገባናል፡፡

ስለታሪክ ሲነሳ ከምንወስዳቸው አበይት የታሪክ ምንጮች ውስጥ ሳይንስ እና ሀይማኖታዊ ዕምነቶች የጎላውን ድርሻ ይወስዳሉ፡፡ ሁለቱንም ደግሞ እንደ አሳማኝነቱ እና እውነታዊ አመክኖ ልንወስዳቸው ይገባል እላለሁ፡፡ ስለሆነም በዚህ መፅሐፍ ውስጥ የሳይንሱንም ሆነ የሃይማኖታዊ ማስረጃዎች መጠቀም በሚገባው ቦታ ለመጠቀም ሞክሬአለሁ፡፡ ሌላው የባህላዊው እና ትውፊታዊ ማስረጃዎች ሲሆኑ ባሕላዊው በገሃዱ ዓለም የሚታይ ስለሆነ እንደ ምንጭ መውሰዱ ተገቢና የማያወላዳ ሲሆን የትውፊታዊውም ቢሆን ሌላ መረጃ እስከሌለ ድረስ ተገቢ እና አሳማኝ የሆኑትን መጠቀሙ ስህተት ነው ብዬ አልወስደውም፡፡ እዚህ ጋር ግን ትውፊታዊ መረጃ እና አፈ ታሪክን መለየት ይኖርብናል፡፡ ትውፊታዊ ማስረጃ ሲባል ከትውልድ ትውልድ ሲሸጋገር የመጣ ተቀባይነት ያለው እና ከገሀዱ ዓለም ጋር ሲነፀፀር እውነታ ያለው ማስረጃ ነው፡፡ ከዚህ በተቃራኒው ደግሞ አፈ ታሪክ የምንለው ሲሆን ይህም ምንም አይነት የገሀዱ ዓለም ተዛምዶ የሌለው እና በህብረተሰቡ ቅቡልነት የሌለው ፈጠራ ድርሰት ነው፡፡ ስለሆነም የታሪክ መረጃዎች ስለምናቀርበው የታሪክ ሀቲት ከቦታ፣ ከጊዜ እና ከሌሎች ተዛማች ነገሮች ጋር ያለውን ነባራዊ ሀቅ የሚያረጋግጡልን ምስክሮች ስለሆኑ ጥንቃቄ ልናደርግላቸው እና ልንተብቃቸው የሚገባ ነው፡፡

በበዚህ መፅሐፍ ውስጥ በሁሉም የጊዜ አቆጣጠር ማለትም በኢትዮጵያዊያኑ የሔኖክ የዘመን አቆጣጠር የምንጠቀመውን ዓ.ዓ. እና ዓ.ም. (ዓ.ዓ. ዓመተ ዓለም የተባለው ከኢየሱስ ክርስቶስ ውልደት በፊት የነበረውን ጊዜ ሲሆን ዓ.ም. ዓመተ ምህረት ማለት ደግሞ ከኢየሱስ ክርስቶስ ውልደት በኂላ የነበረውን ጊዜ የሚወክል ነው)፣ እ.ኤ.አ. ወይም CE (እ.ኤ.አ. ወይም CE የሚባለው በውጮቹ አቆጣጠር ሆኖ ከኢየሱስ ክርስቶስ ውልደት በኂላ ያለውን ጊዜ ለመወከል የተጠቀቡበት ሲሆን ከመረጃ ምንጮቹ ላይ እንደሠፈረው በዚህ መፅሐፍ ውስጥ ተቀምጧል)፣ BC ወይም BCE (BC ወይም BCE Before Christ ይህም የውጮቹ የተጠቀሙበት የጊዜ ውክልና ሲሆን ከኢየሱስ ክርስቶስ ውልደት በፊት ያለውን የሚያሳይ ነው)፡፡ BC ወይም BCE ከኢየሱስ ክርስቶስ ውልደት በፊት ያለን ጊዜ ሆኖ እስከ ኢየሱስ ክርስቶስ ውልደት 0 ዓመት እስኪሆን ድረስ እየቀነሰ የሚሄድ ነው፡፡ AD antediluvian ደግሞ ይህም ከኢየሱስ ክርስቶስ

ውልደት በፊት ያለውን ጊዜ ይሆንና ከኢየሱስ ክርስቶስ ውልደት 0 ዓመት ይጀምርና እየጨመረ ወደኋላ የሚሄድ ነው፡፡

እንደምናውቀው የኢትዮጵያው የሆነው የሔኖክ ዘመን አቆጣጠር የሚጀምረው ከአዳም መፈጠር ጀምሮ ሲሆን አዳም አጥፍቶ ከገነት ሲባረር እና በዕርሱ በአዳም እና በሚስቱ በሔዋን ጥፋት ምክንያት የሠው ልጅ በግዞት ዓለም በፍዳ እንደነበር ይታወቃል፡፡ ስለሆነም እግዚአብሔር ለአዳም ቃል በገባለት መሰረት ከልጅ ልጅህ ተወልጄ አድንሃለሁ እንዳለውና የእግዚአብሔር ልጅ ኢየሱስ ክርስቶስም ወደዚህች ዓለም መቶ የሰውን በደል እርሱ ተሸክሞ በመስቀል ላይ ተሰቅሎ እርሱን እና ዘሮቹን በሙሉ በፍዳ ሲኦል የነበሩትን ነፍሶች ጭምር ሲያድናቸው 5500 ዓመት (አምስት ሺህ አምስት መቶ) ስለነበር የጊዜ አቆጣጠሩ ይህን ታሳቢ በማድረግ የተሠላ ነው፡፡ አቐጣጠሩም ከ5500 ቅ.ል.ክ ወይም ዓ.ዓ. እያለ ወደ ታች እየቀነሰ የሚሄድ ነው፡፡

ከአዳም መፈጠር እስከ ኖሕ የጥፋት ውሃ (ማየ አይኃ) ያለውን ጊዜ (ከ5500 ዓ.ዓ. - 3244 ዓ.ዓ.) 2256 ዓመት በማስላት እንዲሁም ከኖሕ የጥፋት ውሃ (ማየ አይኃ) እስከ የአብርሃም ውልደት (2123 ቅ.ል.ክ.) 1121 ዓመት እንዲሁም ከአብርሃም ውልደት እስከ ኢየሱስ ክርስቶስ መወለድ ያለውን ጊዜ (2123 ዓ.ዓ. — 0 ዓ.ም.) 2123 ዓመት በማስላት የተቀመረ የሔኖክ የዘመን አቆጣጠር ነው፡፡

ሌላው በብዙ ፀሐፍቶች ተፅፈው በሚገኙ የታሪክ መፅሐፎች ውስጥ በግልፅ ያላስቀመጡት ያለው በኢትዮጵያ የነገስታት ዝርዝር ተብሎ በአብዛኛው መፅሐፍ ውስጥ የምናገኘው በኑቢያው ዓይቶጵያ እና በአቢሲኒያው ኢትዮጵያ ነግሠው የነበሩት ነገስታቶች ተደበላልቀው እናያለን፡፡ በተለይ በጥንቱ ታሪክ የነበሩት የሁለቱ ግዛት ነገስታቶች በገዙባቸው የጊዜ እና የስም ዝርዝር ተለይተው መቀመጥ ነበረባቸው፡፡ ምንም እንኳን በዚህኛው ዘመን ለነበሩት ነገስታቶች ተለይተው ባይቀርቡም ከመካከለኛው ዘመን ጀምሮ ለነገሱት ነገስታቶች ግን በማያሻማ መልኩ ተቀምጦ እንደሚገኝ ደግሞ ሃቁን መካድ አያስፈልግም፡፡

በዚህ መፅሐፍ ውስጥ የተጠቀምኩት የታሪክ አጠናን ዘዴ የጊዜ ፍሰትን (Time Line Approach) የተከተለ የአጠናን ስልት ነው፡፡ ስለሆነም ካሉት የታሪክ ምንጮች በመነሳት እና በመመርመር ጊዜውን እና መቼቱን እንዲሁም አጠቃላይ ስለነበሩባቸው የከተሞቹ ይዘት በማሰናሰን ሊገኙ የሚችሉትን ነገስታቶች እና የታሪክ ቅደም ተከተል በመረጃ በማስደገፍ ለማስቀመጥ ሞክሬአለሁ፡፡

መልካም ንባብ…

የአዳም እና የሔዋን ዘመን

እንደሚታወቀው የዓለም የመጀመሪያ ታሪክ ቀዳሚ ማስረጃ የሚሆነው ታላቁ መፅሐፍ (መፅሀፍ ቅዱስ) ነው። ሳይንስ እንዳረጋገጠው ከሆነ ዓለም አንድ ወጥ እንደነበረች እና በተፈጥሮ አደጋ (Volcanic Irruption) ምክንያት ወደ 7 አህጉራት መከፋፈሏን ያስረዳል። በዚህም ምክንያት አሁን አፍሪካና እሲያ እንደተለያዩ እንደምሳሌ መጥቀስ ይቻላል። በነዚሁም ሁለት አህጉራት በእሲያ አህጉር ከደቡብ አረቢያ በስተደቡብ ኤደንና የኤደን ባሕረ-ሰላጤ ወይም በእስራኤል የኤዶም ግዛት እንዲሁም በአፍሪካ አህጉር በኢትዮጵያ ኤዶም ይገኛሉ። እነዚህ ሦስት ተመሳሳይ የቦታ ስሞች በቅርብ ርቀት እና በተመሳሳይ ንፍቀ ክበብ ውስጥ በሁለቱም አህጉራት መገኘት መሬት እንደተከፈለች አንዱ ማሳያ ሊሆን ይችላል። የጥንት አባቶቻችን በብራና መፅሐፍት ከትበው እንዳስቀመጡት ከሆነ ኤዶም የምትገኘው አንዱ ጎጃም ሠከላ ነው። ከኤዶም በስተምስራቅ ደግሞ ገነት ትገኛለች።

(ኦሪት ዘፍጥረት 2፡8) እግዚአብሔር አምላክም በምስራቅ በኤደን ገነትን ተከለ። የፈጠረውንም ሠው ከዚያው አኖረው። ሌላው የአዳም መገኛ ገነት አንዱ ኢትዮጵያ እንደሆነ የሚያሳየው ጀምስ ብሩስ የአባይን መነሻ ለማጥናት ኢትዮጵያ በመጣበት ወቅት በጣና የተገኘው የሄኖክ መፅሐፍ ነው። የሔኖክ መፅሃፍ ጣና መገኘቱ ሔኖክና ከዛ በፊት እስከ አዳም የነበሩት ትውልዶች በዚህ ስፍራ ይኖሩ እንደነበር ያሳያል። ገነትን ደግሞ አንዱ የሆነው የግዮን (የአባይ) ወንዝ ያጠጣል። የግዮን መነሻ ምንጭ ደግሞ ከጥንቷ ኤዶም ከአሁኗ ሰከላ ግሽ ከተባለው በደን የተሸፈነ ረግረጋማ ቦታ ላይ ነው።

(ኦሪት ዘፍጥረት 2፡10-15) ወንዝም ገነትን ያጠጣ ዘንድ ከኤደን ይወጣ ነበር፤ ከዚያም ለአራት ክፍል ይከፈል ነበር። የአንደኛው ወንዝ ስም ፊሶን ነው፤ እርሱም ወርቅ የሚገኝበትን የኤውላጥ ምድርን ምድርን ይከባል፤ የዚያም ምድር ወርቅ ጥሩ ነው፡፤ ከዚያም ሉልና የከበረ ድንጋይ ይገኛል። የሁለተኛው ወንዝ ስም ግዮን ነው፤ እርሱም የኢትዮጵያን ምድር ሁሉ ይከብባል። የሦስተኛውም ወንዝ ስም ጤግሮስ ነው፤ እርሱም በአሦር ምስራቅ የሚሄድ ነው። አራተኛውም ወንዝ ኤፍራጥስ ነው። እግዚአብሔር አምላክም ሰውን ወስዶ ያበጃትም ይጠብቃትም ዘንድ በኤደን ገነት አረው። ስለሆነም ገነትን የሚከቡት የግዮን (አባይ) ወንዝ ኢትዮጵያ መገኘት እንዲሁም የፊሶን፣ ጤግሮስስ እና የኤፍራጥስ ወንዞች ኢራንና ኢራቅ (እሲያ) መገኘታቸው ምድር እንደተከፈለች ሌላው ማረጋገጫ ነው።

አዳም ከዱዳሌብ አፈር፣ ከኮሬብ እሣት፣ ከአዜብ ንፋስ እና ከናጌብ ውሃ ስጋ እና ነፍስ ዘርቶ ነባቢነት፣ ልባዊነት እንዲሁም ህያውነት እንዲኖረው ሆኖ በአምላኩ በፈጣሪው በእግዚአብሔር ተፈጠረ። አበው አባቶቻችን በብራና መፅሐፍት ከትበው እንዳስቀመጡት አዳም የተፈጠረበት እሳት ውኃና ነፋስ የተገኘውም ከኢትዮጵያ ነው ይላሉ። የተፈጠረበት "ስውሩ አፈር" "ኤልዳ"

ይገኛል ይላሉ ። ኤልዳ ጎጃም ውስጥ አስሌዳውያን (ኤልዳውያን) የምትባለው ቦታ ናት። ኤልዳ ከግዮን በቅርብ ርቀት የምትገኝ ናት። አዳም የ30 ዓመት ጎልማሳ ሆኖ ኤልዳ ላይ ከተፈጠረ በኋላ በኤዶም በስተምሥራቅ ወደምትገኘው እንዲሁም የግዮን ወንዝ ወደሚያረሰርሳት ገነት በ40ኛ ቀኑ ፈጣሪው አስገባው። ይሁን እንጂ ዱዳሌብ፣ ኮሬብ፣ አዜብ (የመን ሳባ)፣ ናጌብ በእስራኤል እና በአረብ ፔኒንዡላ (Arabian Peninsula) ውስጥም ይገኛሉ። ናጊብ በእስራኤል በስምያን ግዛት በደቡብ በቅርብ ርቀት ላይ ይገኛል። አዳምና ሚስቱ ሄዋን ባጠፉት ጥፋት የተገኘበትን መሬት ያርስ ዘንድ ከገነት አሰወጣቸው። አዳም እና ሔዋንን በምስል 1 ላይ መመልከት ይቻላል።

ምስል 1. አዳም እና ሔዋን

የገነትን እና የ4ቱን ወንዞች ቦታ በካርታ 1. መመልከት ይቻላል።

(ኦሪት ዘፍጥረት 3፡23-24) ስለዚህ እግዚአብሔር አምላክ ከኤደን ገነት አስወጣው፤ የተገኘባትን መሬት ያርስ ዘንድ። አዳምንም አስወጣው፤ ወደ ሕይወት ዛፍ የሚወስደውንም መንገድ ለመጠበቅ ኪሩቤልንና የምትገለባበጥ የነበልባል ሰይፍን በኤደን ገነት ምስራቅ አስቀመጠ።

ሌላው ምናልባት የወርቅ ክምችት ኢትዮጵያ ወስጥ ስለነበር እና ኢትዮጵያ የሚለውም ስም የመጣው አንዱ ቶጳዝዮን ወይም ኢትዮጵግዮን ወይም የቢጫ ወርቅ ስጦታ ከሚለው ስለሆነ ገነት ኢትዮጵያ ውስጥ ነበረች የሚል አተያይ አለ። ይህም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሶ ይገኛል።

(ትንቢተ ሕዝቅኤል 28፡13) በእግዚአብሔር ገነት በዔደን ነበርህ፤ የከበረ እንቁስ ሁሉ፣ ሰርድዮን፣ ቶጳዝዮን፣ አልማዝ፣ ቢረሌ፣ መርግድ፣ ኢያስጵድ፣ ሰንፔር፣ በሉር፤ የሚያብረቀርቅ ዕንቁ፤ ወርቅ፣ ልብስህ ነበረ፤ የከበሮህና የእንቢልታህ ሥራ በአንተ ዘንድ ነበረ፤ በተፈጠርክበት ቀን ተዘጋጅተው ነበር።

ካርታ 1. መፅሕፍ ቅዱሳዊ የታሪክ ቦታዎች

ግዮን ዘአበ ሜሌክ (መነሻ ጣና ሐይቅ) መጀመሪያ አዳም እና ሄዋን አጥፍተው ከገነት ሲባረሩ የተቀመጡበት ስፍራ ነው። (የጎንደር ታሪክ በያሬድ ግርማ ሐይሌ)

ከጥፋት ውኃ በፊት ያሉ ሕዝቦች አንቲዴሉቪያን ሠብዓ ትካት ሲባሉ መኖሪያቸውም በኤፍራትስ ወንዝ ዙሪያ ነበር። (የዓለም ታሪክ በአባ ዮሐንስ ወ/ም)

ምድር ሳትከፈል አራቱ ገነትን የሚከቡ ወንዞች ዙሪያ የከበረ ድንጋይ እና ወርቅ እንዳለ ተረድተናል። ስለሆነም አንዱ በሆነው በግዮን (የአባይ) ወንዝ ዙሪያ የሚያበራ ዕንቁና የሚያብረቀርቅ ዕንቁም አለ። ይህ ቦታ በሳይንሳዊ መረጃዎች መሰረት በጎጃም በስተምዕራብ "ፋዞግሊ" የሚባለው የወርቅ ማውጫ ሳይሆን እንዳልቀረ ተገምቷል። "ፋዞግሊ" የሚባለው የወርቅ ማውጫ ቦታ ንጉሥ ድግናዣን፣ዐፄ ካሌብ፣የዛግዌ መሥራች መራ ተክለ ሃይማኖት ይጠብቁት እንደነበረ ታሪካዊ ማስረጃዎች በብራና መፅሐፎች አበው አባቶቻችን ከትበው አስቀምጠውልናል።

የግዮን (የአባይ) ወንዝ መነሻው ሰከላ ግሽ ሲሆን ሠማያዊ አባይ (Blue Nile) ይባላል። በአሁኑ ወቅት ርዝመቱ 6650 ኪሎ ሜትር ከሆነው ከነጭ አባይ (White Nile) ጋር በሱዳን ሀገር ካርቱም ከተማ ላይ ይገናኛል። የነጭ አባይ (White Nile) መነሻው ቪክቶሪያ ሀይቅ ሲሆን ሀይቁም ሚገኘው በታንዛኒያ እና በኡጋንዳ እንዲሁም በከፊል በኬኒያ አዋሳኝ ድንበር መካከል ላይ ነው።

የግዮን (የአባይ) ወንዝ መነሻው ሰከላ ግሽ ሲሆን በወተት አባይ በኩል አድርጎ ጣና ይገባል። ከዛም ከጣና ድጋሚ በመነሳት በባህርዳር ከተማ ውስጥ በሚገኘው ድልድይ በኩል አድርጎ የአባይ ፏፏቴ በሚገኝበት በጎንደር እና በጎጃም አዋሳኝ ድንበር በኩል በማለፍ በጎጃም ውስጥ ይጓዝ እና ደጀን በሚገኘው እና የህዳሴው ድልልይ በሆነው የአባይ ድልድይ አድርጎ በወለጋ እና በቤንሻንጉል ምድር በማለፍ ወደ ሡዳን ምድር ይገባል። እዛም ከነጭ አባይ (White Nile) ጋር ሡዳን ካርቱም ላይ ይገናኙና በቀጥታ ወደ ግብፅ (ምስር) ያቀናሉ።

በጎጃም እና በጎንደር አዋሳኝ ድንበር ላይ የሚገኘው የአባይ ፏፏቴ 40 ሜትር ከፍታ ሲኖረው ወደ ታች ከፏፏቴው አንገት ስር በመነሳት ወደ ታች በኩል ወደ 30 ኪሎ ሜትር ድረስ የጢስ እንፋሎት እየሠራ ይሄዳል። ፏፏቴው ሲወርድ እንደ የኖሕ ቀስተደመና የተለያዩ ህብር ያላቸውን ቀለማት በመፈንጠቅ በጣም ውብ ሊያደርገው ችሏል። የጣናን ፏፋቴ በምስል 2 ላይ መመልከት ይቻላል።

በአሁኑ ወቅት ግን ወደ ፏፏቴው የሚገባው ውኃ ለሀይል ማመንጫ በሚል ስለተጠለፈ የፏፏቴው ውበት በጣም እየቀነሰ የአካባቢው ሰነ ምህዳር (Eco Sysstem) በተወሰነ መልኩ የተጎዳበት እና ከቱሪዝም የሚገኘው ገቢ በጣም እየቀነሰ ሊመጣ ችሏል። ስለሆነም እዚህ ጋር የማመንጫው ጣቢያ እያመነጨ ካለው የኃይል መጠን ጋር በማነፃፀር አልያም ዲዛይኑን በድጋሚ በመፈተሽ ወይም ሌላ አዳዲስ ፕሮጀክቶችን ለምሳሌ አባይ 3 እና 4.... የመሳሰሉትን

ከፏፏቴ በታች ባለው ተፋሰስ በመገንባት ዘርፎቹን በጥልቀት በመገምገም መፍትሄ ማፈላለጉ ወሳኝ ነው እላለሁ፡፡

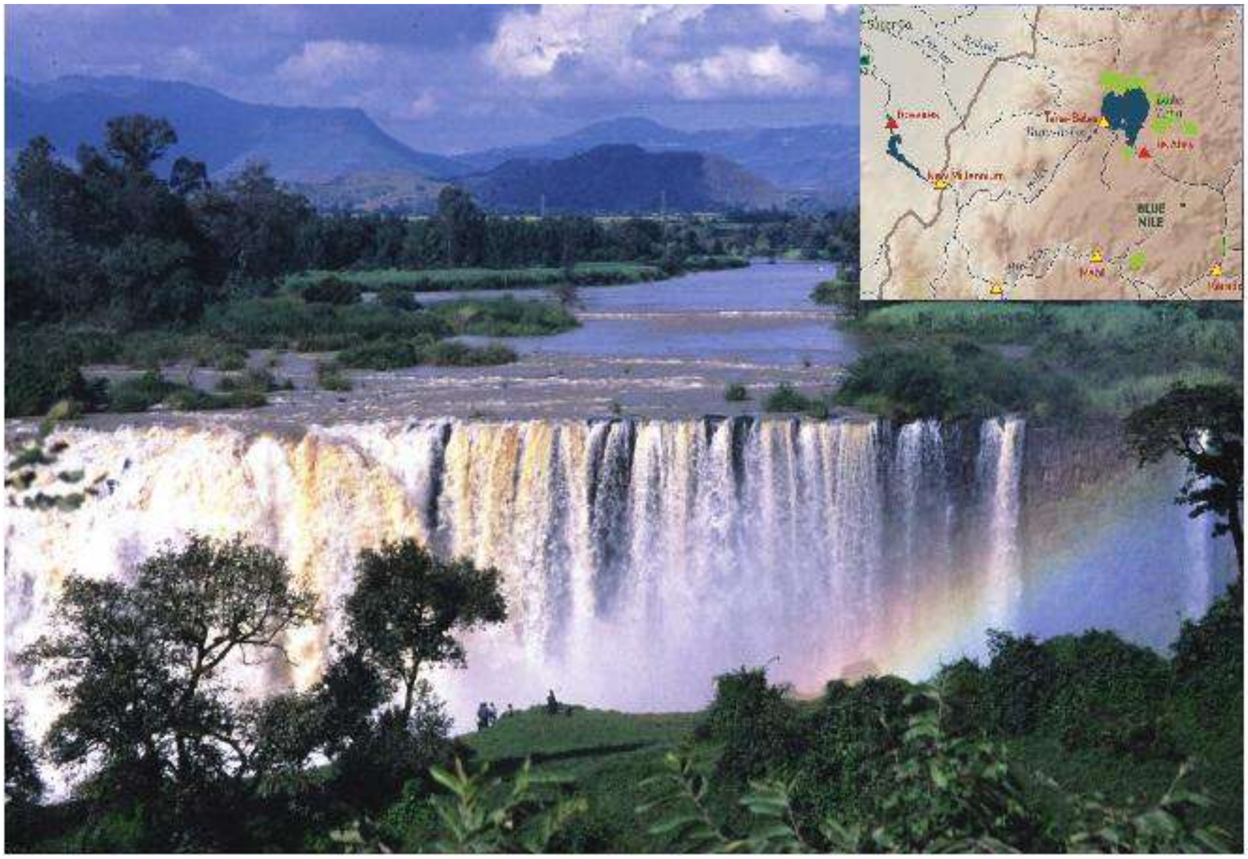

ምስል 1. የአባይ ፏፏቴ

አንዳንድ የታሪክ ፀሐፊዎች ኦሪ ወይም አራም የተባለው የአዳም ልጅ ዓለም በተፈጠረ በ970 ዓመት ማለትም 4530 ም.ዓ. ነግሦ ነበርና የዕርሱ ነገድ እስከ ጥፋት ውኃ (ማየ አይኃ) ድረስ 21 ነገስታት በኢትዮጵያ ነግሰው ገዝተዋል ብለው ፅፈዋል፡፡ (ዋዜማ ብላቴን ጌታ ህሩይ ወልደ ስላሤ)

ይህን ትውፊታዊ መረጃ ደግሞ ዕውን የሚያደርገው 1ኛ ጀምስ ብሩስ ያገኘው መፅሐፍ ሲሆን መፅሐፉም እዚሁ ጣና አካባቢ መገኘቱ የአዳም እና የሔዋን ዘር ነገዶች ከጥፋት ውኃ ወይም ማየ አይኃ በፊት በኢትዮጵያ ውስጥ ይኖሩ እንደነበር ያመላክታል፡፡ ጀምስ ብሩስ ባገኘው የሔኖክ መፅሐፍ መጀመሪያ ተፅፎ የተገኘው በግዕዝ ቋንቋ ነው፡፡ ይህ ማለት ደግሞ ከጥፋት ውኃ ወይም ማየ አይኃ በፊት በኖሕ እና በነሔኖክ ዘመን ይኖሩ የነበሩት የአዳም እና የሔዋን ዘር ነገዶች የሚግባቡት በግዕዝ ቋንቋ ነበር ማለት ነው፡፡ ስለሆነም የሰው ልጅ የመጀመሪያ

ቋንቋ ግዕዝ እንደሆነም ያመለክታል፡፡ 2ኛው ደግሞ በዘመኑ የአርኪኦሎጅ የቁፋሮ ምርምር አፋር ውስጥ ልዩ ቦታው ሃዳር በተባለው ስፍራ የተገኘው የሰው ልጅ ቅሬት አካል ነው፡፡ ይህ አካል ከሌሎቹ የሚለየው ከአጥንቱ ላይ በተወሰደ ናሙና በሳይንሳዊው ምርምር እንደ ሳይንሱ አቆጣጠር የ3 ሚሊዮን ዓመት እንደ ክርስትናው የሀይማኖት አቆጣጠር ደግሞ ከጥፋት ውኃ በፊት ይኖሩበት ከነበረው ጊዜ አንፃር ተሰልቶ ወደ 6ሺህ (6000) ዓመት ዕድሜ ያለው እና የሴት አካል መሆኑ በመሆኑ ነው፡፡ ይህችም የሰው ልጅ ቅሪት አካል ሉሲ ወይም ድንቅነሽ በመባል ትታወቃለች፡፡ ስለሆነም የአቢሲኒያው ምድር በሳይንሱም ቢሆን የሰው ልጅ ቀደምት መኖሪያ እንደሆነ ያረጋግጥልናል፡፡ የሉሲን ወይም የድንቅነሽን አፅም በምስል 3 እነዲሁም ከጥፋት ውኃ ዘመን በፊት በኢትዮጵያ ገዝተው የነበሩ የነገስታት ዝርዝርን በሠንጠረዥ 1 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

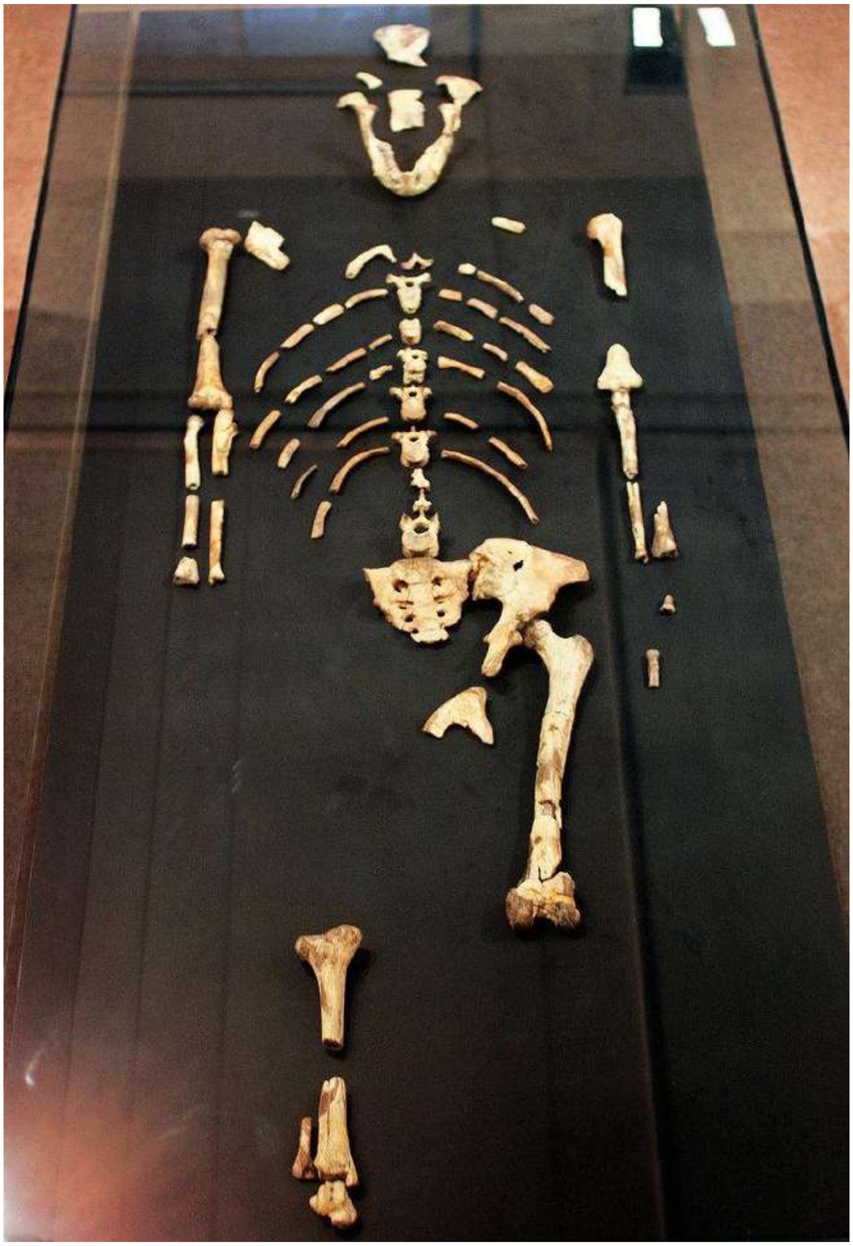

ምስል 3. የሉሲ ወይም ድንቅነሽ አፅም በአዲስ አበባ ሙዚየም ውስጥ

ተ.ቁ.	የነገስታቱ ስም	ነገስታቱ በስልጣን የቆዩበት ዘመን	
		በዓመት	በጊዜ (ቅ.ል.ክ.)
1	ኦሪ	60	
2	ጋርያክ 1ኛ	66	
3	ጋንካም	83	
4	ንግስት ቦርሳ	67	
5	ጋርያክ 2ኛ	60	
6	ጃን 1ኛ	80	
7	ጃን 2ኛ	60	
8	ሰነፍሩ	20	
9	ዘእናብዛሚን	58	
10	ሳህላን	60	
11	ኤላርያን	80	
12	ኒምሩድ	60	
13	ንግስት ኤይሉካ	45	
14	ሳሉግ	70	
15	ኃሪድ	72	
16	ሆገብ	100	
17	ማካውስ	70	
18	አሳ	30	
19	አፋር	50	
20	ሚላኖስ	62	
21	ሶሊማን ታጊ	73	

ሠንጠረዥ 1. ከኖሕ የጥፋት ውኃ ዘመን በፊት በኢትዮጵያ ገዝተው የነበሩ የነገስታት ዝርዝር

የኖሕ ዘመን

በዓለም ላይ የሕዝቦች አሠፋፈር የሚጀምረው በኖሕ ዘመን ከጥፋት ውሃ በኋላ ነው፡፡ ኖህ የአዳም 7ኛ ትውልድ ሲሆን አባቱ ሔኖክ ይባላል፡፡ ከአዳም እስከ ኖህ የጥፋት ውኃ (ማየ አይኅ) ያለው ጊዜ 2256 ዓመት ነው፡፡ ማለትም በ3444 ም.ዓ. ላይ ነው፡፡ ከላይ በተጠቀሰው መረጃ መሰረት ምድር ሳትከፈል በፊት አዳም ይኖርበት የነበረው መኖሪያው አንዱ ጣና አካባቢ እንደሆነ አይተናል፡፡ ምክንያቱም ገነትን ከሚከቡት ወንዞች አንዱ የሆነው የግዮን (የአባይ) ወንዝ መነሻ ሰከላ ግሽ አባይ እና የጣና ሀይቅ ስለሆነ፡፡ በተጨማሪም ሌላው ምክንያት የሚሆነው ደግሞ ጀምስ ብሩስ የግዮን (የአባይን) ወንዝ መነሻ ለማጥናት ወደ ኢትዮጵያ በመጣበት ወቅት የሔኖክ መፅሐፍን ጣና ላይ ማግኘቱ ነው፡፡ ሔኖክ ሦስት ታላላቅ መፅሐፎችን የፃፈ ሲሆን እነሱም 1ኛው የሔኖክ መፅሐፍ (አምስት ክፍሎች ያሉት በግዕዝ የተፃፈ) (Book of Enoch in Geiz) 2ኛው የስላቮሚች ሔኖክ (Slavimich Enoch) 3ኛው የሄብሮ ሔኖክ መፅሐፍ (Hebro Enoch in Ibraist) ናቸው፡፡ በመጨረሻ ግን ጀምስ ብሩስ ኢትዮጵያ ውስጥ የተገኘውን የሔኖክ መፅሐፍ ከጎንደር ቁስቋም ቤተ ክርስቲያን ሊወስደው ችሏል፡፡ የሔኖክ መፅሐፍን በምስል 4 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

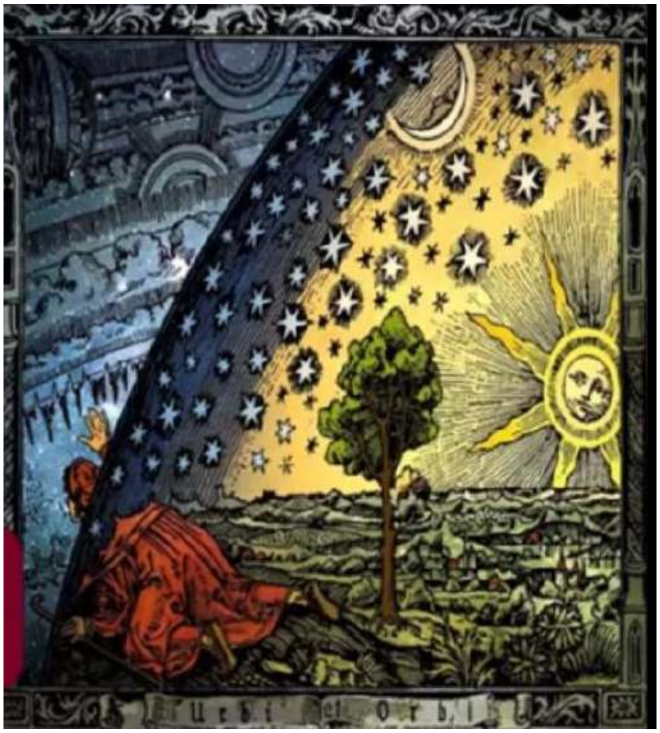

ምስል 4. የሔኖክ መፅሐፍ

የሔኖክ መፅሐፍ ለኢትዮጵያኖች ጋስገኘው ጥቅም አንዱ አሁን እየተጠቀምንበት ያለውን የዘመን አቆጣጠር ነው። ይህም የፀሀይን የዘመን አቆጣጠር ስሌት የተከተለ ነው። ከዚህ ጋር ተያይዞ የጨረቃ የዘመን አቆጣጠርም እንዳለ ማወቅ ይኖርብናል። የፀሀይ አቆጣጠር 365 ቀናቶችን ሲይዝ የጨረቃ ደግሞ 254 ቀናቶችን የያዘ ነው። ከላይ እንዳየነው የሔኖክ አንዱ መፅሐፍ የተገኘው በግዕዝ ስለነበር የሰው የመጀመሪያ መግባቢያ ግዕዝ ነበር። ነገር ግን ጀምስ ብሩስ መፅሐፉን ወደ ሀገሩ ከወሰደው በኋላ ወደ ኢብራይስጥ በመቀየር ከእንደገና ከኢብራይስጡ ወደ ግዕዝ እንደተተረጎመ በማስመሰል የአዳምና የሔዋን መገኛን ኢትዮጵያ እንዳልሆነች ለማሳየት የሞከሩበት አካሄድም ነበር። በታላቁ የመፅሐፍ ቅዱስ ዙሪያም የሆነው ይህ ነው። ታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ መጀመሪያ በግዕዝ ተፅፎ ሳለ መጀመሪያ ወደ ኢብራይስጥ ቀጥለውም እንደገና ወደ ግዕዙ በመተርጎም የመጀመሪያነቱ ምሳሌ ወደራሳቸው ለመውሰድ የሚሞክሩበት አካሄድ ነው። እውነታ ግን እውነት ነው።

ኖህም በጣና ዙሪያ እየኖረ እያለ በምድር ላይ የሰዎች ክፋት ጨመረ። ኖኅ ግን በእግዚአብሔር ፊት ሞገስን አገኘ። እግዚአብሔርም ኖህን ባለ አራት መዓዘን የዕንጨት መርከብም እንዲሠራ አዘዘው። የመርከቢቷ ስም ሐመር ትባላለች። ኖህ ከጥፋት ውኃ (ከማየ አይኅ) ለመዳን ሦስቱን ልጆቹን፣ሚስቱና የልጆቹን ሚስቶች እንዲሁም አጥቢ እንስሳትና አዕዋፋት ይዞ ሐመር ውስጥ ገብቷል።

የኖህ ልጆች ካም፣ ሴም እና ያፌት ሲሆኑ ከኖሕ የጥፋት ውሃ በኋላ ከመርከቧ ሲወጡ ኖሕ ከሚስቱ፣ ከሶስቱ ልጆቹ እና ሚስቶቻቸው እንዲሁም በመርከብ ውሥጥ አብረዋቸው ገብተው ከነበሩት የምድር እንስሳቶች እና የሰማይ አእዋፋቶች ጋር ነው። መርከቧም ከጥፋት ውኃ በኋላ ለመጀመሪያ ጊዜ ያረፈችው በአርመን ሀገር በአራራት ተራራ ላይ ነው። ኖህ ከመርከብ ሲወጣ የሚያሳይ በምስል 5 መመልከት ይቻላል።

ኖሕ ወደ ሐመር መርከብ ውስጥ ይዟቸው ከገቡት ከአጥቢ እንስሳቶች መካከል 7ቱ አጥቢ እንስሳት እንደ ዋሊያ፣ቀይ ቀበሮ፣ጭላዳ ዝንጀሮ የመሳሰሉት እና 13ቱ አእዋፋት በሌላው ዓለም በየትኛውም ስፍራ ወይም ምድር በየትኛውም ሀገርና አህጉር አይገኙም። የሚገኙት ከኢትዮጵያ 1ኛ ከአፍሪካ 4ተኛ ደረጃ ላይ በተቀመጠው የከፍታ መጠኑ 4620 ሜትር በሆነው ጎንደር ውስጥ በሚገኘው በራስ ደጀን (ዳሽን ተራራ) ላይ ብቻ ነው። እንደሚታወቀው ኢትዮጵያ ውስጥ 239 አጥቢ እንስሳት እና 832 የወፍ ዝርያዎች አሉ። ከነዚህም ውስጥ 31 አጥቢ እንስሳት እና 24 የወፍ ዝርያዎች በኢትዮጵያ ውስጥ ብቻ ይገኛሉ። ይህም ምድር ከተከፈለ በኃላ አሁን በዚህ ዘመን በዚሁ ስፍራ ብቻ መገኘታቸው ኖሕ ከጥፋት ውኃ በኃላም ተመልሶ ኢዚሁ ስፍራ አካባቢ ይኖር እንደነበር ማሳያ ነው። ይህ ማለት ግን ከጥፋት ውኃ (ማየ አይኀ) በኋላ ኖህ ለመጀመሪያ ጊዜ መኖር የጀመረው በአርመን በሚገኘው የአራራት ተራሮች አካባቢ እንጂ እዚሁ ጣና አካባቢ እንዳልሆነ መገንዘብ ይኖርብናል።

ምስል 5. የኖሕ መርከብ በአራራት ተራራ ላይ ሲያርፍ

(ኦሪት ዘፍጥረት 8፡4) መርከቢቱም በሰባተኛው ወር ከወሩም በ17 ቀን በአራራት ተራሮች ላይ ተቀመጠች፡፡

ይሁን እንጂ እግዚአብሔር ከጥፋት ውሃ በኋላ ለኖህሕ ሕዝቡን ዳግመኛ እንደማያጠፋውም ለኖሕ ቃል ገብቶለታል፡፡ በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ እንዲህ ይነበባል፡፡

(ኦሪት ዘፍጥረት 9፡8-14) እግዚአብሔርም ለኖህና ለልጆቹ እንዲ ብሎ ተናገረ፡፡ እኔም እነሆ ቃል ኪዳኔን ከእናንተና በኋለ ከሚመጣው ከዘራችሁ ጋር አቆማለሁ፡፡ ከእናንተ ጋር ላሉትም ሕያው ነፍስ ላላቸው ሁሉ፤ ከእናንተ ጋር ከመርከብ ለወጡት ለወፎች፤ ለእንስሳትም ለምድር አራዊትም ሁሉ፤ ለማንኛውም ለምድር አራዊት ሁሉ ይሆናል፡፡ ቃል ኪዳኔንም ለእናንተ አቆማለሁ፤ ስጋ ያለውም ሁሉ ዳግመኛ በጥፋት ውሃ አይጠፋም፤ ምድርንም ለማጥፋት

ዳግመኛ የጥፋት ውኃ አይሆንም። እግዚአብሔርም አለ። በእኔና በእናንተ መካከል ከናንተም ጋር ባለው በሕያው ነፍስ ሁሉ መካከል ለዘላለም የማደርገው የቃል ኪዳን ምልክት ይህ ነው። ቀስቴን በደመና አድርጌአለሁ፤ የቃል ኪዳኑም ምልክት በእኔና በምደር መካከል ይሆናል። በምድር ላይ ደመናን በጋረድሁ ጊዜ ቀስቲቱ በደመናው ትታያለች።

በዚህም ምክንያት የእግዚአብሔር ሀገር የሆነችው ኢትዮጵያ ሕዝቦቿ በመንግስትም ሆነ በኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተክርስቲያን ይህን ለኖሕ ቃል የተገባለትን የእግዚአብሔር የቃልኪዳን ምልክት አረንጓዴ፣ ብጫ እና ቀይ አርማ አድርገው ባንድራዋን ከፍ አድርገው ያውለበልባሉ። ከዚህም በተጨማሪ ሕዝቦቿ የቀደምት አባቶቻችን ደም ከፍለው ሀገሪቷን ከውጭ ወራሪ ኃይሎች ሕዝባቸው ለባርነት እንዳይዳረግ ጠብቀው ላቆዩበት መዘከሪያ አድርገው ያስቡታል።

የኖሕ መርከብ ያረፈችው በአራራት ተራሮች ላይ እንደሆነ በታላቁ መፅሐፍ (መፅሐፍ ቅዱስ) ቢጠቅስም ሀገሩን ስለማይጠቅስ ብዙ ጊዜ የተለያዩ ፀሐፍት አንዳንዶቹ በኢትዮጵያ ነው ሲሉ ሌሎቹ ፀሐፍያውያን ደግሞ አርመን ሀገር እንደሆነ ይጠቅሣሉ። አራራት ተራሮች የሚባሉት ደግሞ በሁለቱም ሀገሮች ይገኛሉ። ምናልባትም በተፈጥሮ አደጋ (Volcanic Irruption) የእሲያና የአፍሪካ አህጉራት ለሁለት ሲከፈሉ ተራራዎቹ በሁለቱም አህጉራት ሊገኙ ችላዋል የሚልም አተያይ አለ።

በኢትዮጵያ ያሉት የአራራት ተራሮች የሚገኙት በደቡባዊ ጣና ሀይቅ በዘጌ ባሕረገብ ጥቅጥቅ ባለ ደን ውስጥ ከአንድ ሰዓት የእግር ጉዞ በኋላ የሚገኙ እንዲሁም የአካባቢውን ዙሪያ እና የጣና ሃይቅን ለመመልከት የሚያስችል ሲሆን በዙሪያው ላይ የይጋንዳ ተክለ ሀይማኖት፣ በአድያም ሠገድ እያሱ የተተከለ የቅድስት ሥላሴ እና የኑራ ኪዳነ ምህረት አብያተ ክርስቲያነናትም ይገኛሉ። መርከቧ ያረፈችበት ሉባር ተራራ፤ ማለትም ከአራራት ተራሮች የይጋንዳ ተክለ ሀይማኖት ቤተ ክርሥቲያን የሚገኝበት አንዱ ሲሆን ሌሎችም ቦታዎች እስከ አሁን ድረስ በአትክልት የለመለሙ ጥብቅ ሥፍራዎች ናቸው። መርከቧ ያረፈችው ከይጋንዳ ተክል ሀይማኖት ቤተ ክርስቲያን ጥግ ነው። የዘጌ ኗሪዎችም አትክልት በመትከል ብቻ የሚተዳደሩ ናቸው። (የጎንደር ታሪክ በያሬድ ግርማ ሐይሌ)

በኢትዮጵያ የሚገኘው አራራት ተራሮችን ለማየት ከተፈለገ በባህርዳር ከተማ ፊትለፊት 3 ዝቅተኛ ተራራዎች በጣና ሐይቅ ዳርቻ ማየት ይቻላል። ወይንም በዘጌ በኩል ሦስቱ ተራሮች ከስር በኩል አንድ ሆነው ከላይ በኩል ደግሞ ተለያይተው ይታያሉ። መርከቧ ያረፈችበት ቦታ ደልዳላ ሲሆን የመርከቧን ስፋትም መገመት ይቻላል። አራራት ተራራ 150 ሜትር ርዝመት አንባ ሊኖረው ያስፈልጋል። ምክንያቱም መጽሐፍ ቅዱስ ስለ ሐመር አሠራር የሚነግረን ይህንን ነው።

ሌላው ከአራራት ተራሮች ጋር ተያያዥነት ያለው መርከቧ ያረፈችበትና ኖሕ ወይን የተከለበት ተራራ ነው። በአርመን የሚገኘው የአራራት ተራራ ርዝመቱ 5165 ሜትር ሲሆን ከዓለም በከፍታው በ27ኛ ደረጃ ላይ ይገኛል።

ከላይ ከቀረቡት ሁለት የፀሀፍት ትንታኔዎች ውሥጥ የኖሕ መርከብ ሀመር ያረፈችው አርመን በሚገኘው በአራራት ተራራ መሆኑን የሚያረጋግጠው ደግሞ 1) የጥፋት ውሃ ከምድር ከፍ ብሎም ስለነበር የውሃ ፍሰቱ ከከፍተኛ የምድር ወገብ አካባቢ (ባህርዳር-ጣና) ወደ ዝቅተኛው ሰሜናዊ ዋልታ (አርመን-አራራት) አካባቢ ሊሆን እንደሚችል በመገንዘብ። 2) ምድር ከጥፋት ውሃ በፊት አንድ ወጥ ያልተከፈለች እንደነበረች የሚታወቅ በመሆኑ 3) ቀጥሎ በሚቀርቡት ዝርዝር የታሪክ ሂደቶች መነሻ በማድረግ ከኖሕ ጀምሮ የተለያዩ ነገዶች የተንቀሳቀሱባቸው ቦታዎች፣ የከተሙባቸው ቦታዎች እና ጊዜያቶችም ጭምር ናቸው። አጠቃላይ የአርመን ሀገርን ገፅታ በካርታ 2. መመልከት ይቻላል።

ምድር የተከፈለችው ምናልባት ወደፊት በዝርዝር በምናየውና በመፅሕፍ ቅዱስ እንደተቀመጠው በነገደ ዮቅጣን ጊዜ ሊሆን ይችላል።

(ኦሪት ዘፍጥረት 10፡25) ለዔቦርም ልጆች ሁለት ልጆች ተወለዱለት፤የአንደኛው ስም ፋሌቅ ነው፣ ምድር በዘመኑ ተከፍላለችና፤ የወንድሙም ስም ዮቅጣን ነው።

ካርታ 2. የአርመን ሀገር አጠቃላይ ገፅታ

የኖሕ ነገዶች ወደ ተለያዩ ሥፍራዎች መበተን

ኖሕ በአራራት ተራራ ካረፈ በኋላ ልጆቹ ተዋልደው የየራሳቸውን ነገድ እየያዙ በተለያየ ስፍራ መኖር ጀመሩ። ኖሕ ከጥፋት ውኃ በፊት 600 ዓመት ከጥፋት ውኃ በኋላም 350 ዓመት ኑሯል። ከጥፋት ውሃ በኋላ በ2ኛ ዓመት የኖሕ ልጅ ሴም አርከፋስድን ወልዷል። በአጠቃላይ የኖሕ የዘር ሀረግ እና የኖሩባቸው ዘመን በቻርርት 1 እና በሠንጠረዥ 1 በተከታታይ መመልከት ይቻላል።

ቻርት 1. የኖሕ እና የካም የዘር ሐረግ

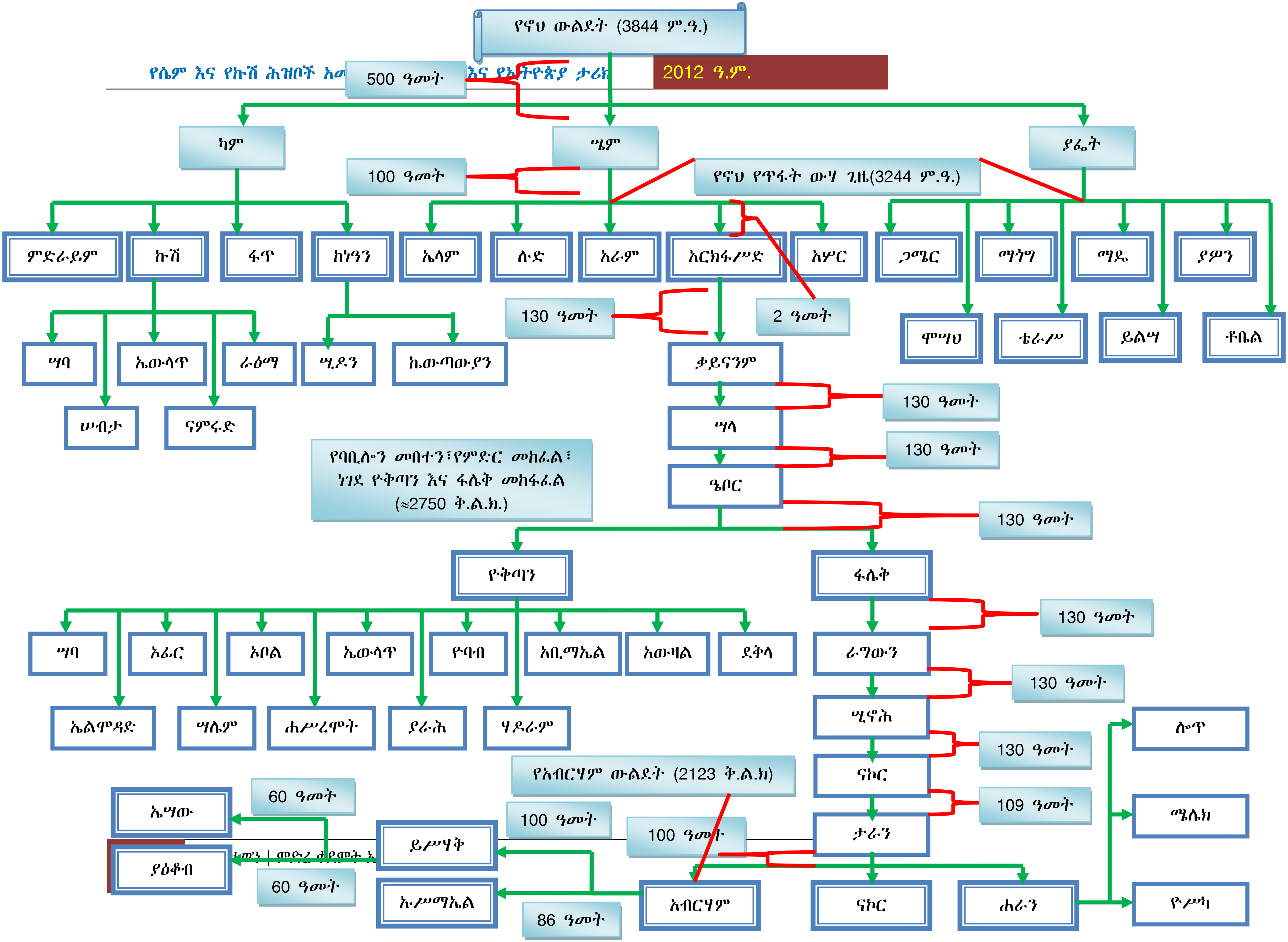

የኖህ ውልደት (3844 ም.ዓ.)
500 ዓመት
2012 ዓ.ም.
ካም
ሴም
ያፌት
100 ዓመት
የኖህ የጥፋት ውሃ ጊዜ(3244 ም.ዓ.)
ምድራይም
ኩሽ
ፋጥ
ከነዓን
ኤላም
ሉድ
አራም
አርክፋሥድ
አሦር
ጋሜር
ማጎግ
ማዴ
ያዎን
130 ዓመት
2 ዓመት
ሞሣህ
ቴራሥ
ይልሣ
ቶቤል
ሣባ
ኤውላጥ
ራዕማ
ሢዶን
ኬውጣውያን
ሠብታ
ናምሩድ
ቃይናንም
130 ዓመት
ሣላ
130 ዓመት
ዔቦር
130 ዓመት
የባቢሎን መበተን፣የምድር መከፈል፣
ነገደ ዮቅጣን እና ፋሌቅ መከፋፈል
(≈2750 ቅ.ል.ክ.)
ዮቅጣን
ፋሌቅ
130 ዓመት
ሣባ
ኦፌር
ኦቦል
ኤውላጥ
ዮባብ
አቢማኤል
አውዛል
ደቅላ
ኤልሞዳድ
ሣሌም
ሐሥረሞት
ያራሕ
ሃዶራም
ራግውን
130 ዓመት
ሢኖሕ
130 ዓመት
ናኮር
109 ዓመት
ታራን
የአብርሃም ውልደት (2123 ቅ.ል.ክ)
ሎጥ
ሜሌክ
ዮሥካ
ኤሣው
60 ዓመት
ይሥሃቅ
100 ዓመት
ያዕቆብ
60 ዓመት
ኡሥማኤል
86 ዓመት
አብርሃም
ናኮር
ሐራን

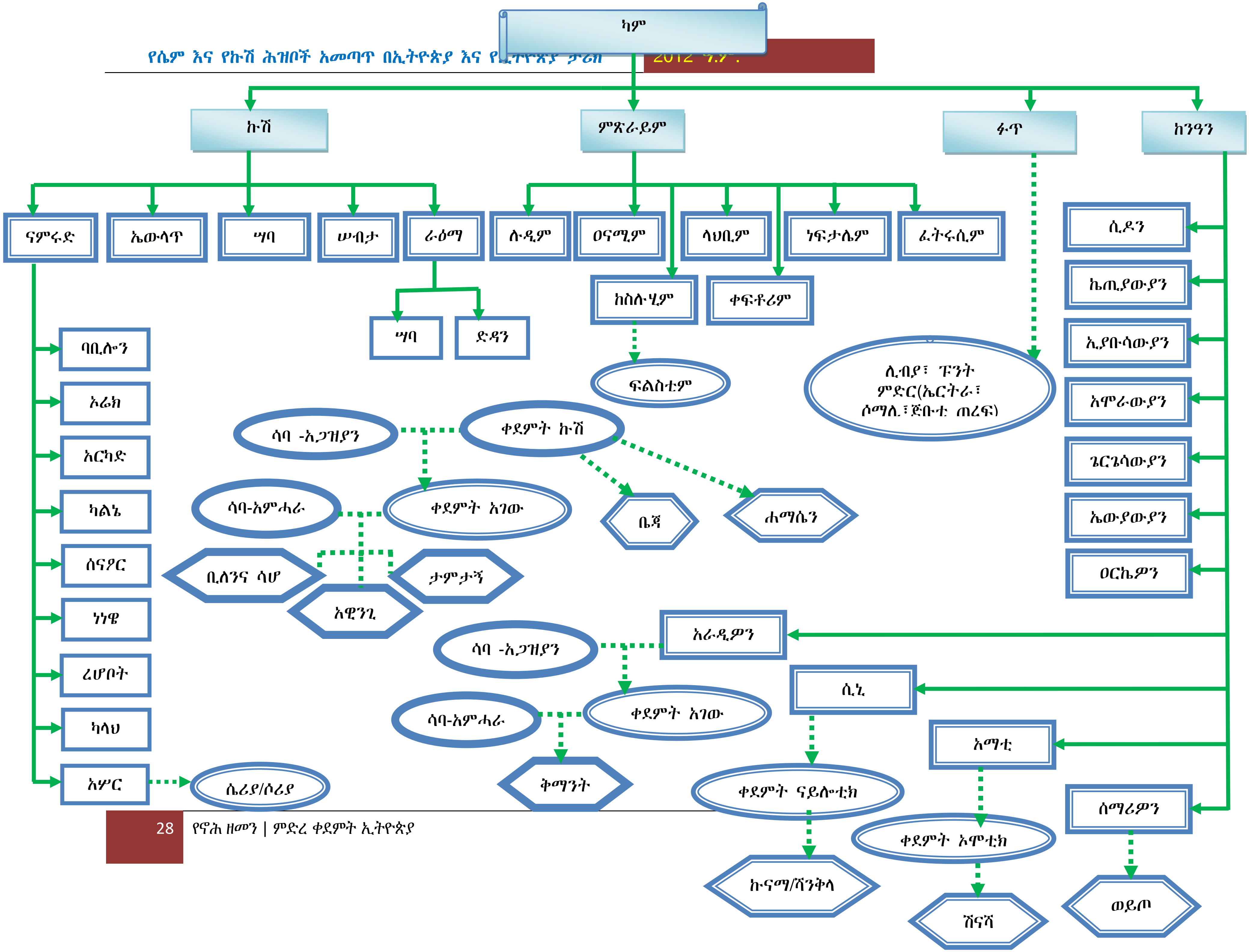
ካም
ኩሽ
ምጽራይም
ፉጥ
ከንዓን
ናምሩድ
ኤውላጥ
ሣባ
ሠብታ
ራዕማ
ሣባ
ድዳን
ሉዲም
ዐናሚም
ላህቢም
ነፍታሌም
ፈትሩሲም
ከስሉሂም
ቀፍቶሪም
ፍልስጢም
ሊብያ፣ ፑንት ምድር(ኤርትራ፣ ሶማሊ፣ጅቡቲ ጠረፍ)
ሲዶን
ኬጢያውያን
ኢያቡሳውያን
አሞራውያን
ጌርጌሳውያን
ኤውያውያን
ዐርኬዎን
ባቢሎን
አሬክ
አርካድ
ካልኔ
ሰናዖር
ነነዌ
ረሆቦት
ካላህ
አሦር
ሴሪያ/ሶሪያ
ሳባ -አጋዝያን
ቀደምት ኩሽ
ሳባ-አምሓራ
ቀደምት አገው
ቤጃ
ሐማሴን
ቢለንና ሳሆ
ታምታኝ
አዊንጊ
አራዲዎን
ሳባ -አጋዝያን
ሲኒ
ቀደምት አገው
ሳባ-አምሓራ
ቅማንት
አማቲ
ቀደምት ናይሎቲክ
ቀደምት ኦሞቲክ
ሰማሪዎን
ኩናማ/ሻንቅላ
ሽናሻ
ወይጦ

ሥም	የኖረው (ዓመት)		ሥም	የመጀመሪያ ልጁን እሥኪወልድ የኖረው(ዓመት)	የተከናወነው
የአዳም ውልደት (5500 ም.ዓ.)					
አዳም	930		አዳም	230	ሤት ተወለደ
ሤት	912		ሤት	205	ሄኖሥ ተወለደ
ሄኖሥ	905		ሄኖሥ	190	ቃይናን ተወለደ
ቃይና	910		ቃይናን	170	መላልኤል ተወለደ
መላልኤል	895		መላልኤል	165	ያሬድ ተወለደ
ያሬድ	962		ያሬድ	162	ሄኖክ ተወለደ
ሄኖክ	365		ሄኖክ	165	መማቱሣላ ተወለደ
መማቱሣላ	969		መማቱሣላ	187	ላሜህ ተወለደ
ላሜህ	747		ላሜህ	182	ኖህ ተወለደ
ኖህ	600		ኖህ	500	ሤም፣ካም፣ያፌት ተወለዱ
ሤም	100		ሤም/ኖህ	100	ምንም አልተወለደም
ድምር	**8295**			**2256**	
በኖህ ጊዜ የነበረው የጥፋት ውሃ (3244 ም.ዓ.)					
ኖህ	350		ኖህ	0	ምንም አልወለደም
ሤም	502		ሤም	2	አርክፋሥድ ተወለደ
አርክፋሥድ	535		አርክፋሥድ	130	ቃይናንም ተወለደ
ቃይናንም	460		ቃይናንም	130	ሣላ ተወለደ
ሣላ	460		ሣላ	130	ዔቦር ተወለደ
ዔቦር	560		ዔቦር	130	ፋሌቅ ተወለደ
ፋሌቅ	339		ፋሌቅ	130	ራግውን ተወለደ
ራግውን	337		ራግውን	130	ሤኖህ ተወለደ
ሤኖሕ	330		ሤኖሕ	130	ናኮር ተወለደ
ናኮር	238		ናኮር	109	ታራን ተወለደ
ታራን	100		ታራን	100	አብርሃም፣ናኮር፣ሓራን ተወለዱ
ድምር	**4211**			**1121**	
የአብርሃም ውልደት (2123 ቅ.ል.ክ.)					
ታራን	105		ታራን	105	ምንም አልወለደም
አብርሃም	175		አብርሃም	100	ይሥሃቅና ኡሥማኤል ተወለዱ
ይሥሃቅ	180		ይሥሃቅ	60	ኤሣውና ያዕቆብ ተወለዱ
ያዕቆብ			ያዕቆብ		ሮቤል፣ይሁዳ፣ዮሤፍ፣ሌዊ፣ብንያም፣ይሣኮር፣ዳን፣ ንፍታሌም፣ሥምዖን፣ጋድ፣ዛብሎን፣ዲና እና አሤር ተወለዱ
ይሁዳ			ይሁዳ		ፋሬሥ ተወለደ
.			.		.
ዳዊት			ዳዊት		ሠለሞን ተወለደ
.			.		.
ኢኮንያን			ኢኮንያን		ሠላትያን ተወለደ (የባቢሎን ምርኮ)
.			.		.
እያቄም			እያቄም		ኢየሡሥ ክርሥቶሥ ተወለደ

ድምር				2123	
የኢየሡሥ ክርሥቶሥ ውልደት (0 ቅ.ል.ክ.)					

ሠንጠረዥ 1. ከኖሕ እስከ ኢየሱስ ክርስቶስ መወለድ የነበሩ ትውልዶች እና የኖሩባቸው ዘመን

አሁንም ከመፅሐፍ ቀዱስ ውስጥ ሳንወጣ ከባቢሎን መበተን በፊት እና ከኖሕ የጥፋት ውኃ በኂላ የምድር (የሰው) ቋንቋ አንድ እንደነበር ይነግረናል። ቀጥሎም የኖሕ ዘር ቀስ ቀስ እየተዋለዱ መብዛትና የተለያዩ ነገዶች እየመሠረቱ የተለያዩ የምድር ቦታዎች ላይ መስፈር ጀመሩ። ከዚህ ቀጥሎ እንደምናየው ዋና ዋና የተባሉትን የተወሰኑ የኖሕ ዘር ነገዶች ያረፉባቸውን ቦታዎች እናያለን።

ከላይ በቻርት እንዳየነው ናምሩድ የኩሽ ልጅ ሲሆን በመፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ደግሞ የእርሱ ነገዶች በባቢሎን፣ በኦሬክ፣ አርካድ እና ካልኔ ላይ እንደሰፈሩ ይነግረናል። ባቢሎን የተመሰረተችው በ3200 ቅ.ል.ክ. ነው። የባቢሎን ከተማ ቦታ በምስል 6 ሀ እና ለ፣ በምስል 4 እንዲሁም በካርታ 1፣2፣ 3 ሀ እና ለ ላይ በተከታታይ መመልከት ይቻላል።

(ኦሪት ዘፍጥረት 10፡8-10) ኩሽም ናምሩድን ወለደ፤ እርሱም በምድር ላይ ኃያል መሆን ጀመረ። እርሱም በእግዚአብሔር ፊት ኃያል አዳኝ እንደ ናምሩድ ተባለ። የግዛቱም መጀመሪያ በሰናዖር አገር በባቢሎን፣ ኦሬክ፣ አርካድ፣ ካልኔ ናቸው።

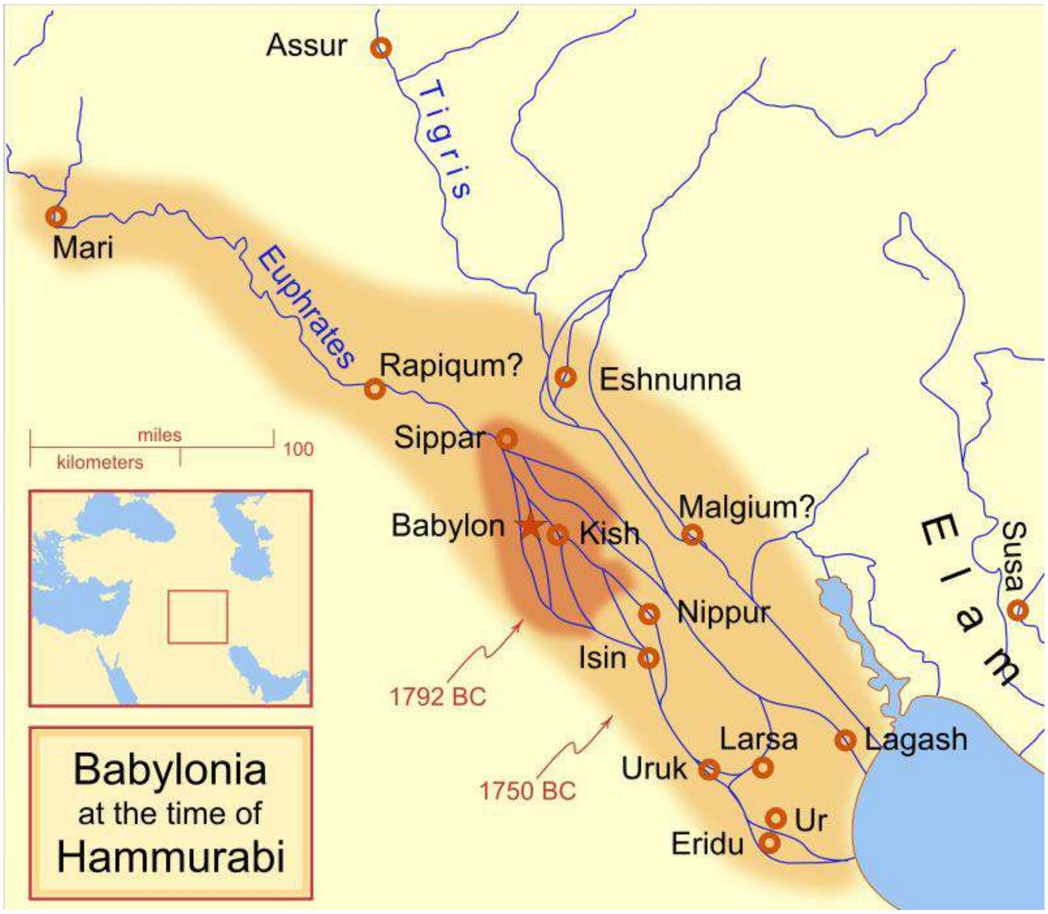
Assur
Tigris
Mari
Euphrates
Rapiqum?
Eshnunna
Sippar
miles
kilometers
100
Babylon
Kish
Malgium?
Elam
Susa
Nippur
Isin
1792 BC
1750 BC
Larsa
Lagash
Uruk
Ur
Eridu
Babylonia
at the time of
Hammurabi

ሀ.

ለ.

ካርታ 3. ሀ እና ለ ባቢሎን እና በአካባቢው ያሉ ከተሞች

ከላይ በቻርት 1 እንዳየነው ምድራይም የካም ልጅ ሲሆን በመፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ደግሞ የልጆቹ ነገዶች ማለትም የከስሉሂምን እና የቀፍቶሪምን ነገዶች በፍልስጤም ላይ እንደሰፈሩ ይነግረናል፡፡ የፍልስጤም ነገዶች (የከስሉሂምን እና የቀፍቶሪምን ነገዶች) ያረፉበት የቦታ አቀማመጥ በካርታ 1፣ 4 እና 5 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

(ኦሪት ዘፍጥረት 10፡13-14) ምድራይምም ሉዲምን፣ ዐናሚምን፣ ላህቢምን፣ ነፍታሌምን፣ ፈትሩሲምን፤ ከእነርሱ የፍልስጤም ሰዎች የወጡባቸውን ከስሉሂምን፣ ቀፍቶሪምንም ወለደ፡፡

አሁንም በቻርት 1 እንዳየነው ከነዓን የካም ልጅ ሲሆን በመፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ደግሞ ከባቢሎን መበተን በፊት ከሲዶን አንስቶ ወደ ጌራራ በኩል ሲል እስከ ጋዛ ድረስ ሠፍረው እንደነበር ይነግረናል፡፡ የሲዶን፣ የጋዛ እና ጌራራ የቦታ አቀማመጥ በካርታ 1 እና 4 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

(ኦሪት ዘፍጥረት 10፡15-19) ከነዓንም የበኩር ልጁን ሲዶንን ኬጢያውያንንም፣ ኢያቡሳውያንንም፣ ጌርጌሳውያንንም፣ ኤዊያውያንንም፣ ዐሩኬዎንንም፣ ሲኒንም፣ አራዴዎንንም፣ ሰማሪዎንንም፣ አማቲንም ወለደ፡፡ ከዚህም በኂላ የከነዓን ነገድ ተበተኑ፡፡ የከናውያንም ወሰን ከሲዶን አንሥቶ ወደ ጌራራ በኩል ሲል እስከ ጋዛ ድረስ ነው፤ ወደ ሰዶምና ገሞራ፤ ወደ አዳማና ወደ ሰቦይም በኩልም ሲል እስከ ላሳ ድረስ ነው፡፡

ካርታ 4. የሲዶን፣ የጋዛ፣ ጌራራ እና በአካባቢው ያሉ ከተሞች አቀማመጥ

በቻርት 1 እንዳየነው አሦር የሴም ልጅ ሲሆን በመፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ከባቢሎን መበተን በፊት የዕርሱ ነገዶች ነነዌ፣ ሮሆቦት እና ካላህ መስፈራቸውን ይነግረናል። የነነዌን፣ የሮሆቦት እና የካላህ የቦታ አቀማመጥ በካርታ 1 እና 3 ላይ መመልከት ይቻላል።

(ኦሪት ዘፍጥረት 10፡11-12) አሦርም ከዚያች አገር ወጣ፤ ነነዌን፣ የረሆቦት ከተማ ፤ካላህን፣ በነነዌና በካላህ መካከልም ሬሴንን ሠራ፤ እርሷም ታላቂቱ ከተማ ናት።

በቻርት 1 እንዳየነው አርክፋስድ የሴም ልጅ ሲሆን የነገደ ዮቅጣን የዘር ሐረግ ደግሞ ከአርክፋስድ የሚመዘዝ ሆኖ በመፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ በባቢሎን መበተን ወቅት አካባቢ የዕርሱ ነገዶች ከማሴ ወደ ስፋር እስከ ምስራቅ ተራራ መስፈራቸውን ይነግረናል። ነገር ግን በነገደ ዮቅጣን ጊዜ ምድር ተከፋፍላ ስለነበር ነገዳቸው ተበትኖ ነበር። ለዚህም ነው ስሙ ዮቅጣን የተባለው። የባቢሎን መበተንም የሆነው በዚህ ወቅት አካባቢ ነበር። ብዙ ጊዜ በፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ የምስራቅ ተራራ የሚለው እስራኤል ሀገር ኢየሩሳሌም ከተማ የሚገኘው የደብረ ታቦር ተራራ ነው። የስፋር እና የእስራኤል የቦታ አቀማመጥ በካርታ 1 መመልከት ይቻላል።

(ኦሪት ዘፍጥረት 10፡26-30) ዮቆጣንም ኤልሞዳድን፣ ሣሌፍንም፣ ሐስረሞትንም፣ ያራሕንም፣ ሀዶራምንም፣ አውዛልንም፣ ደቅላንም፣ ያባልንም፣ አቢማኤልንም፣ ሳባንም፣ ኦፊርንም፣ ኤውላጥንም፣ ዮባብንም ወለደ፣ እነዚህ ሁሉ የዮቅጣን ልጆች ናቸው። ሥፍራቸውም ከማሴ አንስቶ ወደ ስፋር ሲል እስከ ምስራቅ ተራራ ድረስ ነው።

በአጠቃላይ የሴም ነገዶች የሆኑት የኤላም፣ የሉድ፣ የአራም፣ የአርክፋስድ እና የአሦር ነገዶች፣ የኩሽ ልጅ የናምሩድ ነገዶች፣ የምጽራይም ልጆች የቀፍቶሪም እና የነፍታሌም ነገዶች ያረፉበት ቦታ እንዲሁም የማሴንን ቦታ በካርታ 5 ላይ መመልከት ይቻላል።

በተመሳሳይ የያፌት ልጆች ነገዶች የሆኑት የጋሜር፣ የማጎግ፣ የማዴ፣የያዋን፣ ቶቤል፣ የሞሳሕ እና የቴራስ ነገዶች፣ የያዋን ልጆች የሆኑት የኤልሳ፣ የተርሴስ፣ የኪቲም እና የሮድኢ ነገዶች በአርመን እና በቱርክ ግዛት ውስጥ ያረፉበት ስፍራዎችን በካርታ 5 ሀ ለ እና ሐ ላይ መመልከት ይቻላል።

EUROPE
Black Sea
Magog
Gomer
Meshech
Ashkenaz
ASIA MINOR
Togarmah
Lud
Javan
Tubal
Tarshish?
Mash?
Madai
MESOPOTAMIA
Rhodanim?
Heth
Aram
Sinites
Asshur
Hamathites
Caphtorim
Kittim
Elishah?
Arvadites
Tigris River
Tiras? (Etruscans?)
Zemarites
Arkites
Mediterranean Sea
Euphrates River
Sidon
Nimrod
Elam
Hivites
Arphaxad
Girgashites
Put?
Naphtuhim
Jebusites
Amorites
Uz?

ሀ)

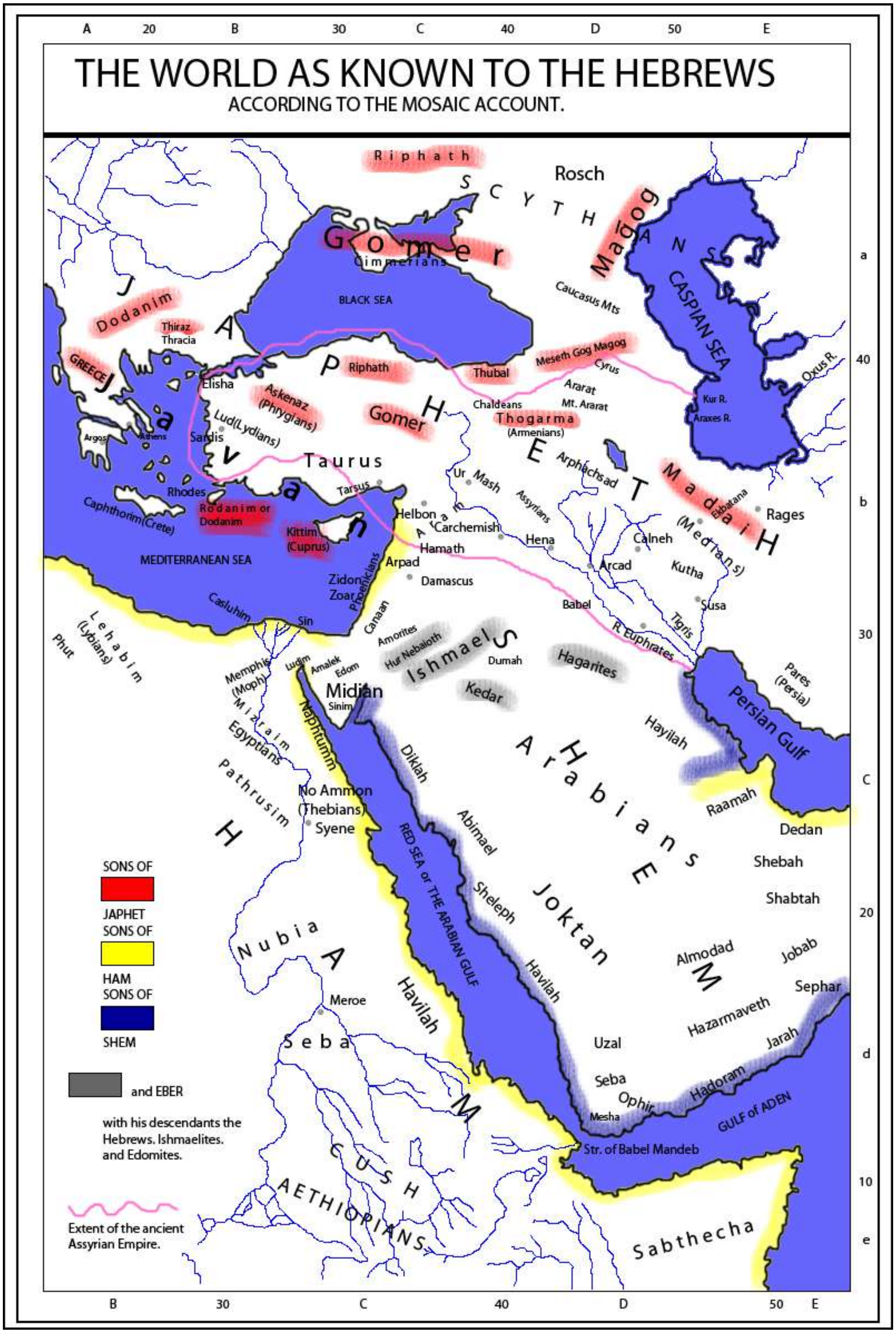
THE WORLD AS KNOWN TO THE HEBREWS
ACCORDING TO THE MOSAIC ACCOUNT.
Riphath
Rosch
SCYTHIANS
Magog
Gomer
Cimmerians
BLACK SEA
Caucasus Mts
CASPIAN SEA
Dodanim
Thiraz
Thracia
GREECE
Elisha
Askenaz (Phrygians)
Riphath
Thubal
Meseth Gog Magog
Cyrus
Ararat
Mt. Ararat
Chaldeans
Thogarma (Armenians)
Gomer
Lud(Lydians)
Sardis
Argos
Athens
Taurus
Tarsus
Rhodes
Caphthorim(Crete)
Rodanim or Dodanim
Kittim (Cuprus)
MEDITERRANEAN SEA
Kur R.
Araxes R.
Oxus R.
Ur
Mash
Assyrians
Arphachsad
Madai (Medians)
Ekbatana
Rages
Helbon
Carchemish
Hamath
Hena
Calneh
Arpad
Arcad
Kutha
Damascus
Zidon
Zoar
Phoenicians
Babel
Susa
Tigris
R. Euphrates
Casluhim
Sin
Canaan
Amorites
Hur Nebaioth
Ishmael
Dumah
Hagarites
Kedar
Lehabim (Lybians)
Phut
Memphis (Moph)
Ludim
Amalek
Edom
Midian
Sinim
Mizraim
Egyptians
Naphtuhim
Diklah
Pathrusim
No Ammon (Thebians)
Syene
Arabians
Hevilah
Pares (Persia)
Persian Gulf
Raamah
Dedan
Shebah
Shabtah
Abimael
Sheleph
Joktan
RED SEA or THE ARABIAN GULF
Nubia
Havilah
Almodad
Jobab
Sephar
Meroe
Seba
Uzal
Hazarmaveth
Jarah
Seba
Ophir
Hadoram
Mesha
GULF of ADEN
Str. of Babel Mandeb
CUSH
AETHIOPIANS
Sabthecha
SONS OF JAPHET
SONS OF HAM
SONS OF SHEM
and EBER
with his descendants the Hebrews. Ishmaelites. and Edomites.
Extent of the ancient Assyrian Empire.

ለ)

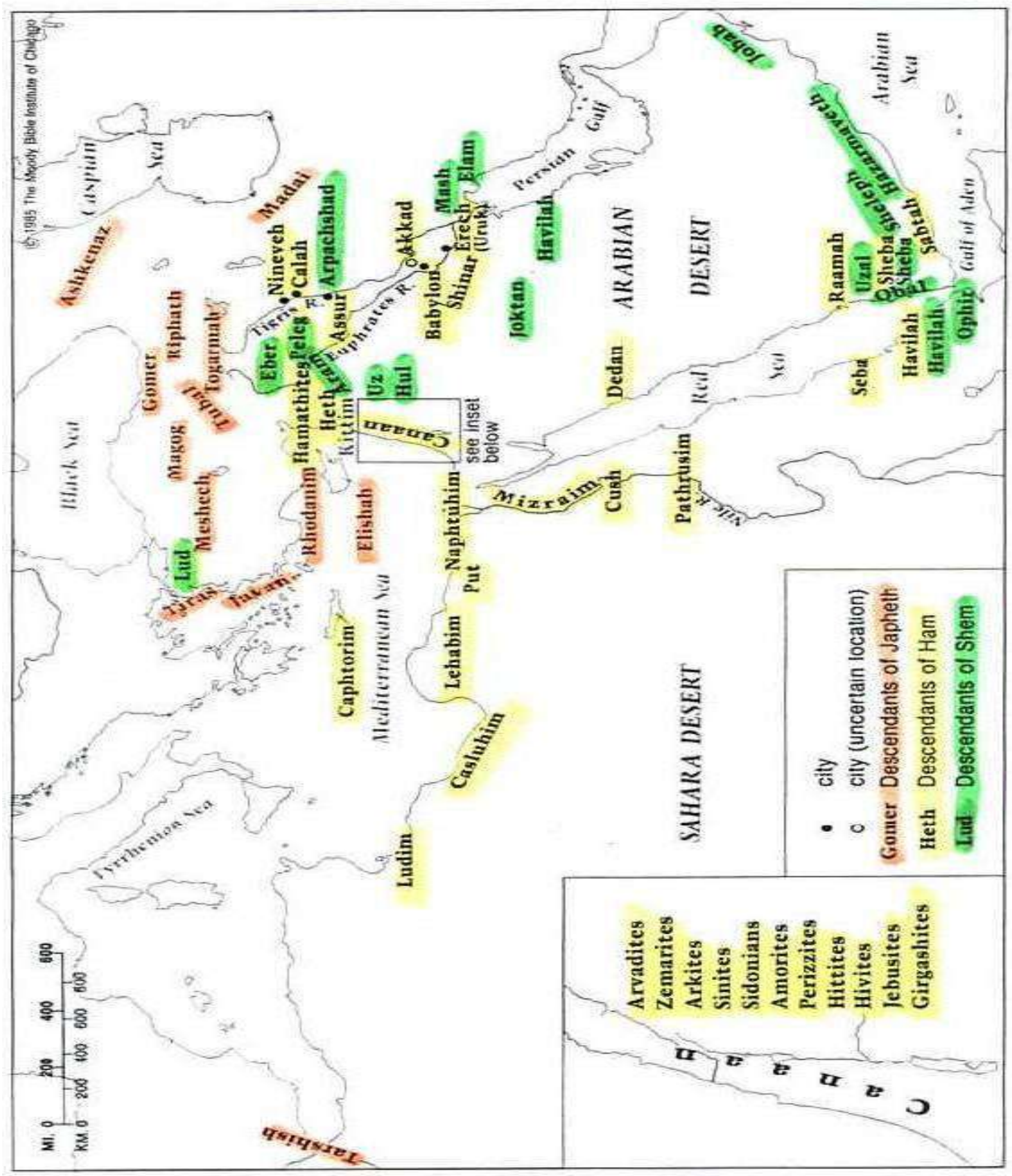

ሐ)

ካርታ 5. ሀ ለ እና ሐ የሴም የልጆቹ ነገዶች፣ የናምሩድ ነገዶች፣ የቀፍቶሪም እና የነፍታሌም ነገዶች እንዲሁም የማሴ ሠፍራዎች

ሌላው ታራ የነገደ ዮቆጣን ዘር ሲሆን በመፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ከባቢሎን መበተን በፊት ወደ ካራን ሠፍረው እንደነበር ያስረዳናል። የአብራምን በኋላም አብርሃም የተባለው የሚስቱም ስም ሦራ በኋላም ሳራ የተባለችው እንዲሁም የዕቁባቱ የሳራ አገልጋይ የነበረችው ግብጻዊቷ አጋር የዘር ሐረግ በቻርት 2. መመልከት ይቻላል።

(ኦሪት ዘፍጥረት 11፡31) ታራም ልጁን አብራምንና የልጅ ልጁን የሐራንን ልጅ ሎጥን፣ የልጁንም የአብራምን ሚስት ምራቱን ሦራን ወሰደ፤ ከእርሱም ጋር ወደ ከነዓን ምድር ይሄዱ ዘንድ ከከላውድያን ዑር ወጡ፤ ወደ ካራንም መጡ፣ ከዚያም ተቀመጡ። የካራንን የቦታ አቀማመጥ በካርታ 1 መመልከት ይቻላል።

ሌላው እግዚአብሔር ለአብርሃም ከአባይ (ግዮን) ወንዝ እስከ ኤፍራትስ ወንዝ ድረስ ያለው ግዛት ለዘሩ እንዲሆን ሠጥቶታል። የአባይን (የግዮን) ወንዝን እና የኤፍራትስ ወንዝን በካርታ 1 እና 5 ላይ መመልከት ይቻላል።

(ኦሪት ዘፍጥረት 15፡18) በዚን ቀን እግዚአብሔር ለአብረሃም እንዲህ ብሎ ቃል ኪዳን አደረገ። ከግብፅ ወንዝ ጀምሮ እስከ ትልቁ ወንዝ እስከ ኤፍራትስ ወነዝ ድረስ ይህችን ምድር ለዘርህ ሠጥቼሃለሁ።

ወደ ኢትዮጵያ የገቡት የካም/የኩሽ እና የሴም/የዮቅጣን ነገዶች መነሻቸው ከዚሁ ከላይ ከተገለፁት ቦታዎች ሲሆን በሚቀጥለው በስፋት እና በዝርዝር የምንመለከተው ይሆናል።

ቻርት 2. የአብርሃም የዘር ሐረግ

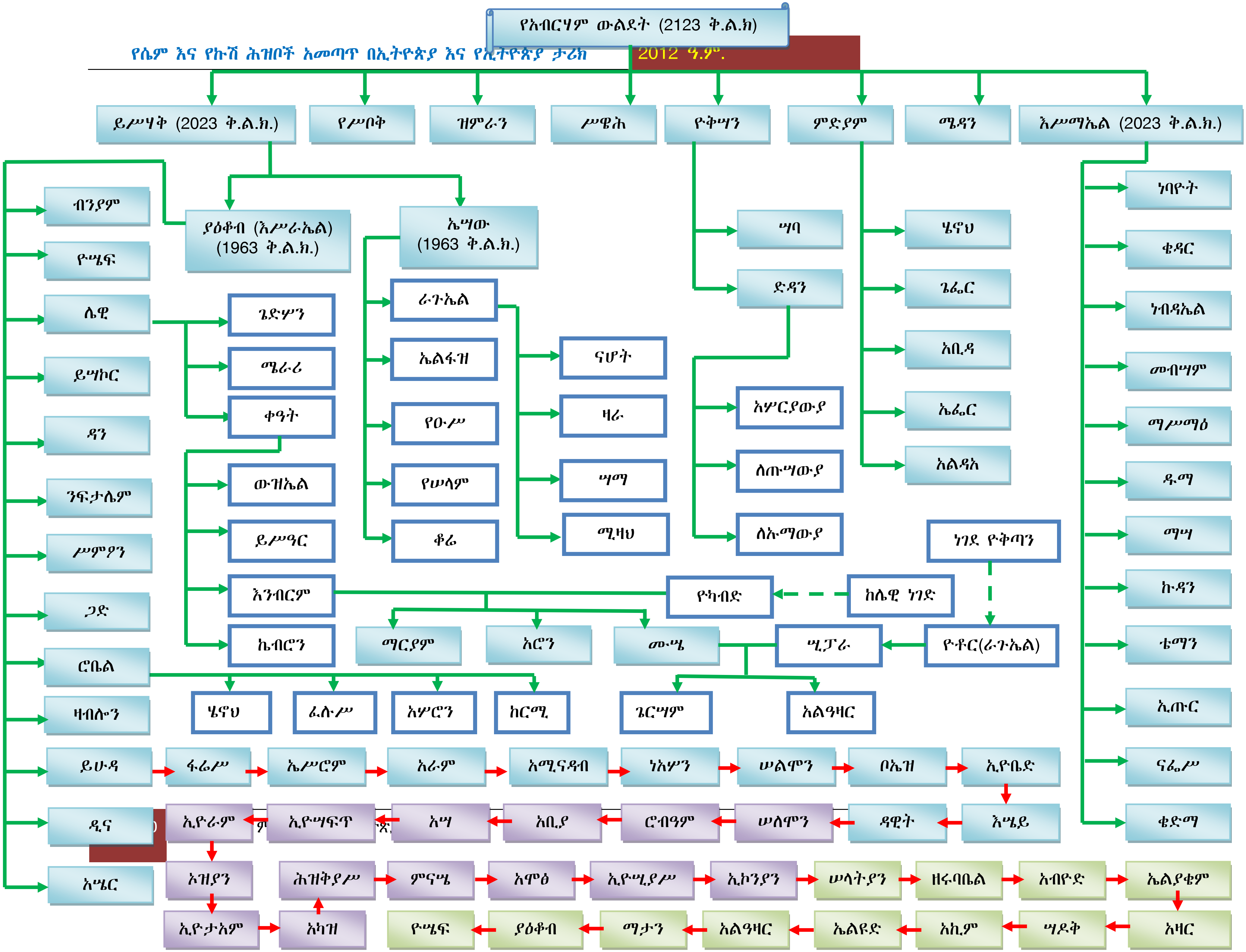
የአብርሃም ውልደት (2123 ቅ.ል.ክ)
ይሥሃቅ (2023 ቅ.ል.ክ.)
የሥቦቅ
ዝምራን
ሥዌሕ
ዮቅሣን
ምድያም
ሜዳን
እሥማኤል (2023 ቅ.ል.ክ.)
ብንያም
ዮሤፍ
ሌዊ
ይሣኮር
ዳን
ንፍታሌም
ሥምዖን
ጋድ
ሮቤል
ዛብሎን
ይሁዳ
ዱና
አሤር
ያዕቆብ (እሥራኤል)
(1963 ቅ.ል.ክ.)
ኤሣው
(1963 ቅ.ል.ክ.)
ጌድሦን
ሜራሪ
ቀዓት
ውዝኤል
ይሥዓር
እንብርም
ኬብሮን
ራጉኤል
ኤልፋዝ
የዑሥ
የሠላም
ቆሬ
ናሆት
ዛራ
ሣማ
ሚዛህ
ሣባ
ድዳን
አሦርያውያ
ለጡሣውያ
ለኡማውያ
ሄኖህ
ጌፌር
አቢዳ
ኤፌር
አልዳአ
ነባዮት
ቄዳር
ነብዳኤል
መብሣም
ማሥማዕ
ዱማ
ማሣ
ኩዳን
ቴማን
ኢጡር
ናፌሥ
ቀድማ
ነገደ ዮቅጣን
ከሌዊ ነገድ
ዮካብድ
ዮቶር(ራጉኤል)
ሢፓራ
ማርያም
አሮን
ሙሤ
ጌርሣም
አልዓዛር
ሄኖህ
ፈሉሥ
አሦሮን
ከርሚ
ፋሬሥ
ኤሥሮም
አራም
አሚናዳብ
ነአሦን
ሠልሞን
ቦኤዝ
ኢዮቤድ
እሤይ
ዳዊት
ሠለሞን
ሮብዓም
አቢያ
አሣ
ኢዮሣፍጥ
ኢዮራም
ኦዝያን
ኢዮታአም
አካዝ
ሕዝቅያሥ
ምናሤ
አሞፅ
ኢዮሢያሥ
ኢኮንያን
ሠላትያን
ዘሩባቤል
አብዮድ
ኤልያቄም
አዛር
ሣዶቅ
አኪም
ኤልዩድ
አልዓዛር
ማታን
ያዕቆብ
ዮሤፍ

የባቢሎን መበተን

እንደ ጥቅል ከሆነ የምድር ሰዎች ወይም ነገዶች የተበተኑት ከኖሕ የጥፋት ውኃ (ማየ አይኃ) በኃላ ሆኖ ከባቢሎን መበተን በኃላ የመጣ ነው፡፡ ከዛ በፊት ግን የምድር ቋንቋ ሁሉ አንድ እንደነበር ታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ይነግረናል፡፡

(ኦሪት ዘፍጥረት 11፡1-9) መድርም ሁሉ በአንድ ቋንቋና ንግግር ነበረች፡፡ ከምስራቅ ተነስተው በሄዱ ጊዜ በሰናዖር ምድር አንድ ሜዳ አገኙ፤ በዚያም ተቀመጡ፡፡ እርስ በእርሳቸውም ኑ ጡብ እንስራ፤ በእሳትም እንተኩሰው ተባባሉ፡፡ ጡቡም እንደ ድንጋይ ሆነላቸው የምድርም ዝፋት እንደ ጭቃ ሆነላቸው፡፡ እንዲህም፤ ኑ ለእኛ ከተማና ራሱ ወደ ሰማይ የሚደርስ ግንብ እንስራ፤ በምድርም ላይ ሳንበተንም ስማችንን እናስጠራው አሉ፡፡ እግዚአብሔርም የአዳም ልጆች የሰሩትን ከተማና ግንብ ለማየት ወረደ፡፡ እግዚአብሔርም አለ፤ እነሆ እነርሱ አንድ ወገን ናቸው፤ ለሁሉም አንድ ቋንቋ አላቸው፤ ይህንም ለማድረግ ጀመሩ፤ አሁንም ያሰቡትን ሁሉ ለመስራት አይከለከሉም፡፡ ኑ እንውረድ አንዱ የአንዱን ነገር እንዳይሰማው ቋንቋቸውን በዚያ እንደባልቀው፡፡ እግዚአብሔርም ከዚያ በምድር ሁሉ ላይ በተናቸው፤ ከተማይቱንም መሥራት ተዉ፡፡ ስለዚህም ስሟ ባቢሎን ተባለ፤ እግዚአብሔር በዚያ የምድርን ቋንቋ ሁሉ ደባልቋልና፤ ከዚያም እግዚአብሔር በምድር ሁሉ ላይ እነርሱን በትኗቸወሳል፡፡

በባቢሎን ውስጥ ይኖሩ የነበሩ ነገዶች ግንብ በሰሩ ጊዜ በእግዚአብሔር የተበተኑት በ2750 ቅ.ል.ክ. ገደማ ነው፡፡ የባቢሎንን ግንብ በምስል 6 ሀ እና ለ እንዲሁም በምስል 7 መመልከት ይቻላል፡፡

ከባቢሎን መበተን በኃላ የኖሕ ዘር ነገዶች እያንዳነዳቸው በተለይም የሴም ነገዶች ወደ እሲያ ምድር እየተስፋፉ ሲሄዱ የያፌት ነገዶች ደግሞ ወደ አውሮፓ ምድር እየተስፋፉ ሊሄዱ ችለዋል፡፡ በተመሳሳይ የካም ነገዶች ደግሞ ወደ አፍሪካ ምድር እየተስፋፉ ሄደዋል፡፡

ወደ ኢትዮጵያ ምድር የገቡት ቀደምት የካም እና የሴም ነገዶች ስለሆኑ ትኩረታችን የሁለቱ ነገዶች አሠፋፈር ላይ በቅደም ተከተል የሠፈሩባቸውን ስፍራዎች ወይም ከተሞች ከነሠፈሩበት የጊዜ ቅደም ተከተል በሚቀጥለው በዝርዝር ለማየት እንሞክራለን፡፡

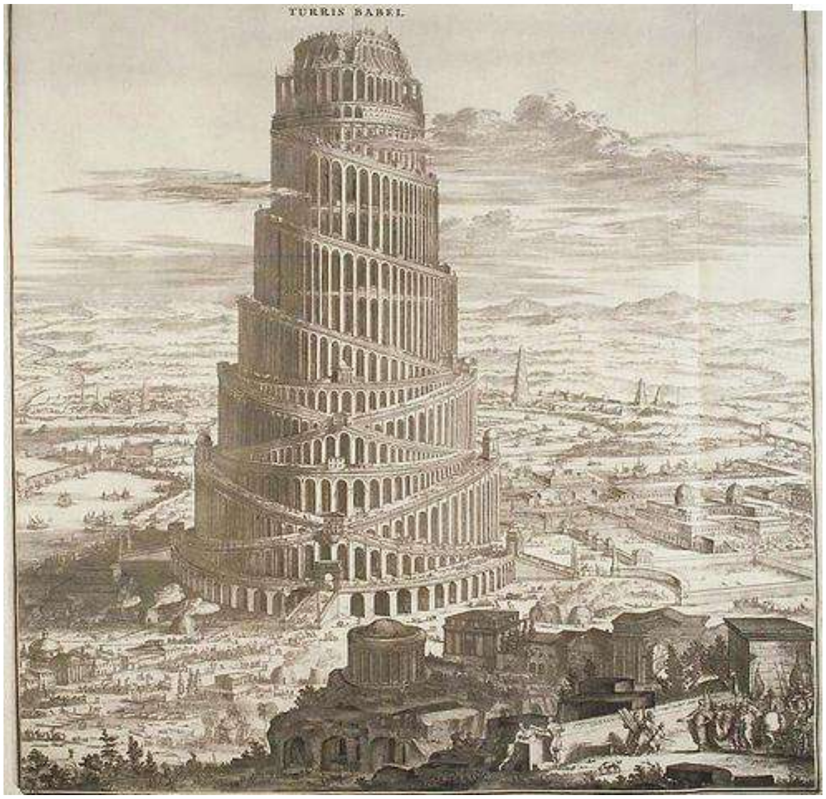

ሀ.

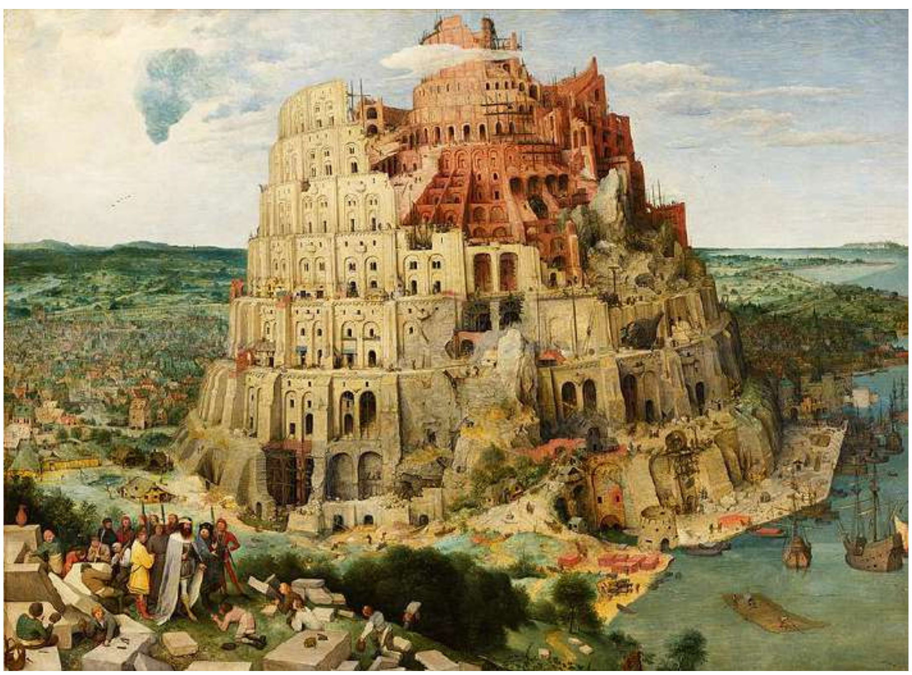

ለ.

ምስል 6. ሀ እና ለ የባቢሎን ግንብ

ምስል 7. የባቢሎን ግንብ ፍርስራሽ

የግብፅ ወይም ምስር ምሥረታ

ኖሕ፣ ከኖሕ ልጆች አንዱ የሆነው ካም፣ የካም ልጆች የሆኑት ምድራይም፣ ኩሽ፣ ፉጥ፣ ከንዓን፣ የኩሽ ልጆች የሆኑት ሳባ፣ ሠብታህ፣ ናምሩድ፣ ኤውላጥ፣ ራዕማ፣ የምድራይም ልጆች የሆኑት ሉዲምን፣ ዐናሚምን፣ ላህቢምን፣ ነፍታሌምን፣ ከስሉሂምን፣ ቀፍቶሪምንም፣ የከንዓን ልጆች የሆኑት ሲዶን፣ ኬውጣውያን እንዲሁም ከላይ የተዘረዘሩት የተወሰኑት የልጅ ልጆቻቸው ወደ 90 ዓመት ያህል አሁን እሲያ ተብሎ በሚጠራው አህጉር በተለይም በከንዓን፣ በፍልስጤም፣ በጋዛ፣ በሲዶን፣ በኦሬክ፣ በአርካድ፣ በባቢሎን፣ በካልኔ፣ በጌራራ ወዘተ… ከኖሩ በኋላ ኖሕ፣ ካም ከልጆቹ መሀል ከንዓንን እዛው ሲዶንና ጋዛ ላይ ትቶ፣ ፉጥ፣ ምድራይም የተወሰኑትን ልጆቹን ማለትም ከስሉሂምን እና ቀፍቶሪምንም እንዲሁም ነፍታሌምን እዛው ፍልስጤም አካባቢ ትቶ ከሌሎቹ ልጆቹ ከሉዲምን፣ ከዐናሚምን እና ከላህቢምን ጋር በመሆን፣ ኩሽ ናምሩድን እዛው ባቢሎን ትቶ ከሌሎቹ ልጆቹ ከነሳባ፣ ሠብታህ፣ ኤውላጥ እና ራማ ጋር በመሆን ወደ ግብፅ አቀኑ፡፡

ግብፅ ከላይ በተጠቀሱት ከእሲያ አህጉር ወደ እዚች አገር በመጡት የካም ነገዶች በ3150 ቅ.ል.ክ. ገደማ አካባቢ ልትመሠረት ችላለች፡፡ የግብፅ ሌላኛው ስሟ ምስር ይባላል፡፡ ከዚህም በተጨማሪ ክምት (Kemet) ትባል ነበር፡፡ ክምት ማለት የጥቁሮች ምድር ማለት ነው፡፡ ኖሕም ከልጆቹ እና ከነልጅ ልጆቹ ወደ ግብፅ ሲመጣ የ694 ዓመት ዕድሜ ነበረው፡፡ ስለሆነም በዚህ ወቅት የሴምም ሆነ የካም ዕድሜ 194 ዓመት ነበር፡፡ ከዚህ በኋላ ኖሕ ወደ ግብፅ ከመጡት ቤተሠቡ ጋር ለ150 ዓመት እየተዋለዱ ነገዳቸውን እያበዙ በዚሁ በግብፅ ከቆዩ በኋላ ኖሕ፣ ከኖሕ የልጅ ልጆች (የካም ልጆች) የሆኑት ኩሽ እና ፉጥ፣ ከኩሽ ልጆች የተወሰኑት ሳባ እና ሠብታ የአባይን ወንዝ (Blue Nile) ተከትለው ወደ ጥንቷ የዓይቶጵያ ምድር ወይም የኑቢያ ምድር በአሁኑ ሡዳን መነሻ ወደሆነችው ጎንደር አይከል አቅንተዋል፡፡ የተወሰኑት የፉጥ ነገዶች ደግሞ ወደ ሊቢያ አቅንተዋል፡፡ ነገር ግን አሁን የሚገኘው የሱዳን ግዛት ጎንደርን አያጠቃልልም፡፡ የጎንደር አይከልም በኋላ ከየመን በመጡ የሴም ነገዶች የሆኑት የሳባ ነገዶች በመሠረቱት የሃበሻ ምድር ወይም የአቢሲኒያ ምድር ወይም የኢትዮጵያ ምድር ጋር ተጠቃላ እስከአሁን ጊዜ ድረስ ትገኛለች፡፡ ይህንንም በሚቀጥሉት በትኩረት እና በዝርዝር የምንመለከተው ይሆናል፡፡

ግብፅም ከ3150 ቅ.ል.ክ. ጀምሮ (3150 BC) የተለያዩ ሥረወ መንግስት እየመሠረተች አሁን ያለንበት ጊዜ እና የእድገት ደረጃ ድረስ ለመድረስ ችላለች፡፡ በዋናነት ግብፅን ያስፋፏት እዛው ቀርተው የነበሩ የካም፣ የካም ልጅ የሆነው የምድራይም፣ የኩሽ ልጆች የሆኑት የኤውላጥ እና የራዕማ ነገዶች ሲሆኑ ከዚያም በመቀጠል የተለያዩ ስርወ መንግስቶችን መስርተው የተለያዩ መንግስታት ሲያስተዳድሯት ቆይተዋል፡፡ የቀደምት ግብፆች ከሀገራቸው ውጭ ኑቢያ፣ ሲፕረስ፣ ሊባኖስ፣ ሴሪያዎች፣ እስራኤሎች እና ፍልስጤሞች ድረስ በመሄድ ሲገዙና ሲያስገብሩ

ነበር፡፡ ከታች በሠንጠረዥ 2 በተለያየ ወቅት በግብፅ ተመሥርተው የነበሩ የተለያዩ ሥርወ መንግስቶችን ለማየት እንችላለን፡፡ የግብፅ ነገስታቶች የቅፅል ስም ፋራዖ ይባላሉ፡፡ ፋራዖ (pharaoh) የሚለው ቃል የመጣው ፐርዓ (per-aa) ከሚለው ሲሆን ፍችውም ታላቁ ቤት (the Great House) የሚል ነው፡፡ የታላቁ ቤተ መንግስት ንጉስ እንደማለት ነው፡፡ ይህም ቃል በግብፅ ንጉሳዊ አገዛዝ ውስጥ መነገር የጀመረው በንጉስ ፋራዖ ታትሞስ 3ኛ (Thutmose III) (1479—1425 ቅ.ል.ክ. (BC)) ጊዜ ነው፡፡

የግብፅ ሥርወ መንግስታቶች

(3150 BC – 1953 CE/GC - አሁን እስካለንበት ጊዜ)

የቀድሞ የግብፅ ታሪክ/Prehistoric Egypt	ከ3150 ቅ.ል.ክ. በፊት /pre–3150 BC
የቀደምት የግብፅ ዘመን (Ancient Egypt)	
ቀደምት ስርወ መንግስት (Early Dynastic Period)	3150–2686 BC
ቀደምት ግዛት (Old Kingdom)	2686–2181 BC
1ኛ መካከለኛ ዘመን (1st Intermediate Period)	2181–2055 BC
መካከለኛ የግዛት ዘመን (Middle Kingdom)	2055–1650 BC
2ኛ መካከለኛ ዘመን (2nd Intermediate Period)	1650–1550 BC
አዲስ ግዛት (New Kingdom)	1550–1069 BC
3ኛ መካከለኛ ዘመን (3rd Intermediate Period)	1069–664 BC
የኋለኛው ዘመን (Late Period)	664–332 BC
የግሪክ-ሮማን-ግብፅ ዘመን/Greco-Roman Egypt	
የአርግድ እና ፕቶሌማቲክ ስርወ መንግስት (Argead and Ptolemaic dynasties)	332–30 BC
የሮማውያን እና የቤዛንታይን ግብፅ (Roman and Byzantine Egypt)	30 BC–641 AD
የሳሳኒያን ግብፅ ፺Sasanian Egypt፼	619–629
የመካከለኛ የግብፅ ዘመን/Medieval Egypt	
የራሺዱን ግብፅ/Rashidun Egypt	641–661
የኡምያድ ግብፅ/Umayyad Egypt	661–750
የአባ ሴይድ ግብፅ/Abbasid Egypt	750–935
የቱሉኒድ ግብፅ/Tulunid dynasty	868–905
የኢክሽድድ ስርወ መንግስት/Ikhshidid dynasty	935–969
የፋቲሚድ ስርወ መንግስት/Fatimid dynasty	969–1171
የአዩቢድ ስርወ መንግስት/Ayyubid dynasty	1171–1250
የማምሉክ ስርወ መንግስት/Mamluk dynasties	1250–1517

የቀደምት የዘመናዊ ግብፅ ዘመን/Early modern Egypt	
የኢትማን ግብፅ/Ottoman Egypt	1517–1867
የፈረንሳይ ግዛት/French occupation	1798–1801
የሞሃመድ አሊ ስርወ መንግስት/Muhammad Ali dynasty	1805–1953
የቀዲቬት ግብፅ/Khedivate of Egypt	1867–1914
የኋላኛው የዘመናዊ ግብፅ ዘመን/Late Modern Egypt	
የብሪቲሽ ግዛት/British occupation	1882–1922
የግብፅ ሱልጣኔት/Sultanate of Egypt	1914–1922
የግብፅ ግዛት/Kingdom of Egypt	1922–1953
የሪፐብሊክ ግዛት/Republic	1953–present
የግብፅ መግቢያ በር/Egypt portal	

ሠንጠረዥ 2. የግብፅ ሥርወ መንግስታቶች

ሌፕሮን (Leprohon) እንደጻፈው ግብፅ የጥንት ስሟ ኬምት (Kemet) ይባላል፡፡ ኬምት ማለት የጥቁር ምድር ማለት ነው፡፡ የጥንታዊቷ ግብፅ ሁለት ግዛቶች የነበሯት ሲሆን አንደኛው ላይኛው ግብፅ እንዲሆም ሌላኛው የታችኛው ግብፅ በመባል ይታወቃሉ፡፡ የነዚህም ግዛቶች ዋና ከተማ መዳረሻቸው በቅደም ተከተል እያንዳንዳቸው ቴብስ እና መምፊስ ይባላሉ፡፡ የመምፊስን ከተማ ከመሠረቷት ቀደምት መሪዎቿ አንዱ ኢሪ-ሆር (Iry-Hor) ነው፡፡ ለማንኛውም እነዚህን ሁልት ግዛቶች እና በውስጣቸው የሚገኙትን ከተሞች እንዲሁም በአሁኑ ወቅት የተለያዩ የቱሪስት መዳራሻ የሆኑትን ጥንታዊ ታሪካዊ ቦታዎች በካርታ 1 እና 6 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ካርታ 6. በግብፅ የቴብስ፣ የመምፊስ እና በአካባቢው ያሉ ከተሞች የቦታ አቀማመጥ

የቀደምት ስርወ መንግስት ዘመን (Early Dynastic Period) (3150-2613 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ወይም የአርካይድ ዘመን

በግብፅ በቀደምት ስርወ መንግስት (Early Dynastic) ጊዜ ለመጀመሪያ የነገሠው ንጉስ ፋራዖ መንስ (Menes) ወይም በግሪኩ አጠራር ናርመር (Narmer) ይባላል፡፡ ንጉስ ፋራዖ መንስ (Menes) በታችኛው የግብፅ ግዛት መምፌስን ከመሠረቱት ሌላው ንጉስ ነው፡፡ በጥንት የግብፅ ዘመን የ1ኛው እና የ2ኛው ስርወ መንግስት በሌላ አጠራር የቀደምት ስርወ መንግስት ዘመን (Early Dynastic Period) (3150-2613 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ወይም የአርካይድ ዘመን ተብሎ ይጠራል፡፡

የቀደምት የግዛት ዘመን (Old Kingdom) (2650—2150 ቅ.ል.ክ. (B.C))

ከ3ኛው-6ኛው ያለው ስርወ መንግስት የቀደምት የግዛት ዘመን (Old Kingdom) (2650—2150 ቅ.ል.ክ. (B.C)) በመባል ይወቃል፡፡ በነዚህም ስርወ መንግስት ጊዜ የፒራሚድ አሰራር ጥበብ ጎልቶ የታየበት ወቅት ነበር፡፡ ጊዛ (ትልቁ ፒራሚድ) የተሠራውም በዚህ ወቅት ነው፡፡

በቀደምት የግብፅ ግዛት (Old Kingdom) በ3ኛው ስርወ መንግስት ውስጥ የነገሰው ንጉስ ፋራዖ ጆሴር (Djoser) (2630 ቅ.ል.ክ. (BC)) ይባላል፡፡ ይህም ንጉስ በወቅቱ የነበረውን አርክቴክት ኢምሆተብ (Imhotep) በማነጋገር በታችኛው የግብፅ ግዛት ከመምፌስ ከተማ አጠገብ በሚገኘው በሳካራ የመጀመሪያውን ፒራሚድ ሊያሰራ ችሏል፡፡ የቀደምቱን የግብፅ ግዛት (Old Kingdom) ስፍራ በካርታ 7 ላይ መመልከት እንችላለን፡፡ በ3ኛው እና በ4ኛው ስርወ መንግስት ውስጥ ንጉሱ የሊቢያንና የኑቢያን ግዛቶችም በቅኝ ግዛት ገዝቶ ነበር፡፡

የመጀመሪያ የመካከለኛው ዘመን (First Intermediate Period) (2150—2030 ቅ.ል.ክ. (B.C))

በግብፅ ከ7ኛው-10ኛው እንዲሁም በተወሰነው የ11ኛው ስርወ መንግስት (2150—2030 ቅ.ል.ክ. (B.C)) የመጀመሪያ የመካከለኛው ዘመን (First Intermediate Period) በመባል ይታወቃል፡፡ በዚህም ጊዜ የግብፅ ማዕከላዊ አስተዳደር እየተዳከመ የመጣበት እና የተለያዩ የክልል አስተዳደሮች እየተበራከቱ የመጡበት ወቅት ነበር፡፡

በግብፅ የመጀመሪያ የመካከለኛው ዘመን (First Intermediate Period) በ9ኛው እና 10ኛው ስርወ መንግስት ውስጥ በመምፌስ እና በቴብስ መካከል በሄት-ነሱት (Het-Nesut) ላይ

ሲያስተዳድሩ የነበሩት ንጉሶች ፋራዖ ሄራክሊዩፖሊስ (Heracleopolis) (2160—2025 ቅ.ል.ክ. (BC)) ነበሩ፡፡

የመካከለኛው የግዛት ዘመን (Middle Kingdom) (2030—1640 ቅ.ል.ክ. (B.C))

በዚሁ በጥንቱ የግብፅ ዘመን የተወሰነው የ11ኛው፣ 12ኛው እና የ13ኛው ስርወ መንግስት የመካከለኛው የግዛት ዘመን (Middle Kingdom) (2030—1640 ቅ.ል.ክ. (B.C)) በመባል ይታወቃል፡፡

በመካከለኛው የግዛት ዘመን (Middle Kingdom) ከመጀመሪያው የ11ኛው ስርወ መንግስት ጊዜ ጀምሮ እስከ የመጀመሪያዎቹ የመካከለኛው የግዛት ዘመን (Middle Kingdom) መገባደጃ ባለው ጊዜ ውስጥ በመጀመሪያዎቹ ጊዜ የገዛው ንጉስ ፋራዖ መንቱሆተብ 2ኛ (Mentuhotep II) ሲባል የነገሠውም በኑቢያ ምድር ገብቶ ከርማ ላይ ነው፡፡ ይህ ንጉስ እስከ 2000 ቅ.ል.ክ. (B.C.) በመግዛት በግብፅ የተፈጠሩትን የተለያዩ የክልል አስተዳደሮች አንድ በማድረግ ሀገሪቱን አንድ እንድትሆን አድርጓል፡፡ በዚህም ዘመን የሀገሪቱ ስልጣኔ በስነ-ፅሑፍ እና በሳይንስ ረገድ ዕምርታ ያሳየበት ወቅት ነበር፡፡ የመድሀኒት ቅመማም የታየበት ወቅት ነበር፡፡ የ11ኛው ስርወ መንግስት የመጨረሻው ገዢ መንቱሆተብ 4ኛ (Mentuhotep IV) ነው፡፡ የመካከለኛውን የንጉስ ግዛት (Middle Kingdom) ስፍራ በካርታ 7 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

በዚሁ ዘመን በ12ኛው ስርወ መንስት ጊዜ የነገሰው ንጉስ ፋራዖ አመንመሃት 1ኛ (Amenemhet I) (1991 BC to 1962 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ይባላል፡፡ ይህ ንጉስ የኢት-ቶዊን (It-towy) ከተማ በመመስረት ይታወቃል፡፡ ግብፅ በመካከለኛው ዘመን የውጭ ሃገር ፖሊሲዎችን ያወጀችበት እና ኑቢያን የወርቅ፣ የጥቁር እንጨት፣ የዝሆን ጥርስ ወዘተ… ምንጯ እንድትሆን በቅኝ ግዛት የወረረችበት ጊዜ ነበር፡፡ ከዚህ በኋላ የነገሰው ንጉስ አመንመሃት 3ኛ Amenemhet III (1842-1797 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ነው፡፡ የዚህ ዘመን ውድቀት የጀመረው በአመንመሃት 4ኛ Amenenhet IV (1798-1790 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ጊዜ ነው፡፡ ይህም ውድቀት በህቷ በንግስት ሶበቅፌሩ (Sobekneferu) (1789-1786 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ጊዜ ቀጥሎ ነበር፡፡

2ኛው የመካከለኛው ዘመን (second intermediate period) (1640—1540 ቅ.ል.ክ. (B.C))

በጥንቱ የግብፅ ዘመን ከ14ኛው-17ኛው የነበረው ስርወ መንግስት 2ኛው የመካከለኛው ዘመን (second intermediate period) (1640—1540 ቅ.ል.ክ. (B.C)) በመባል ይታወቃል፡፡ በዚህ ዘመን በድጋሚ ሀገሪቱ ከውጭ በመጡ ኃይሎች ማለትም በሄክሶሶች ምክንያት የተወሰነው የግብፅ ክፍል የተከፈለበት እና በነሱ ቁጥጥር ስር የወደቀበት ጊዜ ነበር፡፡

በ1650 ቅ.ል.ክ. (BC) ገደማ አካባቢ የውጭ ሀገር ገዢዎች የሆኑት ሂክሶሶች (Hyksos) የግብፅን አለመረጋጋት አጋጣሚ በመጠቀም ሊቆጣጠሯት ችለው የነበረ ሲሆን ባሕላቸውንም ልምዳቸውንም በመቅሰም የላይኛው የግብፅ ግዛት ዋና ከተማ የሆነችው ቴብስን በመግዛት በዙሪያዋ የሚገኙትን ከተሞች ግብር ሊያስገብሩ ችለዋል፡፡ ሂክሶሶች በግብፅ በላይኛው ግዛት በመቆጣጠር በዋናነት ከተማቸውን ያደረጉት በአቫሪስ (Avaris) ላይ ነው፡፡ ይህን የሂክሶሶች በግብፅ ላይ ያደረጉትን የቅኝ ግዛት እንቅስቃሴ በካርታ 7 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

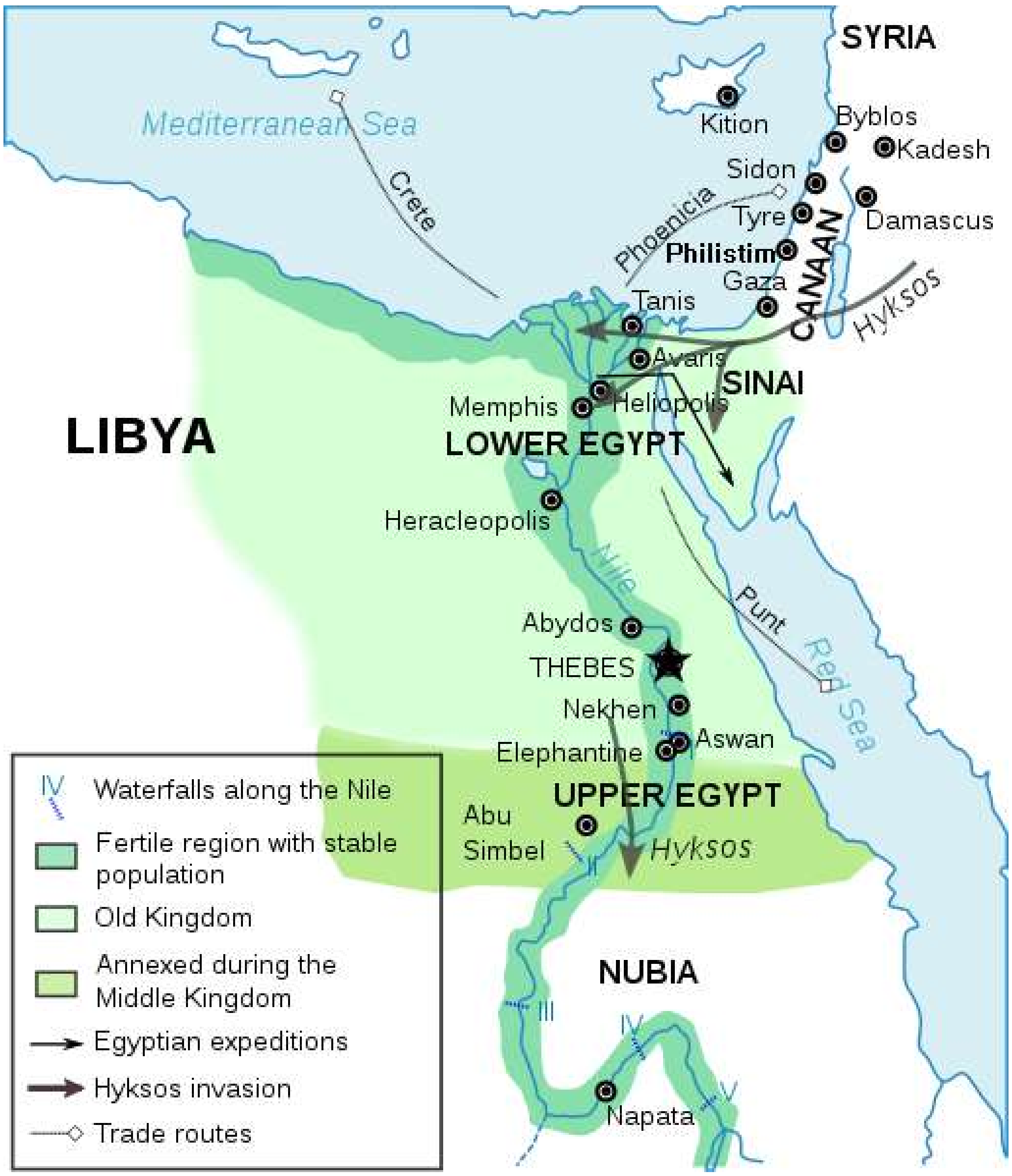

ካርታ 7. የግብፅ የቀደምት የንጉስ ግዛት፣ የመካከለኛው የንጉስ ግዛት፣ የግብፅ የቀደምት የንግድ እንቅስቃሴ እና የሄከወሶሶች የቅኝ ግዛት እንቅስቃሴ

ሄክሶስ ማለት የሌቫንት (Levant) ነገዶች ናቸው፡፡ ሌቫንት (Levant) ማለት አሁን በዘመናዊው ጊዜ የሚታወቁት የእስራኤል፣ የፍልስጤም፣ የሊባኖስ፣ የዮርዳኖስ እና የሴሪያ ግዛቶች ናቸው፡፡ የሌቫንትን ግዛት በካርታ 8 እና በካርታ 1 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ካርታ 8. የሌቫንት ግዛት

አዲስ የግዛት ዘመን (New Kingdom) (1550—1070 ቅ.ል.ክ. (B.C.))

አሁንም ከጥንቱ የግብፅ ዘመን ሳንወጣ ከ18ኛው-20ኛው የነበረው ስርወ መንግስት አዲስ የግዛት ዘመን (New Kingdom) (1550—1070 ቅ.ል.ክ. (B.C.)) በመባል ይታወቃል፡፡ በዚህ የግዛት ዘመን ጊዜ ውስጥ የመጀመሪያው የ18ኛው ስርወ መንግስት መስራች ደግሞ አህሞስ 1ኛ (Ahmose I) (1570-1544 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ነው፡፡

አህሞስ 1ኛ (Ahmose I) ደግሞ ግብፅን ወረው የነበሩትን ሄክሶሶችን በማባረር በላይኛው የግብፅ ግዛት ቴብስ ላይ ነገሠ፡፡ ሌላው ታህትሞስ 1ኛ (Thutmose I) (1520-1492 ቅ.ል.ክ. (BCE)) እና ታህትሞስ 3ኛ (Thutmose III) (1458-1425 ቅ.ል.ክ. (BCE)) የኩሽ ምድር እየገቡ ገዝተው ነበር፡፡ ታህትሞስ 1ኛ (Thutmose I) የከርማን ከተማ ከደመሠሠ በኋላ ታህትሞስ 3ኛ (Thutmose III) በኑቢያ ምድር ናፓታ ላይ ነገሠ፡፡ ታህትሞስ 3ኛ (Thutmose III) ጀበል ባርካል ተራራ (Jebel Barkal) ስር የአሙኑን ቤተ መቅደስ በማሰራት ይታወቃል፡፡

በዚሁ ስርወ መንግስት ግብፆች ከራሳቸው ግዛት አልፈው የኑቢያን ግዛት እስከ ናፓታ ድረስ ይገዙ ነበር፡፡ ግብፆች በኩሽ ምድር እየመጡ በቅኝ ግዛት መግዛታቸው እስከ ፋራዖ ታትሞስ 1ኛ (Thutmose I) (1520-1492 ቅ.ል.ክ. (BCE)) እና ታትሞስ 3ኛ (Thutmose III) (1458-1425 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ባሉት ጊዜያት ቀጥሎ ነበር፡፡ ከዚህ በኋላ ታትሞስ 3ኛ (Thutmose III) በአካባቢው የነበሩትን ኃይሎች በመቆጣጠር የታችኛውን የኑቢያ ግዛት ማዕከል ወደ ሌላ ሥፍራ በማዘዋወር የናፓታን ከተማ ሊመሠርት ችሏል፡፡

ስለሆነም ግብፅ ግዛቷን በዚህ ወቅት በኑቢያ ምድር እስከ ናፓታ ድረስ አስፋፍታ ነበር፡፡ በእሲያም ከንዓኖች የሚኖሩባቸውን የሌቫንቴን ግዛት ድረስ ዘልቀው ይገዙና ግብር ያስገብሩ ነበር፡፡ ለምሳሌ በዚሁ የአዲስ የንጉስ ግዛት (New Kingdom) ውስጥ በ18ኛው ስርወ መንግስት ጊዜ ፍልስጤምን (Palestine) እና ኑቢያን በቅኝ ግዛት ገዝታ ነበር፡፡ ግብፅ በሚታኒያንስ (Mitannians) እና በሂቲትስ (Hittites) ጭምር ቅኝ ግዛት ታደርግ ነበር፡፡ ይህንን የግብፅ የግዛት ድንበር በካርታ 9 ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

የሂቲትስ (Hittites) ግዛት የሚገኘው በቱርክ ውስጥ ሲሆን ሚታኒያንስ (Mitannians) ደግሞ ከሴሪያ በስተሰሜን ምዕራብ ይገኛል፡፡

ሀ.

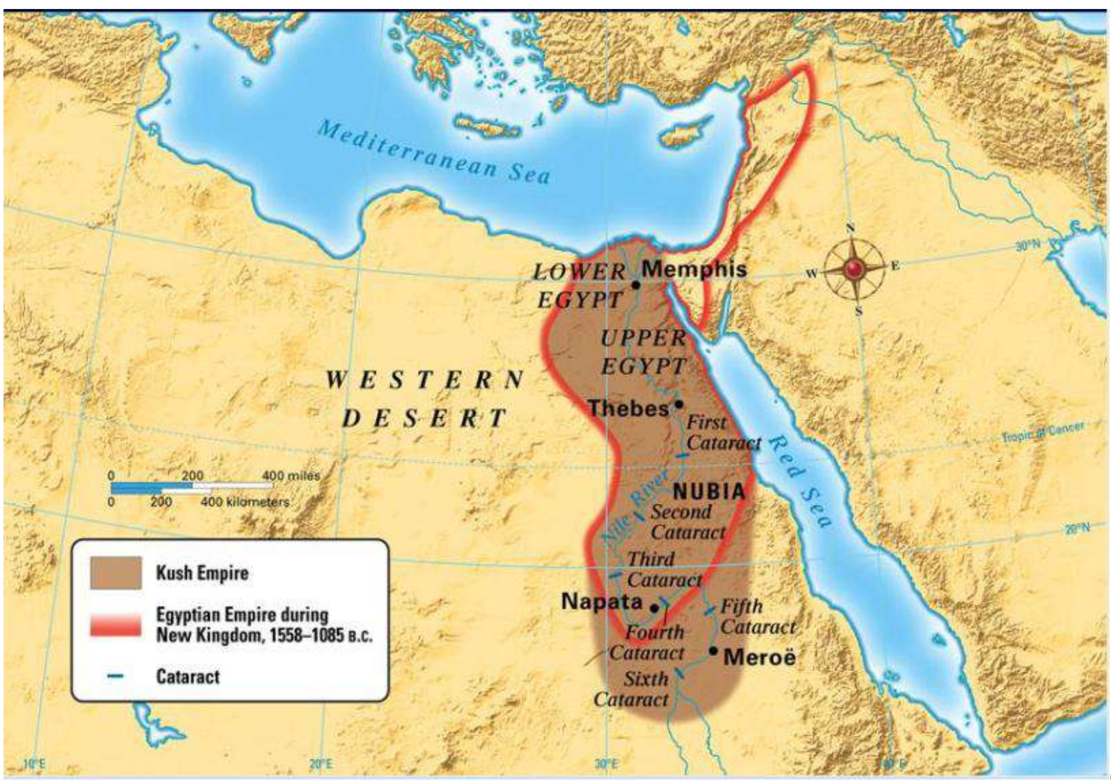

ለ.

ካርታ 9. ሀ እና ለ በጥንቱ የአዲስ ግዛት ወቅት የግብፅ የግዛት ድንበር

ሌላው በዚህ ስርወ መንግስት ጊዜ ግብፅ ከፍተኛ የዕምነት ለውጥ ያደረገችበት ወቅት ነበር፡፡ በዚህም በነበረው ንጉስ ፋራዖ አቃናቲን (Akhenaten) (1353-1335 ቅ.ል.ክ. (B.C.)) አማካይነት የአቴናዊያኖችን ዕምነት ትኩረት ያደረገችበት እና በግብፅ የነበረውን የአምልኮ ስርዓት ማለትም እንደ ኦሲሪስ (Osiris) የነበረውን የአማልክት ዕምነት በአቴናዊያኖቹ የአምልኮት ሥርዓት ለውጥ ያደረገችበት ወቅት ነበር፡፡ ሌላው በዚህ ስርወ መንግስት ጊዜ በጣም ይታወቅ የነበረው አርኪኦሎጂያዊ ሥፍራ የንጉሶች ሸለቆ (Valley of the Kings) ነው፡፡ ይህም ሥፍራ የብዙ ንጉሶች መቃብር ይገኝበት የነበረ ቦታ ነው፡፡ በአርኪዖሎጂ ቁፋሮ የተገኘው የታታንህሙን (Tutankhamun) (1336—1327 ቅ.ል.ክ (B.C.)) መቃብር አንዱ ማሳያ ነው፡፡ የታታንህሙን የሬሳ ሳጥን በምስል 8 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡ በዚህ ስርወ መንግስት ጊዜ ባሉት ተከታታይ የግብፅ ገዢዎች አማካይነት ሄክሶሶች ግብፅን ለቀው የወጡበት ጊዜ ነው፡፡ ሄክሶሶችን ከግብፅ ያስወጣው ደግሞ ፋራዖ አህሞስ 1ኛ (Ahmose I) (1570-1544 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ነው፡፡ ከዛም ይህ ንጉስ ኩሾችን ለማሸነፍ ወደ ደቡብ ማለትም ወደ ከርማ አቅንቶ ነበር፡፡

ምስል 8. ካይሮ ሙዩዚየም የሚገኘው የታታንህሙን የሬሳ ሳጥን

በዚሁ ዘመን ከታላላቆቹ እንደ አመንሆተብ 1ኛ (Amenhotep I) (1546-1526 ቅ.ል.ክ. (B.C.))፣ ታትሞስ 1ኛ (Thutmose I) (1525-1512 ቅ.ል.ክ. (B.C.)) እና አመንሆተብ 3ኛ (Amenhotep III) (1417-1379 ቅ.ል.ክ. (B.C.)) ከመሳሰሉት ንጉሶች ጎን ለጎን እንደ ሃትሸፐሱት (Hatshepsut) (1503-1482 ቅ.ል.ክ. (B.C.)) የመሰሉ የሴት ነገስታቶች ብቅ

ያሉበት ወቅት ነበር፡፡ ሃትሸፕሱት (Hatshepsut) ለወንድ የእንጀራ ልጇ ለሆነው እና በኋላም ታትሞስ 3ኛ (Thutmose III) ለተባለው እንደራሴ ነበረች፡፡

በዚሁ የ18ኛው ስርወ መንግስት ጊዜ ንጉስ ፋራዖ አመንሆተብ 4ኛ (Amenhotep IV) (1379-1362 ቅ.ል.ክ.) ከፍተኛ የዕምነት ለውጥ ያመጣበት ወቅት ነበር፡፡ ይህም አሙንሬ (Amon-Re) የተባለውን የቴቢያውያኖቹን የአሙኑን አምላክ ከፀሐዩ አምላክ (sun god Re) በመለየት እና አቶን (Aton) የተባለውን ሌላኛውን አማልክት በማምጣት ከፍተኛ የዕምነት ለውጥ ሊያደርግ ችሏል፡፡ ራሱንም አቀናቶን (Akhenaton) ማለትም የአቶን አገልጋይ በማለት ማዕከላዊውን ከተማ አቀታቶን (Akhetaton) በኋላም አመርና (Amarna) የተባለውን ገንብቷል፡፡

የ19ኛው እና የ20ኛው ስርወ መንግስት የራምሰስ ጊዜ (Ramesside) ተብሎ ሲጠራ ንጉሱ ፋራዖ ራምሰስ ማዕከላዊውን ከተማ ቴብስ ላይ አድርጎ ቤተ መቅደሶችን እና ከተሞችንም በመገንባት የግብፅን ኃይል እንደገና ሊያጠናክር ችሏል፡፡

በዚሁ አዲስ የግዛት ዘመን (New Kingdom) ዘመን ውስጥ ከአቀናቶን (Akhenaton) ውጭ የሁሉም ነገስታቶች መቃብር የሚያርፈው በፒራሚዶች ውስጥ ሳይሆን በነገስታቶች የመቃብር ሸለቆ ስፍራ ወስጥ ነበር፡፡ ከዛ በኋላ ግን ከቱታንቃመን (Tutankhamen) (1361-1352 ቅ.ል.ክ. (B.C.)) የመቃብር ስፍራ እና ታሪካዊ እሴቶች ውጭ የሁሉም ንጉሶች መቃብር ተደምስሷል፡፡

ከዚህ በኋላ በናፓታ የነገሠው Ramesses II (1279-1213 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ሲሆን የአቡ ሲምበል ቤተ መቅደስን በማሰራት ይታወቃል፡፡ Ramesses II የንግድ መስመሮችን ለመቆጣጠር ኑቢያኖችን በጦር ይወጋ ነበር፡፡ ይህን የጦርነት ውጊያ ከሄሮግሊፊስ በተገኘው መሠረት በምስል 9 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 9. ራምሰስ 2ኛ (Ramesses II) ኒቢያኖችን በቀስት ሲዋጋ

በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ እንደተጠቀሰው ሙሴ እና እስራኤሎች ከግብፅ የወጡት በንጉስ ፋራዖ ራምሰስ 2ኛ (Ramses II) (1279-1213 ቅ.ል.ክ. (BCE)) በነበረበት ወቅት በ1304-1237 ቅ.ል.ክ. (B.C.) ጊዜ ነበር።

ከዚህ ቀጥሎ በ20ኛው ስርወ መንግስት ጊዜ የመጣው ንጉስ ፋረዖ ራምሰስ 3ኛ (Ramses III) (1187-1156 ቅ.ል.ክ. (B.C.)) ሲሆን ጥሩ አድርጎ ከገዛ በኋላ ከዕርሱ ቀጥሎ በመጣው ንጉስ ጊዜ ግን ግብፅ የተዳከመችበት እና በፍልስጤም እና በሴሪያ የነበሯትን ግዛቶች አጥታ በሊቢያ በመሰሉ የውጭ ወራሪ የተወረረችበት ወቅት ነበር።

3ኛው የመካከለኛው ዘመን (third intermediate period) (1070—713 ቅ.ል.ክ. (B.C.))

በዚሁ የጥንት የግብፅ ዘመን ከ21ኛው-24ኛው የነበረው ስርወ መንግስት ደግሞ 3ኛው የመካከለኛው ዘመን (third intermediate period) (1070—713 ቅ.ል.ክ. (B.C.)) በመባል ይታወቃል። በ20ኛው ስርወ መንግስት ጊዜ ግብፅን ሲወሩ እዛው ሠፍሮ የነበረው የሊቢያው ተወላጅ ሾሾንቅ (Sheshonq) (945 ቅ.ል.ክ. (B.C.)) የ22ኛውን ስርወ መንግስት የመጀመሪያዎቹን ጊዜያት ሊገዛ ችሏል። በዚህ ወቅት ማዕከላዊው መንግስት አንዳንዴ ይዳከም ስለነበር ሁል ጊዜ አንድ ሆኖ አያውቅም ነበር። ግብፅም ከመካከለኛው ምስራቅ ያላት ትሥሥር

እና ሥልጣኔ በኤዢያዎች እንቅስቃሴ ምክንያት ተዳሽቆ ነበር፡፡ ስለሆነም በድጋሚ ሥልጣኔዋ ወድቆ የነበር ሲሆን ለዚህ ደግሞ የንግድ ግንኙነቷ መቋረጡ ከፍተኛ አስተዋፆ ነበረው፡፡ ግብፅ በመካከለኛው ዘመን ያላት ገፅታን በካርታ 10 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

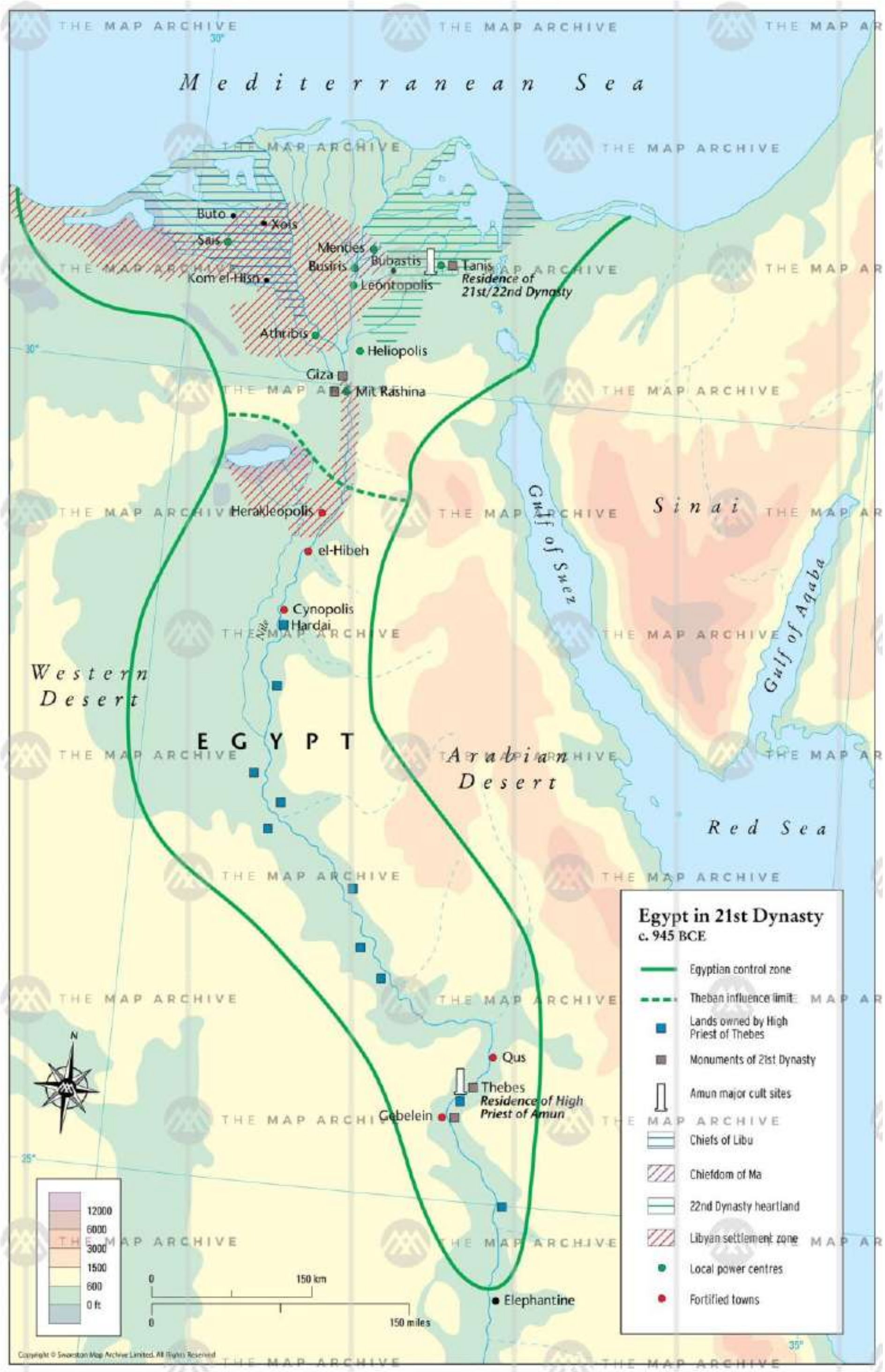

ካርታ 10. ግብፅ በመካከለኛው ዘመን ያላት ገፅታ

በ25ኛው የግብፅ ስርወ መንግስት ውስጥ በ3ኛው የመካከለኛው ዘመን (Third Intermediate Period) ጊዜ ለመጀመሪያ ጊዜ የነገሠው የኩሽ ንጉስ አላራ (Alara) ሲባል የተበታተነውን የአካባቢውን ግዛቶች ለመጀመሪያ ጊዜ አንድ በማድረግ የሐይማኖት መብቶችንም በናፓታ ላይ ማዕከላዊ አድርጎ ለማስጠበቅ ችሏል፡፡ የሱ ወራሽ የሆነው ንጉስ ደግሞ ካሽታ (Kashta) ይባላል፡፡ ካሽታ ከላይኛው የግብፅ ግዛት ስነ ጥበቦች በማምጣት የኩሽ ሕዝቦች የግብፅን ባሕል እንዲለምዱ ከፍተኛ አስተዋፆ አድርጓል፡፡ የታችኛው የግብፅ ግዛት ኃይሉ እየተዳከመ በመጣበት ወቅት ደግሞ ንጉስ ካሽታ ሴት ልጁን አመንራይድ 1ኛ (Amenirdis I) ቴብስ ላይ ላለው ቄስ የአምላካቸው የአሙኑ ሚስት እንድትሆን አደረገ፡፡ ካሽታም ወደ ቴብስ በመምጣት ራሱን የላይኛው እና የታችኛው የግብፅ ግዛት ንጉስ አድርጎ ሾመ፡፡ በዚህም ምንም ዓይነት ከግብፃዊያኖቹ ተቃውሞ ሳይገጠመው 25ኛውን የግብፅ ስርወ መንግስት ሊመሠርት ችሏል፡፡ ነገር ግን ብዙም ሳይቆይ ልጁ ፓይ (Piye) (747-721 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ንግስናውን ተክቶታል፡፡

ፓይን (Piye) የወረሰው ንጉስ ደግሞ ወንድሙ ሻባካ (Shabaka) (721-707 BCE) ሲሆን ናፓታ ላይ ሆኖ ሲያስተዳድር ነበር፡፡ ነገር ግን በድጋሚ የታችኛው የግብፅ ህዝቦች አመፁበት፡፡ ይሁን እንጂ እነሱን አሸንፎ የኩሻዊ አገዛዝን እስከ ታችኛው የግብፅ ግዛት ድረስ ሊያጠናክር ችሏል፡፡ ሻባካ (Shabaka) በግብፆች ባሕል እንደ ወንድሙ እና አባቱ ሁሉ ተማርኮ ስለነበር የኑቢያኑን ባሕል በግብፁ ባህል ሊያጥለቀልቀው ችሎ ነበር፡፡ ሻባካም (Shabaka) ልጁን ሃርማከት (Haremakhet) በቴብስ ላይ ከፍተኛው የአሙን ቄስ እንዲሆን አድርጎት ነበር፡፡

የመጨረሻው ዘመን (late period) (712—332 ቅ.ል.ክ. (B.C.))

ከጥንቱ የግብፅ ዘመን ከ25ኛው-31ኛው የነበረው ስርወ መንግስት ደግሞ የመጨረሻው ዘመን (late period) (712—332 ቅ.ል.ክ. (B.C.)) በመባል ይታወቃል፡፡

በዚህ የመጨረሻው ዘመን (late period) ውስጥ ሻባካን (Shabaka) የተካው Shebitku (707-690 BCE) ሲሆን ከአሴሪያዎች ጋር ግጭት እስከተፈጠረበት ጊዜ ድረስ በጥሩ ሁኔታ ሲያስተዳድር ነበር፡፡ በዚህም ወቅት ሜሶፓታሚያኖች (Mesopotamias) በተለይም በአሴሪያዊያኖች የይሁዳኖችን (Judah) እና የእስራኤላዊያንን (Israel) ነገዶች ይጠቁ ስለነበር ሻባካ (Shabaka) ደግሞ ለመሪዎቹ የስደት ቦታ ይሰጣቸው ነበር፡፡ ነገር ግን በመጨረሻ አሴሪያዎች በንጉሳቸው በኢሳርሃዶን (Esarhaddon) በ671 ቅ.ል.ክ (BCE) አማካይነት ግብፅን ወረው ነበር፡፡ ኢሳርሃዶንም (Esarhaddon) የኩሻይት ንጉስ ታህርቃን (Taharqa) (690-671 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ጦርነት ገጥሞ ካሸነፈና ከተማዋን መፊስን ከደመሰሰ በኋላ የማረካቸውን ቤተሠቡን፣ የኩሾችን እና የግብፆችን ሹመኞች ወደ ነነዌ (Nineveh) ልኳቸው ነበር፡፡

ሜሶፖታሚያ (Mesopotamia) የሚባለው ግዛት ባቢሎን እና አሴሪያ የሚገኙበት ግዛት ነው። ይንንም በካርታ 11 መመልከት ይቻላል።

ካርታ 11. የሜሶፖታሚያ ግዛት

ታህርቃን (Taharqa) የተካው ደግሞ ታንታማኒ (Tantamani) (669-666 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ነው። ታንታማኒም (Tantamani) ከአሴሪያኖች ጋር ተዋግቶ በንጉሳቸው በአሽሩኒባል (Ashurbanipal) ሊሸነፍ ችሏል። ታንታማኒን (Tantamani) የተካው አሴሪያዊ የሆነው ነጮ 1ኛ (Necho I) ሲሆን ልጁ ፒሳሜቲከስ (Psammeticus I) (Psamtik I) (665-610 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ደግሞ በግብፅ ላይ የ26ኛውን የአሴሪያኖች ስርወ መንግስት ሊመሰርት ችሏል።

የፒሳሜቲከስ 1ኛ (Psammeticus I) ወራሽ ደግሞ (Necho II) ነው። የሱም ወራሽ ፕሳሜቲከስ 2ኛ (Psammeticus II) (593 ቅ.ል.ክ.(BCE)) ሲሆን ኩሾችን ወሮ ከተማዋን

ጨምሮ ብዙ ቤተ መቅደሶችን እና ሃውልቶችን ደምስሷል። የፐሳሜቲከስ 2ኛ (Psammeticus II) ወታደሮች በተለያዩ የግብፅ እና የኑቢያ ግዛት እየተዘዋወሩ ቅኝ ሲገዙና ሲያስገብሩ ነበር። በአጠቃላይ የወቅቱ የነበረውን የቅኝ ግዛት ወረራ እንቅስቃሴዎች እና የፐሳሜቲከስ 2ኛ ወታደሮቹ የተንቀሳቀሱባቸው ቦታዎችን እና በካርታ 12 ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል።

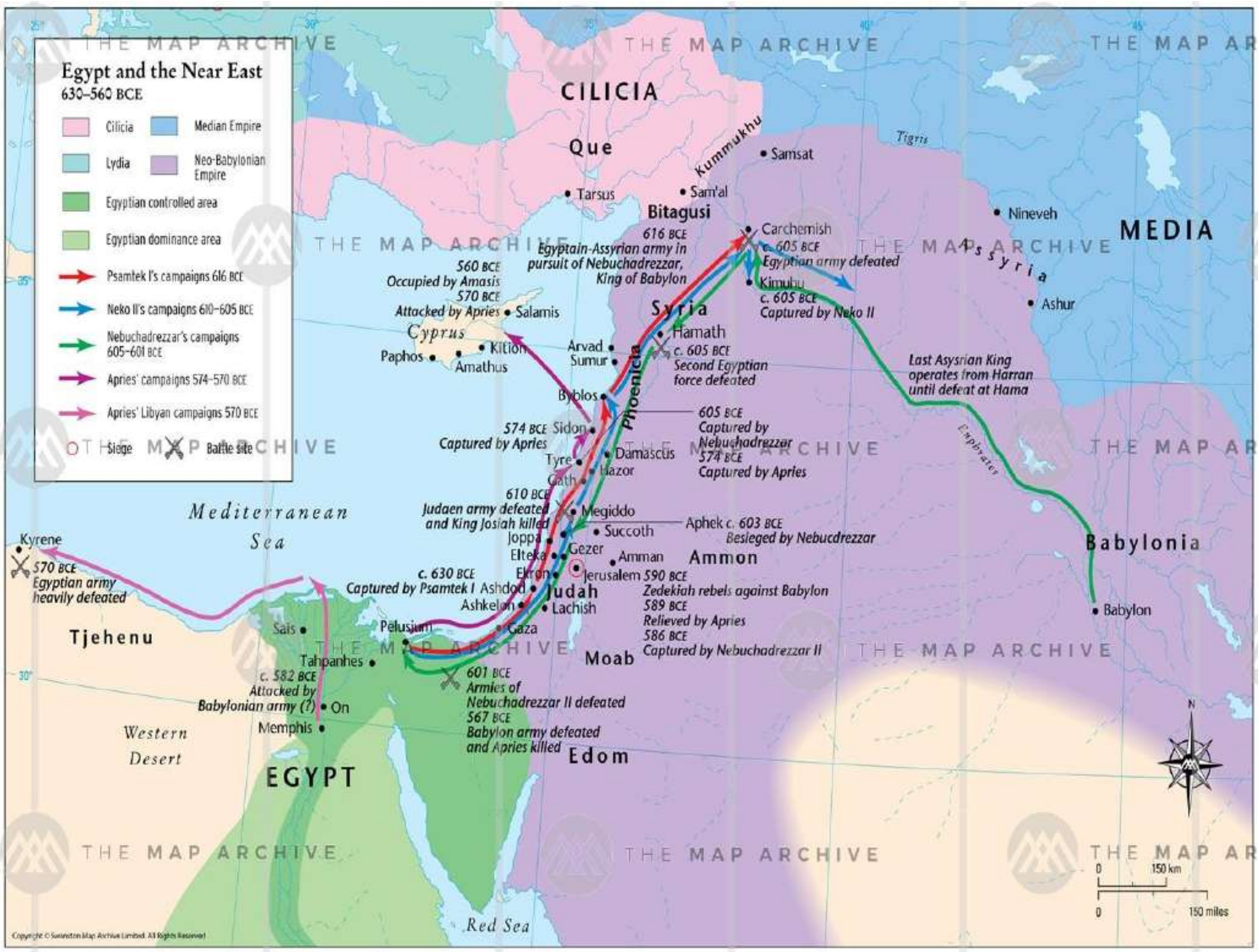

ካርታ 12. ሀ. አጠቃላይ በግብፅና በቅርብ ምስራቅ (እሲያ) የቅኝ ግዛት ወረራዎች እንቅስቃሴ

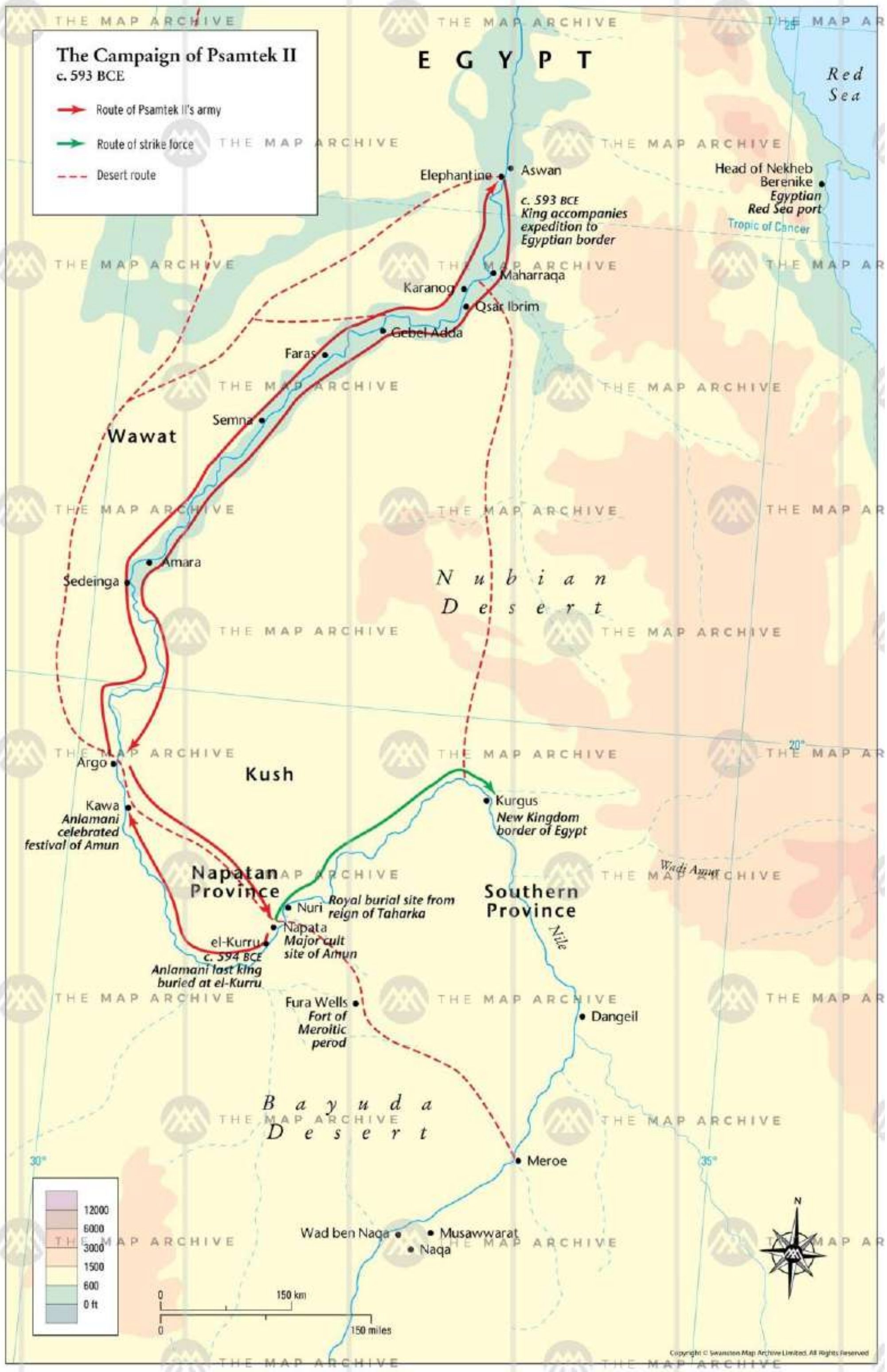

ለ.

ካርታ 12. ለ. የፕሳሜቲክስ 2ኛ ቅኝ ግዛት ስፍራዎች

በዚሁ የጥንቱ የግብፅ ዘመን የ25ኛው ስርወ መንግስት ይተዳደር የነበረው ከኑቢያ በመጣው ገዢ ነበር፡፡ በዚህም ጊዜ ፐርሺያዎች እና አሴሪያዎች በተለያየ ጊዜ እየመጡ ይቆጧጠሯቸው ነበር፡፡ ለምሳሌ የፐርሺያው ንጉስ ካምቢሰስ (Cambyses) በፐሉሲየም (Pelusium) ጦርነት ፕሳሜቲከስ 3ኛን (Psammeticus III) ሲያሸነፍ ግብፅ በተወሰነው ግዛት በፐርሻዎች ቅኝ ግዛት ስር ወደቀች፡፡ በዚህም ዳሪየስ (Darius) (522-485 ቅ.ል.ክ.(B.C.)) ግብፅን ሲያስተዳድር የነበረ ሲሆን የግብፅን ባህላዊ የአምልኮ ስርዓት ሲደግፍ እና የወደሙ ቤተ መቅደሶችን ሲያሳድስ ነበር፡፡ ከዚህ በኂላ የነበረው ንጉስ ዜረስ (Xerxes) (486-465 ቅ.ል.ክ.(B.C.)) ነው፡፡ በድጋሚ ፐርሺያ በንጉስ አታዜረስ 3ኛ (Ataxerxes III) (343 ቅ.ል.ክ.(B.C.)) አማካይነት ግብፅን ልትገዛ ችላለች፡፡

በዚህ ወቅት ከፐርሻዎች ቁጥጥር ውጭ የነበረው የግብፅ ግዛት ማዕከላዊው ከተማ ወደ መሮዌ ሊዞር ችሏል፡፡ ከዚያም በኂላ የነገሠው አርካማኒ 1ኛ (Arkamani I) ወይም እርጋመንስ (Ergamenes) (295-275 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ነው፡፡ በዚህም የአሙኑ ቄስ በኩሾች ላይ ትልቅ ኃይል ነበረው፡፡

በታሪክ ፀሃፊው ዲዶረስ ሲኩለስ (Diodorus Siculus) (100 ቅ.ል.ክ (BCE)) ፅሑፍ መሠረት አርካማኒ 1ኛ የግሪክን ፊሎሶፊ (Greek philosophy) እንደተማረ ያሳየናል፡፡ በሱም ዘመን የሴት ነገስታቶች ብቅ ያሉበት ወቅት ነበር፡፡ እነዚህም እንስት ነገስታቶች ካንዳኮች (Candaces) ወይም ህንደኬ (Kandake) ወይም ከንታኬ (Kentake) (284 ቅ.ል.ክ. (BCE) — 314 እ.ኤ.አ. (CE)) ሲባሉ በመሮዌ ላይ ዘውዳዊ አገዛዝ ይገዙ ነበር፡፡ ካንዳክ (Candace) የሚለው እናት ንግስት (Queen Mother) ነው ተብሎ ይታመናል፡፡ ከነገስታቶቹም ሻናቅዳቀቴ (Shanakdakhete) (170 ቅ.ል.ክ. (BCE)) መርታ ነበር፡፡ ሌላዋ ንግስት ደግሞ አማኒነአስ (Amanirenas) (40-10 ቅ.ል.ክ.(BCE)) ስትባል ከሮማዎች ጋር ከ27-22 ቅ.ል.ክ. (BCE) የሞሮዌ ጦርነት የተባለውን አድርጋ ከሮማዊው ገዢ አውጉስቶስ ቄሳር (Augustus Caesar) ጋር ተመራጭ የሆነ የሰላም ስምምነት አድርጋ ነበር፡፡

አሌክስአንደር ዘ ግሬት (Alexander the Great) በ332 ቅ.ል.ክ. (B.C.) ፐርሺያዎችን ከግብፅ በማስወጣት የመቆዶኒያን ግዛት (Macedonian Empire) በሀገሪቱ ላይ አሰፈነ፡፡ ከአሌክስአንደር ዘ ግሬት ሞት በኃላ የግብፅ ገዢዎች የሚመዘዙት ከዕርሱ ጀነራሎች አንዱ ከነበረው ከፐቶለሚ ሱተር (Ptolemy Soter) ነበር፡፡ ከነዚህም ከፐቶሎሚ ሱተርያውያን ገዢዎች የመጨረሻዋ ንግስት ክሊዮፓትራ 7ኛ (Cleopatra VII) ስትባል በ30 ቅ.ል.ክ. (B.C) በኦክቲም ጦርነት ላይ በሮማው ገዢ አውጉስቶስ (Augustus) ቄሳር ሰራዊቷ ሲሸነፍ እራሷን ለመግደል ሞክራ ነበር፡፡ የሮማዎች ገዢዎችም መሰረታቸውን ሮም ላይ ስለነበር ግብፆች እንደፋራዖ ነበር የሚመለከቷቸው፡፡ በቁፋሮ በተገኘውም ምርምር (carving) መሰረት ንጉስ ክላውዲስ (emperor Claudius) (A.D. 41-54) የፋራዖ ልብስ ለብሶ ይታያል፡፡ ካርቪንግ (carving) የሂሮግሊፊክስ ስነ-ፅሑፍ ሲሆን የሚያሳየን ክላውዲስ የራ ልጅ፣ የዘውድ ንጉስ፣ የላይኛው እና የታችኛው ግብፅ ንጉስ፣ የሁለቱ ግዛቶች ገዢ መሆኑን ነው፡፡

ግብፅ ቀደምት እንደመሆኗ ለዓለም የእድገት ደረጃ በመነሻነት ከፍተኛ አስተዋፆ ያላት ሀገር ነች። በተለይም በፅነ-ፅሑፍ፣ ስነ-ሕንፃ እና የንግድ ግንኙነት በቀደምትነት ደረጃ ከፍተኛ ደረጃ ደርሳ እንደነበር ታሪክ ያስረዳል። የግብፅ የስነ-ፅሑፍ ስልት ሄሮግሊፊስ (Hieroglyphs) ተብሎ ይጠራል። የግሪክ ፀሐፊ የሆነው አንዱ ሄሮዱተስ (Herodotus) ስለዚህ የግብፅ ስነ-ፅሑፍ ስልት ፅፎ ነበር። ይህንንም የፅሑፍ ስልት በምስል 10 ላይ መመልከት ይቻላል።

ምስል 10. የጥንታዊ የግብፅ የሄሮግሊፊስ ፅሑፍ (የጊዛ ፒራሚዶች እንዴት እንደተሠራ የሚገልፅ)

ግብፅ በከበሩ ማዕድናትም ከሷ በስተደቡብ ከሚገኘው የኩሽ ምድር ወይም የኑቢያ ምድር ወይም የዓይቶጵያ ምድር በአሁኑ የሡዳን ምድር ተብሎ ከሚጠራው ሀገር እና እሲያ ቀርተው ከነበሩት የከንዓን ነገዶች ምድር፣ ከሲዶን፣ ከቀፍቶሪም፣ ከቴራስ እና በአካባቢው ከሚገኙ ከሌሎች ከተሞች ጋር ከፍተኛ የንግድ እንቅስቃሴ ታደርግ ነበር። ይህንንም የንግድ እንቅስቃሴ በካርታ 7 እና 13 መመልከት ይቻላል።

የጥንታዊ የግብፅ ዘመን የሚታወቀው አንዱ የአማልዕክት ዕምነት የተስፋፋበት ወቅት የነበረ መሆኑ ነው። ለምሳሌ ኦሲሪስ (Osiris) የዓለም ዓምላክ ነው ብለው ያምኑ ነበር። አቢዶስ (Abydos) ደግሞ የሱ የዐምልኮ ስፍራ ሲሆን ብዙ ቤተመቅደሶች እና የተቀደሱ ስፍራዎች በኃላፊነት አሰርቷል።

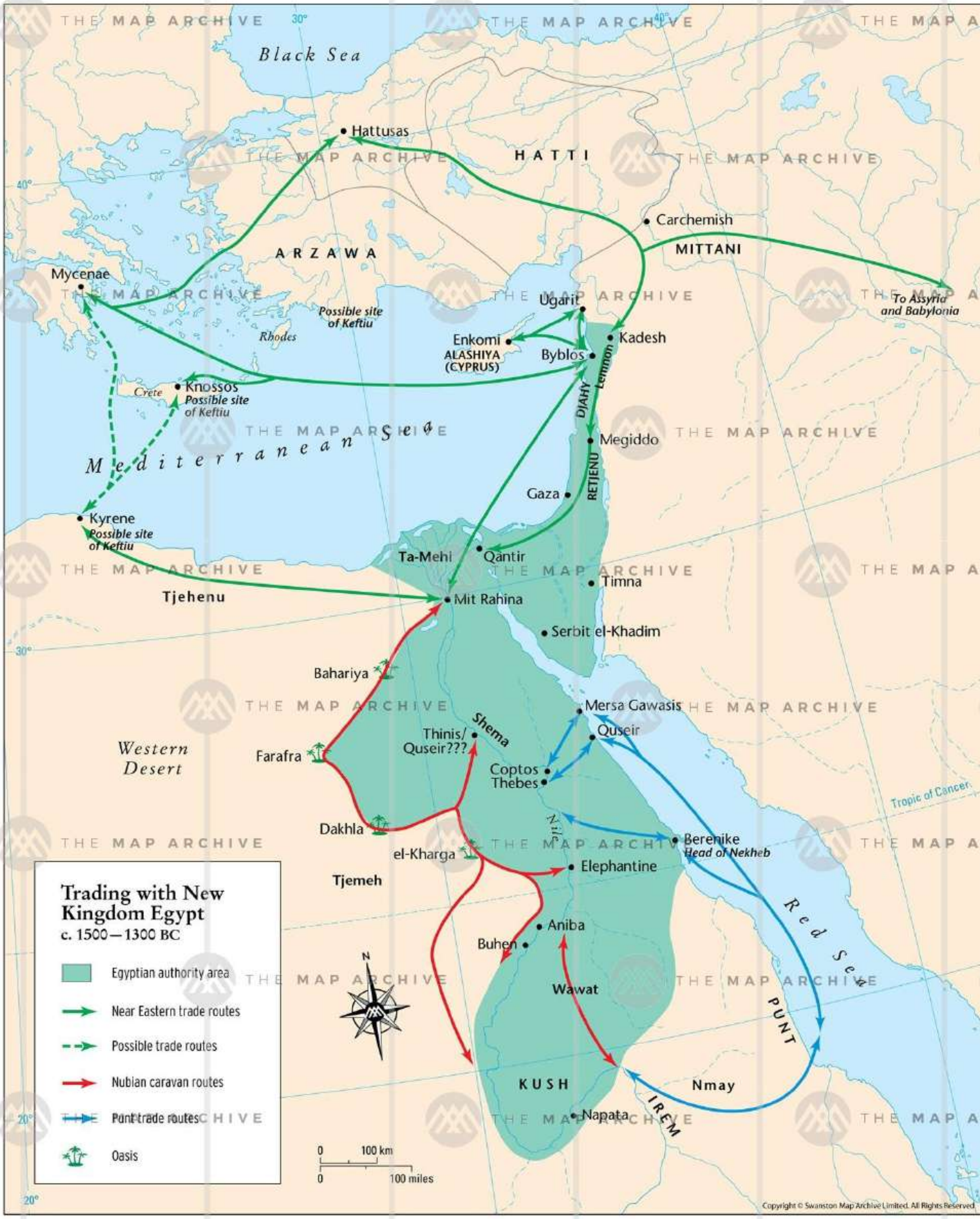

ካርታ 13. በግብፅ የአዲስ ግዛት (New Kingdom) ዘመን የነበረ የንግድ እንቅስቃሴ

የጥንታዊቷ ግብፅ በሌላ በኩል በዓለም የምትታወቀው በገነባቻቸው ፒራሚዶች ናቸው፡፡ በግብፅ ፒራሚዶች መሠራት የጀመሩት በሦስተኛው የፋራዖ ሥርወ መንግስት ጊዜ በንጉስ ጆዜር (King Djoser) ሲሆን የተሰራውም አርክቴክት እና ቄስ በሆነው በኢምሆተብ (Imhotebe) አማካይነት ነው፡፡ የዓለም የመጀመሪያዎቹ ፒራሚዶችም የተሠሩት በ2130 BC (ቅ.ል.ክ.) መንፌስ ከተማ አቅራቢያ በሚገኘው በሣካራ ቦታ ላይ ነው፡፡ ትልልቆቹም ፒራሚዶች የተገነቡት ከካይሮ ከተማ መውጫ በሚገኘው በጊዛ (Giza) ቦታ ላይ ነው፡፡ ከነዚህም ፒራሚዶች ሁለቱ ትልልቆቹ የተሠሩት የኩፉ (Khufu) ወራሾች ለሆኑት ሲሆን አንዱን ለቃፍራ (Khafra) (2558-2532 ቅ.ል.ክ. (B.C)) እንዲሁም አንዱን ደግሞ ለመንቃራ (Menkaura) (2532-2503 ቅ.ል.ክ.(B.C.)) ነው፡፡ ከነዚህ ትልልቅ ፒራሚዶች አቅራቢያ ራሱ የሠው አምሳል፣ አካሉ እና እግሮቹ የአንበሳ እንዲሁም ክንፎቹ የወፍ የሆነ ትልቅ ሀውልት አንፀዋል፡፡ ይህም ሀውልት ስፊንክስ (Sphinx) ሲባል ጭንቅላቱ የፋራዖ ቃፍራ ምስል እንደሆነ አርኪዎሎጂስቶች ስምምነት ላይ ደርሰዋል፡፡ ዋናዎቹን የግብፅ ፒራሚዶች እና የስፊንክስ (Sphinx) ሀውልት በምስል 11 ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ሀ

ለ

ሐ

ምስል 11. ሀ ሣካራ ላየ የተገነባው የንጉስ ፋራዖ ጆዜር ፒራሚድ ለ እና ሐ በግብፅ ሀገር በካይሮ ከተማ መውጫ በጊዛ የሚገኙት ፒራሚዶች እና የንጉስ ፋራዖ ቃፍራ ሃውልት (ስፊንክስ)

ሌላው ግብፅ የምትታወቀው ሬሳን ለረጅም ጊዜ ሳይበሰብስ የማቆየት ዘዴ ነው፡፡ ይህም ዘዴ መሚ (Mummi) ሲባል በተለይም ነገስታቶች ሲሞቱ ሬሳዎቻቸውን ለረጅም ጊዜ ለማቆየት ይጠቀሙበታል፡፡ ይህንንም በምስል 12 ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ እንደተጠቀሰው ሙሴ እና እስራኤሎች ከግብፅ የወጡት በንጉስ ፋራዖ ራምሰስ 2ኛ (Ramses II) በ1304-1237 ቅ.ል.ክ. (B.C.) ጊዜ ነበር፡፡

Ramses II's Mummy

Born around 1302 B.C., the 19th-dynasty pharaoh Ramses II ruled for more than six decades, ordering the construction of so many massive monuments (such as the Temples at Abu Simbel) that he ensured his legacy as ancient Egypt's most powerful pharaoh. His tomb, originally placed in the Valley of the Kings, was later moved to avoid the threat of looting; in 1881, archaeologists discovered his mummy among many others stored in a secret cache at Deir el-Bahri. Placed in the Egyptian Museum in Cairo, the mummy was famously issued a passport in the 1970s, when it began deteriorating quickly and had to be transported to Paris for examination and treatment for a fungal infection.

Patrick Landmann/Getty Images

ሀ.

ለ. በመሚ የደረቀ የአመናይድስ አካል (Mummi of Amenirdis)

ምስል 12. በመሚ የደረቀ የግብፅ 19ኛው የፈርኦን ሥርወ መንግስት ንጉስ ፋራዖ ራምሰስ 2ኛ አካል

ግብፅ ከድንጋይ አለት የታነፁ ቤተመቅደሶችን በመሥራትም በቀደምትነት ትታወቅ ነበር። ለዚህም ማሳያ በግብፅ 19ኛው የፋራዖ ሥርወ መንግስት ጊዜ የታነጸው የአቡ ሲምበል የቤተ መቅደስ ህንፃ ይጠቀሳል። ይህ ቤተ መቅደስ ከታችኛው የኑቢያ ድንበር አቅራቢያ በላይኛው የግብፅ ግዛት ነው። ቤተ መቅደሱን ያሰራው ራመሰስ 2ኛ (Ramses II) ይባላል። ይህንንም ቤተ መቅደስ በምስል 13 ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል።

Temples at Abu Simbel

By far the most ambitious building project undertaken during the reign of Ramses II were these two stone temples, carved into a mountainside near what is now the Egyptian-Sudanese border circa 1244 B.C. At the entrance to the larger temple sat four huge statues of the pharaoh, while inside, a network of chambers were built in such a way that on two days each year, the sunlight could illuminate another statue of Ramses inside. Long abandoned, the temple remained buried in sand until 1817, when the Italian archaeologist (and former circus strongman) Giovanni Belzoni uncovered its entrance. In the 1960s, the entire temple complex was dismantled and rebuilt on higher ground, to make way for the construction of the Aswan High Dam.

Roger Wood/Corbis/VCG/Getty Images

ሀ)

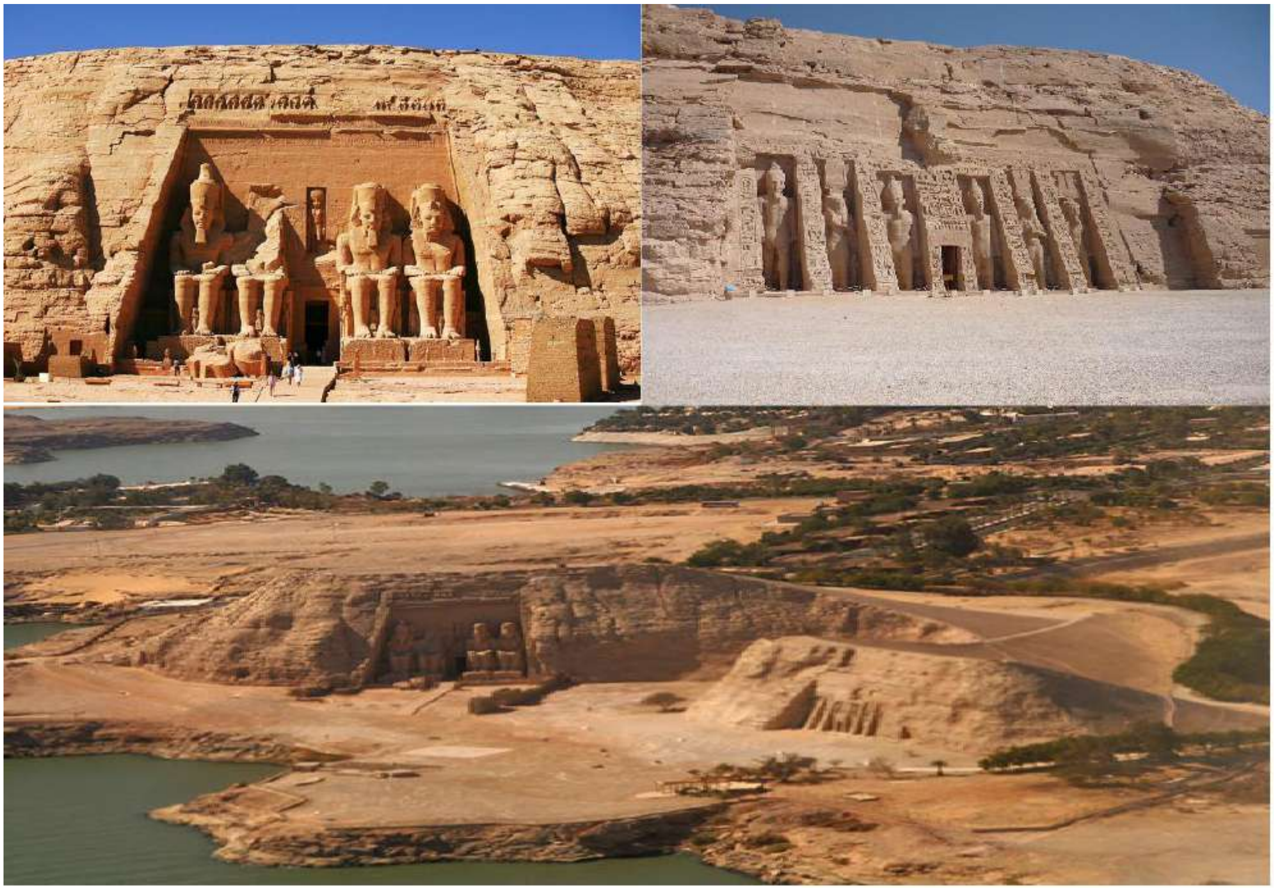

ለ)

ምስል 13. ሀ እና ለ በግብፅ 19ኛው የፈርኦን ሥርወ መንግስት ንጉስ ፋራዖ ራምሰስ 2ኛ ጊዜ የተገነባው የአቡ ሲምበል ቤተ መቅደስ

ሌላው ራመሰስ 2ኛ (Ramses II) ያስገነባው የአሙኑ ቤተ መቅደስ ነው፡፡ የራመሰስ 2ኛ (Ramses II) አሙን ቤተ መቅደስ በመጀመሪያ የተሰራው ቀደምት የግብፅ 18ኛው ስርወ መንግስት ንጉስ ፋራዖ አመንተሆብ 3ኛ (Amenhotep III) ሲሆን በድጋሚ በራመሰስ 2ኛ (Ramses II) ሊታደስ ችሏል፡፡ ይህ ቤተ መቅደስ የተገነባው በታችኛው የኑቢያ ግዛት ነው፡፡ ይህንንም ቤተ መቅደስ በምስል 14 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 14. የራመሰስ 2ኛ (Ramses II) አሙን ቤተ መቅደስ

በ18ኛው ስርወ መንግስት ውስጥ 5ኛው ንጉስ ፋራዖ ሃትሸፕሱት (Hatshepsut) ትባላለች። እሷም የታትሞስ 3ኛ (Thutmose III) አባት የሆነው የታትሞስ 2ኛ (Thutmose II) ሚስት ስትሆን የታትሞስ 1ኛ (Thutmose I) ሴት ልጅ ናት። የታትሞስ 1ኛ ሚስት ደግሞ Ahmose ትባላለች። ሃትሸፕሱት (Hatshepsut) ከባሏ ጋር በጋራ በመሆን ግብፅን ሲገዙ የነበረ ሲሆን በመካከለኛው የግብፅ ሥረወ መንግስት ውስጥ በጣም ከሚያምሩ ቤተ መቅደሶችን በማሠራትም ትታወቃለች። ካስገነባቻቸው አንዱ ደግሞ በዴር-ኢል ባህሪ (Deir el-Bahri) ያስገነባችው ቤተመቅደስ የሚታወቅ ነው። ቤተ መቅደሱን ዲዛይን ያደረገው ሰንሙት (Senemut) ይባላል። የሃትሸፕሱትን ቤተ መቅደስ (Temple of Hatshepsut) በምስል 15 ላይ መመልከት እንችላለን። ሌላው ሃትሸፕሱት (Hatshepsut) በካርናቅ በሚገኘው ቤተ መቅደሶች ውስጥ ሃውልቶች ያሏት ሲሆን ዋና እና ጥንታዊ የነበረውን እንዲሁም በሄክሶሶች ወድሞ የነበረውን የግብፅ አምላክ ሙት (Precinct of Mut) (ancient great goddess of Egypt) በመመለስ ትታወቃለች። እንደሚታወቀው በታትሞስ 3ኛ (Thutmose III) እና በአመንሆተብ 3ኛ (Amenhotep III) ጊዜ የግብፅ እና የኑቢያ ባህላዊ የንግድ ግንኙነት ቀጥሎ ነበር።

ምስል 15. የሃትሸፕሱት (Hatshepsut) ቤተ መቅደስ

ሌላው በላይኛው የግብፅ ግዛት ውሥጥ በጥንት በቴብስ ከተማ የተገነባው የካርናቅ (Karnak) ቤተ መንግስት ነው፡፡ ከ18ኛው-20ኛው የግብፅ ሥርወ መንግስት ወይም በአዲስ ግዛት (New Kingdom) ጊዜ የቴብስ ከተማ ዋና ማዕከላዊ የእምነት ቦታ በመሆን አገልግሏል፡፡ የቂሱ የአሙኑም መቀመጫ እዚሁ ነበር፡፡ ይህ ቤተ መቅደስ መገንባት የጀመረው በመካከለኛው ግዛት ውሥጥ (በ2000-1700 ቅ.ል.ክ. (BC) ገደማ) ሲገዛ በነበረው በሰኑስረት 1ኛ (Senusret I) አማካይነት ነው፡፡ የካርናቅ ቤተ መንግስት ስያሜውን ያገኘው ከሉግዞር (Luxor) በስተሰሜን 2.5 ኪ.ሜ. በቅርብ ርቀት አካባቢ በሚገኘው የኢል-ካርናቅ (El-Karnak) መንደር ስያሜ ነው፡፡ የካርናቅ ቤተ መንግስትን በምስል 16 መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 16. የካርናቅ (Karnak) ቤተመንግስት

በሉገዞር ከተገነቡት ቤተ መቅደሶች የመዲኔት ሃቡ (Medinet Habu) ቤተ መቅደስ አንዱ ሲሆን የተሰራውም በጥንታዊ የግብፅ አዲስ ገዛት (New Kingdom) ወቅት ነው፡፡ የዚህ ቤተ መቅደስ ስም የራምሰስ 3ኛ (Ramesses III) ቤተ መቅደስም በመባል ይታወቃል፡፡ የመዲኔት ሃቡ (Medinet Habu) ወይም የራምሰስ 3ኛ (Ramesses III) ቤተ መቅደስን በምስል 17 መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 17. በሉግዞር የመዲኔት ሃቡ (Medinet Habu) ወይም የራምሰስ 3ኛ (Ramesses III) ቤተ መቅደስ

በአጠቃላይ ከላይ በዝርዝር የተመለከትናቸውን እንደ ካርናቅ፣ ሉግዞር እና አቡ ሲምበል የመሳሰሉ የቱሪዝም ቦታዎች እንዲሁም የላይኛው እና የታችኛውን የግብፅ ግዛት በካርታ 1፣ 6 እና 14 ላይ መመልከት ይቻላል።

ካርታ 14. የግብፅ ግዛቶች እና የቱሪስት መዳረሻዎች

የአንድ ሀገር ዕድገት እና ስልጣኔ ከቀሩት የውጭ ሀገራት ጋር የተቆራኘ ሲሆን ይህም ምርቶችን፣ ዕምነቶችን፣ ምግብ፣ ህዝቦችን እና ሃሳቦችን ወደ ሀገር ውስጥ ከማስጋባት እና ከመላክ ጋር የተጎዳኘ ነው፡፡ በጥንት ጊዜ ግብፅ በአሁን ጊዜ የሚታወቁትን ማለትም እንደ ሱዳን፣ ሲፕረስ፣ ሊባኖስ፣ ሴሪያ፣ እስራኤል እና ፍልስጤም የመሳሰሉትን የውጭ ሀገራት ድንበር (አሁን ከሚታወቀው ድንበር) ከራሷ ድንበር አልፋ ዘልቃ በመግባት ስትገዛ እና ስታስገብራቸው ነበር፡፡

ሌላው ጥንታዊ ግብፆች በከበሩ ማዕድናት እና የወርቅ ጌጣጌጦች በንግድ ሥራ የሚታወቁ ሲሆኑ፤ ከዚህም በተጨማሪ በግብርናና በሸክላ ሥራ ጥሩ ዕድገት አሣይተው ነበር፡፡ የጥንታዊ የግብፅ የሸክላ ስራ በምስል 18 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡ ይሁን እንጂ ከጊዜ በኂላ ሀገሪቱ በሌሎች የውጭ ሀገራት ኃይሎች በፐርሻዎች፣ በኑቢያኖች፣ በግሪኮችና በሮማዎች በተለያየ ወቅት ስትወረር እና ስትደቆስ ነበር፡፡ ነገር ግን በመካከለኛው ዘመን ስርወ መንግስት በውጭ ፖሊሲ ላይ የተሻለ እንደነበር የሚታወቅ ሲሆን ከሴሪያ እና ከፍልስጤም ጋር የዲፕሎማቲክ እና የንግድ ግንኙነት መሥርቶ ነበር፡፡

ምስል 18. የጥንታዊ ግብፅ የሸክላ ሥራ

የኩሽ ምድር / የኑቢያ ምድር/ የአሁኑ ሡዳን የዓይቶጵያ ምድር በጎንደር አይከል ወይም በጭልጋ ከተማ ላይ መመሥረት

ኖሕ ከልጅ ልጆቹ (የካም ልጆች) ከሆኑት ኩሽ እና ፉጥ፣ ከኩሽ ልጆች ከተወሰኑት ከሳባ እና ከሠብታ ጋር በመሆን የአባይን ወንዝ (Blue Nile) ተከትለው ግብፅን ለቀው ወደ አዲሷ ሥፍራ ቆይቶም የጥንቷ የዓይቶጵያ ምድር ወይም የኑቢያ ምድር በአሁኑ ሡዳን ወደተባለችው ሀገር ሲመጡ ለመጀመሪያ ጊዜ ያረፉት በጎንደር አይከል ወይም ጭልጋ ላይ ነው፡፡ በጥንቷ የኑቢያ ወይም የዓይቶጵያ ምድር ለመጀመሪያ ጊዜ የነገሠው ኖሕ ሲሆን የነገሠውም በመጡበት ጊዜያት በ3000 ቅ.ል.ክ. ገደማ አካባቢ ነው፡፡ የኖሕ ልጅ ሴም በ102 ዓመቱ ከጥፋት ውኃ (ከማየ አይኃ) (3244 ቅ.ል.ክ) በኃላ በ2ተኛው ዓመት ላይ ልጁን አርክፋስድን ከወለደ እና ኖሕም በጥፋት ውኃ ጊዜ የ600 ዓመት ሠው ከነበረ እንዲሁም በተመሳሳይ ካም ደግሞ በ100 ዓመቱ አካባቢ ወልደ ቢባል እና ኢትዮጵያ ምድር በገቡበት በ3000 ቅ.ል.ክ. ሲሠላ የኖሕ ልጅ ካም ዕድሜው 344 ዓመት ይሆናል፡፡ በዚህም ወቅትም ኖሕ የ844 ዓመት ዕድሜ ነበረው፡፡ ኖሕም ሳይሞት የግድ ልጁን ማንገሥ ስላለበት ኢትዮጵያ ምድር ላይ በኖረበት የ106 ዓመት ቆይታ ውስጥ መሆን አለበት፡፡ ስለሆነም ልጁ ካም ሊነግስ የሚችለው 2950 ቅ.ል.ክ. አካባቢ መሆኑ ነው፡፡ ስለሆነም ካም ሲነግስ የ394 ዓመት ዕድሜ ነበረው ማለት ነው፡፡ የካም ልጅ ኩሽ ደግሞ የነገሰው በ2787 ቅ.ል.ክ. ላይ ነው፡፡ የኩሽ ልጅ የሆነው ሠብታ ደግሞ በ2545 ቅ.ል.ክ. በጎንደር አይከል የነገሠ ሲሆን ነገር ግን ወንድሙ ሳባ የነገሠው አይከል ላይ ቆይቶ ቤተሶቹን ይዞ ወደ ኂላ በመመለስ ወደ ኩሽ ምድር ወይም ኑቢያ ምድር በአሁኑ የሡዳን ምድር ወደ ተባለው ምድር ገብቶ በኂላኛው ዘመን ከርማ ተብሎ የተጠራውን ከተማ ከመሠረተ በኂላ ነው፡፡ ከዛም ከተወሰኑ ጊዜያት በኂላም የመሰረቱት ሥረወ መንግስት ሳባ ኖቫ ወይም ሳባ ሻባክ በመባል ይታወቃል፡፡

ኩሽ አይከል ላይ በ2787 ቅ.ል.ክ. ገደማ ላይ ሲነግስ ካም የ557 ዓመት ዕድሜ ነበረው፡፡ ከዛ በኂላ ልጁ ሠብታ ደግሞ የነገሠው በ2545 ቅ.ል.ክ. ላይ ነው፡፡ ኩሽ ሲነግስ ኖሕ የ894 ዓመት ዕድሜ ነበረው፡፡ ከዚህ በፊት በባቢሎን ብተና ላይ እንዳየነው የባቢሎን መበተን የተከናወነው በ2750 ቅ.ል.ክ. ገደማ አካባቢ ላይ ነው፡፡ ኖሕም ከጥፋት ውኃ (ማየ አይኃ) በፊት ይኖርበት ወደ ነበረው ወደ ጣና ከቤተሠቦቹ ጋር አቅንቶ ለተወሰኑ ዓመታቶች ኖሮ ነበር፡፡ ከዛም በኂላ የተቀመጠው በእንተላ፣ በአይዋርካ፣ በሽሌ ሲሆን በመጨረሻም ወደ አይከል በመመለስ ቀሪ ዘመኑን የገፋ ሲሆን አይከል ወይም ጭልጋ ሳለ ሚስቱ እሜቴ አይከል አረፈች፡፡ የኖሕ ሚስት እሜቴ አይከል የተቀበረችው ጭልጋ ላይ ነው፡፡ በዚህም የጭልጋ ዋና ከተማ በስሟ አይከል

ተባለች፡፡ እንደሚታወቀው ጭልጋ በኢትዮጵያ የሚገኘው የአራራት ተራራ አዋሳኝ መሆኑ ይታወቃል፡፡ ኖሕም የተወሰኑ ዓመታቶችን እዚሁ ጭልጋ ወይም አይከል ከኖረ በኋላ እንደገና ወደ ጎንደር አቅንቶ ጥቂት ዓመታቶች ከኖረ በኋላ በ2894 ቅ.ል.ክ. ላይ ከ350 ዓመት የጥፋት ውሃ (ማየ አይኃ) በኋላ ማለትም ልጁ ካም በነገሠ 56 ዓመት ገደማ ላይ እርሱም በ950 ዓመቱ ከዚህ ዓለም በሞት ተለየ፡፡ ኖሕ በ950 ዓመቱ ሲሞት እዛው ጎንደር ላይ ተቀበረ፡፡ ኖሕም ሲሞት ካም የ450 ዓመት ዕድሜ ነበረው፡፡ የኖሕ መቃብር ላይ ምንጭ ፈልቆ በርካታ ሰዎችን ይፈውስም ነበር፡፡ ይሁን እንጂ ከላይ ለመረዳት እንደቻልነው ሠብታ በ2545 ቅ.ል.ክ. ላይ ሲነግሥ ኖሕ ሞቶ ነበር፡፡ ከዚያም ለኖሕ መታሠቢያ ይሆን ዘንድ ፈጣሪ አምላክ እግዚአብሔር በቤተመንግስት አሳቦ የኖህ የመቃብር ሐውልት በመካከለኛው የኢትዮጵያ ዘመን እንዲታነጽ ፈቀደ፡፡ ይህም በመካከለኛው ዘመን በንጉሥ ፋሲለደስ የታነጸው የፋሲል ግንብ ነው፡፡ ካምም ኢትዮጵያ ላይ 163 ዓመት ያህል ነግሦ እንዲሁም ከነገሠ ከ378 ዓመት በኋላ በ772 ዓመቱ ሊሞት ችሏል፡፡

የቀደምት የግሪክ የታሪክ ፀሐፊዎች ሄሮዱተስ (Herodotus) እና ዲዮዶረስ (Diodorus) በፅሑፋቸው እንዳሠፈሩት ከሆነ ግሪኮች የኑቢያን ምድር ዓይቶጵያ (Aethiopia)(Αἰθιοπία) ይሉታል፡፡ ይህም ማለት ሕዝቦቹ የተቃጠለ መልክ ያላቸው ሲሆን ቃሉ ደግሞ የግሪክ ነው፡፡ እነሱ እንደሚሉትም ከሆነ ዓይቶጵያ የሚሉት ከቀደምት ግብፅ ግዛት በታች የሚኖሩትን የኩሽ ሕዝቦች ሲሆን ይህም የኑቢያ ምድርን በአሁኑ ሡዳን የሚባለውን ነው፡፡ መልካቸውም ጥቁር ነው፡፡ የዚህ አንዱ መንስኤ ደግሞ የኑቢያ ምድር በጣም ሞቃታማና በርሃ በመሆኑም ጭምር ነው፡፡ ኑቢያ የሚገኘውም ለፀሐይ ትይዩ በሆነው እና ምድር ወደ ፀሐይ ባጋደለችበት የሰሜኑ ንፍቀ ክበብ ውስጥ ሆኖ በምድር ወገብ እና በሰሜኑ ዋልታ መሀከል ላይ ስለሆነ ነው፡፡ የግብፅ ሰዎች ደግሞ እንደሚሉት ከሆነ ኑቢያ ለግብፆች የወርቅ ማዕድን ምንጫቸው ስለነበረች በነሱ አጠራር ደግሞ ወርቅ ወይም nub ከሚለው የኑቢያ ስም ተገኘ ይላሉ፡፡ በአረብ ግዛት (Arab Peninsula) ያሉት ሠዎች ደግሞ ቢላድ አል-ሡዳን (Bilad al-Sudan) ወይም የጥቁር ሕዝቦች ምድር ("Land of the Blacks") ይሉታል፡፡ ሌላው ግብፆች ኑቢያን ታ-ነህሲ (Ta-Nehsy) ወይም የጥቁር ሕዝቦች መኖሪያ ("Land of the Black People") ይሉታል፡፡ ነህሴ የንጉሱ ስም ስለሆነ አንዳንዶቹ የነህሲ ሃገርም ይሉታል፡፡ ከዚህ በተጨማሪ ግብፆች ኑቢያን ታ-ሴቲ (Ta-Seti) ("The Land of the Bow") ማለትም የቀስተኞች ሀገር ይሉታል፡፡ በአንዳንድ ጥናት ደግሞ ኑቢያ የሚለው ቃል የመጣው በምድሩ ላይ ይኖሩ በነበሩት የኖባ (Noba) ወይም የኑባ (Nuba) ሕዝቦች ስም ነው ይባላል፡፡ የኩሽን ሠዎችን በምስል 19 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 19. የኩሽ ሠዎች በዕምነት ቦታ ላይ ሲያመልኩ፣ ሲሰግዱ

የዓይቶጵያ ምድር ወይም የኑቢያ ምድር የአሁኑ የሡዳን ምድር የኩሽ ምድር በመባልም ይታወቃል፡፡ ይህን ስም ያገኘው ደግሞ ወደዚሁ ምድር በመጣው የካም ልጅ የሆነው በኩሽ ስም ሲሆን ስሙም የተሰየመው በሁለቱም ሀገሮች ከብዙ ዓመታት ቆይታ በኋላ በውስጣቸው ያሉ ነገዶች እየበዙ እና እየተስፋፉ እንዲሁም የንግድ ግንኙታቸው እየተጠናከረ ሲሄድ ነው፡፡ ከዚህ በፊት በቀደምት የግብፅ ታሪክ ላይ እንዳየነው ግብፃች የከበረ ማዕድናት ወርቅ እና ሌሎች ጌጣ ጌጦችን ለማምጣት ለንግድ ከፑወደዚሁ የኩሽ ምድር ወይም የኑቢያ ምድር ወይም የዓይቶጵያ ምድር ይመጡ እንደነበር አይተናል፡፡

የኑቢያ ምድርም በኋላኛው ዘመን የላይኛው ኑቢያ እና የታችኛው ኑቢያ በመባል ይታወቅ ነበር፡፡ በ1ኛው እና በ2ኛው ካታራክት መካከል የሚገኘው ግዛት የታችኛው ኑቢያ ሲባል በ3ኛው እና በ6ኛው ካታራክት መካከል የሚገኘው ግዛት ደግሞ የላይኛው ኑቢያ ይባላል፡፡ በአጠቃላይ ወደ ኑቢያ ምድር የመጡት ነገዶች በመላው የኑቢያ ምድር ወይም የኩሽ ምድር በጣም በተስፋፋበት በኋላኛው ዘመን በላይኛው የኩሽ ምድር ግዛት ዋና ከተማቸውን እያዘዋወሩ ናፓታ እና መሮዌ ላይ ሲያደርጉ በታችኛው የኩሽ ምድር ግዛት ደግሞ በተለያዩ ሥፍራዎች በተለይም በዋዋት (Wawat) ሲያደርጉ ችለዋል፡፡ ይህን የላይኛውን እና የታችኛውን የኑቢያ ግዛቶች በካርታ 15 ላይ ማየት ይቻላል፡፡

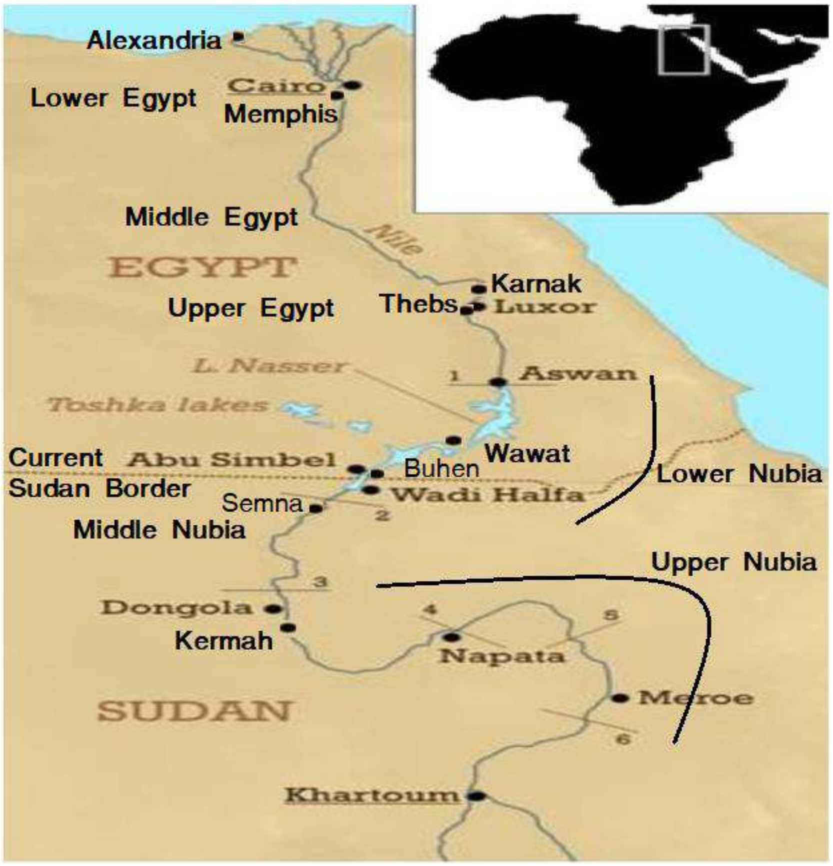

ካርታ 15. የላይኛው እና የታችኛው የኑቢያ ግዛት

በታችኛው የኑቢያ ግዛት ውስጥ ቁስጥል (Qustul) በተባለው የመቃብር ስፍራ በተደረገው የአርኪኦሎጂ ምርምር በዛ ስፍራ ይኖሩ የነበሩ ህዝቦች ቀደምት እንደሆኑና በግብፅ ላይ ከናቃዳህ2ኛ እስከ ናቃዳህ3ኛ (Naqadah II—III) ጊዜ የነበረው የንጉስነት ሥልጣነ ክህነት ሥርዓት ጋር ተመሳሳይ እንደነበር ያሳያል።

ሌላው የካም ልጅ የሆነው ፉጥ ከግብፅ ወደ ኑቢያ ምድር ከኖህ፣ ከካም፣ ከኩሽ፣ ከሳባ እና ከሰብታህ ነገዶች ጋር አብሮ ከመጣ በኂላ ግዛቱን ወደ ሌላ ቦታ በማዞር የግዛቱን ስፍራ እንዲሁም ነገዶቹን ያስፋፋው አሁን ኤርትራ አስመራ አካባቢ (ሐማሴን)፣ ኤርትራ-አፋር፣ ጅቡቲ እና ሶማሌ ምድር ተብለው በሚጠሩት ጠረፋማ ቦታዎች ነው። እነዚህም ስፍራዎች በጥንት የፑንት ምድር ተብሎ ይጠራ ነበር። ፑንት የሚለውም ፉጥ ከሚለው የመጣ ነው ተብሎ ይታመናል። ጥንታዊያን ግብፆችም በተመሳሳይ የከበረ ማዕድናት ወርቅ እና ሌሎች ጌጣ ጌጦችን ለማምጣት ወደ ፑንት ምድር ይመጡ ነበር። እዛው ግብፅ ቀርተው የነበሩት የፉጥ ነገዶች ደግሞ ወደ ሰሜን አቅንተው ሊቢያ ላይ ሊሠፍሩ ችለዋል። የፑንት ምድርን በካርታ 16 ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል።

Abydos
Thebes
Egypt
Elephantine
Red Sea
Nubia
land of the Kush
The Land
of Punt

ሀ.

ለ.

ካርታ 16. ሀ እና ለ የፑንት ምድር

ኑቢያ በወርቅ፣ በጥቁር እንጨት፣ በዝሆን ጥርስ እና በሌሎችም ሀብቶች የበለፀገች ስትሆን ከቀደምት ግብፆች ጋር ትገበያይ ነበር፡፡ ግብፆች የመጀመሪያውን የንግድ ጉዞ ወደእዚች ሀገር ያደረጉት በ2500 ቅ.ል.ክ. (BC) ንጉስ በነበረው በፋራዖ ሳሁሬ (Sahure) አማካይነት ነው፡፡ ነገር ግን ታላቁን የንግድ ጉዞ ወደዚህች ከተማ ያደረገችው በ1495 ቅ.ል.ክ (BC) ገደማ በንግስት ሀትሸፕሱት (Hatshepsut) ጊዜ ሲሆን ይህም ቴብስ በሚገኘው ዴር-ኢል-ባህሪ (Deir

el-Bahri) ቤተ መቅደስ ውስጥ በሚገኝ የግንብ (የድንጋይ) ላይ ስነ-ስዕል ተከትቦ ይገኛል፡፡ በዚህ የድንጋይ ላይ ፅሑፍ (ስነ-ስዕል) ግብዖች በኑቢያ የሚገበያዩት ከርቤ፣ ጥቁር እንጨት፣ የከርቤ ከረጢት፣ የዝሆን ጥርስ፣ ዕጣን፣ ወርቅ፣ የተለያዩ እንስሳቶች መሆኑን የስረዳል፡፡ ይህንንም በምስል 20 ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

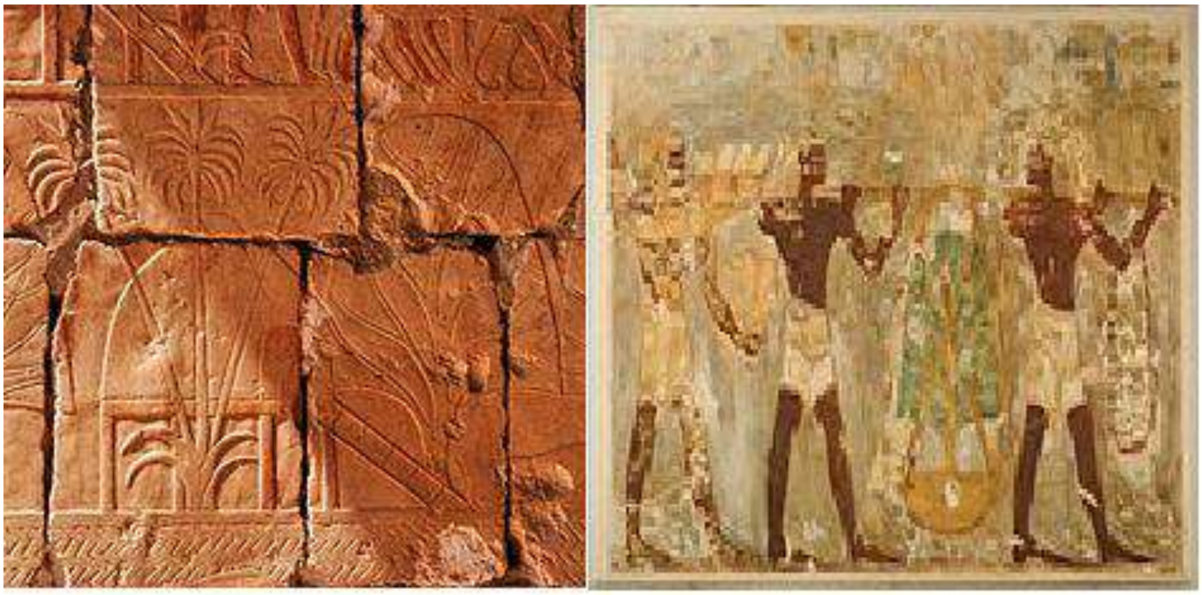

ሀ)

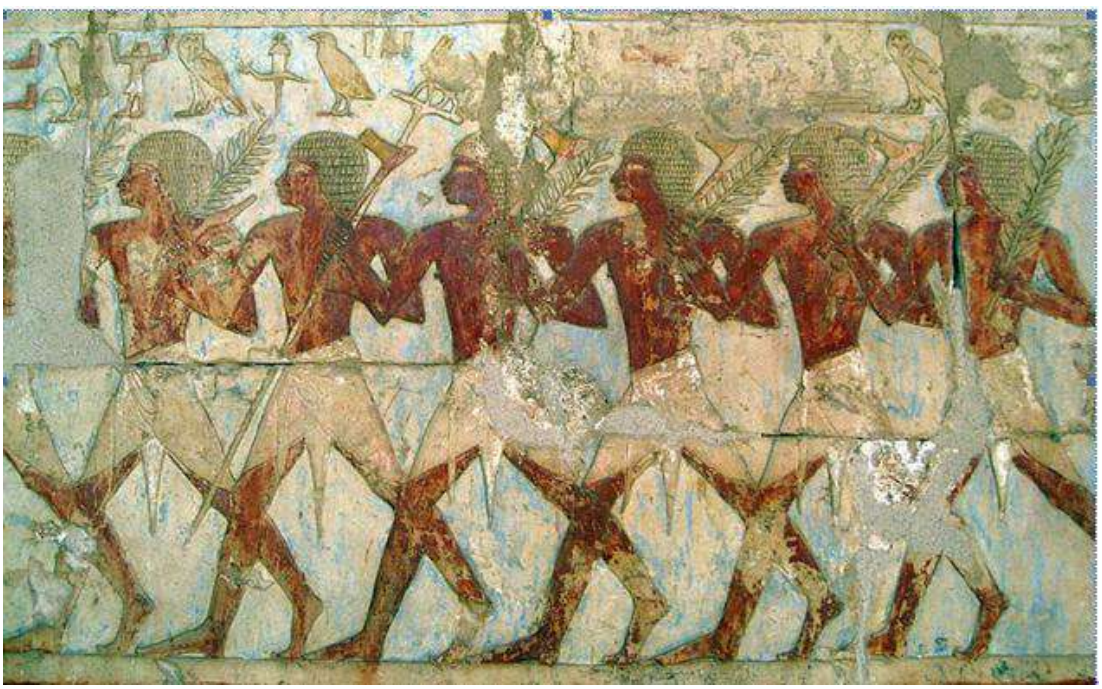

ለ)

ምስል 20. ሀ. እና ለ. በዴር-ኢል-ባህሪ ቤተመቅደስ ውስጥ የሚገኝ የድንጋይ ላይ ስነ-ስዕል

በ18ኛው ስርወ መንግስት ውስጥ የሀትሸፕሱት (Hatshepsut) ወራሽ በሆኑት በታህትሞስ 3ኛ (Thutmose III) እና በአመንሆተብ 3ኛ (Amenhotep III) ጊዜ የግብፅ እና የኑቢያ ባህላዊ የንግድ ግንኙነት ቀጥሎ ነበር፡፡ ይህም የንግድ ግንኙነት የግብፁ አዲስ ስርወ መንግስት ከመገባደዱ በፊት እስከ የመጀመሪያው የ20ኛው ስርወ መንግስት ጊዜ ዘልቆ ነበር፡፡

ሌላው በጥንታዊው የኑቢያ ታሪክ ኑቢያን የተለያዩ ፋራዖ ንጉሶች ይገዟት እንደነበር ይታወቃል፡፡ እነዚህም ንጉሶች ከካም ልጅ ከሆነው ከኩሽ እና ከልጁ ሳባ የሚመዘዙ ስለሆነ በመልካቸው ጥቁር ናቸው፡፡ የኑቢያ ፋራዖችን በምስል 21 መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 21. ጥቁር የኑቢያ ፋራዖች

ኑቢያ አሁን ሡዳን ተብሎ የሚታወቀው ግዛት ሲሆን በአሁኑ ወቅት በኢትዮጵያ ያለውን የጎንደር አይከልን ወይም ጭልጋን አያካትትም፡፡ የኩሽ ሕዝቦችም በመላው የሡዳን ግዛት ተስፋፍተው የተለያዩ የተመዘዙ ነገዶችን ፈጥረው ይገኛሉ፡፡ ይህን ያሁኑን የሡዳን ግዛት በካርታ 16 ላይ ማየት ይቻላል፡፡

ከላይ በካርታ 17 ላይ እንዳየነው የፋጥም ሕዝቦች በሰሜኑ በኩል አድርገው አሁን በሚታወቁት ግዛቶች ማለትም በኤርትራ፣ በአፋር፣ በጅቡቲ እና በሶማሌ ጠረፋማ ቦታዎች ባለምድር ነገዳቸውን እያስፋፉ የፑንት ምድርን መሥርተዋል።

ካርታ 17. የአሁኑ የሁዳን ግዛት

በጥንታዊው የግብፅ ታሪክ ላይ እንዳየነው በግብፅ የአዲስ ግዛት (New Kingdom) ወቅት ግብፅ እስከ ታችኛው የኑቢያ ግዛት ማለትም እስከ ናፓታ ድረስ ዘልቃ በቅኝ ግዛት ታስተዳድር ነበር። በ25ኛው የግብፅ ስርወ መንግስት ውስጥ በ3ኛው የመካከለኛው ዘመን (Third Intermediate Period) ጊዜም ኩሾች እየተፈራረቁ ግብፅን በቅኝ ግዛት ሲገዙና ሲያስገብሩ ነበር። ይህንን በካርታ 9 ላይ መመልከት ይቻላል።

ሌላው ማወቅ የሚገባን ወደ ሃበሻ ምድር ወይም የአቢሲኒያ ምድር በአሁኑ የኢትዮጵያ ምድር ወደተባለችው የመጡት ከሴም ነገዶች የዘር ሐረግ የሚመዘዙት የነገደ ዮቅጣን ነገዶች የሆኑት የሳባ ነገዶች ማለትም የሳባ ሼባ ወይም የሳባ ሻባ ነገዶች ኑቢያ ካሉት ከሳባ ኖቫዎች ወይም ከሳባ ሻባክ ነገዶች የሚለዩ ሲሆን ከተማቸውንም የመሠረቱት ከየመን ሀገር ከሰንዓ ከተማ መጥተው በአቢሲኒያ ምድር ወይም በኢትዮጵያ ምድር በአሁኑ አክሱም ተብሎ በሚጠራው ከተማ አጠገብ በነበረው እና በንጉሱ በአክናሁስ ወይም ሳባ 2ኛ ስም ወይም በነገዳቸው የሳባ ነገድ ስም በተሰየመው በሳባ ከተማ ላይ ነው፡፡ ንጉሱ አክናሁስ ወይም ሳባ 2ኛ ሳባ ከተማ ላይ የነገሠው በ1985 ቅ.ል.ክ. ላይ ነው፡፡

የሳባውያኖቹ ንጉስ ሳባ 2ኛ ወይም አክናሁስ ከአክሱም ከተማ አጠገብ ሳባ ከተማ ላይ የነገሰው በመጀመሪያ የሴም ነገዶች የሆኑት ከዮቅጣን የዘር ሐረግ የሚመዘዙት የሳባ ነገዶች ከባቢሎን ብተና በኋላ በየመን ሃገር ሰንዓ ላይ ከከተሙ እንዲሁም የመጀመሪያውን የሳባ ሥርወ መንግስት (ሳባ ሼባ) (ሳባ ሻባ) እዛው ከመሠረቱ እና የመጀመሪያውን ሳባ 1ኛ ካነገሡ በኋላ በድጋሚ የተወሰኑት ወደ ኢትዮጵያ መጥተው 2ኛውን የሳባ ስርወ መንግስት በ1985 ቅ.ል.ክ. ላይ ሲመሠርቱ ነው፡፡ ብዙ ጊዜም በአንዳንድ የታሪክ መፅሐፎች ላይ አንዳንድ ፀሐፍቶች ከእስራኤል በስተደቡብ በደቡብ አረቢያ ግዛት ውስጥ የሚገኝ የሳባ ከተማ እንዳለ ሲጠቅሱ አንዳንዶቹ ደቡብ አረቢያ ውስጥ የሳባ ከተማ የሚባል የለም ይላሉ፡፡ ነገር ግን ከባቢሎን ብተና በኋላ በደቡብ አረቢያ በአረቢያ ፔኑዥላ (Arabia Peninsula) በተለይም በየመን ሀገር በሰነዓ ከተማ ይኖሩ በነበሩት የመጀመሪያዎቹ የሳባ ነገዶች ምክንያት ንጉሳቸውም ሳባ 1ኛ ከተማቸውም በሌላኛው ስሙ የሳባ ከተማም ተብሎ ይጠራ ነበር፡፡ በተመሳሳይ እነዚሁ የሳባ ነገዶች የአቢሲኒያ ምድር ከአክሱም ከተማ አጠገብ ንጉሳቸውን አክናሁስን ወይም ሳባ 2ኛ አንግሰው ከተማ መስርተው የኖሩ ሲሆን በነገዳቸው ስያሜ የከተማውም ስም የሳባ ከተማ ተብሎ ሊጠራ ችሏል፡፡ ይህንን በተመለከተ ስለ አቢሲኒያ ምድር ወይም የኢትዮጵያ ምድር ታሪክ ላይ በዝርዝር እና በትኩረት የምናየው ይሆናል፡፡

ኑቢያ ከግብፆች ጋር በተለይም በሄክሶሶች በቅኝ ግዛት ተገዝታበት በነበረበት ወቅት የተለያዩ ጌጣጌጦችን ወርቅ፣ ዕጣን፣ ከርቤ፣ ጥቁር እንጨት፣ የዝሆን ጥርስ እና የተለያዩ የሸክላ ስራዎችን በባሕላዊ የንግድ ሥርዓት ትለዋወጥ ነበር፡፡ የጥንታዊ የኑቢያ የሸክላ ሥራን በምስል 22 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 22. የጥንታዊ ኑቢያ የሸክላ ስራ

የከርማ ከተማ መመሥረት

በላይኛው የኑቢያ ግዛት ውስጥ ከነበሩ በዋናበት ከሚጠቀሱ ከተሞች ደግሞ ከርማ አንዷ ናት፡፡ የከርማ ከተማ የተመሠረተችው በ2500 ቅ.ል.ክ ላይ ሲሆን የመሠረቷትም በቀደምትነት ከጎንደር አይከል ወይም ጭልጋ በመጡ በኩሽ የተወሰኑ ቤተ ቤተሰቦች፣ በፉጥ፣ በኩሽ ልጅ በሆነው በሳባ እና ቤተሰቦቹ ሲሆን ነገዳቸው እየተስፋፋ በመጣ ጊዜ ከተማዋ የበለጠ እየደመቀች መጥታ ነበር፡፡ ከተማዋም ከርማ ተብላ የተጠራችውም በኋላኛው ዘመን ሆኖ በመጀመሪያ ዋዋት ከተባለ በኋላ ነው፡፡ ወደ እዚህ ከመጡት መሀል የሳባ ነገድ ሲስፋፋ በኋላኛው ዘመን በነገዳቸው በሳባ ስም ሳባ ሻባክ (ሳባ ኖባ) የሚል ስርወ መንግስት ሊመሠርቱ ችለዋል፡፡ ይህም የሆነው በንጉስ ሸበክታ ወቅት ነው፡፡

የግብፁ ንጉስ ፋራዖ ስንፍሩ (Pharoah Snefru) (2575 ቅ.ል.ክ. (BCE)) የኑቢያ ግዛት ውስጥ በመግባት ቡሄን (Buhen) ላይ የግብፅን የበላይነት አሳይቶ ነበር፡፡ በ6ኛው የግብፅ ሥርወ መንግስት ጊዜ በአስዋን ላይ የነበሩ ገዢዎች ራቅ ወዳለ ስፍራ በመሄድ የንግድ ማስፋፋት አንዳንዴም የንግድ ጦርነት ያደርጉ ነበር፡፡ በዛም ወቅት በጣም ዝነኛ የነበረው ንጉስ ፋራዖ ሀርኩፍ (Harkhuf) ከታችኛው የኑቢያ ግዛት ድንበር ከ2ኛው ካታራክት አልፎ ዕርሱ ያም (Yam) ብሎ የጠራው እና የፒግሚ ማህበረሰቦች የሚኖሩበት ቦታ ድረስ ይሄድ ነበር፡፡ በመጨራሻዎቹ የሀርኩፍ የግዛት ጊዜ በአካባቢው የነበሩት የኑቢያ ሹማምንቶች አንድ በመሆን የአስዋን ገዢዎችን መስፋፋት ሊያስቆሙ ችለዋል፡፡ በዚህም ወቅት በአካባቢው የነበሩ የኑቢያ ሕዝቦች እዛው ዋዋት የተባለውን በኃላም ወደ ታች በማምራት የ3ኛውን ካታራክት አልፈው በላይኛው የኑቢያ ግዛት ከርማ ተብሎ የተጠራውን ስፍራ ሊይዙ ችለዋል፡፡ ይህንንም የከርማ እና የዋዋት ሥፍራዎች እንዲሁም ሌሎቹንም ጨምሮ በካርታ 14 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

የከርማ ከተማ (2500-1500 ቅ.ል.ክ. (BC)) የሚገኝበት ስፍራ ማለትም ዋናውን የከርማ ግዛት ያስገኘው ከተማውን ጨምሮ ቱሙሊ (tumuli) ያለበትን የመቃብር ሥፍራን ያካትታል፡፡ ይህን ቱሙሊ የመቃብር ስፍራ በምስል 23 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

የከርማ ባላባቶች እና ንጉሶች ሲሞቱ በተቀበሩበት የመቃብር ስፍራቸው አካባቢ በሺዎች ሚቀጠሩ የቀንድ ከብቶች ራስ ቅል አብሯቸው መቀበሩ እና መገኘቱ በወቅቱ አርብቶአደርነት ትልቅ ቦታ እንደነበረው ያሳያል፡፡

ምስል 23. ቱሙሊ የመቃብር ስፍራ

በአጠቃላይ ከላይ የተጠቀሱት ነገዶች በመላው የኑቢያ ምድር በጣም በተስፋፋበት በኂላኛው ዘመን በላይኛው የኩሽ ምድር ግዛት ዋና ከተማቸውን እያዘዋወሩ ናፓታ እና መሮዌ ላይ ሲያደርጉ በታችኛው የኩሽ ምድር ግዛት ደግሞ በተለያዩ ሥፍራዎች በተለይም በዋዋት (Wawat) ሊያደርጉ ችለዋል፡፡ በኑቢያን ምድር ወይም በዓይቶጵያን ምድር ላይ የተመሰረተችውን የከርማን ከተማን እና በአካባቢዋ ዙሪያ የሚገኙትን ቦታዎች በካርታ 1፣ 14 እና 18 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

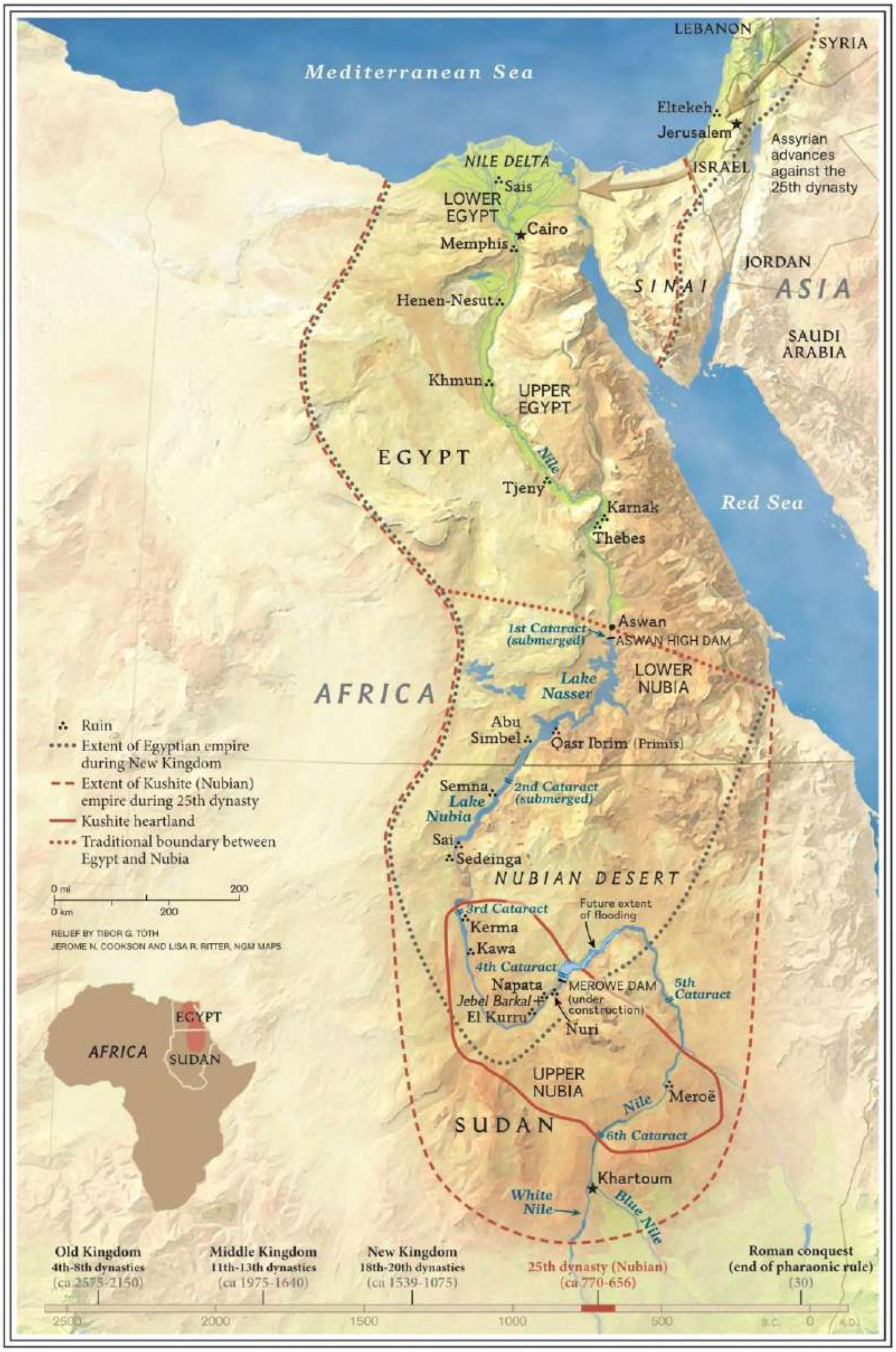

ካርታ 18. የኑቢያ ምድር ወይም የኩሽ ምድር የአሁኑ ሡዳን የዓይቶጵያ ምድር

በከርማ እና በሳኢ (Sai) በቁፋሮ በአርኪኦሎጂ ምርምር እንደተረጋገጠው ብዙ ነጋዴዎች እንደነበሩባቸው እና ትልቅ የንግድ እንቅስቃሴ ማዕከሎች እንደነበሩም ያሳየናል፡፡ የከርማዎችን እና የሳኢ የሸክላ ስራ በምስል 24 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 24. የሳኢ እና የከርማ የሸክላ ሥራ

የከርማ ሌላኛው መጠሪያ ሕዝቦቹ ቀድመው በሠፈሩበት ሥፍራ ስም ዋዋት ተብሎ ይጠራል፡፡ ነገዶቿም በግብርና፣ በከብት በማርባት፣ በሸክላ ስራ እና በንግድ እንቅስቃሴዎቻቸው ይታወቁ ነበሩ፡፡ በስነልሳን የአርኪዎሎጂ ምርምር እና ጥናት መሠረት ቋንቋቸውም ኩሽቲክ እንደሆነ ተረጋግጧል፡፡

ከርማ በመጀመሪያ በግብፅ የመካከለኛው ግዛት (Middle Kingdom) (2040-1782 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ወቅት በግብፁ ንጉስ መንቱሆተብ 2ኛ (Mentuhotep II) አማካይነት በቅኝ ግዛት ተገዝታ የነበረች ቢሆንም ነገር ግን በ2ኛው መካከለኛ ዘመን (Second Intermediate Period of Egypt) (1782 - 1570 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ግብፅ በሄክሶሶች ስትመታ እንደገና ኃይላቸውን በማጠናከር ከሄክሶሶች ጋር ግንኙነት ያደርጉ ነበር፡፡

በላይኛው የግብፅ ግዛት በቴብስ ከተማ ላይ በኤልካብ የመቃብር ሥፍራ (El Kab's Tomb) በተገኘው የአርኬዎሎጂ የምርምር ውጤት መሰረት እንደተረጋገጠው የከርማ መንግሥት ከሄክሶስ (Hyksos) ጋር አብረው የመስራት አጋጣሚ እንደነበራቸውና የንግድ ልውውጥ

ያደርጉ እንደነበር ያሳያል፡፡ በዚህም ከ1575 ቅ.ል.ክ. እስከ 1550 ቅ.ል.ክ. በከፍተኛ ሁኔታ ግብፅን ወረው የነበሩ ሲሆን ሃውልቶቻቸውን ነቅለው ወደ ሃገራቸው አዘዋውረውም ነበር፡፡ ነገር ግን በኋላኛው የግብፅ ሥርወ መንግስት ይመራ በነበረው በታቲሞስ 1ኛ በድጋሚ የከርማ መንግስት ሊሸነፍ ችሏል፡፡

ከርማዎች ከግብፅ ጋር ከፍተኛ የንግድ እንቅስቃሴ ነበራቸው፡፡ በንግድ እንቅስቃሴዎቻቸው የተለያዩ የንግድ ዕቃዎችን ይለዋወጡ ነበር፡፡ ከነዚህም ውስጥ ወርቅ፣ ጥቁር እንጨት፣ ዕጣን፣ ለየት ያለ የሌሏቸውን እንስሳቶችን፣ የዝሆን ጥርስን የመሳሰሉትን ይገበያዩ ነበር፡፡

ከርማም ቤተ መቅደሶችን በመሠራት ትታወቅ ነበር፡፡ በከርማ በአርኪዖሎጂ ምርምር የተገኘውን ቤተመቅደስ በምስል 25 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

በንጉስ አመንመሃት 1ኛ (Amenemhat I) ጊዜ በታችኛው የኑቢያ ግዛት በተለይም በከርማ ውስጥ የነበሩ ነገዶች እየበዙ የሄዱበት ወቅት የነበረ ሲሆን በግዛቱ ውስጥ ባሉት በዳቀኽ (Dakkeh)፣ በፋራስ (Faras)፣ በዋዋት (Wawat) ስፍራዎች ሊሠፍሩ ችለዋል፡፡ የዚህም ሚስጥር የወርቅ ክምችት በዚሁ ግዛት በተለይም በዳራሂብ (Darahib)፣ በቃሪያት (Qareiyat) እና በኡም ናባርዲ (Umm Nabardi) ስፍራዎች ከፍተኛ ስለነበር የንግድ መስመር ለመመስረት ጭምር ነው፡፡

ምስል 25. በቁፋሮ የተገኘው የከርማ ቤተመቅደስ

ንጉስ ፋራዖ አህሞስ 1ኛ (Ahmose I) (1570-1544 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ሄክሶሶችን ከግብፅ እስኪያሶጣቸው በነበሩት ጊዜያት ውስጥ የከርማ ኩሾች እና የሌቫንት ሄክሶሶች በቴብስ ላይ ከፍተኛ የንግድ ግንኙነት ያደርጉ ነበር፡፡

ሌላው ቀደምት ኑቢያኖች ከግብፅ ጋር በኢኮኖሚና በማህበራዊ ግንኙነት የላቀ ትሥሥር ነበራቸው፡፡ ህንፃ የሚያንፁባቸው መሣሪያዎች እንዲሁም የኪነ-ሕንፃ ውርርሶች ያላቸው ናቸው፡፡ ለምሳሌ በከርማ በተመሳሳይ ፒራሚዶችን በመስራት ይታወቃሉ፡፡ ይህን ኪነ-ሕንፃ በምስል 26 ሀ፣ ለ እና ሐ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡ ከተማዋም ማዕከል ያደረገችው የዕምነት ቦታ በሆነው በደፋፋ ቤተ መቅደስ ነው፡፡ ደፋፋ ማለት ከመረ ('pile') ወይም አከማቸ ('to mass') ማለት ነው፡፡ ይህ ደፋፋ ከጭቃ እና ከደንጋይ ጡቦች የተሠራ ሲሆን የምዕራቡ ደፋፋ በጣም ትልቁ ነው፡፡

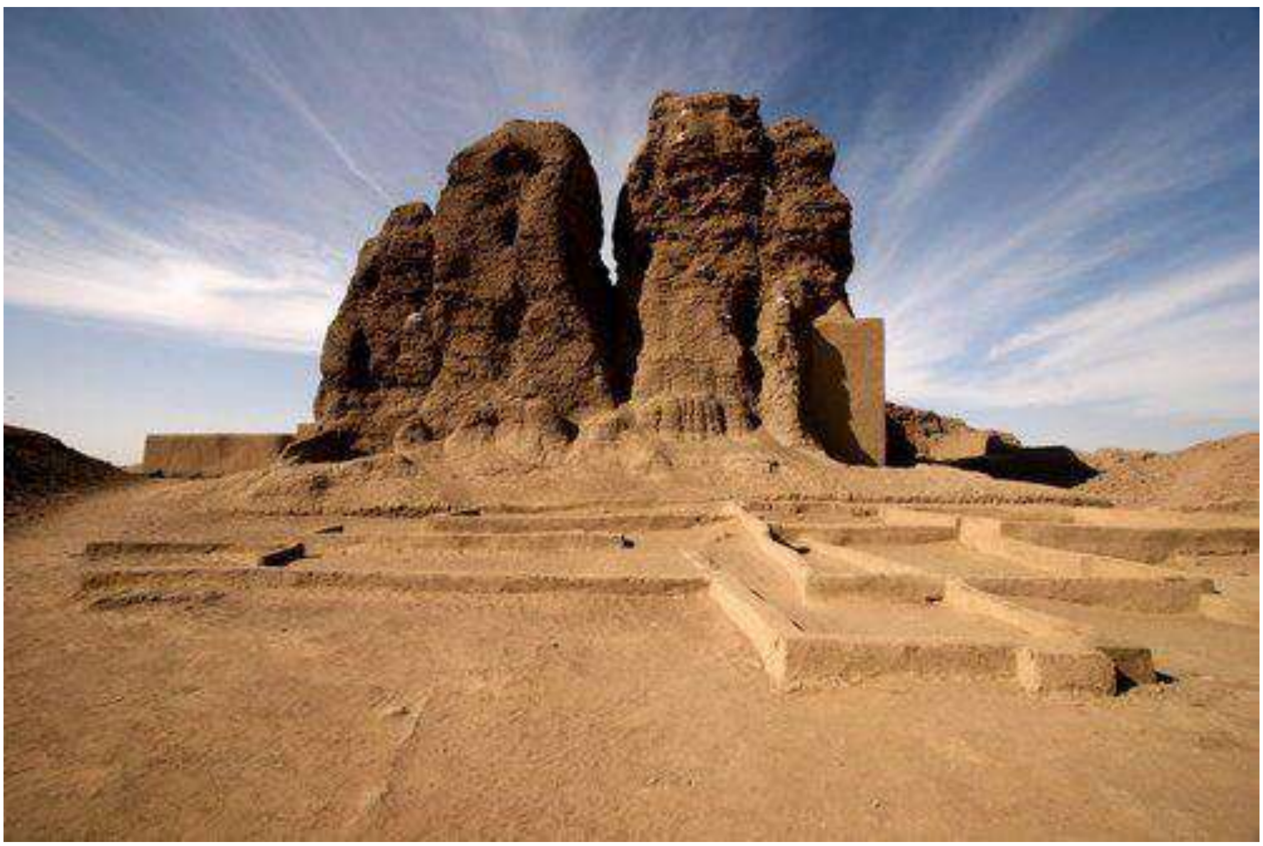

ሀ. ከርማ ውስጥ የሚገኘው የምዕራቡ ደፋፋ ቤተ መቅደስ

ለ. ከርማ ውስጥ የሚገኘው ሰኑውይ (Sennuwy) የምትባል የሴት ሃውልት

ሐ. በከርማ ውስጥ የሚገኝ የወደቀ የፋራዖ ሀውልት

ምስል 26. ሀ፣ ለ እና ሐ የከርማ ኪነ-ሕንፃ

ከላይ በግብፅ የቀደምት ታሪክ ውስጥ እንዳየነው ግብፆች በኩሽ ምድር እየመጡ በቅኝ ግዛት መግዛታቸው እስከ ፋራዖ ታትሞስ 1ኛ (Thutmose I) (1520-1492 ቅ.ል.ክ. (BCE)) እና ታትሞስ 3ኛ (Thutmose III) (1458-1425 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ባሉት ጊዜያት ውስጥ ቀጥሎ ነበር። የከርማዊያን ጊዜ የተገባደደው ንጉስ ፋራዖ ታትሞስ 1ኛ (Thutmose I) በ1500 ቅ.ል.ክ. (BCE) ከተማዋን በደመሠሳት ጊዜ ነበር። ከዚህ በኋላ ታትሞስ 3ኛ (Thutmose III) በአካባቢው የነበሩትን ኃይሎች በመቆጣጠር የላይኛውን የኑቢያ ግዛት ማዕከል ከከርማ ወደ ሌላ ሥፍራ በማዘዋወር የናፓታን ከተማ ሊመሠርት ችሏል።

የናፓታ ከተማ መመሥረት

በታችኛው የኑቢያ ግዛት ውስጥ ከነበሩ በዋናነት ከሚጠቀሱ ከተሞች ደግሞ ሌላኛዋ ደግሞ ናፓታ አንዷ ናት። የናፓታ ከተማ የተመሠረተችው በ1500 ቅ.ል.ክ. ላይ ሲሆን የመሠረቷትም በቀደምትነት ከከርማ ከተማ በመጡ በኩሽ፣ በሳባ እና በፉጥ ነገዶች ነው። ከተማዋንም በግብፅ ግዛት ስር እያለች ፋራዖ ታትሞስ 3ኛ (Thutmose III) (1458-1425 ቅ.ል.ክ. (BCE)) መስርቷቷል።

ናፓታ በአካባቢው ካሉ ቦታዎች ከፍተኛ የዕምነት ማዕከል የነበረች እና በንግድም የበለፀገች ከተማም ነበረች። ለምሳሌ ናፓታ ላይ ከነገሡ ነገስታቶች አንዱ የሆነው ፋራዖ ታትሞስ 3ኛ (Thutmose III) (1458-1425 ቅ.ል.ክ. (BCE)) በከተማዋ አቅራቢያው በሚገኘው ከጀበል ባርካል ተራራ (Mt. Jebel Barkal) ስር የአሙንን (Temple of Amun) ቤተ መቅደስ በማሠራቱም ይታወቃል። ይህም በሀገሪቱ ከፍተኛ ተፈላጊ የሐይማኖት ሥፍራ በመሆን በታሪክ ይጠቀሳል። ከሱ ቀጥሎ በናፓታ ለነገሠው የግብፁ ንጉስ ለፋራዖ ራምሰስ 2ኛ (1279-1213 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ከፍተኛ አሰተዋፆም ነበረው። የአሙኑም (የሚያመልኩት የአማልክት አምላክ) ቄስ በፍጥነት እና በፍትሃዊነት ከግብፅ በነበረው የቀድሞ ስርወ መንግስት የፖለቲካ ኃይል ተመሳሳይ ዓይነት በዚህ በናፓታ ላይ ባሉት የኩሽ አመራሮች ላይ መተግበር ጀመረ።

በግብፅ አዲስ ግዛት (New Kingdom) በ1069 ቅ.ል.ክ. (BCE) ጊዜ የነበረው የግብፅ መንግስት እየተዳከመ በመጣበት ወቅት ናፓታ ይበልጡኑ በፖለቲካ ከግብፅ ተፅዕኖ ነፃ በመሆን እየተጠናከረች ቀጠለች። በኋላም በተለይም በመካከለኛው የግብፅ ስረወ መንግስት (1069-525 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ጊዜ በናፓታ የነበረው የአሙኑ ቄስ በቴብስ ላይ ከፍተኛ የኃይል ሚዛን አግኝቶ የነበረበት ወቅት ሲሆን የታችኛውን የግብፅ ግዛት የግብፁ ፋራዖ ታኒስ (Tanis) ላይ ሆኖ እያስተዳደረ የላይኛውን የግብፅ ግዛት ደግሞ እራሱ የአሙኑ ቄስ በቴብስ ላይ ሆኖ ለማስተዳደር በቅቶ ነበር።

ናፓቲያኖች አሪድ በተባለው ስፍራ ሰው ሠራሽ ሃይቅ (oasis) የሰሩ ሲሆን ይህም በአካባቢው ኃያል ሕዝቦች እንዲሆኑ አድርጓቸዋል። ሌላው ወቅቱ በትክክል መች እንደሆነ ባይታወቅም ፔፕራ እና ኸግራ የተባሉት ከተሞች የተመሠረቱት በ400 ቅ.ል.ክ. (BC) ገደማ ማለትም የግሪኩ ንጉስ አንቲጎነስ 1ኛ (Antigonus I) (306-301 BCE) በናፓቲያኖች ሃብት በተሳበበት ወቅት ነው።

በናፓታ የኩሽ አገዛዝ በአክሱማይቶች (Aksumites) (330 ቅ.ል.ክ. (CE)) የቅኝ ግዛት እስከወደቀበት ጊዜ ድረስ ቀጥሎ ነበር። ይሁን እንጂ በአክሱማይቶች ከመወረራቸው በፊት በናፓታ የነበረው የኩሽ ኃብት እየተሟጠጠ የመጣበት ወቅት ነበር።

በግብፅ የ26ኛው ስርወ መንግስት ውስጥ ፕሳሜቲክስ 2ኛ (Psammeticus II) (595-589 BCE) ትልቅ የጦር ኃይል ለማቋቋም በናፓታ የነበሩትን ኩሾች ለመውረር መቶ የነበረ ሲሆን በዚህም ከተማዋን ጨምሮ ቤተ መቅደሶችን፣ ስነ-ቅርፆችን እና ሃውልቶችን ደምስሷል። ናፓታም በ590 ቅ.ል.ክ.(BCE) ወቅት በዚሁ የግብፁ ንጉስ ፋራዖ ፕሳሜቲክስ 2ኛ Psammeticus II ከተደመሰሰች በኃላ ለአመቺነት ሲባል የላይኛው የኑቢያ ግዛት የማዕከላዊው መንግስት ወደ መሮዌ ሊዞር ችሏል።

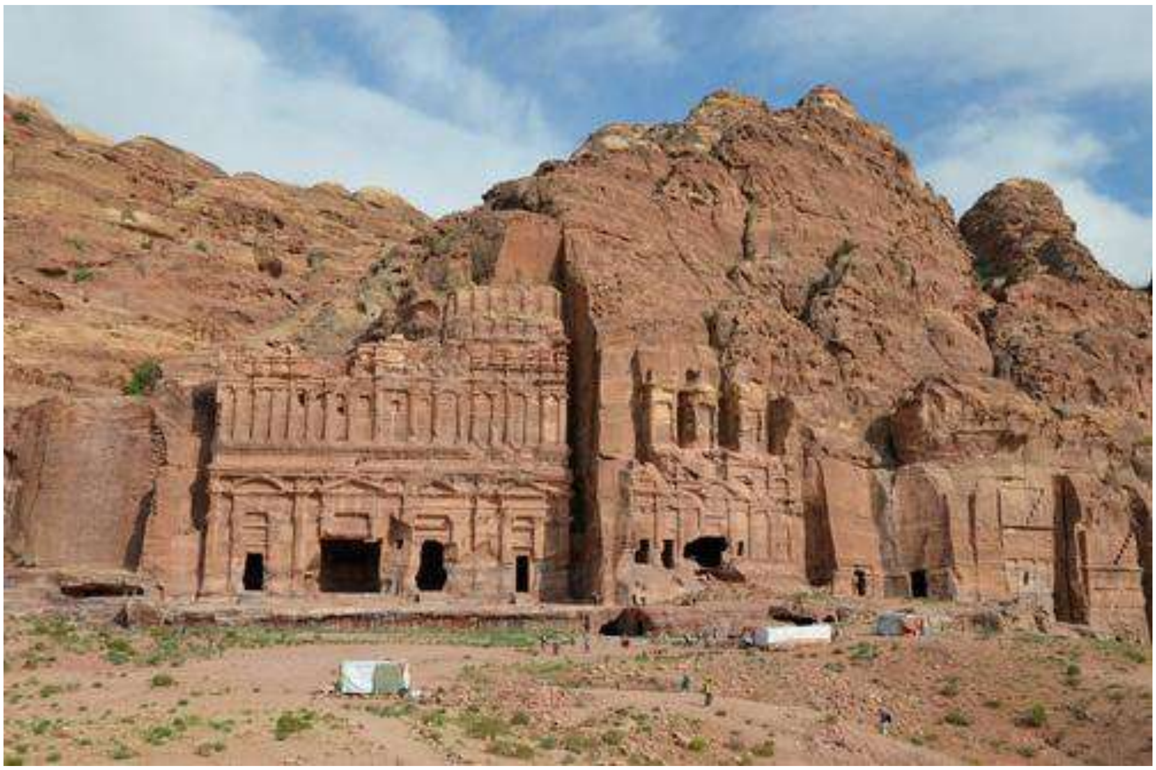

ምስል 27. ናፓታ ውስጥ የሚገኘው የናፓቲያኖቹ ፔጥራ የሚባለው የመቃብር ስፍራ

ምስል 28. ፔጥራ ውስጥ የሚገኘው ገዳም

ምስል 29. አቭዳት

ምስል 30. የናፓታ ንጉስ የነበረው የፋራዖ አስፔልታ ሐውልት (620—580 ቅ.ል.ክ. (BC))

ምስል 31. የሺቪታ ቤተ መቅደስ

በዚህ የንግድ እንቅስቃሴ የናፓታ ነጋዴዎች ፍሬያማ ነበሩ፡፡ ማዕከላዊ ከተማ በመሆን የምታገለግለዋ እና በርዳኖስ ውስጥ የምትገኘው ፔጥራ በውሃ አቅርቦት ዋነኛዋ ተፎካካሪዋ ነበሩ፡፡ ናፓቲያኖችም ጥሩ አድርገው ጉድጓዶችን በመቆፈር እና በዝናብ ውሃ በመሙላት በግዛታቸው አባል ለሆኑ እንዲጠቀሙ ያደርጉ ነበር፡፡ ናፓቲያኖችም በጣም ሀብታም እየሆኑ የመጡ ሲሆን በዚህም በንግድ እንቅስቃሴዎቻቸው መስመር ላይ ያሉትን እንደ አቫዳት (Avdat)፣ ሃሉዛ (Haluza)፣ ማምሺት (Mamshit) እና ሺቪታን (Shivta) ያሉ ከተሞችን ለመቆጣጠር የቻሉ ሲሆን እነዚህም ከተሞች በቁጥጥራቸው ያሉ የንግድ ማዕከሎች ለመሆንም በቁ፡፡

ናፓቲያኖች እና ሌሎች ከንግድ መስመሩ ተጠቅመው የነበሩ ሲያቆሙ ከማዕከላዊ የማከፋፈያ ውጭ የማኢን ግዛት ተፈጥሮ ከዚህም ሚኒአኖች የዕጣኑን ንግድ ለመቆጣጠር ቻሉ፡፡ በሳባ የነበሩ ሳባዎችም በዚሁ ግዛት የነበሩ ሲሆን በንግዱ ላይ እስከ 950 ቅ.ል.ክ. (BCE) ድረስ ሳይሳተፉ በኋላ ላይ ሊሳተፉ ችለው ነበር፡፡ ከዛም ሳባዎች ንግዱ ላይ የበላይ ሆኑ፡፡ ነገር ግን እስከ 8 መቶኛው ቅ.ል.ክ. ብልጫ የላቸውም ነበር፡፡

የደንጎላ ከተማ መመሥረት

የመሮዌ ከተማ መመሥረት

መሮዌ ከካቡሻያ (Kabushiya) ስቴሽን 6 km በስተሰሜን ምስራቅ ሆኖ ከሼንዲ በቅርብ ርቀት ላይ እንዲሁም ከካርቱም በስተሰሜን ምስራቅ በኩል ወደ 200 km ገደማ ላይ ይገኛል፡፡ በአቅራቢያው ባግራዊያህ (Bagrawiyah) የሚባሉ መንደሮች ሲኖሩ መሮዌ የኩሽ መንግስት ውድቀት እስከሆነበት 400 እ.ኤ.አ. (CE) ድረስ በኩሽ ግዛት ከሆነው የኑቢያ ግዛት ውስጥ በታችኛው የኑቢያ ግዛት የማዕከላዊ ከተማ በመሆን አገልግላ ነበር፡፡ መሮዌ የማዕከላዊ ከተማ በመሆን ያገለገለችው ከ750 ቅ.ል.ክ. (BCE) እስከ 350 እ.ኤ.አ. (CE) ባለው ጊዜ ውስጥ ነው፡፡ የመሮዌ ስም የተሠጠው የናይል ወንዝ በሚከበው ማለትም ከአትባራ (Atbarah) ወንዝ እስከ ካርቱም (Khartoum) ባለው ሥፍራ በአሁኑ ቡታና (Butana) ተብሎ በሚጠራው ቦታ ምክንያት ነው፡፡ ሁለቱ ሙሳዋርት ኢስ-ሱፍራ (Musawwarat es-Sufra) እና ናቃ (Naqa) የተባሉ የሞሮዌ ከተማዎች ያሉ ሲሆን በፐርሺያው ንጉስ ካምቢሰስ (Cambyses) አማካይነት ከመጀመሪያዎቹ ከተሞች በመነሳት የመሮዌ ስም ሊገኝ ችሏል፡፡

የላይኛው የኑቢያ ግዛት ማዕከላዊ ከተማ ከናፓታ ወደ መሮዌ ከተዘዋወረ በኋላ በተለያየ ጊዜ የነገሡ የመሮዌ መንግስታቶች በግብፅ የነበረውን የመንግስትም ሆነ የዕምነት አስተዳደር ስርዓት አርካማኒ 1ኛ (Arkamani I) ወይም እርጋመንስ (Ergamenes) (295-275 ቅ.ል.ክ. (BCE)) እስከመጣበት ጊዜ ድረስ ለማስቀጠል ችለው ነበር፡፡

በአርካማኒ 1ኛ (Arkamani I) አገዛዝ ወቅት ንጉሡ ካነዳክስ (Candaces) ወይም ቃንዳኬ (Kandake) ወይም ቀንታኬ (Kentake) (284-314 ቅ.ል.ክ. (CE)) የተባለውን የሴት ነገስታቶች የንግስና ስርዓት ማቋቋም ችሎ ነበር፡፡ ካንዳክ (Candace) ማለት ቃሉ የላቲን ሲሆን ቃንዳኬ (Kandake) ደግሞ መሮዌቲክኛ ሆኖ የሴት ንግስት (Queen Mother) ወይም የንግስት እንደራሴ (Queen Regent) ማለት ነው፡፡ ለምሳሌ ሻናቅዳቀህቴ (Shanakdakhete) በ170 ቅ.ል.ክ.(BCE) በጦርነት ላይ በብቃት ስትመራ ነበር፡፡ ሌላኛዋ ካንዳክ አማኒሪናስ (Amanirenas) (40-10 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ከሮምያኖች (27-22 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ጋር የመሮዌ ጦርነት ባካሄደችበት ወቅት በድል ልትወጣ የቻለች ሲሆን ከንጉሳቸው አውጉስቶስ ቄሳር ጋር (Augustus Caesar) አመርቂ የሆነ የሰላም ስምምነትም ፈፅማለች፡፡ ይህችን የመሮዌ ካነዳክ (Amanirenas) በምስል 32 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 32. የመሮዌ ካነዳክ የሆነችው ካንዳኬ አሞናይቶር (Kandake Amanitore)

የመሮዌ ካንዳክሶች ሆነው የነበሩት የሚከተሉት ናቸው

- ሻናቅዳከቴ (Shanakdakhete) (170 ቅ.ል.ክ. (BCE))
- አማንሪናስ (Amanirenas) (40-10 ቅ.ል.ክ. (BCE))
- አማንሻቀቶ (Amanishakheto) (10 ቅ.ል.ክ. (BCE) - 1 እ.ኤ.አ. (CE))
- አማንቶሬ (Amanitore) (1-25 እ.ኤ.አ.(CE))
- አማንቲተሬ (Amantitere) (25 - 41 እ.ኤ.አ.(CE))

- አማንቀሃታሻን (Amanikhatashan) (62 - 85 እ.ኤ.አ.(CE))
- ማሌቆሮባር (Maleqorobar) (266 - 283 እ.ኤ.አ.(CE))
- ላሂዴአማኒ (Lahideamani) (306 - 314 እ.ኤ.አ.(CE))

ነገር ግን በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ የተጠቀሰችው ንግስት ህነደኬ የኢትዮጵያ ንግስት እንደሆነች ቢገልፅም የንግስናዋን ቦታ አያመለክትም። በወቅቱ ደግሞ ሳብያውያኖች በሐበሻ ወይም በአቢሲኒያ ምድር ላይ ቀድሞውኑ ነበሩ። ስለሆነም በዓይቶጵያ ምድር በመሮዌ ነግሰው የነበሩ ካንዳክሶች ከዚህችኛዋ በኢትዮጵያ ምድር ነግሳ ከነበረችው ህንደኬ እንደሚለዩ ግልፅ ነው። የዚህች ህንደኬ የዘር ሐረግ የሚመዘዘው በጎንደር አይከል ወይም በጭልጋ ከቀሩት የተወሰኑ የኩሽ ነገዶች (ወደ ኑቢያ ምድር ሄደው ከተረፉት የኩሽ ነገዶች) ውስጥ ወደ ባህርዳር እና ሰሜኑ ክፍል (በአሁኑ የትግራይ እና የኤርትራ ግዛት) ከፈለሱት ውስጥ የምትመዘዝ አልያም እነዚሁ ነገዶች ከሳብያኖች ከተዋለዱ በኋላ ከተገኙት የአገው ነገድ ወይም በወቅቱ በሰሜኑ ሠፍረው ከነበሩት ከኩሾች የተመዘዙት የቤጃ ነገዶች አልያም የሐማሴን ነገዶች ውስጥ ነው ማለት ነው።

ከዚህ ጊዜ በኋላም የመሮዌ ሕዝቦች በብረት ስራ፣ በንግድ እና በጥራጥሬ ምርት ከፍተኛ ደረጃ ደርሰው ነበር። ከዚህም በተጨማሪ ቤተ መቅደሶችን እና ፒራሚዶችን በመስራት ይታወቃሉ። በመሮዌ ወደ 200 የሚሆኑ እና በሦስት ቦታዎች የተከፋፈሉ ፒራሚዶችን እናያለን። በመጠናቸውም ከሌሎቹ የኑቢያ ፒራሚዶች ጋር ተመጣጣኝ ናቸው። ይህንንም በምስል 33 ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል።

ሀ.

ለ.

ምስል 33. ሀ እና ለ በመሮዌ ከተማ የሚገኙ ፒራሚዶች

መሮዌዎች እንደ ናፓታ እና ከርማ ሁሉ ለገስታቶቻቸው ሲሞቱ የሚያስቀምጡበት የመቃብር ሥፍራ አላቸው፡፡ ለምሳሌ በሰሜናዊው መሮዌ ላይ ያለ የመቃብር ስፍራ መጥቀስ ይቻላል፡፡ ይህንን የመቃብር ስፍራ በምስል 34 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 34. በሰሜናዊው መሮዌ ላይ ያለ የመቃብር ስፍራ

መሮዌዎች በወቅቱ በታችኛው ግዛት ከሠፈሩ የኑቢያ ነገዶች መሀል በጣም ከፍተኛ የዕድገት መሻሻል ያሳዩ ሲሆን በንግድ እንቅስቃሴም በኩል ከግብፆች ጋር የተሸለ ደረጃ ደርሰው ነበር፡፡ በዚህም ወቅት በሸክላ ስራ እና ንግድ የታወቁ ነበሩ፡፡ መሮዌዎች ሲሰሯቸው የነበሩ የሸክላ ስራዎች በምስል 35 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

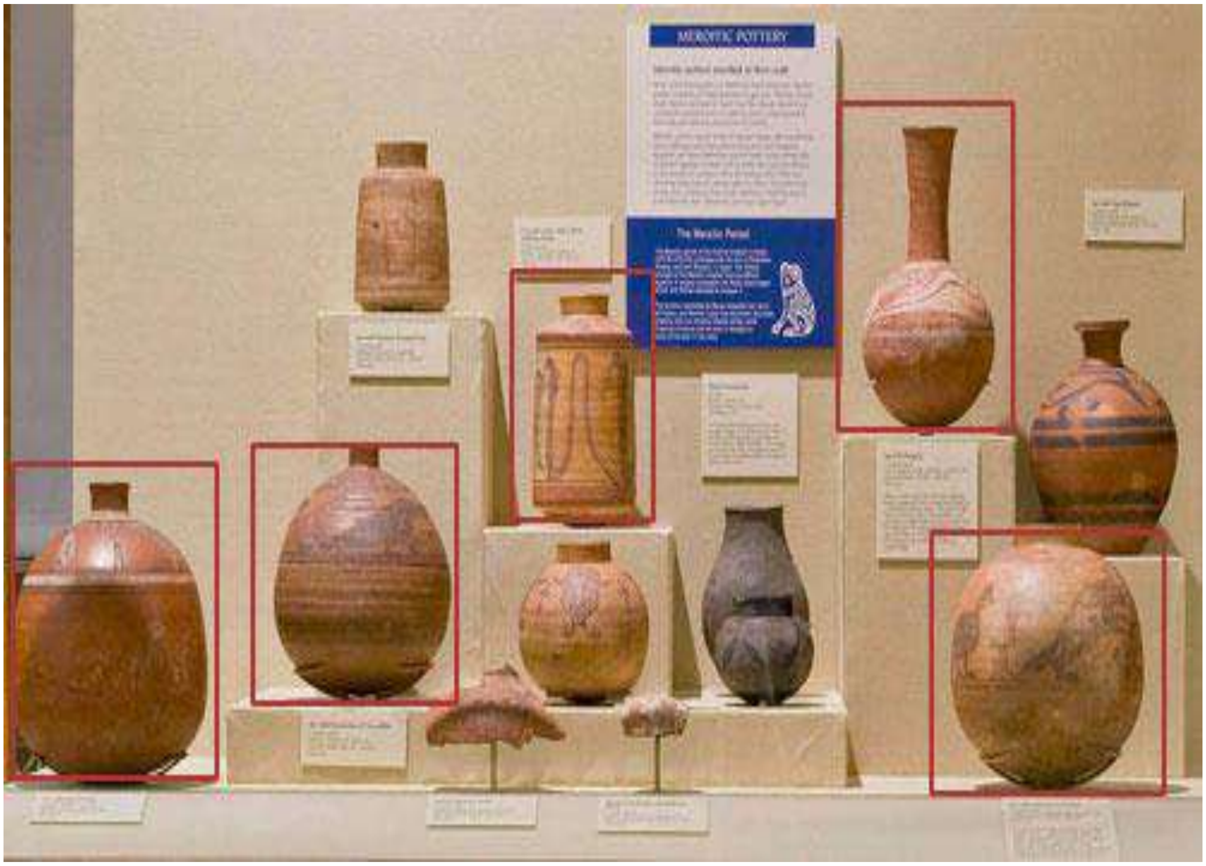

ምስል 35. የመሮዌዎች የሸክላ ስራ

መሮዌዎች የራሳቸው የአምልኮ ስርዓት ያላቸው ናቸው፡፡ ይህም የዓምልኮ ስርዓት ሲወራረስ ከመጣው በግብፁ የአማልክት ዕምነት ሲሆን በኑቢያም በከርማ፣ በናፓታ፣ በዚህም በመሮዌ እና በሌሎቹ ሥፍራዎች ተመሳሳይነት አለው፡፡ ይህን የመሮዌዎች የአምልኮ ስርዓት በምስል 36 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 36. መሮዌዎች በአምልኮ ስፍራ

አክሱማይቶች በ330 እ.ኤ.አ. (CE) መሮዌን በቅኝ ግዛት ወረው ነበር። የሴም ዘር የሆኑት ከየመን የመጡት ነገደ ዮቅጣኖች ከአክሱም ከተማ አጠገብ የሳባን ከተማ ከመሠረቱና የዳማት ሥርወ መንግስት ከ10ኛው-4ኛው መቶ ቅ.ል.ክ. (BC) ካቋቋሙ በኋላ መስፋፋት ጀመሩ። ይህም ወቅት ነበር የኩሽ ወይም የኑቢያ መንግስት የወደቀው እና የጥንታዊውም የኑቢያ ስልጣኔ ወደ ዳማት የተዘዋወረው። በተለይም የመሮዌ ውድቀት ቀጥሎ በአክሱም ሥርወ መንግስት (400 እ.ኤ.አ.) ጊዜ አክሱማዊያኖች የኑቢያ ግዛት በሆነው እስከ መሮዌ ድረስ መግዛት እና ማስገበር የጀመሩበት ወቅት ነበር።

የኩሽ ምድር /የአቢሲኒያ ምድር/ የፑንት ምድር/የኢትዮጵያ ምድር በጣና እና ጎንደር ከተሞች ላይ መመሥረት

የኩሽ መንግስት

እንደሚታወቀው በአጠቃላይ የኩሽ ምደር ሲባል ስያሜው ለኑቢያ ምድር ለሆነው በአሁኑ ሡዳን ተብሎ ለሚጠራው ሀገር እንደሆነ አበክረን ልንገነዘበው ይገባል፡፡ ይሁን እንጂ እዚህ አሁን ኢትዮጵያ በሚባለው ምድር ከኖሕ ነገዶች ውስጥ የካም ነገዶች የሆኑት የኩሽ፣ የሳባ እና የፉጥ ነገዶች በጎንደር አይከል ምድር ላይ ከሠፈሩ በኂላ የተወሰኑት የኩሽ እና የሳባ ነገዶች ወደ ኂላ ወደ ኑቢያ ምድር በማቅናት ኑቢያን (ሡዳንን) ሲመሠርቱ የፉጥ ነገዶች ደግሞ በሠሜን በኩል በማድረግ የፑንት ምድር ተብሎ የሚጠራውን ግዛት ሊመሠርቱ ችለዋል፡፡ እዚህ ጋር ግብፅ ላይ ቀርተው የነበሩት የፉጥ ነገዶች ወደ ሰሜን በማቅናት ሊቢያን ሊመሠርቱ እንደቻሉ ማወቅ አለብን፡፡ የፑንት ምድርም ስያሜውን ያገኘው ፉጥ ከሚለው ስም በመነሳት ነው፡፡ የፑንት ምድር የሚባሉት በአሁኑ የኤርትራ-አፋር (አፋር ደናክል) ጠረፋማ ቦታዎች፣ ጅቡቲ እና የሶማሌ (የኢትዮጵያው ሶማሌ እንዳልሆነ ማወቅ አለብን) ጠረፋማ ቦታዎች ናቸው፡፡ ይሁን እንጂ ከተወሰኑ ጊዜያት በኂላ ከኑቢያኖቹ ምድር የተወሰኑት የኩሽ ነገዶች የቤጃን ነገድ ከመሰረቱ በኂላ በአትባራ እና ከከሰላ አድርገው በሰሜን ኢትዮጵያ በተሰነይ በኩል በመግባት በሰሜን ጎንደር አካባቢ ሊሠፍሩ ችለዋል፡፡ በተመሳሳይ የተወሰኑትም የኩሽ ነገዶች ከኑቢያ ምድር በመነሳት በሠሜን ኢትዮጵያ በመግባት በአስመራ ከተማ አካባቢ በሐማሴን ቦታ ላይ ሊሰፍሩ ችለዋል፡፡ ሐማሴኖች ወደ ኢትዮጵያ የገቡበት ዘመን በ800 ቅ.ል.ክ. አካባቢ በዳዕማት ስርወ መንግስት ጊዜ ነው፡፡ ይህም የሴም ሳባ ነገዶች ወደ ኢትዮጵያ ከመጡ በኂላ ነው፡፡ ይህን ከላይ የተዘረዘሩትን ወደፊት በዳዕማት ስርወ መንግስት ታሪክ ላይ በሠፊው የምናየው ይሆናል፡፡

እዚህ የኢትዮጵያ ምድር ቀርተው የነበሩት የተወሰኑት የኩሽ ነገዶች ደግሞ አሁን ጎንደር እና ዙሪያው እንዲሁም ጣና (ባህርዳር) እና ዙሪያው አካባቢ ወደ ተባሉት ሥፍራዎች አቅንተው ነገዳቸውን አስፋፍተዋል፡፡ እነዚህም ነገዶች በሔኖክ የመፅሐፍ ታሪክ እንዳየነው ግዕዝ እንደሚናገሩ አይተናል፡፡ ነገር ግን ይህ የግዕዝ ቋንቋ ያልሰለጠነ የፊደል አፃፃፍ እንደነበረው ማወቅ ይኖርብናል፡፡ እዚህ ጣና እና ጎንደር አካባቢ የሠፈሩት የኩሽ እና የከነዓን ነገዶች ደግሞ በኂላ ከመጡት የየመን ሳባ ነገዶች ጋር በመዋለድ የዳዕማት ስርወ መንግስት በገባበት ወቅት

የአገው ነገዶችን ሊመሰርቱ ችለዋል፡፡ እነዚህም የአገው ነገዶች የተወሰኑቱ የየመን ሳባ ነገዶች ወደ ኢትዮጵያ ምድር ከገቡ በኋላ ወደ ሰሜን የኢትዮጵያ ግዛት አቅንተዋል፡፡ እነዚህ የተወሰኑት የአገው ነገዶች ከሠፈሩባቸው አካባቢዎች ኤርትራ-ከረን፣ ኤርትራ-ሳሆ፣ ትግራይ-ኢሮብ፣ አምሐራ እና ትግራይ አዋሳኝ በሆነው ጣንቋ አበርገለ የሚጠቀሡ ናቸው፡፡ ይህንንም ወደፊት በዳዕማት ስርወ መንግስት ታሪክ ላይ በሠፊው የምናየው ይሆናል፡፡

በኤርትራ ከረን የሠፈሩት የአገው ነገዶች የቢሌን አገው ነገዶች ሲመሠርቱ በኤርትራ ሳሆ እና በትግራይ ኢሮብ የሠፈሩት የአገው ነገዶች ደግሞ የሳሆ አገው ነገዶችን ሊመሠርቱ ችለዋል፡፡ ጣና (ባህርዳር) እና ጎንደር አካባቢ የቀሩት የተወሰኑት ነገዶች ደግሞ በኋላኛው ዘመን በዳዕማት ስርወ መንግስት ዘመን፣ በአክሱም ስርወ መንግስት ዘመን እና በዛጉዌ ስርወ መንግስት ዘመን ባሉት ጊዜያቶች ከአምሓራ የሳባ ነገዶች ጋር በመዋለድ የአዊንጊ፣ የቅማንት፣ የታምታኛ አገው ነገዶችን ሊመሠርቱ ችለዋል፡፡

እኪህ ጋር ግን በዝርዝር ማወቅ የሚኖርብን በኩሽ ነገዶች እና ከየመን በመጡ የሳባ ነገዶች የተፈጠሩት የአገው ነገዶች በኋላኛው ዘመን በዳዕማት ስርወ መንግስት ዘመን፣ በአክሱም ስርወ መንግስት ዘመን እና በዛጉዌ ስርወ መንግስት ዘመን ባሉት ጊዜያቶች ከአምሓራ የሳባ ነገዶች ጋር በመዋለድ የአዊንጊ እና የታምታኛ አገው ነገዶችን ሲመሠርቱ በከንዓን ነገዶች እና ከየመን በመጡ የሳባ ነገዶች የተፈጠሩት የአገው ነገዶች ደግሞ በኋላኛው ዘመን በዳዕማት ስርወ መንግስት ዘመን፣ በአክሱም ስርወ መንግስት ዘመን እና በዛጉዌ ስርወ መንግስት ዘመን ባሉት ጊዜያቶች ከአምሓራ የሳባ ነገዶች ጋር በመዋለድ የቅማንን አገው ነገዶችን ሊመሠርቱ ችለዋል፡፡ የተወሰኑት በኩሽ እና ከየመን በመጡ የሳባ ነገዶች የተፈጠሩት የአገው ነገዶች ደግሞ ወደ ሰሜን የኤርትራ እና ትግራይ በማቅናት የቢለን እና የሳሆ አገው ነገዶችን ሊመሠርቱ ችለዋል፡፡

እነዚህም የአገው ነገዶች ያረፉባቸው ስፍራዎች የቅማንት አገው በምእራብ ጎንደር፣ የአዊንጊ አገው በአዊ ዞን እና የታምታኛ አገው በዋግኽምራ ባሉት ስፍራዎች ነው፡፡ በአሁኑ ወቅት እነዚህ ሦስቱ የአገው ነገዶች ብዙውን ከአምሐራው ጋር የበለጠ የደም ትስስር ስላላቸው ከኩሻዊት የደም ማንነት የአምሓራው የደም ማንነት ያመዝንባቸዋል፡፡ ይህም የተረጋገጠው በዲኤንኤ የዘረመል ጥናት ሲሆን የቆዳቸው ከለር ከኑቢያኖቹ የኩሽ ጥቁር ቀለም ወደ ሓበሾቹ የአምሓራ ሳባ ነገዶች ጠይም ከለርነት ያመዘነ ነው፡፡ ሌላው ቋንቋቸው ቢለያይም ማንነታቸው የሚለያይ አደለም፡፡ ማንነታቸው ሲባል የባሕል እና የስነ ልቦና መዋቅራቸው ማለት ነው፡፡ ቋንቋ ደግሞ ማንነትን አይገልፅም፡፡ ምክንያቱም ቋንቋቸውን ትተው የሌላ ቋንቋ በመልመድ የሚናገሩ ብዙ አሉ፡፡ ይህ ሲባል ግን ቋንቋቸውን ቀየሩ ወይም ሌላ ተጨማሪ ቋንቋ ተናገሩ ማለት ግን ማንነታቸውን ቀይረዋል ማለት አደለም፡፡ የባሕል ሲባል ደግሞ የአመጋገብ፣ የአኗኗር ዘይቤ፣ የጭፈራ፣ የለቅሶ ስርዓት፣ የሰርግ ስርዓት፣ የእቁብ ወዘተ… ያጠቃልላል፡፡ ለማንነት ትንታኔ ግን ስሜትን ያዘለ በመሆኑ የስነ ልቦና መዋቅር ከፍተኛውን ቦታ ይወስዳል፡፡

እንግዲህ ስለ ኢትዮጵያኖቹ ኩሾች ይህን ካልን ስለነገስታቶች ደግሞ የተወሰነ ለማየት እንሞክር። እንደሚታወቀው ከኖሕ ነገዶች ውስጥ የካም ነገዶች የሆኑት የኩሽ፣ የፉጥ እና የሳባ ነገዶች ጎንደር አይከል ወይም ጭልጋ ላይ ከሰፈሩ በኋላ ለመጀመሪያ ጊዜ የነገሰው ኖሕ ሲሆን የነገሰውም በ3000 ቅ.ል.ክ. አካባቢ ነው። ከዛ በኋላ የነገሰው ካም ሲሆን የነገሠውም በ2950 ቅ.ል.ክ. አካባቢ ነው። ከዚህም ቀጥሎ የነገሠው ኩሽ ሲሆን የነገሠውም በ2787 ቅ.ል.ክ. አካባቢ ነው። ከኩሽ ቀጥሎ ደግሞ እዚሁ ጎንደር አይከል ላይ ሠብታ ሲሆን የነገሰውም በ2545 ቅ.ል.ክ. ላይ ነው። በኢትዮጵያ የነገስታት ታሪክ ከሠብታህ በኋላ የነገሡትን ነገስታቶች በስም፣ በቦታ እና በጊዜ ለይተው የጥንት ፀሐፊዎች ማስቀመጥ ነበረባቸው። ይህም በኢትዮጵያ ምድር እና በኑቢያው ምድር የነገሡትን የኩሽ ነገስታቶች እንድንለይ ይረዳን ነበር። ስለሆነም ከኩሽ ከሠብታህ እስከ የኢትዮጵያ ሳባ የሆነው አክናሁስ (ሳባ 2ኛ) ያሉት የነገሥታቶች ዝርዝር በኢትዮጵያ ምድር እና በኑቢያ ምድር የነገሱትን አይለይም።

ከሠብታህ እስከ አክናሁስ (ሳባ 2ኛ) ባሉት የነገስታት ዝርዝር ውስጥ ነህሴ ወይም ናይስ ወይም አቢስ የተባለው ንጉሥ ይገኛል። ይህ ንጉሥ የኩሽ ነገድ ሲሆን አገሩም በወቅቱ የነሕሴ ሀገር ተብሎ ይጠራ ነበር። ነሕሴ ማለት ጥቁር ማለት ስለሆነ ከኩሽ ነገድ ወገን መሆኑን ያሳየናል። የዚህ ንጉስ ሌላኛው መጠሪያ ደግሞ አቢስ ነው። ይህም በኋላኛው ዘመን የዳዕማት ስርወ መንግስት እና የአክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ በእስራኤሎቹ አማካይነት በፊት ፊደል በሌለው በአይከል እና በዙሪያው ባሉ ከተሞች እንዲሁም በኑቢያ ምድር (የአሁኑ ሡዳን) በኩሾች ሲነገር ከነበረው የግዕዝ እና ኩሽቲክ ቋንቋ በተጨማሪ ፊደል ባለው የግዕዙ ቋንቋ በኢትዮጵያ መነገር ሲጀምር አቢስ ከሚለው ከዚህ ታዋቂ ንጉስ በመነሳት አቢሲኒያ የሚለው መጠሪያ ሊገኝ ችሏል የሚባል ትውፊታዊ መረጃዎች ያሳያሉ። ከሠብታህ እስከ አክናሁስ (ሳባ 2ኛ) ድረስ ያለውን የኩሽ ነገስታት ለብቻው ከፍለን ማየት ይኖርብናል። ምንም እንኳን በኢትዮጵያ ግዛት እና በኑቢያ ግዛት የነገሡትን የነገሥታት ዝርዝር ባይለይም የኩሽ ነገስታቶች እንደሆኑ ደግሞ በአብዛኛው ከስማቸው መረዳት ይቻላል።

ሌላው ለይተን ማወቅ የሚገባን የሳባ ኖቫ እና የሳባ ሻባ (ሳባ ሼባ) ስርወ መንግስቶችን ነው። የኩሽ እና የልጁ የሳባ ነገዶች ከጎንደር አይከል በመነሳት ወደ ኑቢያ ምድር በማቅናት በከርማ፣ በናፓታ፣ በደንጎላ፣ በዋዋት፣ በመሮዌ፣ በሶባ፣ በኖብ፣ በቤጃ፣ በመሮዌ ወዘተ… በላይኛው እና የታችኛው የኑቢያ ግዛቶች በመሥፍር ነገዳቸውን ሊያስፋፉ ችለዋል። የነዚህን ስፍራ በካርታ 14፣ 17፣ 18 እና 23 ላይ መመልከት ይቻላል።

ከላይ ከተዘረዘሩት ሥፍራዎች ውስጥ ኖብ የተባለው ወርቅ ማለት ሲሆን ግብፆች ከኑቢያዎች ጋር የወርቅ ንግድ ያደርጉ ስለነበር የወርቅ ምድር በማለት የኑቢያን ስያሜ ሊያገኝ ችሏል። ሶባ የተባለው ስፍራ ደግሞ በነገዳቸው በሆነው የሳባ ነገድ ስያሜ የተሰየመ ነው። ይህም የኩሽ ልጅ ሳባ ኑቢያ ምድር ላይ መንገሡን ያሳየናል። ስለሆነም በኋላኛው ዘመን የሳባ ኖቫ ወይም ሳባ ሻባክ የሚባል ስርወ መንግስት በኑቢያ ምድር ላይ ሊመሰርቱ ችለዋል። በዚህም የኩሽ ነገስታት ዝርዝር ውስጥ ያለው ሳባ 1ኛ (ሳባ ኖቫ) በኑቢያ ምድር በኖባ ሥፍራ ከሠፈሩት የኩሽ-ሳባ

ነገዶች የሚመዘዝ ነው፡፡ እንዲሁም ሶቢ 1ኛም በተመሳሳይ ከኩሽ-ሳባ ነገድ የሚመዘዝ ነው፡፡ ከሠብታህ እስከ አክናሁስ (ሳባ 2ኛ) በፊት ባለው የጺኦሪ 1ኛ የነገስታት ዝርዝር (የኩሽ ነገስታት ስም ዝርዝር) በሠንጠረዥ 2 መመልከት ይቻላል፡፡

ተ.ቁ.	የነገስታቱ ስም	ነገስታቱ በስልጣን የቆዩበት ዘመን	
		በዓመት	በጊዜ (ቅ.ል.ክ.)
1	ኖሕ	50 በ844 ዓመቱ ነገሠ	3000-2950
2	ካም	163 በ394 ዓመቱ ነገሠ	2950-2787
3	ኩሽ	242 (ኢትዮጵያ እና ኑቢያ ላይ ነገሠ)	2787-2545
4	ሰብታ	30	2545-2515
5	ኤሌክትሮን	30	2515-2485
6	ነቢር	30	2585-2455
7	አሚን 1ኛ	21	2455-2434
8	ነህሴ (አቢስ)(ናይስ)	30	2434-2404
9	ታርኬም	29	2404-2375
10	ሳባ 1ኛ (ሳባ ኖባ)	30 (ኑቢያ ላይ ነገሠ)	2375-2345
11	ሳፎሪድ	30	2345-2315
12	አስክኒድ	25	2315-2290
13	ሆህይ ሰጥኦ	35	2290-2255
14	አህያጥ	20	2255-2235
15	አድጋስ	30	2235-2205
16	ባኬንደን መሲስ	25	2205-2180
17	ማንቱራይ ሃቃቤ	35	2205-2145
18	ራክሁ ድድሜ	30	2145-2115
19	ሶቢ 1ኛ	30 (ኑቢያ ላይ ነገሠ)	2115-2035
20	አዜጋን ፈርኦን	30	2035-2055
21	ሱስሐል አቶሳኔዝ	20	2055-2035
22	አሚን ዳውዛ 2ኛ	15	2035-2020
23	ራሚን ፀሃቲ መስልኔ	20	2020-2000
24	ዋኔና	3	2000-2000
25	ጲኦሪ 1ኛ	15	2000-1985

ሠንጠረዥ 2. የኩሽ የነገስታት ስም ዝርዝር

በየመን ከሴም ነገዶች ከሚመዘዙት ከነገደ ዮቅጣን ነገዶች ውስጥ የተመዘዙት የሳባ ነገዶች በሁለቱም በሚታወቁት ግዛቶች ማለትም በአረቡ በየመን ሰንዓ ላይ እና በአቢሲኒያ ሳባ ላይ የመሠረቱት መንግስት የሳባ ሻባ ወይም የሳባ ሼባ በመባል ይታወቃል። ስለ ሳባ ኖቫ ወይም ሳባ ኖባ ወይም ሳባ ሻባክ የነበረውን የኑቢያው ስርወ መንግስት እና ሳባ ሻባ ወይም ሳባ ሼባ የነበረውን የየመን ሰንዓ እና የአቢሲኒያ ሳባ ስርወ መንግስት ወደፊት በስፋት የምናየው

ይሆናል፡፡ ስለሆነም የአቢሲኒያን ምድር፣ የየመኑን የሰንዓ ምድር፣ የፑንት ምድርን እና የኑቢያውን የኩሽ ምድር ለይተን ማወቅ ይኖርብናል፡፡

ስለ ሴሞቹ ሳባ እና ስለ ኩሾቹ ሻባ በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተፅፎ እናገኛለን፡፡

(መዝሙረ ዳዊት 72፡10) የተርሴስና የደሴቶች ነገስታት ስጦታን ያመጣሉ፤ የዓረብና የሳባ ነገስታት እጅ መንሻ ያቀርባሉ፡፡ (እዚህ ጋር የአረቡ ሳባ የሚወክለው በየመኑ ሰንዓ ያለውን እና በአቢሲኒያ ምድር ያለውን ሳባ ነው፡፡ ሌላው ዝም ብሎ ሳባ ያለው የኑቢያውን የኩሽ ሳባ ነው፡፡)

የሴም ምድር /የአቢሲኒያ ምድር/ የፑንት ምድር/የሐበሻ ምድር/ የኢትዮጵያ ምድር በሳባ ከተማ ላይ መመሥረት

የየመን ሳባ ከተማ እና የየመን ሳባ ሼባ /ሳባ ሻባ/ ሥርወ መንግስት መመሥረት

እንደሚታወቀው የሴም ልጆች ኤላም፣ ሉድ፣ አራም፣ አርክፋስድ እና አሦር ናቸው። ከአምስቱ መሀከል ኤላም፣ አራም፣ አርክፋስድ እና አሦር ሁሉም የየራሳቸውን ነገዶች እየመሠረቱ በሞሶፖቶሚያ ግዛት ሲሠፍሩ ሉድ ደግሞ የራሱን ነገድ መሥርቶ በሮም ሊሠፍር ችሏል። ይህን የሴም ነገዶች አሠፋፈር በካርታ 5 ላይ መመልከት ይቻላል። ከነዚህም ነገዶች የአርክፋስድ ነገዶች እየተስፋፉ ሲሄዱ ወደ ደቡብ አረቢያ በመሄድ በተለይም በየመን ሊሠፍሩ ችለዋል።

የመን በደቡብ አረቢያ ውስጥ ራምላት አል-ሳባታይን (Ramlat al-Sab'atayn) ተብሎ በሚጠራው በርሃ የምትገኝ ሀገር ስትሆን የቀድሞ ታሪኳ እንደሚያሳየው ከሆነ ከባቢሎን ብተና በኋላ ባሉት ጊዜያት ማለትም ከ800 ቅ.ል.ክ (BCE) — 600 እ.ኤ.አ. (CE) ወደ ስድስት የሚሆኑ የሚገዳደሩ እና ንግዱን የሚቆጣጠሩ ራስ ገዞች እንደነበሯት የታሪክ ድርሳናት ያሳያሉ። እነርሱም ሳባ (Saba)፣ ሜኢን (Ma'in)፣ ቃጣባን (Qataban)፣ ሃድራሙት (Hadhramaut)፣ አውሳን (Awsan) እና ሂምያራይት (Himyarite) ናቸው። ሙስሊሞች ወደ እዚች ሀገር የመጡት በ600 እ.ኤ.አ. (CE) ላይ ነው። ቃጣናይቶች (Qahtanites) ቀለል ያለ ግድብ እና ቦይ በማሪብ ከተማ በሳያድ (Sayhad) በርሃ ላይ ገነቡ። ይህም በኋላኛው ዘመን የማሪብ ግድብ (Dam of Marib) ሥፍራ ተብሎ ሊጠራ ችሏል። ከነዚህ ከላይ ከተጠቀሱት ሥፍራዎች ከሰንዓ ከተማ ጎን በማሪብ ከተማ ላይ ደግሞ በፊት በግሪክ የነበሩ የሆሜር ነገዶች በኋላም የሂምያራይት (Himyarite) ነገድ የተባሉት እና ከየመን ሰንዓ አጠገብ በሚገኘው በዚሁ በማሪብ፣ በኤደን እና በዛፍር ግዛት የሠፈሩት ናቸው። ሃማይቶች (Hamites) ደግሞ ከሴሪያ ሃማ ከተባለው ስፍራ የፈለሡ እና በዚሁ በማሪብ ግዛት አጠገብ የሠፈሩ ናቸው። እነዚህም የሂምያራይት (Himyarite) እና የሃማይት (Hamites) ነገዶች በሰንዓ ይኖሩ ከነበሩ የሳባ ነገዶች

ጋር ከፍተኛ የንግድ ልውውጥ ያደርጉ ነበር፡፡ የሂምያራይት (Himyarite) እና የሃማይት (Hamites) ነገዶች ስፍራ በካርታ 19 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

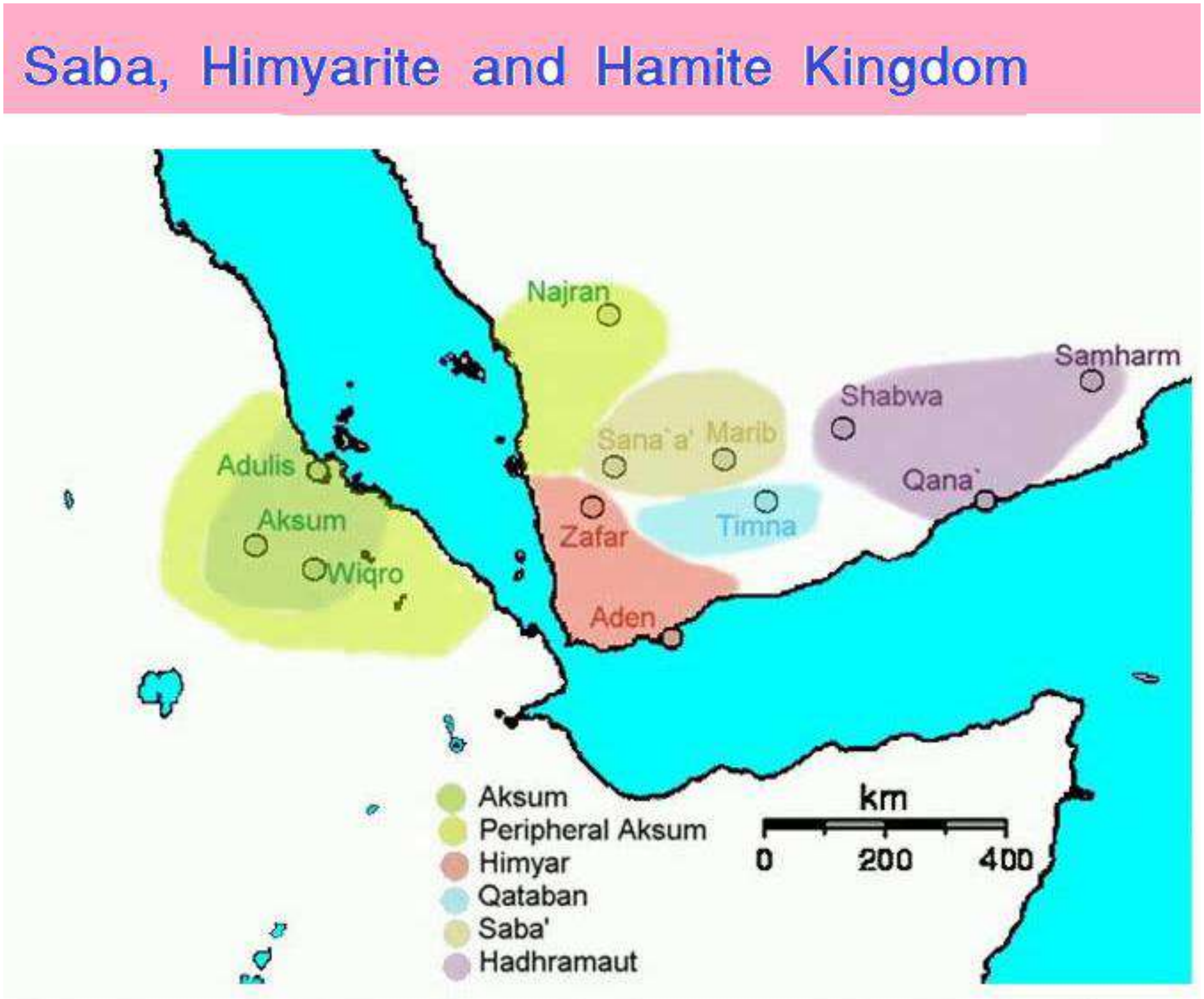

ካርታ 19. የሳባ፣ የሂምያራይት እና የሃማይት ነገዶች ስፍራ

በተረፈ እዛው ሴሪያ ቀርተው የነበሩት የሃማይት (Hamites) ነገዶች እየተስፋፉ የሄዱ ሲሆን ከዛ በኋላ ባሉት ዘመናት ከሞሶፖቶሚያ ግዛት በመጡት ኩርዲስቲኮች እና በሌሎቹም ነገዶች ከፍተኛ ዘመቻ ይደረግባቸው ነበር፡፡ የሴሪያን ግዛት እና በተለያየ ጊዜ ሲያካሂዱባቸው የነበረውን ጦርነቶች እንዲሁም የሃማን ሥፍራ በካርታ 20 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

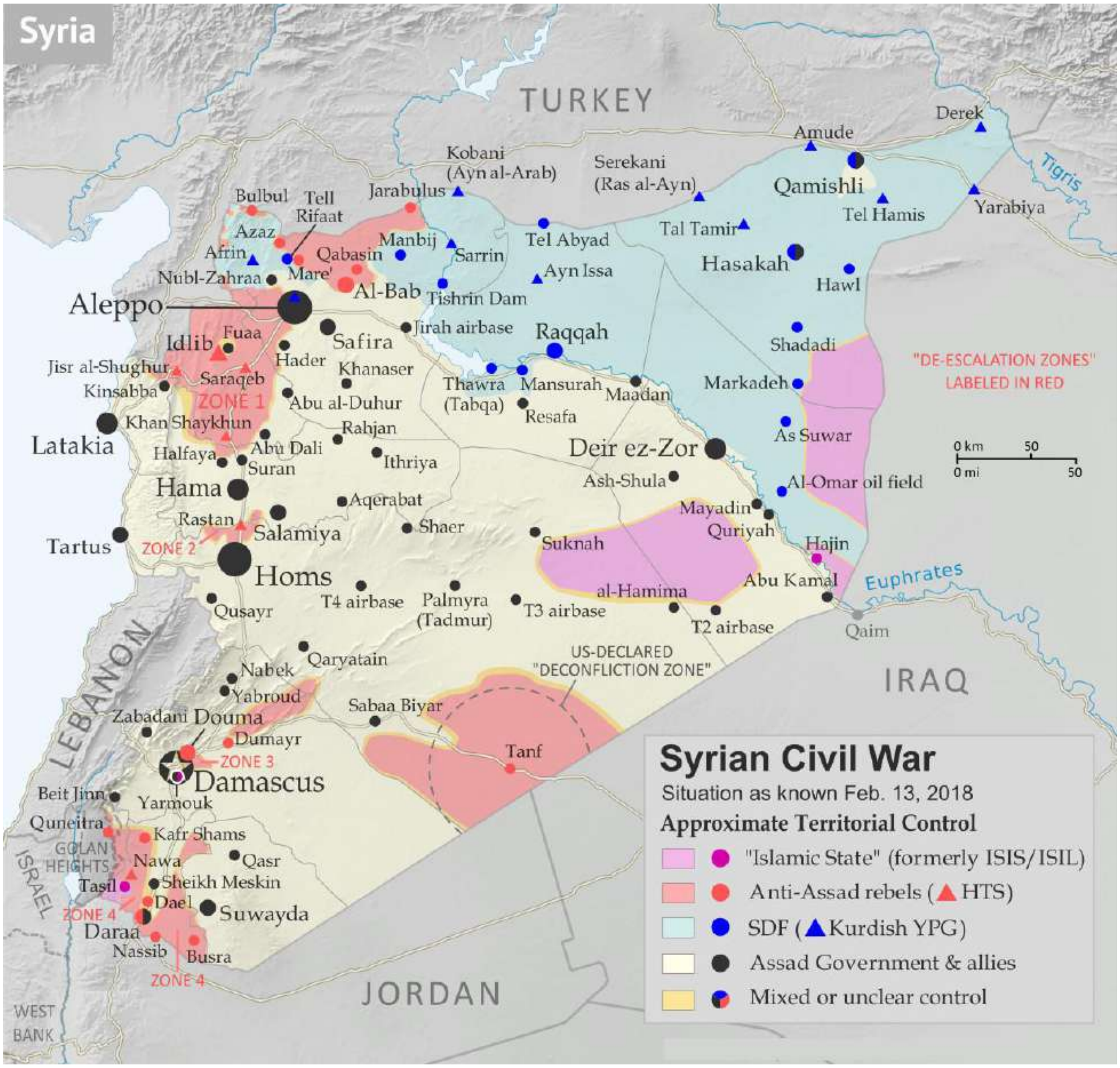

ካርታ 20. የሴሪያ ግዛት

በየመን ግዛት ከሠፈሩት ውስጥ ከነገደ ዮቅጣን የሚመዘዙት ከልጆቹ አንዱ ከሆነው የሳባ ነገዶች በደቡብ አረቢያ ግዛት ውስጥ እየተስፋፉ ሊሰፍሩ ችለዋል። በተለይም ማዕከላቸውን ሰንዓ ከተማ ላይ በማድረግ የሳባ ሼባ ወይም የሳባ ሻባ ስርወ መንግስት አቋቁመው ይኖሩ እንደነበር ታሪክ የስረዳል። እነዚህም የሳባ ነገዶች ሳባ 1ኛ የተባለውን ንጉሳቸውን እዚሁ የመን ሰንዓ ላይ አንግሰውም ነበር። ከነዚህም የሳባ ነገዶች ውስጥ በ1980 ዎቹ ቅ.ል.ክ. አካባቢ የመጀመሪያ ዙር ፍልሰት በማድረግ በምፅዋ በኩል አድርገው ወደ አቢሲኒያ ግዛት በመሄድ

ከሌሎቹ ወድሞቻቸው የዮቅጣን ነገዶች ከሆኑት ከኦቦል እና ኦፊር ጋር በመሆን ሳባ 2ኛን (አክናሁስን) በ1985 ቅ.ል.ክ. በኢትዮጵያው ሳባ ከተማ ላይ አንግሰዋል፡፡ የሁለተኛው ዙር ፍልሰት ደግሞ (ወደፊት በምናየው የነዚህ የሳባ ነገዶች ፍልሰት) የዳዕማት ስረወ መንግስት በ1050 ቅ.ል.ክ. ገደማ አካባቢ በሚቋቋምበት ወቅት ነበር፡፡ የየመንን ግዛት በካርታ 21 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ካርታ 21. የየመን ግዛት

ወደ የመን መጡት 5ቱ የዮቅጣን ልጆች ሳባ፣ ኦፊር፣ ኦቦል፣ አቢማኤል፣ ኤውላጥ ሲሆኑ ከነዚህም እዛው የመን ቀርተው የነበሩ ከነገደ ዮቅጣን የሚመዘዙት የሴም ነገዶች የሆኑት የሳባ ነገዶች፣ የአቢማኤል ነገዶች እና የኤውላጥ ነገዶች ዘራቸውን እያስፋፉ ሊሄዱ ችለዋል፡፡

ይህንን የመን የሚገኙትን የነገደ ዮቅጣን እና የሳባ የዘር ሐረግ በቻርት ላይ መመልከት ይቻላል።

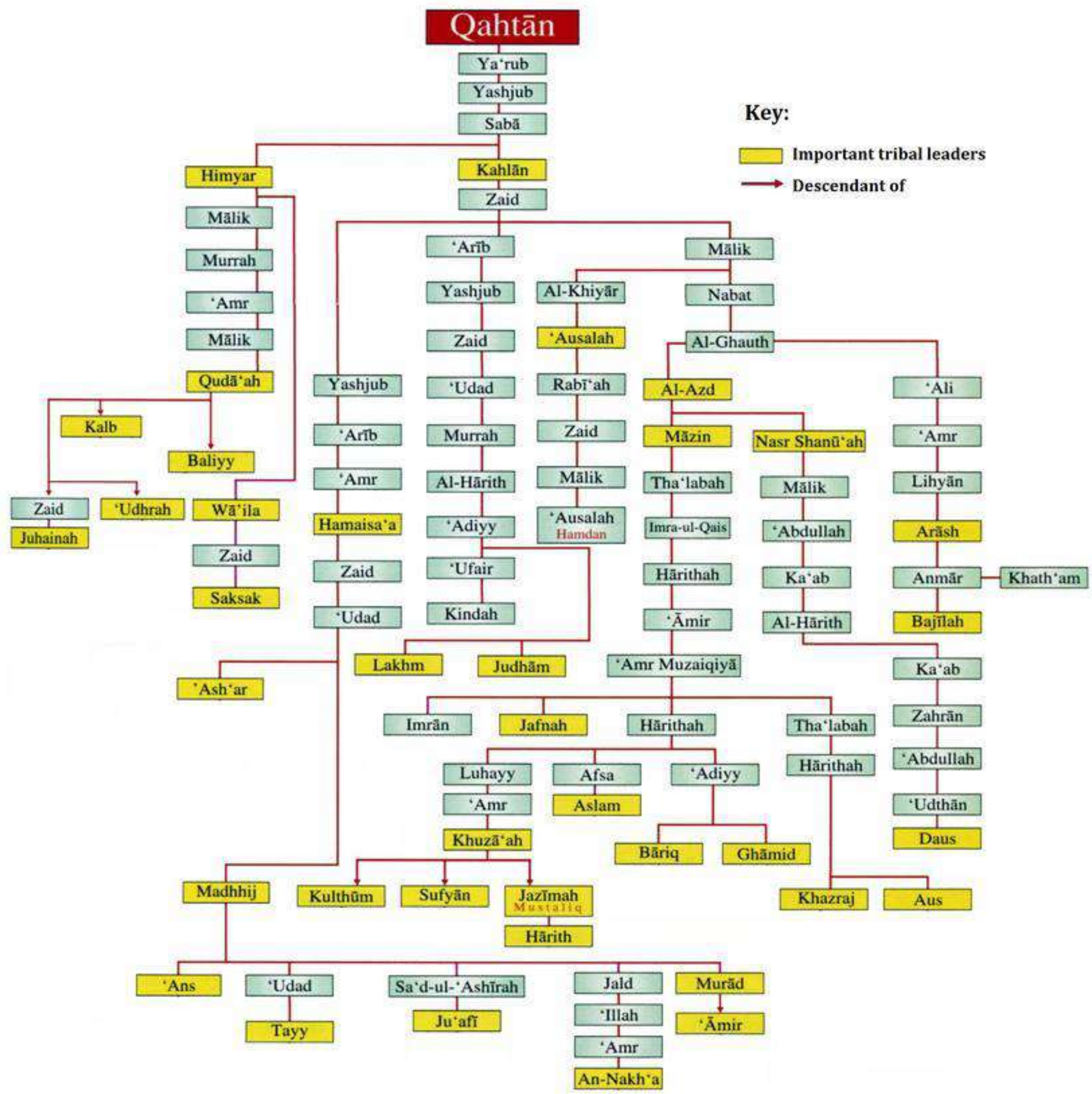

ቻርት የመን የሠፈሩት የነገደ ዮቅጣን እና ሳባ የዘር ሐረግ

የየመን ሳባ ነገዶች የሳባ ፊደል ያለውን የሳባ ቋንቋ ነበር የሚጠቀሙት፡፡ ይሁን እንጂ እነዚህ የሳባ ነገዶች ወደ አቢሲኒያ ምድር ሲመጡ የነበረው የሳባ ፊደል ያልሰለጠነ እንደነበር ቢታመንም በኋላ ግን በዳዕማት ስርወ መንግስት ጊዜ በድጋሚ በእስራኤሎቹ አማካይነት የግዕዝ ቋንቋ ወደ ሀገራችን ኢትዮጵያ ሲገባ የግዕዙ ቋንቋ የሳባውን ፊደል በመጠቀም የመጀመሪያውን ያልሠለጠነ የግዕዝ ፊደላት ለመመሥረት ቻሉ፡፡ ከዛም ከዚሁ ስርወ መንግስት በኋላ በ2ኛው መቶ ቅ.ል.ክ. ላይ የግሪኩ ሥልጣኔ በተለያየ መንገድ ለምሳሌ በዲፕሎማቲክ ግንኙነት፣ በወደብ አካባቢ በሚደረግ እንቅስቃሴ፣ በሐይማኖት ማስፋፋት በሚደረግ እንቅስቃሴ፣ በንግድ እንቅስቃሴ ወዘተ… ምክንያት ወደ ኢትጵያ ሲገባ ሳብያኖቹ ቀድመው ሲጠቀሙበት የነበረውን ከቀኝ ወደ ግራ ከዛም በጨረሱበት ወደ ታች በመጀመር ከንደገና ወደ ቀኝ እያሉ በምልልስ የሚፅፉትን የአፃፃፍ ስልት ከግሪኮቹ በመቅሰም ከግራ ወደ ቀኝ ብቻ በማድረግ እንዲለወጥ አድርገውታል፡፡ በዚህም ምክንያት ለመጀመሪያ ጊዜ የተሻሻለውን የግዕዝ ፊደላት ለመመሥረት ቻሉ፡፡ ነገር ግን በድጋሚ በአክሱም ስርወ መንግስት ወቅት የአቢሲኒያኖቹ ሠልጣኔ እየጨመረ የመጣበት እና እየገነነ የመጣበት ወቅት ስለነበር የመጀመሪያውን የተሻሻለውን የግዕዝ ፊደላቶች በማገለባበጥ እና በማዟዟር ለ2ኛ ጊዜ የተሻሻለውን የግዕዝ ፊደላት ለመመሥረት ችለው ነበር፡፡ ቀይቶም እንደገና የአናባቢ ፊደላቶችን በመጨመር የሠለጠነውን የግዕዝ ፊደላት ሊመሠርቱ ቻሉ፡፡ ወደ አቢሲኒያ ምድር ከመምጣቱ በፊት በየመን የነበረውን የሳባ ፊደልን በምስል 37 መመልከት ይቻላል፡፡

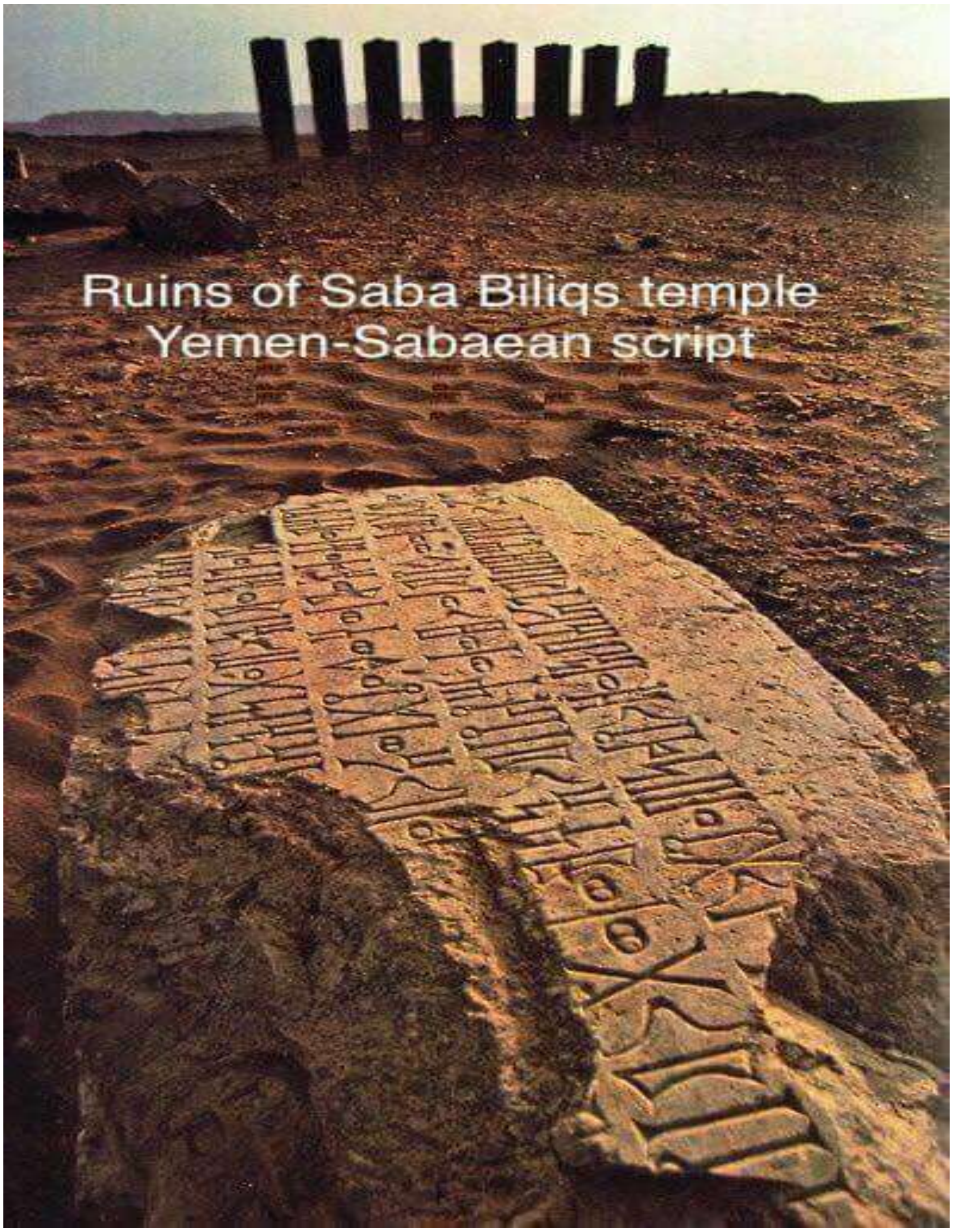

ምስል 37. የየመን የሳባ ፊደል (Sabean Inscriptions)

የየመን ሳባዎች ከፍተኛ የንግድ እንቅስቃሴ ያደርጉ ነበር፡፡ በተለይም በአቅራቢያቸው ካሉት በማሪብ ከተማ ከሚኖሩት ከህምያራይቶች ጋር የንግድ ልውውጥ ያደርጉ ነበር፡፡ ከዚህም የንግድ እንቅስቃሴ በሸክላ ንግድ የታወቁ ነበሩ፡፡ የየመን ሳባዎች ይሠሯቸው የነበሩትን የሸክላ ስራዎች በምስል 38 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 38. የየመኖች የሸክላ ስራዎች

የአቢሲኒያ ሳባ ከተማ እና የአቢሲኒያ ሳባ ሻባ /ሳባ ሼባ/ ሥርወ መንግስት መመሠረት

የአጋዚአን መንግስት

የተወሰኑት የሳባ ነገዶች ከየመን ሰንዓ በመነሳት በምፅዋ በኩል ተሻግረው በአክሱም ከተማ አጠገብ የራሳቸውን ከተማ መስርተው ከተማውንም በነገዳቸው ስም የሳባ ከተማ በማለት መኖር ጀመሩ፡፡ የሳባ ወንድሞች የሆኑት ማለትም የዮቅጣን ልጆች ከሆኑት ኦፊር እና ኦቦል የየራሳቸውን ነገድ በመያዝ ቀይ ባህርን ተሻግረው የኦፊር ነገዶች በኦጋዴን እንዲሁም የአቦል ነገዶች በአፋር-አዳል ከተማቸውን መሥርተው ነገዳችውን ሊያስፋፉ ችለዋል፡፡ እነዚህም አክሱም ከተማ አጠገብ ካላው የሳባ ከተማ የሠፈሩት የሳባ ነገዶች፣ ኦጋዴን ላይ የሠፈሩት የኦፊር ነገዶች እና አፋር-አዳል ላይ የሠፈሩት የኦቦል ነገዶች ቀይ ባህርን ተሻግረው ከመጡ በኋላ ለ5 ዓመት ያህል በላይኛው የኑቢያ ግዛት በሆነው በመሮዌ ከተማ ነግሶ ለነበረው የኩሽ መንግስት ይገብሩ ነበር፡፡

ይሁን እንጂ በዚህ ወቅት በላይኛው የኑቢያ ግዛት በመሮዌ ከተማ ላይ የነበረውን የኩሽ መንግስት ከህንድ በመጣው የራማ ንጉስ በጦርነት ተዳክሞ ስለነበር በሶስቱ ቦታዎች የሠፈሩት የነገደ ዮቅጣን ነገዶች ማለትም የሳባ፣ የኦፊር እና የኦቦል ነገዶች አክሱም ከተማ አጠገብ ካለው የሳባ ከተማ ላይ ንጉሳቸውን አክናሁስ ወይም ሳባ 2ኛ በማለት በ1985 ቅል.ክ. ላይ አንግሰው የህንዱን ንጉስ ተዋግተው ሊያሸንፉት ችለዋል፡፡ በዚህም ምክንያት በኋላኛው ዘመን በዳዕማት ስርወ መንግስት እና የአክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ በማያሻማ በእስራኤላዊያኖቹ አማካይነት የግዕዝ ቋንቋ ወደ አቢሲኒያ ምድር እንደገና ሲገባ ነገዶቹ አግአዚ የሚለውን መጠሪያ ሊያገኙ ችለዋል፡፡ አግአዚ የሚለው ቃል የግዕዝ ሲሆን ነፃ አወጣ የሚለውን ትርጉም ይወክላል፡፡ ነገዶቹም ነፃ አውጪ ተብለው ሊጠሩ ቻሉ፡፡ ይህም በንግስት አዜብ ዘመን የግዕዝ ቋንቋ በእስራኤላዊያኖቹ አማካይነት እንደገና በተጠናከረ መልኩ ከገባ እና ከተስፋፋ በኋላ የተሰጠ ስም ነው፡፡ ይሁን እንጅ የተወሰኑት የተረፉት የኖሕ እና የኩሽ ነገዶች ቀድሞውኑ ያልሰለጠነውን የግዕዝ ቋንቋ ይጠቀሙ እንደነበር ከዚህ በፊት አይተናል፡፡ የአቢሲኒያ ምድር ወይም የሳባ ምድር ወይም የሐበሻ ምድር በኩሹ ጊዜ በንጉስ አቢስ (ሳባ 1ኛ) እና በሴሞቹ ጊዜ በዳዕማት ስረወ መንግስት ዘመን እንቆጳዚዎን /ቶጳዝዮን/ እና በንጉስ ኢትዮጺስ 1ኛ ምክንያት የኢትዮጵያ ምድር የተባለችው ሀገር ለመጀመሪያ ጊዜ ማዕላዊ መንግሥቷን እዚሁ አክሱም አጠገብ ባለው

የሳባ ከተማ ላይ በንጉስ አክናሁስ ወይም ሳባ 2ኛ (1985-1930 ቅ.ል.ክ.) ልትመሠረት ችላለች፡ ፡

የአቢሲኒያ ምድር ደግሞ ኢትዮጵያ የሚለውን ስም ያገኘው አክናሁስ ወይም ሳባ 2ኛ ከነገሠ በኋላ ኢትዮጲስ 1ኛ (1856-1800 ቅ.ል.ክ.) የተባለው ንጉስ ሲነግሥ ነው፡፡ ሌላው ምክንያት ደግሞ አነዚህ የሴም ነገዶች በዳዕማት ስርወ መንግስት እና የአክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ ከእስራኤሎች ጋር የንግድ ግንኙነት ፈጥረው ስለነበር እና አንዳንድ በኦጋዴን ላይ የሚገኘውን በጣም የሚታወቀውን የቢጫ ወርቅ ስጦታ እስራኤል ላሉት ነገስታቶች በስጦታ ይሰጡ ስለነበር (በኋላ በዝርዝር የምናየው ይሆናል) እንዲሁም የወርቅ የንግድ ልውውጥ ያደርጉ ስለነበር በዚሁ ወርቅ ምክንያት በኋላኛው ዘመን በዳዕማት ስርወ መንግስት እና በአክሱም ዘመነ መንግስት ጊዜ እንደገና በእስራኤላውያኖቹ አመካይነት የግዕዝ ቋንቋ ሲገባ ይህን የወርቅ ስጦታ በግዕዝ ቶጳዝዮን ወይም ኢትዮጵግዮን ሲሉት ችለዋል፡፡ ይህም በግዕዙ ትርጉም የቢጫ ወርቅ ስጦታ የሚል ሲሆን የአቢሲኒያ ምድርም ቶጳዝዮን ቆይቶም ኢትዮጵጊዎን ከዛም ኢትዮጵያ የሚለውን መጠሪያ ሊያገኝ ችሏል፡፡ በግዕዝ ኢት ማለት ስጦታ ፣ ዮጵ ማለት ደግሞ ቢጫ ወርቅ፣ ግዮን ማለት አባይ ሲሆን የአባይ ወርቅ ስጦታ ከሚለው በመነሳት ኢትዮጵያ የሚለውን ስም ሊያገኝ ችሏል፡፡ አቢሲንያም የሚለው መጠሪያ የመጣው ከኢትዮጲስ 1ኛ ከሆነው የኩሽ ንጉስ ሆኖ ነገርግን ነገደ አግአዚአን ከገቡ በኃላ በዳዕማት ስርወ መንግስት ጊዜ እንደገና የግዕዝ ቋንቋ ወደ እዚህ ምድር ከገባ በኃላ ነው፡፡

እንደሚታወቀው ከአረብ ወደ አቢሲኒያ ምድር ከመጡት የሴም ሳባ ነገዶች በተጨማሪ የሴም ኦፊር ነገዶች እና የሴም ኦቦል ነገዶች መሆናቸውን ልብ ይለዋል፡፡ የኦፊር ነገዶች ያረፉበት ሥፍራ በወርቅ ክምችቱ እና በጥራቱ የታወቀ ነው፡፡ የኦፊር ነገዶች ወደ አቢሲኒያ ምድር ከመምጣታቸው በፊት በአረብ በተርሴስ ከተማ ነበር የሚኖሩት፡፡ ከላይ የተገለፀውም የብጫ ወርቅ ከዚሁ በኦጋዴን-ኦፊር ስፍራ ይገኝ ነበር፡፡ የግብፅም ነጋዴዎች ለንግድ ወደ ፑንት ምድር (ኤርትራ-አፋር (አፋር-ደናክል)፣ ጅቡቲ እና ሶማሌ ጠረፋማ ቦታዎች)፣ የኦፊር ከተማ እና የኑቢያ ምድር (በታችኛው የኑቢያ ግዛት ውስጥ ከሚገኙት የከርማ፣ የኖብ እና የሶባ ከተሞች) ካሉት ግዛቶች ጋር ይመላለሱ ነበር፡፡ ምክንያቱ ደግሞ በነዚህ ስፍራዎች ጥሩ ሆነ ከፍተኛ የወርቅ ክምችት ስለነበረ ነው፡፡

በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ስለ ኦፊር እና ቶጳዝዮን ብዙ ተፅፎ እናገኛለን፡፡

(መፅሐፈ ነገስት ቀዳማዊ 10፡11) ከኦፊርም ወርቅ ያመጡ የኪራም መርከቦች እጅግ ብዙ የሰንደል እንጨት እና የከበረ ዕንቁ ከኦፊር አመጡ፡፡

(መፅሐፈ ነገስት ቀዳማዊ 22:48) ኢዮሣፍጥም ወደ ኦፊር ሄደው ወርቅ ያመጡ ዘንድ የተርሴስን መርከቦች ሠራ፤ ነገር ግ መርከቦቹ በዔፂዮንጋብር ተሰበሩ እንጂ አልሄዱም።

(ትንቢተ ኢሣያስ 13:12) የቀሩትም ከትሩ ወርቅ ይልቅ የከበሩ ይሆናሉ፣ ሰውም ከኦፊር ወርቅ ይልቅ የከበረ ይሆናል።

(መፅሐፈ እዮብ 28:19) የኢትዮጵያ ቶጳዝን አይተካከላትም፣ በጥሩም ወርቅ አትገመትም።

(ትንቢተ ሕዝቅኤል 28:13) በእግዚአብሔር ገነት በዔደን ነበርህ፤ የከበረ እንቁስ ሁሉ፣ ሰርድዮን፣ ቶጳዝዮን፣ አልማዝ፣ ቢረሌ፣ መርግድ፣ ኢያስጵድ፣ ሰንፔር፣ በሉር፤ የሚያብረቀርቅ ዕንቁ፤ ወርቅ፣ ልብስህ ነበረ፤ የከበሮህና የእንቢልታህ ሥራ በአንተ ዘንድ ነበረ፤ በተፈጠርክበት ቀን ተዘጋጅተው ነበር።

አረቦች ደግሞ የአቢሲኒያን ምድር ሕዝቦች የሓበሻ ሕዝቦች ማለትም የሳባ ሕዝቦች ጠየም ያለ መልክ ስላላቸው (Al-Habesh) ይሏቸዋል። አቢሲኒያ የመጡት የሳባ ሕዝቦች መልካቸው ጠየም ያለበት ምክንያት ምፅዋን ተሻግረው ሲመጡ ከምድር ወገብ በላይ ያሉበት አቀማመጥ ከፍታው በፊት ከሚኖሩበት ከአረቡ ግዛት (Arab Peninsula) ስለሚለይ ነው። አቢሲኒያ ያለው ሳባ በምድር ላይ የሚገኝበት አቀማመት ደግሞ ምድር ለፀሀይ ትይዩ በሆነ ያዘነበለችበት ንፍቀ ክበብ ውስጥ ስለሆነ እና ሞቃታማ ስለሆነ በየመን ሰንዓ ላይ እያሉ የነበራቸው መልክ ተለውጦ ጠየም ያሉ በመሆናቸው እዛ ያሉት የአረብ ሀገራት የአቢሲኒያን የሳባ ነገዶች ሐበሻ ብልው ሊጠሯቸው ችለዋል።

ሌላው ደግሞ ሐበሻ የሚለው ስያሜ የመጣበት ምክንያት ደግሞ በየመን ሐበሳ የሚባል የነገድ አባት በሐበሳት አገር ሐበሳን ከሚባሉ ነገዶች ጋር ይኖር ነበር። ከዛም ወደ አቢሲኒያ ምድር ሲመጡ ነገዶቹ ሐበሻ ሊባሉ ችለዋል።

እዚህ ላይ ግን ማወቅ ያለብን የመን ላይ ያለው የሴም ሳባ ሼባ ወይም ሳባ ሻባ መንግስት እና በኑቢያ ምድር ላይ የነበረው ማለትም በኩሽ ልጅ በሆነው በሳባ ነገዶች የተመሠረተው የሳባ ሻባክ ወይም ሳባ ኖባ ወይም ሳባ ኖቫ መንግስት ልዩነት እንዳላቸው ማወቅ ይኖርብናል። ኖባ የሚለው ቃል የመጣው በዛው በታችኛው የኑቢያ ግዛት ውስጥ በአሁኑ ወደ ካርቱም አካባቢ ይኖሩ ከነበሩት የኩሽ ነገዶች ውስጥ ከሆኑት የኖባ ነገዶች ስም ነው። መንስታቸውም ሳባ ኖባ (የኩሽ ሳባ) ተብሎ ይጠራል። የመን ላይ ያለው የሳባ ከተማ (የመን ሰንዓ) እና አክሱም ከተማ አጠገብ ያለው የሳባ ከተማም እንዲሁ እንደሚለይ ማወቅ ይኖርብናል። ይሁን እንጂ የመን ሰንዓ እና የአቢሲኒያ ሳባ ሥርወ መንግስት ሳባ ሼባ ወይም ሳባ ሻባ ይባላል። ምክንያቱ ደግሞ

ሕዝቦቹ የአንድ ዘር ወይም ነገደ ዮቅጣን በመሆናቸው ነው፡፡ ካርቱም አጠገብ የሚገኘውን የኖባን ስፍራ በካርታ 23 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ጎንደር አይከል ወይም ጭልጋ ሠፍረው በመቀጠል ወደ ኑቢያ ምደር ሄደው ከነበሩት የኩሽ ነገዶች እዛው አይከል የተረፉት የተወሰኑት ወደ ባሕርዳር እና ጎንደር ሲሠፍሩ ችለዋል፡፡ ከነዚህም የኩሽ ነገዶች የተወሰኑት ደግሞ ከሴም ነገዶች (ከሳባ ነገዶች) ጋር ተዋልደው አገው የሚባል ነገድ ሲመሠርቱ ችለዋል፡፡ አገው የሚባሉት ነገዶች ቋንቋቸውን ከሳቢያዊያኖች ጋር በማወራረስ ቋንቋቸውን ከኩሽቲክ ወደ አገውኛ ሲቀይሩ ችለዋል፡፡ ቋንቋቸውም የቀድሞ አገው (Proto Agaw) ተብሎ ይጠራል፡፡ እነዚህም ጥቂት የሆኑት አገዎቹ ወደ ሰሜን በማቅናት በኤርትራ-ከረን፣ በኤርትራ-ሳሆ፣ በትግራይ-ኢሮብ እንዲሁም በአምሃራ እና በትግራይ ግዛት አዋሳኝ ባለው በጣንቋ አበርገለ ላይ በመሥፈር የቢሌንና የሳሆ ነገዶችን ሲመሠርቱ ችለዋል፡፡ ይህም በኤርትራ-ከረን እና በጣንቋ አበርገለ ላይ ያሉት የቢሌን አገው ነገዶችን ሲመሰርቱ በኤርትራ-ሳሆ እና በትግራይ-ኢሮብ ያሉት ደግሞ የሳሆ አገው ነገዶችን ሲመሠርቱ ችለዋል፡፡

እዛው ባህርዳር እና ጎንደር ቀርተው የነበሩት የአገው ነገዶች ደግሞ ወደፊት በምናየው በኋላኛው የዳዕማት ስርወ መንግስት ዘመን ከነበሩት የአምሐራ ሳባውያን ነገዶች ጋር በመዋለድ የአዊንጊ፣ የቅማንት እና የታምታኛን ነገዶች ሲመሠርቱ ችለዋል፡፡

ከላይ በመሮዌ ታሪክ ላይ እንዳየነው ደግሞ የኑቢያ ኩሾች በአትባራ እና በከሰላ በኩል አድርገው በኤርትራ ተሰነይ በኩል ገብተው በሰሜን ምዕራብ ኢትዮጵያ በሰሜን ምዕራብ ጎንደር በመሥፈር የቤጃን ነገድ መሥርተዋል፡፡ ነገር ግን እነዚህ ነገዶች ከጊዜ በኋላ ወደ ሌላው ነገድ በመግባት እና የሌላውን ባህል እና ቋንቋ በመልመድ ወደ ሌሎቹ ነገድ በመቀየር ሲከስሙ ችለዋል፡፡

ሌላው በናፓታ ታሪክ ላይ እንዳየነው የሳባ ነገዶች ወደ አቢሲኒያ ምድር በመጡበት ወቅት አካባቢ ናፓቲያኖች በሰሜን በኩል አድርገው ወደ ፑንት ምድር ለንግድ ይመጡ እንደነበር አይተናል፡፡ ግብፆችም እንደዚሁ ለንግድ ወደ ፑንት ምድር ይመጡ ነበር፡፡ በፑንት ምድር ሠፍረው ነገዳቸውን ያስፋፉት ደግሞ የፉጥ ነገዶች እንደሆኑ ማየታችን የሚተወስ ነው፡፡

ስለሆነም የአሁኗ የኢትዮጵያ ግዛት በመጀመሪያ የተመሰረተችው ከፑንት ግዛት ውስጥ በኤርትራ-አፋር (በአፋር ደናክል) እና በአቢሲኒያ ምድር ነው፡፡ የኑቢያን ምድር አያካትትም፡፡

ሌላው ደግሞ የኑቢያ የኩሽ ነገዶች ወደፊት በምናየው በዳዕማት ሥረወ መንግስት ጊዜ አካባቢ በሰሜን በመግባት ኤርትራ አስመራ አካባቢ በሚገኘው ሐማሴን ላይ ሠፍረው ነገዳቸውን ሊያስፋፉ ችለው ነበር፡፡ ነገዳቸውም የሐማሴን ነገዶች ይባሉ ነበር፡፡

ከኑቢያን ኩሾች እና ከየመን ሳብያን ነገዶች ፍልሰት በኋላ ከመካከለኛው አፍሪካ የፈለሡ የናይሎቲክ ነገዶች በሰሜን ምዕራብ ትግራይ እና ኤርትራ ግዛት ውስጥ በባድሜ ከተማ እና ዙሪያው አካባቢ ሠፍረው የኩናማ ነገድን ሊመሰርቱ ችለዋል።

በኤርትራ ምድር የሰፈሩት ሐማሴኖችም ነገዳቸውን ሊያስፋፉ ችለዋል። በኤርትራ-አፋር (አፋር ደናክል) ጠረፋማ ስፍራ የሠፈሩት የፉጥ ነገዶች እና በአቢሲኒያ-አፋር (አዳል) ላይ የሠፈሩት የሴም የኦቦል ነገዶች እንደሚለያዩ ማወቅ ይኖርብናል። በኢትዮጵያ አፋር ላይ የሠፈሩት ከየመን የመጡት ከሴም የዮቅጣን ነገዶች የዘር ሀረግ የሚመዘዙት የኦቦል ነገዶች ሆነው በአፋር ልዩ ስሙ አዳል ላይ ነገዳቸውን ሊያስፋፉ ችለዋል። በአጠቃላይ በኤርትራ እና በትገራይ ግዛት የሠፈሩት ነገዶች ያሉበትን ቦታ በካርታ 22 ሀ፣ ለ እና ሐ. ላይ መመልከት ይቻላል።

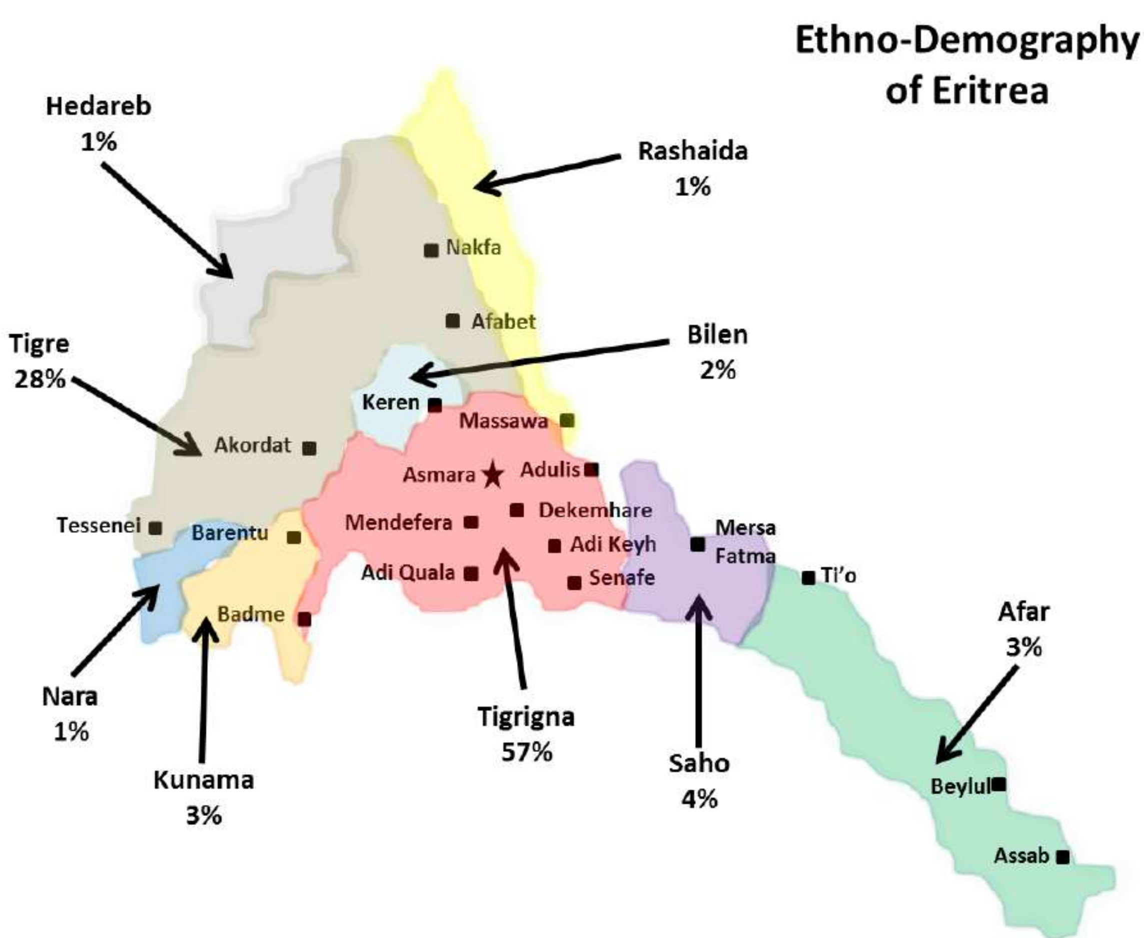

ሀ.

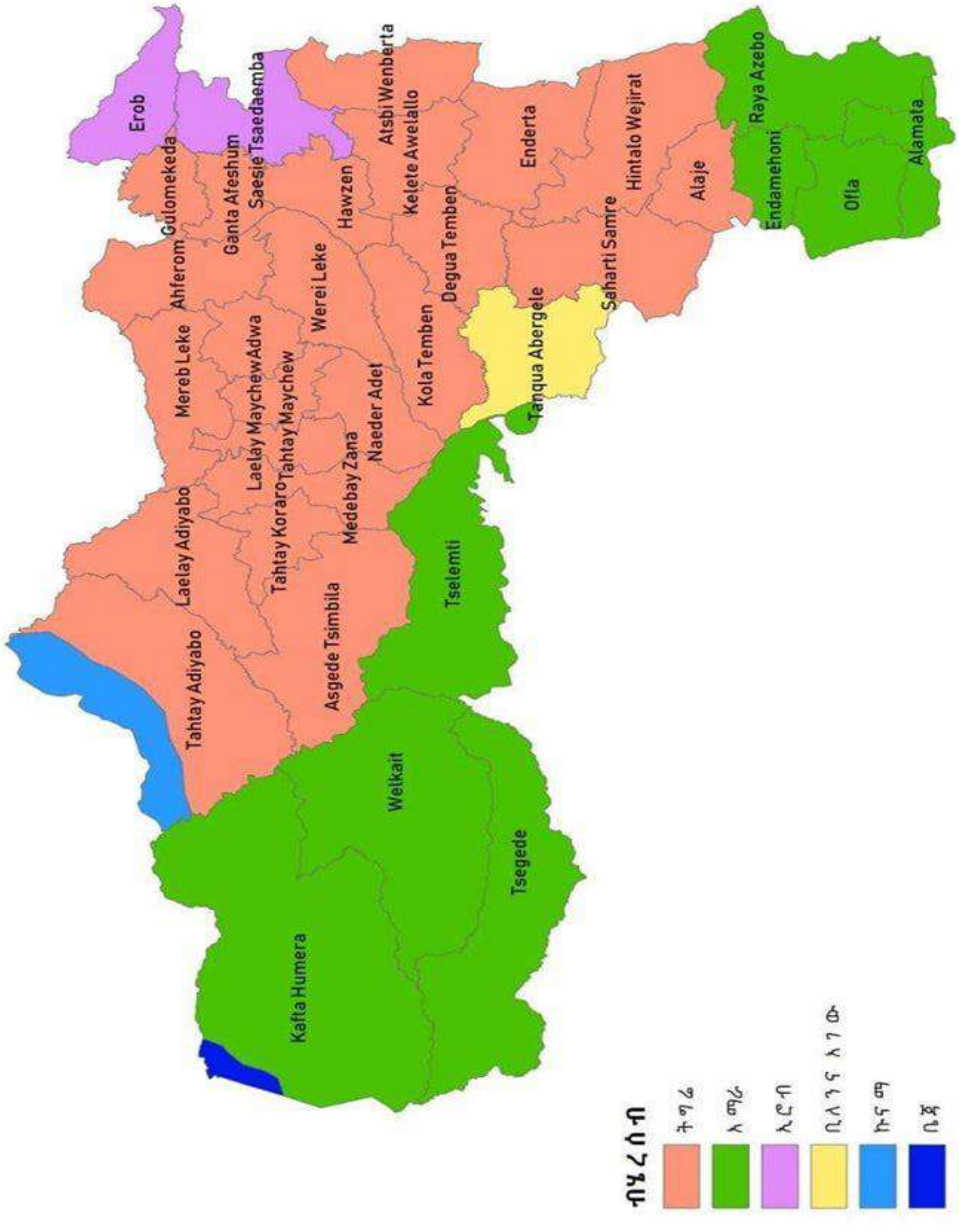
Erob
Saesie Tsaedaemba
Atsbi Wenberta
Raya Azebo
Alamata
Gulomekeda
Ganta Afeshum
Hawzen
Kelete Awelallo
Enderta
Hintalo Wejirat
Alaje
Endamehoni
Ofla
Ahferom
Werei Leke
Degua Temben
Saharti Samre
Tanqua Abergele
Mereb Leke
Laelay Maychew
Adwa
Tahtay Maychew
Naeder Adet
Kola Temben
Laelay Adiyabo
Tahtay Koraro
Medebay Zana
Tselemti
Tahtay Adiyabo
Asgede Tsimbila
Welkait
Tsegede
Kafta Humera
ብሄረሰብ
ትግሬ
አማራ
ኢሮብ
ቢለንና አገው
ኩናማ
ቤጃ

ለ.

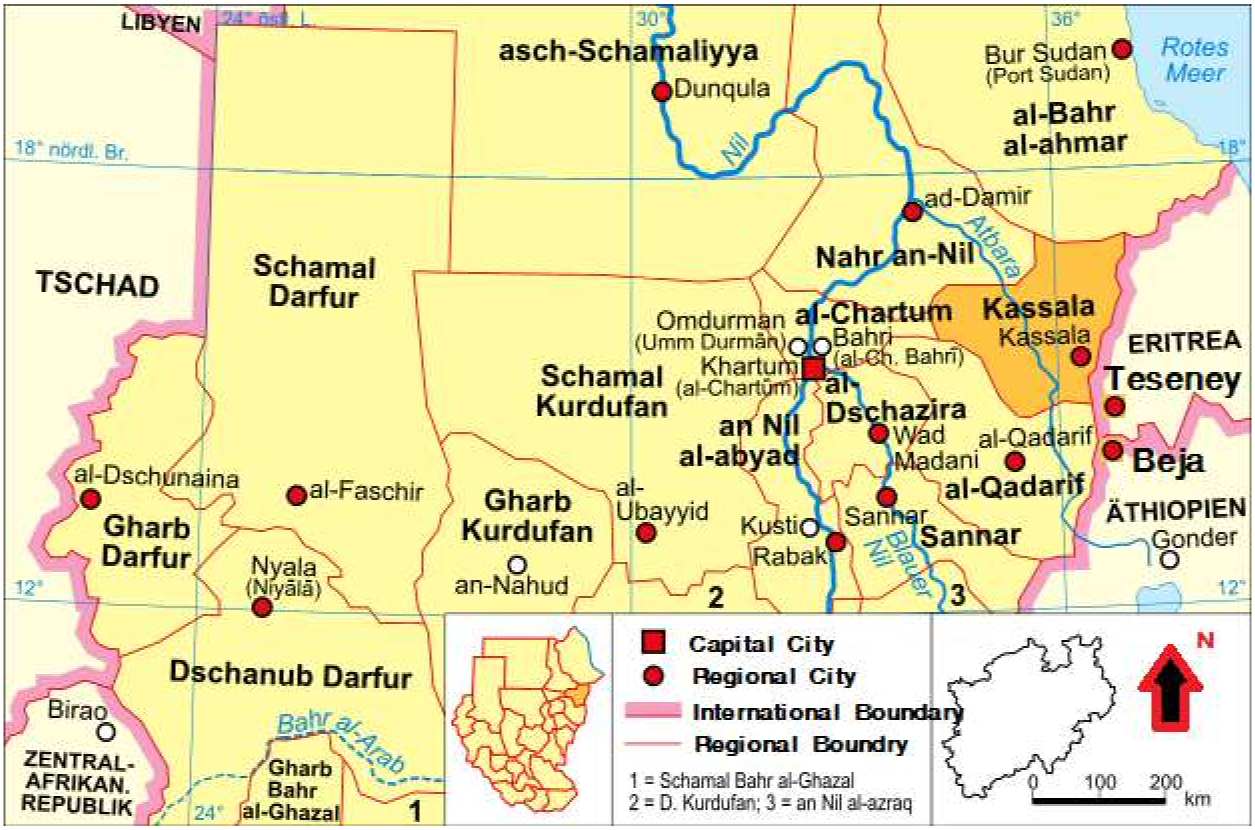

ሐ.

ካርታ 22. ሀ፣ ለ እና ሐ. በአጠቃላይ በኤርትራ እና በትገራይ ግዛት የሠፈሩት ነገዶች ያሉበት ቦታ

ከየመን ሰንዓ ወደ አቢሲኒያ ምድር ከመጡት ከነገደ ዮቅጣን የሚመዙት የሴም ነገዶች ውስጥ አንደኞቹ የኦቦል ነገዶች ሲሆን ያረፉትም በአፋር ልዩ ስሙ አዳል በሚባለው ሥፍራ ነው፡፡ እነዚህም ነገዶች ሲስፋፉ ወደፊት በምናየው በኗላኛው የሸዋ ነገስታት ዘመን የአዳል ሡልጣኔት ስርወ መንግስት በማቋቋም የራስ ገዝ ግዛት ሊፈጥሩ ችለዋል፡፡ የአዳል ሡልጣኔቶች ከገዙባቸው ግዛቶች ውስጥ ዘይላ እና በርበራ የሚጠቀሱ ናቸው፡፡ ነገር ግን እነዚሁ የአዳል ሡልጣኔቶች ሲዳከሙ ከሰሜን ወደ ሸዋ የወረዱት የራሳቸው ዘር የሆኑት የሴም ዘር (ወንድማማች) የሆኑት የአምሃራ ሳባ ነገዶች (ይፋቶች) የዘይላን እና የበርበራን እንዲሁም ሌሎቹን ግዛቶች ጨምሮ በመቆጣጥር ሊገዟቸው ችለዋል፡፡ የአዳል ሡልጣኔቶችን ግዛት በካርታ 23 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

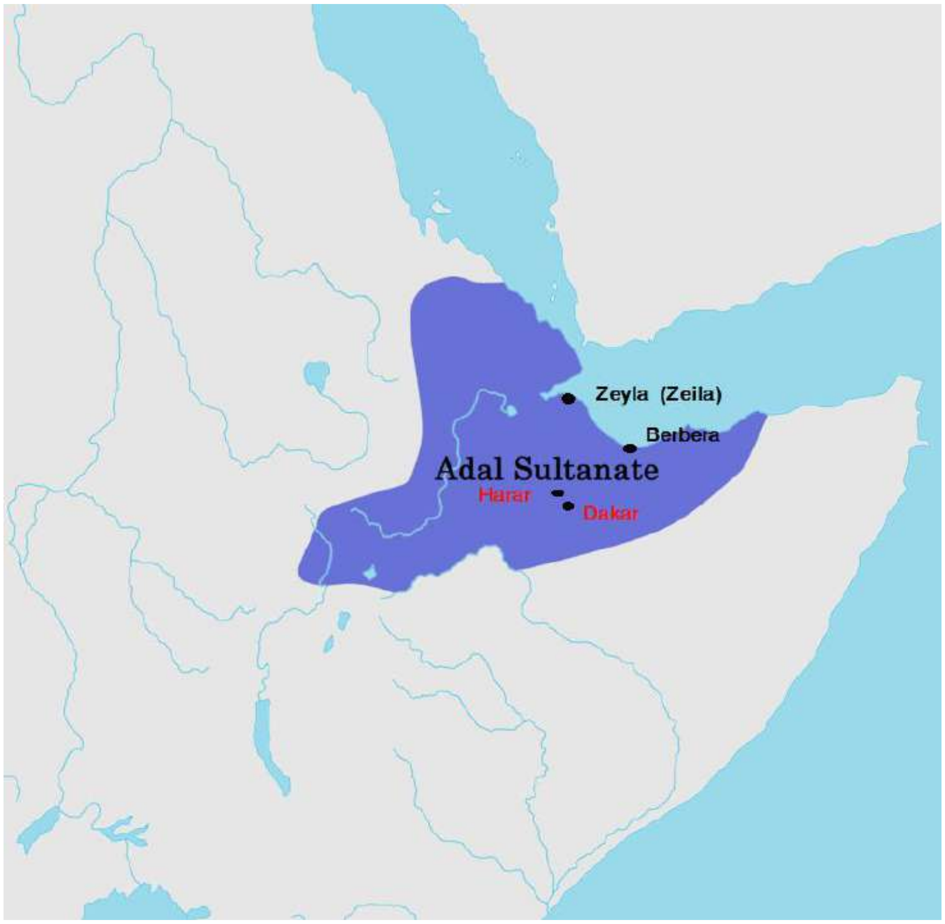

ካርታ 23. የአዳል ሡልጣኔት ግዛት

ከላይ በግብፅ ታሪክ ላይ በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ የተጠቀሰው ሙሴ እና እስራኤሎች ከግብፅ የወጡት በንጉስ ፋራዖ ራምሰስ 2ኛ (Ramses II) (1279-1213 ቅ.ል.ክ. (BCE)) በነበረበት ወቅት በ1304-1237 ቅ.ል.ክ. (B.C.) ጊዜ እንደነበር አይተናል፡፡

በዚህ የራምሰስ 2ኛ የግዛት ዘመን ወቅት በመጀመሪያ ዙር ፍልሠት ከየመን ወደ ኢትዮጵያ የመጡት የሳባ ነገዶች በሳባ ከተማ ተስፋፍተው እየኖሩ እንደነበር ይታወቃል፡፡ በወቅቱም ኢትዮጵያ ላይ ነግሦ የነበረው ንጉስ ከነዚሁ የነገደ ዮቅጣን ሳባ ነገዶች የሚመዘዝ የዘር ሐረግ ያለው ሴማዊው ካህኑ ዮቶር ወይም ራጉኤል የተባለው ነው፡፡ ይህም የዳዕማት ስርወ መንግስት ከመግባቱ በፊት እንደሆነ ልብ ይለዋል፡፡ በዚህ ወቅትም እስራኤላዊው ሙሴ የግብፁ ንጉስ ሊገለው ይፈልግ ስለነበር ለመከለል ወደዚህ የአቢሲኒየ ምድር (የምድያም ሀገር) ወደተባለው የሳብያኖቹ ሀገር ኢትዮጵያ መጥቶ ነበር፡፡ የዮቶርን የዘር ሐረግ በቻርት 2 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ካህኑ ዮቶርም በባህርዳር በጣና አካባቢ ይኖር እንደነበረም በትውፊት ይነገራል፡፡ የዮቶርም ሰባቱ ሴት ልጆች ከብት እያገዱ ሳለ ሙሴ አግኝቷቸው ረዳቸው ውሃም ቀዳላቸው፡፡ ልጆቹም ወደ ቤታቸው በተመለሱ ጊዜ ለአባታቸው የሆነውን ሁሉ ነገሩት፡፡ እርሱም እንዲጠሩት አድርጎ በጥሩ ሁኔታ ተንከባክቦ የሚበላም ሰጥቶት ተቀበለው፡፡ ሙሴም ለብዙ ጊዜ በአማቱ በዮቶር ቤት እያገለገለ ተቀመጠ፡፡ በዚህም ሳለ ሴት ልጁን ሲፓራን አጋብቶት ሁለት ልጆች ወልዶ እንደነበር ታሪክ ያስረዳል፡፡ ልጆቹም ጌርሳም እና አላዛር ይባላሉ፡፡ ሙሴም በዚህ በሳብያኖቹ የኢትዮጵያ ምድር (የምድያም ሃገር) ከተቀመጠ በኂላ ልጆቹንና ሲፓራን ይዞ የአምላኩን የእግዚአብሔርን ትዕዛዝ ለመፈፀም ወደ ግብፅ አቅንቷል፡፡ እስራኤላዊያኖቹም ከብዙ ዓመት የግብፅ ስቃይና መከራ በሙሴ አማካይነት ከ1304-1237 ቅ.ል.ክ. (B.C.) ባለው ጊዜ ግብፅን ጥለው ለመውጣት ችለዋል፡፡ በትውፊት ሲተላለፍ በመጣው መሰረት የዮቶር ሰባቱ ሴት ልጆች ከብት ሲያግዱበት የነበረ ቦታን በምስል 39 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 39. የዮቶር ሰባቱ ሴት ልጆች ከብት ሲያግዱበት የነበረ ቦታ

እዚህ ጋር ዋወቅ የሚኖርብን ኢትዮጵያ የምድያም ሀገር ተብላ የተጠራችበት ምክንያት ምንም እንኳን ዋናውና መነሻቸው ሆኖ ይኖሩበት የነበረው ስፍራ ከጋዛ ሰርጥ በስተደቡብ ባለው፣

ከሳውዲአረቢያ በስተምዕራብ ጠረፍ አካባቢ ቢሆንም የተወሰኑት ከዛ ተነስተው ወደ አቢሲኒያ ምድር መጥተው በጣና ባሕር ዙሪያ ሊኖሩ ችለዋል፡፡ ከነዚህም የምድያም ሠው ካህኑ ዮቶር አንዱ ነው፡፡ ይህንን የምድያም የመጀመሪያ ሥፍራ በካርታ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ካርታ የምድያም ሰዎች የያዙት ሥፍራ

በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ብዙ ቦታ ስለ ምድያም ሀገር እና ስለካህኑ ዮቶር ወይም ራጉኤል ተፅፎ እናገኛለን፡፡

(ኦሪት ዘፀአት 2፡11-22) በዚያም ወራት እንዲህ ሆነ፤ ሙሴ ጎበዝ በሆነ ጊዜ ወደ ወንድሞቹ ወጣ፣ የስራቸውንም መከራ ተመለከተ፤ የግብፅም ሰው የወንድሞቹን የእብራውያንን ሰው ሲመታ አየ። ወዲህና ወዲያም ተመለከተ፤ ማንንም አላየም፣ ግብፃዊውንም ገደለ፣ በአሸዋ ውስጥ ሸሸገው። በሁለተኛውም ቀን ወጣ፣ ሁለቱም የዕብራውያንን ሰዎች ሲጣሉ አየ፤ በዳዩንም ለምን ባልንጀራህን ትመታዋለህ? አለው። ያም በእኛ ላይ አንተን አለቃ ወይስ ዳኛ ማን አደረገህ? ወይስ ግብፃዊውን እንደገደልኸው ልትገድለኝ ትሻለህን? አለው። ሙሴም በዕውነት ይህ ነገር ታውቆአል ብሎ ፈራ። ፈርኦንም ይህን ነገር በሰማ ጊዜ ሙሴን ሊገለው ፈለገ። ሙሴ ግን ከፈርኦን ፊት ኮበለለ፣ በምድያምም ምድር ተቀመጠ፤ በውሃ ጉድጓድ አጠገብ አረፈ። ለምድያምም ካህን ሰባት ሴት ልጆች ነበሩት፤ እነርሱም መጥተው ውሃ ቀዱ፣ የአባታቸውንም በጎች ሊያጠጡ የውሃውን ገንዳ ሞሉ። እረኞችም መጥተው ገፏቸው፤ ሙሴ ግን ተነስቶ ረዳቸው፣ በጎቻቸውንም አጠጣላቸው። ወደ አባታቸው ወደ ራጉኤልም በመጡ ጊዜ፡ ፡ ስለምን ዛሬ ፈጥናችሁ መጣችሁ? አላቸው። እነርሱም አንድ የግብፅ ሰው ከእረኞች አዳነን፣ ደግሞም ቀዳልን፣ በጎቻችንም አጠጣ አሉ። ልጆቹንም እርሱ ወዴት ነው? ለምንስ ያንን ሰው ተዋችሁት? ጥሩት እንጀራም ይብላ አላቸው። ሙሴም ከዚያ ሰው ሊቀመጥ ወደደ፤ ልጁንም ሲፓራን ለሙሴ ሚስት ትሆነው ዘንድ ሰጠው። ወንድም ልጅ ወለደች። በሌላ ምድር መፃተኛ ነኝ ሲል ስሙን ጌርሳም ብሎ ጠራው።

(ኦሪት ዘጸአት 3፡1) ሙሴም የዮቶርን የአማቱን የምድያምን ካህን በጎች ይጠብቅ ነበር፤ ወደ ምድረ በዳ ዳርቻም በጎቹን ነዳ፣ ወደ እግዚአብሔርም ተራራ ወደ ኮሬብ መጣ።

(ኦሪት ዘጸአት 4፡19) እግዚአብሔርም ሙሴን በምድያም ነፍስህን የሚሿት ሰዎች ሁሉ ሞተዋል እና ተመልሰህ ወደ ግብፅ ሂድ አለው።

(ኦሪት ዘጸአት 18፡1-2) የምድያምም ካህን የሙሴ አማት ዮቶር እግዚአብሔር ለሙሴ እና ለሕዝቡ ለእስራኤል ያደረገውን ሁሉ፣ እግዚአብሔርም እስራኤልን ከግብፅ እንዳወጣ ሰማ። በዚያን ጊዜ የሙሴ አማት ዮቶር መልሷት የነበረውን ሚስት ሲፓራን ሁለቱንም ልጆቿን ወሰደ።

(የሐዋርያት ሥራ 7፡29) ሙሴም ከዚህ ነገር የተነሣ ሸሽቶ በምድያም ሀገር መጻተኛ ሆኖ ኖረ በዚያም ሁለት ልጆች ወለደ።

(ትንቢተ ዕምባቆም 3፡7) የኢትዮጵያ ድንኳኖች ሲጨናነቁ አየሁ፤ የምድያምም ሀገር መጋረጃዎች ተንቀጠቀጡ።

(ኦሪት ዘኁልቅ 12፡1) ሙሴም ኢትዮጵያዊቱን አግብቷል እና ባገባት በኢትዮጵዊቱ ምክንያት ማርያምና አሮን በእርሱ ላይ ተናገሩ።

(ትንቢተ ኢሳያስ 60፡6) የግመሎች ብዛት፣ የምድያም እና የጌፌር ግመሎች ይሸፍኑሻል፤ ሁሉ ከሳባ ይመጣሉ፣ ወርቅ እና ዕጣንን ያመጣሉ የእግዚአብሔርንም ምስጋና ያወራሉ።

እዚህ ጋር ሙሴ ኢትዮጵያዊቷን ካገባ፣ ያገባትም ሚስቱ ሲፓራ ከተባለች፣ የሲፓራም አባት ዮቶርም ካህኑ ራጉኤልም ከተባለ፣ ዮቶርም የምድያም ካህን ከተባለ ምድያም የተባለው ኢትዮጵያ እንደሆነ ያረጋግጥልናል። ወርቅ ደግሞ ከምድያም መጣል፤ ወርቅም በኦፊር ነወ ያለው። የሳባም ነገዶች በዛ ሠፍረው ይገኛሉ። ስለሆነም ሳባዎች ኢትዮጵያ የአቢሲኒያ ምድር እንደገቡ ያጠናክርልናል።

ስለሆነም እስራኤላውያኖቹ ከግብፅ ባርነት የወጡበት ጊዜ 1304-1237 ቅ.ል.ክ. (B.C.) ስለነበር ይህም ወቅት በአቢሲኒያ ምድር የዳዕማት ስርወ መንግስት ጊዜ (1050 ቅ.ል.ክ.- 400 ቅ.ል.ክ.) ከመግባቱ በፊት ነበር ማለት ነው። ይህም በአግአዚአን ዘመነ መንግስት (1985 ቅ.ል.ክ. — 1036 ቅ.ል.ክ.) ጊዜ ውስጥ ነው። ምናልባትም በአግአዚአን የነገስታት ስም ዝርዝር ላይ የሚገኘው ሐርሐርቶር 2ኛ (1307-1277) የጊዜው ልኬት ተቀራራቢነት ስላለው እና የስሙም ስያሜ እንደዚሁ ተመሳሳይነት ስላለው በታላቁ በመፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሶ የምናገኘው የነገደ ዮቅጣን ዘር ዮቶር ወይም ካህኑ ራጉኤል የተባለው ሊሆን እንደሚችል ይገመታል።

ከነገደ አግዚአን ከመጡት ውስጥ አክናሁስ (ሳባ 2ኛ) ከነገሠ በኋላ በአቢሲኒያ ምድር የዳዕማት ስርወ መንግስት እስከተመሰረተበት 1050 ቅ.ል.ክ ገደማ አካባቢ ድረስ የተለያዩ የሴም ሳባ ነገስታቶች ሊገዙ ችለዋል። ነገር ግን ከላይ በኩሽ የነገስታት የስም ዝርዝር እንዳየነው ሁሉ በዚህም በነገደ አጋዚአን የነገስታት ዝርዝር የትኞቹ የአቢሲኒያ ግዛት ላይ እንዲሁም የትኞቹ ደግሞ የኑቢያ ግዛት ላይ እንደ ነገሱ የሚገልፅ ነገር የለም። በተማሳሳይም የትኞቹ ነገደ አጋዚአን የትኞቹ ደግሞ የኩሽ ነገዶች እንደሆኑ የሚገልፅ ነገር የለም። በዚህም የነገስታት ዝርዝር ውስጥ የአጋዚአን ነገስታት ይባሉ እንጂ ከስማቸው ስያሜ በመነሳት የኩሽ ነገስታቶችም እንዳሉበት ያሳያል። በዚህ የነገስታት የስም ዝርዝር ውስጥ ንግስት አዜብ ወይም ንግስት ማክዳ ወይም ንግስት ሳባ የተባለችው ተጠቅሳ እናገኛታለን። ነገር ግን በአብዛኛው የታሪክ መፅሐፎች የዳዕማት ስርወ መንግስት ጊዜ ከ10መቶ ክፍለ ዘመን እስከ 4ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ስለሚል ንግስት ሀዜብ ወይም ንግስት ማክዳ መካተት ያለባት በዳዕማት ስርወ መንግስት ውስጥ መሆን አለበት። የአግአዚያን የነገስታት ስም ዝርዝርን በተመለከተ በሠንጠረዥ 3 ላይ መመልከት ይቻላል።

ተ.ቁ.	የነገስታቱ ስም	ነገስታቱ በስልጣን የቆዩበት ዘመን	
		በዓመት	በጊዜ (ቅ.ል.ክ.)
1	አክናሁስ (ሳባ 2ኛ)	45	1985-1930
2	ነክሀቲ ካሊስ	40	1930-1890
3	ካስዮጲ	19	1890-1871
4	ሳባ 2ኛ (ሳባ ሻባ)	15	1871-1856
5	ኢትዮጲስ 1ኛ	56	1856-1800
6	ላክንዱን ኒዎር ኦሪ	30	1800-1770
7	ቱት ኢምሐብ	20	1770-1750
8	ሒርሐቶር 1ኛ (ሽኒ)	20	1750-1730
9	ኢትዮጲስ 2ኛ	30	1730-1700
10	ሰኑካ 2ኛ	17	1700-1683
11	ቦኑ 1ኛ	8	1683-1675
12	ሙማዚስ	4	1675-1671
13	ኣሩአሳ	7 ወር	1671-1671
14	አሚን አሳሮ	30	1671-1641
15	ኦሪ 2ኛ	30	1641-1611
16	ጲኦሪ 2ኛ	15	1611-1596
17	አሚን አምሐት 1ኛ	40	1596-1556
18	ፃውዕ	15	1556-1541
19	አክቲሳኒስ	10	1541-1531
20	ሚንዲስ	17	1531-1514
21	ፕሮተውስ	33	1514-1481
22	አሞይ	21	1481-1460
23	አንኪ	5	1460-1455
24	ቦኑ 2ኛ	2	1455-1453
25	ሳቢ 3ኛ	15	1453-1438
26	ጀሳንስ	20	1438-1418
27	ሰኑካ 3ኛ	10	1418-1408
28	አንጋቦሥ 1ኛ	50	1408-1358
29	ሚኣሙር	2 ቀን	1358-1358
30	ከሊና (ንግስት ሳዶኒ)	11	1358-1347
31	ዘግዱር 1ኛ	40	1347-1307
32	**ሐርሐቶር 2ኛ**	30	1307-1277
33	ሒርሐቶር 3ኛ	1	1277-1276
34	ኒክቲ 4ኛ	20	1276-1256
35	ቲቶን ስትዩ	10	1256-1246
36	ሔርመንቱ 1ኛ	1 ወር	1246-1246
37	አሚን አመሐት 2ኛ	5	1246-1241
38	ኮንሳብ 1ኛ	5	1241-1236

39	ኮንሳብ 2ኛ	5	1236-1231
40	ሰኑካ 4ኛ	5	1231-1226
41	አንጋቦ /ሕዝባይ/	40	1226-1186
42	አሜን ህስተት	30	1186-1156
43	ሔርሐር	16	1156-1140
44	ፒንኪያ 1ኛ	9	1140-1131
45	ጥኖት ሴም 1ኛ	17	1131-1114
46	ጥኖት ሴም 2ኛ	41	1114-1073
47	ማስሔርታ	16	1073-1057
48	ራሜን ኮበርም	14	1057-1043
49	ጥኖት ሴም 3ኛ	7	1043-1036
50	ሳቢ 4ኛ	10	1036-1026
51	ተዋስያ ዴውስ (አጋቦስ)	13	1026-1013
52	ንግስት ህዜብ/ማክዳ ንግስት/	31	1013-982

ሠንጠረዥ 3. የአጋዚአን የተገስታት ስም ዝርዝር

ሌላው እነዚህ የሳባ አጋዚአን ነገዶች በዚሁ ዘመን ወቅት በፅሑፍም ከፍተኛ ዕምርታ ያሳዩበት ጊዜ ነበር፡፡ የሳብያኖቹ ቋንቋ የራሳቸው የሳባ ፊደል ያለቸው ሲሆን በተለይም በዚህ ወቅት ግሪክ በፅሑፍ ደረጃ ከፍተኛ ደረጃ ደርሳ የነበር እና ታዋቂ ፀሐፍት እንደ ሆሜር እና ሄሮዱተስ የመሳሰሉት ፀሐፍት ገነው ስለነበር በፊደሎቻቸው ላይ የተወሰነ ተፅኖ ነበረው፡፡ ይህም የሚሆነው ለንግድ፣ የባህር ወደብ ለመቆጣጠር፣ ለዲፕሎማቲክ፣ ሀይማኖን ለማስፋፋት እና ለቅኝ ግዛት ወዘተ… በሚያደርጉት ግንኙነት የሚፈጠር ነው፡፡

በወቅቱ ቋንቋቸውን በፊደል የከተቡ ሀገራት የኤፍራተስ እና የጢግሮስ ወንዞች ባሉባቸው የሜሶፖታሚያ ግዛት ውስጥ በነበሩት በባቢሎን፣ በአካድ፣ በኦሬክ፣ በአሦር ሀገራት ሲሆን ቆይቶም በንግድ፣ በዲፕሎማቲክ ግንኙነት፣ በሀይማኖት ወዘተ… ምክንያቶች የሰዎቹ እንቅስቃሴ እየጨመረ በመጣበት ጊዜ ወደ ደቡቡ የአረብ ግዛት ወደሆነው የመን የቋንቋቸው ፊደላት ሊወራረስ እና ሊስፋፋ ችሏል፡፡ ይህንንም የሳባ ፊደል ነው አግአዚያኖቹ ወደ አቢሲኒያ ምድር ይዘውት የመጡት፡፡

ሳብያኖቹም በድንጋይ ሐውልቶቻቸው ላይ ከሰሜኑ ክፍል ከሜሶፖቶሚያ ግዛት በተወራረሰው በሳባ ፊደል በመፃፍ በወቅቱ ደረሰውበት የነበረውን ስልጣኔ ያሳዩበት ወቅትም ጭምር ነበር፡፡ የሳባ የፊደል አፃፃፍ ከቀኝ ወደ ግራ ይሆንና ከዛም ሲጨርስ በጨረሰበት ከግራ ወደ ቀኝ

ይመለሳል፡፡ የዚህን የሳብያኖቹን የአፃፃፍ ስልት ግሪኮች በስትሮፌዶን (Boustrophedon) ይሉታል፡፡ ይህም የበሬ እርሻ የሚለውን ስያሜ የሠጡት ሲሆን እርሻ የሚታረሰው ከዚሁ የአፃፃፍ ስልት ጋር ተመሳሳይነት ስላለው ነው፡፡ ይህን የአፃፃፍ ስልት ነበር ሳብያኖቹ ወደ አቢሲኒያ ምድር ይዘውት የመጡት፡፡ ነገር ግን ይህ የአፃፃፍ ስልት በኋላኛው በአክሱም ስርወ መንግስት ወቅት ቀስ በቀስ እየተለወጠ እና እያደገ እንዲሁም እየተሻሻለ ሄዶ ሳብያኖቹ ከግሪክ በሚያገኙት የአፃፃፍ ስልት መሠረት ከግራ ወደ ቀኝ የአፃፃፍ ስልት ሊቀይሩት መቻላቸውን ወደፊት በአክሱም ስርወ መንግት ታሪክ የምናየው ይሆናል፡፡ የሳብያኖችን የቋንቋ ፊደሎች በምስል 40 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

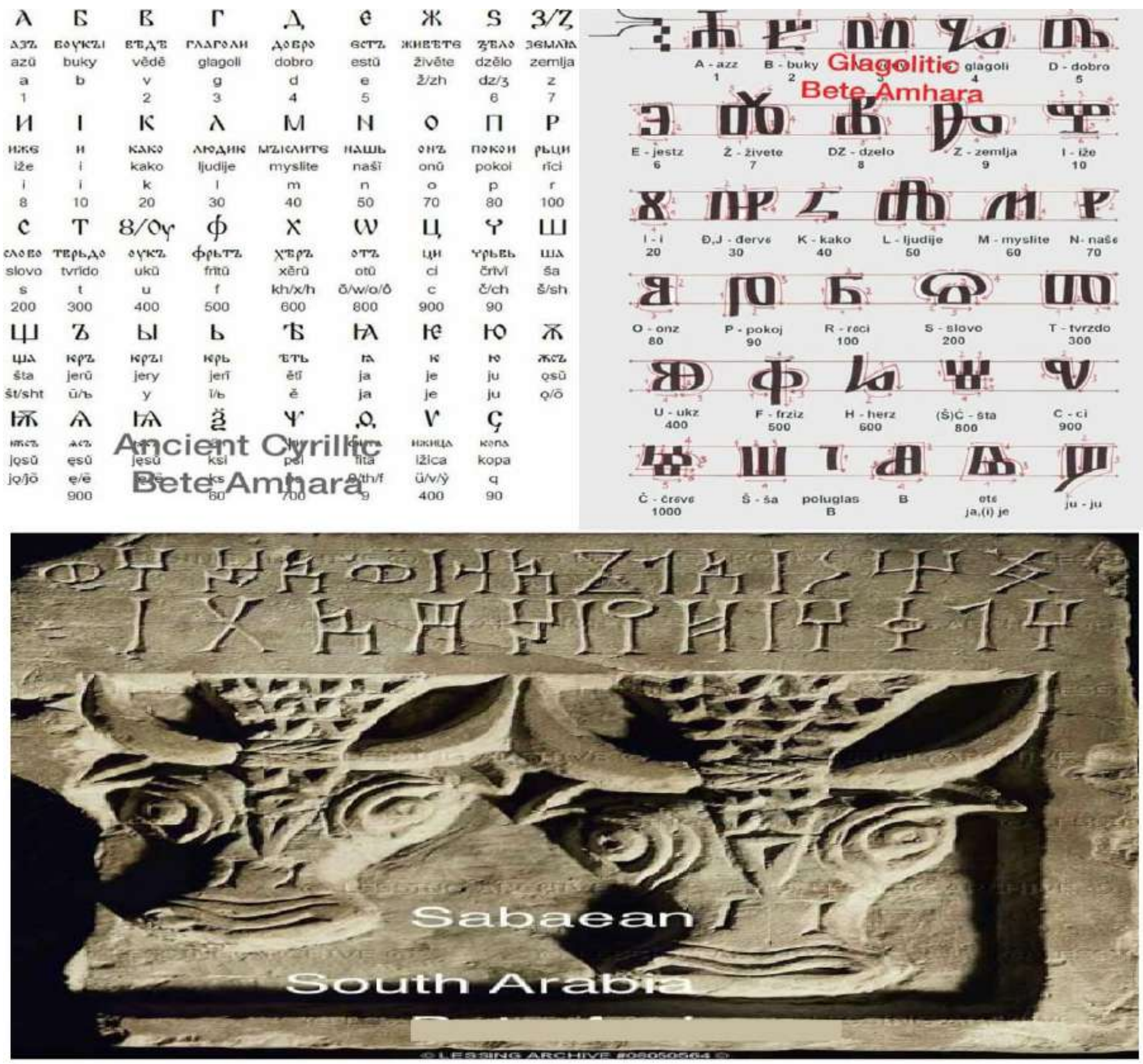

ምስል 40. የሳብያኖችን የቋንቋ ፊደሎች

ሌላው በዚህ ስርወ መንግስት ጊዜ ነገደ አግአዚአን እየሠለጠኑ የመጡበት እና የተለያዩ የዕድገት ደረጃ ደርሠው የነበረበት ወቅት ነበር፡፡ በብራና መፅሐፎቻቸው ላይ በሳብያን ፊደላት ከትበው ካስቀመጡት እና በየሐውልቶቻቸው ላይ ካሠፈሩት ፅሑፍ በመነሳት ደርሰውበት የነበረውን የዕድገት ደረጃ መገመት አያዳግትም፡፡ ነገደ አግዚአኖቹ በሳይንስ ምርምር በስነክዋክብት ጥናት የታወቁ እንደነበር ፅሁፎቹ ያስረዳሉ፡፡ ከዚህም በተጨማሪ በመድሃኒት ቅመማም ጥሩ የሚባል ደረጃ ደርሰው ነበር፡፡ ይህም የስነ-ክዋክብት ምርምራቸው የጊዜ አቆጣጠርን በሳይንሳዊ መልኩ ይጠቀሙ እንደነበር ያስረዳል፡፡ የአግአዚአኖቹን የስነ-ክዋክብት ጥናት ውስጥ የሕብረ ኮከቦችን የአቀማመት እና የሚወጡባቸውን ጊዜያት ያጠኑ ሲሆን ይህም ለጊዜ አቆጣጠር ጥናት ከፍተኛ ጠቀሜታን ሰቷቸው ነበር፡፡

በጣም ጎልተው ከሚታወቁት ህብረ ኮከቦች ኮኑን አንድሮሜዳ፣ ካስዮጵያ፣ ካሜሮፓርዳሊስ፣ ሴፌውስ፣ ላሴርታ እና ፐርሰስ ውስጥ ካሲዮጵያ፣ ሴፌውስ፣ አንድሮሜዳ፣ ሳይጀነስ፣ ድራኮ፣ ላሴትራ፣ ኡርሳ ማይነር፣ ፒስከስ፣ ፔጋሰስ፣ ትራያንጉለም ውስጥ በአገራችን ጎልተው የሚታዩት ሕብረ ኮከቦች ሴፌውስ፣ ካስዮጵያ እና አነድሮሜዳ ናቸው፡፡ ንጉስ ሴፌውስ የንግስት ካስዮፕያ ባል ሲሆን ልጃቸው አንድሮሜዳ ትባላለች፡፡ ሕብረ ኮኮቦቹም የተሰየሙት በስማቸው ነው፡፡

ንግስት ካስዮፕያ (1890-1871 ቅ.ል.ክ.) የነበረች ንግስት ስትሆን የሷን የክዋክብት አቀማመጥ ጥናት ያደረገ በመሆኑ የስነ ክዋክብቱ አቀማመጥ ስያሜ የሷን ስም ተከትሎ የተሠጠ ስም ነው፡፡ የካሶፒያ ሕብረ ኮከብ 5 ክዋክብት የያዘ እና የደብሊውን (W) ቅርፅ የያዘ ነው፡፡ የምትገኘው በሰሜኑ ንፍቀ ክበብ ወይም ዋልታ አቅጣጫ ሲሆን ግሪካዊው ፕቶሎሚ ከዘረሀራቸው 48 ሕብራተ ክዋክብት በትልቅነቷ በ28ኛ ደረጃ ላይ የምትገኝ ናት፡፡ የዚህች ህብረ ኮከብ በአገራችን የምትታየው ከመስከረም እስከ መጋቢት ባለው ጊዜ ውስጥ ነው፡፡ በደቡብ ንፍቀ ክበብ ላሉ ሀገራት ደግሞ የተሸለው ጊዜ በህዳር እና ታህሳስ ወር ውስጥ ነው፡፡

ባአሁኑ ወቅት በሒፓርከስ የሕዋ ቴሌስኮፕ ለማየት እንደተቻለው በካስዮጵያ ህብረ ኮከብ ውስጥ ወደ 2324 ክዋክብት የተገኙ ሲሆን ከነዚህ ውስጥ 14 የሚሆኑት 20 የሚደርሱ ኤክሶፕላኔቶች እንዳላቸው ያመላክታል፡፡

የንጉስ ሴፌውስ ሕብረ ኮከብ የሦስት ማዕዘን ቅርፅ ያለው ሲሆን በ88 የሕብረ ኮከብ የግሩፕ ዝርዝር ውስጥ ከተቀመጡት በትልቅነቱ በ28ኛ ደረጃ ላይ ይገኛል፡፡ ይህም ሕብረ ኮከብ በአገራችን ከመስከረም ወር ጀምሮ በደንብ የሚይ ሲሆን በህዳር ወር ላይ ግን በጣም ጎልቶ ይታያል፡፡ በዚህ ህብረ ኮከብ ውስጥ ደግሞ ወደ 1885 ክዋክብት እንደሚታዩ በጥናት ተረጋግጧል፡፡ ከነዚህም 1885 ህብረ ክዋክብት አንዱ ኤክሶ ፕላኔት ያለው ነው፡፡

የአንድሮሜዳ ሕብረ ኮከብ በሰሜኑ ንፍቀ ክበብ በሰሜን ምስራቅ አቅጣጫ የምትታይ ሲትሆን በአገራችን ከመስከረም እስከ ሚያዚያ በተለይም በጥር ላይ ጎልታ ትታያለች፡፡ በደቡብ ንፍቀ ክበብ ውስጥ ላሉት ሀገራት ደግሞ ከህዳር እስከ ጥር ባሉት ጊዜያት ነው፡፡ በሷ የህብረ ኮከቦች ምድብ ውስጥ በትልቅነቷ በ19ኛ ደረጃ ላይ የምትገኝ ሲሆን በውጧ ወደ 2112 የሚደርሱ ህብረ ክዋክብቶች አሏት፡፡ ከነዚህም 2112 ክዋክብት ውስጥ 19 የሚሆኑት ፕላኔት ያላቸው ሲሆን 24ቱ ደግሞ ኤክሶፕላኔት እንዳላቸው የአሁኑ ሳይንስ አረጋግጧል፡፡

ሌላው በዘመናዊው የስነ-ፈለክ ጥናት ፅሐይ የምትጓዝበት ምህዋር (Eliptic Orbit) መስመር 8.9 ዲግሪ ወደ ሰሜን እና ደቡብ አቅጣጫ ያለው እና በውስጡም 12ቱ ሕብረ ክዋክብትን የያዘ ክልል ዞዲያክ ይባላል፡፡

በአጋዚያኖቹ የተጠኑትን እና በብራና ተፅፈው የተገኙትን ሕብረ ኮኮቦች፣ የብራና ዞዲያክ ግኝቶች እና የጨረቃ ምሉዕነትን የሚሳይ የብራና ክታቦች በምስል 41 ሀ፣ ለ፣ ሐ፣ መ፣ ሠ እና ረ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ሀ.

ለ.

ሐ.

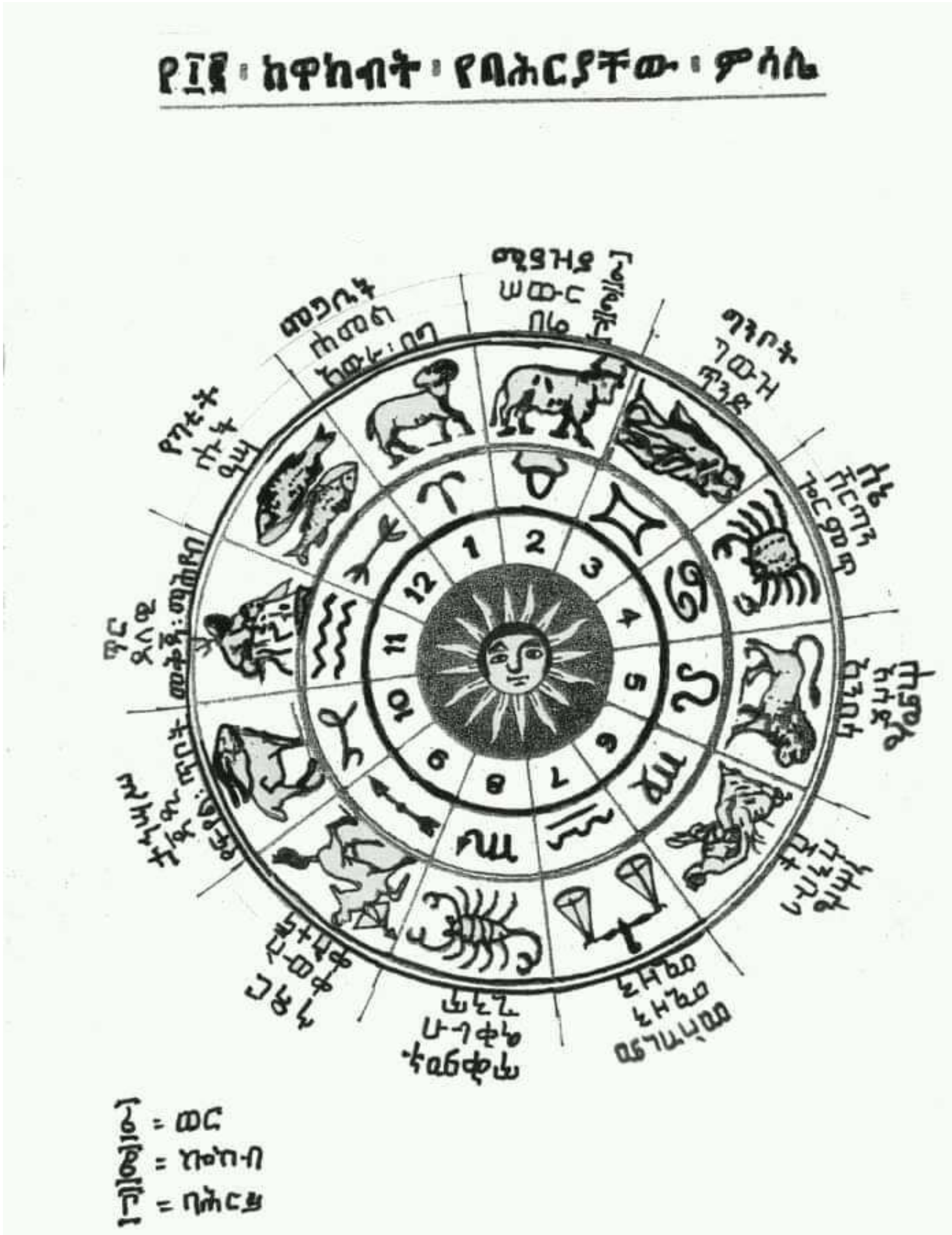

መ.

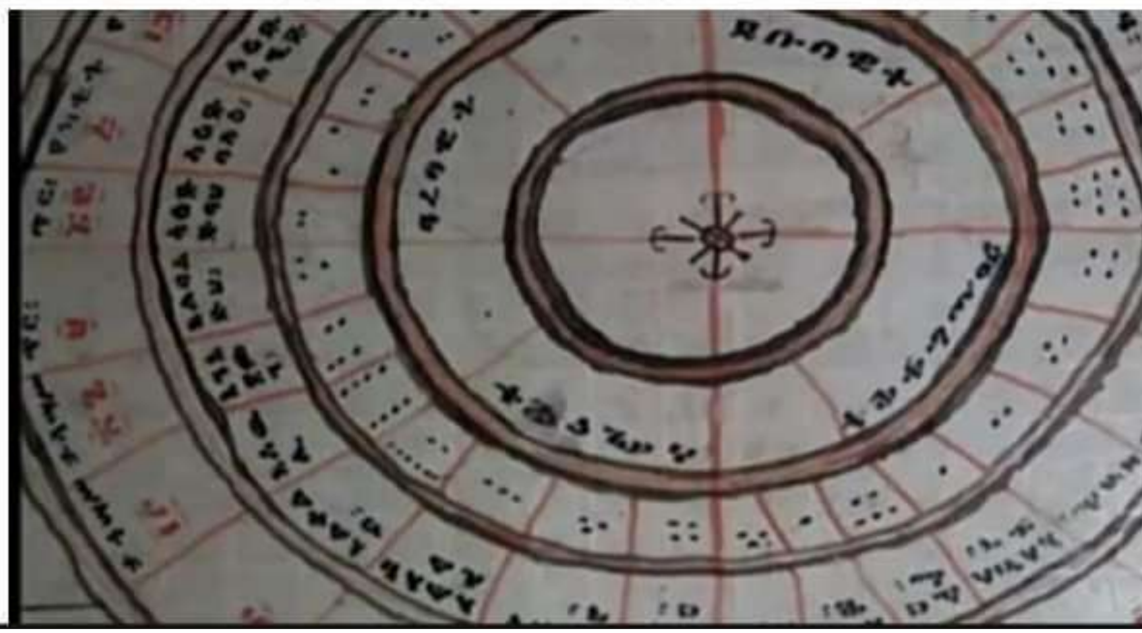

ሠ.

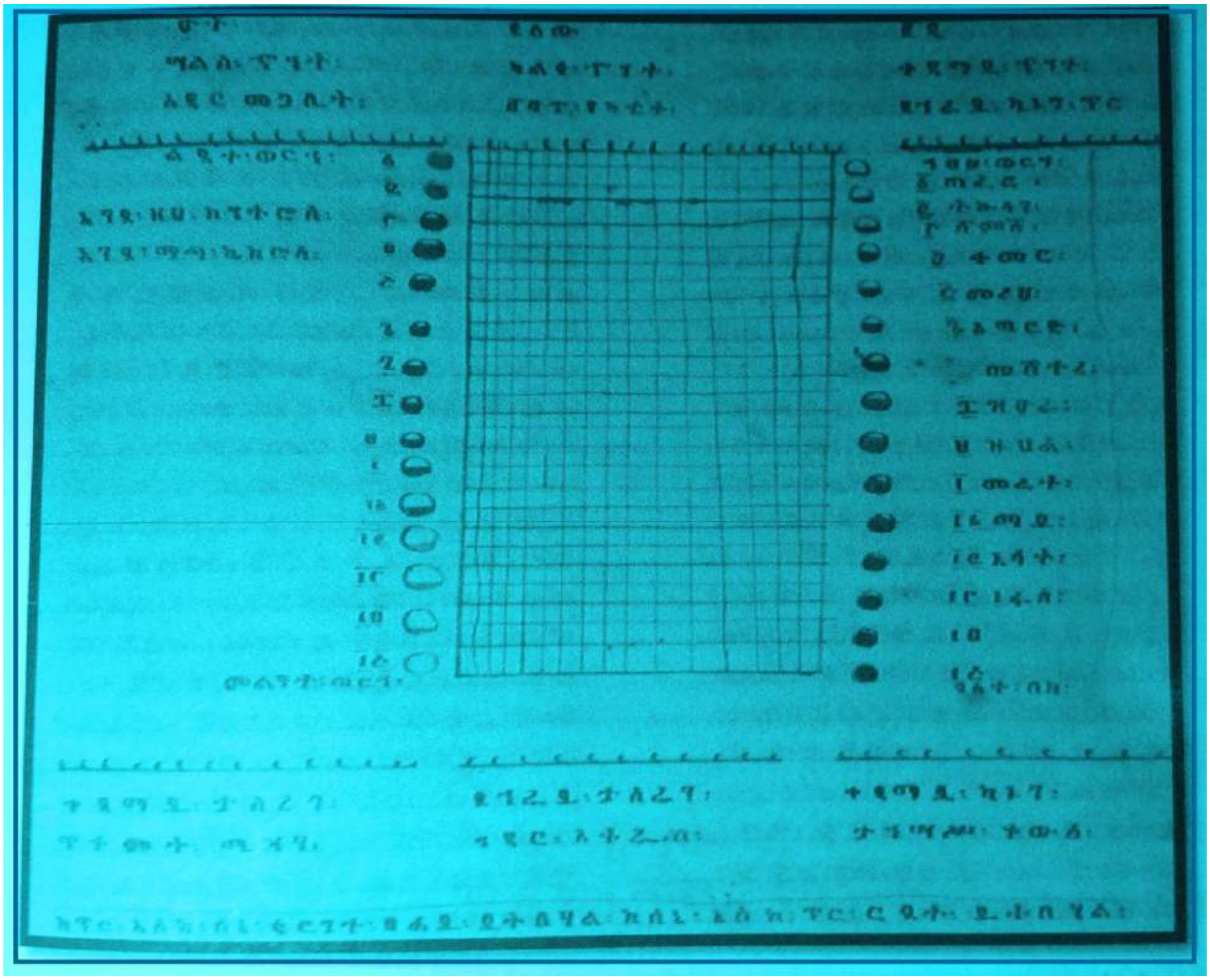

ረ.

ምስል 41. ሀ፣ ለ፣ ሐ፣ መ፣ ሠ እና ረ በአቢሲኒያ የሚታወቁት ሦስቱ ሕብረ ኮኮቦች፣ በአጋዚያን ዘመን የነበረ የዞዲያክ ስነ ክዋክብት ፈለክ የብራና ክታቦች እና የጨረቃ ምሉዕነትን የሚያሳይ የብራና ክታብ

ከላይ የተዘረዘሩትን የብራና ላይ ክታቦች በአውደ ነገስት ወፍካሬ ክዋክብት በ1953 ኢ.አ. ላይ ማግኘት ይቻላል፡፡

የብራና ወረቀት የሚሠራው የፍየል አልያም የከብት ቆዳ ተፍቆና ልሞ ፀሀይ ላይ በመወጥር ሲሆን ቀለሙ ደግሞ ከእንጆሪ፣ ከአበባ፣ ከቀይ ስር ወዘተ... በሙቀጫ ውስጥ በማሸት እና ለአንድ ወር ያህል ዘፍዝፎ በማስቀመጥ እንዲሁም መፃፊያው ደግሞ ከቀርከሃ ይሠራል፡፡

የኢየሩሳሌም ከተማ እና የ12ቱ ነገደ እስራኤላውያን ስርወ መንግስት መመሥረት

እስራኤል በመካከለኛው ምስራቅ ወይም በምዕራብ ኤዢያ ከሚገኙ ሀገራት መሀከል አንዷ ስትሆን የምትገኘውም ከሜዲትራንያን ባሕር ጠረፍ በስተደቡብ ምዕራብ እንዲሁም በቀይ ባሕር በሰሜን በኩል ሲሆን የሚያዋስኗትም በሰሜን ሊባኖስ፣ በሰሜን ምስራቅ ሴሪያ፣ በምሰራቅ ዮርዳኖስ፣ የጋዛ ሠርጥ በስተምዕራብ እና ዌስት ባንክ በስተምስራቅ በኩል ናቸው። ይህንንም የእስራኤል ሀገር አቀማመጥ በካርታ 24 ላይ መመልከት ይቻላል።

አብርሐም

በአብዛኛው የእስራኤል ሕዝቦች መሠረታቸው የአብርሐም የዘር ሐረግ ነው። የአብርሐም የዘር ሐረግ ደግሞ የሚመዘዘው ከሴም ልጆች አንዱ ከሆነው ከአርክፋስድ ነው። በእስራኤል ከአብርሐም ነገዶች ሌላ የካም ልጅ ከሆነው ከከንዓን የሚመዘዙ እንዲሁም የሴም ልጆች ከሆኑት ከአራም እና ከአሦር ከመሳሰሉት የሚመዘዙ ነገዶች ጭምር ይገኙበታል። የአብርሃምን የዘር ሐረግ በቻርት 2 እና በቻርት ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል።

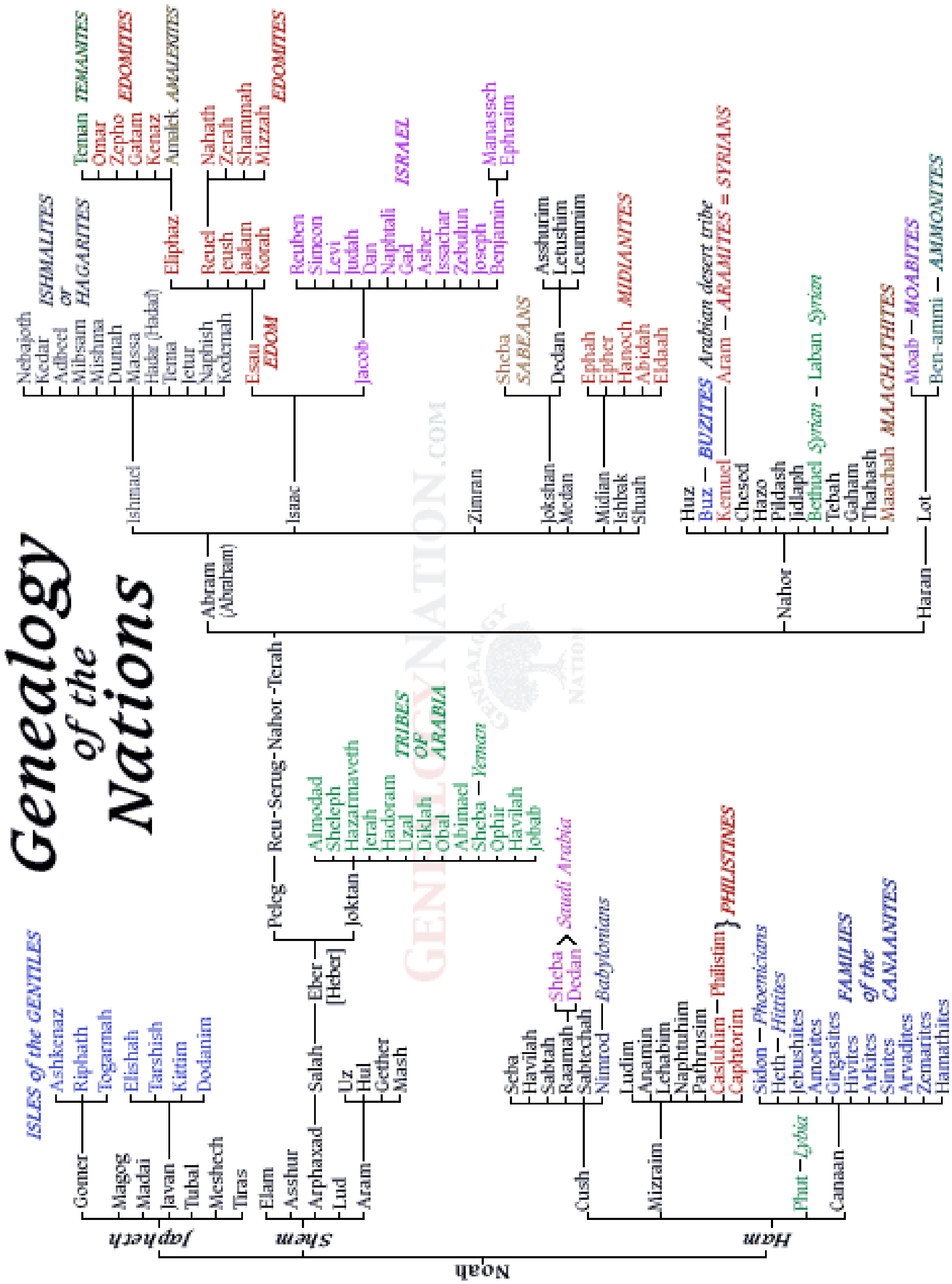
Genealogy of the Nations
Noah
Japheth
Gomer
Ashkenaz
Riphath
Togarmah
ISLES of the GENTILES
Magog
Madai
Javan
Elishah
Tarshish
Kittim
Dodanim
Tubal
Meshech
Tiras
Shem
Elam
Asshur
Arphaxad
Salah
Eber [Heber]
Peleg
Reu-Serug-Nahor-Terah
Joktan
Almodad
Sheleph
Hazarmaveth
Jerah
Hadoram
Uzal
Diklah
Obal
Abimael
Sheba
Yemen
Ophir
Havilah
Jobab
TRIBES OF ARABIA
Lud
Aram
Uz
Hul
Gether
Mash
Ham
Cush
Seba
Havilah
Sabtah
Raamah
Sheba
Dedan
Saudi Arabia
Sabtechah
Nimrod
Babylonians
Mizraim
Ludim
Anamim
Lehabim
Naphtuhim
Pathrusim
Casluhim
Philistim
PHILISTINES
Caphtorim
Phut
Lybia
Canaan
Sidon
Phoenicians
Heth
Hittites
Jebusites
Amorites
Girgasites
Hivites
Arkites
Sinites
Arvadites
Zemarites
Hamathites
FAMILIES of the CANAANITES
Abram (Abraham)
Ishmael
Nebajoth
Kedar
Adbeel
Mibsam
Mishma
Dumah
Massa
Hadar (Hadad)
Tema
Jetur
Naphish
Kedemah
ISHMAELITES or HAGARITES
Isaac
Esau
EDOM
Eliphaz
Teman
TEMANITES
Omar
Zepho
Gatam
Kenaz
EDOMITES
Amalek
AMALEKITES
Reuel
Nahath
Zerah
Shammah
Mizzah
EDOMITES
Jeush
Jaalam
Korah
Jacob
Reuben
Simeon
Levi
Judah
Dan
Naphtali
Gad
Asher
Issachar
Zebulun
Joseph
Manasseh
Ephraim
Benjamin
ISRAEL
Zimran
Jokshan
Sheba
SABEANS
Dedan
Asshurim
Letushim
Leummim
Medan
Midian
Ephah
Epher
Hanoch
Abidah
Eldaah
MIDIANITES
Ishbak
Shuah
Nahor
Huz
Buz
BUZITES
Arabian desert tribe
Kemuel
Aram
ARAMITES = SYRIANS
Chesed
Hazo
Pildash
Jidlaph
Bethuel
Syrian
Laban
Syrian
Tebah
Gaham
Thahash
Maachah
MAACHATHITES
Haran
Lot
Moab
MOABITES
Ben-ammi
AMMONITES
GENEALOGYNATION.COM

ሀ)

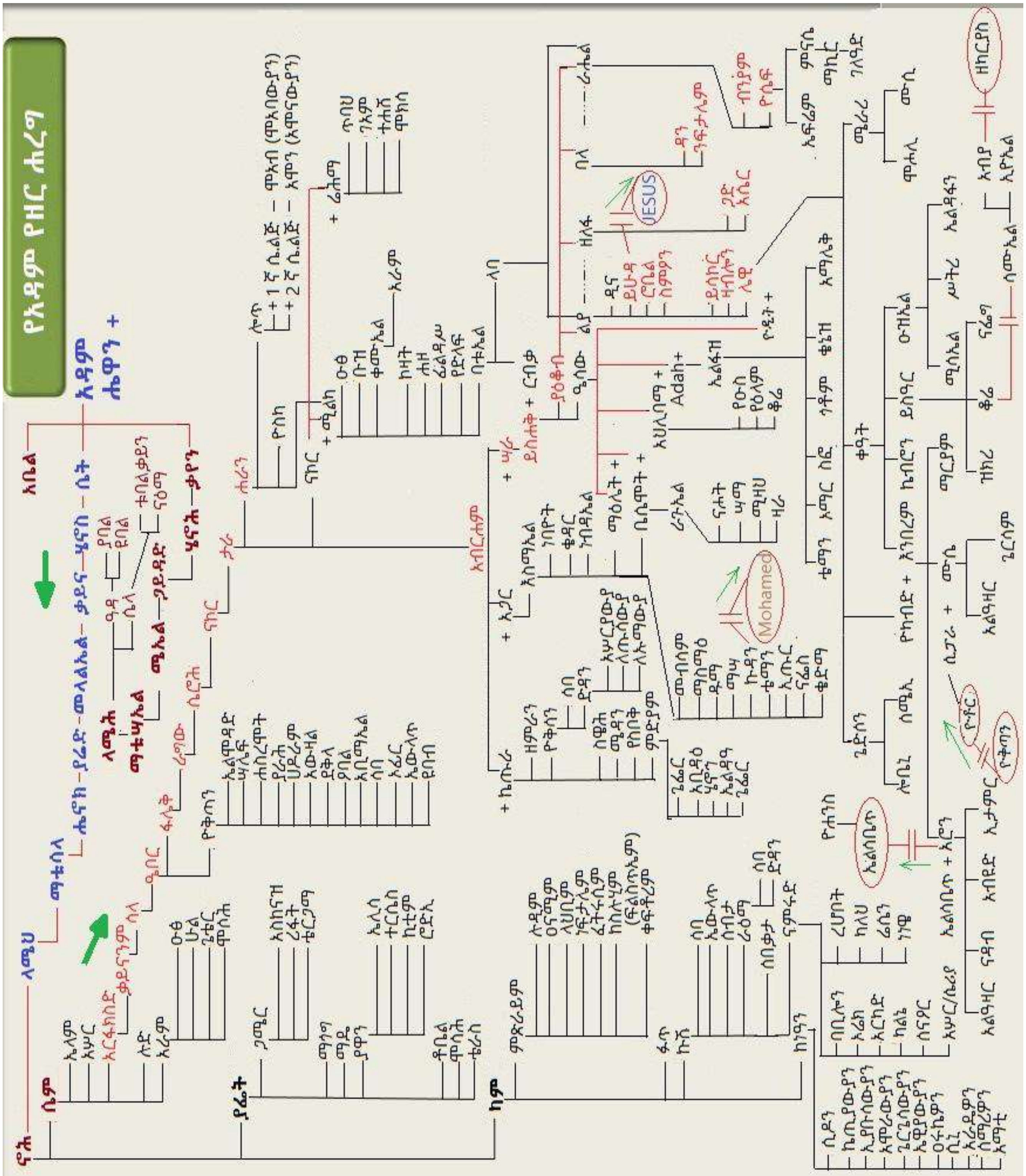

ለ)

ቻርት ሀ ለ እና ለ የአዳም የዘር ሐረግ (የአዳም፣ የሴም፣ የአብርሃም፣ የእስራኤል ወዘተ…)

በእስራኤል ታሪክ አብርሐም ጎልቶ የሚታወቅ ሲሆን አምላኩ እግዚአብሔር ባዘዘው አንድ ልጁን ይሥሐቅን ለመሠዋት እንዲያቀርብ ታዞ፤ ልጁም ይስሐቅ የአባቱን ፈቃድ ለመፈፀም በሞሪያም ምድር በአንዱ ተራራ ላይ ተገኝተው እግዚአብሔር ሌላ የሚሰዋ ነጭ በግ አቅርቦላቸው መስዋቱን በማቅረብ መታዘዝ ከመስዋትነት ይበልጣል የሚለውን ያሳየበት የታሪክ ክፍል ነበር፡፡ አብርሐምም ይስሐቅን ለመስዋት ሲያቀርብ በምስል 42 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡ ይህንንም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሦ እናገኘዋለን፡፡

(ኦሪት ዘ ፍጥረት 22፡1-14) ከነዚህም ነገሮች በኋላ እግዚአብሔር አብርሃምን ፈተነው፣ እንዲህም አለው፡፡ አብርሐም ሆይ፤ አብርሐምም፤ እነሆ አለሁ አለ፡፡ የምትወደውን አንድ ልጅህን ይስሐቅን ይዘህ ወደ ሞሪያም ምድር ሂድ፤ እኔም በምነግርህ በአንድ ተራራ ላይ በዚያ መስዋዕት አድርገህ ሠዋው አለ፡፡ አብርሐምም በማለዳ ተነሥቶ አህያውን ጫነ፣ ሁለቱንም ሎሌዎቹንና ልጁን ይሥሐቅን ከእርሱ ጋር ወሰደ፣ እንጨትንም ለመሥዋዕት ሰነጠቀ፤ ተነስቶም እግዚአብሔር ወዳለው ቦታ ሄደ፡፡ በሦስተኛውም ቀን አብርሐም ዓይኑን አነሣና ቦታውን ከሩቅ አየ፡፡ አብርሐምም ሎሌዎቹን አላቸው፡፡ አህያውን ይዛችሁ ከዚህ ቆዩ፤ እኔና ልጄ ወደዚያ ሄደን እንሰግዳለን፣ ወደ እናንተም እንመለሳለን፡፡ አብርሐምም የመሥዋዕቱን እንጨት አንስቶ ለልጁ ለይስሐቅ አሸከመው፤ እርሱም እሳቱንና ቢላዋውን በእጁ ያዘ፣ ሁለቱም አብረው ሄዱ፡፡ ይስሐቅም አባቱን አብርሐምን ተናገረው፡፡ አባቴ ሆይ አለ፤ እርሱም እነሆኝ፣

ካርታ 24. የእስራኤል ሀገር አቀማመጥ

ልጄ አለው፡፡ እሳቱና እንጨቱ ይኸው አለ፤ የመስዋዕቱ በግ ግን ወዴት ነው አለ፡፡ አብርሐምም ልጄ ሆይ፣ የመስዋዕቱ በግ እግዚአብሔር ያዘጋጃል አለው፡፡ ሁለቱም አብረው ሄዱ፡፡ እግዚአብሔርም ወዳለው ቦታ ደረሱ፤ አብርሐምም በዚያ መሠዊያውን ሠራ፣ እንጨትም ረበረበ፤ ልጁን ይስሐቅንም አስሮ በመሠዊያው በእንጨቱ ላይ አጋደመው፡፡ አብርሐምም እጁን ዘረጋ፣ ልጁንም ያርድ ዘንድ ቢለዋ አነሣ፡፡ የእግዚአብሔር መላክም ከሠማይ ጠራና፤ አብርሐም አብርሐም አለው፤ እርሱም እነሆኝ አለ፤ እርሱም፤ በብላቴናው ላይ እጅህን አትዘርጋ፣ አንዳችም አታድርግበት፤ አንድ ልጅህን ለእኔ አልከለከልህምና እግዚአብሔርን የምትፈራ እንደሆንህ አሁን አውቄአለሁ አለ፡፡ አብርሐምም ዓይኑን አነሣ፣ በኋላውም እነሆ አንድ በግ በዱር ውስጥ ቀንዶቹ በዕፀ ሳቤቅ ተይዞ አየ፤ አብርሐምም ሄደ በጉንም ወሰደው፣ በልጁም ፋንታ መሥዋት አድርጎ ሠዋው፡፡ አብርሐምም ያንን ቦታ ያህዌ ይርኤ ብሎ ጠራው፤ እስከ ዛሬም ድረስ በእግዚአብሔር ተራራ ይታያል ይባላል፡፡

ምስል 42. አብርሐም አንድ ልጁን ይሥሐቅን በሞሪያ ተራራ ላይ ለመሥዋት ሲያቀርብ

በኢብራይስጡ መፅሐፍ ቅዱስ መሠረት የተባበሩት የእስራኤል ንጉሣዊ ግዛት (United Monarchy) ከመምጣቱ በፊት የእስራኤል ነገዶች ይኖሩ የነበሩት በኮንፌዴሬሽን (Confederation) መልኩ ሲሆን ይመሩ የነበሩትም መሳፍንቶች (judges) ተብለው በሚጠሩት የአዶክ ካሪስማቲክ (ad hoc charismatic) መሪዎች ነበር። በዚህም አቤሜሌክ 1ኛ የተባለው የመሳፍንት መሪ በሤኬም (Shechem) እና በሚሎ ቤተሰብ (The house of Millo) (Bet Millo) በመሾም እስራኤልን ለሦስት ዓመታት ገዝቶ የነበረ ቢሆንም በቴቤዝ (Thebez) ጦርነት ላይ ሊገደል ችሏል።

ይሁን እንጂ በኮንፌዴሬት አገዛዝ ስር ባሉት እስራኤላውያን ዘንድ በአንድ ተጠቃሎ እና መንግስት መስርቶ የመኖር ፍላጎት እየጨመረ በመምጣቱ እንዲሁም በፍልስጤም እና በአካባቢው ካሉት ሌሎች አጎራባች ህዝቦች ተነሳሽነት እስራኤላውያን ወደ አንድ ሊጠቃለሉ ችለዋል። በዚህም የእግዚአብሔር ሰው ሳሙኤል ሳኦልን በመቀባት ሊያነግሰው ችሏል። ከዚህም ጊዜ አንስቶ የነበረው ወቅት ጥንታዊው የእስራኤል ዘመን (Iron Age) በመባል ይታወቃል።

በዚሁ የጥንታዊው የእስራኤል ዘመን በይሁዳ ግዛት ከተማነት እየተቆረቆረ የመጣበት ወቅት እንደነበር በፊንክሌስቲን (Finklestein) አማካይነት ቅርበት ቀያፋ (Khirbet Qeiyafa) ላይ በተደረገው የአርኪኦሎጂ ምርምር ለማወቅ ተችሏል። በዚህም በይሁዳ በ11ኛው ቅ.ል.ክ. (BCE) ገደማ አካባቢ ከተማነት እንደነበር ያሳያል።

የቅርበት ቀያፋ ሳተላይት ምስል

ጥንታዊው የእስራኤል ዘመን (Iron Age)

በኢብራይስጡ መፅሐፍ ቅዱስ መሠረት የተባበሩት የእስራኤል ንጉሣዊ ግዛት (United Monarchy) ወይም ጥንታዊው የእስራኤል ዘመን (1047 ቅ.ል.ክ. (BCE) - 930 ቅ.ል.ክ. (BCE)) (Iron Age) የሚባለው በእስራኤል እና በይሁዳ ነገዶች ለተገነባው ጥንታዊው የእስራኤል (የያዕቆብ) ግዛት ላይ ነግሠው በነበሩት በሳውል፣ በኢስባል፣ በዳዊት፣ በሰሎሞን እና በሮዓባም ነገሥታቶች የነበረው ዘመን ነው፡፡ የእስራኤል ነገድ እና የይሁዳ ነገድ ሁለቱም የሴም (የእስራኤል ወይም የያዕቆብ) ነገዶች ናቸው፡፡ ከእስራኤል ልጆች አንዱ የሆነው ዮሴፍ በጥንቱ ዘመን ጉልህ ታሪክ እንዳለው ይታወቃል፡፡

ዮሴፍ

የእስራኤል (የያዕቆብ) ልጆች ከልያ የወለዳቸው ሮቤል፣ ሥምዖን፣ ሌዊ፣ ይሁዳ፣ ይሣኮር፣ ዛብሎን እና ዲና፣ ከራሔል የወለዳቸው ዮሴፍ እና ብንያም፣ ከራሔል ገረድ ከባላ የወለዳቸው ዳን እና ንፍታሌም፣ ከልያ ገረድ ከዘለፋ የወለዳቸው ጋድ እና አሤር ናቸው፡፡ ይህን የእስራኤል ነገድ የዘር ሐረግ በቻርት 2 እና ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

እስራኤል ከልጆቹ ሁሉ ዮሴፍን አብልጦ ይወደው ነበር፡፡ ወንድሞቹ ግን በቅናት ደብድበው ጉድጓድ ውስጥ ጥለውት እንደገና ለእስማኤላውያን ነጋዴዎች በ20 ብር ሸጡት፡፡ ስለየሴፍ በታላቁ መፅሐፍ ውስጥ ብዙ ቦታ ተፅፎ እናገኘዋለን፡፡

(ኦሪት ዘፍጥረት 39:1-4) ዮሴፍ ግን ወደ ግብፅ ወረደ፤ የፈርዖን ጃንደረባ የዘበኞችም አለቃ የሚሆን የግብፅ ሠው ጲጥፋራ ወደ ግብፅ ካወረዱት ከእስማኤላውያን እጅ ገዛው፡፡ እግዚአብሔር ከዮሴፍ ጋር ነበረ፣ ሥራውም የተከናወነለት ሰው ሆነ፤ በግብፃዊው ጌታውም ቤት ነበረ፡፡ ጌታውም እግዚአብሔር ከእርሱ ጋር እንዳለ፣ እርሱ የሚሠራውንም ሁሉ እግዚአብሔር በእጁ እንዲያከናውንለት አየ፡፡ ዮሴፍም በጌታው ፊት ሞገስን አገኘ፤ እርሱንም ያገለግለው ነበር፤ በቤቱም ላይ ሾመው፣ ያለውንም ሁሉ በእጁ ሠጠው፡፡

(ኦሪት ዘፍጥረት 41:45-52) ፈርዖንም የዮሴፍን ስም ጸፍናት ፐዕናህ ብሎ ጠራው፤ የሄልዮቱ ከተማ ካህን የጲጥፋራ ልጅ የምትሆን አሰናትን አጋባው፡፡ ዮሴፍም በግብፅ ምድር ሁሉ ወጣ፡፡ ዮሴፍም በግብፅ ንጉሥ በፈርዖን ፊት ወጣ፣ የግብፅ ምድርንም ሁሉ ዞረ፡፡ በሰባቱም በጥጋብ

ዓመታት የምድሪቱ ፍሬ ክምር ሆነ። በግብፅ ምድር ሁሉ ያለውን የሰባቱን ዓመት እህል ሁሉ ሰበሰበ፣ እህልንም በከተሞቹ አደለበ፣ በየከተማይቱ ዙሪያ ያለውን የእርሻውን እህል ሁሉ በዚያው ከተተ። ዮሴፍም እንደ ባሕር አሸዋ እጅግ ብዙ የሆነ ስንዴን አከማቸ፣ መስፈርን እስኪተው ድረስ፤ ሊሥፍር አልተቻለምና። ለዮሴፍም የሄልዮቱ ከተማ ካህን የጲጥፋራ ልጅ አሰናት የወለደችለት ሁለት ልጆች የራብ ዘመን ገና ሳይመጣ ተወለዱለት። ዮሴፍም የበኩር ልጁን ስም ምናሴ ብሎ ጠራው፣ እንዲህ ሲል፤ እግዚአብሔር መከራዬን ሁሉ የአባቴንም ቤት አስረሳኝ፤ ሁለተኛውንም ስም ኤፍሬም ብሎ ጠራው፣ እንዲህ ሲል፤ እግዚአብሔር በመከራዬ አገር አፈራኝ።

በግብፅ ምድር የነበረውም የሰባቱ ዓመት ጥጋብ አለፈ፤ ዮሴፍም እንደተናገረ የሰባቱ ዓመት ራብ ጀመረ። በየሀገሩም ሁሉ ርሀብ ሆነ፤ በግብፅ ምድር ሁሉ ግን እህል ነበረ።

(ኦሪት ዘፍጥረት 42፡1-5) ያዕቆብ በግብፅ እህል እንዳለ ሰማ፣ ያዕቆብም ልጆቹን፤ ለምን እርስ በእርሳችሁ ትተያያላችሁ? አላቸው። እንዲህም አለ፤ እነሆ ስንዴ በግብፅ እንዲገኝ ሰምቼአለሁ፤ ወደዚያ ውረዱ፣ እንድንድንና እንዳንሞትም ከዚያ ሸምቱልን። የዮሴፍም አስሩ ወንድሞቹ ስንዴን ከግብፅ ይሸምቱ ዘንድ ወረዱ፤ የዮሴፍን ወንድም ብንያምን ግን ያዕቆብ ከወንድሞቹ ጋር አልሰደደውም። ምናልባት ክፉ እንዳያገኘው ብሎአልና። የእስራኤልም ልጆች ለህል ሸመታ ከመጡቱ ጋር ገቡ፤ ከነዓን ሀገር ራብ ነበረና።

(ኦሪት ዘፍጥረት 45፡9-11) አሁንም ወደ አባቴ ውጡ፣ እንዲህም በሉት። ልጅህ ዮሴፍ የሚለው ነገር ይህ ነው። እግዚአብሔር በግብፅ ምድር ሁሉ ላይ ጌታ አደረገኝ፤ ወደ እኔ ና አትዘገይ፤ በጌርሣምም (በራምሴ) ምድር ትቀመጣለህ፣ ወደ እኔም ትቀርባለህ፣ አንተና ልጆችህ የልጆችህም ልጆች፣ በጎችህና ላሞችህ ከብትህም ሁሉ። በዚያም አንተና የቤትህ ሰዎች የአንተ የሆነው ሁሉ እንዳትቸገሩ እመግባለሁ የራቡ ዘመን ገና አምስት ዓመት ቀርቷልና።

(ኦሪት ዘ ፍጥረት 46፡26-29) ከያቆብ ጋር ወደ ግብፅ የገቡት ሰዎች ሁሉ ከጉልበቱ የወጡት፣ ከልጆቹ ሚስቶች ሌላ፣ ሁላ ሥድሳ ሥድሥት ናቸው። በግብፅ ምድር የተወለዱት የዮሤፍም ልጆች ሁለት ናቸው፣ ወደ ግብፅ የገቡት የያዕቆብ ቤት ሰዎች ሁሉ ሰባ ናቸው። ይሁዳንም በጌሤም እንዲቀበለው በፊቱ ወደ የሴፍ ላከ፣ ወደ ጌሣም ምድርም ደረሱ። ዮሴፍም ሰረገላውን አዘጋጀ፣ አባቱንም እስራኤልን ሊገናኘው ወደ ጌሣም ወጣ፤ ባየውም ጊዜ በአንገቱ ላይ ወደቀ፣ አቅፎትም ረጅም ጊዜ አለቀሰ።

(ኦሪት ዘ ፍጥረት 47፡6-7) የግብፅ ምድር በፊትህ ናት፤ በመልካሙ ምድር አባትህንና ወንድሞችህን አኑራቸው፤ በጌሣም ምድር ይኑሩ፤ ከእነርሱም ውስጥ እውቀት ያላቸውን ሰዎች

ታውቅ እንደሆነ በእንስሶቼ ላይ አለቆች አድርጋቸው፡፡ ዮሴፍም ያዕቆብን አባቱን አስገብቶ በፈርዖን ፊት አቆመው፤ ያዕቆብም ፈርዖንን ባረከው፡፡

(ኦሪት ዘ ፍጥረት 47፡27-28) እስራኤልም በግብፅ ምድር በጌሣም አገር ተቀመጠ፤ ገዙአትም፣ ረቡ፣ እጅግም በዙ፡፡ ያዕቆብም (እስራኤልም) በግብፅ ምድር አስራ ሠባት አመት ተቀመጠ፤ ያዕቆብም መላው የሕይወቱ ዘመን መቶ አርባ ሰባት ዓመት ነው፡፡

(ኦሪት ዘ ፍጥረት 50፡13-14) ልጆቹም ወደ ከነዓን ምድር አጓዙት፣ ባለ ሁለት ክፍል በሆነች ዋሻም ቀበሩት፤ እርስዋም በመምሬ ፊት ያለች፣ አብርሃም ለመቃብር ርስት ከኬጣዊ ከኤፍሮን ከእርሻው ጋር የገዛት ዋሻ ናት፡፡ ዮሴፍና ወንድሞቹ አባቱንም ሊቀብሩ ከእርሱ ጋር የወጡት ሰዎች ሁሉ አባቱን ከከቀበረ በኂላ ወደ ግብፅ ተመለሱ፡፡

(ኦሪት ዘ ፍጥረት 50፡26) ዮሴፍም በመቶ አሥር ዓመት ዕድሜው ሞተ፤ በሽቱም አሹት፣ በግብጽ ምድር በሣጥን ውስጥ አኖሩት፡፡

ሙሴ

በዚሁ የጥንታዊው የእስራኤል ዘመን ከእስራኤል (ከያዕቆብ) የዘር ሐረግ ውስጥ በጉልህ የሚታወቀው አንዱ ሙሴ ነው፡፡ ይህንን የሙሴን የዘር ሐረግ በቻርት 2 እና መመልከት ይቻላል፡፡ እንደሚታወቀው በወቅቱ የነበረው የግብፅ ፈርዖን ሲሞት ከሱ በኂላ በመጣው የግብፅ ፋራዖ እና ተከታዮቹ በነበሩት የግብፃውያን ሹማምንቶች አማካይነት እስራኤላውያኖቹ በግብፅ ስለበዙ እና በተለያዩ ሥልጣን ላይ ስለነበሩ እየቆየ ሲሄድ ይገዙናል እንዲሁም ይወርሱናል ከሚል ዕሳቤ በመነሳት በቅናት እስራኤላውያኖችን ማሰቃየት ጀመሩ፡፡ ይህንን የእስራኤላውያኖች ስቃይ፣ የእግዚአብሔር በግብፅ ሀገር ላይ ያመጣውን መቅሰፍት እና በግብፅ ላይ ያስነሳቸውን ሙሴን እና ወንድሙ አሮንን በተመለከተ በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ በተለያዩ ቦታዎች ተፅፎ እናገኘዋለን፡፡

(ኦሪት ዘ ጸአት 1፡7-16) የእስራኤም ልጆች አፈሩ፣ እጅግም በዙ፣ ተባዙም፣ እጅግም ጸኑ፤ ምድሪቱም በእነርሱ ሞላች፡፡ በግብፅም ዮሴፍን ያላወቀ አዲስ ንጉስ ተነሣ፡፡ እርሱም ሕዝቡን፡፡ እነሆ፣ የእስራኤል ልጆች ሕዝብ ከእኛ ይልቅ በዝተዋል በርትተውማል፤ እንዳይበዙ፣ ሰልፍም በተነሳብን ጊዜ ጠላቶቻችንን አግዘው እንዳይወጉን ከምድሪቱ እንዳይወጡ፣ ኑ እንጠበብባቸው አለ፡፡ በብርቱ ሥራም ያስጨንቋቸው ዘንድ ግብር አስገባሪዎችን ሾሙባቸው፤ ለፈርዖንም ፊቶምንና ራምሴን ጽኑ ከተሞች አድርገው ሠሩ፡፡ ነገር ግን እንዳስጨነቋቸው መጠን እንዲሁ

በዙ፣ እጅግም ጸኑ፤ ከእስራኤልም ልጆች የተነሣ ተጸይፈዋቸው ነበር። ግብፃውያንም የእስራኤልን ልጆች በመከራ ገዟቸው። በጽኑ ሥራ፣ በጭቃ፣ በጡብም በእርሻም ሥራ ሁሉ፣ ሕይወታቸውን ያስመርሯቸው ነበር። የግብፅም ንጉሥ አንዲቱ ሲፓራ ሁለተኛይቱም ፉሐ የሚባሉትን የዕብራውያንን አዋላጆች እንዲህ ብሎ ተናገረ። እናንተ የዕብራውያን ሴቶች ስታዋልዱ፣ ለመውለድ እንደደረሱ ባያችሁ ጊዜ፣ ወንድ ቢሆን ግደሉት፣ ሴት ብትሆን ግን በሕይወት ትኑር።

(ኦሪት ዘ ጸአት 2፡1-5) ከሌዊ ወገንም አንድ ሰው ሄዶ የሌዊን ልጅ አገባ። ሴቲቱም ፀነሰች፣ ወንድ ልጅም ወለደች፤ መልካምም እንደሆነ ባየች ጊዜ ሦሥት ወር ሸሸገችው። ደግሞም ልትሸሽገው ባልቻለች ጊዜ፣ የደንገል ሣጥን ለእርሱ ወስዳ ዝፍትና ቅጥራን ለቀለቀችው፤ ሕፃኑንም አኖረችበት፤ በወንዝም ዳር ባለ በቄጤማ ውስጥ አስቀመጠችው። እህቷም የሚደረግበትን ታውቅ ዘንድ በሩቅ ቆማ ትጎበኘው ነበር። የፈርዖንም ልጅ ልትታጠብ ወደ ወንዝ ወረደች፤ ደንገጡሮቿም በወንዝ ዳር ይሄዱ ነበር፤ ሣጥኑም በቄጠማ ውስጥ አየች፣ ደንገጡሯንም ልካ አስመጣችው።

(ኦሪት ዘ ጸአት 2፡10) ሕፃኑም አደገ፣ ወደ ፈርዖንም ልጅ ዘንድ አመጣችው፣ ለእርሷም ልጅ ሆነላት። እኔ ከውኃ አውጥቼዋለሁና ስትልም ስሙንም ሙሴ ብላ ጠራችው።

(ኦሪት ዘ ጸአት 7፡7-12) ፈርዖንንም በተናገሩት ጊዜ ሙሴ የሰማንያ ዓመት ሰው ነበረ፣ አሮንም የሰማንያ ሦሥት ዓመት ሰው ነበረ። እግዚአብሔርም ሙሴንና አሮንን እንዲህ ሲል ተናገራቸው። ፈርዖን፤ ተአምራትን አሳዩኝ ሲላችሁ፣ አሮንን፤ በትርህን ወስደህ እባብ እንድትሆን በፈርዖን ፊት ጣላት በለው። ሙሴ እና አሮንም ወደ ፈርዖን ገቡ፣ እግዚአብሔርም እንዳዘዛቸው እንዲሁ አደረጉ፤ አሮንም በትሩን በፈርዖንና በባሮቹ ፊት ጣለ፣ እባብም ሆነች። ፈርዖንም ጠቢባንንና መተተኞችን ጠራ፤ የግብፅም ጠንቋዮች በአስማታቸው እንዲሁ ደግሞ አደረጉ። እያንዳንዳቸውም በትራቸውን ጣሉ፣ እባቦችም ሆኑ፤ የአሮን በትር ግን በትራቸውን ዋጠች።

(ኦሪት ዘ ጸአት 7፡20-22) ሙሴና አሮንም እግዚአብሔር እንዳዘዛቸው እንዲሁ አደረጉ፤ በትሩንም አነሣ፤ በፈርዖንና በባሪያዎቹም ፊት የወንዙን ውኃ መታ፤ የወንዙም ውኃ ሁሉ ተለውጦ ደም ሆነ። በወንዙም የነበሩ አሦች ሞቱ፤ ወንዙም ገማ፣ ግብፃውያንም ከወንዙ ውኃ ይጠጡ ዘንድ አልቻሉም ደሙም በግብፅ አገር ሁሉ ነበረ። የግብፅም ጠንቋዮች በአስማታቸው እንዲሁ አደረጉ፤ እግዚአብሔርም እንደተናገረ የፈርዖን ልብ ፀና፣ አልሠማቸውምም።

(ኦሪት ዘ ጸአት 8፡1-2) እግዚአብሔር ሙሴን ተናገረው፡፡ ወደ ፈርዖን ግባ እንዲህም በለው፡፡ እግዚአብሔር እንዲህ ይላል፡፡ ያገለግለኝ ዘንድ ሕዝቤን ልቀቅ፡፡ ለመልቀቅ እምቢ ብትል ግን እነሆ እኔ አገርህን ሁሉ በጓጉንቸሮች እመታለሁ፤

(ኦሪት ዘ ጸአት 8፡6-7) አሮንም በግብፅ ውኖች ላይ እጁን ዘረጋ፤ ጓጉንቸሮቹም ወጡ፣ የግብፅንም ሀገር ሸፈኑ፡፡ ጠንቋዮችም በአስማታቸው እንዲሁ አደረጉ፣ በግብፅም አገር ላይ ጓጉንቸሮችን አወጡ፡፡

(ኦሪት ዘ ጸአት 8፡16-18) እግዚአብሔርም ሙሴን አለው፡፡ አሮንን፤ በትርህን ዘርጋ፣ በግብፅም አገር ሁሉ ቅማል እንዲሆን የምድሩን ትቢያ ምታ በለው፡፡ እንዲሁም አደረጉ፤ አሮንም እጁን ዘረጋ፣ በበትሩም የምድሩን ትቢያ መታው፣ በሰውና በእንስሳ ላይ ቅማል ሆነ፤ በግብፅ አገር ሁሉ የምድር ትቢያ ሁሉ ቅማል ሆነ፡፡ ጠንቋዮችም በአስማታቸው ያወጡ ዘንድ እንዲሁ አደረጉ፣ ነገር ግን አልቻሉም፤ ቅማሉም በሰውና በእንስሳት ላይ ነበረ፡፡

(ኦሪት ዘ ጸአት 8፡20-22) እግዚአብሔርም ሙሴን አለው፡፡ ማልደህ ተነሣ፣ በፈርዖንም ፊት ቁም፤ እነሆ እርሱ ወደ ውኃ ይወርዳል፤ እንዲህም በለው፡፡ እግዚአብሔር እንዲህ ይላል፡፡ እንዲያገለግለኝ ህዝቤን ልቀቅ፡፡ ሕዝቤንም ባትለቅ፣ እነሆ በአንተ በባሪያዎችህም በሕዝብህም በቤቶችህም ላይ የዝንብ መንጎች እሰዳለሁ፤ የግብፃውያን ቤቶች የሚኖሩባትም ምድር ሁሉ በዝንብ መንጎች ይሞላሉ፡፡ በዚያን ቀን በመድር መካከል እኔ እግዚአብሔር እንደሆንሁ ታውቅ ዘንድ፣ በዚያ የዝንብ መንጋ እንዳይሆን ሕዝቤ የሚቀመጥባትን የጌሣምን ምድር እለያለሁ፡፡

(ኦሪት ዘ ጸአት 12፡40-43) የእስራኤልም ልጆች በግብፅ ምድር የተቀመጡት አራት መቶ ሠላሣ ዓመት ነው፡፡ እንዲህም ሆነ፤ አራት መቶ ሠላሣ ዓመት ከተፈፀመ በኋላ በዚያ ቀን የእግዚአብሔር ሠራዊት ሁሉ ከግብፅ ምድር ወጣ፡፡ ይህች ሌሊት ከከግብፅ ምድር ስላወጣቸው ለእግዚአብሔር የተጠበቀች ናት፤ ይህች ሌሊት በእስራኤል ልጆች ሁሉ ዘንድ እስከ ልጅ ልጃቸው ድረስ ለእግዚአብሔር የተጠበቀች ናት፡፡ እግዚአብሔርም ሙሴንና አሮንን አለ፤ ይህ የፋሲካ ህግ ነው፤ ከእርሱ እንግዳ ሠው አይብላ፡፡

የሙሴን ታሪክ ከዚህ በፊት በዮቶር ታሪክ ላይ በሥፋት ማየት እንደቻልን ማስታወስ ይኖርብናል፡፡ እንዲሁም በተመሣሣይ ከላይ በግብፅ ታሪክ ላይ ለማየት እንደቻልነው እና በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ እንደተጠቀሰው ሙሴ እና እስራኤሎች ከግብፅ የወጡት በንጉስ ፋራዖ ራምሰስ 2ኛ (Ramses II) (1279-1213 ቅ.ል.ክ. (BCE)) በነበረበት ወቅት በ1304-1237 ቅ.ል.ክ. (B.C.) ጊዜ እንደነበር ማወቅ ይኖርብናል፡፡ ሙሴ በግብፅ ፈርዖን ቤተ መንግስት ውስጥ በፈርዖኑ ፊት ከወንድሙ አሮን ጋር መቋሚያውን በትር እባብ በማድረግ የፈርዖንን እባብ

ስትውጥ ተዓምር ሲያደርግ እና እስራኤላውያኖችን ከግብፅ ሀገር አውጥቶ የኤርትራን ባህር በእግዚአብሔር ኃይል ከፍሎ ሲያሻግራቸው በምስል 43 እና 44 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

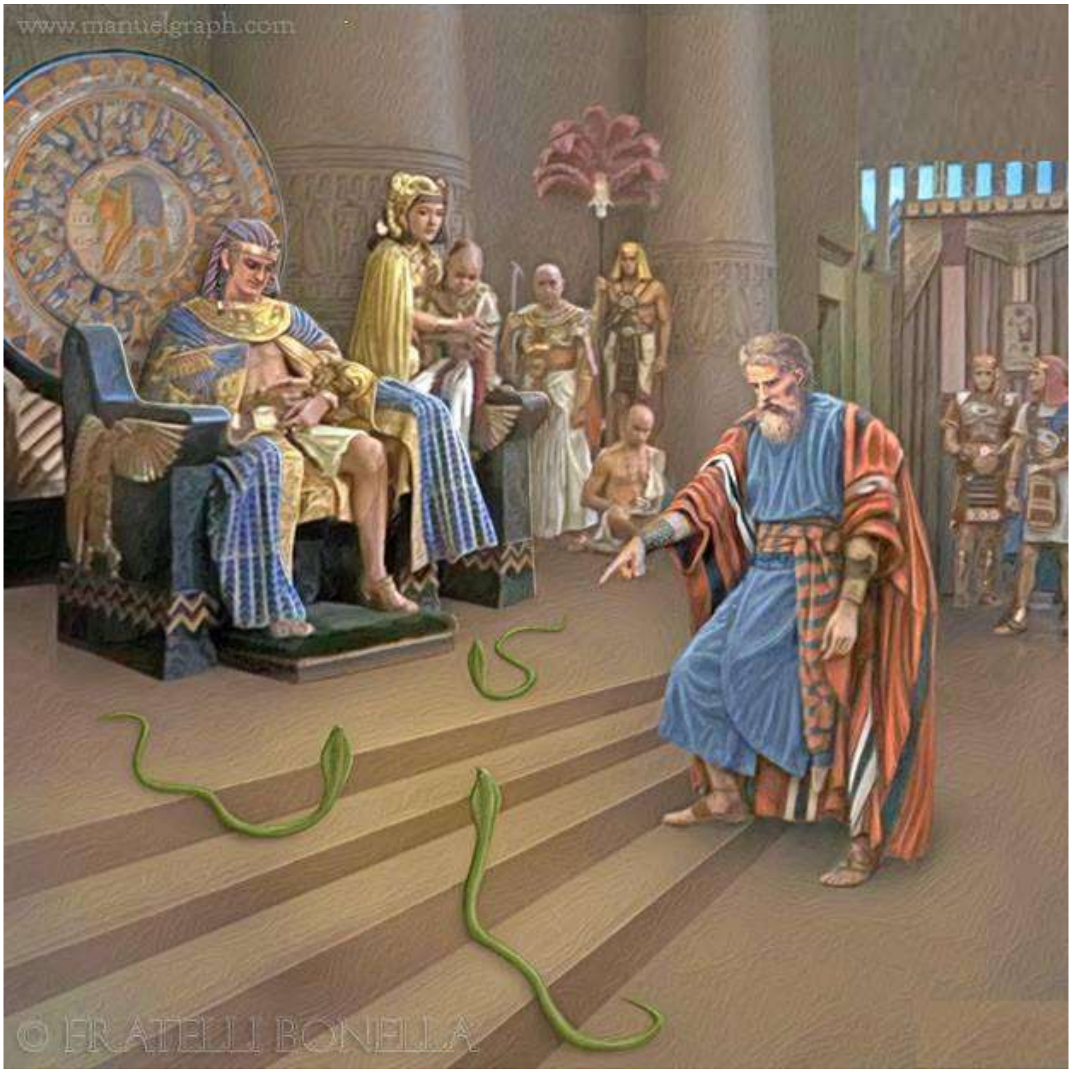

ምስል 43. ሙሴ ከወንድሙ አሮን ጋር በግብፁ ፈርዖን ፊት በትሩን እባባብ በማድረግ የፈርዖኑን እባብ ስትውጥ ተዓምር ሲያደርግ

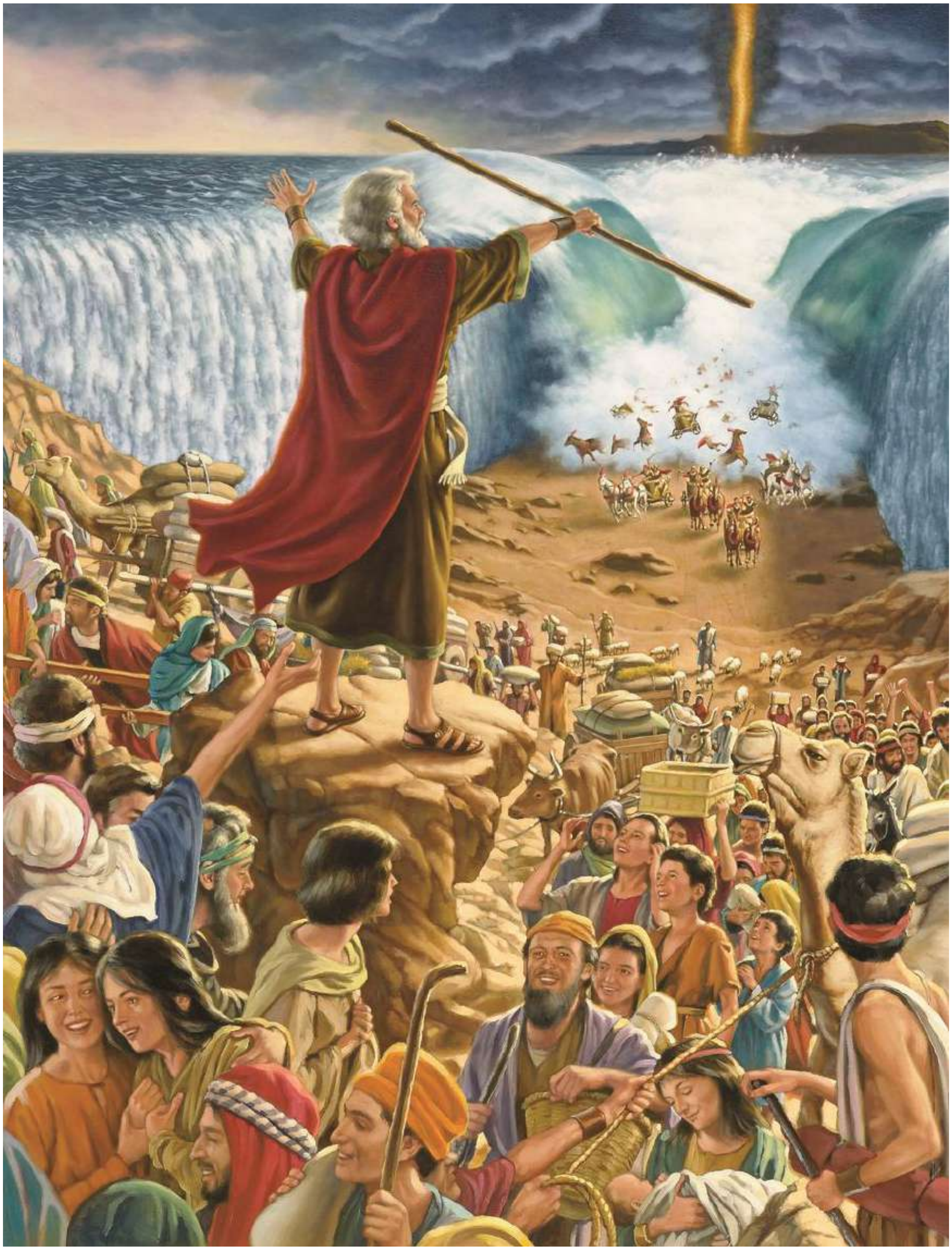

ምስል 44. ሙሴ የእስራኤልን ህዝብ ከግብፁ ፈርዖን አላቆ የኤርትራን ባህር ከፍሎ ሲያሻግራቸው

በተመሣሣይ ሙሴ እና እስራኤላውያኖቹ በእግዚአብሔር ቃል የተገባላቸውን የከንዓንን ምድር ለመውረስ በጉዞ ላይ ሳሉ እግዚአብሄር ሙሴን በሲና ተራራ ላይ ጠርቶ ሕግ እና ሥርዓት ያለበትን (አሥርቱ ትዕዛዛት ያለበትን) ፅላት ሠጥቶታል፡፡ ይህንንም ፅላት በምስል 45 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

(ኦሪት ዘ ጸአት 24፡12-18) እግዚአብሔርም ሙሴን፤ ወደ እኔ ወደ ተራራው ውጣ፣ በዚያም ሁን፤ እነርሱን ታስተምር ዘንድ እኔ የፃፍሁትን ህግ እና ትዕዛዝ የድንጋይም ጽላት እሰጥሀለሁ አለው፡፡ ሙሴና ሎሌው እያሱ ተነሡ፤ ሙሴም ወደ እግዚአብሔር ተራራ ወጣ፡፡ ሽማግሌዎችንም፤ ወደ እናንተ እስክንመለስ ድረስ በዚህ ቆዩን፤ አሮንና ሖርም እነሆ ከእናንተ ጋር ናቸው፣ ነገረኛም ቢኖር ወደ እነርሱ ይምጣ አላቸው፡፡ ሙሴም ወደ ተራራ ወጣ፣ ደመናውም ተራራውን ሸፈነው፤ በሰባተኛውም ቀን ከደመና ውስጥ ሙሴን ጠራው፡፡ በተራራው ራስ ላይ በእስራኤል ልጆች ፊት የእግዚአብሔር ክብር መታየት እንደሚያቃጥል እሳት ነበረ፡፡ ሙሴም ወደ ደመናው ውስጥ ገባ፤ ወደ ተራራውም ወጣ፤ ሙሴም በተራራው ላይ አርባ ቀን አርባ ሌሊትም ቆየ፡፡

ምስል 45. ሙሴ በሞሪያ ተራራ ላይ ከእግዚአብሔር አስርቱ ትዕዛዛት ያለበትን ፅላት ሲቀበል

ሌላው እግዚአብሔር ለሙሴ የፅላቱ ማደሪያ የሚሆን ታቦት እንዲሠራ አዞታል። ይህንንም ታቦት ሙሴ ዕጣን ሲያጥን በምስል 46 ላይ መመልከት ይቻላል።

(ኦሪት ዘ ጸአት 25፡8-40) በመካከላቸውም አድር ዘንድ መቅደስ ይሥሩልኝ። እኔ እንደማሳይህ ሁሉ፣ እንደማደሪያው ምሳሌ እንደ ዕቃውም ሁሉ ምሳሌ፣ እንዲሁ ሥሩት። ከግራር እንጨትም ታቦትን ይሥሩ፤ ርዝመቱ ሁለት ክንድ ተኩል፣ ቁመቱም አንድ ተኩል ይሁን። በውስጥ እና በውጭም በጥሩ ወርቅ ለብጠው፤ በእርሱም ላይ በዙሪያው የወርቅ አክሊል አድርግለት። አራት የወርቅ ቀለበቶችም አድርግለት፣ እነርሱንም በአራቱ እግሮቹ ላይ አኑር፤ በአንድ ወገን ሁለት ቀለበቶች፣ በሌላው ወገን ሁለት ቀለበቶች ይሁኑ። መሎጊያዎችንም ከግራር እንጨት ሥራ፣ በወርቅም ለብጣቸው። ለታቦቱ መሸከሚያ በታቦቱ ጎን ባሉት ቀለበቶች መሎጊያዎችን አግባ። መሎጊያዎቹም በታቦቱ ቀለበቶች ውስጥ ይኑሩ፣ ከቶም አይውጡ። በታቦቱም ውስጥ እኔ የምሠጥህን ምስክር ታስቀምጣለህ። ከጥሩ ወርቅም ርዝመቱ ሁለት ክንድ ተኩል፣ ወርዱም አንድ ክንድ ተኩል የሆነ የስርየት መክደኛ ሥራ። ሁለት ኪሩቤል ከተቀጠቀጠ ወርቅ ሥራ፣ በስርየት መክደኛው ላይ በሁለት ወገን ታደርጋቸዋለህ። ከስርየት መክደኛውም ጋር አንዱን ኪሩብ በአንድ ወገን፣ ሁለተኛውንም ኪሩብ በሌላው ወገን አድርገህ በአንድ ላይ ትሠራዋለህ። ኪሩቤልም ክንፎቻቸውን ወደ ላይ ይዘረጋሉ፣ የስርየት መክደኛውንም በክንፎቻቸው ይሸፍናሉ፣ ፊታቸውም እርስ በእርሱ ይተያያል፤ የኪሩቤልም ፊቶቻቸው ወደ ስርየት መክደኛው ይመለከታሉ። የስርየት መክደኛውንም በታቦቱ ላይ ታደርገዋለህ፤ እኔም የምሰጥህን ምስክር በታቦቱ ውስጥ ታኖረዋለህ። በዚያም ከአንተ ጋር እገናኛለሁ፤ የእስራኤልን ልጆች ታዝዝ ዘንድ የምሰጥህን ነገር ሁሉ፣ በምስክሩ ታቦት ላይ ባለው በሁለት ኪሩቤል መካከል፣ በስርየት መክደኛውም ላይ ሆኜ አነጋግርሃለሁ። ርዝመቱም ሁለት ክንድ፣ ወርዱም አንድ ክንድ፣ ቁመቱ አንድ ክንድ ተኩል የሆነ ገበታ ከግራር እንጨት ሥራ። በጥሩም ወርቅ ትለብጠዋለህ፤ በዙሪያውም የወርቅ አክሊል አድርግለት፤ በዙሪያውም አንድ ጋት የሚያህል ከፈፍ አድርግለት፤ የወርቅም አክሊል በከፈፉ ዙሪያ አድርግለት። አራትም የወርቅ ቀለበቶች አድርግለት፤ ቀለበቶቹንም አራት እግሮቹ ባሉበት በአራቱ ማዕዘኖች አድርግ። ገበታውንም ለመሸከም መሎጊያዎቹ እንዲሠኩባቸው ቀለበቶቹ በከፈፉ አቅራቢያ ይሁኑ። ገበታውን ይሸከሙባቸው ዘንድ መሎጊያዎቹን ከግራር እንጨት ሠርተህ በወርቅ ለብጣቸው። ለማፍሠሻም ይሆኑ ዘንድ ወጭቶቿን ጭልፋዎችዋንም ጽዋዎችዋንም አድርግ፤ እነሡም ከጥሩ ወርቅ አድርጋቸው። በገበታውም ላይ የገፅ ህብስት ሁል ጊዜ በፊቴ ታደርጋለህ፡ ፡ መቅረዝንም ከጥሩ ወርቅ አድርግ፤ መቅረዙ ከእግሩና ከአገዳው ጋር በተቀጠቀጠ ሥራ ይደረግ፤ ጽዋዎቹም ጉብጉቦቹም አበቦቹም አንድነት በእርሱ ይደረጉበት። በስተጎኑ ስድስት ቅርንጫፎች በሌላ ወገን ይውጡ። በአንደኛውም ቅርንጫፍ ጉብጉብ እና አበባ ሦሥትም የለውዝ አበባ የሚመስሉትን ጽዋዎች፣ በሁለተኛውም ቅርንጫፍ ጉብጉብና አበባ ሦስትም

የለውዝ አበባ የሚመስሉትን ጽዋዎች፤ እንዲሁም ከመቅረዙ ለሚወጡ ለስድስቱ ቅርንጫፎች አድርግ። በመቅረዙም ጉብጉቦቹንና አበቦቹን አራትም የለውዝ አበባ የሚመስሉትን ጽዋዎች አድርግ። ከመቅረዙ ለሚወጡ ለስድስቱ ቅርንጫፎች ከሁለት ቅርንጫፎች በታች አንድ ሆኖ የተሠራ አንድ ጉብጉብ፣ ከሁለትም ቅርንጫፎች በታች አንድ ሆኖ የተሠራ አንድ ጉብጉብ፣ ደግሞ ከሁለት ቅርንጫፎች በታች አንድ ሆኖ የተሠራ አንድ ጉብጉብ ይሁን። ጉብጉቦቹና ቅርንጫፎቹ ሁሉ ከእርሱ ጋር አንድ ይሁኑ፤ ሁሉም አንድ ሆኖ ከተቀረጸ ከጥሩ ወርቅ ይደረግ። ሰባቱንም መብራቶች ሥራ፤ በፊቱ ያበሩ ዘንድ መብራቱን ያቀጣጥሏቸዋል። መኮስተሪያዎችዋን የኵስታሪ ማድረጊያዎችዋንም ከጥሩ ወርቅ አድርግ። መቅረዙም ዕቃውም ሁሉ ከአንድ መክሊት ጥሩ ወርቅ አድርግ። መቅረዙም ዕቃውም ሁሉ ከአንድ መክሊት ጥሩ ወርቅ ይሠሩ። በተራራ ላይ እንዳሳየሁህ ምሳሌ እንድትሠራ ተጠንቀቅ።

ምስል 46. ሙሴ የእግዚአብሔርን ታቦት በዕጣን ሲያጥን

ሙሴና ወንድሙ አሮን ከታቦቱ ጋር እስራኤሎችን ይዘው ወደ ከንዓን በሚጓዙበት ወቅት እሰራኤላውያኖቹ ብዙ ቀን በመንገድ ላይ ስለነበሩ በቃዴስም ውሃ ባጡ ጊዜ ለምን ከግብፅ አምጥታችሁ እዚህ በርሃ አመጣችሁን እያሉ የተደረገላቸውን ያን ሁሉ ረስተው ያጉረመርሙባቸው እንዲሁም የራሳቸውንም ጣኦት እስከመስራት ደርሰው ነበር። እነርሱም በእሰራኤላውያኖቹ ይናደዱ ስለነበር ብዙ ፈተናዎች ገጠማቸው። ፈተናውን ግን ማለፍ አልቻሉም። እግዚአብሔርም "በእስራኤል ልጆች ፊት ትቀድሱኝ ዘንድ በእኔ አላመናችሁምና ይህንን ሕዝብ ወደ ሰጠኋችሁ የተስፋይቱ ምድር አትገቡም" አላቸው። እንዳላቸውም ሳይገቡ በጉዞ ላይ ሳሉ ሞቱ።

(ኦሪት ዘኁልቅ 20፡12-13) እግዚአብሔርም ሙሴንና አሮንን በእስራኤል ልጆች ፊት ትቀድሱኝ ዘንድ በእኔ አላመናችሁምና ስለዚህ ወደ ሠጠኋችሁ ምድር ይህንን ጉባኤ ይዛችሁ አትገቡም አላቸው። የእስራኤል ልጆችበእግዚአብሔር ላይ ጠብ ያደረጉበት፣ እርሱም ቅዱስ መሆኑን የገለጠበት ይህ የመሪባ ውኃ ነው።

እስራኤሎች ወደ ከንዓን ከገቡ በኋላ ብዙ ጊዜ ጦርነት የሚከፍቱባቸው ፍልስጤማውያን ነበሩ። ነገር ግን እግዚአብሔር ከእስራኤላውያኖች ጋር ስለነበር ሳሙኤልን በማስነሳት በሳሙኤል አማካይነት ንጎሥችን ያነግስላቸው ነበር። በዚሁ የእግዚአብሔር ሠው ሳሙኤል በነበረበት ወቅት የእግዚአብሔር ታቦትም በፍልስጤማውያኖች ተወስዳ በዛው ሀገር ታላላቅ ታምራትን አድጋ መቅሠፍት ስላመጣችባቸው ሊመልሷት ችለው ነበር። ከነዚህ ከፍልስጤማውያኖች እስራኤሎችን ይታደጋቸው ዘንድ በሳሙኤል ዘይት ተቀብቶ የነገሠው የመጀመሪያው የእስራኤላውያኖች መሪ ንጉሥ ሳኦል ነው። ይሁን እንጂ ብዙ ጊዜ ለእግዚአብሔር ባለመታዘዙ ምክንያት እግዚአብሔር ሳሙኤልን ወደ እሴይ ቤት ልኮ ከእሴይ 8ቱ ልጆች ታናሽ የነበረውን ዳዊትን እንዲቀባው አድርጎ ሊያነግሠው ችሎ ነበር። ከላይ የተዘረዘሩትን ታሪኮች በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሶ እናገኘዋለን።

(መፅሐፈ ሳሙኤል 5፡1-7) ፍልስጤማውያንም የእግዚአብሔርን ታቦት ወሰዱ፤ ከአቤንኤዘርም ወደ አዛጦን ይዘውት መጡ። ፍልስጤማውያንም የእግዚአብሔርን ታቦት ወስደው ወደ ዳጎን ቤት አገቡት፣ በዳጎንም አጠገብ አኖሩት። በነጋውም የአዛጦን ሠዎች ማለዱ፤ እነሆም፣ ዳጎን በእግዚአብሔር ታቦት ፊት በምድር ላይ በግምባሩ ወድቆ ነበር፤ ደጎንንም አንሥተው ወደ ሥፍራው መለሡት። በነጋውም ማለዱ፣ እነሆም፣ ዳጎን በእግዚአብሔር ታቦት ፊት በምድር ላይ በግምባሩ ወድቆ ነበር፤ የዳጎንም ራስ እጆቹም ተቆርጠው በመድረኩ ላይ ወድቀው ነበር፤ የዳጎንም ደረት ብቻውን ቀርቶ ነበር። ስለዚህም የዳጎን ካህናት ወደ ዳጎንም ቤት የሚገቡት ሁሉ በአዛጦን ያለውን የዳጎንን መድረክ እስከ ዛሬ ድረስ አይረግጡም። የእግዚአብሔርም እጅ በአዛጦን ሠዎች ላይ ከበደች፣ አጠፋቸውም፣ አዛጠንና ድንበራቸውንም በእባጭ መታቸው።

የአዛጦንም ሠዎች እንዲህ እንደሆነ ባዩ ጊዜ፤ እጁ በእኛና በአምላካችን በዳጎን ላይ ጠንክራለችና የእስራኤል አምላክ ታቦት በእኛ ዘንድ አይቀመጥ አሉ።

(መፅሐፈ ሳሙኤል 7:1) የቂታርያ ሠዎችም መጥተው የእግዚአብሔርን ታቦት አወጡ፣ በኮረብታውም ላይ ወዳለው ወደ አሚናዳብ ቤት አስገቡት፤ የእግዚአብሔርም ታቦት እንዲጠብቅ ልጁን አልዓዛርን ቀደሱት።

በአጠቃላይ በጥንታዊው የእስኤል ግዛት ላይ የተነሡ ነገስታቶች ሳዖል፣ ኢያቡስቴ፣ ዳዊት፣ ሰሎሞን፣ ሮአባም ወዘተ... ዋናዎቹ ናቸው። ለሙሴም ፅላት እና ማደሪያውን ታቦት የሚቀመጥበት የመጀመሪያውን ቤተ መቅደስ ያሠራለት የንጉስ ዳዊት ልጅ ንጉስ ሰሎሞን ነው፡ ፡ በአጠቃላይ የጥንታዊውን የእስራኤል ግዛት ሲመሩ የነበሩ ነገሥታትን በሠንጠራዥ 4 እንዲሁም የነገስታቶቹን ሐረግ በቻርት ላይ መመልከት ይቻላል።

የጥንት እስራኤል ዘመን/Iron Age	
Period/ነገስታቶቹ የገዙበት ዘመን	Kings/ነገስታቶች
1047—1010 BCE	ሳኦል/Saul
1010—1008 BCE	ኢያቡስቴ/Ishbaal/Ish Bosheth
1008—970 BCE	ዳዊት/David
970—931 BCE	ሰሎሞን/Solomon
931—930 BCE	ሮብዓም/Rehoboam
የሳኦል ከፍታ/Saul's ascension	c. 1047 BCE
የጀሮባአምስ አመፅ/Jeroboam's Revolt	930 BCE

ሠንጠረዥ 4. የጥንት እስራኤል ነገሥታት

በእስራኤል ታሪክ ውስጥ የሚታወቁት የታሪክ ዘመናት በሁለት ዓይነት የሚታወቅ ሲሆን አንደኛው፡-

- የጥንት እስራኤል ዘመን 1ኛ/Iron Age I: 1200 - 1000 ቅ.ል.ክ. (BCE)
- የጥንት እስራኤል ዘመን 2ኛ/Iron Age II: 1000 - 586 ቅ.ል.ክ. (BCE)
- ኒዎ-ባቢሎናውያን ዘመን/Neo-Babylonian: 586 - 539 ቅ.ል.ክ. (BCE)
- ፐርሺያውያን ዘመን/Persian: 539 - 332 ቅ.ል.ክ. (BCE)
- የሄለኒስቲካውያን ዘመን/Hellenistic: 333 ቅ.ል.ክ. (BCE) - 53 ዓ.ም. (CE)

ሁለተኛው ደግሞ

- የመጀመሪያው ቤተ መቅደስ ዘመን/First Temple period፡ 1000-586 ቅ.ል.ክ. (BCE)
- የሁለተኛው ቤተ መቅደስ ዘመን/Second Temple period፡ 516 ቅ.ል.ክ. (BCE) - 70 ዓ.ም. (CE)

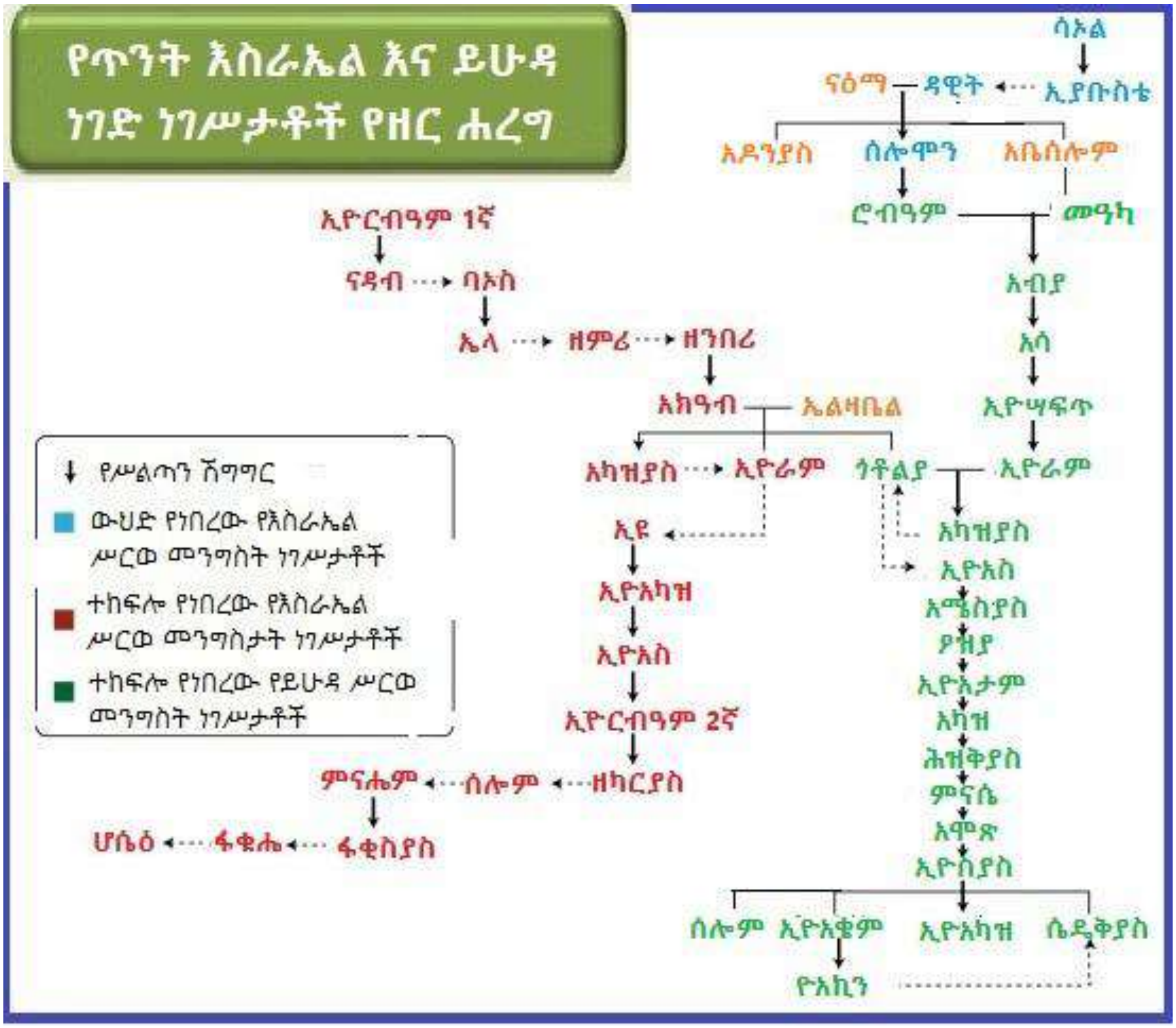

ቻርት 48. የጥንታዊው የእስራኤል እና የይሁዲዎች ነገስታት ሐረግ

በዚሁ የጥንታ የእስራኤል ዘመን የተለያዩ ነገሥታቶች ተነሥተው ሲያስተዳድሩ የነበረ ቢሆንም አቅማቻው በተዳከመ ጊዜ የውጭ ወራሪዎች እየመጡ በቅኝ ግዛት ሲይዟቸውም ነበር፡፡ እሰርኤል በቅኝ ግዛት ሥትወድቅ የነበሩ ነገሥታቶች ናዳብ፣ ኤላ፣ ኤልዛቤል፣ ኢዮራም፣ ዘካርያስ፣ ሰሎም፣ ፋቂስያስ እና ፋቂሔ ሲሆኑ በይሁዳም ግዛት እንደዚሁ በቅኝ ግዛት ሲወረር የነበሩ ነገሥታቶች አካዝያስ፣ ኢዮአስ፣ አሜስያስ፣ እና አሞጽ ነበሩ፡፡ በጥንት እስኤል ዘመን ጠንከር ያለ ሥርወ መንግስት መሥርተው የገዙ እና ታሪካቸው በጉልህ የሚታወቁም ነገሥታቶች ነበሩ፡፡ ከነዚህም ውስጥ በቅደም ተከተል ኢዮርብዓም 1ኛ፣ ባኦስ፣ ዘንበሪ፣ ኢዩ እና ምናሔም ናቸው፡፡ ከዚህ በተጨማሪ ከነዚሁ ነገሥታት ውስጥ ግዛታቸውንም በማስተዳደር

እየሰሩ ፃዲቅ የነበሩ ነገሥታቶችም ነበሩ፡፡ እነዚም ነገሥታቶች ዳዊት፣ ኢዩ፣ኢዮሣፍጥ፣ ኢዮአስ፣ አሜስያስ፣ ዓዛርያስ (ያዝያ)፣ ኢዮአታም፣ ሕዝቅያስ እና ኢዮስያስ ናቸው፡፡

አብዛኛው ጊዜ የጥንት እስራኤል ነገሥታቶች ሲሾሙ በወቅቱ በነበሩ በሕዝብ ተቀባይነት ያላቸው እና ከእግዚአብሔር ጋር ጥብቅ ግንኙነት የነበሩ እንዲሁም ለእግዚአብሔር ታማኝ የነበሩ እና በራዕይ እየተገለፀላቸው ህዝበ እስራኤልን ሲያገለግሉ የነበሩ ነቢያቶች ነበሩ፡፡ እነዚህ ነቢየቶች በየወቅቱ እየተቀያየሩ ሲያገለግሉ የነበረ ሲሆን እነርሱም ሳሙኤል፣ ናታን፣ ኤልለስ፣ ኤልሣዕ፣ አሞጽ፣ ሆሴ፣ ዮናስ፣ ኢሳይያስ፣ ሚካ፣ ሶፎንያስ፣ ኤርምያስ፣ ናሆም፣ እና ዕንባቆም ነበሩ፡፡ በአጠቃላይ በዚሁ የጥንታዊ እስራኤል እና ይሁዳ ግዛት ነግሰው የነበሩ ነገሥታቶች፣ አቅራቢያ የሚሆን የነገሱበት ጊዜ (ወደ ላይ በመውጣት በነገሥታቱ ዘመን የተሰላ)፣ ሥርወ መንግስታቶቹ በሚያበቁበት ወቅት የነበሩ ነገሥታቶች፣ በቅኝ ግዛት ወድቀው በነበሩበት ወቅት የነበሩ ነገስታቶች እና በነገሥታቱ ዘመን ሕዝቡን ሲያገለግሉ የነበሩ ነብያቶችን ከዚህ በታች ባለው በቻርት ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

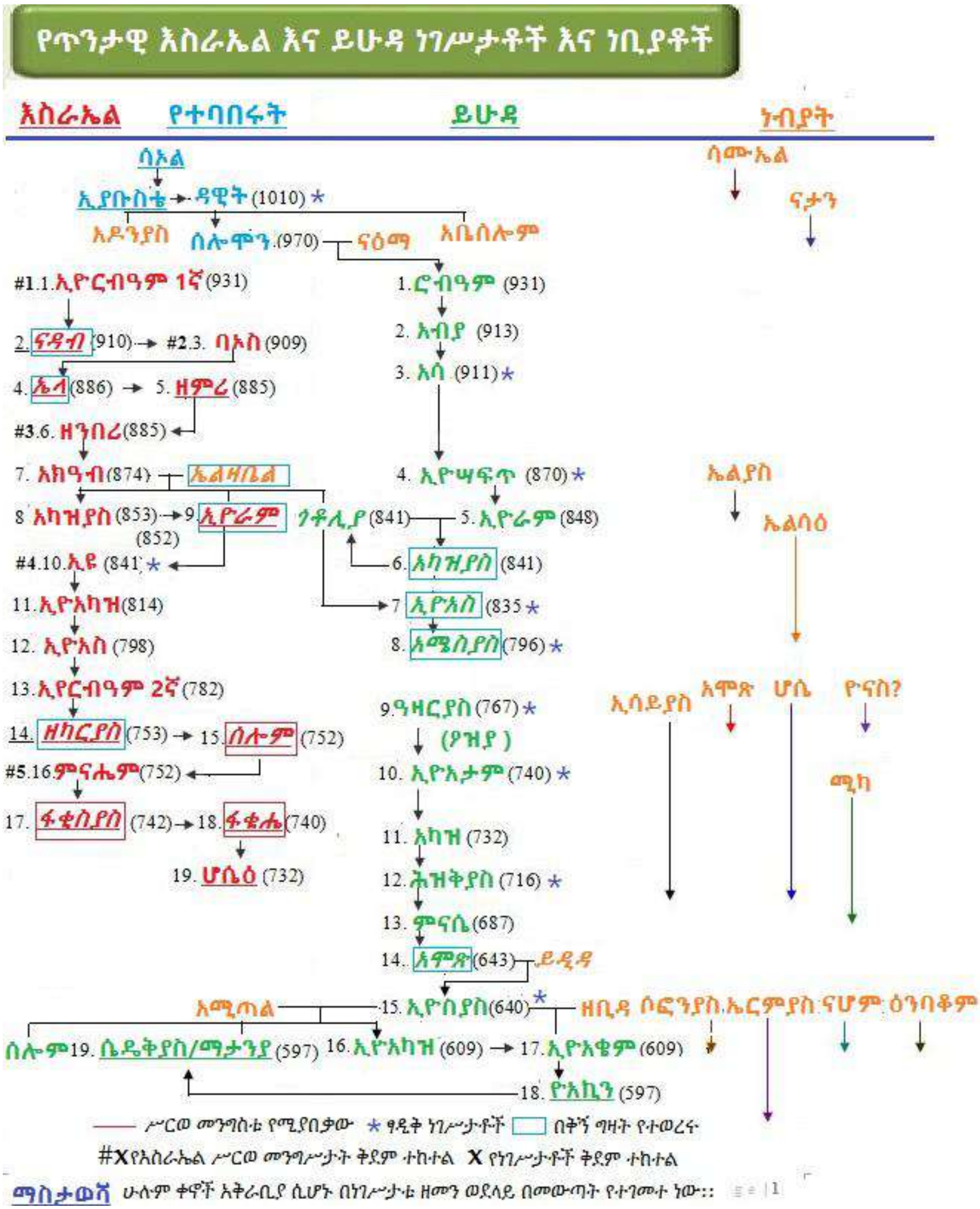

ቻርት በእስራኤል እና በይሁዳ የነገሱ ነገሥታቶች እና የነበሩ ነብያቶች

በዚሁ የጥንታዊው የእስራኤል ዘመን የእግዚአብሔር ሠው ሣሙኤል ለእስራኤል ያነገሠው መሪ ሳኦል ነው። ሳኦል ከመንገሡ በፊት የእስራኤል ዋና ከተማ ሴሎ(Shiloh) ነበረች። ሳኦል እስራኤልን ንጉስ ሆኖ ያስተዳደረው ዋና ከተማውን ጊበሀ(Gibeah) ላይ አድርጎ ነው። ሳኦልም ንጉስ ሆኖ ሳለ ንጉስ ዳዊት በእግዚአብሔር ሠው ሣሙኤል አማካይነት በአባቱ በእሴይ ፊት ቀብቶ ሾሞታል። ዳዊት ንግስናውን ከተቀባ በኂላ ለሳኦል ጋሻ ጃግሬ በመሆን አገልግሏል። ነገርግን ሳኦልና ዳዊት ባላንጣዎች እየሆኑ ሲመጡ እና ሊገድለው ሲሸት የሳኦል ወንድ ልጅ ዮናታን፣ የሳኦል ሴት ልጅ ሚልኮል እና የሳኦል ሚስት አንድ ላይ በመሆን ዳዊትን በማገዝ ከሳኦል ቤት እንዲያመልጥ ረድተውታል። ይሁን እንጂ ሳኦል ከመሞቱ በፊት ሁለቱንም አስማምተዋቸው ነበር። ሳኦልም እስራኤልን ሁለት ዓመት ከገዛ በኂላ ከፍሊስጤማውያኖች ጋር ባደረገው ጦርነት ላይ ሞተ። ሳኦል ከሞተ በኂላ የተተካው የእስራኤል ንጉስ ኢስባል ነው። ኢስባል እስራኤልን ንጉስ ሆኖ ያስተዳደረው ዋና ከተማውን ማሃኒየም(Mahanaim) ላይ አድርጎ ነው። ኢስባልም ለሁለት ዓመት ከገዛ በኂላ ዳዊት የእስራኤል ንጉስ ሊሆን ችሏል። ዳዊት እስራኤልን ንጉስ ሆኖ ያስተዳደረው ዋና ከተማውን ሄብሮን(Hebron) ላይ አድርጎ ነው። ከላይ በምስል 48 ላይ ለመመልከት እንደቻልነው ሳኦል፣ ኢስባል እና ዳዊት የይሁዳ የዘር ሐረግ ያላቸው የእስራኤል ነገስታቶች እንደሆኑ ማወቅ አለብን።

ንጉስ ዳዊት

ንጉሥ ዳዊት (1008 - 970 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ከሳኦል ቀጥሎ በሣሙኤል የተቀባ የእስራኤል ንጉስ ነው። ይንንም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሶ እናገኘዋለን።

(መፅሐፈ ሳሙኤል 10:10) ሳሙኤልም የዘይቱን ብርሌ ወስዶ በራሡ ላይ አፈሠሠው፣ ሳመውም እንዲህም አለው። በርስቱ ላይ አለቃ ትሆን ዘንድ እግዚአብሔር ቀብቶሀል፤ የእግዚአብሔርን ሕዝብ ትገዛለህ፣ በዙሪያውም ካሉ ጠላቶቻቸው እጅ ታድናቸዋለህ።

(መፅሐፈ ሳሙኤል 16:4-13) ሳሙኤልም እግዚአብሔር የተናገረውን አደረገ፣ ወደ ቤተልሄምም መጣ፤ የአገሩም ሽማግሌዎች እየተንቀጠቀጡ ሊገናኙት መጡና፤ የመጣኸው ለድህነት ነውን? አሉት። እርሱም ለድኅነት ነው፤ ለእግዚአብሔር እሠዋ ዘንድ መጣሁ፤ ቅዱሳን ሁኑ፣ ከኔ ጋርም ወደ መስዋዕቱ ኑ አለ። እሴይንና ልጆቹንም ቀደሳቸው፣ ወደ መሥዋዕቱም ጠራቸው። እንዲህም ሆነ፤ በመጡ ጊዜ ወደ ኤልያብ ተመልክቶ፤ በእውነት እግዚአብሔር የሚቀባው በፊቱ ነው አለ። እግዚአብሔር ግን ሳሙኤልን፤ ፊቱንም የቁመቱንም

ዘለግታ አትይ፤ ሰው እንዲያይ እግዚአብሔር አያይምና ናቅሁት፤ ሰው ፊትን ያያል፣ እግዚአብሔር ግን ልብን ያያል አለው። እሴይም አሚናዳብን ጠርቶ በሳሙኤል ፊት አሳለፈው፤ እርሱም፤ ይህን ደግሞ እግዚአብሔር አልመረጠውም አለ። እሴይም ሣማን አሳለፈው፤ እርሱም፤ ይህን ደግሞ እግዚአብሔር አልመረጠውም አለ። እሴይም ከልጆቹ 7ቱን በሳሙኤል ፊት አሳለፋቸው። ሳሙኤልም እሴይን፤ እግዚአብሔር እነዚህን አልመረጠም አለው። ሳሙኤልም እሴይን የቀረ ሌላ ልጅ አለህን አለው። እርሱም ታናሹ ገና ቀርቷል፤ አነሆም፣ በጎችን ይጠብቃል አለ። ሳሙኤልም እሴይን፤ እርሱ እስኪመጣ ድረስ አንረፍቅምና ልከህ አስመጣው አለው። ልኮም አስመጣው፤ እርሱም ቀይ፣ ዓይኑም የተዋበ፣ መልኩም ያማረ ነበረ። እግዚአብሔርም፤ ይህ ነውና ተነስተህ ቅባው አለ። ሳሙኤልም የዘይቱን ቀንድ ወስዶ በወንድሞቹ መካከል ቀባው። የእግዚአብሔርም መንፈስ ከዚያ ቀን ጀምሮ በዳዊት ላይ በኃይል መጣ። ሳሙኤልም ተነሥቶ ወደ አርማቴም ሄደ።

ይህንን የእግዚአብሔር ሰው ሳሙኤል ወደ ቤተልሔም በመሔድ በአባቱ በእሴይ ፊት ንጉሥ ዳዊትን በዘይት ሲቀባው በምስል 47 ላይ መመልከት ይቻላል።

ምስል 47. የእግዚአብሔር ሠው ሳሙኤል በአባቱ በእሤይ ፊት ንጉሥ ዳዊትን በዘይት ሲቀባው

ንጉሥ ዳዊት በ1006 ቅ.ል.ክ.(BCE) ላይ የእስራኤልን ዋና ከተማ ከሄብሮን ወደ ኢየሩሳሌም ሊያዘዋውረው ችሏል፡፡ የእስራኤል አማፅያን በዳዊት ላይ ተነስተውበት የነበረ ሲሆን ልጁን አቤሴሎምን በመወከል ወደ ምስራቃዊ ዮርዳኖስ እንዲሠደድ ተፅዕኖ አድርገውበት ነበር፡፡ ነገር ግን ዳዊት መልሶ በማጥቃት አቤሴሎምን በማሸነፍ ይሁዳን እንዲሁም እስራኤልን ሊቆጣጠር ችሏል፡፡ የምራባዊ ዮርዳኖስንም ወደ ግዛቱ እንዲመለስ አድርጓል፡፡ በዚህም ወቅት ይሁዳ እና እስራኤል ባህላዊና ጂኦግራፊያዊ አንድነታቸው ቀጥሎ የነበረ ሲሆን በፖለቲካውም ተቃርኖ እስከሌላቸው ድረስ ባላቸው ጉርብትና ላይ ተፅዕኖ እንዳልነበራቸው የአርኪኦሎጂ ምርምር አረጋግጧል፡፡

ዳዊት በአባቱ በእሴይ ቤት በጎችን እና ከብቶችን በመጠበቅ የሚታወቅ ሲሆን መዝሙረኛም እንደሆነ ክራር እየደረደረ ፈጣሪውን እግዚአብሔር ያመሰግን እንደነበር በታላቁ መፅሀፍ ተጠቅሦ ይገኛል፡፡ የዳዊት መዝሙር መፅሐፍም ከድርሰቶቹ አንዱ ነው፡፡

ንጉስ ዳዊት በይሁዳና በእስራኤል ጠላቶች በሆኑት ፍልስጤሞች ላይ ወታደራዊ ወረራ በማድረግ እና በማሸነፍ ሉዓላዊ ድንበራቸው እንዲጠበቅ አድርጓል፡፡

ሌላው ንጉስ ዳዊት በዚሁ በጥንት እስራኤላውያን ታሪክ ላይ የሚታወቀው ፍልስጤማውያኖቹ በንጉስ ሳኦል ጊዜ እስራኤሎችን በጦር ሊመቱ ሲሉ ተገዳዳሪያቸውን ጎልያድን በትንሽ ጠጠር መጥቶ እንደጣለው ነው፡፡ ይህንንም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሶ እናገኘዋለን፡፡

(መፅሐፈ ሳሙኤል ቀዳማዊ 17፡1-10) ፍልስጤማውያንም ጭፍሮቻቸውን በይሁዳ ባለው በሰኮት አከማቹ፤ በሰኮትና በዓዜቃ መካከል በኤፌስደሚም ሠፈሩ፡፡ ሳኦልና የእስራኤል ሰዎች ተከማቹ፣ በዔላ ሸለቆም ሰፈሩ፣ ከፍልስጤማውያንም ጋር ሊዋጉ ተሰለፉ፡፡ ፍልስጤማውያንም በአንድ ወገን በተራራ ላይ ቆመው ነበር፣ እስራኤልም በሌላው ወገን በተራራ ላይ ቆመው ነበር፤ በመካከላቸውም ሸለቆ ነበረ፡፡ ከፍልስጤማውያንም ሰፈር የጌት ሰው ጎልያድ፣ ቁመቱም ስድስት ክንድ ከስንዝር የሆነ፣ ዋነኛ ጀግና መጣ፡፡ በራሱም የራስ ቁር ደፍቶ ነበር፣ ጥሩርም ለብሦ ነበር፤ የጥሩርም ሚዛን አምስት ሺህ ሰቅል ናስ ነበረ፡፡ በእግሮቹም ላይ የናስ ገምባሌ ነበረ፤ የናስም ጭሬ በትከሻው ላይ ነበረ፡፡ የጦሩም የቦ እንደ ሸማኔ መጠቅለያ ነበረ፤ የጦሩም ሚዛን ስድስት መቶ ሰቅል ብረት ነበረ፤ ጋሻ ጃግሬውም በፊቱ ይሄድ ነበር፡፡ እርሱም ቆሞ ወደ እስራኤል ጭፍሮች ጮኸ፡፡ ለሠልፍ ትሠሩ ዘንድ ለምን ወጣችሁ? እኔ ፍልስጤማማዊ፣ እናንተም የሳኦል ባሪያዎች ኤደላችሁምን? ለእናንተ አንድ ሰው ምረጡ፣ ወደ እኔም ይውረድ፤ ከእኔ ጋር ሊዋጋ ቢችል ቢገድለኝም፣ ባሪያዎች እንሆንላችኋለን፤ እኔ ግን ባሸንፈው ብገድለውም፣ እናንተ ባሪያዎች ትሆናለችሁ፣ ለእኛም ትገዛላችሁ አለ፡፡ ፍልስጤማዊውም፤ ዛሬ የእስራኤልን ጭፍሮች ተገዳደርኋቸው፤ እንዋጋ ዘንድ አንድ ሰው ስጡኝ አለ፡፡

(መፅሐፈ ሳሙኤል ቀዳማዊ 17፡34-58) ዳዊትም ሳኦልን አለው፡፡ እኔ ባሪያህ የአባቴን በጎች ስጠብቅ አንበሳና ድብ ይመጣ ነበር፣ ከመንጋውም ጠቦት ይወስድ ነበር፤ በኋላውም እከተለውና እመታው ነበር፣ ከአፉም አስጥለው ነበር፤ በተነሣብኝ ጊዜ ጉሮሮውን ይዤ እመታውና እገድለው ነበር፡፡ እኔ ባሪያህ አንበሣና ድብ መታሁ፤ ይህም ያልተገረዘው ፍልስጤማዊ የሕያዋን አምላክ ጭፍሮች ተገዳድሮአልና ከእነርሱ እንደ አንዱ ይሆናል፡፡ ዳዊትም፤ ከአንበሳ እና ከድብ እጅ ያስጣለኝ እግዚአብሔር ከዚህ ፍልስጤማዊ እጅ ያስጥለኛል አለ፡፡ ሳኦልም ዳዊትን፤ ሂድ እግዚአብሔርም ከአንተ ጋር ይሆናል አለው፡፡ ሳኦልም ዳዊትን የገዛ ራሱን ልብስ አለበሰው፣ በራሱም ላይ የናስ ቁር ደፋለት፣ ጥሩርም አለበሰው፡፡ ዳዊትም ሰይፉን በልብሱ ላይ ታጠቀ፣ ገናም አልፈተነውምና መሄድ ሞከረ፡፡ ዳዊትም ሳኦልን አልፈተንሁትምና እንዲህ ብዬ መሄድ አልችልም አለው፡፡ ዳዊትም አወለቀ፡፡ በትሩንም በእጁ ወሰደ፣ ከወንዝም አምስት ድብልብል ድንጋዮችን መረጠ፣ በእረኛ ኮሮጆውም በኪሱ ከተታቸው፤ ወንጭፍም በእጁ ነበረ፤ ወደ ፍልስጤማዊውም ቀረበ፡፡ ፍልስጤማዊው መጥቶ ወደ ዳዊት ቀረበ፤ ጋሻ ጃግሬውም በፊቱ ይሄድ ነበር፡፡ ጎልያድም ዳዊትን ትኩር ብሎ አየው፤ ቀይ ብላቴና መልኩም ያማረ ነበርና ናቀው፡፡ ፍልስጤማዊውም ዳዊትን በትር ይዘህ የምትመጣብኝ እኔ ውሻ ነኝን? አለው፡፡ ፍልስጤማዊውም በአምላኮቹ ስም ዳዊትን ረገመው፡፡ ፍልስጤማዊውም ዳዊትን፤ ወደ እኔ ና፣ ስጋህንም ለሰማይ ወፎች እና ለምድር አራዊት እሰጣለሁ አለው፡፡ ዳዊትም ፍልስጤማዊውን አለው አንተ ሰይፍና ጦር ጭሬም ይዘህ ትመጣብኛለህ፤ እኔ ግን ዛሬ በተገዳደርኸው በእስራኤል ጭፍሮች አምላክ ስም በሠራዊት ጌታ በእግዚአብሔር ስም እመጣብሃለሁ፡፡ እግዚአብሔር ዛሬ አንተን በእጄ አሳልፎ ይሰጣል፤ እመታህማለሁ፣ ራስህንም ከአንተ አነሳዋለሁ፤ የፍልስጤማውያንንም ሠራዊት ሬሶች ለሠማይ ወፎች እና ለምድር አራዊት ዛሬ እሰጣለሁ፡፡ ይኸውም ምድር ሁሉ በእስራኤል ዘንድ አምላክ እንዳለ ታውቅ ዘንድ፤ ይህም ጉባኤ ሁሉ እግዚአብሔር በሠይፍና በጦር የሚያድን እንዳይደል ያውቅ ዘንድ ነው፡፡ ሰልፉ ለእግዚአብሔር ነውና፤ እናንተንም በእጃችን አሳልፎ ይሰጣል፡፡ ፍልስጤማዊውም ተነስቶ ዳዊትን ሊገናኘው በቀረበ ጊዜ ዳዊት ፍልስጤማዊውን ሊገናኘው ወደ ሰልፉ ሮጠ፡፡ ዳዊትም እጁን ወደ ኮሮጆ አግብቶ አንድ ድንጋይ ወሰደ፤ ወነጨፈውም፣ ፍልስጤማዊውንም ግንባሩን መታ፤ ድንጋዩም በግምባሩ ተቀረቀረ፣ እርሱም በምድር ላይ በፊቱ ተደፋ፡፡ ዳዊትም ፍልስጤማዊውንም መትቶ ገደለ፤ በዳዊትም እጅ ሰይፍ አልነበረም፡፡ ዳዊትም ሮጠ በፍልስጤማውያን ላይ ቆመ፤ ሰይፉንም ይዞ ከሰገባው መዘዘው፤ ገደለውም፣ ራሱንም ቆረጠው፡፡ ፍልስጤማውያማውያንም ዋናቸው እንደሞተ ባዩ ጊዜ ሸሹ፡፡ የእስራኤልና የይሁዳ ሠዎች ተነስተው እልል አሉ፣ ፍልስጤማውያንንም እስከ ጌት እና አስቀሎና በር ድረስ አሳደዷቸው፡፡ ፍልስጤማውያንም ከሸዓራይም ጀምሮ እስከ ጌት እና እስከ አቃሮን ድረስ በመንገድ ላይ የተመቱት ወደቁ፡፡ የእስራኤልም ልጆች ፍልስጤማውያንን ከማሳደድ ተመልሰው ሠፈራቸውን

በዘበዙ። ዳዊትም የፍልስጤማዊውን ራስ ይዞ ወደ ኢየሩሳሌም አመጣው፤ ጋሻ ጦሩን ግን በድንኳን ውስጥ አኖረው። ሳኦልም ዳዊትን ወደ ፍልስጤማዊው ሲወጣ ባየው ጊዜ ለሠራዊቱ አለቃ ለአቤኔር፤ አቤኔር ሆይ፣ ይህ ብላቴና የማን ልጅ ነው? አለው። አቤኔርም ንጉስ ሆይ፣ በሕያው ነፍስህ እምላለሁ! አላውቅም አለ። ዳዊትም ፍልስጤማዊውን ገድሎ በተመለሰ ጊዜ አቤኔር ወሰደው፣ ወደ ሳኦልም ፊት አመጣው፤ የፍልስጤማዊውንም ራስ በእጁ ይዞ ነበር። ሳኦልም አንተ ብላቴና፣ የማን ልጅ ነህ? አለው። ዳዊትም እኔ የቤተልሔሙ የባርያህ የእሴይ ልጅ ነኝ ብሎ መለሰ።

(መፅሐፈ ሳሙኤል ካልዕ 5:4) ዳዊትም መንገሥ በጀመረ ጊዜ የሠላሣ ዓመት ልጅ ነበረ፣ አርባ ዓመትም ነገሠ።

(መፅሐፈ ሳሙኤል ካልዕ 2:11) ዳዊትም በይሁዳ ቤት ነግሦ በኬብሮን የተቀመጠበት ዘመን ሰባት ዓመት ከስድስት ወር ነበር።

ንጉሥ ዳዊት በጎቹን እየጠበቀ እና ክራር እየደረደረ እግዚአብሔርን በማመስገን ሲዘምር እና ጎልያድን በትንሽ ጠጠር በወንጭፍ ግምባሩን ብሎ ሲጥለው በምስል 49 እና 50 ላይ መመልከት ይቻላል።

ምስል 49. ንጉሥ ዳዊት ክራር እየደረደረ እግዚአብሔርን በዝማሬ ሲያመሰግን

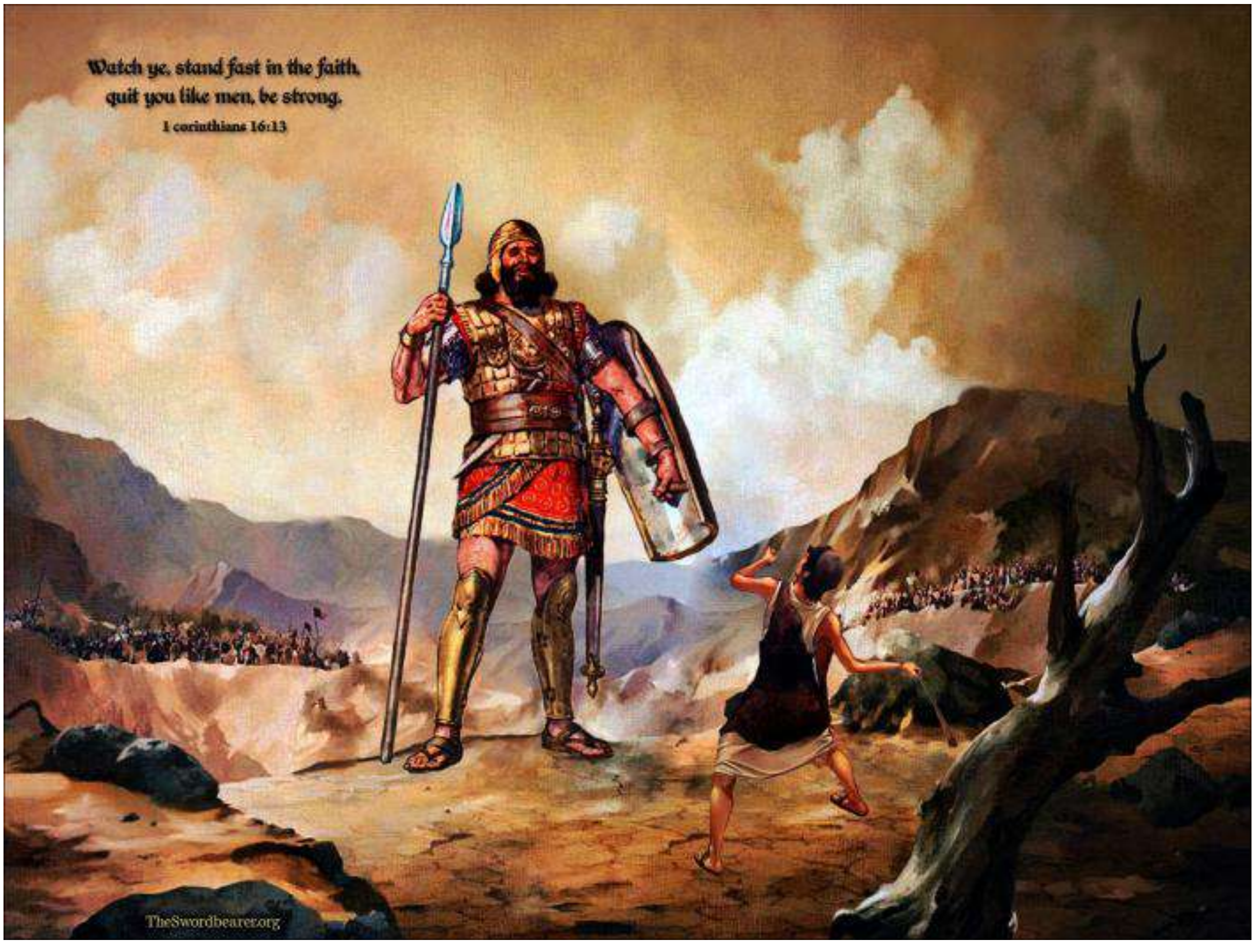

ምስል 50. ንጉሥ ዳዊት የፍልስጤሙን ጎልያድን በትንሽ ጠጠር በወንጭፍ ግምባሩን መቶ ሲጥለው

በእስራኤላውያኑ ፕሮፌሠር አሬን ሜየር (Pr. Aren Maeir) አማካይነት በጋዛ በተደረገው አርኪኦሎጂ ምርምር በ10ኛው ቅ.ል.ክ. (BCE) በብዛት ከንዓኖች ይኖሩበት እንደነበር እና ጎሊያድ ተወልዶበት የነበረ ስፍራ መሆኑ ተረጋግጧል፡፡ ይህም ከተማ በወቅቱ ከእየሩሳሌም አራት ያህል እጥፍ ይተልቅ እንደነበር ያሳያል፡፡

እስራኤልም በዚህ በንጉስ ዳዊት ወቅት ከዝቅተኛ ግዛት ሀገር ወደመሆን ከፍ ያለ ግዛት እያደገች ልትመጣ ችላለች፡፡ ግዛቷም ከሜዲትራኒያን ባህር እስከ አረቢያን በረሃ እንዲሁም ከቀይ ባሕር እስከ ኤፍራትስ ወንዝ የሚደርስ ነው፡፡ የዚህም ተፅዕኖ ማለትም በወታደራዊና በፖለቲካዊ መስፋፋት በምታደር ሂደት በአጎራባቿ ያሉትን ደከም ያሉ ግዛቶች እንደ ፍልስጤም(Philistia)፣ ሞአብ(Moab)፣ ኤዶም(Edom) እና አሞን(Ammon) እንዲሁም ከአርመን የከተማ ግዛቶች ከነበሩት አራም-ዞባህ(Aram-Zobah) እና አራም-ደማስቆስ (Aram-Damascus) የመሳሰሉትን ዘመቻ በማድረግ በሞግዚት የምታስተዳድራቸው ግዛቶቿ ነበሩ፡፡ በዚህም አንዳንድ ዘመናዊ አርኪኦሎጂስቶች እንደሚሉት ከሆነ በእስራኤል እና በይሁዳ ያለው

ግዛት በሜዲትራኒያን ባሕረሰላጤ ከሚከገኘው ፎኒሺያን(Phoenician) ድንበር ውጭ ከ34000 ስኩዌር ኪ.ሜ. (13000 ስኩዌር ማይልስ) እንደማይበልጥ ነው፡፡ ይህንን በንጉስ ዳዊት ወቅት የነበረው የእስራኤል ግዛት ማስፋፋት በምስል ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

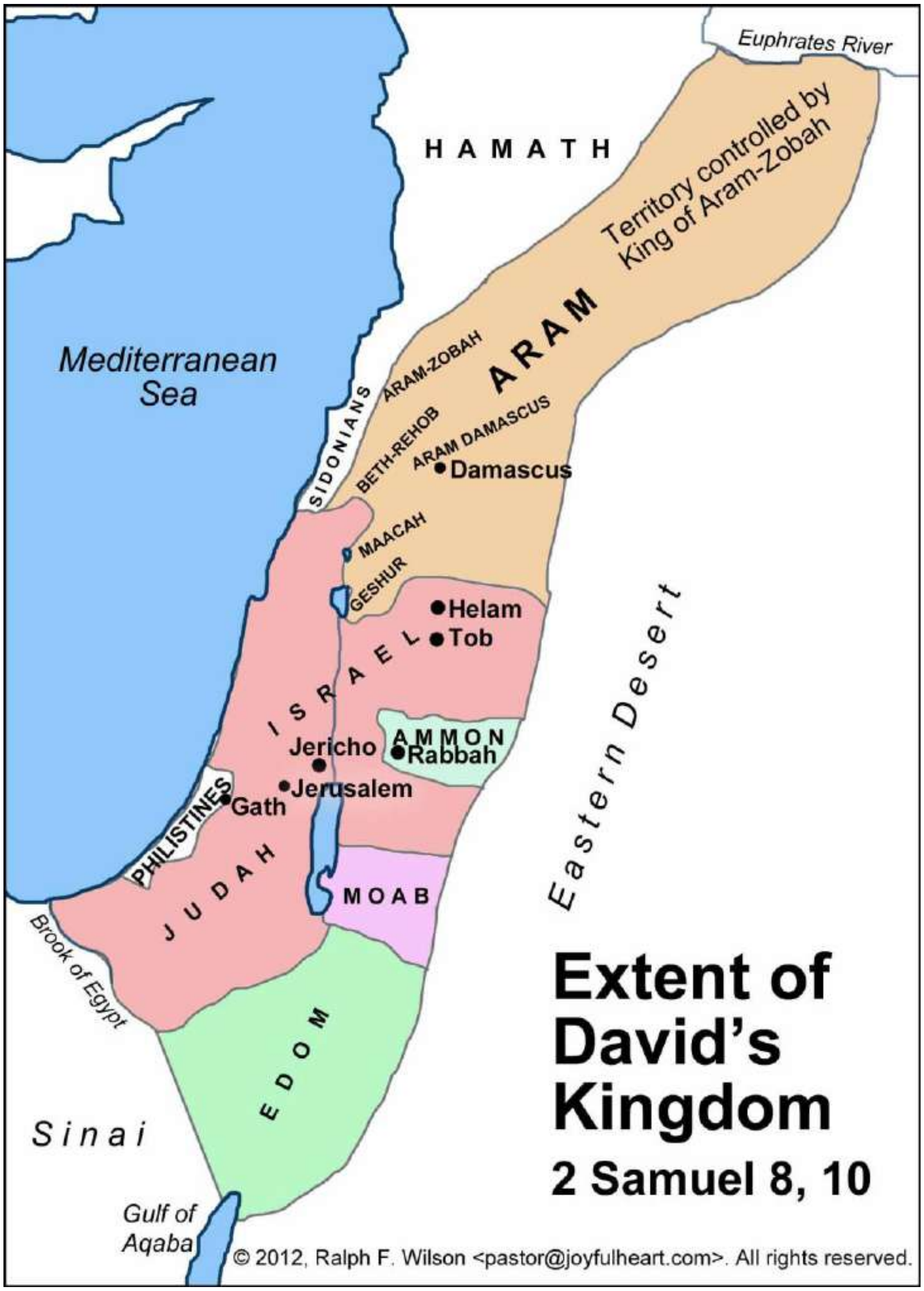

ምስል በንጉስ ዳዊት ወቅት የነበረው የእስራኤል ግዛት መስፋፋት

ንጉስ ሰሎሞን

ንጉስ ሠሎሞን (970 - 931 ቅ.ል.ክ. (BCE)) የንጉስ ዳዊት ልጅ ሲሆን በእርሱ ታሪክ ጎልቶ የሚታወቀው ከእግዚአብሔር ጥበብ እና ማስተዋል የተሠጠው መሆኑ እንዲሁም ለታቦተ ጊዎን የሚሆን የመጀመሪያውን ቤተ መቅደስ ማሠራቱ ከፍተኛውን ድርሻ ይወስዳል፡፡ ህንንም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሦ እናገኘዋለን፡፡

(መፅሐፈ ነገሥት ቀዳማዊ 4፡29-30) እግዚአብሔርም ለሰሎሞን እጅግ ብዙ ጥበብና ማስተዋል በባሕርም ዳር እንዳለ አሸዋ የልብ ስፋት ሠጠው፡፡ የሠሎሞንም ጥበብ በምራቅ ካሉ ሰዎች ሁሉ ጥበብና ከግብፅ ጥበብ ሁሉ በለጠ፡፡

(መፅሐፈ ነገሥት ቀዳማዊ 5፡15-18) ሰሎሞንም ሰባ ሺህ ተሸካሚዎች፣ ሰማንያ ሺህም በተራራው ላይ የሚጠርቡ ጠራቢዎች ነበሩት፡፡ ይኸውም በሠራተኛው ሕዝብ ላይ ከተሾሙት ከሦስት ሺህ ስድስት መቶ ሰዎች ሌላ ነው፡፡ ንጉሡም ታላላቅ ምርጥ ምርጥ ድንጋዮችን ይቆፍሩና ይጠርቡ ዘንድ ለቤቱም መሠረት ይረበርቡት ዘንድ አዘዘ፡፡ የሰሎሞንና የኪራምም አናጢዎች ጌቤላውያንም ወቀሩአቸው፣ ቤቱንም ለመሥራት እንጨቱንና ድንጋዮቹን አዘጋጁ፡፡

የንጉስ ሰለሞን ግዛት በሰላም፣ በዕድገት እና በባሕል ከፍተኛ ዕምርታ ያሳየበት ወቅት ነበር፡፡ ንጉስ ሰለሞንም መንግስታዊ ህንጻዎችን ለመነፅ ከፍተኛ ዘመቻ ያደረገ ሲሆን በንጉስ ታየር(Tyre) አጋዥነት በኢየሩሳሌም የመጀመሪያውን ቤተ መቅደስ ሊያንፅ ችሏል፡፡ ንጉሥ ሰሎሞን ለጊዎን ታቦት መቀመጫ የሚሆን የመጀመሪያውን ቤተ መቅደስ ዲዛይን እና ግንባታ የተከናወነው በቲይራን (Tyrian) አርክቴክቶች፣ የዕደ ጥበብ ባለሙያተኞች እና ዕውቀት ባለቸው የጉልበት ሠራተኞች ረዳትነት ሲሆን በተጨማሪም በንዋይ፣ በጌጣጌጦች፣ በጥድ እና በሌሎች ቁሳቁሶች በመጠቀም ነው፡፡ ይህንንም ቁሳቁሶች ያገኘ የነበረው ከሠደድ ወደ ቲይራ ባለው የንግድ ልውውጥ አማካይነት ነው፡፡ በልውውጡም ለንጉስ ታየር ነጻ መሬት ተለቆለት ነበር፡፡ ንጉሥ ሠሎሞን ይህንን ቤተ መቅደሥ ሠርቶ ለመጨረስ የወሰደበት ጊዜ ሠባት ዓመት ነው፡፡ የራሡንም ቤተ መንግስት ሠርቶ ለመጨረስ የወሰደበት ጊዜ 13 ዓመት ነው፡፡ ይህንንም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሶ እናገኘዋለን፡፡

(መፅሐፈ ነገሥት ቀዳማዊ 6፡1-38) የእስራኤ ልጆች ከግብፅ ምድር ከወጡ አራት መቶ ሠማንያ ዓመት በሆነ ጊዜ፣ ሰሎሞን በእስራኤል ላይ በነገሠ በአራተኛው ዓመት፣ ዚፍ በሚባለው በሁለተኛው ወር የእግዚአብሔርን ቤት መሥራት ጀመረ፡፡ ንጉሡ ሰሎሞንም ለእግዚአብሔር የሠራው ቤት ርዝመቱ ስድሳ ክንድ፣ ወርዱም ሃያ ክንድ፣ ቁመቱም ሠላሣ ክንድ ነበረ፡፡ ለቤቱም በዓይ ርግብ የተዘጉ መስኮቶች አደረገ፡፡ በቤቱም ግንብ ዙሪያ፣ በመቅደሱና

በቅድስተ ቅድሳኑ ግንብ ዙሪያ፣ ደርብ ሠራ፣ በዙሪያውም ጓዳዎች አደረገ፡፡ የታችኛውም ደርብ ወርዱ አምስት ክንድ፣ የመካከለኛው ደርብ ወርዱ ስድስት ክንድ፣ የሦስተኛውም ደርብ ወርዱ ሰባት ክንድ ነበረ፡፡ ሠረገሎቹ በቤቱ ግንብ ውስጥ እንዳይገቡ ከቤቱ ግንብ ውጭ ዓረፍቶች አደረገ፡፡ ቤቱም በተሠራ ጊዜ ፈጽመው በተዋቀሩ ደንጋዮች ተሠራ፤ በተሠራውም ጊዜ መራጃና መጥረቢያ የብረትም ዕቃ ሁሉ በቤቱ ውስጥ አልተሠማም፡፡ የታችኛውም ደርብ ጓዳዎች በር በቤቱ ቀኝ አጠገብ ነበረ፡፡ ከዚያም ወደ መካከለኛው ደርብ፣ ከመካከለኛው ወደ ሦስተኛው ደርብ በመውጫ ያስወጣ ነበር፡፡ ቤቱንም ሠርቶ ፈጸመው፤ በዝግባው ሰረገሎችና ሳንቃዎች ከደነው፡፡ በቤቱም ሁሉ ዙሪያ ቁመታቸው አምስት አምስት ክንድ የሆነ ደርቦች ሠራ፤ ከቤቱም ጋር በዝግባ እንጨት አጋጠማቸው፡፡ የእግዚአብሔርም ቃል ወደ ሰሎሞን መጣ እንዲህ ሲል፡፡ ስለዚህ ስለምትሠራው ቤት በሥርዓቱ ብትሄድ፣ ፍርዴንም ብታደርግ፣ ትመላለስበትም ዘንድ ትዕዛዜን ብትጠብቅ፣ ለአባትህ ለዳዊት የነገርሁትን ቃል ከአንተ ጋር አጸናለሁ፡፡ በእስራኤልም ልጆች መካከል እኖራለሁ፣ ሕዝቤንም እስራኤልን አልጥልም፡፡ ሰሎሞንም ቤቱን ሠራው፣ ፈጸመውም፡፡ የቤቱንም ግንም ውስጡን በዝግባ ሳንቃ ለበጠ፤ ከቤቱም መሠረት ጀምሮ እስከ ጣራው ድረስ ውስጡን በእንጨት ለበጠው፤ ደግሞም የቤቱን ወለል በጥድ እንጨት ከደነው፡፡ በቤቱ ውስጥ ቅድስተ ቅዱሳን ይሆን ዘንድ ኋላኛውን ሀያውን ክንድ በዝግባ እንጨት ጋረደው፡፡ በቅድስተ ቅዱሳኑ ፊት ያለውም መቅደስ ርዝመቱ አርባ ክንድ ነበረ፡፡ የቤቱንም ውስጥ በተጎበጎቡና በፈነዳ አበባ በተቀረጸ ዝግባ ለበጠው፤ ሁሉም ዝግባ ነበር፡፡ በዚያም የእግዚአብሔር ቃል ኪዳን ታቦት ያኖር ዘንድ በቤቱ ውስጥ ቅድስተ ቅዱሳኑን አበጀ፡፡ የቅድስተ ቅዱሳንም ርዝመት ሃያ ክንድ፣ ቁመቱም ሃያ ክንድ ነበረ፤ በጥሩ ወርቅ ለበጠው፡፡ ቤቱንም ሁሉ ፈጽሞ በወርቅ ለበጠው፡፡ በቅድስተ ቅዱሳኑም ፊት የነበረውን መሳሪያ ሁሉ በወርቅ ለበጠው፡፡ በቅድስተ ቅዱሳኑም ውስጥ ቁመታቸው አሥር ክንድ የሆነ ከወይራ እንጨት ሁለት ኪሩቤል ሠራ፡፡ የኪሩብም አንደኛው ክንፍ አምስት ክንድ፣ የኪሩብም ሁለተኛው ክንፍ አምስት ክንድ ነበረ፤ ከአንደኛው ክንፍ ጫፍ ጀምሮ እስከ ሁለተኛው ክንፍ ጫፍ ድረስ አሥር ክንድ ነበረ፡፡ ሁለተኛውም ኪሩብ አሥር ክንድ ነበረ፤ ሁለቱም ኪሩቤል አንድ ልክና አንድ መልክ ነበረ፡፡ የአንዱ ኪሩብ ቁመቱ አሥር ክንድ ነበረ፣ የሁለተኛውም ኪሩብ እንዲሁ ነበረ፡፡ ኪሩቤልንም በውስጠኛው ቤት አኖራቸው፤ የኪሩቤልም ክንፎቻቸው ተዘርግተው ነበር፤ የአንዱም ኪሩብ ክንፍ አንደኛውን ግንብ ይነካ ነበር፤ የሁለተኛውም ኪሩብ ክንፍ ሁለተኛውን ግንብ ይነካ ነበር፤ የሁለቱም ክንፎች በቤቱ መካከል እርስ በርሳቸው ይነካኩ ነበር፡፡ ኪሩቤልንም በወርቅ ለበጠ፡፡ ለቅድስተ ቅዱሳኑም መግቢያ ከወይራ እንጨት ደጆች ሠራ፤ መድረኩንና መቃኖቹን ደፉንም አምስት ማዕዘን አደረገ፡፡ ሁለቱንም ደጆች ከወይራ እንጨት ሠራ፤ የኪሩቤልንና የዘንባባ ዛፍ የፈነዳም አበባ ምስል ቀረጸባቸው፣ በወርቅም ለበጣቸው፤ ኪሩቤልንና የዘንባባውን ዛፍ በወርቅ ለበጣቸው፡፡ እንዲሁም ለመቅደሱ መግቢያ ከወይራ እንጨት አራት ማዕዘን መቃን አደረገ፡፡

ሁለቱንም ደጆች ከጥድ እንጨት ሠራ፤ አንዱ ደጅ በማጠፊያ ከተያያዘ ከሁለት ሳንቃ ተደረገ፣ ሁለተኛውም ደጅ በማጠፊያ ከተያያዘ ከሁለት ሳንቃ ተደረገ። የኪሩቤልንና የዘንባባ ዛፍ የፈነዳም አበባ ምስል ቀረጸባቸው፤ በተቀረጸውም ሥራ ላይ በወርቅ ለበጣቸው። የውስጠኛውንም አደባባይ ቅጥር ሦስቱን ተራ በተጠረበ ድንጋይ፣ አንዱንም ተራ በዝግባ ሳንቃ ሠራው። በአራተኛው ዓመት ዚፍ በሚባል ወር የእግዚአብሔር ቤት ተመሠረተ። በአስራ አንደኛውም ዓመት ቡል በሚባል በስምንተኛው ወር ቤቱ እንደክፍሎቹና እንደ ሥርዓቱ ሁሉ ተጨረሰ። በሰባትም ዓመት ውስጥ ሠራው።

ንጉስ ሰሎሞን በዚህ ብቻ ሳያበቃ ሌሎች ዋና ከተሞችን እንደ መጊዶ(Megiddo)፣ ሃዞር(Hazor) እና ገዘር(Gezer) የመሳሰሉትን ለመገንባት ችሏል። ይጋል ያድን(Yigael Yadin) የተባለው አርኪኦሎጂ እንዳረጋገጠው ከሆነ ለንጉሱ ብዙ ፈረሶች ይሰበስብ የነበረው በ9ኛው መቶ ቅ.ል.ክ.(BCE) በአክአብ አማካይነት እንደነበር ነው።

ይህንን የንጉስ ሰሎሞን ቤተ መቅደስ በምስል 51 ሀ እና ለ እንዲሁም በወቅቱ የነበረውን የንጉሥ ሠሎሞን ግዛትን በካርታ 25 ላይ መመልከት ይቻላል።

ሀ. የንጉሥ ሰሎሞን ቤተ መቅደስ ውጫዊ ገፅታ

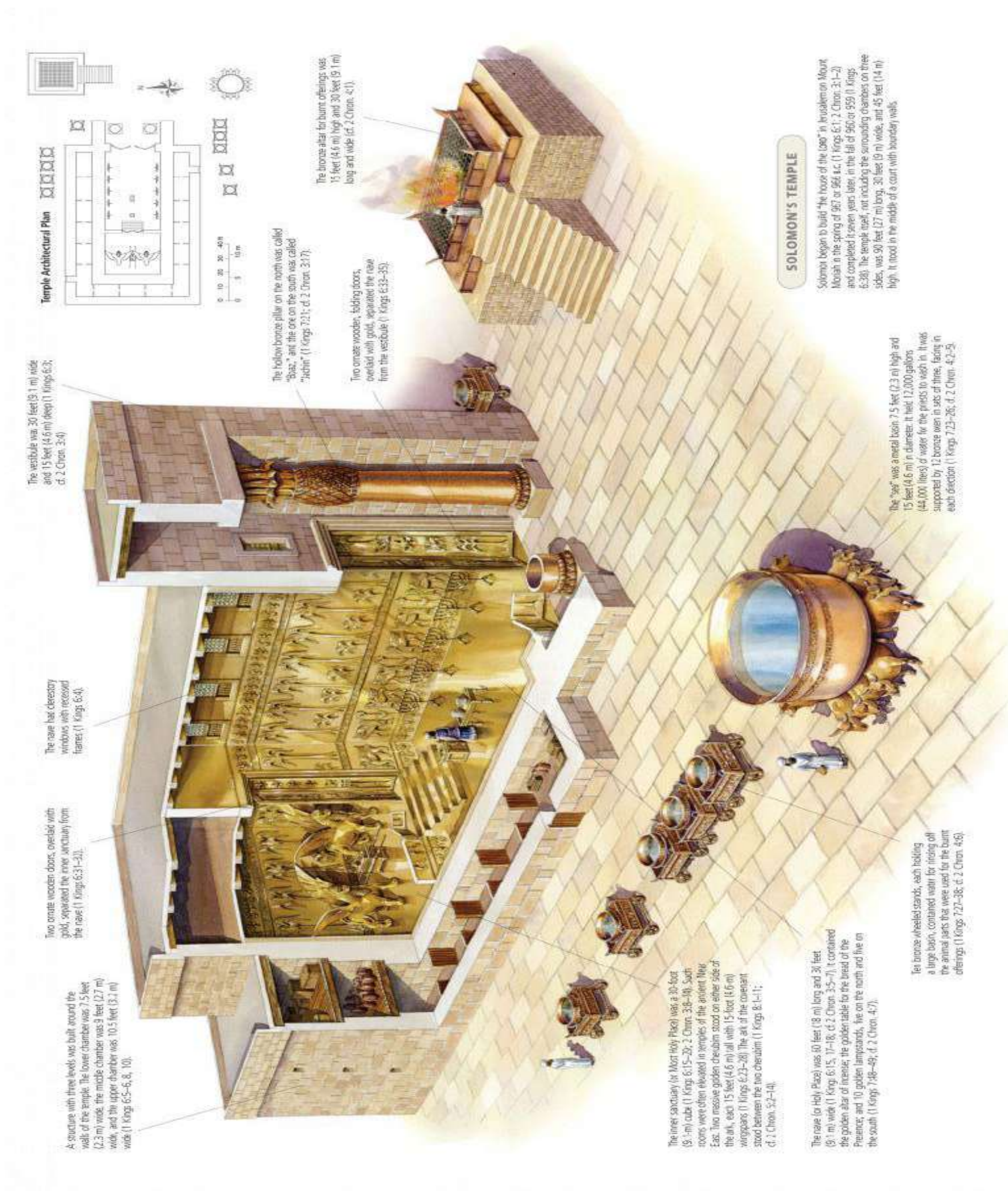

ለ. የንጉስ ሰሎሞን ቤተ መቅደስ ውስጣዊ ገፅታ

ምስል 51 ሀ እና ለ. የንጉስ ሰሎሞን ቤተ መቅደስ ውጫዊና ውስጣዊ ገፅታ

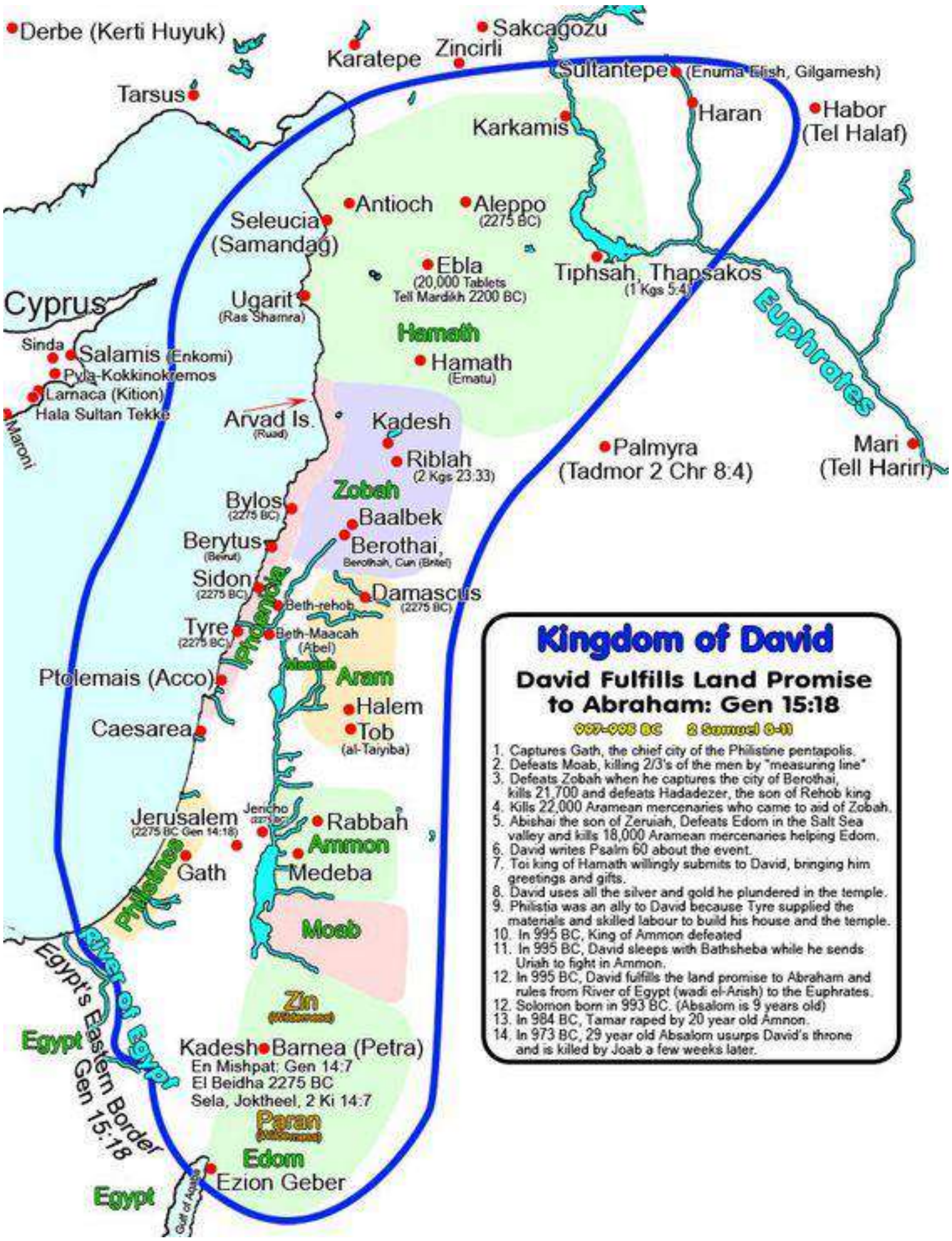

ካርታ 25 የንጉሥ ሠሎሞን ግዛት

ሌላው በዚህ በንጉሥ ሰሎሞን ወቅት ጎልቶ የሚታወቀው ታሪክ የአቢሲኒያዋ ንግሥት አዜብ ወይም ንግሥት ማክዳ ወይም ንግሥት ሳባ ታሪክ ሲሆን ይህንን ታሪክ ደግሞ ወደፊት በዳዕማት ሥርወ መንግስት ውስጥ በንግሥተ ሳባ ታሪክ ላይ በስፋት የምናየው ይሆናል።

በአጠቃላይ ከላይ ያየነው የጥንታዊውን የእስራኤል ታሪክ የሚያጠነጥነው የእስራኤል እና የይሁዳ ነገድ በአንድ ላይ እያሉ የነበረበትን ወቅት (1047 - 930 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ሲሆን ይህንንም በአንድ ላይ እያሉ የነበረውን የእስራኤልን ግዛት በካርታ 26 ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

እስራኤል እና ይሁዳ አንድ ላይ እያሉ በዋና ከተማነት ሲያገለግሉ የነበሩ ከተሞች ጊበኸ (Gibeah) (1030 - 1010 ቅ.ል.ክ. (BCE))፣ ማሃኒየም (Mahanaim) (1010 — 1008 ቅ.ል.ክ. (BCE))፣ ሄብሮን (Hebron) (1008 - 1003 ቅ.ል.ክ. (BCE))፣ እየሩሳሌም (Jerusalem) (1003 - 930 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ናቸው፡፡ ሕዝቦቹም በዋናነት ሲጠቀሙበት የነበሩት ቋንቋዎች ኢብራይስጥ፣ አራማይክ እና ግዕዝ ነበሩ፡፡

ሀ. ጥንታዊው የእስራኤል/ የሠማሪያ እና የይሁዳ ነገዶች የአንድነት ግዛት

ለ. 12ቱ ጥንታዊ የእስራኤል ነገዶች ግዛት

ካርታ 26. ሀ እና ለ የጥንታዊ እስራኤላውያን የአንድነት ግዛት

ንጉሥ ሰሎሞን የሞተው በ931 ቅ.ል.ክ. (BCE) ላይ ሲሆን ከሱ ቀጥሎ የነገሠው ልጁ ሮብዓም (Rehoboam) ነው፡፡ ንጉስ ሮብዓም ዋና ከተማውን ያደረገው ሴኬም(Shechem) ላይ ነበር፡፡ ይሁን እንጂ አባቱ ንጉሥ ሰሎሞን በሕዝቦቹ ላይ የጫነባቸውን ታክስ እና አገልግሎት ስላላቀለለላቸው ከአብዛኛው የሰሜን እስራኤል ነገዶች ማለትም የቤንጃሚን እና የይሁዳ ነገዶችን ሳይጨምር ከሌሎቹ አሥር ነገዶች ከፍተኛ ተቃውሞ ሊገጥመው ችሎ ነበር፡፡ ንጉሥ ሮአባምም ከኤፍሬም ነገድ ግዛት በመልቀቅ ወደ ኢየሩሳሌም ከተማ ሊመጣ ችሎ ነበር፡፡ በዚህም ምክንያት በንጉሥ ዳዊት ቤተ መንግሥት ውስጥ የይሁዳ እና የብንያም ነገዶች ብቻ ሊቀሩ ችለው ነበር፡፡ በ931 ቅ.ል.ክ. (BCE) ላይ ከሰሜኑ አስሩ ነገዶች ለሚነሱ የኢኮኖሚ አመፆች ምላሽ ንጉስ ሮአባም ብልህነት ስለጎደለው አንድ ላይ የነበሩት የእስራኤል እና የይሁዳ ነገዶች ለሁለት ሊከፈሉ ችለዋል፡፡ እስራኤላውያን ያልነበሩትም ነገዶች ፍልስጤም(Philistia)፣ ሞአብ(Moab)፣ ኤዶም(Edom) እና አሞን(Ammon) እንዲሁም ከአርመን የከተማ ግዛቶች ከነበሩት አራም-ዞባህ(Aram-Zobah) እና አራም-ደማስቆስ (Aram-Damascus) የመሳሰሉት ነጻነታቸውን ሊያውጁ ችለዋል፡፡ ስለሆነም ከሴኬም ተቃውሞ በማየሉ የንጉሥ ሮአባም የግዛት ዘመን ከ930 ቅ.ል.ክ. (BCE) ሊያልፍ አልቻለም፡፡

ንጉስ አሳ በይሁዳ በነገሠ በ15ኛው ዓመቱ ላይ ለሮአባም አንገዛም ካሉት የሰሜኑ እስራራኤል ነገዶች የኤፍሬም፣ የምናሤ እና የስምዖን ነገዶች ወደ ኢየሩሳሌም በመፍለስ በይሁዳ ግዛት ሊቀመጡ ችለው ነበር፡፡ ይህንንም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሦ እናገኘዋለን፡፡

(መፅሐፈ ዜና መዋዕል ካልዕ 15:9-10) አምላኩም እግዚአብሔር ከእርሡ ጋር እንደሆነ ባየ ጊዜ ከእስራኤል ዘንድ ብዙ ሰዎች ወደ እርሱ ተጠግተው ነበርና እርሱ ይሁዳንና ብንያምን ሁሉ፣ ከኤፍሬምና ከምናሴም ከስምዖንም መጥተው ከእርሱ ጋር የተቀመጡትን ሠበሠበ፡፡ አሳም በነገሠ በአስራ አምስተኛው ዓመት በሦሥተኛው ወር በኢየሩሳሌም ተሠበሠቡ፡፡

ስለሆነም በጥንታዊው የእስራኤል ግዛት ዘመን በንጉስ ሰሎሞን ልጅ በሮብዓም ዘመን በ931 ቅ.ል.ክ (BCE) እስራኤል ለሁለት ተከፍላ የነበር ሲሆን እነሱም የእስራኤል እና የይሁዳ ነገድ ግዛት ነበሩ፡፡ ከዚህም በኋላ በሁለቱም ግዛቶች የተለያ ነገስታቶች እየነገሡ ገዝተዋል፡፡ ይህንን እስራኤል እና ይሁዳ አንድ ላይ እያሉ እና ተነጣጥለው ባሉበት ወቅት የነገሱ ነገስታቶችን በምስል ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

እስራኤል እስከ 720 ቅ.ል.ክ.(BCE) ድረስ እራሷን የቻለች ነጻ ግዛት የነበረች ሲሆን ይሁዳ ደግሞ እስከ 584 ቅ.ል.ክ.(BCE) ድረስ እራሷን የቻለች ነጻ ግዛት ነበረች፡፡

የእስራኤል /የሠማሪያ /የዮሴፍ ነገድ

የእስራኤል/ የሠማርያ ነገድ የሚገኘው በስተሰሜን በኩል ሲሆን በዋና ከተማነት ሲያገለግሉ የነበሩ ከተሞች ሴኬም (Shechem) (930 ቅ.ል.ክ. (BCE))፣ ፔኒዩል (Penuel) (930 — 909 ቅ.ል.ክ. (BCE))፣ ቲርዛህ (Tirzah) (909 - 880 ቅ.ል.ክ. (BCE)) እና ሰማሪያ (Samaria) (Shomron) (880 — 720 ቅ.ል.ክ. (BCE)) ናቸው፡፡ የእስራኤል ነገድ የሚካለለው በዛብሎን (Zebulun)፣ በኢሣኮር (Issachar)፣ በአሴር (Asher)፣ በንፍታሌም (Naphtali)፣ በዳን (Dan)፣ በምናሴ (Manasseh)፣ በኤፍሬም (Ephraim)፣ በሮቤል (Reuben) እና በጋድ (Gad) ነገዶች ነው፡፡ የሰሜን እስራኤል ነገድ (930 ቅ.ል.ክ. (BCE) - 720 ቅ.ል.ክ. (BCE)) የሚባለው ከያዕቆብ (ከእስራኤል) 12ቱ ነገዶች አንዱ ሲሆን የሠማሪያ ነገድ ወይም የዮሤፍ ነገድ በመባልም ይታወቃል፡፡

የዚህም የእስራኤል/ የሠማሪያ ነገድ ዋና ከተማቸው እና የንጉሣዊ ቤተሠቦቹ መቀመጫ የኤፍሬም ነገድ ግዛት ነው፡፡ ነገር ግን የመጀመሪያ የእስራኤል ዋና ከተማ የነበረችው ሴኬም(Shechem) ስትሆን ከሷ ቀጥሎ ቲርዛህ(Tirzah) ናት፡፡ ይህ የእስራኤል/ የሠማሪያ ነገድ በፖለቲካ፣ በኢኮኖሚ፣ በጦር እና በስነ ጥበብ እያደገ ሲሄድ በኦምራይድ (በዘንብሪ) ሥርወ መንግሥት (Omride dynasty) አማካይነት በ884 ቅ.ል.ክ. (BCE) ላይ እራሡን ችሎ ሊገነጠል ችሏል፡፡ ይህም ንጉሥ ዘንበሪ ዋና ከተማውን በሠማሪያ ላይ ተከለ፡፡ ይህንንም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሶ እናገኘዋለን፡፡

(መፅሐፈ ነገሥት ቀዳማዊ 16:23-24) በይሁዳ ንጉሥ በአሳ በሠላሣ አንደኛው ዓመት ዘምብሪ (Omri) በእስራኤል ላይ አስራ ሁለት ዓመት ነገሠ፡፡ በቴርሳም ስድስት ዓመት ነገሠ፡፡ ከሣምርም በሁለት መክሊት ብር የሠማርያን ተራራ ገዛ፤ በተራራውም ላይ ሠራ፣ የሠራውንም ከተማ በተራራው ባለቤት በሳምር ስም ሠማርያ ብሎ ጠራው፡፡

ይህ በንጉሥ ዘንብሪ የሚመራው የእስራኤል ነገድ ሊወድቅ የቻለው በ722 ቅ.ል.ክ. (BCE) ወቅት በኒዎ-አሴሪያን (በአሦራውያን) ሥርወ መንግስት (Neo-Assyrian Empire) ቅኝ ግዛት በተያዘበት ወቅት ነው፡፡ ይህም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሦ እናገኘዋለን፡፡

(መፅሐፈ ነገሥት ካልዕ 17:5-6) የአሦርም (Assyrian) ንጉሥ በምድር ሁሉ ላይ ወጣ፣ ወደ ሠማርያም መጥቶ ሦሥት ዓመት ከበባት፡፡ በሆሴ በዘጠነኛው ዓመት የአሦርን ንጉሥ ሠማርያን ወሠደ፣ እስራኤልንም ወደ አሦር አፈለሠ፣ በአላሔና በአቦር በጎዛንም ወንዝ በሜዶንም ከተሞች አኖራቸው፡፡

ይህንን የእስራኤል/ የሠማሪያ እና የይሁዳ ነገዶች በተነጣጠሉበት ወቅት የነበረውን ግዛት በካርታ 27 እንዲሁም ጥንታዊው የእስራኤል/ የሠማሪያ ነገዶች ግዛት የሚያካልላቸው ነገዶችን በካርታ 28 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ካርታ 27. የጥንት የእስራኤል/ የሠማሪያ እና የይሁዳ ነገዶች በተነጣጠሉበት ወቅት የነበረ ግዛት

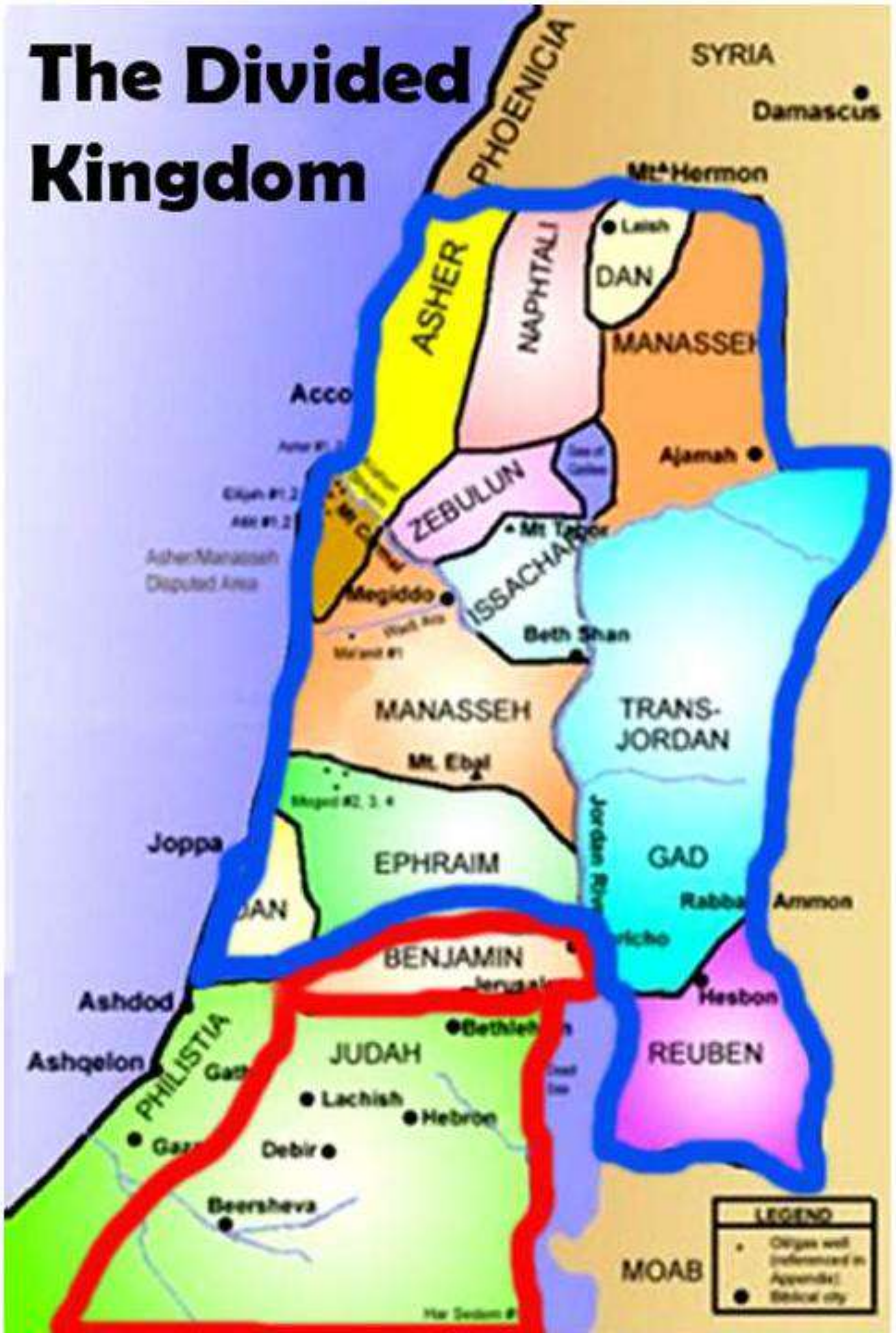

ካርታ 28. ጥንታዊው የእስራኤል/ የሠማሪያ ነገዶች ግዛት የሚያካልላቸው ነገዶች

ሌላው የሞአብ (Moab) ንጉሥ መሻ (Mesha) በ850 ቅ.ል.ክ. (BCE) ላይ የእስራኤልን ንጉሥ ዘንበሪን (Omri) እና ልጁን አክአብን (Ahab) ድል አድርጓቸዋል።

የይሁዳ /የንፍታሌም ነገድ

የይሁዳ ነገድ ከያዕቆብ (ከእስራኤል) 12ቱ ነገዶች አንዱ ሲሆን የይሁዳ ነገድ ወይም የንፍታሌም ነገድ በመባል ይታወቃል፡፡ የይሁዳ ነገድ የሚገኘው በደቡብ በኩል ሲሆን ዋና ከተማው ደግሞ እየሩሳሌም ነው፡፡ የይሁዳ ነገዶች ደግሞ እራሳቸውን ችለው የተከሰቱት በ8ኛው ወይም በ9ኛው መቶ ቅ.ል.ክ. ላይ ሲሆን ከዛም በኋላ ለውድቀታቸው መንስኤ በሆነው ገዢ ላይ ከማመፃቸው እና በ586 ቅ.ል.ክ. ላይ ከመደምሰሳቸው በፊት በመጀመሪያ በኒዎ-አሴሪያን ሥርወ መንግስት (Neo-Assyrian Empire) ከዛም በኒዎ-ባቢሎን ሥርወ መንግስት (Neo-Babylonian Empire) ቁጥጥር ስር ሊውሉ ችለው ነበር፡፡ የኒዎ-ባቢሎንን ግዛት እየተስፋፋ የሄደበትን ሁኔታ በምስል ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል የኒዎ-ባቢሎንን ግዛት መስፋፋት

በይሁዳ ግዛት የዳዊት ቤት የነበረ ሲሆን እንደ አባዛኛው ዕምነት ዳዊት የግዛቱ የጎሳ መሪ ወይም ንጉሥ የነበረ እና የሰሜኑም ግዛት እራሱን የቻለ ዕድገት አለው ብለው ያምናሉ።

በይሁዳ ነገድ ከባቢሎን ሥርወ መንግስት ውድቀት በኋላ በ539 ቅ.ል.ክ. (BCE) የአካሜንድ ስርወ መንግስት (Achaemenid Empire) በሲትረስ (Cyrus the Great) አማካይነት ሊተካ ችሏል። በዚህም ወቅት ይሁዳውያኖች ወደ ኢየሩሳሌም የተመለሡ ሲሆን በይሁድ መዲናታ (Yehud Medinata) ላይ በይሁዳኖች ማንነት ላይ ያተኮረ ዕድገት አዲስ የለውጥ ምዕራፍ ሊከፍቱ ችለዋል።

በተሻለው የሄለኒስቲክ (Hellenistic) ወቅት ይሁዶች በተከታታይ በሄለኒስቲክ ነገዶች እየተዋጡ የመጡበት ወቅት ሲሆን ከዛም በኋላ በአሌክስአንደር ዘ ግሬት (Alexander the Great) ቅኝ ግዛት ስር ሊወድቁ ችለዋል። ነገር ግን ይሁዶች (በተለይ መቃብያኖች) በ2ኛው መቶ ቅ.ል.ክ. ላይ የሴሉውሲድ ሥርወ መንግስትን (Seleucid Empire) በመቃወም የሃስሞኒያን (Hasmonean) ሥርወ መንግስት በ110 ቅ.ል.ክ. (BCE) ሊመሠርቱ ችለዋል። ይህም የመጨረሻው ነፃ የሆነ የእስራኤል መንግስት ሲሆን ነገር ግን ከ63 ቅ.ል.ክ. (BCE) በኋላ ቀስ በቀስ የሮማው ገዢ በነበረው ፖምፔ (Pompey) አማካይነት ነጻነታቸውን ያጡ ሲሆን ግዛታቸውም በሮማን (Roman) ሥር ሊጠቃለል ችሏል። ከዚህም በኋላ በ37 ቅ.ል.ክ. (BCE) — 6 ዓ.ም. (CE) ውስጥ የሄሮዲያንን ሥርወ መንግስት (Herodian dynasty) በመመሥረት የሮማውያንን ይሁዳ ግዛት ሊመሠርቱ ችለዋል። በዚህም በሄሮዲያን ስርወ መንግስት ስር የተለያዩ ተጠሪ ነገዶች የተዋቀሩ ሲሆን በኋላ ግን የይሁዳ ግዛት በተለያዩ የውስጥ ሲቪል ነገዶች ሲበጠበጥ ለሁለተኛው የሰሎሞን ቤተ መቅደስ መፍረስ እንዲሁም የራቢኒክ ይሁዲ (Rabbinic Judaism) እና የቀድሞው ክርስትና (Early Christianity) እንዲከሡቱ ምክንያት የሆነውን የመጀመሪያ የይሁዳ-ሮማ ጦርነት (First Jewish—Roman War) ሊያስከትል ችሏል። ይሁዲዎችም ከዚህ በኋላ በፐርሺያን (Parthian) ሥርወ መንግስት ሥር እንደገና ሊጠቃለሉ ችለዋል። ነገር ግን ይሁዶች በሮማ ግዛት ሥር የነበሩት እስከ ይሁዲዎች አመፅ ሲሆን ይህም ከፍተኛ ውድመት በማስከተል ይሁዶች እንዲበተኑ እና በግዛቱ የሴሪያ (Syria) እና ፍልስጤም (Palaestina) ነገዶች ብቻ እንዲቀሩ ምክንያት ሆኗል።

በ7ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ሌቫንቴዎች በአረቦቹ አማካይነት ከባዛንታይን ሥርወ መንግስት የተወሰዱ ሲሆን ከዛም ጀምሮ እስከ መጀመሪያው የክሩሴድ ጦርነት (First Crusade) (1099 ዓ.ም. (CE)) ድረስ በሙስሊሞች ቁጥጥር ሥር ነበሩ። ከዛም በአዩቢድ (Ayyubid) (1187 ዓ.ም. (CE)) ቅኝ ግዛት ሥር ሊውሉ ችለዋል። የግብፅ ማምሉክ ሡልጣኔት ደግሞ በ13ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በ1517 ዓ.ም. (CE) በኦትማን ሥርወ መንግስት (Ottoman Empire) እስኪሸነፍ ድረስ ግዛቱን በሌቫንቴ ግዛት ውስጥ ሊያስፋፋ ችሏል።

በ19ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በሀገር ውስጥ በነበሩት ይሁዲዎች መነቃቃት ምክንያት በውጪ ነዋሪዎች ዘንድ የፂዎን ንቅናቄ (Zionist movement) ሊመሠርቱ የቻሉ ሲሆን በዚህም ወደ ኦትማን-ሴሪያ (Ottoman-Syria) እና ቀስ በቀስም ወደ ፍልስጤም ሀገራት ከፍተኛ የሆነ የስደት እንቅስቃሴ ሊከሰት ችሏል፡፡

ሌላው በዚሁ አያይዘን ማወቅ የሚኖርብን ነገር ቢኖር የእስራኤል እና የይሁዳ ነገዶች ግንኙነትን በተመለከተ ይሆናል፡፡ ሁለቱ ነገዶች እራሳቸውን ችለው ከተለያዩ በኋላ በመጀመሪያዎቹ ሥድሣ ዓመታቶች ውሥጥ የይሁዳ ነገድ ነገሥታቶች በሰሜኑ ነገድ ላይ የነበራቸውን የበላይነት በድጋሚ እንዲመሠረት የሞከሩ ሲሆን በዚህም ምክንያት በመሀከላቸው የማያባራ ጦርነት ነበር፡፡ ይሁን እንጂ ከዚያ ቀጥሎ ባሉት ሥምንት ዓመታቶች በመሀከላቸው ጦርነት ያልነበረ ሲሆን እንደውም በወንድማማችነት አብረው የቆሙበት እና የጋራ ጠላታቸው የሆኑትን በተለይም ደማስቆዎችን (Damascus) በጋራ ሆነው የታገሉበት ወቅት ነበር፡፡

የእስራኤል እና ይሁዳ ግጭት ሊፈታ ችሎ የነበረው ኢዮሣፍጥ (Jehoshaphat) የተባለው የይሁዳ ንጉሥ እራሡን ከእስራኤሉ ንጉሥ ከአክአብ (Ahab) ቤተሠብ ጋር በጋብቻ አዛምዶ በነበረበት ጊዜ ነው፡፡ ቀጥሎም ወራሽ የሆነው የኢዮሣፍጥ (Jehoshaphat) ልጅ ኢዮራም (Jehoram) የአክአብን ሤት ልጅ ጎቶሊያን (Athaliah) በማግባቱ ዝምድናቸው ሊጠብቅ ችሏል፡፡ ይሁን እንጂ በ840 ቅ.ል.ክ. (BCE) ገደማ አካባቢ የአአክአብ ልጆች በይሁዲው ሊገደሉ ችለዋል፡፡ ይህንንም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱሥ ውሥጥ ተጠቅሦ እናገኘዋለን፡፡

(መፅሐፈ ዜና መዋዕል ካልዕ 18፡1) ለኢዮሣፍጥም ብዙ ብልጥግናና ክብር ነበረው፤ ለአክአብም ጋብቻ ሆነለት፡፡

(መፅሐፈ ዜና መዋዕል ካልዕ 21፡4) ኢዮራምም በአባቱ መንግሥት ላይ ተነሥቶ በፀና ጊዜ ወንድሞቹን ሁሉ ሌሎችንም የእሥራኤልን መሣፍንት በሠይፍ ገደለ፡፡

በ732 ቅ.ል.ክ.(BCE) የእስራኤሉ ንጉስ ፒካህ(Pekah) ከአራም ነገድ ንጉስ ሬዚን(Rezin) ጋር ስምምነት በመፍጠር እየሩሳሌምን አጠናክረዋት ነበር፡፡ የይሁዳም ንጉሥ አካዝ ደግሞ የአሦሩን ንጉሥ ቴልጌልቴፌልሦር 3ኛ (Tiglath-Pileser III) እንዲረዳው ጠይቆ ነበር፡፡ ይሁን እንጂ ይህ ንጉስ አካዝ ካመሰገነው በኋላ ደማስቆን፣ እስራኤልን፣ አራምን እንዲሁም ገልዓድ(Gilead) ውስጥ የሚገኙትን የሮቤል(Reuben)፣ የጋድ(Gad) እና የምናሴ(Manasseh) ነገዶችን ድንበር እና በበርሃ ውስጥ የሚገኙትን የጄቱር(Jetur)፣ ናፊሽ(Naphish) እና ናዳብ(Nodab) መንደሮችን ሊዘርፍ ቻለ፡፡ የነዚህም ነገዶች ህዝብ እና የሪበናይት(Reubenite) መሪዎች ምርኮኞችን በመውሰድ በድጋሚ በካቡር(Khabur) ወንዝ ዳርቻ አካባቢ እንዲሠፍሩ አድርገዋል፡፡ ከዚህ በተጨማሪ ቴልጌልቴፌልሦር 3ኛ የነፍታሊምን(Naphtali) ድንበር እና

በኤፍሬም(Ephraim) ግዛት ውስጥ የሚገኘውን የጃኖህ(Janoah) ከተማን በመያዝ የአሦርን መንግስት ነፍታሌም ላይ ሊመሠርት ችሎ ነበር። በዚህም የአራም እና የተቀሩት የእስራኤል ህዝብ ከሃገራቸው እንዲወጡ እና ወደ አሦር ይሠደዱ ነበር። ይህንንም የሰሜኑ የእሰራኤል ነገድ በአሦርያዊያን መንግስት አማካይነት የነበረው ፍልሠት በምስል ላይ መመልከት ይቻላል።

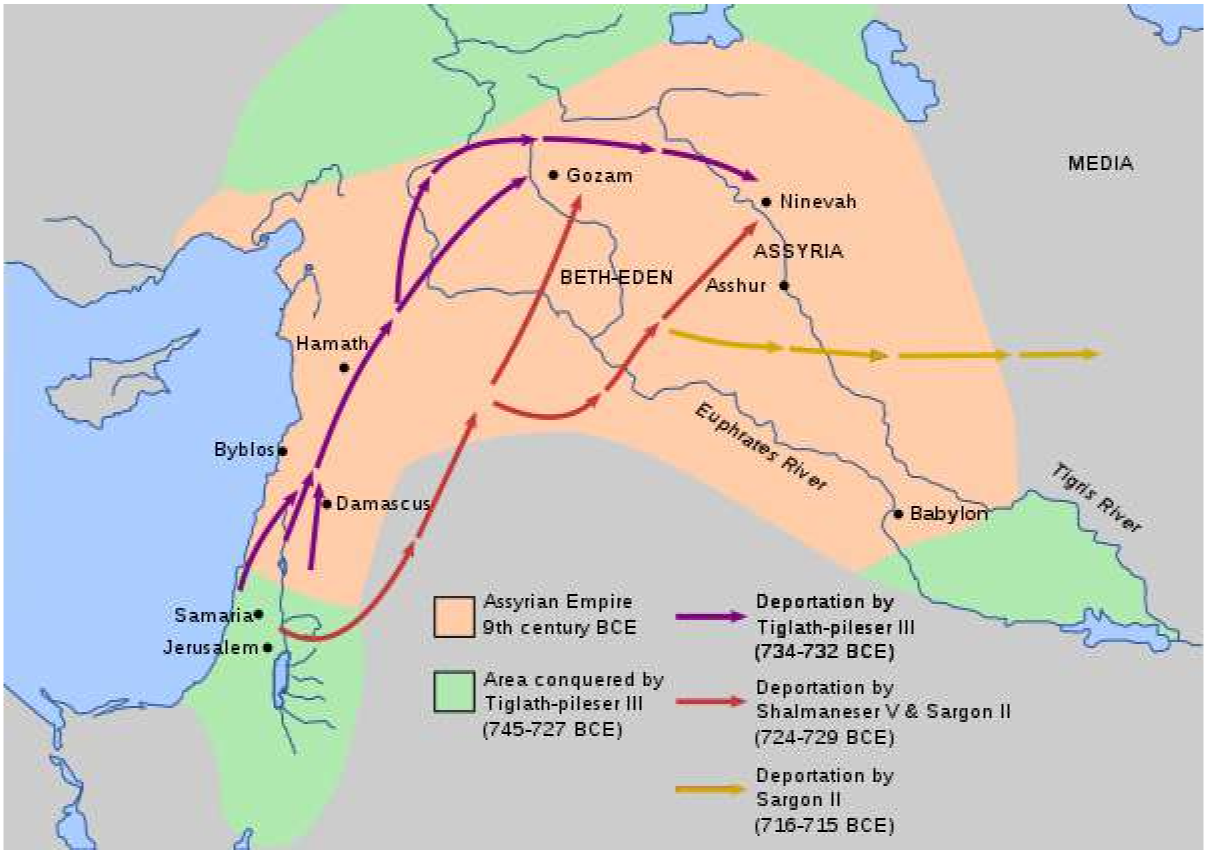

ምስል የሰሜኑ የእሰራኤል ነገድ በአሦርያዊያን መንግስት አማካይነት የነበረው ፍልሠት

እስራኤል አነስተኛ በሆነ ግዛት 720 ቅ.ል.ክ. (BCE) በድጋሚ በአሴሪያ(Assyria) እሰክትወረር ድረስ ራሷን የቻለች ነፃ ግዛት ሆና ቀጥላ ነበር። የተቀሩት እስራኤላውያኖች ደግሞ ከሀገር እንዲወጡ ይገደዱ ነበር።

ለሦስት ዓመት ያህል በሰማርያ ላይ በአሴሪያኖች በተከፈተባቸው ጦርነት ላይ ሻልማነሸር 5ኛ (Shalmaneser V) ሲሞት የሱ ወራሽ የሆነው የአሴሪያው ሳርጀን 2ኛ (Sargon II) ተተክቶ ነበር። ይህም ንጉስ ሳማሪያኖችን ቀልፎባቸው ነበር፣ ይዣቻው ነበር፣ ወደ 27280 የሚሆኑትን ሰማሪያ ህዝብ ወደ አሴሪያ እንዲገቡ አደረኳቸው ይል ነበር። በመጨረሻም በ720 ቅ.ል.ክ. (BCE) ማለትም ከ200 ዓመታት በኋላ አስር የነበሩት የእስራኤል ነገዶች ፍፃሜያቸው ሆነ። የተቀረው የሰሜኑ ግዛት ደግሞ በኤፍሬም ድንበር ውስጥ የምትገኘውን ሰማርያን በያዘው

ሳርጀን 2ኛ (Sargon II) ቅኝ ግዛት ስር ወደቀ፡፡ ይህም ንጉስ ወደ 27290 የሚደርሱ ሰማርያኖችን እና የተወሰኑ እስራኤላውያኖችን ካቡር (Khabur) አካባቢ እና የተቀሩትን ደግሞ መደስ(Medes) ላይ ሲያሠፍራቸው እነሱም የሂብሪው ማህበረሰብን በኢካባጣን(Ecbatana) እና በሬጅ(Rages) ላይ መሠረቱ፡፡ ከዚህ በተጨማሪ ይህ ንጉስ ምርኮኞችን ከሰሜኑ ግዛት በነፍታሌም ውስጥ ከምትገኘውን ቲስብ(Thisbe) ከተማ በመውስድ ወደ አሴሪያ ውስጥ ወደምትገኘው ወደ ነነዌ(Nineveh) ከተማ ወስዷል፡፡

የሂብሪው መፅሐፍ ቅዱስ የእስራኤልን ግዛት የተሰደዱ እና የጠፉ አስር ነገዶች ሲላቸው በደቡብ በኩል ያሉትን የይሁዳ ነገድ፣ የስምዖን ነገድ፣ የቢኒያምን ነገድ እና የሌዊን ነገድ ህዝብ ከነባሩ እስራኤላውያን ጋር ይኖሩ የነበሩ እና በይሁዳ ግዛት ውስጥ የቀሩ ህዝብ ይላቸዋል፡፡ የይሁዳ ግዛት እስከ 586 ቅ.ል.ክ.(BCE) በኒዎ-ባቢሎን መንግስት(Neo-Babylonian Empire) ቅኝ ግዛት ሥር እስኪውል ድረስ እራሱን የቻለ ነፃ ግዛት ነበር፡፡ አንዳንድ አጥኚዎች ደግሞ ለሰሜኖቹ ሳማሪታኖች() የዘር ምንጭ የሆኑት ከአያት ቅድመ አያቶቻቸው ከሆኑትና በስደቱ ወቅት ተርፈው እዛው ከነበሩት የንፍታሌም፣ የምናሴ እና የሌዊ ነገዶች ናቸው ይላሉ፡፡ አንዳንዶቹ ደግሞ 40000 የሚሆነው የእስራኤል ህዝብ ብቻ ነው በሁለቱ ማለትም በቴልጌልቴፌልሦር 3ኛ (Tiglath-Pileser III) እና በሳርጀን 2ኛ (Sargon II) የስደት ወቅት ተሰደው የነበሩት ይላሉ፡፡ ሌሎች የሰሜኑ ግዛት ህዝብ ደግሞ ወደ ኢየሩሳሌም የተሠደዱ ሲሆን ከተማውም በአምስት እጥፍ የጨመረበት እና ብዙ የህንፃ ግንባታዎች እንዲሁም ሲሎሞን(Siloam) የተባለው የውኃ ምንጭ በንጉሱ ህዝቂያስ(Hezekiah) አማካይነት ሊገነባ የቻለው፡፡ በአጠቃላይ የተሰደዱት እስራኤላውያን በሌሎቹ ማህበረሰቦች ተውጠው ዘራቸው እንዲጠፉ አልተደረገም፡፡ ነገር ግን አሴሪያኖች ከዳን፣ ከአሴር፣ ከኢሳኮር፣ ከዛብሎን(ምዕራባዊ ምናሴ) ነገዶች እንዳሰደዱ የተመዘገበ ነገር የለም፡፡ በንጉሱ ህዝቂያስ ጊዜ ግን ሦስት ነገዶች ወደ ኢየሩሳሌም መ፣ጥተዋል፡፡

(መፅሐፈ ዜና መዋል ካልዕ 30:10-11) መልክተኞችም ከከተማ ወደ ከተማ በኤፍሬምና በምናሴ ሀገር እስከ ዛብሎን ሄዱ፤ እነዚያ ግን በንቀት ሳቁባቸው፣ አፌዙባቸውም፡፡ ነገር ግን ከአሴር እና ከምናሴ ከዛብሎንም አያሌ ሰዎች ሰውነታቸውን አዋረዱ፣ ወደ ኢየሩሳሌምም መጡ፡፡

ይሁዳ በባቢሎን ሥርወ መንግስት ቅኝ ግዛት ስር የወደቀችው ንጉሳቸው ኤልያቄም/ኢዮአቄም/ በነበረበት ወቅት ነው፡፡ በዛን ወቅትም የባቢሎኑ ንጉሥ ናቡከደነፆር ነበር፡፡ ይህም ንጉስ ብዙ የሚሆኑ ይሁዳኖችን የማረከ ሲሆን ከቤተ መቅደሱ የዘረፋቸውን ንብረቶች ወደ ራሱ ሀገር ካለው የአምልኮ ቤት ሊያስቀምጠው ችሏል፡፡ ሌላው በዚሁ የባቢሎኑ ንጉሥ ናቡከደነፆር ጊዜ ታሪካቸው ጎልቶ የሚነገርላቸው በወቅቱ ተማርከው ተወስደው ከነበሩት የይሁዳ ሰዎች መሀከል

የነብዩ ዳንኤል እንዲሁም የሶስቱ ፃድቃን ማለትም የአናንያ/ስድራቅ/፣ የአዛርያ/ሚሳቅ/ እና የሚሳኤል/አብድናጎም/ ታሪክ ነው። ይህም ሦስቱ ፃድቃን ንጉሡ ላቆመው ጣዖት አንሰግድም በማለት እቶን እሳት ውስጥ ቢጨምራቸውም ቅዱስ ገብርኤል ከእግዚአብሔር ታዞ ከእቶን እሳት አውጥቷቸዋል። የነብዩ ዳንኤል/ብልጥ አሦር/ም ታሪክ ተመሳሳይ ሲሆን እርሱንም ቅዱስ ገብርኤል ከእግዚአብሔር ታዞ ከአንበሳ መንጋጋ አፍ አስጥሎታል። ይሁን እንጂ ይህ ንጉሥ ናቡከደነፆር በመጨረሻ በእግዚአብሔር ላይ በማመፁ ከቤተ መንግስቱ እንዲለቅ አድርጎት ለ7 ዓመት ከአራዊቶች ጋር ሳር እየበላ እንዲኖር አድርጎታል። ይህንንም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሶ እናገኘዋለን።

(ትንቢተ ዳንኤል 1:1-2) የይሁዳ ንጉሥ ኢዮአቄም በነገሠ በሦስተኛው ዓመት የባቢሎን ንጉሥ ናቡከደነፆር ወደ ኢየሩሳሌም መጥቶ ከበባት። ጌታም የይሁዳን ንጉሥ ኢዮአቄምን ከእግዚአብሔር ቤት ዕቃ ከፍሎ በእጁ አሳልፎ ሰጠው፤ እርሱም ወደ ሰናኦር ምድር ወደ አምላኩ ቤት ወሰደው፤ ዕቃውንም ወደ አምላኩ ቤት አገባው።

(ትንቢተ ዳንኤል 3:8-30) በዚያን ጊዜም ከላውድያን ቀርበው አይሁድን ከሰሱ። ለንጉሡም ለናቡከደነፆር ተናገሩ፤ እንዲሁም አሉ። ንጉሥ ሆይ፣ ሺህ ዓመት ንገሥ። አንተ ንጉስ ሆይ ፤ የመለከትና የእምቢልታን፣ የመሰንቆንና የክራርን፣ የበገናንና የዋሽንትን፣ የዘፈንንም ሁሉ ድምፅ የሚሰማ ሰው ሁሉ ተደፍቶ ለወርቁ ምስል ይስገድ፡፤ ተደፍቶም የማይሰግድ በሚነድድ እሳት እቶን ውስጥ ይጣላል ብለህ አዘዝ። በባቢሎን አውራጃ ስራ ላይ የሾምሃቸው ሲድራቅና ሚሳቅ አብድናጎም የሚባሉ አይሁድ አሉ፤ ንጉሥ ሆይ፣ እነዚህ ሰዎች ትዕዛዝህን እንቢ ብለዋል፤ አማልክትህን አያመልኩም፣ ላቆምኸውም ለወርቁ ምስል አይሰግዱም። ናቡከደነፆርም በብስጭትና በቁጣ ሲድራቅንና ሚሳቅን አብድናጎም ሆይ፣ አምላኬን አለማምለካችሁ፣ ላቆምሁትም ለወርቁ ምስል አለመስገዳችሁ እውነት ነውን? አሁንም የመለከቱንና የእንቢልታውን የመሰንቆውንና የክራሩን የበገናውንና የዋሽንቱን የዘፈኑንም ሁሉ ድምፅ በሰማችሁ ጊዜ ተደፍታችሁ ላሠራሁት ምስል ብትሠግዱ መልካም ነው፤ ባትሠግዱ ግን በዚያ ጊዜ በሚነድድ እሳት እቶን ውስጥ ትጣላላችሁ፤ ከእጄስ የሚያድናችሁ አምላክ ማን ነው? ብሎ ተናገራቸው። ሲድራቅና ሚሳቅ አብድናጎም መለሡ፤ ንጉሡንም፤ ናቡከደነፆር ሆይ፣ በዚህ ነገር እንድንመልስልህ ዘንድ አስፈላጊያችን አደለም። የምናመልከው አምላካችን ከሚነድደው ከእሳቱ እቶን ያድነን ዘንድ ይችላል፤ ከእጅህም ያድነናል፣ ንጉሥ ሆይ፣ ነገር ግን ንጉሥ ሆይ፣ እርሱ ባያድነን አማልክትህን እንዳናመልክ ላቆምኸውም፤ ለወርቁ ምስል እንዳንሰግድለት እወቅ አሉት፡ ፡ የዚያን ጊዜም ናቡከደነፆር በሲድራቅና በሚሳቅ በአብድናጎም ላይ ቁጣ ሞላበት፣ የፊቱም መልክ ተለወጠባቸው፣ እርሱም ተናገረ፣ የእቶንም እሳት ይነድድ ከነበረው ይልቅ ሰባት እጥፍ አድርገው እንዲያነድዱት አዘዘ። ሲድራቅና ሚሳቅም አብድናጎንም ያስሩ ዘንድ፣

ወደሚነድደውም ወደ እቶን እሳት ይጠሏቸው ዘንድ በሠራዊቱ ውስጥ ከነበሩት ኃያላን አዘዘ። የዚያን ጊዜም እነዚህ ሰዎች ከሰናፊላቸውና ከቀሚሳቸው ከመጎናፀፊያቸውም ከቀረው ልብሳቸው ጋር ታስረው በሚነድድ በእቶን እሳት ውስጥ ተጣሉ። የንጉሡም ትዕዛዝ አስቸኳይ ስለሆነ የእቶኑም እሳት እጅግ ስለሚነድድ፣ ሲድራቅንና ሚሳቅን አብድናጎንም የጣሏቸውን ሰዎች የእሳቱ ወላፈን ገደላቸው። እነዚህም ሦስቱ ሰዎች ሲድራቅና ሚሳቅ አብድናጎም ታስረው በሚነደው እቶኑ እሳት ውስጥ ወደቁ። የዚያን ጊዜም ንጉሥ ናቡከደነፆር ተደነቀ ፈጥኖም ተነሣ፤ አማካሪዎቹንም፤ ሦስት ሠዎች አስረን በእሳት ውስጥ ጥለን አልነበረምን? ብሎ ተናገራቸው። እነርሱም፤ ንጉሥ ሆይ፤ እውነት ነው፤ ብለው ለንጉሡ መለሱለት። እርሱም፤ እነሆ፣ እኔ የተፈቱ በእሳቱም መካከል የሚመላለሱ፣ አራት ሰዎች አያለሁ፤ ምንም አላቆሰላቸውም፤ የአራተኛውም መልክ የአማልክትን ልጅ ይመስላል ብሎ መለሰ። የዚያን ጊዜም ናቡከደነፆር ወደሚነደው ወደ እሳቱ እቶን በር ቀርቦ፤ እናንተ የልዑል አምላክ ባሪያዎች፣ ሲድራቅና ሚሳቅ አብድናጎም፣ ኑ ውጡ ብሎ ተናገራቸው። ሲድራቅና ሚሳቅም አብድናጎም ከእሳቱ መካከል ወጡ። መሳፍንቱና ሹማምንቶቹም አዛዦቹና የንጉሡ አማካሪዎች ተሰብስበው እሳቱ በእነዚያ ሰዎች አካል ላይ ኃይል እንዳልነበረው፣ የራሳቸውም ጠጉር እንዳልተቃጠለች፣ የእሳቱም ሽታ እንዳልደረሰባቸው አዩ። ናቡከደነፆርም መልሶ፤ መላኩን የላከ ከአምላካቸውም በቀር መንም አምላክ እንዳያመልኩ ለእርሱም እንዳይሰግዱ ሰውነታቸውን አሳልፈው የሰጡትን የንጉሡንም ቃል የተላለፉትን በእርሱ የታመኑትን ባሪያዎቹን ያዳነ፣ የሲድራቅና የሚሳቅ የአብድናጎም አምላክ ይባረክ። እኔም እንደዚሚያድን ሌላ አምላክ የለምና በሲድራቅ በአብድናጎም አምላክ ላይ የስድብን ነገር የሚናገር ወገንና ሕዝብ በልዩ ልዩም ቋንቋ የሚናገሩ ይቆረጣሉ፣ ቤቶቻቸውም የጎድፍ መጣያ ይደረጋሉ፤ ብዬ አዝዣለሁ አለ። የዚያን ጊዜም ንጉሡ ሲድራቅንና ሚሳቅን አብድናጎንም በባቢሎን አውራጃ ውስጥ ክፍ ከፍ አደረጋቸው።

(ትንቢተ ዳንኤል 6፡15-23) የዚያም ጊዜም እነዚያ ሰዎች ወደ ንጉሡ ተሰብስበው ንጉሡን፤ ንጉሡ ሆይ፤ ንጉሡ ያጸናው ትዕዛዝ ወይም ስርዓት ይለወጥ ዘንድ እንዳይገባ የሜዶንና የፋርስ ሕግ እንደሆነ እወቅ አሉት። የዚያን ጊዜም ንጉሡ አዘዘ፣ ዳንኤልንም አምጥተው በአንበሶች ጉድጓድ ጣሉት። ንጉሡም ተናገረ፤ ዳንኤልንም፤ ሁል ጊዜ የምታመልከው አምላክህ እርሱ ያድንህ አለው። ደንጋይም አምጥተው በጉድጓዱ አፍ ላይ ገጠሙበት፤ ንጉሡም በዳንኤል ላይ የተደረገው እንዳይለውጥ በቀለበቱና በመኳንንቱ ቀለበት አተመው። ንጉሡም ወደ ቤቱ ሄደ፤ ሳይበላም አደረ፤ መብልም አላመጡለትም፣ እንቅልፋም ከእርሱ ራቀ። በነጋውም ንጉሡ ማልዶ ተነሣ፣ ፈጥኖም ወደ አንበሶች ጉድጓድ ሄደ። ወደ ጉድጓዱም ወደ ዳንኤል በቀረበ ጊዜ በኀዘን ቃል ጠራው፤ ንጉሡም ተናገረ፤ ዳንኤልንም ፤ የሕያው አምላክ ባሪያ ዳንኤል ሆይ፣ ሁልጊዜ የምታመልከው አምላክህ ከአንበሶች ያድንህ ዘንድ ችሎአልን? አለው። ዳንኤልም ንጉሡን፤ ንጉሥ ሆይ ሺህ ኣመት ንገሥ። በፊቱ ቅንነት ተገኝቶብኛልና፣ በአንተም ፊት ደግሞ፣ ንጉሥ

ሆይ፣ አልበደልሁምና አምላኬ መልአኩን ልኮ የአንበሦችን አፍ ዘጋ፡፡ እነርሱም አልጎዱኝም አለው፡፡ የዚያን ጊዜም ንጉሡ እጅግ ደስ አለው፤ ዳንኤልንም ከጉድጓዱ ውስጥ ያወጡት ዘንድ አዘዘ፤ ዳንኤልም ከጉድጓድ ወጣ፣ በአምላኩም ታምኖ ነበርና አንዳች ጉዳት አልተገኘበትም፡፡

(ትንቢተ ዳንኤል 4፡30-32) ንጉሡም፤ ይህች እኔ በጉልበቴ ብርታት ለግርማዬ ክብር የመንግሥት መኖሪያ እንድትሆን ያሠራኋት ታላቂቱ ባቢሎን አደለችምን ብሎ ተናገረ፡፡ ቃሉም ገና በንጉሡ አፍ ሳለ ድምፅ ከሰማይ ወደቀና፤ ንጉሥ ናቡከደነፆር ሆይ፤ መንግሥት ከአንተ ዘንድ አለፈች፤ ተብሎ ለአንተ ተነግሯል፤ ልዑሉም በሰዎች መንግስት ላይ እንዲሠለጥን፣ ለሚወደውም እንዲሠጠው እስክታውቅ ድረስ ከሰዎች ተለይተህ ትሰደዳለህ፣ መኖሪያህም ከምድር አራዊት ጋር ይሆናል፤ እንደ በሬ ሣር ትበላ ዘንድ ትገደዳለህ፣ ሰባት ዘመናትም ያልፉብሃል፡፡

በአጠቃላይ በሰሜኑ እና በደቡቡ የእስራኤል ግዛት የተለያዩ ነገስታቶች ሲያስተዳድሩ የነበረ ሲሆን፣ ዋና ከተማቸውም ይቀያየር እንንደነበር፣ ያላቸው የነገድ ብዛት፣ በቅኝ ገዢዎች የወረሯቸውን እና ሌሎች የታሪክ ሁነቶችን ከላይ ለማየት ችለናል፡፡ ይህንም ጥቅል በሆነ መልኩ ከታች ባለው በሠንጠረዥ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

የደቡቡ የይሁዳ ነገድ	ባሕርያት	የሰሜኑ የእስራኤል ነገድ
19 ነገሥታቶች፣ 1 ንግሥት	ነገሥታት	19 ነገሥታቶች
ኢየሩሳሌም	ዋና ከተማ	ሰማርያ
2ሥርወ መንግሥታት	ሥርወ መንግሥታት	መንግሥታት 5 ሥርወ መንግሥታት እና የተለያዩ ነፃ ነገስታቶች
የይሁዳ እና የብንያም ነገዶች	ነገዶች	10 የሰሜን ነገዶች
አብዛኛዎቹ የተረጋጉ አደሉም፣ የተወሰኑት ነገስታቶች ጥሩ ሲሆኑ የተወሰኑት አደሉም	የነገሥታቱ ባሕርይ	ሁሉም መጥፎ ሲሆኑ አክአብ እና አካዝያስ ጣኦት አምላኪዎች ነበሩ
በባቢሎን በ586 ቅ.ል.ክ. (BC)	በቅኝ ግዛት የወደቁት	በአሴሪያ በ721 ቅ.ል.ክ. (BC)
ወደ ምድራቸው ተመልሰዋል	ከጊዜ በኋላ	ወደ ምድራቸው አልተመለሱም

ሠንጠረዥ በሰሜኑና በደቡቡ የእስራኤል ግዛት የተከናወኑ የታሪክ ሁነቶች

ሌላው በጥንት የእስራኤል ታሪክ ላይ ቋንቋቸውን በፊደል የከተቡ ሀገራት የኤፍራተስ እና የጢግሮስ ወንዞች ባሉባቸው የሜሶፖታሚያ ግዛት ውስጥ በነበሩት በባቢሎን፣ በአካድ፣ በኡሬክ፣ በአሦር ሀገራት ሲሆን ቆይቶም ወደ እስራኤላዊያኖቹ በመተላለፍ በአራማይክ፣ በዕብራውያን፣ በፊንቂ፣ በኤፍሬም ወዘተ… ሊወራረሱ ችለዋል፡፡ በወቅቱ በእስራኤል ሲነገር የነበሩት ቋንቋዎች አራማይክ፣ ግዕዝ እና ዕብራይስጥ ናቸው፡፡ አራማይኩም ወደ ኋላ ላይ እየገነነ ሊመጣ ችሏል፡፡ እሱም ቢሆን የግሪክ ስልጣኔ እየጨመረ በመጣበት ወቅት እና ግሪኮች በንግድ፣ በዲፕሎማቲክ ግንኙነት፣ በሀይማኖት ወዘተ… ምክንያቶች የሰዎቹ እንቅስቃሴ እየጨመረ በመጣበት ጊዜ የግሪክ ቋንቋ በእስራኤል ሊነገር ቻለ፡፡ ይህም የሰለጠነው የግሪክ ቋንቋ (ፅሩፅ) በአራማይኩ ላይ እየገነነ ሊሄድ ችሏል፡፡ ከዚያም በኋላ ከሞሶፖቶሚያ እና ከሴሪያ በመጡት የኩርዲስቲክ ነገዶች ምክንያት የኩርዲስቲክ ቋንቋ ቀስ በቀስ ሊስፋፋ ቻለ፡፡ የሳባ (ሀበሳት-የመን፣ አጋዚአን-አቢሲኒያ) እና የሂምያራይት ቋንቋዎች ደግሞ የሚጠቀሙት የሳባ ፊደላትን ነው፡፡ መነሻውም የሰሜን ሴሜቲክ ሲሆን በኋላም አምስቱ የዮቅጣን ልጆች የሆኑት (ሳባ፣ ኦፊር፣ ኦቦል፣ ኤውላጥ እና አቢማኤል) ነገዳቸውን በደቡብ አረብያ በየመን ካስፋፉ በኋላ ፊደላቱንም ከሰሜን ሴሜቲኮች ወደ ደቡብ አረብያ-የመን ሊቀባበሉት ችለዋል፡፡ በኋላም ከአምስቱ የኤውላጥ እና የአቢማኤል ነገድ በየመን ቀርተው የሳባ፣ የኦፊርና የኦቦል ነገዶች ወደ አቢሲኒያ ሲፈልሱ ደግሞ የሳባው ፊደል በዚሁ ወደ ኢትዮጵያ ሊመጣ ችሏል፡፡ ከዚህ በኋላ በግሪክ ስልጣኔ ተፅዕኖ ምክንያት በኢትዮጵያ ያለው የሳባ ፊደላቶች ቢቀየሩም ከንደገና ከእሰራኤል በመጡት የግዕዝ ተናጋሪዎች ለግዙ ቋንቋ የሳባውን ፊደላት በመጠቀም እንደገና በአክሱም ጊዜ የሰለጠነው የግዕዝ ፊደላት ሊመሠረት ችሏል፡፡ ከዚህ በኋላም ከግዕዙ ቋንቋና ፊደላት የአማርኛ ቋንቋ እና ፊደላት ሊመሠረቱ በቁ፡፡ በሞሶፖቶሚያ እና በሴሪያ የነበሩ የኩርዲስቲክ ነገዶች ግዛት በካርታ 29 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

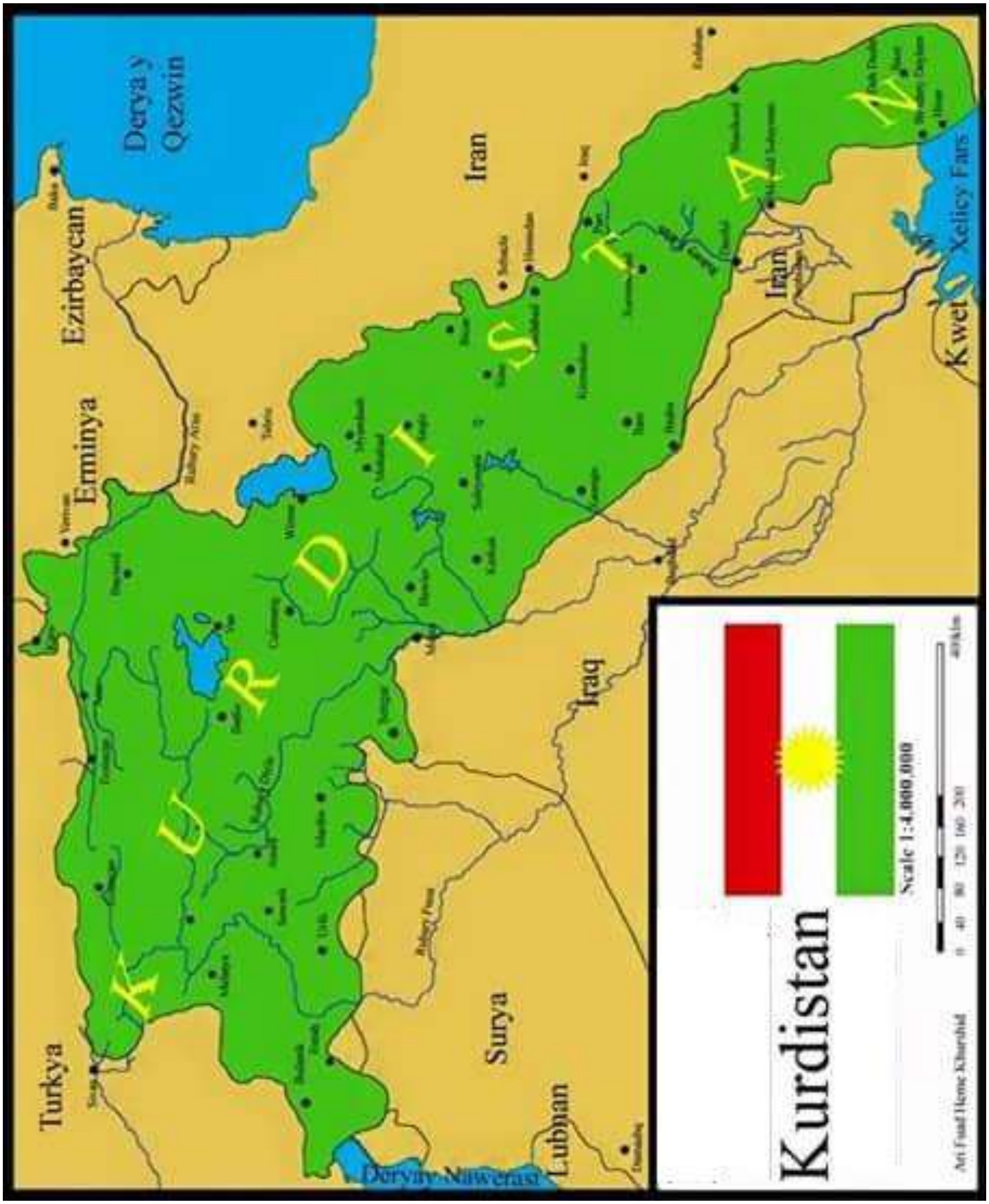

ካርታ 29. የኩርዲስቲክ ግዛት

ኢየሡስ ክርስቶስ

ድንግል ማርያም

የድንግል ማርያም እና የኢየሱስ ክርስቶስ ውልደት

እግዚአብሔር ለአዳም በሠጠው ተስፋ መሰረት ሲወርድ ሲዋረድ ቴክታና በጥሪቃ ከተባሉ የእስራኤል /የያዕቆብ/ ልጅ ከሆነው ከይሁዳ ነገድ ከሚመዘዘው የዳዊት ዘር ከሆኑት ከድንግል ማርያም አያቶች ደረሰ።

በዳዊት የዘር ሐረግ በኩል የተወለዱት የቅድስት ድንግል ማርያም ቅድም አያቶች ቴክታና በጥሪቃ በጣም የበዛ ሀብት ነበራቸው ። ነገር ግን ልጅ ስላልወለዱ በሀብታቸው ብዛት እምብዛም አይደሰቱም ነበር ። እግዚአብሔርን ግን ፍሬ እንዲሰጣቸው ሱባኤ እየገቡ ይጸልዩ ነበር ። በአንድ ወቅት ቴክታና በጥሪቃ ሱባኤ ገብተው ሳለ ራእዩ ያያሉ ፤ ራእዩውም አንዲት ነጭ እንቦሳ ጥጃ ከበረታቸው ስትወጣ ይህችም እንቦሳ ሌላይቱን እንቦሳ ስትወልድ ፣ እንዲሁ እየተዋለዱ እስከ አምስተኛይቱ እንቦሳ ይደርሳሉ ፤ አምስተኛይቱ እንቦሳ ግን ጨረቃ መሰል እንቦሳ ትወልዳለች ፤ ጨረቃይቱም ፀሐይን ትወልዳለች ። ይህንንም ራእዩ በዘመናቸው ለነበረው መፈክረ ሕልም (ሕልም ፈቺ) ሄደው ነገሩት ። እርሱም "ደጋግ ልጆች ትወልዳላቹሀ ። የጨረቃው ራእዩም ከሰው በላይ የሆነች ልጅ ትወልዳላቹሀ። የፀሐዩ ነገር በርቶ አልተገለጸልኝም እንደ ነብይና እንደ ንጉሥ የመሰለ ልጅ ከቤታቹሀ ይወለዳል" ብሎ ነገራቸው።

ከዚህም በኋላ ቴክታ ፀነሰች ፤ ወለደችም ስምዋንም ሄኤማን ብላ ጠራቻት ። ሄኤማን ማለት "ስለቴ ደረሰ ፤ እንደ ስለቴ ሆነልኝ" ማለት ነው ። ከዚያም ሄኤማን ዴርዴን ፣ ዴርዴን ቶና ፣ ቶና ሲካርን ወለዱ ፣ ሲካር ሄርሜላን ፤ ሄርሜላ ሐናን ወለደች ። ኢያቄምና ሐናም እንደ ሳሙኤል ወላጆች እንደ ሐናና ሕልቃና በእግዚአብሔር ፊት ደጋጎች ነበሩ ። ሁለቱ ጻድቃን ነበሩ። ነገር ግን ልጅ ስላልወለዱ ልጅ እንዲያገኙ ወደ እግዚአብሔር ይጸልዩ ነበር ፤ እንዲህ ሲሉ "ሴት ልጅ ብንወልድ በቤተ መቅደስ እየኖረች እግዚአብሔርን እንድታገለግል ፤ ወንድ ልጅ ቢወለድ እንደ ነብዩ ሳሙኤል የእግዚአብሔር ካህን ሆኖ ዕድሜው ሙሉ እንዲያገለግል ለእግዚአብሔር ስዕለት አርገን እናቀርባለን" ብለው ብፅዓት ገቡ ። ሐናና ኢያቄምም በሱባኤ ቆይተውና ስዕለታቸው ተናግረው ሐምሌ 29 ቀን ወደ ቤታቸው ተመለሱ ። ሐምሌ 30 ቀን ሁለቱም ሕልም አዩ ። ሐና ለኢያቄም "ፀመር (ግምጃ) ሲያስታጥቁህ ፣ የእጅህም መቋሚያም ለምልማ አብባና አፍርታ ፍሬዋን ሰው ሁሉ ሲመገብ አየሁ" ብላ ነገረችው ። ኢያቄም በበኩሉ ፣ "ርግብ ጸዐዳ (ነጭ ርግብ) ሰባቱን ሰማያት ሰንጥቃ ወርዳ በራስሽ ላይ ስታርፍ ፣ በቀኝ

ጆሮሽም ገብታ በማሕፀንሽ ስታድር አየሁ" ብሎ ነገራት ። ስለዚህ በዚህ እግዚአብሔር በገለጸላቸው ራእይ መሠረት እሑድ ነሐሴ 7 ቀን ሐና ፀነሰች ። ሐና ድንግል ማርያምን በፀነሰች ጊዜ የመውለጃዋ ቀን እስኪደርስ የታዘዘ መልአክ ሕፃንዋን ከማንኛውም ክፉ ነገር ይጠብቃት ነበር ። ከተፀነሰችበት ቀን ጀምሮ ምንም ርኩሰት እንዳይነካት መልአኩ ጠበቃት ፤ በሐሳብም በሥጋም ድንግል ሆና ለዘላለም እንደምትኖር የተነገረላት ናትና።

ሐና ድንግል ማርያምን በፀነሰችበት ወራት ታላቅ ደስታ ተደረገ። ብዙ በሽተኞችም የሐናን ልብስ እየዳሰሱ ተፈወሱ ፣ ብዙ እውሮችም ልብስዋን እየነኩ ዓይኖቻቸው በሩላቸው። ከዚህ ውስጥ ጎረቤቷ የነበረችው የሐና አክስት አንደኛው ዓይኗ ማየት የተሣነው ነበር። ከዛ የሐናን ማህፀን ነክታ የጠፋውን ዓይኗን ብትዳስሰው፤ በራላት። ሌላው ሳምናስ የተባለው የሐና አጎት ልጅ ሞቶ ሐና ለለቅሶ በተጠራች ጊዜ ወደ ሞተው ሰው ቤት እንደገባች ጥላዋ ቢያርፍበት ሕያው ሆኖ ከሞት ተነሥቶ የዓለም ሁሉ መድኃኒት የሚሆነውን ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስን የምትወልድ የድንግል ማርያም እናት የሆንሽ ቅድስት ሐና ሆይ ሰላምታ ይገባሻል ብሎ መሠከረ። እንግዲህ ተአምራቱን ያዩ ምቀኞች ሰዎች ግን ቀንተው ሐናን ሊጣሉዋት ወሰኑ በድንጋይም ሊወግሩዋት ተስማሙ። የእግዚአብሔርም መልአክ ለኢያቄም ተገልጾ "ወደ አድባረ ሊባኖስ ተራሮች ይዘሃት ውጣ" አለው ። ኢያቄምም መልአኩ እንዳዘዘው ወደ ሊባኖስ ተራሮች ይዝዋት ወጣ ። በዚያም አንድ ዋሻ ውስጥ ሳሉ በግንቦት 1 ቀን ድንግል ማርያም ተወለደች። ድንግል ማርያም በተወለደችበት ሰዓት ዋሻው በረቂቅ ሰማያዊ ብርሃን ተሞላ፤ የሰማይ መላእክትም እግዚአብሔርን ሲያመሰግኑ ተሰሙ፣ በሊባኖስ ተራሮች ጫፍ ብርሃናት እንደ ችቦ ሲበሩ ከሩቅ ታዩ። እያቄምና ሐናም በ8ኛው ቀን በዚህ ዓለም ከሚመገቡት ሁሉ ምግብ ለአፍ የሚጥም ለልብ የሚመጥን ማር ነው ሲሉ ለልጃቸው ማርያም ብለው ስም አወጡላት። የድንግ ማርያምን የዘር ሐረግ በቻርት ላይ መመልከት ይቻላል።

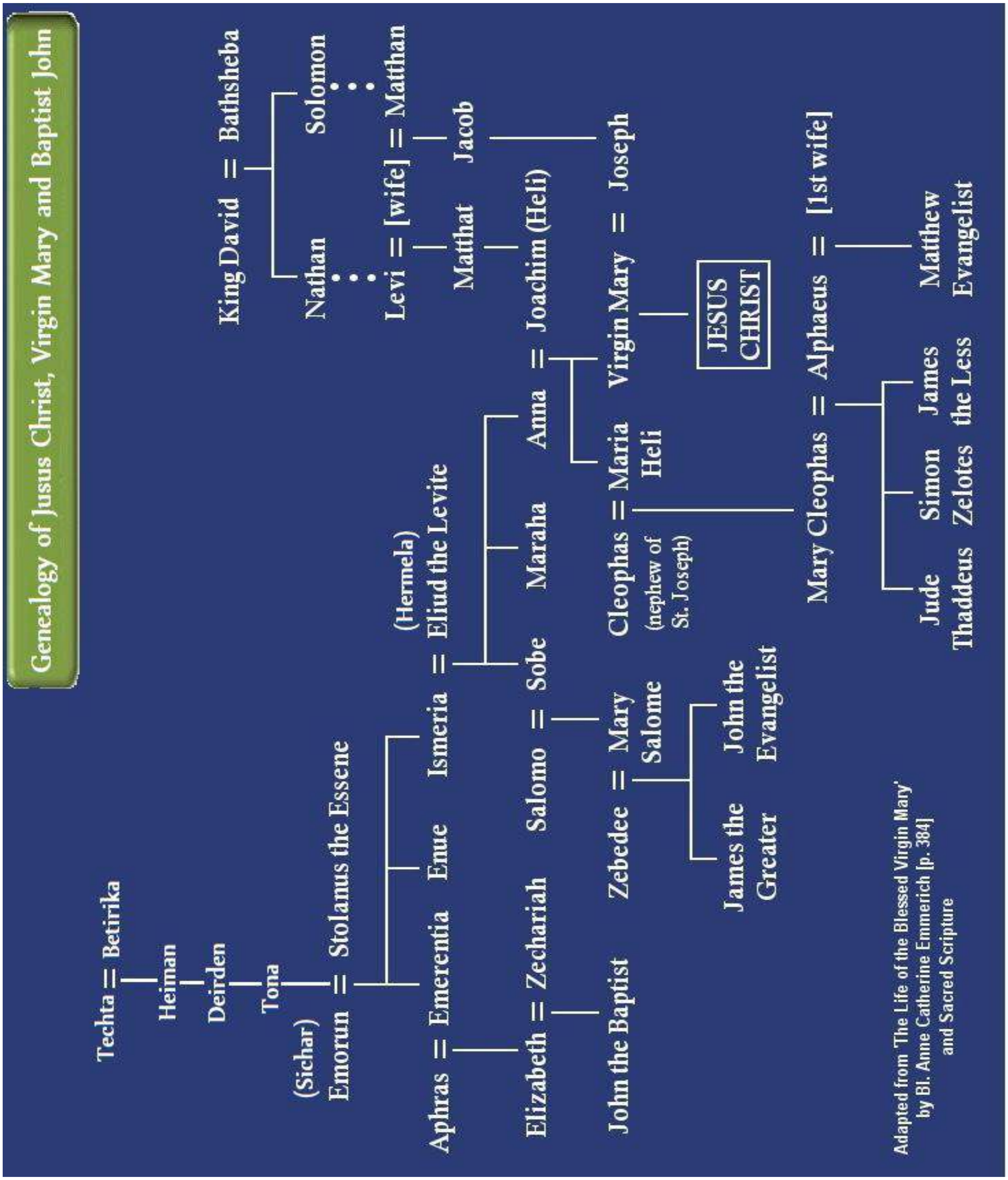

ቻርት የድንግል ማርያም የዘር ሐረግ

ድንግል ማርያምም በወላጆቿም ቤት ውስጥ ለሦስት ዓመታት ያህል ቆየች፡፡ ኢያቄም እና ሐና ሕፃኗን ድንግል ማርያም በቤታቸው ሲያስተምሯት በምስል 52 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 52. ኢያቄም እና ሐና ልጃቸውን ድንግል ማርያም በቤታቸው ሲያስተምሯት

ከዛም በተሳሉት ሥዕለት መሠረት በሦሥት ዓመቷ ለቤተ መቅደስ እንድታገለግል ሠጧት፡፡ በዚያን ጊዜ በቤተ መቅደሱ የነበረው ሊቀ ካህናት ዘካርያስ ይባላል፡፡ እርሱም ስለ ምግቧ ነገር ሊያስወስን መጥቅዕ (ደወል) ደውሎ ሕዝቡን ሰብስቦ እየተወያዩ ሳለ የእግዚአብሔር መልአክ ሊቀ መላእክት ቅዱስ ፋኑኤል የሰማይ ኅብስትና የሰማይ ጽዋ ይዞ ከሰማይ ወርዶና ረብቦ ታየ፡፡ ብላቴናይቱንም መልአኩ ፊጥኖ ወርዶ አንድ ክንፉን አንጥፎ አንድ ክንፉን ደግሞ ጋርዶ በሰው ቁመት ያህል ከምድር አስለቅቆ ከፍ አድርጓትና መግቧት ዐረገ፡፡ በዚህ መልኩ ከሠማይ መና እየወረደላት በጌታ ቤተመቅደስ ውስጥ ለአስራ ሁለት ዓመታት ያህል ቆየች፡፡ ከዚያም ቄሶቹ እርሷ ድንግል ሆና በንፅህና እንደኖረች ካዩ በኂላ 15 ዓመት ሲሞላት በጌታ ፍርሃት እርስ በእርሳቸው ተነጋገሩ "አንድ ጥሩ ሰው እንፈልግና እናሳጫት እስከ ጋብቻ ድግሱ ድረስ" አሉ፡፡

በዚህም ካህናቱም ማህበሩም ካህኑ ዘካርያስን ወደ ቤተ መቅደስ ገብተህ ስለዚች ብላቴና ድንግል ማርያም ወደ እግዚአብሔር ጸልይ አሉት፡፡ ካህኑ ዘካርያስም ወደ ቤተ መቅደስ ውስጥ ገብቶ በፀለየ ጊዜ መልአኩ ቅዱስ ገብርኤል ተገለጠለትና እንዲህ አለው፡፡ ዘካርያስ ሆይ ወጥተህ ከዳዊት ወገን የሆኑትን ሚስቶቻቸው የሞቱባቸውን ሁሉ ሰብስብ፡፡ የእያንዳንዱንም በትር ከስሙ ጋር ውሰድ፡፡ ወደ ቤተ መቅደስም በምሽት አግብተህ ወደ እግዚአብሔር ፀልይበት፤ በነጋ ጊዜም፤ በትሮቻቸውን አውጣ፡፡ እግዚአብሔርም በበትሩ ላይ ምልክት ለገለጠልህ ለዚያ ሰው ድንግል ማርያምን ሊጠብቃት ይገባል አለው፡፡ ካህኑ ዘካርያስም ወጥቶ በአንድነት ለተሠበሰቡት መልአኩ የተናገረውን ነገራቸው፡፡ በዚያም ጊዜ ሽማግሌም ቢሆንም፤ ሚስቱ ሞተችበት ሁሉ በኢየሩሳሌም ወዳለው ቤተ መቅደስ ይሄዱ ዘንድ በእስራኤል ሀገር ሁሉ አዋጅን የሚናገሩ መልዕክተኞችን ላከ፡፡

ከዳዊት ወገን የሆነውም ጠራቢው ዮሴፍም በሰማ ጊዜ በትሩን ይዞ ከናዝሬት ወደ ኢየሩሳሌም ሄደ፡፡ ካህኑ ዘካርያስም የሁሉንም በትሮች ተቀብሎ ስማቸውን በላያቸው ጻፈ፡፡ ቁጥራቸውም 1985 ሆነ፡፡ ዘካርያስም በትሮቹን ወደ ቤተ መቅደስ አስገብቶ ወደ እግዚአብሔር ጸለየ፡፡ እንዲሁም ሰዎች ሁሉ ከቤተ መቅደስ ውጭ ቁመው ይጸልዩ ነበር፡፡ ዘካርያስም ጸሎቱን በጨረሰ ጊዜ ለእያንዳንዳቸው በትራቸውን አውጥቶ ሠጠ፡፡ ጠራቢው ዮሴፍፍ በትሩን ሊቀበል በቀረበ ጊዜ ከእርሷ ነጭ ርግብ የመሠለች ተገለጠች፡፡ እየበረረችም ሄዳ በጠራቢው ዮሴፍ ራስ ላይ ተቀመጠች፡፡ ካህናቱና ሕዝቡ ሁሉ አይተው እጅግ አደነቁ፡፡ ምስጉን የሆነውንም እግዚአብሔር አመሰገኑ፡፡ ካህኑ ዘካርያስም ዮሴፍ ሆይ ከእግዚአብሔር የተላከ መልአክ እንደተናገረ ድንግል ማርያምን ወደ ቤትህ ወስደህ ጠብቃት አለው፡፡ ቅዱስ ሴፍም ድንግል ማርያምን ከካህኑ ዘካርያስ እጅ ተቀብሎ በእርሱ ዘንድ አኖራት፡፡

ዮሴፍም ከድንግል ማርያም ጋር በናዝሬት ገሊላ ሳሉ መልአኩ ቅዱስ ገብርኤር ከእግዚአብሔር ዘንድ ታዞ ለድንግል ማርያም ተገልፆ የዓለም መድኃኒት የሆነውን ኢየሱስ ክርስቶስን በመንፈስ ቅዱስ እንደምትወልድ አበሰራት፡፡ ይህንንም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሶ ይገኛል፡፡

(ሉቃስ 1፡26-38) በስድስተኛውም ወር መልአኩ ገብርኤል ናዝሬት ወደምትባል ወደ ገሊላ ከተማ ከዳዊት ወገን ለሆነው ዮሴፍ ለሚባል ሰው ወደ ታጨች ወደ አንዲት ድንግል ከእግዚአብሔር ዘንድ ተላከ፤ የድንግሊቱም ስም ማርያም ነበረ፡፡ መልአኩም ወደ እርስዋ ገብቶ፡ ፡ ደስ ይበልሽ፣ ጸጋ የመላብሽ ሆይ፣ ጌታ ከአንቺ ጋር ነው፤ አንቺ ከሴቶች መካከል የተባረክሽ ነሽ አላት፡፡ እርስዋም ባየችው ጊዜ ከንግግሩ በጣም ደነገጠች፡፡ ይህ እንዴት ያለ ሠላምታ ነው? ብላ አሰበች፡፡ መልአኩም እንዲህ አላት፡፡ ማርያም ሆይ፤ በእግዚአብሔር ፊት ፀጋን አግተሻልና አትፍሪ፡፡ እነሆ ትፀንሻለሽ ወንድ ልጅም ትወልጃለሽ ስሙንም ኢየሱስ ትይዋለሽ፡፡ እርሱ ታላቅ ይሆናል፡፡ የልዑል ልጅም ይባላል፣ ገታ አምላክም የአባቱን የዳዊትን ዙፋን ይሰጠዋል፤ በያቆብ

ቤትም ላይ ለዘላለም ይነግሣል፣ ለመንግሥቱም መጨረሻ የለውም፡፡ ማርያምም መልአኩን፤ ወንድ ስለማላውቅ ይህ እንዴት ይሆናል? አለችው፡፡ መልአኩም መልሶ እንዲህ አላት፡፡ መንፈስ ቅዱስ በአንቺ ላይ ይመጣል፣ የልዑል ኃይል ይጸልይልሻል፤ ስለዚህ ደግሞ ከአንቺ የሚወለደው ቅዱስ የእግዚአብሔር ልጅ ይባላል፡፡ እነሆም ዘመድሽ ኤልሳቤጥ፣ እርስዋ ደግሞ በእርጅናዋ ወንድ ልጅ ፀንሳለች፤ ለእርስዋም መካን ትባል ለነበረችው ይህ ስድስተኛ ወር ነው፤ ለእግዚአብሔር የሚሳነው ነገር የለምና፡፡ ማርያምም እነሆ የጌታ ባሪያ፣ እንደቃልህ ይሆንልኝ አለች፡፡ መልአኩም ከእርስዋ ሄደ፡፡

ዮሴፍም በዕድሜ ሽምግልና እያለ አምላክን ለመውለድ ትንቢት የተነገረላትን ድንግል ማርያምን እንዲጠብቃት (እንዲያጫት) በእግዚአብሔር መልአክ ቅዱስ ገብርኤል ታዘዘ፡፡ ይህንንም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሶ ይገኛል፡፡

(የማቴዎስ ወንጌል 1፡19-20) እጮኛዋ ዮሴፍም ጻድቅ ሆኖ ሊገልጣት ስላልወደደ በሥውር ሊተዋት አሠበ፡፡ እርሱ ግን ይህን ሲያስብ፣ እነሆ የጌታ መልአክ በሕልም ታየው፣ እንዲህም አለ፡፡ የዳዊት ልጅ ዮሴፍ ሆይ፣ ከእርስዋ የተፀነሰው ከመንፈስ ቅዱስ ነውና እጮኛህን ማርያምን ለመውሰድ አትፍራ፡፡

ሊቃውንትም ይህን አስመልክተው "አዳም ከገነት በተሰደደ ጊዜ የመዳን ተስፋው ባንቺ በኩል ይሆናል" ብለው የሚያመሰግኑበት ዘመን (ዘመነ ሐዲስ) መጀመሩን አዋጅ ነገሩ፡፡

ድንግል ማርያምም የመውለጃዋ ወራት በተቃረበበት ወቅት የዘካርያስ ሚስት ወዳለችበት ተራራማው አገር ወደ ይሁዳ ከተማ ወደ ኤልሳቤጥ ወጣች፡፡ እዚያም ስትደርስ በኤልሳቤጥ ያለው ፅንስ ለአምላኩ በመስገድ በደስታ ዘለለ፡፡ እርሷም የአምላኬ እናት አንች ወደ እዚህ ትመጪ ዘንድ አይገባም ብላ አመሠገነቻት፡፡ ማርያምም ሦስት ወር የሚያህል ከኤልሣቤጥ ዘንድ ተቀመጠች፡፡ ከዛም ወደ ዮሴፍ ቤት ወደ ናዝሬት (ገሊላ) ተመለሠች፡፡ ይቆጠሩም ዘንድ ቅዱስ ዮሴፍ ድንግል ማርያምን ቤተልሄም ወደ ምትባል የዳዊት ከተማ ወደ ይሁዳ ወጣ፡፡ እዛም ሳለች ድንግል ማርያምም በከብቶች ማደሪያ በበረት ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስን ወለደችው፡፡ ድንግል ማርያም ኢየሱስ ክርስቶስን በከብቶች በረት ስትወልድ በምስል 53 ላይ መመልከት የሚቻል ሲሆን ይህንንም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሦ እናገኘዋለን፡፡

(የሉቃስ ወንጌል 1፡39-44) ማርያምም በዚያ ወራት ተነስታ ወደ ታራራማው አገር ወደ ይሁዳ ከተማ ፈጥና ወጣች፤ ወደ ዘካርያስም ቤት ገብታ ኤልሳቤጥን ተሳለመቻት፡፡ ኤልሳቤጥም የማርያምን ሠላምታ በሠማች ጊዜ ፅንሱ በማህፀኗ ወስጥ ዘለለ፤ በኤልሳቤጥም መንፈስ ቅዱስ ሞላባት፤ በታላቅ ድምፅም ጮኻ እንዲህ አለች፡፡ አንቺ ከሴቶች ሁሉ የተባረክሽ ነሽ፣

የማህፀንሽም ፍሬ የተባረከ ነው፡፡ የጌታዬ እናት ወደ እኔ ትመጣ ዘንድ እንዴት ይሆንልኛል? እነሆ የሰላምታሽ ድምፅ በጆሮዬ በመጣ ጊዜ ፅንሱ በማህፀኔ በደስታ ዘሏልና፡፡

(የሉቃስ ወንጌል 2፡4-20) ዮሴፍም ደግሞ ከዳዊት ቤትና ወገን ስለነበረ ከገሊላ ከናዝሬት ከተማ ተነሥቶ ቤተልሔም ወደ ምትባል ወደ ዳዊት ከተማ ወደ ይሁዳ፣ ፀንሳ ከነበረች ከእጮኛው ከማርያም ጋር ይፃፍ ዘንድ ወጣ፡፡ በዚያም ሳሉ የመውለጃዋ ወራት ደረሰ፣ የበኩር ልጇንም ወለደች፣ በመጠቅለያም ጠቀለለችው፤ በእንግዶችም ማደሪያ ሥፍራ ስላልነበራቸው በግርግም አሰተኛቸው፡፡ በዚያም ምድር መንጋቸውን በሌሊት ሲጠብቁ በሜዳ ያደሩ እረኞች ነበሩ፡፡ እነሆ፣ ለህዝቡ ሁሉ የሚሆን ታላቅ ደስታ የምሰራች እነግራችኋለሁና አትፍሩ፤ ዛሬ በዳዊት ከተማ መድኃኒት እርሱም ክርስቶስ ጌታ የሆነ ተወልዶላችኋልና፡፡ ይህም ምልክት ይሆንላችኋል፤ ሕፃን ተጠቅልሎ በግርግም ተኝቶ ታገኙታላችሁ፡፡ ድንገትም የሠማይ ሠራዊት ከመልአኩ ጋር ነበሩ፡፡ እግዚአብሔርንም እያመሰገኑ፤ ክብር ለእግዚአብሔር በአርያም ይሁን፣ ሠላምም በምድር ለሠውም በጎ በጎ ፈቃድ አሉ፡፡ መላእክትም ከነርሱ ተለይተው ወደ ሰማይ በወጡ ጊዜ፣ እረኞቹ እርስ በእርሳቸው፤ እንግዲህ እስከቤተልሔም ድረስ እንሒድ፤ እግዚአብሔርም የገለጠልንን ይህን የሆነውን ነገር እንይ ተባባሉ፡፡ ፈጥነውም መጡ፤ ማርያምንና ዮሴፍን ሕጻኑንም በግርግም ተኝቶ አገኙ፡፡ አይተውም ስለዚህ ህፃን የተነገረላቸውን ነገር ገለጡ፡፡ የሠሙትን ሁሉ እረኞቹ በነገሯቸው ነገር አደነቁ፡፡ ማርያም ግን ይህን ነገር ሁሉ በልብዋ እያሰበች ትጠብቀው ነበር፡፡ እረኞቹም እንደተባለላቸው ስለ ሰሙትና ስላዩት ሁሉ እግዚአብሔርን እያመሠገኑና እያከበሩ ተመለሱ፡፡

ምስል 53. ድንግል ማርያም ኢየሱስ ክርስቶስን በከብቶች በረት ስትወልድ

በዳዊት የዘር ሐረግ በኩል የዮሴፍ የዘር ሐረገ ትውልድ ሲቆጠር አኪም ኤልዮድን ወለደ ፤ ኤልዮድም አላዛርን ወለደ ፤ አላዛርም ማትያን ወለደ ፤ ማትያም ያዕቆብን ወለደ ፤ ያዕቆብም ዮሴፍን ወለደ። ኢየሱስ ክርስቶስም በዳዊት የዘር ሐረግ በኩል አባቷ እያቄም (ሄሊ) ከሆነችው ከድንግል ማርያም የተወለደ ሲሆን የድንግል ማርያም እጮኛ የሆነው ጠባቂዋ አረጋዊው ዮሴፍ እንዲሁ ከዳዊት ዘር በኩል የሆነ ነው። ይህንንም ቻርት ላይ መመልከት ይቻላል።

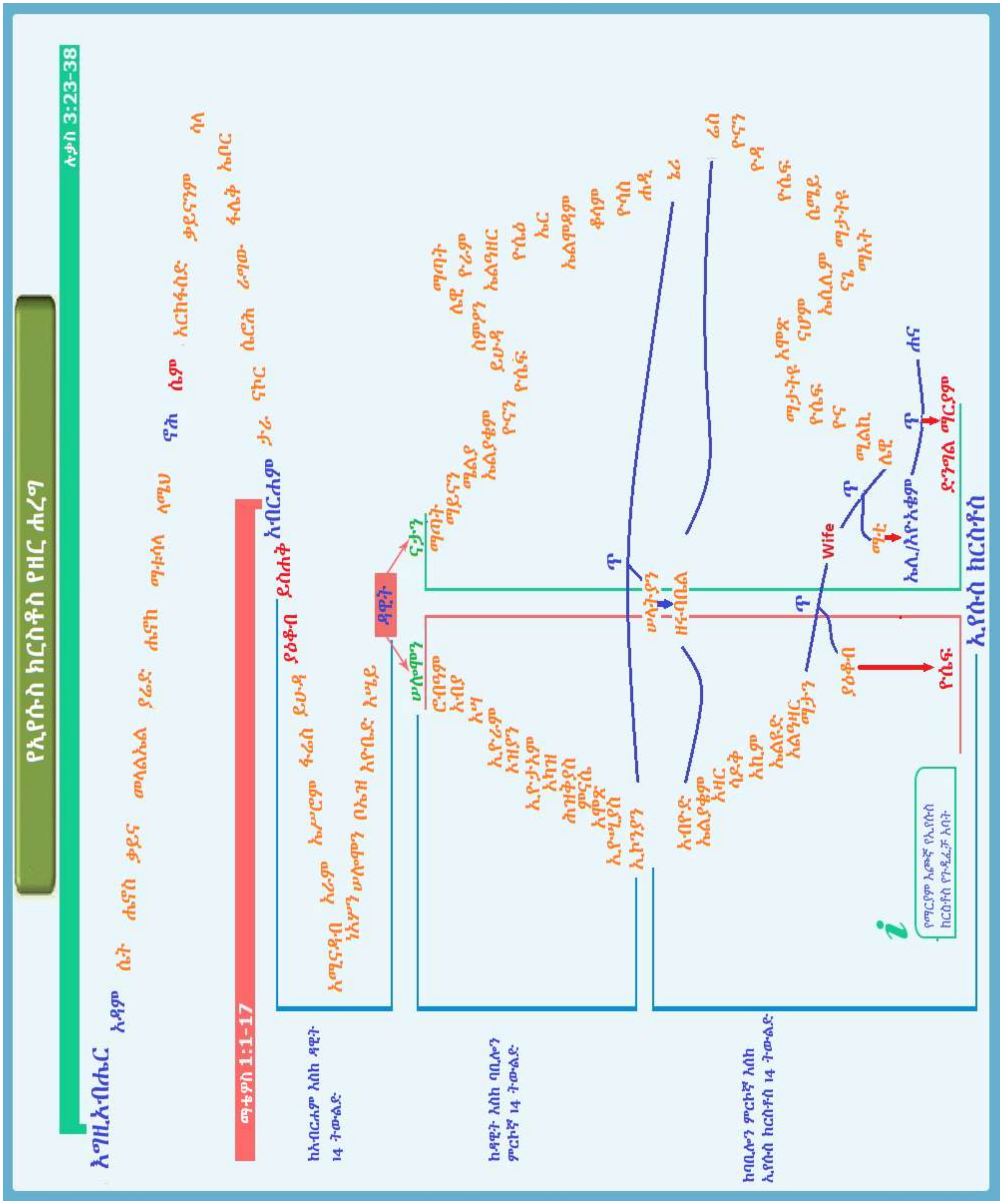

ቻርት የኢየሱስ ክርስቶስ የዘር ሐረግ

የድንግል ማርያም ስደት

ከላይ እንደተመለከትነው ኢየሱስ ክርስቶስ በቤተልሔም በበረት ሲወለድ መላእክቶች በገለፁላቸው መሠረት የአካባቢው እረኞች ሊያዩት መጥተው ነበር። እንዲሁም ሰብአ ሠገሎች በኮከብ ተመርተው ከምስራቅ ሀገር ለስጦታ የሚሆን ወርቅ፣ ዕጣን እና ከርቤ ይዘው መጥተው ሠግደውለታል። ከነዚህም ሰብአ ሠገሎች (ነጋዴዎች) ውስጥ ኢትዮጵያውያን ያሉበት ሲሆን ወደፊት በዳዕማት ሥርወ መንግስት ታሪክ ላይ በስፋት የምናየው ይሆናል።

(የማቴዎስ ወንጌል 2፡1-2) ኢየሱስም በይሁዳ ቤተልሔም በንጉሡ በሔሮድስ ዘመን በተወለደ ጊዜ፣ እነሆ ሰብአ ሰገል፤ የተወለደው የአይሁድ ንጉሥ ወዴት ነው? ኮከቡን በምስራቅ አይተን ልንሠግድለት መጥተናልና እያሉ ከምስራቅ ወደ ኢየሩሳሌም መጡ።

ከላይ እንደምንመለከተው ለኢየሱስ ክርስቶስ፣ ለናቱ ለድንግል ማርያም እና ከዘመዳቸው ከሰሎሜ ጋር እንዲሰደዱ ያደረጋቸው ዋናው ምክንያት የሰብአ ሰገሎች መምጣት ነው። እነዚህ ሰብአ ሰገሎች ከበለዓም ወገን እና ከኢትዮጵያውያን ሲሆኑ በክዋክብት የሚፈላሠፉ ነበሩ። በመጽሐፋቸውም በበለዓምም መጽሐፍ የአይሁድ ንጉሥ ሊወለድ እንዳለው ተጽፏል። እርሱ በለዓም ከያዕቆብ ኮከብ ይወጣል፤ ከእስራኤልም ንጉሥ ብሎ ነበርና። እግዚአብሔርም በረቀቀ ጥበብ ዓለመባቸው። በሚያምኑትም ሳባቸው። እነእርሱም ክዋክብትን በመጠባበቅ የሚፈላሰፉ ናቸውና ይህንንም ኮከብ ገለጠላቸው። ባዩትም ጊዜ በጣም ደስ አላቸው። መልኩም በብዙ ዓይነት ልውጥ ነውና ሕፃን የታቀፈች ድንግል ብላቴናን ይመሥላል። እርሱም በቀን ይጓዛል በሌሊት ይሠወራል። ከሰውም ሲገናኙ ይሠወርና ሲቆሙ በሌላ አንጻር ይገለጥላቸው ነበር። እነርሱም ኢየሩሳሌም ሲደርሱ ኮከቡ ተሠወራቸው። በጣምም አዘኑ፤ የሚያደርጉትንም አያውቁትም ነበር። ወደ ኢየሩሳሌምም ገብተው ስለተወለደው የአይሁድ ንጉሥ ጠየቁ። ሄሮድስ በጊዜው በአይሁድ ላይ የነገሠ የአይሁድ ንጉስ ነበር። ስለሆነም የአይሁድ ንጉሥ እርሱ ሆኖ ሳላ የተወለደው የአይሁድ ንጉሥ የሚለው የሰብአ ሠገሎች አነጋገር በጣም አስደንግጦታል። እርሱም በዚች ሀገር እኔን ገድሎ የሚነግሥ ንጉሥ አለ ማለት ነው፤ የሚለው የራሱ ጥያቄ እራሱን በጣም አስጨነቀው። መንግስቴንም ይቀማኛል ብሎ ሰጋ።

የካህናት አለቆችንና የሕዝቡንም ጸሐፊዎች ሁሉ ሰብስቦ ኢየሱስ ክርስቶስ የት እንደሚወለድ ጠየቃቸው። ካህናቱም ኢየሱስ ክርስቶስ በቤተልሄም እንደሚወለድ ትንቢት ተነግሯልና በቤተልሔም ነው አሉት። እርሱም ይህ ክዋክብቶች የሚታዘዙለት ሲያድግማ በብዙ ሠራዊት እንኳን መግደል ስለማይቻለኝ አሁን በሕፃንነቱ ሳለ ልግደለው በማለት ከዚህ ጀምሮ ህፃኑን ለማስገደል ተነሣ። ከካህናቱ ባገኘውም መረጃ መሠረት ቦታው ቤተልሔም መሆኑን ቢያውቅም

በቤተልሔም ከሚገኙ ብዙ ሕፃናት መካከል ኢየሱስ ክርስቶስ የትኛው እንደሆነ ለይቶ ማወቅ ግን አይችልም። ሰብአ ሰገል ግን በኮከብ እየተመሩ ስለሚሄዱ ሁለት ዓመት የመራቸው ኮከብ ከኢየሱስ ክርስቶስ ሳያገናኛቸው አይቀርም ብሎ በማሰብ ከእነርሱም ትክክለኛውን መረጃ እንደሚያገኝ ስላወቀ ሰብአ ሰገሎችን ማታለል ጀመረ። ይንንም በታላቁ መጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጽፎ እናገኘዋለን።

(የማቴዎስ ወንጌል 2፡5-6) እነርሱም አንቺ ቤተልሔም የይሁዳ ምድር፤ ከይሁዳ ገዢዎች ከቶ አታንስም፤ ሕዝቤን እስራኤልን የሚጠብቅ መስፍን ከአንቺ ይወጣልና ተብሎ በነብይ እንዲህ ተጽፏልና በይሁዳ ቤተልሔም ነው አሉት።

(የማቴዎስ ወንጌል 2፡7-12) ከዚህ በኋላ ሄድሮስ ሰብዓ ሰገልን በስውር ጠርቶ ኮከቡ የታየበትንም ዘመን ከእነርሱ በጥንቃቄ ተረዳ። ወደ ቤተልሔምም እነርሱን ሰድዶ፤ ሂዱ ስለሕፃኑ በጥንቃቄ መርምሩ፣ ባገኛችሁትም ጊዜ እኔ ደግሞ መጥቼ እንድሰግድለት ንገሩኝ አላቸው። እነርሱም ንጉሡን ሠምተው ሄዱ፤ እነሆም በምስራቅ ያዩት ኮከብ ሕፃኑ ባለበት ቦታ ላይ እስኪቆም ድረስ ይመራቸው ነበር። ኮከቡንም ባዩ ጊዜ በታላቅ ደስታ እጅግ ደስ አላቸው። ወደ ቤትም ገብተው ሕፃኑን ከናቱ ከማርያም ጋር አዩት፤ ወድቀውም ሰገዱለት፣ ሣጥኖቻቸውንም ከፍተው እጅ መንሻ ወርቅና ዕጣን ከርቤም አቀረቡለት። ወደ ሄሮድስም እንዳይመለሡ በሕልም ተረድተው በሌላ መንገድ ወደ ሀገራቸው ሄዱ።

ሰብአ ሰገሎች እነዮሴፍን ባገኙበት ቀን ከገሊላ ወደ ኢሩሳሌም መጡ። በዛን ጊዜም ሕፃኑ የሁለት ኣመት ነበረው። በናዝሬት ገሊላም በሌላ ሥፍራ እንደሱ ሆኖ ያደገ አልነበረም። ሰብአ ሰገሎችም በሌላ መንገድ ሄዱ። እዚህ ጋር እንግዲህ እንደምናየው ንጉሡ ሄሮድስ ሰብአ ሰገሎቹ ሳይነግሩት ወደ ሀገራቸው ስለተመለሡ በጣም ተበሳጨ። ሌላ አማራጭ ማሰብ ጀመረ። ኮከቡም ለሁለት ዓመት ያህል ከመራቸው የአይሁድ ንጉስ የተባለው ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስ 2 ዓመት ያህል ይሆነዋል ብሎ አሰበ። ነገር ግን በቤተልሔም ብዙ የ2 ዓመት ሕፃናቶች ስለሚኖሩ እንዴት መለየት ይችላል? ከዚህ በኋላ ንጉሡ ሄሮድስ በቤተልሔም አውራጃ የሚኖሩትን 2 ዓመት የሆናቸውንና ከ2 ዓመት በታች የሆኑትን ሕፃናት መግደል የሌለው አማራጭ አድርጎ አሰበ። የእግዚአብሔር መልአክ ግን ንጉሡ ሄሮድስ ከሰብአ ሰገሎች መረጃ እንዳያገኝ ካደረገ በኋላ እንደገና ለአረጋዊው ዮሴፍ በሕልም በመገለፅ ንጉሡ ሄሮድስ ሕፃኑን ሊገድለው ይፈልጋልና እናቱንና ሕፃኑን ይዘህ ከገሊላ ወጥተህ ወደ ግብፅ ሽሽ በማለት ሳይውል ሳያድር መረጃ ሳያገኝ እንዲወጡ አዘዛቸው። ይንንም በታላቁ መጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሶ እናገኘዋለን።

(የማቴዎስ ወንጌል 2፡13) እነርሱም ከሄዱ በኋላ እነሆ የጌታ መልአክ በሕልም ለዮሴፍ ታይቶት፤ ሄሮድስ ሕፃኑን ሊገድለው ይፈልጋልና ተነሣ፤ ሕፃኑንና እናቱን ይዘህ ወደ ግብፅ ሽሽ። እስክነግርህም ድረስ በዚያ ተቀመጥ አለው።

መልአኩ ዮሴፍን ከገሊላ ውጣ ካለው በኋላ ዮሴፍ ሕፃኑን ኢየሱስ ክርስቶስንና እናቱ ድንግል ማርያምን ይዞ በሌሊት ጉዞ ጀመረ። እነዮሴፍ በቀን ቢወጡ ኖሮ ሄሮድስ ጠቋሚም ባላጣ ነበር፡ ፡ ጋራውን ሲወጡ ቁልቁለቱንም ሲወርዱ ያያቸው ሁሉ የሥልጣን መቀበያ፣ መሾሚያ እና መሸለሚያ ባደረጋቸው ነበር። ሠው ሁሉ በእንቅልፍ ቁጥጥር በዋለበት ሠዓት ሀገራቸውን ለቀው ወጡ። እነ ዮሴፍ በየትኛው አቅጣጫ እንደወጡም የሚያውቅ ሠው አልነበረም።

(የማቴዎስ ወንጌል 2፡14-15) እርሱም ተነሥቶ ሕፃኑንና እናቱን በሌሊት ያዘና ከጌታ ዘንድ በነብይ፤ ልጄን ከግብፅ ጠራሁት የተባለው እንዲፈፀም ወደ ግብፅ ሄደ፣ ሄሮስም እስኪሞት በዚያ ኖረ።

ንጉሡ ሄሮድስ በቤተልሔም ያሉ 2 ዓመት እና ከዛ በታች የሆኑ ሁሉ እንዲገደሉ ከወሰነ በኋላ አንዱ ተስቶ እንዳይቀር ይጠነቀቅ ነበር። ወታደሮቹ በየሠፈሩ እየዞሩ ሕፃናትን ቢገድሉ ብዙ ወላጆች ሕፃናቶቻቸውን ይሠውራሉ። ከነዛ ውስጥ ደግሞ አንዱ ኢየሱስ ክርስቶስ ሊሆን ይችላል። ሌላው ደግሞ ከ2 ዓመት በታች የሆኑትን እንዴት መገመት ይቻላል ብሎ ይጨነቅ ነበር። ከዛም ብዙ ሐሳቦችን ሲያወጣ ሲያወርድ ቆይቶ ሁሉም ሕፃናት በቤተ መንግስት በአንድ ቀን ቢገኙ የተሻለ እንደሚሆን አሰበ። ነገር ግን ሕፃናቱ እንዴት እንደሚሠባሠቡ ሌላ ፈተና ሆነበት። በንጉሣዊ ትዕዛዝ ወላጆች ልጆቻቸውን ይዘው እንዲመጡ ቢያደርግ በኃይል ወይም በግድ የሆነ ነገር ውጤታማ እንደማይሆን እና ብዙ ሕፃናትም እንደሚቀሩ ገመተ። ምክንያቱም የወላጆች ፈቃደኝነት እንደሚያስፈልግ አውቆታልና።

ስለሆነም ንጉሡ ሄሮድስ ሕፃናቱን በቤተ መንግስት ውስጥ ለመሰብሰ አንድ ምክንያት በራሱ መንገድ ዘየደ። እንዲህም አለ። "የሮሙ ንጉሥ ቄሣር የላከው መልዕክት ከዕኔ ደርሷል። ሁለት ዓመት የሆናቸውንና ከሁለት ዓመት የሚያንሡትን ሕፃናት እንድቆጥር ቄሣር አዞኛል። ለሕፃናቱ ወላጆች ገንዘብና ልብስ ይሠጣቸዋል። ሕፃናቱም በቤተ መንግሥት ውስጥ በመልካም አስተዳደግ ያድጋሉ። ማርና ወተት እየተመገቡ ጥበብ እየተማሩ በቤተ መንግሥት አድገው የመንግስት ሠራተኞች ይሆናሉ።" ይህንንም የተንኮል አነጋገር በአዋጅ አስነገረ። በወቅቱ አይሁዶች የሮም ንጉሥ የቄሣር ቅኝ ተገዢዎች ነበሩ። ንጉሥ ሄሮድስም የአይሁድ ንጉሥ ሊሆን የቻለው ከቄሣር ተወክሎ ነበር። ስለሆነም ትዕዛዝ ከቄሣር እንደወጣ አድርጎ በውሸት ማዕበል ቤተልሔምን አጥለቀለቃት። ትዕዛዙ ግን ከሮሙ ንጉሥ ከቄሣር የመጣ አልነበረም።

ከዚህ በኋላ ብዙ ሕፃናት ከወለጆቻቸው ጋር በንጉሡ ሄሮድስ ቤተ መንግሥት ተሰበሰቡ። ልጅ ያላቸው ወላጆች ልጆቻቸውን ይዘው ሲሄዱ ልጅ የሌላቸው ደሀዎች ደግሞ ሀብት፣ ንብረት፣ ልብስ እና ቀለብ ለመቀበል የሀብታሞችን ልጆች እየተዋሱ ይሄዱ ነበርና በቤተ መንግሥቱ ውስጥ 144000 ሕፃናት ተሰባሰቡ። ሄሮድስ በተንኮል የሰነቀው የተስፋ ዳቦ ሕፃናቱንም ወላጆችንም የሚያጠግብ መስሎ በቤተልሔምም አንድ ሕፃን አልቀረም ነበር። ከነዚህ ሁሉ ሕፃናት መሀከል ግን ኢየሱስ ክርስቶስ አልነበረም። ከዛም ንጉሡ ሄሮድስ ለወታደሮቹ ሁሉንም ሕፃናት ግደሉ ብሎ ትዕዛዝ አስተላለፈ። ወታደሮቹም በአንድ ቀን 144000 ሕፃናትን አርደው ገደሉ። ይህንንም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሶ እናገኘዋለን። በአጠቃላይ ከላይ የተመለከትነውን እና ቀሪውን የኢየሱስ ክርስቶስና የእናቱ የድንግል ማርያም ስደት በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ያልተዘረዘሩትን በብራናው መጽሐፈ ስንክሳር እና ነገረ ማርያም ላይ በዝርዝር ተዘርዝሮ እናገኘዋለን። እዚህ ጋር በአብዛኛው ሀገር ተብለው የተጠቀሱት እንደአሁኑ አጠራር ክፍለ ሀገር መሆኑን ልብ ይለዋል።

(የማቴዎስ ወንጌል 2፡16-18) ከዚህ በኋላ ሄሮድስ ሰብአ ሰገል እንደተሳለቁበት ባየ ጊዜ እጅግ ተቆጣና ልኮ ከሰብአ ሰገል እንደተረዳው ዘመን በቤተልሄምና በአውራጃው የነበሩትን ሁለት ዓመት የሆናቸውን ከዚያም የሚያንሱትን ሕፃናት አስገደለ። ያን ጊዜ በነብዩ በኤርሚያስ ድምፅ በራማ ተሰማ፣ ልቅሶና ብዙ ዋይታ፣ ራሔል ስለልጆቿ አለቀሰች፣ መጽናናትም አልወደደችም፤ የሉምና የተባለው ተፈፀመ።

(ዮሐንስ ራዕይ 14፡1-5) አየሁም፣ በጉ በጽዮን ተራራ ቆሞ ነበር፤ ከእነርሱም ጋር ስሙና የአባቱ ስም በግምባራቸው የተፃፈላቸው መቶ አርባ አራት ሺህ ነበሩ። እንደ ብዙ ውኃም ድምፅና እንደ ታላቅ ነጎድጓድ ድምጽ ያለ ከሰማይ ድምጽን ሰማሁ፣ ደርዳሪዎችም በገና እንደሚደረድሩ ያለ ድምጽ ሰማሁ። በዙፋኑም ፊት በአራቱ እንስሳቶችና በሽማግሌዎቹ ፊት አዲስ ቅኔ ዘመሩ፤ ከምድርም ከተዘጋጁት ከመቶ አርባ አራት ሺህ በቀር ያን ቅኔ ሊማር ለማንም አልተቻለውም። ከሴቶች ጋር ያልረከሱ እነዚህ ናቸው፣ ድንግሎች ናቸውና፤ በጉ ወደሚሄድበት የሚከተሉት እነዚህ ናቸው። ለእግዚአብሔር እና ለበጉ በኩራት እንዲሆኑ ከሰዎች የተዋጁ እነዚህ ናቸው። በአፋቸውም ውሸት አልተገኘም፤ ነውር የለባቸውም።

እዚህ ጋር ባለዕራዩ ዮሐንስ 144000 ያላቸው ሄሮድስ ያስገደላቸው እንደሆነ አንድም ከሴት ጋር ያልረከሱ ደናግላን ስለሚል ወንዶች መሆናቸውን ስለሚያሳይ ሌላው ውሸት እና ነውር የሌለባቸው ህፃናት ስለሆኑ ሌሎች ትልልቅ ቅዱሳንን እናዳልሆነ እንረዳለን። እንግዲህ ንጉሡ ሄሮድስ 144000 ሕፃናትን ቢያስገድልም ሊያመልጥ ይችላል ብሎ ስለጠረጠረ መከታተሉን አላቆመም። በመፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ አልተፃፈም እንጂ ለሕፃኑ መጥፋት መንስኤ ነው የሚላቸውን ከነዚህ በተጨማሪ ብዙ እስራኤሎችን ገድሎ ነበር። ከነዚህም እስራኤላውያኖች

ውስጥ የመጥምቁ ዮሐንስ አባት ካህኑ ዘካርያስ ነው፡፡ ይህም የሆነው ከዘካርያስ እና ከሚስቱ ከኤልሳቤጥ የተወለደው መጥምቁ ዮሐንስ የተባለው ሕፃን ኢየሱስ ክርስቶስ ይሆናል ተብሎ ለሄሮድስ ጥቆማ ስለደረሰው እና ኤልሳቤጥም ልጇን ይዛ በቅዱስ ገብርኤል ረዳትነት ቀድመው ወደ ሲና በርሃ ስለሸሹና ንጉሡ ሄሮድስም ስላጣቸው በዛ ተናዶ ባሏን ካህኑ ዘካርያስን በሠራዊቱ አማካይነት በሚያገለግልበት በቤተ መቅደስ ውስጥ በሠይፍ ሊያስቀርጠው ችሏል፡፡ ይህንን ታሪክ ከታች በዝርዝር በመጥምቁ ዮሐንስ ታሪክ ላይ የምናየው ይሆናል፡፡

መልአኩ ቅዱስ ገብርኤል አረጋዊውን ቅዱስ ዮሴፍን ሕፃኑንና እናቱን ወደ ግብፅ ይዘህ ሂድ ብሎ ቢያዘውም ግብፅ እስኪገቡ የተለያዩ ሀገሮችንና ሥፍራዎችን ረግጠዋል፡፡ በዚህም ስደት ቅድስት ድንግል ማርያም በሌሊት ብርድ በውርጭ በቀን ፀሀይ ቃጠሎ ፊቷን እየጠበሰው እንዲሁም በእሾህ እና በደንጋይ እግሮቿ እየደሙ፣ በርሃብና በጥም ውስጧ እየተጎዳ መራራውን ፅዋ እየጨለጠች ሦስት ዓመት ከመንፈቅ አሳልፋለች፡፡

በዚያኑ ቀን ለመጀመሪያ ጊዜ ቅዱስ ዮሴፍ ከሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስ፣ ከእናቱ ድንግል ማርያም እና ከድንግል ማርያም አክስት ከሆነችው ከሃና እህት ሰሎሜ ጋር ወደ ጌራራል ወደተባለው ጫካ ነበር የሄዱት፡፡ ሄሮድስም እነዮሴፍን ለመያዝ ብዙ ጭፍራ ላከ፡፡ የዮሴፍ ልጅ ዮሳም ከአባቱ ቤት ቀርቶ ስለነበር የሄሮድስን የተንኮል ምስጢር የሚያውቁ ሰዎች ንጉሡ ሄሮድስ ዘመዶችህን ሊያስገድል ብዙ ጭፍራ ላከ ብለው ለዮሳ ነገሩት፡፡ ዮሳም ዘመዶቹ ጋር ለመድረስ እየሮጠ ይከተላቸው ጀመር፡፡

በዚህ እንዳለ ሰይጣን ሰው መስሎ መንገድ ዳር ተቀምጦ ዮሳን የት ትሄዳለህ ብሎ ጠየቀው፡፡ እርሱም ወደ ዘመዶቼ ብሎ መለሰ፡፡ ሰይጣኑም "የሄሮድስ ወታደሮች ለጥቂት ቀደሙህ፤ እስከ አሁንም ዘመዶች ጋር ደርሰው ገለዋቸው ይሆናል!" በማለት ተስፋ እንዲቆርጥ እና እንዲመለስ ብሎ ነገረው፡፡ ዮሳ ግን "ሞተውም እንደሆነ እቀብራቸዋለሁ፤ በሕይወትም ካሉ የሄሮድስ ሠራዊት እያስፈለጋቸው መሆኑን እነግራቸዋለሁ" በማለት የሰይጣንን ምክር ሳይሰማ ጉዞውን ቀጠለ፡፡ አግዚአብሔርም የአንበሳንነ ኃይል ሠጠው፡፡ እነዮሴፍ ሦስት ቀን የተጓዙትን መንገድ በአንድ ቀን ተጉዞ እነርሱ ካሉበት ሥፍራ ደረሰ፡፡ እነ ዮሴፍም ሦስት ቀን የተጓዙበት ደክሟቸው ነበርና አርፈው ነበር፡፡ እዛም እንደደረሰ ሰሎሜ ሕፃኑን የዓለም መድሃኒት የሆነውን ኢየሱስ ክርስቶስን ስታጥበው አገኛት፡፡

ዮሳም በጣም ፈርቶና ተጨንቆ ስለነበር እንደደረሰ የሚያስደነግጥ ነገር ተናገራቸው፡፡ እርሱም "በቤተልሔም እና በይሁዳ ከተማ ህፃን ያዘለች አትገኝም፡፡ ሁሉንም ሐፃናት ሄሮድስ በሰይፍ አሳርዷቸዋል፡፡ እናንተ ደግሞ ይህን ሕፃን ኢየሱስ ክርስቶስን ልታስገድሉት አዚህ ተቀምጣችኋል!" ሲል ተናገራቸው፡፡ ቅድስት ድንግል ማርያምም ይህን ቃል በሠማች ጊዜ

ሕፃኑን ከሰሎሜ ተቀብላ አቅፋ ይዛ "በሌሊት ብርድ በውርጭ በቀን የፀሀይ ቃጠሎ ፊቴን እየጠበሰው መከራ የምቀበለው ከሞት ላላድንህ ነውን!" ስትል ፅኑ ለቅሶን አለቀሰች፡፡ በዚህ ጊዜ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስ ዮሳን "ድካምህ ዋጋን የሚያሰጥ ነበር፤ ይሁን እንጂ እናቴን አስደንግጠሃታልና ይህችን ደንጋይ ተንተርሰህ ተኛ" አለው፡፡ ወዲያውም ነፍሱ ከስጋው ተለየች፡ ፡ ዮሳም በስጋው ተቀጣ፡፡ አባቱ ዮሴፍም ቀበረው፡፡ በአሮንና በሙሴም የሆነው እንደዚሁ ነው፡፡ ትንሽ ባጠፉት በሥጋ ተቀጥተዋል፡፡ የተስፋይቱን የከንዓን ምድርም አልረገጡም፡፡

አሁንም በዚህ በርሃ ውስጥ እንዳሉ በወቅቱ የነበሩ ጥጦስና ዳክርስ የተባሉ ሽፍቶች ይከተሏቸው ነበር፡፡ እነዚህም ዘራፊዎች ለስድስት ቀን ቢከታተሏቸውም ሊያገኟቸው አልቻለም፡፡ በመጨረሻም በሰባተኛው ቀን ደረሱባቸው፡፡ ሰሎሜም አስቀድማ ጥላላቸው ሸሸች፡፡ ሽፍቶቹም ከነዮሴፍ የነበረውን ዘርፈው ፈቀቅ እንዳሉ ጥጦስ የተባለው ዳክርስን "ይህች ሴት የነገስታት ወገን ትመስለኛለች፡፡ ሕፃኑም ከነብያት አንዱ ይመስለኛል የዘረፍናቸውን እንመልስላቸው!" አለው፡፡ ዳክርስም መልሶ "እንዲህ ያለውን ርኅራኄ ከየት አገኘሽው ባክህ?" ብሎ ጥጦስን ጠየቀው፡፡ ጥጦስም "ይህንን ዝርፊያ ያስተማርከኝ አንተ ነህ፡፡ ደግሞም ዛሬ የቀማነው የእኔ ድርሻ ነው፡፡" ብሎ መለሰለት፡፡ እዚህ ጋር ሁለቱ ቀማኞች ሁል ጊዜ በየቀኑ የሚዘርፉትን በየተራ ነበር የሚወስዱት፡፡ ስለሆነም ዛሬ የቀሙት የዳክርስ ድርሻ ነበር፡፡ በዚህ ጊዜ ጥጦስ "ከገሊላ እስከዚህ ድረስ የቀማነውን አንተ ውሰድ፤ ይህንን ደግሞ ለኔ ስጠኝና ልመልስላቸው፡፡" አለው፡፡ ዳክርስም በዚህ ሐሳብ ተስማማ፡፡ በዚህ ጊዜ ድንግል ማርያም ሁለቱ ሽፍቶች የሚያወሩትን ስታይ ፈራች፡፡ "ሽፍታ የዘረፈውን ይዞ ይሸሻል እንጂ ለምን ቆመው ይማከራሉ?" ስትል ጠየቀች፡፡ መልሳም ምን አልባት ልጆቻቸው የሞቱባቸው ሰዎች ይሆናሉ፡፡ ልጆቻችንም የሞቱት በዚህ ሕፃን ምክንያት ነው ሲሉ ልጄን ሊገድሉብኝ ይችላል ስትል መሪር ልቅሶን አለቀሰች፡፡ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስ ግን እናቱ ድንግል ማርያምን "አይዞሽ አታልቅሺ፤ አይገድሉኝም፤ እንመልስላቸው እየተባባሉ ነው፡፡" ብሎ አፅናናት፡፡

በመጨረሻም ጥጦስ የተባለው ሽፍታ ከነዮሴፍ የሰረቁትን መለሠላቸው፡፡ ሕፃኑንም በሚያቅፍበት ጊዜ ይዞት የነበረው ሰይፍ ወድቆበት ተሰበረ፡፡ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስም ስባሪውን አንሣ ቢለው እርሱም አነሣ፡፡ እንደቀድሞውም ይሁንልህ ሲለው፤ እንደቀድሞው እንዳልተሰበረ ሆነለት፡፡ ጥጦስም ሕፃኑ ከነቢያት ወገን ይመስለኛል ብሎ የገመተው እውን ሆነለት፡፡ ተአምራቱን አየና አደነቀ፤ የተደረገለትንም ለጓደኛው ነገረው፡፡ ጓደኛው ዳክርስ ግን አላመነም፡፡ እነዚህም ሽፍቶች ኢየሱስ ክርስቶስ ሲሰቀል በግራና በቀኝ ተሰቅለው የነበረ ሲሆን ጥጦስም አምላክነቱን አምኖ በመንግስትህ በመጣህ ጊዜ አስበኝ ባለው ጊዜ ኢየሱስ ክርስቶስም ዛሬ ከአዳም ቀድመህ ከኔ ጋር በገነት ትሆናለህ ባለው መሠረት ቃሉ ተፈፅሞለታል፡፡

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም እና ሰሎሜ ገዳመ ጌራራል ወደ ጌራራል ጫካ ገቡ። በዚህም ጫካ ውስጥ መላእክቶች እየመጡ ያፅናኗቸው ነበርና ለ40 ቀን ያህል ተቀመጡ። ከ40 ቀን በኋላ ግን አንድ አውሬ አዳኝ አያቸው። እርሱም በፍጥነት ወደ ንጉሡ ሄሮድስ ሄዶ ትናንት እነዮሴፍን በጌራራል ጫካ አየኋቸው ብሎ ነገረው። ሄሮድስም በጌራራል ጫካ እንዳሉ በሰማ ጊዜ በጣም ደስ አለው። ይህንንም ወሬ ላመጣለት አውሬ አዳኝ እነዮሴፍን ካሳየኸኝ የመንግስቴን እኩሌታ እሰጥሀለሁ ብሎ በሚያመልከው ጣኦት ማለለት። ሄሮድስም በሀገሩ ሁሉ አዋጅ ነጋሪ/መልዕክተኛ/ ላከ። አዋጅ ነጋሪውም በየሀገሩ እየዞረ ሁላችሁም የሄሮድስ ወታደሮች ነገ ቤተ መንግስት እንድትገኙ ሲል መልዕክቱን አደረሰ። በማግስቱም የሄሮድስ ወታደሮች ቤተ መንግስቱን አጥለቀለቁት። ንጉሡ ሄሮድስም ወታደሮቹን ወደ ጌራራል ጫካ ላካቸው። እነርሱም ጫካውን ሄደው ከበቡት። ነገር ግን እነዮሴፍን አላገኟቸውም ነበር። ወታደሮቹም እርስ በእርሳቸው "እነዮሴፍ የት ሄዱ? ምድር ዋጠቻቸውን? ወይስ የእግዚአብሔር መልአክ ወርዶ ሰራዊታችን ባላወቀው መንገድ ወሰዳቸው?" ብለው ተነጋገሩ።

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ የድንግል ማርያም ዘመድ ከሆነው የኬፋዝ ንጉሥ ወዳለበት ሀገር ወደ ጥብርያዶስ ሄዱ። ድንግል ማርያምም ዘመዷ ለሆነው ንጉሥ ሄሮድስ እንደሚያሳድዳት ነገረችው። እርሱም "ንጉሡ ሄሮድስ የሚያሳድድሽ በምን ምክንያት ነው? ሲል ጠየቃት። እርሷም መልሳ "ይህንን ሕፃን መግደል ስለሚፈልግ ነው።" ስትል መለሰችለት። ንጉሡም እነዮሴፍን ከእኔ ቤት ተቀመጡ አላቸው። የእርሱንም ቤተሰቦች እነዮሴፍ እዚህ እንዳሉ እንዳትናገሩ ሲል አስጠነቀቃቸው። ሄሮድስም በብዙ ሀገሮች እየዞረ ቢያስፈልጋቸው አጣቸው።

ይህ በእንዲህ ሳለ ከቀናት በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም እና ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስ በጥብርያዶስ በሚባል ሀገር እንዳሉ ሄሮድስ ሰማ። እነዮሴፍም ወደ አሉበት ሀገር ንጉሥ ደብዳቤ ፅፎ መልዕክተኛ ላከ። ሄሮድስም በደብዳቤው "ንጉሥ ሆይ ሰላምታ ይገባሀል፤ ማርያምን ከነልጇ ያዝልኝ። ብዙ ወርቅ እና ብር እሰጥሀለሁ። በእኔና አንተም መካከል ጽኑዕ ፍቅር ይሆናል።" ብሎ አስታወቀው። ንጉሡም ደብዳቤውን አንብቦ እንደጨረሰ እነዮሴፍ በኔ ቤት እንዳሉ ማን ነገራቸው? መቼም ሠው አልነገራቸውም፤ ሰይጣን ካልሆነ በስተቀር ሲል በጣም ተገረመ። የዘህንም ደብዳቤ መልዕክት ለድንግል ማርያም ነገራት። እርሷም ደነገጠች። ንጉሡም "አትፍሪ እኔ ከሞትኩ ትሞቻለሽ፣ ከዳንሽ ትድኛለሽ።" ሲል አፅናናት። እርሷም "የእስራኤል አምላክ የፈቀደው ይሁን አለች።" በዚያችም ሌሊት የእግዚአብሔር መልአክ ቅዱስ ገብርኤል መጥቶ ሲነጋ ይህን ሀገር ለቀሽ ወደ አድባረ ሊባኖስ ሂጂ። እኔም በዚያ መጥቼ ተነሺ እስክልሽ ድረስ ተቀመጪ አላት። በነጋም ጊዜ የእግዚአብሔር መልአክ የነገራትን ለንጉሡ ነገረችው። ንጉሡም ደስ ብሎት የሦስት ቀን መንገድ እስከዛብሎን እና እስከ ንፍታሌም ድረስ ሸኝቷቸው ወደ ሀገሩ ተመለሰ።

ቅዱስ ዮሴፍ ከድንግል ማርያም፣ ከሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስ እና ከሰሎሜ ጋር ሆነው በደብረታቦር ጥግ አልፈው ድንግል ማርያም ተወልዳበት ወደነበረው ወደ ሊባኖስ ተራራ ወጡ። ድንግል ማርያምም ኮኩህ ከሚባል ዛፍ ስር ተቀምጣ ሳለ "አቤቱ እስከመቼ ድረስ ከአንዱ ሀገር ወደሌላ ሀገር ስዞር እኖራለሁ? ስትል ነፍሴስ ምን ያህል ፀናች!" ስትል አለቀሰች። ከዚህም በኋላ ያሉበትን ቦታ ሰው እንዳያውቀው ወደ ጫካው ገቡ። እዛም ለ10 ቀናት ያህል ሰው ሳያያቸው ተቀመጡ።

ከ10ኛው ቀን በኋላ ግን አንድ አውሬ አዳኝ ከሩቅ ሆኖ ድንግል ማርያምን አያት። አውሬ አዳኙ ወሾች ነበሩትና እርሱን ትተው ድንግል ማርያም ጋር ሄደው ሰገዱ። እግሯ የረገጠውንም መሬት ይልሱ ነበር። ቢጠራቸውም አነደበታቸው ተፈትቶ "ወደ አንተ አንመጣም፤ ከአንድ ቁራሽ በቀር አንተ ምን ትሰጠናለህ፤ የዕለት ምግባችንን ዕንኳ አትሰጠንም። አሁን ግን አምላካችንን አግኝተናል።" አሉት። ድንግል ማርያምም ውሾቹ የተናገሩትን ሰምታ አደነቀች። "እንዲህ ፍጥረታት ሁሉ ለሚታዘዙልህ አምላክ የተመሰገንክ ነህ" ስትል አመሰገነች። የእነዚህ እንስሳቶች አንደበት መከፈት በበለዓም የአህያዋ ታሪክ እንደሆነው የሆነ ነው።

(ኦሪት ዘኁልቍ 23:28) እግዚአብሔርም የአህያይቱን አፍ ከፈተ፤ በለዓምንም፤ ሦስት ጊዜ የመታኸኝ ምን አድርጌብህ ነው? አለችው።

አውሬ አዳኙም ውሾቹን እየፈለገ መጣ። ድንግል ማርያምም ከልጇ ጋር ሆና ጫካውን ስታበራ አየና ተደነቀ። መንፈስ/ምትሀት/ እየታየውም መሠለው። ድንግል ማርያምም ምን ትፈልጋለህ አለችው። እርሱም ውሾቼን እፈልጋለሁ ሲል መለሰላት። እርሷም ምን ያደርጉልሃል አለችው። ውሾቼ አውሬ ይገድሉልኛል እኔም ሥጋቸውን እበላለሁ፣ ቆዳቸውንም እሸጣለሁ አላት። ድንግል ማርያምም ዛሬ ከምታድናቸው አውሬዎች የበለጠ ነገር አግኝተሀል። የእግዚአብሔርን መሲህ አይተሀልና። ወደ ሀገርህ ግባ። ነገር ግን እኔ በዚህ ጫካ መኖሬን ለማንም እንዳትናገር አለችው። ውሾቹንም ወደ ጌታችሁ ሂዱ አለቻቸው። ውሾቹም ለድንግል ማርያም እና ለልጇ ኢየሱስ ክርስቶስ ሰግደው ወደ አዳኙ ሄዱ። አውሬ አዳኙም በሆነው ነገር ሁሉ እያደነቀ ሄደ። ድምግል ማርያምም ከዚህ በኋላ ባሉ ቀናት በኤልያስ ዘመን ጠያት አምላኪዋ ኤልዛቤል ካህናትንና ነብያትን ባስገደለቻቸው ጊዜ እግዚአብሔር በዚህ ጫካ ከዓይኗ የሰወራቸው ፃድቃኖች ከድንግል ማርያም ዘንድ እየመጡ ይባረኩ ነበር።

አውሬ አዳኙ አትናገር ቢባልም ከሰባት ቀን በኋላ ደማትያኖስ ለተባለው ንጉሥ ያየውን ሁሉ ነገረው። ደማትያኖስም አውሬ አዳኙ የነገረው እውነት መሆኑን ለማረጋገጥ የቤተ መንግስቱን አስር ሰዎች ከአውሬ አዳኙ ጋር ላከ። የተላኩትም ሰዎች ከጫካው በደረሱ ጊዜ ግንግል ማርያምን ከነልጅዋ ጋር አገኟት። ድንግል ማርያምም አትናገር ያለችውን ስለተናገረ አውሬ

አዳኙን በቁጣ ተመለከተችው፡፡ በዚህ ጊዜ አርሱም የጨው ደንጋይ ሆነ፡፡ ይህም በሎጥ ሚስት ታሪክ እንደሆነው ነው፡፡ የተላኩትም ሰዎች በሆነው ተአምር አይተው ደነገጡ፡፡ ድንግል ማርያምም እንደናንተ ሰው ነኝና አትፍሩ ስትል አረጋጋቻቸው፡፡

(ኦሪት ዘፍጥረት 19:26) የሎጥም ሚስት ወደ ኋላ ተመለከተች፡፡ የጨው ሀውልትም ሆነች፡፡

የተላኩትም ሰዎች ወደ ቤተ መንግስቱ ተመልሰው እነድንግል ማርያምን ከነልጇ እንዳገኟቸው እና አዳኙም የጨው ደንጋይ እንደሆነ ለንጉሡ ደማትያኖስ ነገሩት፡፡ በማግስቱም ደማትያኖስ ብዙ ሠራዊት አስከትሎ ድንግል ማርያም ወዳለችበት ወደ ሊባኖስ ተራራ ጫካ ገባ፡፡ ድንግል ማርያምም ከልጇ ጋር እንደ አጥቢያ ኮከብ ከልጇ ጋር ሲያበሩ ተመለከቱ፡፡

ንጉሡ ደማትያኖስ ለድንግል ማርያም ከሰገደ በኋላ "አንቺ ከማን ወገን ነሽ? ከየትስ ሀገር መጣሽ? ብሎ ጠየቃት፡፡" ድንግል ማርያምም "እኔ እስራኤላዊት ነኝ፡፡ የይሁዳ ክፍል ከምትሆን ከቤተልሔም ነው የመጣሁት" አለችው፡፡ ንጉሡም "ዬሮድስ ለምን ይጠላሻል?" አላት፡፡ ድንግል ማርያምም መልሳ "ሁለንተናው እሳት የሆነ መላእኩ ቅዱስ ገብርኤል መጥቶ ፀጋን የተመላሽ ሆይ ደስ ይበልሽ፤ እነሆ ወንድ ልጅ ትወልጃለሽ ስሙንም አማኑኤል ትይዋለሽ፤ ብሎ ባበሰረኝ መሠረት ይህን ሕፃን በድንግልና ፀንሼ በድንግልና ወለድኩት፡፡ ከተወለደ በኋላ ግን ሰብአሰገል በኮከብ እየተመሩ የተወለደው የአይሁድ ንጉሥ የት ነው እያሉ መጡ፡፡ ይህን ነገር ንጉሡ ሄሮድስ ሰማ፡፡ ስለሆነም እኔንና ይህን ሕፃን ሊገድለን ይፈልጋል፡፡" አለችው፡፡

ንጉሡ ደማትያኖስም "የእናትሽ እና የአባትሽ ስም ማን ይባላል?" አላት፡፡ እርሷም "አባቴ እያቄም፤ እናቴ ደግሞ ሐና ይባላሉ::" አለችው፡፡ ንጉሡ ደማትያኖስም ብዙ የሠራዊት ኃያል እንዳለው ያውቅ ስለነበር "ከዚህ በኋላ አስር ነገስታት እንኳን ቢመጡ፤ አንቺን ማግኘት አይችሉም፡፡ አትፍሪ!" አላት፡፡ ወደኋላውም በተመለሰ ጊዜ የጨው ደንጋይ የሆነውን ሰው አየውና "ይህ ሰው ለምን የጨው ደንጋይ ሆነ? ብሎ ጠየቃት፡፡ ድንግል ማርያምም "በኃጥያቱ ምክንያት ነው" አለችው፡፡ ይሁን እንጂ ድንግል ማርያም ወደ እግዚአብሔር ፀልያ የጨው ደንጋይ የሆነውን አውሬ አዳኝ አስነሳችው፡፡ ከዛም "በዚህ መኖሬን ለማንም እንዳትናገር ብዬህ አልነበርን!፤ ለምን ተናገርክ?" አለችው፡፡ እርሱም ኃጥያቱን አምኖ ይቅርታ ጠየቀ፡፡ ንጉሡ ደማትያኖስ ግን በሆነው ተአምር በጣም ደነገጠ፡፡ ድንግል ማርያምም በቀኝ እጇ ይዛው "አትፍራ" አለችው፡፡ ስትይዘውም ድንጋጤና ፍርሀቱ ለቀቀው፡፡ ከዛም ንጉሡ ከመደነቁ የተነሳ ለድንግል ማርያም እና ሕፃኑ ሰገደላቸውና "በሕፃንነቴ እናቴ እና አባቴ ስማቸውን ሲጠሯቸው እሰማ የነበሩት ቅዱስ ሚካኤል፣ ቅዱስ ገብርኤል፣ ቅዱስ ሩፋኤል ከሚባሉት አንዱ አንች ነሽን?" ብሎ ጠየቃት፡፡ ድንግል ማርያምም "እኔ የአምላካቸው አገልጋይ ነኝ::" ብላ መለሰችለት፡ ፡ ንጉሡም ገጸ በረከት የሚሆን ብዙ ገንዘብ ይዞ ነበርና ድንግል ማርያምን ተቀበይኝ አላት፡፡

እርሷም ምንም እንኳን ስደተኛ ብትሆንም "እኔ አልቀበልህም፤ ለድሆች ስጣቸው፤ በሰማይ መዝገብ ታገኘዋለህ::" አለችው። ከዚህ በኋላ ንጉሡ ወደ ቤተ መንግስቱ ተመለሰ። እነዮሴፍም በዚህ በሊባኖስ ተራራ በሚገኘው ጫካ ውስጥ ለ3 ወር ያህል ተቀመጡ።

ከ3 ወር በኋላ ግን ንጉሡ ሄሮድስ ሊባኖስ በሚባለው ተራራ እነዮሴፍ መኖራቸውን ሰምቶ በሠራዊት አስከብቦ ሊይዛቸው መከረ። አንድ የሶርያ ገዥ/መስፍን ሶሪያ/ ጊጋር የተባለ ሰው ግን የሄሮድስን እኩይ ምክር ስለሰማ እነዮሴፍ ወዳሉበት ሥፍራ መልዕክተኞችን ላከ። ጊጋር የላካቸውም መልዕክተኞች በፈረስ እየጋለቡ በፍጥነት ደርሰው "የሊባኖስን ተራራ ሄሮድስ በሠራዊት ሊያስከብበው ነውና ሊባኖስን ለቃችሁ ሽሹ" ብለው ነገሯቸው። መልአኩም ቅዱስ ገብርኤል መጥቶ ከሊባኖስ ውጡ አላቸው። እነዮሴፍም ሊባኖስን ለቀው ሄዱ።

በዚህ ጊዜ ሄሮድስ ጊጋር የተባለው መስፍን ሶሪያ መልዕክተኞችን ልኮ እነዮሴፍን እንዳስመለጣቸው ሰማ። የምፈልጋቸውን ሰዎች ያሸሸኽብኝ አንተ ነህ በማለት ጊጋርን ተጣላው፡ ፡ በዚህም አልቀረም ሠራዊቶቹን ልኮ አስያዘውና በሠይፍ አስቆረጠው። ጊጋርም በሰማዕትነት ሞተ።

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስ እና ሰሎሜ ወደ ደብረ ቶና ሄዱ። በደብረ ቶናም የይሁዳ ሀገሮች ይታያሉ። ድንግል ማርያምም ብዙ መንገድ በመሄድ ደክማ ነበርና አልሲስ ከተባ ዛፍ ስር ተቀመጠች። ደክሟትም ነበርና በዛው ተኛች። መላእክትም ነፍሷን ወደ ጽርሐ አርያም ወሰዷት። የእሳት መጋረጃዎች በቀኝ እና በግራ ተከፈቱ። ልጇ ኢየሱስ ክርስቶስ የሰው ዓይን ያላየውን የሰው ጆሮ ያልሰማውን በሰው ልቡና ያልታሰበውን መንግስተ ሰማያት የሚገኘውን ብዙ ምስጢር አሳያት። የሰው ልጆች ለዘላለም የሚወርሷትን ደስ የምታሰኘውንም ዓለም ካየች በኋላ ነፍሷ ወደ ሥጋዋ ተመለሰች። ከእንቅልፏም ነቃች። በነቃች ጊዜ ግን "ለምን ወደዚህ የመከራ ዓለም መለስከኝ" አለችው። ልጇ ኢየሱስ ክርስቶስም "ያለ መከራ ፀጋ አይገኝም። በዚህ ዓለም በእኔ ስም መከራ የሚቀበሉ ሁሉ በወዲያኛውም ዓለም ደስ ይላቸዋል። አንቺም በወዲያኛው ዓለም ደስ ይልሽ ዘንድ በዚህ ዓለም በመከራ ውስጥ ማለፍ አለብሽ!" አላት። ከዚህም በኋላ ከደብረ ቶና ወጥተው ወደ ሲዶናም ሄዱ። ከሲዶናም ወጥተው ወደ ደብረ ዘይት፤ ከደብረ ዘይትም ወጥተው ወደ ቤተልሔም ሄዱ።

እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስ እና ሰሎሜ ቤተልሔም ደርሰው በዛ ሳሉ ከሔሮድስ ሰራዊት አንዱ አያቸው። በፈረስ ሲጋልብ ቤተ መንግስት ደረሰና ለሄሮድስ እነዮሴፍ በቤተልሔም አሉ ብሎ ነገረው። ለንጉሡ ሄሮድስ ብዙ ጊዜ እነዮሴፍ በዚህ ሥፍራ አሉ እየተባለ ሽለቆውን፣ ወንዙን፣ ጫካውንና ዋሻውንም ቢሆን በሠራዊት እያስከበበ ቢፈልግ ሳያገኛቸው ቀርቷልና በዚህም በብስጭት ላይ ብስጭት እየጨመረበት ስለመጣ ዜናውን ይዞ

ለመጣለት ሰው “የነገርከኝ እውነት ከሆነ የመንግስቴን እኩሌታ እሰጥሀለሁ፤ እውነት ካልሆነ ግን እገልሀለሁ!” አለውና ቆርጦ ተነሳ፡፡

እግዚአብሔር በነብይ ልጁን ከግብፅ ጠራሁት የተባለው ይፈፀም ዘንድ በዚህች ሌሊትም ቅዱስ ገብርኤል መጥቶ ወደ ግብፅ ሸሽ አለው፡፡ እነዮሴፍም ቤተልሄምን ለቀው ወጡ፡፡ በነጋም ጊዜ ሄሮድስ ቤተልሔምን በሠራዊቱ አስከበባት፡፡ እነዮሴፍም ታዩበት በተባለው ሥፍራ ሁሉ ወንዶችንም ሴቶችንም አስገደለ፡፡ ሰዎችን ጨርሶ ከዶሮ እስከ ውሻ ያሉ እንስሳትን ሁሉ አስገደለ፡፡ ሄሮድስም የንፁሐንን ደም እያፈሰሰ መሆንን ለመመስከር ይመስላል ሰማዩም ቀይ ሆነ፡፡

ሄሮድስ ላስገደላቸው ሰዎች ከሰማይ አክሊል ወረደላቸው፡፡ የአክሊሉንም መውረድ የተመለከቱ የሄሮድስ ሠራዊቶች በድንግል ማርያም ልጅ እናምናለን አሉ፡፡ የሥልጣን ጥም ያጨለመው ሄሮድስ ግን በድመንግል ማርያም እናምናለን ያሉትን ወታደሮቹን በሠይፍ አሰቀረጣቸው፡፡ እነዮሴፍንም በቤተልሔም አየኋቸው ያለውን ወታደር በሰይፍ አስቀረጠው፡፡ የሰዎችን ደም በማፍሰስ የሚረካ እየመሰለው ደም የማፍሰስ ሱስ ያዘው፡፡

ይህ ሆኖ ሳለ ሄሮድስ በፈረስ ላይ ሆኖ እየሄደ እያለ የእግዚአብሔር መልአክ መጥቶ የፈረሱን አፍንጫ መታው፡፡ ፈረሱም ወደ ላይ ሲዘል ከላይ የነበረው ሄሮድስ ከታች፤ ከታች የነበረውም ፈረስ ከላይ ሆኖ ሲወድቅ ሄሮድስ ተንኮታክቶ አጥንቱ ተሠባበረ፤ ሥጋውም ተቆራረጠ፡፡ የብዙዎችን ደም ባፈሰሰበት ምድር የሱም ደም ፈሰሰ፡፡ ሠራዊቱም አፋፍሰው ወደ ቤተ መንግስቱ ወሰዱት፡፡

እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ከአንዱ ሀገር ወደ ሌላኛው ሀገር ሲነከራተቱ ጋዘ ከተባለው ሀገር ደረሱ፡፡ በጋዛም የሚኖሩ ሰዎች ክፉዎች ነበሩ፡፡ ዮሴፍ በጋዛ የሚኖሩትን ሰዎች “በሀገራችሁ ውሃ የለምን? የምንጠጣው ስጡን::” ብሎ ጠየቃቸው፡፡ እነርሱም “ውኃ የለንም፤ ውኃ የምናመጣው ከሩቅ ሀገር 27 ቀን በእግር ተጉዘን በግመሎቻችን ጭነን ነው የምናመጣው፡፡ ከዛም በትንሽ በትንሹ እንጠጣለን::” ሲሉ መለሡለት፡፡ የጋዛ ሰዎች ክፉ ስለነበሩ እንጂ ውኃ በሀገሩ ጠፍቶ አልነበረም፡፡ የጋዛ ሰዎች ውኃ ከቀዱ በኋላ የውሃውን ጉድጓድ ዝግባ በተባለው ታላቅ እንጨት ይገጥሙታል፡፡ መንገደኞች ውኃ ሲጠይቋቸው ወይም ሲለምኗቸው ውኃ የለንም ይላሉ፡፡ የእግዚአብሔርን ውኃ የሚከለክሉ ጨካኞች ናቸው፡፡

ዮሴፍም ውኃ የለም ብለው ከለከሉኝ ብሎ ለድንግል ማርያም ነገራት፡፡ በድጋሚ ልትታዘባቸው ወደአየቻቸው አተር ወቂዎች እስቲ አተር ስጡን እንበላቸው ብላ ከዮሴፍ ጋር ሄደች፡፡ አተርም ወደሚያበራዩት/ወደሚወቁት/ ሰዎች ተጠግተው ይህን ሕፃን ኢየሱስ ክርስቶስን ስለራበው ትንሽ አተር ስጡን ብለው ለመኗቸው፡፡ እነዚህም የለንም ብለው መለሡላቸው፡፡ ይልቁንም ይህ አተር

ሳይሆን ደንጋይ ነው በማለት ቀለዱባቸው። በዚህ ጊዜ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስ እናቱን እንደቃላችሁ ይሁንላችሁ በያቸው አላት። እርሷም እንዳዘዛት ተናገረቻቸው። ወዲያውም የሚወቁት አተር ደንጋይ ሆነ። ውኃ እያላቸውም ውኃ የለንም ስላሉ ውኃቸው ደረቅ ሆነ። ኢየሱስን ሰቅለው የገደሉባት የአይሁድ ከተማ እርሱ ባረገ በ40 ዘመን በሮማዎች ጠፍታለች።

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ጉዞአቸውን ወደ ግብፅ በማድረግ ሲጓዙ ሦስት ቀን ጫካ ውስጥ ሰነበቱ። በጣም ተራቡ፣ በጣምም ተጠሙ። ድንግል ማርያምም በበርሃ ውስጥ በርሃቡ እና በውኃ ጥም እንዳይሞቱ ጸለየች። ወዲያውም የተሰራ ማዕድ መጣላቸው፤ በልተውም ጠገቡ። ጉዞአቸውንም በመቀጠል ኢንፍሎን ከሚባለው ሀገር ደረሱ። እዛም ርግባዳ ከተባለው ሰው ቤት ተቀመጡ። በእርሱም ቤት ተቀምጠው ሳለ ብዙ ሠዎች ዕውቀትን ፍለጋ ድንግል ማርያም ጋር ይመጡ ነበር። ከጥበበኞቹ ከእስራኤል ሀገር መምጣቷን ስላወቁ ብዙ ጥያቄዎችንም ይጠይቋት ነበር። በብዙ ምሳሌዎችም ጥያቄዎቻቸውን ስትመልስላቸው እያደነቁ ይሄዱ ነበር።

በኢንፍሎንም ሳሉ ከጥቂት ቀናት በኋላ ሀገረ ገዢው ይሞታል። ቤተሰቦቹም መጥተው ለድንግል ማርያም ነገሯት። ድንግል ማርያም ወደ አገረ ገዢው ቤት ሄደች። እዛም ስትሄድ ሞቶ አገኘችው። የሚያለቅሱትንም ሰዎች ዝም በሉ አለቻቸው። አልቃሾቹም ወዲያው ዝም አሉ። ድንግል ማርያምም የሞተውን ሀገረ ገዢ ቀኝ እጁን ይዛ "በእግዚአብሔር ስም ተነሣ!" አለችው። እርሱም ሕያው ሆኖ ተነሳ። ለልቅሶ የተሰበሰቡትም ሰዎች የጣዖቶቻቸውን ስም አጵሎናና አርዳሚስ እየጠሩ በሰው ተመስለው መጥተው ነው አሉ። እርሷም "ከይሁዳ ሀገር ተሰድጄ የመጣሁ እስራኤላዊ ነኝ፤ የሞተውንም ሰው ከሞት ማስነሳት የሚቻለው እግዚአብሔር ብቻ ነው።" ስትል ነገረቻቸውና በእግዚአብሔርም እንዲያምኑ አስተማረቻቸው። ምድራቸውንም ባርካ ውኃ አፈለቀችላቸው። በዚህም ተፈወሱ አለቻቸው። በዛም የታመመ ሰውም ሆነ እንስሳት ሲታጠብ ይፈስ ነበር።

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ራፋን ወደተባለው ሀገር ሄዱ። በዛም እንደደረሱ የራፋን ሠዎች መለከት እየነፉ ወጥተው ድንግል ማርያምን፣ ዮሴፍንና ሰሎሜን በድንጋይ ቀጠቀጧቸው። አነርሱም ከዚህ አገር ወጥተው ሄዱ።

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ጉዞዋቸውን ቀጥለው በአረብ አንፃር ቂድሮስ ከተባለ ሀገር ደረሱ። አዚህ ሀገር ግን ከበፊቱ በተቃራኒው የሚያሙና የሚፀልዩ ደጋግ ሰዎችን አገኙ። ሀገሩም ደስ የሚያሰኝ ልምላሜ የተሞላበት ሀገር ነበር። በዚሁ በቂድሮስ ሀገር ለ8 ወር ያህል ተቀመጡ። ዮሴፍም የሀገሩን ልምላሜ እና ምቹነት አይቶ ድንግል ማርያምን "አዚህ እንቀመጥ" አላት። እርሷ ግን "ያለ እግዚአብሔር

ፈቃድ እዚህ መቀመጥ አንችልም፡፡" አለችው፡፡ በዚህችም ዕለት መልአኩ ቅዱስ ገብርኤል መጥቶ ከዚህ ሀገር ውጡ አላቸው፡፡ አነርሱም ሀገሩን ለቀው ወጡ፡፡

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ሲጓዙ ደብረ አሞር ከሚባል ሀገር ደረሱ፡፡ እዛም ሀገር የተለያየ ደዌ የያዛቸው ሰዎች ወጥተው ተቀበሏቸው፡፡ ድንግል ማርያምም በእዛ ያሉትን ሁሉ ፈወሰቻቸው፡፡ በዚህም በደብረ አሞር ለብዙ ጊዜ ተቀመጡ፡፡ ከዛም ሀገር ወጥተው ሄዱ፡፡

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ጉዞዋቸውን በመቀጠል ጌላውዳ ከተባለ ሀገር ደረሱ፡፡ በዚያም ሀገር ከ70 ዓመት በላይ እርኩስ መንፈስ የያዘው ሰው አገኙ፡፡ ሰውየውም አይተኛም ስጋውን በደንጋይ ይቦጫጭቃል፣ በሰንሰለትም ሲታሰር ሰንሰለቱን ይሰባብራል፡፡ ይሁን እንጂ ድንግል ማርያምን ባያት ጊዜ ይቅር በይኝ ብሎ ከእግሯ ስር ወደቀ፡፡ እርሷም ርኩሱን መንፈስ "በእግዚአብሔር ስም ውጣ!" አለችው፡፡ ርኩሱም መንፈስ በጦጣ ተመስሎ ወጣ፡፡ ርኩስ መንፈስ የያዘው ሰውም ካንቺ አልለይም ብሎ ተከተላት፡ ፡ እርሷ ግን "ወደ ዘመዶችህ ሄደህ እግዚአብሔር ያደረገልህን ንገር አለችው፡፡" በዚህም ድንግል ማርያም የተለያዩ ተአምራትን እንደምታደርግ በአካባቢው ባለው ሁሉ ተሰማ፡፡ አንዱም ሆዱን የነፋው ሀገረ ገዢ መጥቶ ፈውሺኝ አላት፡፡ እርሷም በልጄ እመን ትድናለህ አለችው፡፡ እርሱም አምናለሁ አለ፡፡ ከሆዱም እባብ ወጣለት፣ ከበሽታውም ተፈወሰ፡፡ እነየሴፍንም ከቤቱ ወስዶ ለ9 ወራት ያህል አስቀመጣቸው፡፡ ከ9 ወር በኋላም ከጌላውዳ ሀገር ተነስተው ሄዱ፡፡

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ሲጓዙ ሊባ የሚባል ባሕር ከለበት ሀገር ደረሱ፡፡ የዚያም ሀገር ሰዎች በጅራፍ እየገረፉ አባረሯቸው፡፡ እነዮሴፍም ከዛ ፈቀቅ ብለው ቤልቤል ከሚባል ዛፍ ስር አደሩ፡፡ ነገር ግን ተኝተው ሳለ መልአኩ ቅዱስ ገብርኤል መጥቶ በደመና ሠረገላ ወስዶ ካሳደዷቸው ሰዎች ሀገር መካከል አስቀመጣቸው፡፡ ከእንቅልፋቸው በነቁ ጊዜ በጅራፍ እየገረፉ ያሳደዷቸው ሰዎች ሀገር እንዳሉ ተረዱ፡፡ ድንግል ማርያምም የትናንትናው ጅራፍ ተመልሶ እንዳይመጣ አጥብቃ ፀለየች፡፡ የገረፏቸውም ሰዎች ከሰው ወደ ውሻነት ተቀየሩ፡፡ ይህም በባቢሎኑ ንጉሥ በናቡከደነፆር ላይ እንደሆነው ነው፡፡

ድንግል ማርያምም ከዮሴፍ እና ከሰሎሜ ተለይታ ልጇን ይዛ ወንዝ ተሻግራ ብቻዋን ተቀመጠች፡፡ ከመከራዋ ብዛት በጣም አለቀሰች፡፡ ድንግል ማርያምም "ሞሳርና ግብፅ ማደሪያዬ ሆነዋል፡፡ ይሁዳንና ቤተልሔምን የት አገኛቸዋለሁ፡፡ እኔ በተወለድኩበት ሀገር በሊባኖስ የሚኖሩ ሰዎች ብፁአን ናቸው፡፡ በኪስባር የሚኖሩ ሠዎች ሰውነቴን አስጨነቁት፡፡ የንፍታሌምና የዛብሎን ልጆች እባካችሁ ስለደረሰብኝ መከራ አልቅሱልኝ፡፡ ተጨንቁአለሁና የገሊላና የቆስጠንጢኒያ ልጆች ባካችሁ ስለደረሰብኝ መካራ አልቅሱልኝ ተጨንቁአለሁና የገሊላና

የቁስጥንጥያ ልጆች ልታዩኝ አይገባም።” አለች። ዕንባዋንም እንደጎርፍ እያፈሰሰች አለቀሰች። ልቧ በኀዘን ተቃጠለ። ዮሴፍም ከሩቅ ሆኖ ያያት ነበር። ሊያረጋጋት ወደ እርሷ በሄደ ጊዜ “በእግዚአብሔር ወደ እኔ አትምጣ” አለችው። በደንጋይ የተቀጠቀጠችውንና በጅራፍ የተገረፈችውን ግርፋት ባሰበች ጊዜ መረጋጋት አልሆንልሽ አላት። በኀዘን ላይ ኀዘን፤ በልቅሶ ላይ ልቅሶ ጨመረች።

ዮሴፍ እጅግ ተበሳጨ ከድንግል ማርያም ጋር ሆኖ ከሚቀበለው መከራ ይልቅ የድንግል ማርያም አለመረጋጋት በብስጭቱ ላይ ብስጭት ጨመረበት። በመከራው ላይ ሌላ መከራ ሆነበት። ትግስቱን ጨረሰና መከራውን በሞት ለመገላገል አሰበ። ታንቆ ይሞት ዘንድ ገመድ ወስዶ በእንጨት ላይ አሰረና አንገቱ ላይ አስገባ። መላእኩ ቅዱስ ገብርኤል መጥቶ ከዮሴፍ አንገት ላይ የገባውን ገመድ ቆረጠው። “የዳዊት ልጅ ዮሴፍ ሆይ ለምን ትበሳጫለህ፤ የዓለም መድኃኒት የሚሆነውን አምላክ የታቀፈች ድንግል ማርያም ከዓይኖቿ ዕንባ ስታፈስ አታያትምን? ታንቀህ በመሞትህ ይህንና የወዲያኛውን ዓለም እንዳጣ ታገሥ!” አለው።

መልአኩ ቅዱስ ገብርኤል ዮሴፍን ካረጋጋው በኋላ ወደ ድንግል ማርያም ሄዶ “የዳዊት ልጅ ማርያም ሆይ ይኽን ያህል ሀዘን ለምን ታዝኛለሽ? ይህ ሁሉ ሀዘንሽና ድካምሽ ይረሳል። እስቲ ተመልከቺው ዮሴፍ ስለአንቺ እና ስለልጅሽ ቤቱን፣ ንብረቱን፣ ዘመዶቹን ትቶ በበርሃ እየተንከራተተ ነው። ለምን አልረጋጋም ትይዋለሽ?” አላት። መላእኩ ቅዱስ ገብርኤልም ዮሴፍን፣ ድንግል ማርያምን እና ሰሎሜን አገናኝቷቸው ሄደ። እነዮሴፍም ይህን ሊባ የሚባል ባሕር ያለበትን ሀገር ለቀው ሄዱ።

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ሲጓዙ ሰው ከማይኖርበት ጋድ ከምትባል ሀገር ደረሱ። ጋድ የምትባለው ሀገር ጥሩ ሁና ሳለች በውስጧ ግን ውኃ አልነበረም። ድንግል ማርያምም “በዚህች ሀገር ውኃ ቢኖር ጥሩ ነበር።” አለች። በልጇ በኢየሱስ ክርስቶስ እጅ ምድሩን ብትባርከው ደግሞ ውኃ ፈለቀ። በፋርስ አንፃር እስከ ረጋባ ባሕር ድረስ ፈሰሰ። በዚህ ጊዜ ውኃ መፍለቁን የሰሙ በሰሜን በኩል የሚኖሩ ሰዎች መጥተው ቤት ሠርተው መኖር ጀመሩ። ያችንም ሀገር “ማርያም” አሉት። እነዮሴፍ ግን ይህችን ሀገር ለቀው ወጡ።

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ሲጓዙ ሲካር ከምትባል ሀገር ደረሱ። በዛም ሀገር የተለያየ በሽታ የያዛቸው ሰዎች ተቀበሏቸው። እዚህም እንደ በፊቱ ሁሉ ድንግል ማርያም ሁሉንም በሽተኞች ፈወሰቻቸው። እነዮሴፍ ይህን ሲካር የሚባለውን ሀገር ለመልቀቅ ጉዞ ጀመሩ። ይሁን እንጂ ከበሽታቸው የተፈወሱት ሰዎች

በሀገራችን ቆዩልን እያሉ እያለቀሱ ይከተሏቸው ነበር። ነገር ግን እነዮሴፍ ሀገራቸውን ሲካርን ለቀው ሄዱ።

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ጉዞአቸውን በመቀጠል ሩሳባዕ ከምትባል ሀገር ገቡ። በዚህችም ሀገር የሚኖሩ ሰዎች ሕግና ሥርዓት የሌላቸው ኃጢያተኞች ነበሩ። እነዮሴፍንም "ከየት ሀገር የመጣችሁ ናችሁ?" ብለው ጠየቋቸው። እነዮሴፍም "ከቤተልሔም የመጣን ስደተኞች ነን" አሏቸው። ሰዎቹም ክፉ ስለሆኑ ቅሎችን ሰብስበው አምጥተው "ስጦታ ይሁንላችሁ" እያሉ ቀለዱባቸው፤ አፌዙባቸውም። እነዮሴፍም ይህን ሀገር ለቀው ሄዱ።

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ሲጓዙ ጌራራ ከሚባል በርሃ ደረሱ። በሀገሩ ውስጥም ውኃ አልነበረም። እነዮሴፍም በውኃ ጥም ተቃጠሉ። ከለሊቱ አጋማሽ ላይ ድንግል ማርያም የውሃ ድምፅ ሰማች። ለዮሴፍና ለሰሎሜም "የውኃ ድምፅ ሰማሁ" ብላ ነገረቻቸው። ዮሴፍም "ትናንትና ስንፈልግ ውለን አላገኘንም፤ አሁን ከየት ይመጣል?" አላት። ድንግል ማርያምም "የሰሊሆም ውኃ ለእኛ ታዞ መጣ!" አለችው። የሴፍም ከመኝታው ተነስቶ ድንግል ማርያም ወደነገረችው አቅጣጫ ሲሄድ እንደ ወተት ነጭ የሆነና እንደ ውርጭ የቀዘቀዘ ውኃ አገኘ። ሁሉም ደስ ብሏቸው እግዚአብሔርን እያመሰገኑ ጠጡ። እነዮሴፍም የሄሮድስ ሠራዊት እንዳይከተላቸው በመስጋት ይህንን ሀገር ለቀው ሄዱ።

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ሲጓዙ የጊሆን ባሕር አካባቢ ካለው ዲስራን ከተባለው ሀገር ደረሱ። በዚህም ሀገር እረኛ እንደሌለው በግ የተጣሉ፤ የዋሀ፣ ትምህርትና ዕውቀት የሌላቸው ሰዎችን አገኙ። ድንግል ማርያምም ቅንነታቸውን አይታ አስተማረቻቸው። በዚህም ሀገር ድንግል ማርያም ብዙ ተአምራትን አደረገች። ከነዚህም ውስጥ የዕውራኖችን ዓይን አበራች፣ በሰዎች ላይ ያደሩ አጋንንትን አወጣች እንዲሁም የተለያየ በሽታ የያዛቸውን ሰዎች ፈወሰች።

ከዚሁ ከዲስራን ሀገር በቅርበት ከሚገኘውና በጊዮን ባሕር አካባቢ ከሚገኘው ከጌርሳም ሀገር ንጉሣቸው የድንግል ማርያምን ዜና ሰማ። እርሱም "እኔና ሚስቴ አገልጋዮችሽ እንሆናለን።" ሲል ወደ ድንግል ማርያምም ሁለት መልዕክተኞችን ላከ። ድንግል ማርያም የፈወሰቻቸው ሰዎች ግን ድንግል ማርያም ከሀገራችን ትወጣ ዘንድ አንፈቅድም፤ ስለእርሷ እንሞታለን ብለው ሰይፋቸውን አነሱ። የጌርሳሙም ንጉሥ ድንግል ማርያምን ለመውሰድ በብዙ የሚሆን ሠራዊቶቹን ላከ። እነዮሴፍም ያሉበት የዲስራን ሀገር ሰዎች ወደ ሀገራቸው ከመጡት ሠራዊቶች ጋር ለመዋጋት ወጡ። ድንግል ማርያም ግን በእርሷ ምክንያት ሰው እንዳይሞት

ወደ እግዚአብሔር ጸለየች። በዚህ ጊዜ ጸሎቷ ሰምሮ እርስ በእርሳቸው ተስማምተው ድንግል ማርያም ወደ ወደደችው ትሂድ ተባባሉ። እነዮሴፍም የዚህን የዲስራንን ሀገር ለቀው ወጡ።

ከዚህ በኂላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ሲጓዙ ቁልዝም ሐይቅ ደረሱ። የቁልዝምም ሀገር ሰዎች ተቀበሏቸው። በዚህም ለሰባት ወር ያህል ተቀመጡ። በሀገሩ ውስጥ ያሉትንም በሽተኞች ድንግል ማርያም ሁሉንም ፈወሰችላቸው። እኔሴፍም በዚህ ሀገር ሳሉ የሲላን ንጉሥ የድንግል ማርያምን ዝና ሰምቶ ፊትሽን ማየት አይገባኝም፤ ነገር ግን ካለሽበት ሆነሽ ሀገሬን ባርኪልኝ ብሎ መልዕክተኞችን ሰደደ። ድንግል ማርያምም መልዕክቱን ስትሰማ ትሕትናውንና ዕምነቱን አደነቀች። እነ ዮሴፍንና ሰሎሜንም ወደ እርሱ ሀገር ልንሄድ ይገባል አለቻቸው። እነርሱም ያንቺ ፈቃድ ይሁን አሏት። እነዮሴፍም ወደ ሲላን ሀገር ለመሄድ የቁልዝምን ሀገር ለቀው ወጡ።

ከዚህ በኂላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ሲጓዙ ሲላን ከተባለው ሀገር ደረሱ። ንጉሡም በደረሱ ጊዜ ተነሥቶ ለድንግል ማርያም ሰገደላት፤ በጣምም አከበራቸው። ድንግል ማርያም በዚህም ሀገር ሳለች ንጉሡን "በሀገርህ ውስጥ ያሉትን በሽተኞች አምጣቸውና ልፈውሳቸው" ብትለው እርሱም በሀገሩ ውስጥ ያሉትን በሽተኞች ሰብስቦ አመጣላትና ሁሉንም ፈወሰቻቸው። እነዮሴፍም ይህን የሲላን ሀገር ለቀው ሄዱ።

ከዚህ በኂላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ሲጓዙ በግብፅ ሀገር ትዕማን ከተባለችው ባለፀጋ ቤት ደረሱ። ትዕማንም በምድራዊ ሀብት እጅግ የበለጸገች ነበረች። ድንግል ማርያምም ልጇን ኢየሱስ ክርስቶስን መሬት ላይ አስቀመጠችውና "ልጄን በጣም ስለራበው ወተት ካለሽ ወተት፤ ወተት ከሌለሽ በቤት ካለው ምግብ ስጪኝ?" አለቻት። ሴትዮዋ ግን ርኅራኄ የሌላት ጨካኝ ነበረችና ድንግል ማርያም ላይ ቀለደችባት። "መልክሽ ቆንጆ፤ ልብሽ ግን ጠማማ ነው፤ በጣም ሰነፍ ሴት ነሽ! ሁለተኛ ይህን የልመና ቃልሽን እንዳልሰማው!" አለቻት። ድንግል ማርያምም እውነት ብለሻል። ይህ ሁሉ መከራ ያገኘኝ በኃጢያቴ ነው ብላ ዕንባዋን አፈሰሰች። በዚህም ጊዜ የተራቡት በልተው የሚጠግቡበትን እንዲሁም የተጠሙትም ጠጥተው የሚረኩበትን የአባቷን ቤት አሰበች።

ዮሴፍም በሀብት የከበረችውን ትዕማንን "ምግብ ቢኖር ለእንግዳ መስጠት ይገባል። ባይኖር ደግሞ ካለው ያድርስህ ተብሎ በሰላም ይሸኛል እንጂ ልብን እንጦር የሚወጋ ነገር ለምን ትናገሪያለሽ?" አላት። ክፉዋም ሴት ዮሴፍን ከእግሩ እስከ ራሱ ተመለከተችውና "አንተ ፍየል ጠባቂ እኔን ታስተምረኛለህን?" አለችው። እንደ አለት የጠነከረው ልቧ ከጭካኔ ወደ ርኅራኄ እንኳን ሊመለስ ይቅርና በወይን ጠጅ እንደሰከረ ሰው በነዮሴፍ ላይ መሳቂን አላቋርጥ አለች። የዚህችም የትዕማን ሠራተኛዋ ከካም ዘር የሆነች እና የጠቆረች ኮቲባ የምትባል ሴት ነበረች።

እርሷም እየሮጠች መጣችና ሕፃኑን ኢየሱስ ክርስቶስን አንስታ ወደ መሬት ጣለችው። ድንግል ማርያም፣ ዮሴፍ እና ሰሎሜ እየሮጡ ሄደው አነሱት። ወደ ትዕማን ዞር ባሉ ጊዜ ግን ትዕማን ከቆመችበት ቦታ አልነበረችም በአቤሮንና እንደ በዳታን እንደሆነው ሁሉ ይህችም መሬት ተከፍታ ዋጠቻት።

(ኦሪት ዘኁልቅ 16፡32) ምድሪቱም አፍዋን ከፍታ ከፍታ እነርሱን ቤተሰቦቻቸውንም፤ ለቆሬ የነበሩትን ሰዎች ሁሉ፣ ዕቃዎቻቸውንም ሁሉ ዋጠቻቸው።

የቤቷም ሠራተኛ ኮቲባም ግማሽ አካሏ ጥቁር ሲሆን ግማሽ አካሏ ነጭ ሆነ። የትዕማን ዘመዶች፣ ቤተሰቦች፣ ባሏም ጠጣ ሆኑና ወደ ጫካ ሄዱ። ድንግል ማርያም፣ ዮሴፍ እና ሰሎሜ ከትዕማን ቤት ገብተው ተቀመጡ። በዚህም ቤት እስከ ስድስት ወር ኖሩ። ከስድስት ወር በኋላ መልኩ ቅዱስ ገብርኤል በመንፈቀ ሌሊት መጣና "በዚህ ቤት ለስድስት ወር ያህል ደስ ብሏችሁ ተቀምጣችኋል። ከእንግዲህ ይበቃችሁ፤ ከዚህ ቤት ውጡ።" አላቸው። እነዮሴፍም ቤቱን ለቀው ወጡ።

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ሲጓዙ ጊንፋስ ከተባለ ሀገር ደረሱ። በዚህም ሀገር ሳሉ አንድ በሽተኛ ኢሱስ ክርስቶስ ይቅር በለኝ እያለ ይጮህ ነበር። ድንግል ማርያምም "እንደቃልህ ይደረግልህ።" አለችው። እንዲህ ባለችውም ጊዜ እርያ የሚመስል መልክ ጥፉ ጋኔን ወጣለት። የተለያየ በሽታ የያዛቸው አህዛብም ወደ ድንግል ማርያም መጡ። ሁሉንም በሽተኞች ፈወሰቻቸው። እነዮሴፍም በዚህ ሀገር ለጥቂት ጊዜ ተቀመጡ። ብዙም አልቆዩም ይህን የጊንፋስ ሀገር ለቀው ወጡ።

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ጉዟቸውን ቀጠሉና አርማሴፍ ከተባለው ሀገር ደረሱ። በአርማሴፍ የሚኖሩ ሰዎች በጣም ክፉዎች ነበሩ። ድንግል ማርያምን ባይዋት ጊዜ እየሮጡ ሄደው የሰፈራቸውን መግቢያ በር ዘጉት። ድንግል ማርያምም በበሩ ፊት ለፊት ቆማ ወደ እግዚአብሔር ጸለየች። በሩ ግን የሰው እጅ ሳይነካው ተከፈተ። እነዮሴፍም ወደ ሠፈሩ ውስጥ ገቡ። እዛም ድንግል ማርያም ሠዎቹን "እናንተ ክፉዎች የዳቢሎስ ልጅ ናችሁ።" አለቻቸው። እነርሱም "ከየት ሀገር ነው የመጣሽው?" ብለው ጠየቋት። እርሷም "የይሁዳ ክፍል ከምትሆን ከቤተልሔም የመጣሁ ስደተኛ ነኝ።" አለቻቸው። ሰዎቹ ግን በጭካኔ የተሞሉ ስለነበር በነዮሴፍ ላይ የደንጋይ በረዶ አወረዱባቸው። ነገር ግን የተወረወሩት ደንጋዮች በእነዮሴፍ ላይ ጉዳት ሳያደርሱ እየተመለሡ ወርዋሪዎቹን ሰባብረው ገደሏቸው። 47 የሚያህሉ ሰዎችም በራሳቸው ደንጋይ ሞቱ። ይህን ተአምር ያዩ ሰዎች ግን ለድንግል ማርያም ሰገዱላት። ድንግል ማርያምም በዚያች ሀገር ለጥቂት ወራት ያህል ተቀመጠች። ድንግል ማርያምም በራሳቸው ደንጋይ ሞተው ወደተቀበሩበት ሥፍራ ሄደችና በልጇ ኢየሱስ ክርስቶስ

እጅ ብትባርከው መቃብሮቹ ተከፈቱና የሞቱት ሰዎች ተነሡ፡፡ ድንግል ማርያምም ሰዎቹን “ማን አስነሳችሁ?” ብላ ጠየቀቻቸው፡፡ ሰዎቹም “የአንቺ ጸሎት ነው::” አሏት፡፡ ድንግል ማርያምም እናንተ ሕይወትን የምትፈልጉ ሰዎች አልነበራችሁምን? አሁን ግን ልጄ ኢየሱስ ክርስቶስ ሕይወትን ሰጥቷችኋል::” አለቻቸው፡፡ ሰዎቹም በሰሩት ክፉ ስራ እንደሞቱና ይቅርታ ተደርጎላቸው ከሞት እንደተነሱ አወቁ፡፡ እነዮሴፍም ይህን የአርማሴፍ ሀገር ለቀው ወጡ፡፡

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ሲጓዙ ንሒሳ የተባለ ሀገር ገቡ፡፡ በዚያም ሀገር ያሉ ሕዝቦች ወደ ድንግል ማርያም እየመጡ “ወልደ እግዚአብሔር ከአንቺ እንደሚወለድ ነቢያት የተናገሩትን ሰምተናል::” እያሉ ሰገዱላቸው፡፡ ድንግል ማርያምም “ብዙ ሕዝብ እየመጡ ይመሠክራሉ ተብሎ አስቀድሞ የተነገረላችሁ እናንተ ናችሁን?” ብላ ጠየቀቻቸው፡፡ ብዙ ሰዎችም እየመጡ ለድንግል ማርያም እና ለልጇ ሰላምታ እየሰጡ ሠገዱላቸው፡፡ እነዮሴፍም በዚህች ሀገር ለሦስት ቀናት ያህል ከቆዩ በኋላ “በሀገራችሁ በሽተኞች የሉምን?” ብላ ጠየቀቻቸው፡፡ እነርሱም “ብዙ በሽተኞች አሉ::” ብለው መለሱ፡፡ ድንገል ማርያምም “ይፈወሱ ዘንድ ነገ ወደኔ ቤት አምጧቸው::” አለቻቸው፡፡ እነርሱም እንደታዘዙት በማግስቱ በተለያየ በሽታ ተይዘው የሚማቅቁትን በሽተኞች ሰብስበው አመጡላት፡፡ እርሷም ሁሉንም ፈወሰችላቸው፡፡ ከሀገራቸውም መካከል ከደረቅ መሬት ላይ ውኃ አፈለቀችላቸው፡፡ የፈለቀው ውኃም በሽተኞችን የሚፈውስ ማየ ሕይወት ሆነላቸው፡፡

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍን፣ ድንግል ማርያምን፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስንና ሰሎሜን ከእግዚአብሔር የታዘዘ ደመና መጣና በእግር የ38 ቀናት ያህል የሚፈጅ ሩቅ ቦታ አቅፎ ወሰዳቸው፡፡ በዚህም ስፍራ ያለኀዘን፣ ያለለቅሶ እና ያለመከራ ለጥቂት ጊዜ ተቀመጡ፡፡

በአጠቃላይ እነዮሴፍ በነዚህ ከላይ ከተጠቀሱት በግብፅ ምድር ከሚገኙት ሀገሮች በተጨማሪ በሌሎችም በግብፅ ምደር በሚገኙ ሀገሮች ሲዘዋወሩ ኢየሱስ ክርስቶስ የተለያዩ ተአምራቶችን ያደርግ ነበር፡፡

እነዮሴፍ በግብፅ ምድር ለመጀመሪያ ጊዜ የተቀመጡባት ሀገር በስጣ ትባላለች፡፡ በዚህችም ሀገር ውስጥ ስደተኞቹን እነዮሴፍን፣ ድንግል ማርያምን፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስንና ሰሎሜን ያልተቀበሉ ነበሩ፡፡ በዚህችም ሀገር ሳሉ እነዮሴፍ የውኃ ጉድጓድ ቆፈሩ፡፡ መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስም የጉድጓዱን ውኃ በሽተኞችን የሚፈውስ ማየ ሕይወት/የሕይወት ውኃ/ አደረገው፡፡ በዚህም ጊዜ ድንግል ማርያምንና ኢየሱስ ክርስቶስን ያመኑ ከውኃው ሲጠጡ ከበሽታቸው ሲፈወሱ በነርሱ ያላመኑ ግን ከውኃው ሲጠጡ አይፈወሱም ነበር፡፡

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ወደ ምዕራብ ሄዱ፡፡ በዚያም ሳሉ ኢየሱስ ክርስቶስም ተረከዙን ከድንጋይ ላይ አደረገ፡፡ ድንጋይዋም የኢየሱስ

ክርስቶስን ቅርፅ ያዘች፡፡ ይህም ቦታ እስከዛሬ ድረስ የአምላክ ተረከዝ በመባል ይታወቃል፡፡ ኢየሱስ ክርስቶስም እናቱን "በዚህ ቦታ በእኔና በአንቺ ስም ቤተ ክርስቲያን ይታነፃል፡፡ እኔም ተአምራትንና ድንቅ ነገሮችን አደርጋለሁ፡፡" አላት፡፡ ቦታውም ደብረ ምጥማቅ ይባላል፡፡

ከዚህ በኂላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ባሕር ተሸግረው ወደ ምዕራብ ሄዱ፡፡ ከሩቅም ሆነው ገዳመ አስቄጥስን ተመለከቱ፡፡ ኢየሱስ ክርስቶስም ገዳመ አስቄጥስን ባረከ፡፡ ለእናቱ ድንግል ማርያምም "በኂላኛው ዘመን በዚህች በገዳመ አስቄጥስ በመዓልትና በሌሊት በመጸለይ እየተጋደሉ እንደመላእክት የሚያገለግሉኝ ብዙ መነኮሳት ይኖራሉ፡፡" አላት፡፡

ከዚህ በኂላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ወደ ምስራቅ ተመልሰው ከተራራማ ቦታ ደረሱ፡፡ ኢየሱስ ክርስቶስም "ከዚህ እንቀመጥ!" አለ፡፡ እነሱም እሺህ ብለው ተቀመጡ፡፡ በዚህም ቦታ ሳሉ ኢየሱስ ክርስቶስ የዮሴፍን ብትር ሰበራት፡፡ ስባሪዎቹንም መልሶ ወደ ትንንሽ ስባሪዎች ሰበራቸው፡፡ እነዚህንም ስብርባሪ የዮሴፍ ብትሮች በዚህ ቦታ ላይ ተከላቸው፡፡ በመለኮታዊ እጁም ጉድጓድ ቆፍሮ ውኃን አፈለቀ፡፡ ያፈለቀውም ውኃ መዓዛ ያለው በጣም የሚጥም ነበር፡፡ ኢየሱስ ክርስቶስም ከጉድጓዱ ውኃ በእጁ የፍኝ እየቀዳ የተከላቸውን የዮሴፍ ብትር ስብርባሪዎች አጠጣቸው፡፡ የተተከሉት ስብርባሪዎችም ለምልመው ቅጠል አውጥተው አደጉ፡፡ መልካም መዓዛ ካላቸው እንጨቶች ሁሉ እጅግ የሚጥም መዓዛ ነበራቸው፡፡ እነዚህንም ኢየሱስ ክርስቶስ በለሳን ብሎ ሰየማቸው፡፡ እርሱም እናቱ ድንግል ማርያምን "ኢዚህ የተከልኳቸውና ያለመለምኳቸው፤ በለሳንም ብዬ የሰየምኳቸው ዕፅዋት በአብ፣ በወልድ፣ በመንፈስ ቅዱስ ስም ለሚጠመቁ ምዕመናን ቅባት ሆነው ለዘላለም ይኖራሉ፡፡" አላት፡፡

ከዚህ በኂላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ብሕንሳ ከተባለ ሀገር ገብተው በይሱስ ከተባለ ቦታ ደረሱ፡፡ በዚህም ሀገር ኢየሱስ ክርስቶስ የውኃ ጉድጓዶችን አዘጋጀና ውኃን አፈለቀ፡፡ ውኃውም በአካባቢው ያሉትን የተለያየ በሽታ የያዛቸውን በሽተኞች ይፈውስ ነበር፡፡

ከዚህ በኂላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ወደ እስሙናን ሄዱ፡፡ ኢየሱስ ክርስቶስም በዚህ ሀገር ያሉትን ጣዖታት ሰባበረ፡፡ በጣዖታቱም ላይ አድረው ሕዝቡን ኃጥያት ሲያስሩ የነበሩት አጋንንት ኢየሱስ ክርስቶስን ባዩ ጊዜ እየደነገጡ ጣዖቶቹንም እየለቀቁ ሲሸሹ፤ ጣዖታቱም እየወደቁ ይሰበሩ ነበር፡፡ እነዮሴፍም በዚህ በእስሙናን ሀገር አፍሎን ከተባለ ሰው ቤት ለጥቂት ቀናት ተቀመጡ፡፡ በዚህም ሳሉ ዕፀወኮሞል/ ኮሞል የተባሉ እንጨቶች/ ለኢየሱስ ክርስቶስ ሰገዱለት፡፡ ዕንጨቶቹም ለኢየሱስ ክርስቶስ መስገዳቸውን ለመግለፅ እስከዛሬ ድረስ ወገባቸውን እንዳዘነበሉ ይገኛሉ፡፡ የስግደትም ምልክት ያሳያሉ፡፡

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ወደ ደብረ ቁስቋም ሄዱ፡፡ በዚህም ሀገር ለ6 ወር ያህል ኖሩ፡፡ ኢየሱስ ክርስቶስም በሽተኞችን የሚፈውስ ውኃን አፈለቀ፡፡ በሽተኞችም በውኃው ይፈወሱ ነበር፡፡

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍን፣ ድንግል ማርያምን፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስንና ሰሎሜን ከእግዚአብሔር በታዘዘ ደመና ተጭነው ከግብፅ ወደ ኢትዮጵያ ሲመጡ ናግራን ከተባለ ሀገር ደረሱ፡፡ በናግራን ሳሉ ኢየሱስ ክርስቶስ ለድንግል ማርያም "ከቀኝ ጎኔ የሚፈሰው ደሜ በብርሃናት አለቃ ቅዱስ ዑራኤል አማካይነት በእጁ ተቀድቶ በቅድሚያ በዚህች ሀገር ይፈሳል/ ይረጫል/፡፡ አንቺም እኔን በድንግልና ፀንሰሽ በድንግልና እንደምትወልጂኝ አምነው የሚያከብሩሽ እኔንም የሚያምኑ ብዙ የተቀደሱ ሰዎች በዚህች ሀገር ይወለዳሉ፡፡" አላት፡፡ እነዮሴፍም ከናግራንም ተነሥተው ሄዱ፡፡

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ሲጓዙ ለትግራይ ትይዩ ከሚሆን ሐማሴን ከሚባለው ሀገር ደረሱ፡፡ በዚህም ሳሉ በምስራቅ በኩል ከፍተኛ ተራራ ተመለክተው ይህን ሀገር ለቀው ወጡ፡፡

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ሲጓዙ በምስራቅ በኩል ካለው ከፍተኛ ተራራ ደረሱ፡፡ በተራራውም ሳሉ ኢየሱስ ክርስቶስ ለድንግል ማርያም "ይህች ተራራ የተባረከችና ያንቺም ውዳሴ የሚነገርባት ቦታ ትሆናለች፡፡" አላት፡፡ የተራራውም ስም ደብረ ሃሌ ሉያ ወይም ደብረ ዳሞ ይባላል፡፡ ትርጓሜውም የአምላክ ልጅ፣ የመስቀሉ ቦታና የስሙ መገኛ/አደባባይ/ ማለት ነው፡፡ እነዮሴፍም ይህን ሀገር ለቀው ወጡ፡፡

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ሲጓዙ ታቦተ ፅዮን ወዳለችበት አክሱም ከተባለ ሀገር ደረሱ፡፡ በዚህ ታቦተ ፅዮን ባለችበት በአክሱም ሀገር ሳሉ በወቅቱ የነበረው ባዚን የተባለው የኢትዮጵያ ንጉሥ መጣ፡፡ የካህናቱም አለቃ አኪን የተባለው ለንጉሡ የኢሣያስን መጽሐፍ አነበበለት፡፡ የተነበበውም የመጽሐፍ ክፍል "ድንግል በድንግላና ፀንሳ በድንግልና ወንድ ልጅ ትወልዳለች፡፡ ስሙንም አማኑኤል ትለዋለች፡፡" የሚል ነበር፡፡ ስደተኞቹ እነዮሴፍ ግን ለንጉሡም ሆነ ለካህናቱ ማንነታቸውን ሳይገልጡ የመጽሐፉን ክፍል ከሰሙ በኋላ በደመና ተጭነው ሀገሩን ለቀው ሄዱ፡፡

ከዚህ በኋላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ በደመና ተጭነው ደብረ ዓባይ ገቡ፡፡ በዚህችም ሀገር ሳሉ ኢየሱስ ክርስቶስ ለእናቱ ድንግል ማርያም "ይህች ሀገር እንደ አክሱም ለስምሽ መጠሪያ ርስት ትሁን፡፡ በኋለኛውም ዘመን በቀናች ሀይማኖት ፀንተው ሕጌን የሚያስተምሩ አንቺን የሚወዱ ሰዎች ይኖሩባታል፡፡" አላት፡፡ እነየሴፍም ከዚህች ደብረ ዓባይ ከተባለች ሀገር ለቀው ወጡ፡፡

ከዚህ በኂላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ሲጓዙ ዋሊ/ዋልድባ/ ወደሚባለው ገዳም ደረሱ፡፡ በዚህም በዋልድባ በርሃም ሳሉ በራባቸው ጊዜ ኢየሱስ ክርስቶስ በዮሴፍ ብትር የአንዱን እንጨት ስር ቆፈረ፡፡ 318 ስሮችን አወጣና ብሉ ብሎ ሠጣቸው፡፡ ድንግል ማርያም ግን ይህን የሚመር እንጨት አልበላም አለችው፡፡ ኢየሱስ ክርስቶስም "በኂላኛው ዘመን በዚህ ሥፍራ ስምሽን የሚጠሩ፣ አንቺን የሚያከብሩ ብዙ መናንያን ይህን እየበሉ ይኖራሉ፡፡ እንጨቱም የሚጣፍጥ ይሆንላቸዋል፡፡" አላት፡፡ እኔሴፍም ይህንን ሀገር ለቀው ወጡ፡፡

ከዚህ በኂላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ጉዟቸውን ቀጥለው ጣና የባሕር ወደብ ደረሱ፡፡ ብዙ የሚሆኑ ደጋግ ሰዎችም ተቀበሏቸው፡፡ በዚህም የጣና ባሕር ውስጥ በሚገኝ ደሴት እኔሴፍ 3 ወር ከ10 ቀን ተቀመጡ፡፡

በአጠቃላይ በኢትዮጵያ ምድር ሳሉ ሰዎቻቸው በደስታ ተቀብለዋቸዋል፡፡ እንደ ግብፃውያኖቹ ግን ማንም አላሰቃያቸውም፡፡ በጥር 18 ቀንም ቅዱስ ኡራኤል መጥቶ የሄሮድስን መሞት ነገራቸው፡፡ በዚህ ጊዜ ኢየሱስ ክርስቶስ ለድንግል ማርያም "በኢትዮጵያ የሚገኙትን ተራራዎች ሁሉ ለስምሽ መታሰቢያ ይሆን ዘንድ ሀገሪቱንም አስራት አድርጌ ሰጥቼሻለሁ፡፡" አላት፡፡ ከእግዚአብሔር በታዘዘም ደመና ተጭነው በጎጃም የሚገኙትን ተራራዎች፣ ሜዳዎች፣ ኮረብታዎች እንዲሁም በሸዋ ውስጥ ያሉትን ተራራዎችና ሜዳዎች አሳያት፡፡ ድንግል ማርያምም ሁሉንም ቦታዎች እንዲያሳያት ልጇን ጠየቀችው፡፡ ልጇም የሚመለሱበት ጊዜ እንደደረሰ ነግሯት በብሩሕ ደመና ተጭነው የቀሩትን ቦታዎች በበጌ ምድር/ጎንደር/፣ በወሎ፣ በሐረርጌ፣ በአርሲ፣ በሲዳሞ፣ በባሌ፣ በጉራጌ፣ በከምባታ፣ በከፋ፣ በኢሉአባቦር፣ በወለጋና በሌሎችም ያሉትን ወንዞች፣ ተራሮች እና ሜዳዎች ካሳያት በኂላ ሀገሩን ለቀው ወጡ፡፡

ከዚህ በኂላ እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ በብሩህ ደመና ተጭነው ሲጓዙ ጥር 29 ቀን ምድረ ግብፅ ደረሱ፡፡ እነዮሴፍ ወደ ኢትዮጵያ የገቡት በቅዱስ ኡራኤል መሪነት ሲሆን ታሪኩንም በድርሳነ ኡራኤል ላይ ተጽፎ እናገኘዋለን፡፡ ይህንን የድንግል ማርያም ከአረጋዊው ዮሴፍ እና ከዘመዳቸው ሰሎሜ ጋር ወደ ኢትዮጵያ ያደረገችውን ስደት በምስል 54 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 54. ድንግል ማርያም ከአረጋዊው ዮሴፍና ከዘመዳቸው ከሰሎሜ ጋር ግብፅን አልፋ ወደ ኢትዮጵያ ያደረገችው ስደት

እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ በስደት ላይ ሆነው ሦስት ዓመት ከስድስት ወር ሲሆናቸው የገሊላው ንጉሥ ሄሮድስ ሞተ። መላአኩ ቅዱስ ገብርኤልም በግብፅ በደብረ ቁስቋም ሳሉ ለዮሴፍ በሕልም ታይቶት የንጉሡ ሄሮድ መሞትን ከነገረው በኋላ እናቱንና ልጁን ይዞ ወደ እስራኤል እንዲሄድ አዘዘው። እነዮሴፍም ወደ እስራኤል ለመሄድ በተነሡ ጊዜ በግብፅ የቆየችባቸውን ሀገሮች ሁሉ በዛ ያሉትንም ተራራዎች፣ ወንዞች፣ ሸለቆዎች፣ ኮረብታዎች፣ጫካዎችንና ሜዳዎችን ባረከቻቸው። ተራራዎችም፣ ጫካዎችም፣ ዕፅዋቱም ሳይቀር ለድንግል ማርያም ሰገዱላት። በሰላም ወደ ሀገርሽ ግቢ ማለት ነው። አነርሱም ደብረ ቁስቋምን ለቀው ወጡ።

እነዮሴፍ፣ ድንግል ማርያም፣ ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስና ሰሎሜ ሲጓዙ ሞሳር የተባለ ሀገር ደረሱ። በዚያም ሀገር መአልቃ ከሚባል ቦታ ደረሱና ጫካ ውስጥ አደሩ። ከዚህ በኋላ ከሞሳ ወጥተው በስደት እያሉ ኢየሱስ ክርስቶስ ውኃ ወደ አፈለቀበት መጠርያ ከተባለች ሀገር ደረሱና በውኃው ታጠቡ። ውኃይቱም የተበረከች እና የተቀደሰች ሆነች። ከዚህ በኋላ ወደ እሰራኤል በተቃረቡ ጊዜ በሄሮድስ ፈንታ ልጁ አርኬላዎስ እንደነገሠ ሰሙ። ዮሴፍም ይህን ሲሰማ

እንደአባቱ ይገድለን ይሆን ብሎ ፈራ፡፡ ቅዱስ ገብርኤልም ለዮሴፍ በሕልም መጥቶ “አትፍራ፤ ወደ ሀገርህም ወደ ገሊላ ግባ፡፡ አለው፡፡ ዮሴፍም እናቱንና ሕፃኑን ይዞ ገሊላ ገባ፡፡ ናዝሬት በምትባለውም ከተማ ኖሩ፡፡ ይህንንም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተፅፎ እናገኘዋለን፡፡

(የማቴዎስ ወንጌል 2፡19-23) ሄሮድስ ከሞተ በኋላ እነሆ የጌታ መልአክ በግብፅ ለዮሴፍ በሕልም ለዮሴፍ በሕልም ታይቶ፤ የሕፃኑ ነፍስ የፈለጉት ሞተዋልና ተነሣ፤ ሕፃኑንና እናቱንም ይዘህ ወደ እስራኤል ሀገር ሂድ አለ፡፡ እርሱም ተነሥቶ ሕፃኑንና እናቱን ያዘና ወደ እስራኤል ሀገር ገባ፡፡ በአባቱም በሄሮድስ ፈንታ አርኬላዎስ በይሁዳ እንደነገሠ በሠማ ጊዜ፣ ወደዛ መሄድን ፈራ፤ በሕልምም ተረድቶ ወደ ገሊላ ሀገር ሄደ፡፡ በነቢያት ናዝራዊ ይባላል የተባለው ይፈፀም ዘንድ፣ ናዝሬት ወደምትባል ከተማ መጥቶ ኖረ፡፡

የድንግል ማርያም ርገት

ቅዱስ ያሬድ “ሞት ለማናቸውም ሰው ሁሉ የተገባ ነው የድንግል ማርያም ሞት ግን ሁሉን ያስደንቃል፡፡” እንዳለው አምላክን የወለደች ድንግል ማርያምም ከዚህ ዓለም በሞት ታልፍ ዘንድ በቤተልሔም ተቀምጣ ሳለች “አቤቱ ቸር ጌታዬ ሆይ! ከዚህ ሑከትና ኀዘን ከመላበት ዓለም ደገኛውን መልአክህን ልከህ ውሰደኝ” ስትል በጸለየች ጊዜ መልአኩ ቅዱስ ገብርኤል ተገለጸላት፡፡ እንዲህም እያለች ስትጸልይ ሰማይ ተከፈተ፡፡ ቅዱስ ገብርኤልም ወደ እመቤታችን መጥቶ “ጸጋን የተመላሽ ሆይ! ደስ ይበልሽ::” በማለት የደስታ መልእክት ነገራት፡፡ ዳግመኛም “እነሆ ጸሎትሽ ከእግዚአብሔር ዘንድ ደረሰ፡፡ እንደፈቃድሽ ከዚህ በኃላፊው ዓለም ወደ ዘላለም ሕይወት ትሄጂ ዘንድ ልመናሽ ተሰምቶልሻ::” አላት፡፡

ድንግል ማርያምም ይህንን ነገር ከመልአኩ ከቅዱስ ገብርኤል ከሰማች በኋላ ወደ በዓቷ ተመለሰችና ከዚያ የሚያገለግሏትን ደናግል ሰብስባ “አይሁድ ሁልጊዜ የልጄን መቃብር ይጠብቃሉና፤ ስለዚህ የእኔን ከዚያ መገኘት አንድ ቀን ይገለጽላቸውና ከዚያ መግባት ይከለክሉኛል ብዬ ፈራሁ፡፡ ስለዚህ ከዛሬ ጀምሮ ራሳችሁን ችላችሁ በሰላም ትኖራላችሁ እኔ ወደ ቤተልሔም እሄዳለሁና::” አለቻቸው፡፡ …በዚህም ጊዜ ሁሉም በአንድነት ቃላቸውን አስተባብረው “ከአንቺ ጋር እንሄዳለን፡፡ ስለ አንቺ እናት አባታችንን፣ እኅት ወንድሞቻችንን ያለንን ሁሉ ትተን ተከትለንሻልና እነሆ አሁንም አንቺ ከሄድሽበት እኛም አብረንሽ እንሄዳለን፣ ባለ ዘመናችን ሁሉ ከአንቺ አንለይም” አሏት፡፡ ድንግል ማርያም በዚያን ጊዜ ይዛቸው ወደ ቤተልሔም ሄደች፣ በዚያም ተቀመጠች፡፡ እንዲህም ያለቻቸው ስለ አይሁድ ፍራቻ ሳይሆን ከዚህ ከኃላፊው ዓለም በሞት የመለየቷ ጊዜ ስለመድረሱ ነበር፡፡ እናንት የፍቅሯን ፈለግ የተከተላችሁና በፍቅሯ ቀምበር የተጠመዳችሁ የወንጌል ልጆች ሆይ እንግዲህ ድንግል

ማርያምን በቤተልሔም ተቀምጣ ሳለች መልአኩ ቅዱስ ገብርኤል ከዚህ ዓለም በሞት የምትለይበትን ጊዜ በክብር እንደነገራት አስተውሉ፡፡ ተብሎኣል፡፡

እረፍታ ለእግዚእትነ ማርያም ድንግል ወላዲተ አምላክ በ50 ዓ.ም ገደማ በዕለተ እሑድ ጌታችን እልፍ አእላፍ መላእክቱን አስከትሎ መጥቶ "እናቴ ሆይ! ከዚህ ዓለም ድካም ላሳርፍሽ መጣሁ" አላት፡፡ እመቤታችንም "ልጄ ሰማይና ምድር የማይወስኑህን ዘጠኝ ወር ከአምስት ቀን በማኅፀኔ ተሸክሜ፣ በድንግልና ወልጄህ እሞታለሁን?" አለችው፡፡ ጌታችንም በሲኦል የሚሠቃዩ ነፍሳትን አሳያትና "እናቴ ሆይ! ሞትሽ ለእነዚህ ቤዛ ይሆናቸዋል::" አላት፡፡ ለፍጥረታት ሁሉ እጅግ የምትራራ ድንግል ማርያምም "እነዚህን ከማርክልኝስ ይሁን ልሙት::" አለችው፡፡ ከዚህም በኋላ ጌታችን ቅድስት ድንግል ማርያምን ነፍስዋን ከክብርት ሥጋዋ ለይቶ በዝማሬ መላእክት አሳረጋት፡፡ ደቀመዛሙርቱንም ከያሉበት በደመና ጠቅሶ ካለችበት አድርሶ "ድንግል ማርያምን ቅበሩ::" አላቸው፡፡ እነርሱም ይዘዋት ወደ ጌታ ሰማኔ ወሰዷት፡፡

አበው አባቶቻችን "ድንግል ማርያም ሆይ! ሞትሽ ሠርግን ይመስላል፡፡" እንዳሉት የእመቤታችን እረፍት እንደ ሠርግ ቤት ቅዱሳን መላእክት በውዳሴ፣ በማህሌት፣ በዝማሬ፣ በምስጋና ወደ ሰማይ ሸኟት፡፡ ቅዱስ ያሬድም "ድንግል ማርያም ከምድር ወደ ሰማይ ከፍ ከፍ አለች፣ በዚያም ከልጇ ጋር በአብና በመንፈስ ቅዱስ ቀኝ ተቀመጠች::" በማለት ዘምሯል፡፡

የድንግል ማርያም ሥጋዋ ከጌቴሴማኔ ወደ ገነት መፍለሱን አስቀድሞ አባቷ ቅዱስ ዳዊት በትንቢት ተናግሯል፡፡

(መዝሙረ ዳዊት 132፡8) "አቤቱ ወደ እረፍትህ ተነሥ አንተና የመቅደስህ ታቦት::"

ይህም "ፈጣሪዬ ሆይ ምእመናንን ወደምታሳርፍበት ወደ መንግሥተ ሰማያት የመቅደስህን ታቦት ድንግል ማርያምን ይዘህ ተነሥ" ሲል ነው፡፡ ይህም ቅድስት ድንግል ማርያም ለ84 ዓነም በዚህ ዓለም ከኖረች በኋላ ነብሷ ከሥጋዋ በተለየ ጊዜ እንደ ልጅዋ ትንሣኤ መነሣቷን የሚያመለክት ነው፡፡ "ታቦት" ብሎ የጠራትም ምክንያት ማደሪያው ስለሆነች ነው፡፡ ጠቢቡ ሰሎሞንም ስለአማሟቷ በምሳሌ ተናግሯል፡፡

(መኃልዩ መኃልዩ ዘሰለሞን 2፡10-14) ውዴ እንዲህ ብሎ ተናገረኝ፡፡ "ወደጄ ሆይ ተነሺ፣ ውበቴ ሆይ ነይ፡፡" እነሆ ክረምት አለፈ፣ ዝናቡም አልፎ ሄደ:: አበቦች በምድር ላይ ተገለጡ፣ የዜማም ጊዜ ደረሰ፣ የቁርዬውም ቃል በምድራችን ተሰማ፡፡ በለሱ ጎመራ ወይኖችም አበቡ መዐዛቸውንም ሰጡ ወዳጄ ሆይ ተነሺ፣ ውበቴ ሆይ ነይ::

ይህ ኃይለ ቃል ሲተረጎም በውስጡ ብዙ ምሥጢራዊ ነገሮችን ያያዘ ነው፡፡ "በክረምትና በዝናብ" የተመሰሉ የእመቤታችን መከራዎች ናቸው፡፡ የመከራሽ ጊዜ አልፏል ሲላት ደግሞ "አበቦች በምድር ላይ ተገለጡ" ይላል፡፡ ይህም ከልጅሽ እግር ሥር ቁጭ ብለው ተምረው ወንጌልን የተቀበሉ ሐዋርያት አንቺን በእናትነት የተረከቡ የሐዋርያት ድምፅ ወይም ስብከት በምድር ሁሉ መሰማቱን ያጠይቃል፡፡ ጠቢቡ ሰሎሞን "የዜማ ጊዜ ደረሰ" ያለው የመከሩን ወቅት ነው፡፡

መከር የፍሬ ጊዜ እንደመሆኑ ሐዋርያት የዘሩትን ዘር ማለትም ስብከታቸው ፍሬ አፈራና ክርስቲያኖች በዙ፤ "በለሱ ኀመራ" በጎ ምግባር የሌላቸው ሰዎች በሐዋርያት ስብከት ተምረው ምግባር መሥራት ጀመሩ፤ "ወይኖች አብበዋል መዐዛቸውንም ሰጥተዋል" በመላው ዓለም ያሉ ምዕመናን በሃይማኖት ማበብ፣ መዐዛ ምግባራቸውን ማቅረብ መስጠት ጀመሩ:: እንዲህ በማለት ሊቃውንት አባቶች ምሥጢሩን ያብራሩታል፡፡ በዚህ ትርጓሜ "ወደጄ ሆይ! ተነሽ" እያለ የሚናገረው ተወዳጁ ልጇ ጌታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ እናቱ ድንግል ማርያምን በመለኮታዊ ስልጣኑ ከሙታን ለይቶ ማስነሣቱን ሲያስረዳን ነው፡፡

ስለዚህ ድንቅ ምስጢር ነቢየ እግዚአብሔር ቅዱስ ዳዊት "አቤቱ ወደ ዕረፍትህ ተነሥ አንተና የመቅደስህ ታቦት" ብሎ የተናገረው ትንቢት በንጽሐ ሥጋ፣ በንጽሐ ነፍስ፣ በንጽሐ ልቡና የጸናች የቅድስት ድንግል ማርያምን ዕረፍትና ትንሳኤ እንዲሁም ፍልሰት (ዕርገት) ከማሳየቱም በተጨማሪ የአምላክ እናት በልጇ በኢየሱስ ክርስቶስ መንግሥት በክብር መኖሯንም በግልጽ ያስረዳል/ያስገነዝባል/፡፡ ነብየ ዳዊት በመዝሙሩ ሌላም ተናግሯል፡፡

(መዝሙረ ዳዊት 45:9) የንጉሦች ሴት ልጆች ለክብርህ ናቸው፤ በወርቅ ልብስ ተጎናፅፋና ተሸፋፍና ንግሥቲቱ በቀኝህ ትቆማለች፡፡

የዚህም የቅዱስ ዳዊት ትንቢታዊ ቃል ትርጓሜው "ንግሥተ ሰማይ ወምድር ድንግል ማርያም በንጽሐ ሥጋ፣ በንጽሐ ነፍስ፣ በንጽሐ ልቡና" ተሸልማና አጊጣ በሰማያዊው ዓለም በልጇ መንግሥት በክብር መኖሯን የሚያመለክት መሆኑን ያስረዳል፡፡ ቅዱስ ኤፍሬምም በእሑድ ውዳሴ ማርያም ላይ "ምልዕተ ጸጋ፣ ምልዕተ ክብር፣ ምልዕተ ውዳሴ የሆንሽ ድንግል ሆይ ከቅዱሳን ሁሉ ይልቅ ትለምኚልኝ ዘንድ ለአንቺ ይገባል፡፡ አንቺ ከሊቃነ ጳጳሳት ትበልጫለሽ፤ ከቅዱሳን ነቢያት፣ ከቅዱሳን ሐዋርያት ከሰብዓ አርድእትም ትበልጫለሽ፡፡ ዳግመኛም ከሱራፌልና ከኪሩቤል ይልቅ የሚበልጥ የመወደድ የመፈራት ግርማ አለሽ፡፡ በእውነት የባሕርያችን መመኪያ አንቺ ነሽ፡፡ ለሰውነታችንም ሕይወትን፣ ድኅነትን የምትለምኚና የምታማልጅን አንቺ ነሽ::" በማለት የድንግል ማርያምን ልዕልናዋን የጸጋዋን ፍጹምነትና የክብሯን ታላቅነት በአጽንኦት ገልጾ መስክሯል፡፡

እመቤታችን በጥር ሰባት ቀን በታላቅ ክብር ካረፈች በኋላ ቅዱሳን ሐዋርያት በፈቃደ እግዚአብሔር ከያሉበት መጥተው በኢየሩሳሌም ተሰብስበው የፈጣሪያችን እናት ድንግል ማርያምን በጸሎትና በማዕጠንት አክብረው ገንዘው በኃዘን ሊቀብሯት ወደ ጌቴሰማኒ ይዘዋት ሲሄዱ አይሁድ ለምቀኝነት አያርፉምና "ቀድሞ ልጇ ሞቶ ተቀብሮ ሳለ ተነሣ" እያሉ ሕዝቡን አስኮበለሉ አሁን ደግሞ እናቱን ሞታ ተነሣች እያሉ እንዳያውኩ ሥጋዋን እናቃጥል::" በሚል የክፋት ምክር ተነሳሱ፡፡ በተለይም ደግሞ በእመቤታችን ላይ በክፋትና በተንኮል ከተነሳሱት ከእኒህ አይሁድ መካከል "ታውፋንያ" የተባለው አይሁዳዊ አማናዊት ታቦተ እግዚአብሔር የሆነችውን የድንግል ማርያም ቅዱስ ሥጋ ያረፈበትን አልጋ ለመያዝ እጁን በድፍረት ዘረጋ፡፡ ታውፋንያንም ሰማያዊው መልአክ በሰይፍ እጆቹን ቆረጠው፡፡ እጆቹም አልጋው ላይ ተንጠልጥለው ቀሩ፡፡ ታውፋንያም ስለተቆረጡት እጆቹ ወደ እመቤታችን አምኖ ወደ እርሷ

ሲጮህ ሲማጸናት፤ በቅዱስ ጴጥሮስ አማካይኝነት እጆቹን እንደ ቀድሞ ሆነው ድነውለታል። ይህም በአሚናዳብ ልጅ በዖዛ ላይ እንደሆነው ነው።

(መጽሐፈ ሳሙኤል ካልዕ 6:6-7) ወደ ናኮንም አውድማ በደረሱ ጊዜ በሬዎቹ ይፋንኑ ነበርና ዖዛ እጁን ዘርግቶ የእግዚአብሔርን ታቦት ያዘ። የእግዚአብሔርም ቁጣ በዖዛ ላይ ነደደ፤ እግዚአብሔርም ስለድፍረቱ በዚያው ቀፀፈው፤ በእግዚአብሔርም ታቦት አጠገብ በዚያው ሞተ።

(መጽሐፈ ሳሙኤል ቀዳማዊ 26:9) ዳዊትም ኢቢሳን። እግዚአብሔር በቀባው ላይ እጁን የሚዘረጋ ንጹሕ አይሆንምና አትግደለው አለ።

በጌታችን ትእዛዝ መልአኩ የእመቤታችንን ቅዱስ ሥጋ ከወንጌላዊው ቅዱስ ዮሐንስ ጋር በገነት በዕፀ ሕይወት ሥር በክብር አኑሮታል። ቅዱሳን ሐዋርያት ዮሐንስ ከተመለሰ በኂላ "እመቤታችን እንደምን አለች?" አሉት። ቅዱስ ዮሐንስም "ከገነት ከዕፀ ሕይወት ሥር አለ" አላቸው። እነርሱም ዮሐንስ ዐይቶ እኛ ሳናይ ብለው በነሐሴ መባቻ ጾም ጀመሩ። ጥር አርፋ በነሐሴ ወር ሁለት ሱባኤ ይዘው ሲጨርሱ፤ መልአኩ ቅዱስ ሥጋዋን ከገነት አምጥቶ ሰጥቷቸው በጸሎትና በምሕላ ቀብረዋታል። በዚህ ጊዜ ከአሥራ ሁለቱ ሐዋርያት አንዱ ቶማስ አልነበረም። በሦስተኛው ቀን እንደ ልጇ ተነሥታ ስታርግ፣ ቶማስ ከሀገረ ስብከቱ በደመና ተጭኖ ወደ ኢየሩሳሌም ሲመጣ ያገኛታል። በዚህ ጊዜ ትንሣኤዋን ሌሎች ሐዋርያት አይተው፣ ለእርሱ የቀረበት መስሎት አዝኖ "በፊት የልጅሽን ትንሣኤ ሳላይ ቀረሁ፤ አሁን ደግሞ ያንቺን ትንሣኤ ሳላይ ቀረሁ" ብሎ ከደመናው ለመውደቅ ተመኘ። በዚህ ጊዜ ድንግል ማርያም ቶማስን አጽናናችው። ከእርሱ በቀር ትንሣኤዋን ሌላ እንዳላየ ነግራው ለምስክር እንዲሆነው "ሰበኗን" መግነዝ ሰጥታው ዐረገች።

ጌታችን ሦስት መዓልት ሦስት ሌሊት በከርሰ መቃብር ቆይቶ ሙስና መቃብር ሳያገኘው መግነዝ ፍቱልኝ መቃብር ክፈቱልኝ ሳይል በሥልጣኑ እሑድ በመንፈቀ ሌሊት እንደተነሣ ሁሉ ክብርት እናቱ ወላዲተ አምላክ በተቀበረች በሦስተኛው ቀን ማኅደረ መለኮት ናትና ሙስና መቃብር ሳያገኛት መግነዝ ፍቱልኝ፣ መቃብር ክፈቱልኝ ሳትል የልጇ ሥልጣን ኃይል ሆኗት መነሣቷን ትንሣኤዋ "እንደ ልጅዋ ትንሣኤ" ነው ተብሎ ሲከበርላት ይኖራል።

ቅዱስ ቶማስም ሐዋርያት ወዳሉበት ኢየሩሳሌም በደረሰ ጊዜ እመቤታችንን እኮ ቀበርናት ብለው ነገሩት። እርሱም ምስጢሩን ደብቆ "ሞት በጥር ነሐሴ መቃብር" አላቸው። ሐዋርያትም "አንተ ተጠራጣሪ ነህ" ብለው መቃብሩን ሊያሳዩት ሲከፍቱ አጧት። በዚህ ጊዜ "እመቤታችን ተነሥታ አርጋለች" ብሎ ሁኔታውን ተረከላቸው። "ለምስክር ይሁንህ" ብላ የሰጠቻውንም ሰበኗን አሳያቸው። ሐዋርያትም ይህን አይተው ትንሣኤዋን አመኑ። ሰበኗን ቆራርጠው ለበረከት ተከፋፍለው ወደየሃገረ ስብከታቸው ተመልሰዋል።

መጥምቁ ዮሐንስ

በዚሁ በይሁዳ ንጉስ በነበረው በሄድሮስ ዘመን ከእስራኤል ከሆነው ከሌዊ ወገን ከሆኑት ከሌዊ ልጅ ከቀዓት የተወለዱ፤ ከቀዓት ልጅ እምብርም፣ ከእምርም ልጅ ከአሮን ወገን የተወለደች ኤልሣቤጥ እና ከቀዓት ልጅ ይስዓር፣ ከይስዓር ልጅ ቆሬ፣ ከቆሬ ልጅ ሳሙኤል፣ ከሳሙኤል ልጅ ከአብያ ወገን የተወለደ ዘካርያስ ሁለቱም በእግዚአብሔር ህግጋትና ትዕዛዝ ያለነቀፋ ፃድቃን ሆነው በአንድ ላይ ይኖሩ ነበር፡፡ ኤልሳቤጥም መካን ስለነበረች ልጅ አልወለዱም ነበር፡፡ በዕድሜአቸውም እየገፉ ሲሄዱ ልጅ የማግኘት ተስፋ አልነበራቸውም ነበር፡፡ የመጥምቁ ዮሐንስን የዘር ሐረግ በቻር እና መመልከት ይቻላል፡፡

ዘካርያስም ካህን የነበረ ሲሆን በክፍሉ ተራ በታቦቱ ፊት ሕዝቡን ያገለግል ነበር፡፡ እንደ ካህናትም ስርዓት ወደ እግዚአብሔር ቤተ መቅደስ ገብቶ ዕጣን ለማጠን ዕጣ ደረሰበት፡፡ በዕጣንም ጊዜ ሕዝቡ ሁሉ በውጭ ተሰብስበው ይፀልዩ ነበር፡፡ ካህኑ ዘካርያስ ትሁት እና ደግ ነበር፡፡ ከዕለታት በአንዱ ቀን ቤተ መቅደስ ውስጥ ገብቶ እያገለ ሳለ የእግዚአብሔር መልአክ ቅዱስ ገብርኤል በዕጣኑ መሠውያ በቀኝ ቆሞ ታየው፡፡ መልአኩም እግዚአብሔር ባዘዘው ልጅ እንደሚወልዱ አብስሮት የነበረ ቢሆንም እርሱ ግን አርጅተው ስለነበር አላመነም፡፡ መልአኩም ካህኑ ዘካርያስ ስላላመነ እስከሚወልዱ ድረስ ዲዳ ትሆሆናለህ ብሎት ሄደ፡፡ ነገር ግን ልጁ ሲወለድ ዲዳ የነበረው አንደበቱም ተከፈተለት፡፡ ለተወለደውም ህፃን ቅዱስ ገብርኤል እንደተናገረው ዮሐንስ ብለው አወጡለት፡፡ ይህንንም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሶ እናገኘዋለን፡፡

(ሉቃስ 1፡5-25) በይሁዳ ንጉስ በሄሮድስ ዘመን ከአብያ ክፍል የሆነ ዘካርያስ የሚባል አንድ ካህን ነበረ፤ ሚስቱም ከአሮን ልጆች ነበረች፤ ስሟም ኤልሳቤጥ ነበረ፡፡ ሁለቱም በጌታ ትዕዛዝና ሕግጋት ሁሉ ያለነቀፋ አየሄዱ በእግዚአብሔር ፊት ፃድቃን ነበሩ፡፡ ኤልሳቤጥም መካን ነበረችና ልጅ አልነበራቸውም፤ ሁለቱም በዕድሜአቸው አርጅተው ነበር፡፡ እርሱም በክፍሉ ተራ በእግዚአብሔር ፊት ሲያገለግል እንደ ካህናት ሥርዓት ወደ ጌታ ቤተ መቅደስ ገብቶ ለማጠን ዕጣ ደረሰበት፡፡ በዕጣንም ጊዜ ሕዝቡ ሁሉ በውጭ ቆመው ይፀልዩ ነበር፡፡ የጌታም መልአክ በእጣኑ መሠዊያ ቀኝ ቆሞ ታየው፡፡ ዘካርያስም ባየው ጊዜ ደነገጠ፣ ፍርሀትም ወደቀበት፡፡ መልአኩም እንዲህ አለው፡፡ ዘካርያስ ሆይ፣ ጸሎትህ ተሰምቶልሃልና አትፍራ ሚስትህ ኤልሳቤጥም ወንድ ልጅ ትወልድልሃለች፣ ስሙንም ዮሐንስ ትለዋልህ፡፡ ደስታና ተድላም ይሆንልሀል፤ በመወለዱም ብዙዎች ደስ ይላቸዋል፡፡ በጌታ ፊት ታላቅ ይሆናልና፣ የወይን ጠጅና የሚያሰክር መጠጥ አይጠጣም፤ ገናም በእናቱ ማኅፀን ሳለ መንፈስ ቅዱስ ይሞላበታል፤

ከእስራኤልም ልጆች ብዙዎችን ወደ ጌታ ወደ አምላካቸው ይመልሳል፡፡ እርሱም የተዘጋጁትን ሕዝብ ለጌታ እንዲሰናዳ፣ የአባቶችን ልብ ወደ ልጆች የማይታዘዙትንም ወደ ጻድቃን ጥበብ ይመልስ ዘንድ በኤልያስ መንፈስና ኃይል በፊቱ ይሄዳል፡፡ ዘካርያስም መልአኩን፡፡ እኔ ሽማግሌ ነኝ፤ ምስቴም በእድሜዋ አርጅታለችና ይህን በምን አውቃለሁ? አለው፡፡ መልአኩም መልሶ፡፡ እኔ በእግዚአብሔር ፊት የምቆመው ገብርኤል ነኝ፤ እንድናገርህም ይህችንም የምስራች እንድሰብክልህ ተልኬ ነበር፡፡ እነሆም በጊዜው የሚፈፀመውን ቃሌን ስላላመንህ፤ ይህ እስከሚሆን ቀን ድረስ ዲዳ ትሆናለህ መናገርም አትችልም አለው፡፡ ሕዝቡም ዘካርያስን ይጠብቁት ነበር፤ በቤተ መቅደስም ውስጥ ሳለ ዘገየ ይደነቁ ነበር፡፡ በወጣም ጊዜ ሊነግራቸው አልቻለም፣ በቤተ መቅደስም ራዕይ እንዳየ አስተዋሉ፤ እርሱም ይጠቅሳቸው ነበር፤ ድዳም ሆኖ ኖረ፡፡ የማገልገሉም ወራት ሲፈጸም ወደ ቤቱ ሄደ፡፡ ከዚህም ወራት በኋላ ሚስቱ ኤልሳቤጥ ፀነሰችና፤ ነቀፌታዬን ከሰው መካከል ያስወግድልኝ ዘንድ ጌታ በተመለከተበት ወራት እንዲህ አድርጎልኛል ስትል ራስዋን አምስት ወር ሰወረች፡፡

(ሉቃስ 1፡36) እነሆም ዘመድሽ ኤልሳቤጥ፤ እርስዋም በእርጅናዋ ወንድ ልጅ ፀንሳለች ለእርስዋም መካን ትባል ለነበረችው ይህ ስድስተኛ ወር ነው፡፡

(ሉቃስ 1፡57-65) የኤልሳቤጥም የመውለጃዋ ጊዜ ደረሰ፣ ወንድ ልጅም ወለደች፡፡ ጎረቤቶችዋም ዘመድዎቿም ጌታ ምህረቱን እንዳገነነላት ሰምተው ከእርስዋ ጋር ደስ አላቸው፡፡ በስምንተኛው ቀን ሕፃኑን ሊገርዙት መጡ፡፡ በአባቱም ስም ዘካርያስ ሊሉት ወደዱ፡፡ እናቱ ግን መልሳ፤ አይሆንም፤ ዮሐንስ ይባል እንጂ አለች፡፡ እነርሱም፡፡ ከወገንሽ ማንም በዚህ ስም የተጠራ የለም አሏት፡፡ አባቱንም ማን ሊባል እንዲወድ ጠቀሱት፡፡ ብራናም ለምኖ፤ ስሙ ዮሐንስ ነው ብሎ ጻፈ፡፡ ሁሉም አደነቁ፡፡ ያንጊዜም አፉ ተከፈተ መላሱም ተፈታ እግዚአብሔርንም እየባረከ ተናገረ፡፡ ለጎረቤቶቻቸውም ሁሉ ፍርሃት ሆነ፤ ይህም ሁሉ ነገር በይሁዳ በተራራማው ሀገር ሁሉ ተወራ፡፡

የመጥምቁ ዮሐንስ መወለድ ብዙዎችን አስደንግጧል፡፡ ይህም በመላኩ በቅዱ ገብርኤል አብሳሪነት መወለዱ፣ አባቱ ካህኑ ዘካርያስ እና እናቱ ኤልሳቤጥ ካረጁ በኋላ መወለዱ እንዲሁም የአባቱ አንደበት ሲፀነስ ዲዳ መሆን እና ሲወለድ አንደበቱ መከፈቱ ናቸው፡፡ ጎረቤቶቹም ከመፍራታቸው የተነሳ በዚህ ድንቅ ምስጢር የተወለደ ህፃን ለወደፊት እንደ ሙሴ ባሕር የሚከፍል ወይም እንደ ኤልያስ ዝናም የሚያቆም በክፎዎች ላይ እሳት የሚዘንብ ሊሆን ይችላል በማለት በቅናት ድብን አሉ፡፡

እንደሚታወቀው መጥምቁ ዮሐንስ ኢየሱስ ክርስቶስን በዕድሜ በመንፈቅ ይበልጠዋል፡፡ ስለሆነም ኢየሱስ ክርስቶስ ወደ ግብፅ በተሰደደ ጊዜ የሁለት ዓመት ዕድሜ ስለነበረው

የመጥምቁ ዮሐንስ ደግሞ የሁለት ዓመት ከመንፈቅ ዕድሜ ይኖረዋል ማለት ነው። በዚህም ሄሮድስ የሚፈልገው የሁለት ዓመት ህፃን የካህኑ ዘካርያስ ሲሆን ይችላል በማለት በቅናት የተነሱት እስራኤላውያኖች ለንጉሡ ሄሮድስ ጠቆሙ።

ከላይ እንደተመለከትነው ሄሮድስ እስራኤልም ይሁዳም ባለመሆኑ እና ከሮም ቄሣር ተወክሎ የመጣ በመሆኑ እነዛን ምንም የማያውቁትን ሕፃናት አሳረደ። ሕፃኑ ኢየሱስ ክርስቶስም ሊያመልጥ ይችላል የሚል ግምት ስለነበረው አልተቀመጠም ነበር። ስለሆነም እዚህ ጋር በደረሰው ጥቆማ መሠረት ሕፃኑ መጥምቁ ዮሐንስን ለማስገደል የሠራዊቱን ጭፍሮች/ወታደሮች/ ወደ ዘካርያስ ቤት ላከ። ነገር ግን አሁንም የእግዚአብሔር መልአኩ ቅዱስ ገብርኤል ቅድት ኤልሣቤጥን ንጉሡ ሕፃኑን ሊገድለው ይሻልና ልጅሽን ወደ ምድረበዳ ይዘሽ ሂጂ አላት። ቅድስት ኤልሳቤጥም ሕፃኑ መጥምቁ ዮሐንስን ይዛ ወደ ገዳመ ሲና /ወደ ሲና በርሃ/ ይዛው ልትሸሽ ችላለች።

ንጉሡ ሄሮድስም ተበሳጭቶ ካህኑ ዘካርያስን ቤተ መንግስት አስጠርቶ ሚስቱንና ልጁ የት እንዳሉ ቢጠይቀው እርሱም የት እንዳሉ እንደማያውቅ ነገረው። በመጨረሻም በመጥምቁ ዮሐንስ አለመገኘት የተናደደው ሄሮድስ በአንዱ ቀን ካህኑ ዘካርያስን እንዲገድሉት የሠራዊቱን ጭፍሮች ላከ። ካህኑ ዘካርያስም በቤተ መቅደስ ውስጥ በአገልግሎት ላይ ሳለ ጭፍሮቹ መጥተው በሠይፍ ቆረጡት። የዘካርያስን በድን/ሥጋ/ እግዚአብሔር የሰወረው ሲሆን ደሙ ግን ሌሎች ካህናት እና ምዕመናን ለጸሎት ወደ ቤተ መቅደሱ በሄዱ ጊዜ ደሙ ዘካርያስ ተገደለ እያለች ትጮህ ነበር።

ሕፃኑ መጥምቁ ዮሐንስም ከናቱ ጋር በርሃ የግመልም ጠጉር እየለበሰ፣ የበርሃ ማር እና አንበጣ እየበላ በመንፈስ እየጠነከረ አደገ። በኋላም እናቱ ቅድስት ኤልሣቤጥ በበርሃ ውስጥ የሞተች ሲሆን እርሱ ግን እድሜው በደረሰ ጊዜ ሕዝቡን ንስሀ ግቡ በማለት ለእስራኤላውያኖች ሊገለጥ ችሏል። በዛም ወቅት በወገቡ ጠፍር ይታጠቅ እንደነበር እና ጊዜውም በደረሰ ጊዜ ኢየሱስ ክርስቶስን በዮርዳኖስ ወንዝ ሊያጠምቀው ችሏል። ይህንን ደግሞ በምስል 55 ሀ ላይ መመልከት ይቻላል። ምድረበዳ ማለት በርሃ ማለት ሲሆን እንዴት ወደ ወደ በርሃ እንደተሰደደ እና እንዳደገ እንዲሁም ከላይ ያየናቸውን በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ የሌሉትን በመጽሐፈ ስንክሳር ላይ ተዘርዝሮ እናገኘዋለን።

(ሉቃስ 11፡49-51) ስለዚህ ደግሞ የእግዚአብሔር ጥበብ እንዲህ አለች። ወደ እርሱ ነቢያትንና ሐዋርያትን እልካለሁ፤ ከእነርሱም ይገድላሉ፣ ያሳድዱማል። ዓለም ከተፈጠረ ጀምሮ የፈሰሰው የነብያት ሁሉ ደም፤ ከአቤል ደም ጀምሮ በመሠዊያው እና በቤተ መቅደስ መካከል እስከጠፋው እስከ ዘካርያስ፣ ከዚህ ትውልድ እንዲፈለግ አዎን እላችኋለሁ፤ ከዚህ ትውልድ ይፈፈልጋል።

(ሉቃስ 1፡77-80) እንደዚህም የኃጥያታቸው ስርየት የሆነውን የመዳን እውቀት ለሕዝቡ ትሰጣለህ፤ ይህም ከላይ የመጣ ብርሃን በጎበኘበት በአምላካችን ምህረትና ርኅራኄ ምክንያት ነው፤ ብርሃኑም በጨለማና በሞት ጥላ ተቀምጠው ላሉት ያበራል እግሮቻችንንም በሰላም መንገድ ያቀናል። ሕፃኑም አደገ በመንፈስም ጠነከረ፣ ለእስራኤልም እስከታየበት ቀን ድረስ በምድረበዳ ኖረ።

(ማቴዎስ ወንጌል 3፡1-6) በዚያም ወራት መጥምቁ ዮሐንስ መንግስተ ሰማያት ቀርባለችና ንስሐ ግቡ ብሎ በይሁዳ ምድረ በዳ እየሰበከ መጣ። በነብዩ በኢሣያስ፣ የጌታን መንገድ አዘጋጁ ጥርጊያውንም አቅኑ እያለ በምድረ በዳ የሚጮህ ሰው ድምፅ የተባለለት ይህ ነውና። ራሱም ዮሐንስ የግመል ጠጉር ልብስ ነበረው፤ በወገቡም ጠፍር ይታጠቅ ነበር፤ ምግቡም የበርሃ አንበጣ እና የበርሃ ማር ነበረ። ያን ጊዜም ኢየሩሳሌም ይሁዳም ሁሉ በዮርዳኖስም ዙሪያ ያለ ሀገር ሁሉ ወደ እርሱ ይመጡ ነበር፤ ኃጢያታቸውንም እየተናዘዙ በዮርዳኖስ ወንዝ ከእርሱ ይጠመቁ ነበር።

ጥምቀት

ኢየሱስ ክርስቶስም በካህናቱ እና በእናቱ ፊት ቀስ በቀስ በሞገስ አደገ። ሕዝቡንም በቤተ መቅደስ ያስተምራቸው ነበር። ኢየሱስ ክርስቶስም 30 ዓመት በሞላው ጊዜ ከእነርሱም ውስጥ አስራ ሁለት ደቀ መዛሙርቶችን መርጦ በእስራኤል ግዛት በተለያዩ ሥፍራዎች እየተዘዋወረ ሲያስተምራቸው እንዲሁም ጎባጣውን በማቅናት፣ ሽባውን በመተርተር፣ እውሩን በማብራት፣ ለምጻሙን በማንፃት፣ የታመሙትን በመፈወስ፣ እርኩስ መንፈስ የያዛቸውን በመፈወስ ታላላቅ ታምራትን ያደርግላቸው ነበር። እርሱም የካህኑ የአረጋዊው ዘካርያስ እና የቅድስት ኤልሳቤጥ ልጅ ቅዱስ ዮሐንስ ያጠምቅበት ወደነበረው ወደ ዮርዳኖስ ወንዝ ወርዶ ተጠምቋል። ይህንን ደግሞ በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሦ እናገኘዋለን።

ኢየሱስ ክርስቶስ ከገሊላ ተነስቶ ወደ ዮርዳኖስ በመሄድ በዮሐንስ እጅ በመጠመቅ "አዳም ገብሩ ለዲያብሎስ፣ ሄዋን ዓመቱ ለዲያብሎስ" ተብሎ በዲያብሎስ አስገዳጅነት ተፈርሞ የነበረው የአዳምና ሄዋን የዕዳ ደብዳቤ የተደመሰሰበትና የሰው ልጆች ሁሉ ከሰይጣን ባርነት ነፃ የወጡበት የነፃነት መታሰቢያ በዓል በመሆኑና ክርስቲያኖች ሁሉ በጥምቀት በሚገኝ ዳግም ልደት የእግዚአብሔር ልጆች መሆናችን የተረጋገጠ ስለሆነ በአብ፣ በወልድ፣ በመንፈስ ቅዱስ ስም ለሚጠመቁ ክርስቲያኖች ሁሉ የዳግም ልደት መታሰቢያ በዓል ነው። ይህም የመጠመቅ

ሥርዓት በሀገራችን ኢትዮጵያ እንደ አንድ ትልቅ በዓል ሆኖ በኦርቶዶክስ ተዋህዶ ሀይማኖት ተከታዮች አማካይነት በዋናነት በጃንሜዳ እና በጎንደር ባሉት የጥምቀት ቦታዎች ላይ በድምቀት ይከበራል። ይህም በዓል ከማይዳሠሡ ቅርሦች መሀከል እንዱ ሆኖ በተባበሩት መንግሥታት የሣይንሥ እና ባህል ቅርሦች መዝገብ ዩኔስኮ (UNESCO) ተመዝግቦ ይገኛል።

ከዚህም ጋር ተያይዞ በሀገራችን ኢትዮጵያ የጥምቀት በዓል ዋዜማ ላይ የከተራ በዓል በድምቀት ይከበራል። ከተራ ከበበ ካለው የግእዝ ግሥ የወጣ ነው። ፍችው ውኃ መከተር፣መገደብ ማለት ነው። የጥምቀት ዋዜማ ታቦተ ሕጉ ከቤተ መቅደስ ወጥቶ ውኃ ባለበት አካባቢ ስለሚያድር… የየአጥቢያው ሕዝብ እየተሰበሰበ በወንዝ ዳር ወይም በምንጭ አካባቢ ድንኳን ይተከላል። ድንኳንም ከሌለ ዳስ ሲጥል ይውላል። የምንጮች ውኃ ደካማ በመሆኑ እንዲጠራቀም ይከተራል፣ ጉድጓድ እየተቆፈረ ውኃው እንዳይሄድ ይገደባል። ከተራ በዓል በየዓመቱ በበዓለ ጥምቀት ዋዜማ ይውላል። ምእመናን ከአበው አባቶች ተቀብለው ይዘው በመጡት ሃይማኖታዊና ባህላዊ እሴት መሠረት በጥምቀት በዓል ዋዜማ የወንዝ ወይም የምንጭ ውሃ ይገደባል ወይም ይከተራል። በዋዜማውም ውኃው የሚከተረው በማግሥቱ የጥምቀት በዓል ስለሚከበር ለሕዝቡ መጠመቂያ እንዲሆን ነው። ይህ በጥምቀት ዋዜማ የሚደረገው ውኃውን መከተርና መገደብ ስርአትም " ከተራ " የሚል ስያሜ ተሰጥቶታል። እስራኤላውያን ወደ ምድረ ርስታቸው ለመግባት የዮርዳኖስን ወንዝ ሲሻገሩ ድንኳን ጥለው የቃል ኪዳኑን ታቦት በድንኳን ውስጥ አድርገው ሌዋውያኑ በዙሪያው፣ ካህናቱ ደግሞ በውስጥ ኾነው እግዚአብሔርን እያመሰገኑ አድረው በማለዳ ተሻግረዋል። ካህናቱ የቃል ኪዳኑን ታቦት አክብረው የወንዙን ዳርቻ በረገጡት ጊዜ እንደ ክረምት ማዕበል ይወርድ የነበረው ውኃ ግራና ቀኝ ተከፍሎ እንደ ግድግዳ ወደ ላይ ቆሟል። ሕዝቡ ተሻግሮ እስከሚያበቃ ታቦተ ጽዮንን ያከበሩት ካህናት ከወንዙ መሀል ይቆሙ ነበር። በዚህ መሠረት ‹‹ወተጠምቃ እገሪሆሙ ለካህናት›› ይህም ‹‹የካህናት እግሮቻቸው የዮርዳኖስን ውኃ በመርገጣቸው እንደ ጥምቀት ሆናቸው›› በሐዲስ ኪዳኑ ኢየሱስ ክርስቶስ ለመሠረተው ሥርዐተ ጥምቀትም ምሳሌ ነው። የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን የጥምቀትን ዋዜማ "ከተራ" ብላ የጠራችውም ከዚህ በመነሣት ነው። ይህንንም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተፅፎ እናገኘዋለን።

(መፅሐፈ ኢያሱ 3፡7-17) እግዚአብሔርም እያሱን፤ ከሙሴ ጋርም እንደሆንሁ እንዲሁ ከአንተ ጋር መሆኔን ያውቁ ዘንድ በዚህ ቀን በእስራኤል ሁሉ ዓይን ከፍ ከፍ አደርግህ ዘንድ እጀምራለሁ። አንተም የቃል ኪዳኑን ታቦት የሚሸከሙትን ካህናት፤ በዮርዳኖስ ውኃ ዳር ስትደርሱ በዮርዳኖስ ውስጥ ቁሙ ብለህ እዘዝ አለው። እያሱም ለእስራኤል ልጆች፤ ወደዚህ ቀርባችሁ የአምላካችሁን የእግዚአብሔር ቃል ስሙ አለ። ኢያሱም አለ፤ ህያው አምላክ በመካከላችሁ እንደሆነ፣ እርሱም ከፊታችሁ ከነዓውያን፣ ኬጢያውያንም ኤዊያውያንም

ፌርዛዊውንም ጌርጌሳዊውንም አሞራዊውንም ኢያቡሳዊውንም ፈፅሞ እንዲያወጣ በዚህ ታውቃላችሁ። እነሆ የምድር ሁሉ ጌታ ቃል ኪዳን ታቦት በፊታችሁ በዮርዳኖስ ያልፋል። አሁንም ከእስራኤል ነገዶች አስራ ሁለት ሠዎች ምረጡ፤ ከየነገዱ አንዳንድ ሰው ይሁን። እንዲህም ይሆናል፤ የምድር ሁሉ ጌታ የእግዚአብሔርን ታቦት የተሸከሙ ካህናት እግር ጫማ በዮርዳኖስ ውኃ ውስጥ ሲቆም፤ ከላይ የሚወርደው የዮርዳኖስ ውኃ ይቋረጣል፤ እንደክምርም ሆኖ ይቆማል። እንዲህም ሆነ፤ ሕዝቡ ዮርዳኖስን ሊሻገሩ ከየድንኳናቸው በወጡ ጊዜ፣ የቃል ኪዳኑን ታቦት የተሸከሙ ካህናት በሕዝቡ ፊት ይሄዱ ነበር። እንደ መከር ወራት ሁሉ ዮርዳኖስ እጅግ ሞልቶ ነበርና ታቦት ተሸካሚዎቹ ወደ ዮርዳኖስ ሲደርሱ፣ ታቦቱንም የተሸከሙት የካህናቱ እግሮች በውኃው ዳር ሲጠልቁ ከላይ የሚወርደው ወኃ ቆመ፤ በጻርታን አጠገብ ባለችው አዳም በምትባል ከተማ በሩቅ ቆሞ በአንድ ክምር ተነሣ፤ ወደ አረባ ባሕር ወደ ጨው ባሕር የሚወርደው ውኃ ፈፅሞ ተቋረጠ፤ ሕዝቡም በእያሪኮ ፊት ተሻገሩ። የእግዚአብሔርንም የቃል ኪዳን ታቦት የተሸከሙ ካህናት በዮርዳኖስ መካከል በደረቅ መሬት ጸንተው ቆመው ነበር፤ ሕዝቡም ሁሉ ዮርዳኖስን ፈፅመው እስኪሻገሩ ድረስ እስራኤል ሁሉ በደረቅ መሬት ተሻገሩ።

ኢየሱስ ክርስቶስ ለምን በ30 ዘመኑ ተጠመቀ? ቢሉ አዳምን የ30 ዘመን ጎልማሳ አድርጎ ፈጥሮት የሰጠውን ልጅነት አስወስዶ ነበርና የአዳምን ልጅነት ለመመለስ በ30 ዘመኑ ተጠመቀ፡ ፡ እዚህ ጋር ግን ማወቅ የሚገባን ነገር ቢኖር የመጀመሪያው የልጅነት ጥምቀት ሲሆን ይህም ሰው ሲወለድ ወንድ ከሆነ በ40ኛው ቀን እንዲሁም ሴት ከሆነ በ80 ቀናቸው ይጠመቃሉ። የዚህም ምሳሌ አዳም ከተፈጠረ በኋላ በ40ኛው ቀን ገነት የገባበት እንዲሁም ከጎኑ አጥንት የተፈጠረችው ሴት ደግሞ በ80 ቀን የገባችበትን ቀን እንዲሁ ደግሞ በሠሩት ኃጥያት ያጡትን የእግዚአብሔር ልጅነትን ለማስመለስ ነው። ስለሆነም በአዳምና በሔዋን አንጻር የክርስቲያን ወገኖች የዕዳ ደበዳቤያቸው ይቀድላቸዋል። ሊቁ ቅዱስ ኤፍሬም በሰኑይ ውዳሴ ማርያም ድርሰቱ ‹‹ወሰጠጠ መጽሐፈ ዕዳሆሙ ለአዳም ወለሔዋን ፤የአዳምንና የሔዋንን የዕዳ ደብዳቤያቸውን ቀደደላቸው›› ይላል። እንዲሁም በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥም ተፅፎ እናገኘዋለን።

(የሉቃስ ወንጌል 3፡16-22) ዮሐንስ መለሰ፤ እኔስ በውኃ አጠምቃችኋለሁ፤ ነግር ግን የጫማውን ጠፍር መፍታት ከማይገባኝ ከእኔ የሚበረታ ይመጣል፤ እርሱ በመንፈስ ቅዱስና በእሳት ያጠምቃችኋል፤ መንሹም በእጁ ነው፣ አውድማውንም ፈፅሞ ያጠራል፣ ስንዴውንም በጎተራው ይከታል፣ ገለባውን ግን በማይጠፋ እሳት ያቃጥለዋል አላቸው። ስለዚህ ሕዝቡን በብዙ ሌላ ምክር እየመከራቸው ወንጌልን ይሠብክላቸው ነበር፤ የአራተኛው ክፍል ገዢ ሄሮድስ ግን፣ ስለሄሮድያዳ ስለወንድሙ ስለ ፊሊጶስ ሚስትና ሄሮድስ ስላደረገው ሌላ ክፋት ሁሉ ዮሐንስ ስለገሠፀው፤ ይህን ደግሞ ከሁሉ በላይ ጨምሮ ዮሐንስን በወኅኒ አገባው። ሕዝቡም

ሁሉ ከተጠመቁ በኂላ ኢየሱስ ደግሞ ተጠመቀ። ሲፀልይም ሰማይ ተከፈተ፣ መንፈስ ቅዱስም በአካል መልክ እንደ ርግብ በእርሱ ላይ ወረደ፤ የምወድህ ልጄ አንተ ነህ፣ በአንተ ደስ ይለኛል የሚል ድምፅ ከሠማይ መጣ።

(ቆላስያስ 2፡13-14) እናንተም በበደላችሁና ሥጋችሁን ባለመገረዝ ሙታን በሆናችሁ ጊዜ፤ ከእርሱ ጋር ሕይወትን ሠጣችሁ። በደላችሁን ሁሉ ይቅር አላችሁ። በእኛ ላይ የነበረውን የሚቃወመንንም በትዕዛዝ የተፃፈውን የዕዳ ጽሕፈት ደመሰሰው። እርሱንም በመስቀል ጠርቆ ከመንገድ አስወግዶታል።

ኢየሱስ ክርስቶስ በቅዱስ ዮሐንስ አማካይነት በዮርዳኖስ ወንዝ ሲጠመቅ እንዲሁም በሀገራችን ኢትዮጵያ በጃንሜዳ እና በጎንደር የሚከበረውን የጥምቀት በዓል በምስል 55 ሀ፣ ለ እና ሐ ላይ መመልከት ይቻላል።

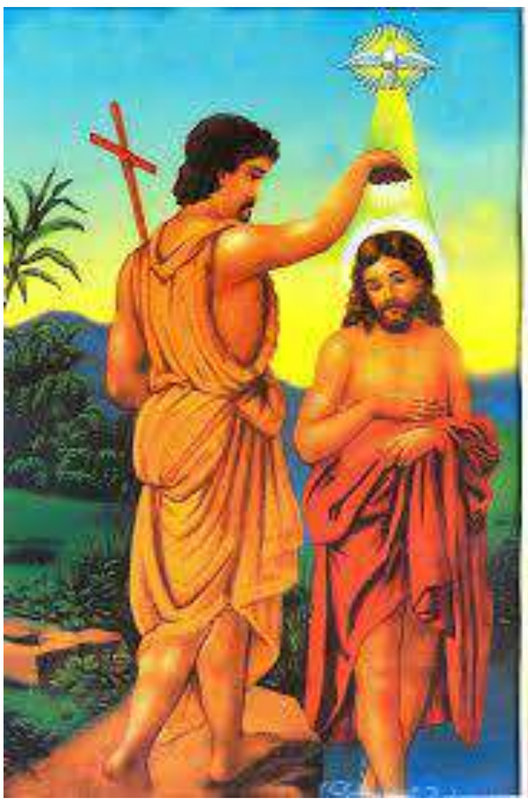

ሀ.

ለ.

ሐ.

ምስል 55. ሀ፣ ለ እና ሐ ኢየሱስ ክርስቶስ በቅዱስ ዮሐንስ አማካይነት በዮርዳኖስ ወንዝ ሲጠመቅ እና በሀገራችን ኢትዮጵያ በጃንሜዳ እና በጎንደር የሚከበረው የጥምቀት በዓል

የኢየሱስ ክርስቶስ ስቅለት

ፈቃዱ የሆነ እግዚአብሔር በዕፅ ምክንያት የተዋረደው የሞተውና በሲኦል እስርቤት የሚማቅቀው አዳም በዕፅ አማካኝነት ወደ ቀደመ ክብሩ እንዲመለስ የዘለዓለም ሕይወት እንዲጎናጸፍ ከሲኦል እስርቤት ነጻ ወጥቶ እረፍት ወዳለበት ገነት እንዲገባ አንድያ ልጁን ኢየሱስ ክርስቶስን ለሠው ልጆች ድህነት ወደዚህ ምድር ላከው፡፡

ኢየሱስ ክርስቶስ ዓርብ ከመሰቀሉ በፊት በለተ ሐሙስ የእስራኤል አይሁዶች የፋሲካ በዓል ያደርጉ ነበር፡፡ በዚህም ቀን በመሸም ጊዜ በከተማይቱ በአንዱ ሠው ቤት አዳራሽ ከሐዋርያቶቹ ጋር የፋሲካን ማዕድ ለመብላት አብሯቸው ተቀመጠ ነበር፡፡ ማዕዱም ከተነሣ በኋላ ጌታ ዝቅ ብሎ የሐዋርያቶችን እግር አጠበ፡፡ ይህንንም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሦ እናገኘዋለን፡፡

(የሉቃስ ወንጌል 22፡13-20) ሄደውም እንዳላቸው አገኙና ፋሲካን አሰናዱ፡፡ ሰዓቱም በደረሰ ጊዜ ከአስራ ሁለቱ ሐዋርያት ጋር በማዕድ ተቀመጠ፡፡ እርሱም፤ ከመከራዬ በፊት ከእናንተ ጋር ይህን ፋሲካ ልበላ እጅግ እመኝ ነበር፤ እላችኋለሁና፤ በእግዚአብሔር መንግስት እስኪፈፀም ድረስ፣ ወደ ፊት ከዚህ አልበላም አላቸው፡፡ ጽዋውንም ተቀበለ አመስግኖም፤ ይህን እንካችሁ በመካከላችሁም ተካፈሉት፤ እላችኋለሁና፣ የእግዚአብሔር መንግስት እስክትመጣ ድረስ ከአሁን ጀምሮ ከወይኑ ፍሬ አልጠጣም አለ፡፡ እነጀራውንም አንስቶ አመሠገነ ቆርሦም ሠጣቸውና፤ ስለእናንተ የሚሠጠው ሥጋዬ ይህ ነው፤ ይህን ለመታሠቢያዬ አድርጉት አለ፡፡ እንዲሁም ከእራት በኋላ ጽዋውን አንስቶ እንዲህ አለ፤ ይህ ጽዋ ስለናንተ በሚፈሰው በደሜ የሚሆን አዲስ ኪዳን ነው፡፡

(የዮሐንስ ወንጌል 13፡3-10) ኢየሱስም አብ ሁሉን በልጁ እንደ ሠጠው ከእግዚአብሔርም እንደወጣ ወደ እግዚአብሔርም እንዲሄድ አውቆ፣ ከእራት ተነሣ ልብሱንም አኖረ፣ ማበሻም ጨርቅ ወስዶ ታጠቀ፤ በኋላም በመታጠቢያው ውኃ ጨመረ፣ የደቀመዛሙርቱንም እግር ሊያጥብና በታጠቀበትም ማበሻ ጨርቅ ሊያብስ ጀመረ፡፡ ወደ ስምዖን ጴጥሮስም መጣ፤ እርሱም፤ ጌታ ሆይ፣ አንተ የእኔን እግር ታጥባለህን? አለው፡፡ ኢየሱስም መልሶ፤ እኔ የማደርገውን አንተ አሁን አታውቅም፣ በኋላ ግን ታስተውለዋለህ አለው፡፡ ጴጥሮስም፣ የኔን

እግር ለዘላለም አታጥብም አለው፡፡ ኢየሱስም ካላጠብሁህ፣ ከእኔ ጋር ዕድል የለህም ብሎ መለሠለት፡፡ ስምዖን ጴጥሮስም፣ ጌታ ሆይ፣ እጄንና ራሴን ደግሞ እንጂ እግሬን ብቻ አደለም አለው፡፡ ኢየሱስም፤ የታጠበ እግሩን ከመታጠብ በቀር ሌላ አያስፈልገውም፣ ሁለንተናው ግን ንፁሕ ነው፤ እናንተም ንጹሐን ናችሁ፣ ነገር ግን ሁላችሁ አደላችሁም አለው፡፡

ኢየሱስ ክርስቶስ በዕለተ ሐሙስ በፋሲካ በዓል ከሐዋርያቹ ጋር አብሯቸው ማዕድ ላይ ሲቀርብ በምስል 56 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

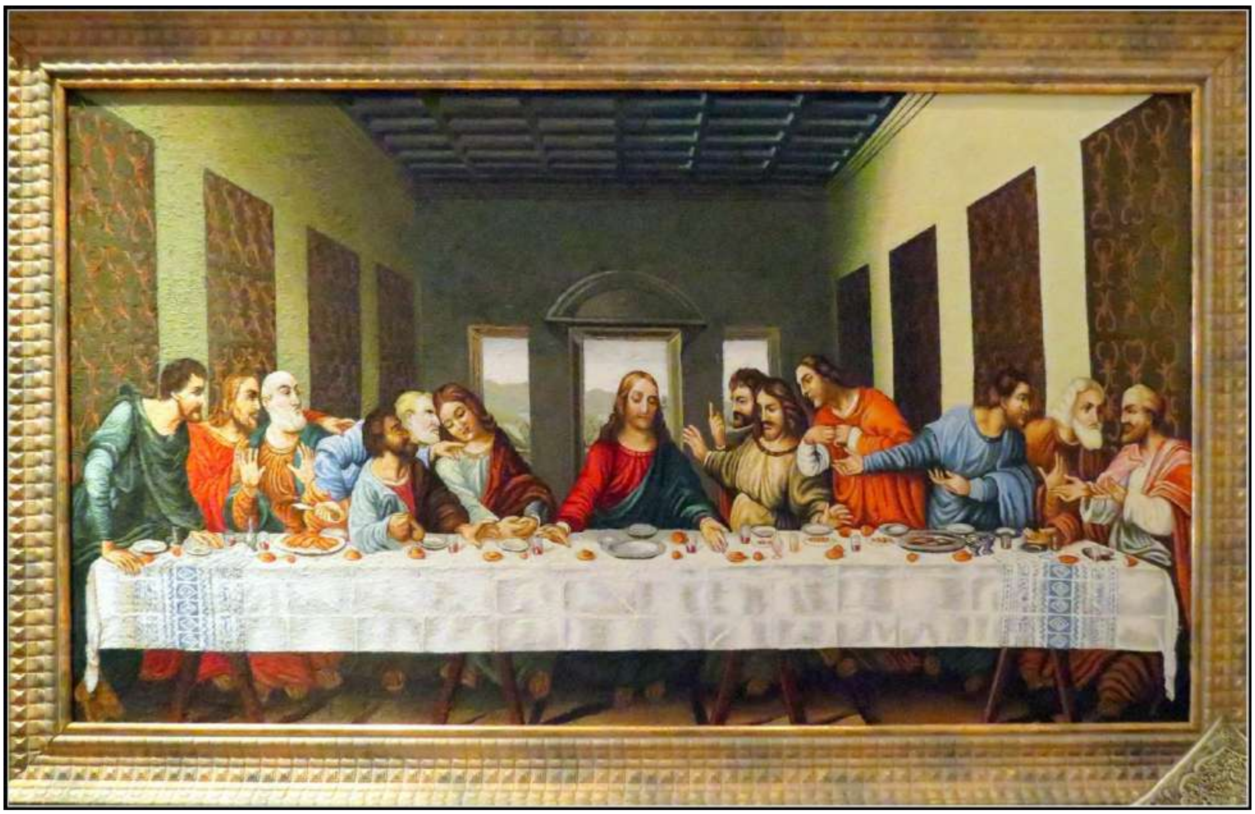

ምስል 56. ኢየሱስ ክርስቶስ ከሐዋርያቶቹ ጋር በፋሲካ በዓል አብሯቸው ማዕድ ላይ ሲቀርብ

በተመሳሳይ ኢየሱስ ክርስቶስ በዕለተ ሐሙስ የሐዋርያቹን እግር ሲያጥብ በምስል 57 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

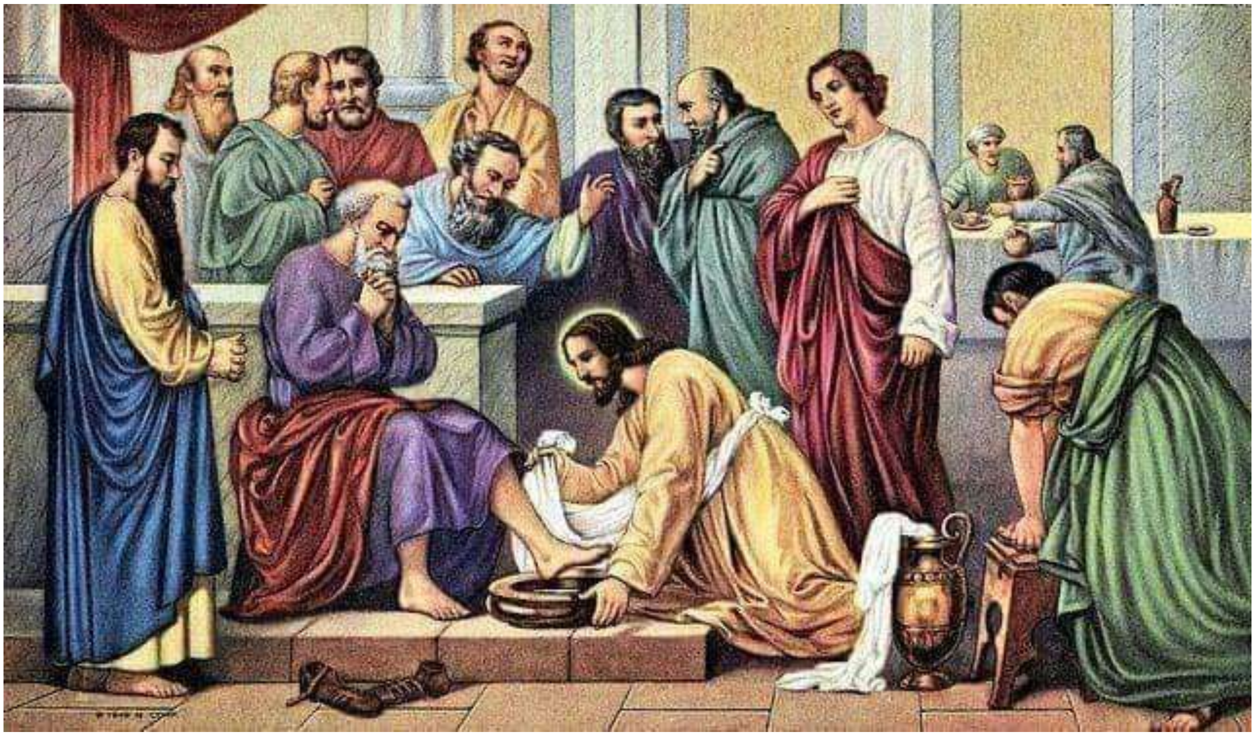

ምስል 57. ኢየሱስ ክርስቶስ በዕለተ ሐሙስ የሐዋርያቹን እግር ሲያጥብ

ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ዓለምን ለማዳን ከድንግል ማህፀን የጀመረውን ቤዛነት ሁሉ እየፈጸመ በዚህ ምድር ሠላሳ ሦስት ዓመት ከሦስት ወራት ቆይቶ የድህነት ዓለም ጉልላት የሆነውን የመስቀል ሞት ለመቀበል የቀጠራት ዕለተ አርብ ስትደርስ አስራ ሦስቱን የመስቀል ላይ መከራ በፈቃዱ ተቀብሎ በመስቀል ላይ ተሰቀለ። የሮማም ወታደሮች ልብሱን ተከፋፈሉት በእጀ ጠባቡም እጣ ተጣጣሉበት። ከመስቀሉ ላይ ያለው የጌታችን የመድሀኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ክስም በእብራይስጥ፣ በግሪክ እና በላቲን ቋንቋ የተጻፈ ነበር። ቃሉም የሚለው "የናዝሬቱ ኢየሱስ የአይሁድ ንጉስ" የሚል ነበር። ይህም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ወስጥ በተለያዩ ቦታዎች ተጠቅሦ ይገኛል።

(የዳዊት መዝሙር 22፡18) ልብሶቼን ለራሳቸው ተከፋፈሉ፣ በቀሚሴም ላይ ዕጣ ተጣጣሉ።

(የዮሐንስ ወንጌል 19፡19) ጲላጦስም ደግሞ ጽሕፈት ፅፎ በመስቀሉ ላይ አኖረው፣ ጽሕፈቱም፤ የአይሁድ ንጉሥ፣ የናዝሬቱ ኢየሱስ የሚል ነው።

(የማርቆስ ወንጌል 15፡1-) ወዲያውም ማለዳ የካህናት አለቆች ከሽማግሌዎች እና ከፃፎች ከሸንጎውም ሁሉ ጋር ከተማከሩ በኋላ፣ ኢየሱስን አሳስረው ወሰዱትና ለጲላጦስ አሳልፈው

ሠጡት። ጲላጦስም፤ አንተ የአይሁድ ንጉሥ ነህን? ብሎ ጠየቀው። እርሱም አነተ አልህ ብሎ መለሠለት። የካህናት አለቆችም ብዙ የሳጡት ነበር፤ እርሱ ግን ምንም አልመለሠም። ጵላጦስም ደግሞ፤ አንዳች አትመልስምን? እነሆ፣ በስንት ነገር ያሳጡሃል ብሎ ጠየቀው። ኢየሱስም ከዚያ በኋላ ጲላጦስ እስኪደነቅ ድረስ ምንም አልመለሠም። በዚያም በዓል የለመኑትን አንድ እስረኛ ይፈታላቸው ነበረ። ሕዝቡም ወጥተው እንደ ልማዱ ያደርግላቸው ዘንድ እየጮኹ ይለምኑት ጀመር። ጲላጦስም፤ የአይሁድን ንጉሥ እፈታላችሁ ዘንድ ትወዳላችሁን? ብሎ መለሠላቸው፤ የካህናት አለቆች በቅናት አሳልፈው እንደሠጡት ያውቅ ነበርና። የካህናት አለቆች ግን በርባንን በእርሱ ፈንታ ይፈታላቸው ዘንድ ሕዝቡን አወኳቸው። ጲላጦስም ዳግመኛ መልሦ፤ እንግዲህ የአይሁድ ንጉሥ የምትሉትን ምን ላደርገው ትወዳላችሁ? አላቸው። እነርሱም ዳግመኛ ስቀለው እያሉ ጮኹ። ጲላጦስም ምነው? ያደረገው ክፋት ምንድር ነው? አላቸው። እነርሱ ግን ስቀለው እያሉ ጩኸት አበዙ። ጲላጦስም የሕዝቡን ፈቃድ ሊያደርግ ወዶ በርባንን ፈታላቸው፣ ኢየሱስስንም ገርፎ እንዲሰቀል አሳልፎ ሠጠ። ወታደሮችም ፕራይቶሪዮን ወደሚባል ግቢ ውስጥ ወሰዱት፣ ጭፍራውንም ሁሉ በአንድነት ጠሩ። ቀይ ልብሥም አለበሡት፣ የእሾህ አክሊልም ጎንጉነው ደፉበት፤ የአይሁድ ንጉሥ ሆይ፣ ሰላም ላንተ ይሁን እያሉ እጅ ይነሡት ጀመር፤ ራሱንም በመቃ መቱት፣ ተፉበትም፣ ተንበርክከውም ሰገዱለት። ከተዘባበቱበትም በኋላ ቀዩን ልብስ ገፈፉት፣ ልብሡንም አለበሡት፣ ሊሰቅሉትም ወሰዱት። አንድ መንገድ አላፊም የአሌክስንድሮስና የሩፎስ አባት ስምዖን የተባለ የቀሬና ሠው ከገጠር ሲመጣ መስቀሉን ይሸከም ዘንድ አስገደዱት። ትረጓኔውም የራስ ቅል ሥፍራ ወደሚሆን ጎሎጎታ ወደተባለ ስፍራ ወሠዱት። ከርቤም የተቀላቀለበትን የወይን ጠጅ እንዲጠጣ ሠጡት፤ እረሱ ግን አልተቀበለም። ሰቀሉትም፣ ልብሡንም ማን ማን እንዲወስድ ዕጣ ተጣጥለው ተካፈሉ። በሠቀሉትም ጊዜ ሦሥት ሰዓት ነበረ። የክሡ ጽሑፍም፤ የአይሁድ ንጉሥ የሚል ተጽፎ ነበር። ከእርሱም ጋር ሁለት ወንበዶች አንዱን በቀኙ አንዱንም በግራው ሰቀሉ። መጽሐፍም፣ ከአመፀኞች ጋር ተቆጠረ ያለው ተፈፀመ። የሚያልፉትም ራሳቸውን እየነቀነቁ ይሰድቡት ነበርና። ዋ፣ ቤተ መቅደስን የምታፈርስ በሦሥት ቀን የምትሠራ፤ ከመስቀል ወርደህ ራስህን አሉ። እንዲሁም የካህናት አለቆች ደግሞ ከጻፎች ጋር እርስ በርሳቸው እየተዘባበቱ፤ ሌሎችን አዳነ፤ ራሱን ሊያድን አይችልም፤ አይተን እናምን ዘንድ የእስራኤል ንጉሥ ክርስቶስ አሁን ከመስቀል ይውረድ አሉ። ከእርሱም ጋር የተሰቀሉት ይነቅፉት ነበር።

የሮማ ወታደሮች ኢየሱስ ክርስቶስን መስቀል አሸክመው ወደ ጎሎጎታ ሲወስዱት እንዲሁም የቀሬናው ስምዖንን የኢየሱስ ክርስቶስን መስቀል እንዲሸከም ሲያስገድዱት በምስል 58 ላይ መመልከት ይቻላል።

ምስል 58. የሮማ ወታደሮች ኢየሱስ ክርስቶስን መስቀል አሸክመው ወደ ጎሎጎታ ሲወስዱት እንዲሁም የቀሬናው ስምዖንን የኢየሱስ ክርስቶስን መስቀል እንዲሸከም ሲያስገድዱት

እዚህ ጋር ከኢየሱስ ክርስቶስ ጋር በቀኝ እና በግራው የተሰቀሉት ሽፍቶች በድንግል ማርያም የስደት ወቅት በበርሃ ሊዘርፏቸው የነበሩ ጥጦስ እና ዳክርስ ነበሩ፡፡ ጥጦስም የኢየሱስ ክርስቶስን አምላክነት አምኖ ሊድን ችሏል፡፡ ይህን ሙሉ ታሪክ በስንክ ሳር ላይ የሚገኝ ሲሆን በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስም ተፅፎ እናገኘዋለን፡፡

(ሉቃስ 23፡39-43) ከተሰቀሉት ከክፉ አድራጊዎቹም አንዱ፤ አንተስ ክርስቶስ አይደለህምን? ራስህንም እኛንም አድን ብሎ ሰደበው፡፡ ሁለተኛው ግን መልሶ አንተ እንደዚህ ባለ ፍርድ ሳለህ እግዚአብሔርን ከቶ አትፈራውምን? ስለአደረግነውም የሚገባንን እንቀበላለንና በእኛስ እውነተኛ ፍርድ ነው፤ ይህ ግን ምንም ክፋት አላደረገም ብሎ ገሰጸው፡፡ ኢየሱስንም፤ ጌታ ሆይ በመንግስትህ በመጣህ ጊዜ አስበኝ አለው፡፡ ኢየሱስም እውነት እልሀለሁ፤ ዛሬ ከእኔ ጋር በገነት ትሆናለህ አለው፡፡

ከቀኑ ስድስት ስዓት ያህል ነበር እስከ ዘጠኝ ሰአት ድረስም በምድር ሁሉ ላይ ጨለማ ሆነ የፀሓይ ብርሃን ተከልክሎአልና፡፡ የቤተ መቅደሱም መጋረጃ ተቀዶ ለሁለት ተከፈለ፡፡ ኢየሱስም ድምጹን ከፍ አድርጎ “ኤሎሄ!ኤሎሄ!ላማ ሰበቅታኒ?” እያለ ጮኸ ትርጉሙም “አምላኬ አምላኬ

ለምን ተውኸኝ?" ማለት ነው፡፡ ኢየሱስም በታላቅ ድምጽ ጮኸ፡፡ አባት ሆይ መንፈሴን በእጅህ እሰጣለሁ አለ ይህንንም ብሎ ሞተ፡፡ ይህም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ወስጥ ተጠቅሦ ይገኛል፡፡

(ማርቆስ 15፡33-39) ስድስት ሰዓትም በሆነ ጊዜ፣ እስከ ዘጠኝ ሰዓት በምድር ሁሉ ላይ ጨለማ ሆነ፡፡ በዘጠኝ ሰዓትም ኢየሱስ፤ ኤሎሄ፣ ኤሎሄ፣ ላማ ሰበቅታኒ? ብሎ በታላቅ ድምፅ ጮኸ፤ ትርጓሜውም አምላኬ፣ አምላኬ ለምን ተውኸኝ? ማለት ነው፡፡ በዚያም ከቆሙት ሰዎች ሰምተው፤ እነሆ ኤልያስን ይጠራል አሉ፡፡ አንዱም ሮጦ ሆምጣጤ በሰፍነግ ሞላ፡፡ በመቃም አድርጎ፤ ተዉ፤ ኤልያስ ሊያወርደው ይመጣ እንደሆነ እንይ እያለ አጠጣው፡፡ ኢየሱስም በታላቅ ድምፅ ጮኸ፤ ነፍሱንም ሠጠ፡፡ የቤተ መቅደስም መጋረጃ ከላይ እስከ ታች ከሁለት ተቀደደ፡፡ በዚያም በአንፃሩ የቆመ የመቶ አለቃ እንደዚህ ጮኾ ነፍሡን እንደሠጠ ባየ ጊዜ፤ ይህ ሠው በዕውነት የእግዚአብሔር ልጅ ነበረ አለ፡፡

የሮማ ወታደሮች ኢየሱስ ክርስቶስን በጎሎጎታ አደባባይ ከሁለት ወንጀለኞች መሀከል ሲሰቅሉት በምስል 59 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 59. ኢየሱስ ክርስቶስ በጎሎጎታ አደባባይ ከሁለት ወንጀለኞች መሀከል ሲሰቅሉት

ኢየሱስ ክርስቶስም በሦስተኛው ቀን በአባቱ በእግዚአብሔር ፈቃድ ከሞት ተነሳ፡፡ በተነሳ በአርባኛውም ቀን ደቀ መዛሙርቶቹ በተሠበሠቡበት እያዩት መፅናኛ የሚሆናቸውን መንፈስ

ቅዱስን እንደሚልክላቸው እና እንዲሁ ሲወጣ እንዳዩት ደግሞ እንደሚመለሥ ነግሯቸው በክብር አረገ። ቅድስት ድንግል ማርያምም በ 64 ዓመቷ ካረፈች በኋላ እንደ ልጇ በሦስተኛው ቀን አርጋለች። ይህንንም በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጠቅሦ እናገኘዋለን።

(የሐዋርያት ሥራ 1:8-11) ነገር ግን መንፈስ ቅዱስ በእናንተ ላይ በወረደ ጊዜ ኃይልን ትቀበላላችሁ፣ በኢየሩሳሌምም በይሁዳም ሁሉ በሠማርያም እስከ ምድር ድረስ ምስክሮቼ ትሆናላችሁ አለ። ይህንንም ከተናገረ በኋላ እነርሱ እያዩት ከፍ ከፍ አለ፤ ደመናም ከዓይኑ ሠውራ ተቀበለችው። እርሱም ሲሄድ ወደ ሰማይ ትኩር ብለው ሲመለከቱ ሳሉ፤ ደመናም ከአይናቸው ሠውራ ተቀበለችው። እርሱም ሲሄድ ወደ ሰማይ ትኩር ብለው ሲመለከቱ ሳሉ፣ እነሆ፣ ነጫጭ ልብስ የለበሡ ሁለት ሠዎች በአጠገባቸው ቆሙ፤ ደግሞም የገሊላ ሠዎች ሆይ፣ ወደ ሰማይ እየተመለከታችሁ ስለምን ቆማችኋል? ይህ ከእናንተ ወደ ሰማይ የወጣው ኢየሱስ ወደ ሰማይ ሲሄድ እንዳያችሁት፣ እንዲሁ ይመጣል አሉአቸው።

ንግስት እሌኒ

መስቀል

በዘመነ ኦሪት መስቀል የወንጀለኛ መቅጫ /መግደያ/ በመሆኑ በሰው ዘንድ በመጥፎነቱና በአስፈሪነቱ ይታወቃል። በመስቀል ላይ ተሰቅሎ የሚሞት ሰው የተረገመ፣ የተጠላ፣ የአመጽ ሰው እንዲሁም ከፍተኛ ወንጀል የሰራ በመሆኑ መስቀል የሞት፣ የርግማን፣ የጥል እና የውርደት ምልክት ሆኖ ለዘመናት ቆይቷል።

ይሁን እንጂ እሾህን በእሾህ እንዲሉ በአዲስ ኪዳን ኢየሱስ ክርስቶስ በመስቀል ላይ ተሰቅሎ መስቀልን የሕይወት እንጨት /ዕፀሕይወት/ አደረገው። ስለሆነም ንፁሐ ባህርይ ኢየሱስ ክርስቶስ ስለሰው ድኅነት ብሎ በመስቀል ተሰቅሎ በመለኮታዊ ደሙ ከቀደሰው በኋላ መስቀል የሕይወት፣ የሰላም፣ የፍቅር፣ የክብር፣ የኃይልና የቅድስና፣ የበረከት እንዲሁም የነጻነት ምልክት ሆኗል። በዚህ ሳቢያ መስቀል በክርስቲያኖች ሕይወት ውስጥ ሰፊ ቦታ አለው። ለክርስቲያኖች መስቀል የነጻነታቸው ዓርማ በተጠቁ ጊዜ ጋሻቸው ባጠቁ ጊዜ የጦር መሳሪያቸው በታመሙ ጊዜ ምርኩዛቸው በጠቅላላው ሕይወታቸው ስለሆነ መስቀል ከክርስቲያኖች አይለይም።

መስቀል የእግዚአብሔር ታላቅ ኃይሉ የተገለጸበት ዲያብሎስን ያዋረደበት ምእመናንን የታደገበት የሰላም ዙፋን ከመሆኑም በላይ በእለተ አርብ ቅዱስ ሥጋው የዋለበት፣ ካሣ የተከፈለበት፣ ወርቀ ደሙ የፈሰሰበት ስለሆነ እናከብረዋለን፡፡ እንሳለመዋለን፣ እንመካበታለን፡፡ የጸጋ ስግደት እንሰግድለታለን፡፡ ጌታችን የተሰቀለበት መስቀል ሙት እያስነሳ ድውይ እየፈወሰ አጋንንት እያወጣ የተለያዩ ገቢረ ተአምራት ሲሰራ ሕዝቡ አይተው ክርስቲያን እንዳይሆኑ በመፍራት በ34ዓ.ም. ላይ ከኢየሩሳሌም ወጣ ብሎ በሚገኝ ቦታ ቆፍረው ቀበሩት፡፡ ከዚያም የከተማውን ቆሻሻ ሁሉ ከዚያ መስቀሉ በተቀበረበት ቦታ ላይ እየደፉ ከዘመን ብዛት ቦታው በቆሻሻ ክምር የተነሣ ተራራ ሆነ፡፡

እስራኤልን ከሮም ቅኝ አገዛዝ ነጻ ለማውጣት ከ 66-70 ዓ.ም. ባደረጉት እንቅስቃሴ ጥጦስ የተባለው የሮም ንጉሠ ነገሥት ዘምቶ ኢየሩሳሌምን በ70 ዓ.ም. ደመሰሳት፡፡ ትልቁን የአይሁድ ቤተመቅደስንም አቃጠለው፡፡ እስራኤላውያንም በመላው ዓለም ተበተኑ፡፡ ከዘመነ ሐዋርያት ጀምሮ በተከታታይ በሮም የነገሡ ነገሥታት /ቄሳሮች/ በክርስቲያኖች ላይ የማያባራ መከራ አድርሰዋል፡፡ ክርስቲያኖች የተቀበረውን መስቀል አስፈልገው ለማውጣት ቀርቶ ሃይማኖታቸውን የማመን ነጻነት ስላልነበራቸው መስቀል ለ300 ዓመታት ያህል ተቀብሮ የጉድፍ መጣያ ሆኖ ቆየ፡፡

የቤተክርስቲያን የመከራ ዘመን አልፎ የዕረፍትና የሰላም ዘመን ሲመጣ ግን ለብዙ ዘመን ተቀብሮ በሰው ዘንድ እንደሞተ እንዲሁም ከሰው ከልብ የተረሳውን መስቀል ባለቤቱ መድኃኔዓለም አልረሳምና እሱ የፈቀዳት ዕለት ስትደርስ በዕሌኒ ንግሥት አማካኝነት ከተቀበረበት እንዲወጣ አደረገ፡፡ ለዚህ ታላቅ ክብር የተመረጠችው ንግስት ዕሌኒ ለ300 ዓመታት የተቀበረውን መስቀል በኢየሱስ ክርስቶስ ፈቃድና ኃይል ልታሥወጣው ችላለች፡፡

ዕሌኒና ተርቢኖስ የሚባሉ ሁለት ደጋግ ክርስቲያኖች ተጋብተው ይኖሩ ነበር፡፡ ተርቢኖስና ዕሌኒ በኑሮአቸው ፍቅርና ሰላም የሰፈነበት በመሆኑ ለብዙ ሰዎች እንደ ምሳሌ ሆነው ይኖሩ ነበር፡፡ ተርቢኖስ ነጋዴ ነበር፡፡ ራቅ ወዳለ ሀገር በመርከብ እየሄደ በመነገድ ይተዳደርም ነበር፡፡ ዕሌኒም ባለቤቷ ተርቢኖስ ለንግድ ወጥቶ እስኪመለስ ስለባሏ ከመጸለይና ከማሰብ በቀር ከግቢዋ አትወጣም ነበር፡፡ አንድ ጊዜ ተርቢኖስ ለንግድ ሄዶ ብዙ ዓመታትን ቆይቶ ከጓደኞቹ ጋር ወደ ሀገሩ ሲመለስ ከነጋዴዎች አንዱ በእግዚአብሔር ፈቃድ ከሽፍታና ከማዕበል ከልዩ ልዩ አደጋ ተርፈን በሰላም ተመለሥን፤ ነገር ግን ሚስቶቻችን ሌላ ሳይወዱ ሳይለምዱ እናገኛቸው ይሆን? ብሎ ጠየቀ፡፡ ተርቢኖስ ግን "እንኳን በሰላም አደረሰን እንጂ ሚስቴን በዚህ አልጠረጥራትም" ብሎ ሲመልስ ሌላው ጓደኛው "ያንተ ሚስት ከማን ትበልጣለችና ነው አሁን ሄጀ ከሚስትህ ጋር ለምዳኝ ወዳኝ ወድጃት ብመጣስ ምን ልቅጣህ?" አለው፡፡ ተርቢኖስም በሚስቱ እሌኒ

ተማምኖና ይህንን ብታደርግ ይህን ያህል ዓመት የለፋሁበት ሀብት ከነትርፉ ውሰድ አንተም ብታደርግ እንዲሁ ሀብትህ ከነትርፉ ለእኔ ይሁን ተባብለው ተወራረዱ።

ከዚያም መርከቡ ወደብ ከመድረሱ በፊት ነጋዴው ወደ ዕሌኒ ቤት ደረሰና በሩን አንኳኩቶ ሠራተኛይቱን ዕሌኒን ማነጋገር እፈልጋለሁና ንገሪልኝ ብሎ ጠየቃት። እሷም እያፈረች የተላከችውን ለዕሌኒ ነገረቻት ዕሌኒም ተቆጥታ ከመች ወዲህ ነው እንግዳ የማነጋግረው ብላ አሳፈረታቸው። ሠራተኛይቱም ለነጋዴው መልሱን ስትነግረው ነጋዴው እንደማይሆንለት ከተረዳ በኋላ ሌላ ተንኮል አቀደና ለሠራተኛይቱ ባልና ሚስቱ ብቻ የሚያውቁትን አንድ ነገር ብቻ ብትሰጪኝ ብዙ ገንዘብ ወርቅ እሰጥሻለሁ ብሎ ይዞ ከመጣው ወርቅ ሰጣት።

ሠራተኛይቱም ሁለቱ ብቻ የሚያውቁትን የእመቤቴ ሀብል አለ ያንን እመጣልሀለሁ፤ መጀመርያ አንተ በከተማው ውስጥ እየዞርህ ነጋዴዎችን መጡ የብስ ረገጡ እያልክ አስወራ ከዚያም ተመልሰህ እንድትመጣ ብላ ሰደደችው። ነጋዴውም እንደተመከረው የነጋዴዎቹን መምጣት በከተማይቱ እንዳወራ የነጋዴዎቹ ቤተሰቦች ነጋዴዎችን ለመቀበል ዝግጅት ማድረግ ጀመሩ። የዕሌኒም ሰራተኛ እመቤቴ ነጋዴዎች መጡ ተብሎ ይወራልና። ባለቤትዎ በሰላም ስለመጡ ይዘገጃጁ ገላዎን ይታጠቡ ብላ መከረቻት። ዕሌኒም ገላዋን ስትታጠብ ያንገቷን ሐብል ቁጭ ካደረገችበት ቦታ ሠራተኛይቱ አንስታ ለነጋዴው በተቃጠሩበት ዕለት ሰጣች። ነጋዴውም ለሠራተኛይቱ የውለታዋን ብዙ ገንዘብ ሰጥቶአት ደስ እያለው ወደ ጓደኞቹ ሄደ። ለተርቢኖስ ሚስትህን ለምኗት ወድጃት መጣሁ አለው ተርቢኖስም ውሸት ነው ለዚህ ምን ምልክት አለህ ብሎ ጠየቀው። ተንኮለኛውም ነጋዴ ያንን ሐብል አውጥቶ ይህ ሐብል የሚስትህ አይደለምን ብሎ ሰጠው ተርቢኖስም ደነገጠ የሚናገረው አጣ። በውርርዱም ሀብቱን ሁሉ አስረከበና ባዶ እጁን ወደቤቱ እያዘነ እየተቆጨ ሔደ።

ባለቤቷን በናፍቆትና በታማኝነት ስትጠብቅ የከረመችው ዕሌኒ በተርቢኖስ ያልተለመደ ሀዘንና ብስጭት ግራ ተጋብታ ወንድሜ ምን ሆነሀል? ለወትሮው እንኳን ይህን ያህል ዘመን ተለያይተን ቀርቶ ለጥቂት ቀናት ተለያይተን እንኳ ለጥቂት ቀናት ተለያይተን ስንገናኝ እንነፋፈቃለን። አሁን ግን ከመጣህበት ጊዜ ጀምሮ አዝነህ አይሀለሁ ብላ ጠየቀችው። ተርቢኖስም ብዙ የደከምኩበትና የለፋሁበት ሀብት ንብረቴ እንዳለ ማዕበል አጠፋብኝ እኔ ያላዘንኩ ማን ይዘን አላት። እሌኒም የተማረች ናትና እግዚአብሔር ሰጠ እግዚአብሔር ነሣ የእግዚአብሔር ስም የተመሰገነ ይሁን እንዳለ ኢዮብን አስበው አንተ እንኳን በሰላም መጣህ እንጂ ሀብቱ ውሎ አድሮ ይመጣል። እያለች አጽናናችው። ተርቢኖስም እንግዲህ በተከበርኩበት ሀገር ተዋርጄ፣ በሰጠሁበት ሀገር ለምኜ ለመኖር አልችልምና ወደሌላ ወደማያውቁኝ ሀገር እሔዳለሁ አንቺ ግን ሁሉ ይወድሻል ያከብርሻል ከወደድሽው ጋር ኑሪ አላት። ዕሌኒም በደስታ

ጊዜ አብሬህ እንደሆንኩ በችግርም ጊዜ ልለይህም የኔንና ያንተን አንድነት ችግር አይፈታውም ከአንተ ተለይቼ ወዴት እቀራለሁ ወደምትሄድበት አብሬህ እሄዳለሁ ብላ ተነሳች፡፡

ሁለቱም ቤታቸውን ጥለው ሲሄዱ በመንገድ ላይ ተርቢኖስ በልቡናው ይዞት የነበረውን ምሥጢር አወጣው "ዕሌኒ ስወድሽ የጠላሽኝ ሳምንሽ የከዳሽኝ ምን አድርጌሽ ነው?" ብሎ ጠየቃት፡፡ ዕሌኒም እኔ አንተን አልጠላሁም አልከዳሁምም ይህንን ሐሳብ እንዴት አሰብህ ብትለው ከኪሱ አውጥቶ ሐብሉ አሳያትና የሆነውን ሁሉ ነገራት፡፡ ዕሌኒም ያልጠበቀችውን ነገር ስለተፈጸመ አዝና የሆነውን እውነተኛ ታሪክ በሙሉ ነገረችው፡፡ ተርቢኖስ ግን አላመናትም፡፡ ከባህር ዳር በደረሱ ጊዜ በቁመቷ ልክ ሳጥን አሠርቶ ዕሌኒን በውስጡ አስገባትና ብታደርጊውም ባታደርጊውም እንደሥራሽ ሥራሽ ያውጣሽ ብሎ ወደ ባህሩ ወረወራት፡፡

ዕሌኒ ያለችበት ሳጥን በፈቃደ እግዚአብሔር እየተንሳፈፈ ከወደብ ደረሰ በዚያ ወደብ አካባቢ ምዕራብ ሮምን ያስተዳደር የነበረው ኮስታንዲዮስ /ቁንስጣ/ የተባለው ንጉሥ ነበርና ሳጥኑን አይቶ አውጥቶ እንዲከፍቱት ወታደሮችን አዘዘ፡፡ ሳጥኑን አውጥተውም ሲከፍቱት እጅግ የተዋበች ሴት ሆና አገኟት ንጉሡም ዕሌኒን ወስዶ ሚስቱ አደረጋት፡፡ ኮስታንዲዮስ /ቁንስጣ/ የመክስምያኖስ ቄሳር ሆኖ ምዕራብ ሮምን ያስተዳደር ነበር፡፡ ንግስት ዕሌኒም በ272 ዓ.ም. ታላቁ ቆስጠንጢኖስን ወለደችለት ቆስጠንጢኖስም ገና በወጣትነቱ የአባቱ እንደራሴ ሆኖ እንደሠራ አባቱ ሞተ፡፡ የአባቱ ባለሟሎችና ህዝቡ ተስማምተው የ18 ዓመቱን ቆስጠንጢኖስን በአባቱ ቦታ ሐምሌ 25 ቀን በ300 ዓ.ም. በሮም ምዕራብ ክፍል በገላትያ አነገሡት፡፡ በጦር ሜዳዎች ብዙ የጀግንነት ሥራዎች ስለሰራ በሠራዊቱ ዘንድ ይወደድ ነበር፡፡

ንግሥት ዕሌኒ ልጅዋን ቆስጠንጢኖስን ከልጅነቱ ጀምሮ ስለክርስትና ሃይማኖትና ስለክርስቲያኖች መከራ ታስተምረው ስለነበር በክርስቲያኖች ላይ የነበረው አመለካከት በሮም ከነገሡት ቄሣሮች ሁሉ የተሻለ ነበር፡፡ በተለይም በ312 ዓ.ም. ከጠላቱ ከመክስምያኖስ ጋር ለመዋጋት ምታ ነጋሪት ክተት ሠራዊት ብሎ ለዘመቻ እንደተሰለፈ በራዕይ በሰማይ ላይ "በዚህ መስቀል /ምልክት/ ጠላትህን ድል ታደርጋለህ" የሚል መስቀልና ጽሑፍ ስላየ ለሠራዊቱ የመስቀል ምልክት በመሳሪያቸው እና በሰንደቅ ዓላማው ላይ እንዲያደርጉ አዘዘ፡፡ ወደያው ጦርነት ቢገጥም በቲቤር ወንዝ ድልድይ ላይ ጠላቱን ድል ነስቶ በጠቅላላው የሮም መንግስት ግዛቶች ሁሉ ገዥ ሆነ፡፡

ታላቁ ቆስጠንጢኖስ የሮም ንጉሠ ነገሥት ከሆነ በኋላ በ300 ዓመታት ውስጥ ለመጀመርያ ጊዜ ለክርስቲያኖች የነጻነት ዐዋጅ ዐወጀ፡፡ ክርስትናም ብሔራዊ ሃይማኖት ተባለች፡፡ ንግሥት እሌኒም በተፈጠረላት አመች ሁኔታ በመጠቀም የጌታችን መስቀል ከተቀበረበት ለማውጣት በ327 ዓ.ም. ወደ ኢየሩሳሌም ሔደች፡፡

ንግሥት ዕሌኒ ልጅዋ ቆስጠንጢኖስ ክርስቲያን ከሆነላት ወደ ኢየሩሳሌም ሔዳ መስቀሉን ለመፈለግ እንዲሁም በኢየሩሳሌም ያሉ ቅዱሳት መካናትንና አብያተ ክርስቲያናትን ከማነጽ ለእግዚአብሔር ተሳለች፡፡ ከዚህ በኋላ ቆስጠንጢኖስ አምኖ በ337 ዓ.ም. ተጠመቀ፡፡ ቅድስት ዕሌኒ ወደ ኢየሩሳሌም ሔደች ከእርሷም ጋር ብዙ ሠራዊት ነበር፡፡ እንደደረሰችም ስለ ከብረ መስቀል መረመረች ጠየቀች፡፡ ቦታውን የሚያስረዳት አላገኘችም፡፡ የአይሁድ ወገን እንቢ ቢሉም በኋላ ግን ባደረገችው ጥረት አረጋዊው ኪራኮስ የጎልጎታን ኮረብታ አመለከታት፡፡ አስቆፍሪው ብሎ ነገራት፡፡ ኪራኮስም ዘመኑ ከመርዘሙ ጋር ተያይዞ እውነተኛው ተራራ ይህ ነው ብሎ ማሳየት ባለመቻሉ ከሦስቱ ተራሮች አንዱ ነው ስላላት አይሁድ ተራሮቹን ይቆፍሩ ዘንድ አዘዘቻቸው፡፡ የጌታችን ቅዱስ መስቀል ከጌታ ሞት እያመነ በተቸገሩ ግዜ ማንም እንዳያገኘው የኢየሩሳሌም ነዋሪ ሁሉ የእቤቱን ቆሻሻ የከበረ መስቀል ባለበት ቦታ እንዲጥል አይሁድ አዝዘው ስለነበር ከሁለት መቶ ዓመት በላይ ጥራጊ ስለጣሉበት ታላቅ ተራራ ሆኖ ነበር፡፡

ዕሌኒ ተራሮቹን ለማስቆፈር ከሦስቱ ተራሮች የቱ እንደሆነ ለመለየት ደመራ አስደምራ ብዙ እጣንም በመጨመርና በማቃጠል ምልክት አገኘች፡፡ እርሱም የእጣኑ ጢስ ወደ ሰማይ በመውጣት በቀጥታ ተመልሶ መስቀሉ ባለበት ተራራ ላይ በማረፍና በመስገድ መስቀሉ ያለበትን ትክክለኛ ስፍራ አመለከታት፡፡ ቅዱስ ያሬድም "ሰገደ ጢስ" ጢሱ ሰገደ ብሎታል፡፡ ከዚያም መስከረም 16 ቀን በ320 ዓ.ም. ቁፋሮው እንዲጀመር አዘዘች፡፡ ሰባት ወር ያህል ከተቆፈረ በኋላ መጋቢት 10 ቀን በ320 ዓ.ም. ላይ ሦስት መስቀሎች በአንድነት ተገኙ፡፡ የክብር ባለቤት ጌታችን የተሰቀለበት የትኛው እንደሆነ ለማወቅ ተቸገሩ፡፡ አንድ የሞተ ሰው አምጥተው በሁለቱ መስቀሎች ላይ በተራ ቢያስቀምጡት አልተነሣም፡፡ ለመጨረሻ ግዜ በአንዱ መስቀል ላይ ቢያስቀምጡት ያን ጊዜ የሞተው ሰው ተነሣ፡፡ በዚህም የጌታን መስቀል ለይታው አገኘች፡፡ ዕሌኒም የጌታ መስቀል እንደሆነ አወቀ ሰገደችለት፡፡ ክርስቲያኖች ሁሉ ሰገዱለት፡፡ በየሀገሩ ያሉ ክርስትያኖች ሁሉ የመስቀሉን መገኘት በሰሙ ግዜ መብራት አብርተው ደስታቸውን በመግለጥ ለዓለም እንዲታወቅ አደረጉ፡፡ በዚህም ምክንያት ይህንን ታላቅ የድኅነት ምልክት የሆነው መስቀል የኢትዮጵያ ቤተክርስትያን ደመራ በመደመር በታላቅ መንፈሳዊ ሥነ ሥርዓት ታከብረዋለች፡፡ ይህም በዓል ከማይዳሠሡ ቅርሦች መሀከል እንዱ ሆኖ በተባበሩት መንግሥታት የሣይንሥ እና ባህል ቅርሦች መዝገብ ዩኔስኮ (UNESCO) ተመዝግቦ ይገኛል፡፡ ይንንም የደመራ ሥነስርዓት አከባበር በምስል 60 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 60. የደመራ በዓል ሥርዓት በኢትዮጵያ

ንግሥት ዕሌኒ በቁፋሮ ለተገኘው ለጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ መስቀል ማስቀመጫ ታላቅ ቤተመቅደስ ጎልጎታ ላይ ሠርታ በክብር አስቀመጠችው፡፡ ይህ መስቀልም ከዚያ ዕለት ጀምሮ እንደ ፀሐይ እያበራ ድውይ እየፈወሰ አጋንንት እያባረረ ልዩ ልዩ ተአምራት እየሰራ ሙት እያነሳ ዕውር እያበራ ተአምራቱን ቀጠለ፡፡ ይህንንም ከኃያላን ነገሥታት መካከል የፋርስ ንጉሥ መስቀሉን ማርኮ ፋርስ ወስዶ አስቀመጠው፡፡ በዚህ ጊዜ የአየሩሳሌም ምዕመናን የድሉን ዜና ሰምተው ስለነበር የአንድ ቀን መንገድ ያህል ሄደው በመቀበል ካህናቱ በዝማሬና በችብቸቦ ወንዱ በሆታ ሴቱ በእልልታ ሆ! እያሉና ችቦ አብርተው ተቀብለዋቸዋል፡፡ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተክርስቲያኖችም ለመስቀል ችቦ እያበሩ በዓሉን በሆታ በእልልታ በስብሐተ እግዚአብሔር የሚያከብሩት ይህንን ታሪካዊ ትውፊት በመከተል ነው፡፡ ብዙ የቤተክርስቲያን አባቶች እንደሚሉት ንጉሡ ሕርቃል ይህንን ታላቅ ድል ለማግኘትና የጌታን ቅዱስ መስቀል ከአሕዛብ /ከፋርሶች/ እጅ ለማስመለስ የቻለው በዚያን ጊዜ አብያተ ክርስቲያንናት ሁሉ ለአንድ ሳምንት /አንድ ሱባዔ/ ባደረጉት ጾም ጸሎት ነው፡፡ ይህንንም ለማስታወስና ጌታን ለማመስገን የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተክርስቲያንና የግብጽ ኮፕቲክ ቤተክርስቲያን በየዓመቱ የዐቢይ ጾም /የጌታ ጾም/ ከመጀመሩ አስቀድሞ "ጾመ ሕርቃል" ብለው አንድ ሳምንት ይጾማሉ፡፡

የጌታ መስቀል ለብዙ ግዜያት ኢየሩሳሌም ከቆየ በኋላ ነገሥታት ይህን መስቀል እኔ ልውሰድ እኔ ልውሰድ በማለት ጠብ ፈጠሩ፡፡ በዚህ ጊዜ የአንጾኪያ፣ የኤፌሶን፣ የአርማንያ፣ የግሪክ፣ የእስክንድርያ፣ የመሳሰሉት የሃይማኖት መሪዎች ጠቡን አበረዱት ከዚያም አያይዘው በኢየሩሳሌም የሚገኘውን የክርስቶስን መስቀል ከ4ት ከፍለው በዕጣ አድርገው በስምምነት ተካፍለው ከሌሎች ታሪካዊ ንዋያተ ቅዱሳት ጋር በየሀገራቸው ወስደው በክብር አስቀመጡት የቀኝ ክንፉ የደረሰው ለአፍሪቃ ስለነበር ከታሪካዊ ንዋየ ቅዱሳት ጋር በግብጽ የሚገኘው የእስክንድርያ ፓትርያርክ ተረክቦ ወስዶ በክብር አስቀመጠው፡፡

ይህም የጌታችን የኢየሱስ ክርስቶስ ግማደ መስቀል ወደ ሀገራችን ኢትዮጵያ በንጉስ ዳዊት እና በንጉስ ዘርያቆብ አማካይነት ሊገባ የቻለ ሲሆን ወደፊት በሸዋ ነገሥታት ታሪክ ላይ በንጉሥ ዳዊት እና በንጉሥ ዘርያቆብ ታሪክ ውስጥ በሠፊው የምናየው ይሆናል፡፡

የየሃ፣ የአንጎት (ሀይቅ እስቲፋኖስ) እና የአምሓራ ሣይንት ከተማዎች እና የዳዕማት ሥርወ መንግስት መመሥረት

የሴም ነገዶች የሆኑት የሳባ ነገዶችም ወደ አቢሲኒያ ምድር ወደ ሳባ ከተማ ከመጡ በኋላ በ1050 ቅ.ል.ክ. ገደማ አካባቢ ከወነድሞቻቸው የአቦል እና የኦፊር ነገዶች ጋር በጋራ በመሆን በዚሁ ከአክሱም ከተማ በቅርብ ርቀት ላይ በሚገኘው የሳባ ከተማ ላይ ምናልባትም ከላይ ባየነው የአጋዚአን የነገስታት ስም ዝርዝር ውስጥ ኢትዮጵያ ውስጥ በ1036 ቅ.ል.ክ. ገደማ ነግሦ በነበረው በሳቢ 4ኛ (ሳባ ሻባ 4ኛ) ወቅት የዳዕማት ስርወ መንግስት ሊመሠርቱ ችለዋል፡፡ ይህ የሆነው ደግሞ በብዙ የታሪክ መፅሐፎች የዳዕማት ስርወ መንግስት ከ10ኛው እስከ 4ኛው መቶ ያለው ዘመን መሆኑን ይነግሩናል፡፡ ንግስት ሳባ ወይም ንግስት አዜብ ደግሞ የነገሰችው በ(1013 - 982 ቅ.ል.ክ.) ሲሆን ታሪኳ ጎልቶ እንደሚነገረው ሁሉ የዳዕማት ስርወ መንግስት መሥራች ብትሆን ኖሮ ይጠቀስ ነበር፡፡ ንግስት አዜብ ደግሞ የንጉስ ልጅ እንደሆነች በተለያዩ መፅሐፍቶች ተፅፎ እናገኛለን፡፡ ስለሆነም የዳዕማት ስርወ መንግስት መነሻ ሊሆን የሚችለው ከእርሷ በፊት ነው ማለት ነው፡፡ ስለዚህ በ1050 ቅ.ል.ክ. አካባቢ ነግሶ በነበርው በንጉስ ሳቢ 4ኛ (ሳባ ሻባ 4ኛ) (1036 -1026 ቅ.ል.ክ.) መሆን አለበት፡፡

በአንዳንድ የታሪክ ፅሑፎች የዳዕማትን መንግስት የዳሞት መንግስት በማለት ይጠሩታል፡፡ ይህን ግን ማወቅ የሚቻለው ደግሞ በዳዕማት ስርወ መንግስት ወቅት እንደ አምሓራ የሳባ ነገድ ሁሉ ከሰሜን ኢትዮጵያ ወደ ደቡብ አቅጣጫ የወረዱት የሳባ ነገዶች ሆነው ከጊዜ በኋላ የዳሞት የሳባ ነገዶችን መሥርተው የነበሩ ሲሆን የሠፈሩትም ከፈጠጋር (በአሁኑ አሩሲ) በስተሰሜን ምዕራብ እንዲሁም ከሸዋ በስተደቡብ ምዕራብ ባለው ሥፍራ ላይ ነው፡፡ የዳሞት ሳባ ነገዶች ስያሜያቸውን ያገኙት ከዚሁ የዳዕማት ወይም የዳሞት ስርወ መንግስት ስያሜ ሊሆን ይችላል፡፡ ስለሆነም የዳዕማት ስረወ መንግስት የዳሞት ስርወ መንግስት ተብሎም ሊጠራ ይችላል ማለት ነው፡፡ እንደ የዳሞት ሳባ ነገዶቹ ሁሉ በተመሳሳይ ከሰሜኑ ክፍል ወደ ደቡብ አቅጣጫ ከፈለሡት የሳባ ነገዶች ውስጥ የጋፋት የሳባ ነገዶች የነበሩ ሲሆን የሠፈሩትም ከዳሞት በስተ ምዕራብ እና ከቢዛሞ በአሁኑ ወለጋ በስተደቡብ በኩል ባለው ሥፍራ ላይ ነው፡፡ በዚህ ስርወ መንግስት ጊዜ ሳባዎች ነገዳቸውን እያስፋፉ የተለያዩ ግዛቶችን ለመቆጣጠር ችለዋል፡፡ የዳዕማት ሥርወ መንግስት ግዛት በካርታ 30 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

በዚሁ የዳዕማት ስርወ መንግስት ጊዜ የኑቢያ ኩሾች በሰሜኑ የአቢሲኒያ ግዛት በኩል በመግባት በ800 ቅ.ል.ክ. ገደማ በኤረትራ አስመራ አካባቢ ባለው የሐማሴን ሥፍራ ሊሰፍሩ ችለዋል፡፡ እነዚህም ነገዶች የሐማሴን ነገድ በመባል ሊጠሩ ችለዋል፡፡

ካርታ 30. የዳዕማት (ዳሞት) ስርወ መንግስት ግዛቶች

ንግስት ሳባ /ንግስት ሐዜብ/ ንግስት ማክዳ

በዚሁ የዳዕማት ስርወ መንግስት (1050-400 ቅ.ል.ክ.) ውስጥ ማክዳ ንግስት ወይም ንግስት ሳባ ወይም ንግስት አዜብ የተባለችው (1013-982 ቅ.ል.ክ.) ልትነግሥ ችላለች፡፡ ይህች ንግስት የነገስታት ልጅ ስትሆን የሳባ ንግስት የተባለችው አንድም በዘር ሐረጓ በሆነው በሳባ ነገድ ወይም ከዛ በፊት የሳባ ነገስታቶች በነገሱበት የኢትዮጵያው የሳባ ከተማ ምክንያት ነው፡፡ ንግስቷም በዚሁ ከተማ ውስጥ በሚገኘው የዱንጉር ቤተ መንግስት ውስጥ መንግስቷን ተክላ ስትገዛ ነበር፡፡ ከአክሱም ከተማ በቅርብ ዕርቀት ላይ በሚገኘው በሳባ ከተማ ላይ የተገነባው ይህ የዳንጉር ቤተ መንግስት በኋላኛው ዘመን እስከ አክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ ባለው የመጀመሪያው ንጉስ ዞስካለስ ያገለገለ ቢሆንም ነገርግን በኋላኛው ዘመን በዮዲት ጉዲት እና ግራኝ አህመድ ጥቃት ሊፈርስ ችሏል፡፡ በአሁኑ ወቅት የዚህን የመሠለ ዲዛይን የታዕካ

ለማርያም ስነ-ሕንፃ ለማሠራት በእንቅስቃሴ ላይ ይገኛል። ይህን የፈራረሰ የንግስት ሳባ ቤተ መንግስት ተብሎ የሚታወቀውን የዱንጉር ቤተ መንግስት በምስል 61 ላይ መመልከት ይቻላል።

ምስል 61. ከአክሱም ከተማ በቅርብ ርቀት ላይ በሚገኘው የሳባ ከተማ ላይ የተገነባው የዱንጉር ቤተ መንግስት

ሌላው በወቅቱ የንግስት ሳባ ባዝ ተብሎ የሚጠራውን ለመገንባት ችለዋል። ይህም የንግስት ሳባ ገንዳ (Bath) በአሁኑ ወቅት በባሕረ ጥምቀት ወቅት ታቦታቶች ሲወጡ ለባዕሉ በጥምቀተ ባሕርነት ያገለግላል። ከበዓሉ ውጭ ደግሞ የቤት እንስሶች ለመጠጥነት ይጠቀሙበታል። ይህንንም የንግስት ሳባ ባዝ በምስል 62 ላይ መመልከት ይቻላል።

ምስል 62. የንግስት ሳባ ባዝ

በንግስት አዜብ ወይም ንግስት ሳባ ጊዜ የሚታወቀው ሌላው ታሪክ ደግሞ ጃንደረባዋ (የገንዘብ ባለመዋሏ) ወይም በጅሮንድ (ነጋዴ) የሆነው ታምሪን/ዘምሪን/ እስራኤል ስላለው ጠቢቡ ሰለሞን አብዝቶ ለንግስት ሳባ ይነግራት ነበር፡፡ በዚህም ንግስቲቷ በጣም በዕውቀቱ ወደተማረከችበት የንጉሥ ሠለሞን ሀገር ወደ እስራኤል አቅንታ ለንጉሡ ሠለሞንም የሚሆን ስጦታ እንደ ዕጣን፣ ከርቤ፣ ሽቱ እና ወርቅ ወዘተ… የመሳሰሉትን ከባለመዋሎቿ ጋር ይዛ ሄዳ ነበር፡፡ ከላይ በከርማ ታሪክ ላይ እንዳየነው ግብፆች ከፑንት ምድር (ኤርትራ-አፋር ወይም አፋር ደናክል፣ ጅቡቲ እና ሶማሌ ጠረፋማ ሥፍራዎች)፣ ከታችኛው የኑቢያ ግዛት (ከኖብ፣ ከኖባ እና ከከርማ ከተማዎች) እና ከኦጋዴን (ኦፊር) ወርቅን በንግድ ይለዋወጡ እንደነበር አይተናል፡፡ ንግስት ሳባ (ማክዳ) ይዛ የሄደችው የወርቅ ስጦታ ከዚሁ ከፑንት ምድር ግዛት ውስጥ ከሆነው ሶማሌ ልዩ ሥፍራው ኦጋዴን ከተባለው የኦፊር የሴም ነገዶች ከሰፈሩበት ቦታ የሚመጣ ውድ እና እንቁ ወርቅ ነው፡፡ ንግስቷም እዛ እስራኤል ጠቢቡ ሠለሞን ጋር ስትገባ በክብር ተቀብሏት አስተናገዳት፡፡ እሷም ከንጉስ ሠለሞን ጋር ጥበብ የተማረች ሲሆን በቆይታዋም ጊዜ ልጅም ፀንሳ ነበር፡፡ ወደ ሃገሯ ልትመለሥ ባለች ጊዜ የጣቱን ቀለበት ለምልክት ሠጣት፡፡

እዚህ ጋር መረዳት ያለብን ከርሷም በኋላ የመጡ ነገስታቶች ወደ እስራኤል ይዘውት የሚሄዱት የወርቅ ስጦታ ከዚሁ ሥፍራ ከሚመጣው ወርቅ ነው። ለዚህም ነው የኢትዮጵያ ስም ቀድሞ ከዳዕማት ስርወ መንግስት በፊት ነግሶ በነበረው በኢትዮጲስ ስም ከተሠየመ በኋላ በዚሁ የቢጫ ወርቅ ስጦታ ምክንያት ደግሞ በአክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ ባለው የግዝ ትርጓሜ መሠረት ቶጵዝዮን ወይም ኢትዮጵግዮን (ኢት-ዮጵ-ግዮን) ተብሎ በመቀጠል ኢትዮጵያ የሚለውን ስያሜ በማግኘቱ ይበልጥ ሊያጠናክረው ችሏል። በግዕዙ ኢት ማለት ስጦታ፣ ዮጵ ወርቅ፣ ግዮን ደግሞ አባይ ማለት ሲሆን በአጠቃላይ የአባይ ወርቅ ስጦታ እንደማለት ነው።

ንግስት አዜብ ወይም ንግስት ሳባ ወደ ሀገሯ በተመለሰች ጊዜ ልጇን ኤርትራ አስማራ አካባቢ ማዕበላ በተባለው ቦታ ላይ መንግስቷ ባለበት የሳባ ከተማ ሳትደርስ ወለደችው። ስሙንም አቤሜሌክ ወይም እመበለክ ብላ ጠራችው። ይህም ማለት የጥበበኛ ልጅ ማለት ነው። አክሱምም ስትደርስ ከተወሰነ ጊዜ በኋላ ከጠቢቡ ሠለሞን የወለደችውን ልጇን ምንይልክ ብላ ጠራችው። የዚህም ትርጉሙም አባትህ ቢያይህ ምን ይል ይሆን ማለት ነው። ምክንያቱም አባቱን ይመስል ስለነበር ነው። ልጇ ምንይልክ 20 ዓመት በሞላው ጊዜ ጠቢቡ ሠለሞን ለምልክት የሠጣትን የጣት ቀለበት ጣቱ ላይ አድርጋ ወደ እየሩሳሌም ከጃንደረቦቿ ጋር እና ከስጦታ ጋር አድርጋ ላከችው። እዛም በደረሰ ጊዜ ንጉሡ ሠለሞን አምሳያውን በማግኘቱ በጣም ተደስቶ ልጁን ለ3 ዓመት ከ3ወር የቤተ መንግስትን እና ህገ ኦሪትን እንዲማር አደረገው።

ንግስት ሀዜብ ወይም ንግስት ማክዳ ለንጉስ ሠለሞን ስጦታ ይዛ በቀረበች ወቅት የሚያሳይ በምስል 63 ላይ መመልከት ይቻላል።

የንግስቷ ጃንደረባ ታምሪን ስለ ንጉስ ሰለሞን ዝና ቀድሞ ሊሠማ እና ለንግስት አዜብ ሊነግራት የቻለው ታዋቂ ነጋዴ በሞሆኑ እና ጠቢቡ ሠለሞን ለሙሴ ፅላት ቤተ መቅደስ በሚያሰራበት ወቅት የከበሩ ወርቅ እና እንጨቶች ሲያቀርብለት ከነበሩ ነጋዴዎች አንዱ ስለነበር ነው።

ማክዳ የተባለችው በትውፊት ሲሆን አዜብ የተባለችው ገግሞ በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ በአዲስ ኪዳን ነው። አዜብ ማለት የደቡብ ንግስት ማለት ነው። ይንን ደግሞ በግብፅ ታሪክ ላይ እንዳየነው ግብፆች ለንግድ ሲሄዱ ከነሱ በስተደቡብ ያለውን የኑቢያን፣ የፑንትን እና የአቢሲኒያን ምድር ሕዝቦች የደቡብ ሕዝቦች ይሏቸዋል። እንዲሁም የየመን ሰንዓም ምድር ቢባልም እርሱም የደቡብ ግዛት ተብሎ ነው የሚጠራው። ለዚህም ነው የደቡብ ንግስት የተባለችው። ንግስቲቷ ግን የአቢሲኒያ ስለመሆኗ ማረጋገጫዎች አሉ። ምክንያቱም አንዳንድ የታሪክ ፀሐፍቶች የየመኖቹ ሳባ ንግስት ናት ሲሉ አንዳንዶች ደግሞ የኛው ሀገር የአቢሲኒያዎቹ ሳባ ነች ይላሉ። የአቢሲኒያ ሳባ እንደሆነች ወደፊት እናያለን።

ስለ ንግስት ሳባ ወይም ንግስት አዜብ ወይም ንግስት ማክዳ በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ብዙ ቦታ ተፅፎ እናገኛለን፡፡

(መፅሐፈ ዜና መዋል 9፡1-12) የሳባም ንግስት የሰለሞንን ዝና በሰማች ጊዜ በግመሎች ላይ ሽቱ እና ብዙ ወርቅ የከበረም ዕንቁ አስጭና ከታላቅ ጓዝ ጋር ሰለሞንን በኢየሩሳሌም በእንቆቅልሽ ተፈትነው ዘንድ መጣች፤ ወደ ሰለሞንም በገባች ጊዜ በልቧ ያለውን ሁሉ አጫወተችው፡፡ ሰለሞንም የጠየቀችውን ሁሉ ፈታላት፤ ሰለሞንም ያልፈታው ስውር ነገር አልነበረም፡፡ የሳባም ንግስት የሰለሞንን ጥበብ ሰርቶትም የነበረውን ቤት የማዕዱንም መብል፣ የብላቴኖችንም አቀማመጥ፣ የሎሌዎችንም አሰፋፈር፣ አለባበሳቸውንም፣ በእግዚአብሔር ፊት የሚያሳርገውን መስዋዕት ባየች ጊዜ መንፈስ አልቀረላትም፡፡ ንጉሱንም አለችው፡፡ ስለ ነገርህ ስለ ጥበብህ በአገሬ ሳለሁ የሰማሁት ዝና እውነት ነው፡፡ እኔ ግን በዓይኔ መጥቼ እስካይ ድረስ የነገሩኝን አላመንሁም፤ እነሆ፣ የጥበብህን ታላቅነት እኩሌታ አልነገሩኝም፤ ከሰማሁት ዝና ትበልጣለህ፡፡ በፊትህ ሁልጊዜ የሚቆሙ ጥበብህንም የሚሰሙ ሰዎችህና እነዚህ ባርያዎችህ ምስጉኖች ናቸው፡፡ በአምላክህ በእግዚአብሔር ፊት ንጉስ እንድትሆን በዙፋንህ ላይ ያስቀምጥህ ዘንድ የወደደህ አምላክህ እግዚአብሔር ብሩክ ይሁን፤ አምላክህ እስራኤልን ለዘላለም ያጸናቸው ዘንድ ወዷቸዋልና ስለዚህ ፍርድ እና ፅድቅ ታደርግ ዘንድ በላያቸው አነገሠህ፡፡ ለንጉሱም 120 መክሊት ወርቅ፣ እጅግም ብዙ ሽቱ የከበረ እንቁ ሰጣቸው፤ የሳባም ንግስት ለንጉሱ ለሰለሞን እንደሰጠችው ያለ ሽቱ ከቶ አልነበረም፡፡ ከኦፊርም ወርቅ ያመጡ የኪራም ባሪያዎች እና የሰለሞን ባሪያዎች የሰንደል እንጨት እና የከበረ ዕንቁ ደግሞ አመጡ፡፡ ንጉሡም ከሰንደሉ እንጨት ለእግዚአብሄር ቤት እና ለንጉስ ቤት ደርብ ለመዘምራኑም መሰንቆና በገና አደረገ፤ እንደዚህም ያለ በይሁዳ ምድር ከቶ አልታየም ነበር፡፡ የሳባም ንግስት ወደ ንጉሱ ካመጣችው የሚበልጥ፣ ንጉሡ ሰለሞን የወደደችውን ሁሉ ከእርሱም የለመነችውን ሁሉ ሰጣት፤ እርሷም ተመልሳ ከባሪያዎቿ ጋር ወደ ምደሯ ሄደች፡፡

እዚህ ጋር የምንረዳው ንግስት አዜብ ከኦፊር ወርቅ ይዛለት እንደሄደች ነው፡፡ ኦፊርም በአቢሲኒያ ምድር በኦጋዴን ያለ ሥፍራ ነው፡፡ ስለሆነም ምንም እንኳን የሳባ ነገዶች በኢትዮጵያም በአረቡ በሰንዓም ቢኖሩ ይህች ንግስት ሳባ ግን ከአቢሲኒያኖቹ የሳባ ነገድ እንደሆነች ያሳየናል፡፡ ሌላው ንግስት ሳባ የአቢሲኒያ መሆኗን የሚያሳየን ምስክርነት ትውፊታዊ ማስረጃ ሲሆን በትውፊት ኢትዮጵያ ህገ ኦሪትን ከመቀበሏ በፊት በህገ ልቡና እንደነበረች ይነግረናል፡፡ ሌሎች በምስራቅ አፍሪክ የጥንት ግዛቶች በዚህ ዘመን ይኖሩ የነበሩት ሕዝቦች ግን ግብፅን ጨምሮ የጣኦት ዕምነት እንጂ በእግዚአብሔር እንደማያምኑ ብዙ የታሪክ ማስረጃዎች አሉ፡፡ ስለሆነም በዚህ የታላቁ መፅሐፍ ጥቅስ ውስጥ እግዚአብሔርን ማመስገኗ በምታስተዳድረበት ግዛት የእግዚአብሔር እምነት እንዳለ ያሳየናል፡፡ ስለዚህ በትውፊት ሲነገር

የነበረው የአቢሲኒያ የሕገ ልቡና ዕምነት ከዚህች በታላቁ የመፅሐፍ ቅዱስ ከተነገረላት የሳባ ንግስት ጋር ስለሚመሳሰል ንግስቷ የኢትዮጵያዋ እንደሆነች በደንብ ያስረዳናል። የዚህችን የንግስት ሳባ ወይም ንግስት አዜብ ወይም ንግስት ማክዳ ወደ ሰለሞን ስጦታ ይዛ በሄደችበት ወቅት የሚያሳየውን በምስል 63 ላይ መመልከት ይቻላል።

ምስል 63. ንግስት አዜብ ወይም ንግስት ሳባ (ማክዳ) ንጉሡ ሠለሞን ጋር በሄደችበት ጊዜ

ንጉሥ ሠለሞንም በመልኩ እርሱን የመሠለውን ልጁን በማግኘቱ በጣም ደስ ብሎት ለጥቂት ጊዜያት አብሮት ከኖረ በኋላ እዛው ሊያነግሠው ቢፈልግም ልጁ ወደ ኢትዮጵያ መመለስ በመፈለጉ ወደ 12000 ከሚሆኑ ከአስራ ሁለቱ የእስራኤል የሴም ነገዶች (3000 ሌዋውያን ካህናት፣ 3000 ጠበብተ ኪራም፣ 3000 በኩረ እስራኤላውያን እና 3000 የእስራኤል ፈረሰኞች) ከእያንዳንዱ ነገዶች በአማካይ 1000 የሚሆኑ የተመለመሉ እና ታቦተ ህጉን (የሙሴ ፅላት) ከሚጠብቁት ሊቀ ካህናት አዛሪያስ፣ ከዳዊት ታላቁ ልጅ ሳዶቅ እና አሚናዳብ እንዲሁም ከ318 ሌዋውያን የሴም ነገዶች ጋር ወደ ኢትዮጵያ ላከው። ከቀዳማዊ ምንይልክ ጋር የመጡት

በአብዛኛው ጊዜ እንደ ሙያቸው ነበር በስራ ላይ የሚመደቡት፡፡ ፈረሰኞችን በማስተዳደር ሲመድባቸው ሌዋውያን ካህናትን፣ ጠበብተ ኪራምን እና በኩረ እስራኤላውያኖችን ደግሞ የሚገለገሉበትን መሣሪያዎች እንዲያመርቱ እንዲሁም ምኩራብ ኦሪትን እንዲያዘጋጁ እና እንዲያገለግሉ ይመድባቸው ነበር፡፡ ይህም የሆነበት ምክንያት ንግስናው እንዲፀናለት በማሰብ የሆነ ነው፡፡ እነዚህም አብረውት የነበሩት እስራኤላውያን የሠለሞን ልጅ አቤሜሌክ ሳይሠማ ታቦቷን አብረው ይዘው እንደመጡ በጉዞ ላይ መንገድ ላይ ሳሉ ነገሩት፡፡ ታቦቷንም ይዘው ወደ ኢትዮጵያ ይዘው መጡ፡፡ ንግስት አዜብም ልጇን ምንይልክን አክሱም ከተማ ላይ አነገሠችው፡፡ ይሁን እንጂ ይህ የመንግስቱ መቀመጫ እንደገና በኋላ ላይ ወደ የሃ ሊዞር ችሏል፡፡ በዚህ በዳዕማት ስርወ መንግስት ወቅት ማዕከላዊ ከተሞች የነበሩት ሳባ፣ የሃ፣ አክሱም፣ ድብርዋ (ሰራዬ)፣ አዱሊስ ወዘተ… ነበሩ፡፡ ከዛም የልጇ ስሙም ቀዳማዊ ሚንይልክ ተባለ፡፡ የእስራኤል ነገዶች እና ቀዳማዊ ምንይልክ ወደ ኢትዮጵያ ይዘውት የመጡትን የሙሴ ፅላት በምስል 64 ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ሀ.

ለ.

ምስል 64. ሀ እና ለ ቀዳማዊ ምንይልክ እና ነገደ እስራኤላዊያን ወደ ኢትዮጵያ ይዘውት የመጡት የሙሴ ፅላት (ታቦት)

ለዚህችም የሙሴ ፅላት (ታቦት) በወቅቱ በአክሱም ከተማ ላይ ቤተ መቅደስ ተሰራለት፡፡ በኋላኛውም ዘመን በአክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ በአብርሃና አፅብሃ ጥሩ እና የተሻለ ባለ 13 አምዶች ያሉት ቤተ መቅደስ ተሰርቶለት የነበረ ሲሆን በአህመድ ግራኝ ወረራ ወቅት ሊወድም ችሏል፡፡ ታቦቷም በተለያዩ ነገስታት ታምር ታደርግላቸው ስለነበር ከቦታ ቦታ ትዘዋወር ነበር፡፡ ካረፈችባቸው ቦታዎች መሀከል አዲስ አለም ደ/ቢዎን ማርያም ቤ/ክ፣ አንኮበር፣ እነዋሪ፣ ደ/ብርሃን፣ መንዝ ወዘተ... ነገር ግን እንደገና በአፄ ሃይለስላሴ ጊዜ ልዩ የሆነ ቤተ መቅደስ በሚስታቸው በንግስት መነን ሊሠራ ቻለ፡፡ ይህን በኋላኛው ዘመን በአፄ ኃይለ ሥላሴ ዘመን በሚስታቸው ንግስት መነን የተሠራውን አዲሡን ቤተ መቅደስ በምስል 65 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 65. በአፄ ኃይለ ሥላሴ ጊዜ በሚስታቸው በንግስት መነን የተሠራችው የሙሴ ፅላት ማደሪያ ፅዮን ማርያም ቤተ መቅደስ

የኦሪት መስዋት ሲሰዋባቸው የነበሩ ገዳማት እና አብያተ ክርስቲያናት

ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ታቦቷ በንጉሡ ቀዳማዊ ምንይልክ እና በሌሎቹም ነገስታቶች አማካይነት የክርስትናው ዕምነት በአክሱም ስረወ መንግስት ወቅት እስኪስፋፋ ድረስ ህዝቡን ለመባረክ ከቦታ ቦታ ስትንቀሳቀስ ነበር። በዚህም ምክንያት በተለያዩ ሥፍራዎች የኦሪት መስዋት ሲሰዋ ነበር። የኦሪት መስዋት ሲሰዋባቸው ከነበሩ እና ታቦቷ ካረፈችባቸው ቤተ ክርስቲያናት ውስጥ የአክሱም ፂዎን ማርያም ቤ/ክርስቲያን፣ የርዕሰ አድባራት ወገዳማት ተድባበ ማርያም ቤ/ክርስቲያን፣ መናገሻ አምባ ነገስት ማርያም ገዳም ቤ/ክርስያን፣ ጣና ቂርቆስ ገዳም ቤ/ክርስቲያን፣ አዲስ ዓለም ደብረ ፂዎን ማርያም ቤ/ክርስቲያን፣ ርዕሰ ርዑሳን መርጡ ለማርያም ቤ/ክርስቲያን በዋናነት የሚጠቀሱ ናቸው። ከዚህ በተረፈ ግን ምንም እንኳን ታቦቷ ባታርፍባቸውም የኦሪት መስዋት ብቻ ሲሰዋባቸው ከነበሩት ገዳማት እና አብያተ ክርስቲያናት መሀከል እንደ የሃ ቤተ መቅደስ፣ የረር ዋሻ ሚካኤል ቤ/ክርስቲያን እና ጽዮን ማርያም ጽጌ ደንገላት ገዳም በዋናነት ሊጠቀሱ ይችላሉ። የርዕሰ አድባራት ወገዳማት ተድባበ ማርያም ቤ/ክርስቲያንን፣ የመናገሻ አምባ ነገስት ማርያም ገዳም ቤ/ክርስያንን፣ የርዕሰ ርዑሳን መርጡ ለማርያም ቤ/ክርስቲያንን፣ የበራራ ዋሻ ሚካኤል ቤ/ክርስቲያንን ታሪክ በሰፊው በአብርሃና አፅብሃ ታሪክ ላይ የምናየው ይሆናል። እንደዚሁም የጣና ቂርቆስ ገዳም ቤ/ክርስቲያንን ታሪክ ደግሞ በሰፊው ወደፊት በይኩኖ አምላክ ታሪክ ላይ እና የአዲስ ዓለም ደብረ ፂዎን ማርያም ቤ/ክርስቲያንን ታሪክ ደግሞ በበራራ ታሪክ ላይ የምናየው ይሆናል።

ጽዮን ማርያም ጽጌ ደንገላት ገዳም

በትግራይ ክልል የሚገኘው እና በከፍታ መጠኑ ከደብረ ዳሞ ገዳም በሦስት እጥፍ እንደሚበልጥ የሚነገርለት ገዳም ፅዮን ማርያም ጽጌ ደንገላት ይባላል። ከመሬት ያለው ከፍታ 45 ሜትር ሲሆን ከላይ ከተራራው ጫፍ ወደታች አስከ በሩ መግቢያ ድረስ 50 ሜትር በአጠቃላይ ባለ95 ሜትር ተራራ ላይ ይገኛል። ይህ ገዳም ጥንታዊ የነበረ እና የኦሪት መስዋት በምኩራብ ሲሰዋበት የነበረ ሲሆን የተመሠራተውም ከዛሬ 2900 ዓመት በፊት ማለትም በዚሁ በዳዕማት ስርወ መንግስት ጊዜ ነበር። ይህ ከአለት የተፈለፈለ ቤተ መቅደስ ጣራው ወርቃማ ከለር ሲሆን የንቦች ማረፍያ የሚመስል ቅርፅ ይዘዋል። በአጠቃለይ ከላይ ብቻ 45 ካሬ ሜትር ስፋት ያለው ቤተ ክርስትያን ነው። ቅዱሳን አባቶቻችን እና ቅዱሳን ነገስታት በቦታው ሱባኤ ገብተው

የእግዚአብሔር በረከት የተካፈሉበት እንዲሁም ድንቃ ድንቅ ተአምራት የተገለፀበት ቅዱስ ስፍራ ነው። ይህ ገዳም በ12ኛው ክፍለ ዘመን ተዘግቶ የነበረ ሲሆን ከ500 ዓመት በኋላ ሲከፈት ብዙ ቅርሶች ሊገኙ ችለዋል። ከነዚህም ቅርሶች ውስጥ

በ418 ዓ.ም የተቀረፀ የእምነ በረድ ታቦተ መድኀኔዓለም፣ ከአለት የተፈለፈለ መንበረ ታቦት፣ 4 ምስጢራዊ መቃብርና በቆዳ የተገነዙ የቅዱሳን አጥንት፣ 2 ያልተቀዳደዱ ንፁህና ሙሉ የብራና መፃሕፍት፣ 14 የሚደርሱም በወፎች የተደበላለቁ የብራና መፃሕፍት፣ 3 መቋሚያዎች፣ 1 የጥንት ማህተም፣ ይህች ታላቅ ጥንታዊ ገዳም ማርያም ደንገላት የዓለም አብያተ ክርስቲያናት ማሕበር አባል እንደነበረች የሚገልፅ በግድግዳው ተሰቅሎ የተገኘ ከሮማ ሀገረ ጣልያን የተበረከተ የጌታችንን ስቅለት የሚያሳይ ምስክር ወረቀት፣ 3 የአለት ላይ ዓምዶች(አንዱ 8 መአዝን የያዘ)፣ ከእስራኤል እንደመጡ የሚነገርላቸው የተለዩ የወፍ ዝርያዎች አጥንት። (እዝህ ጋር ግን ወፎቹ ለምን መጡ? እንዴት? ጥናት የሚፈልጉ ናቸው?)፣ ቅድስት ድንግል ማርያም ወላዲተ አምላክ ስዕለ አድህኖ (ከ500 ዓመት በላይ ያለምንም እንክብካቤ የቆዩትን የስዕለ አድህኖዎቹ ንጣት ለማመን የሚከብድ ነው)፣ የኢትዮጵያ ቀዳሚ ሀወርያ ብፁዕ ወቅዱስ አቡነ ሰላማ ከሳቴ ብርሃን (አባ ፍሬምናጦስ) ስዕለ አድህኖ፣ የብፁዕ ወቅዱስ አቡነ እስጢፋኖስ ዘጉንዳ ጉንዶ ስዕለ አድህኖ፣ የብፁዕ ወቅዱስ አቡነ ተክለኃይማኖት ስዕለ አድህኖ፣ የብፁዕ ወቅዱስ አባ መጣዕ/አባ ሊባኖስ ስዕለ አድህኖ፣ የሰማእቱ ቅዱስ ሚናስ ከነ ፈረሱ ስዕለ አድህኖ፣ ሰማዕቱ ቅዱስ ቂርቆስ ከእናቱ ኢየሉጣ ስዕለ አድህኖ፣ የብፁዕ ወቅዱስ አቡነ አብየ እግዚእ ስዕለ አድህኖ፣ የኮከበ ክብር ሰማዕቱ ቅዱስ ጊዮርጊስ ስዕለ አድህኖ፣ የቅዱስ መርቆሪዎስና የቅዱስ ፊቅጦር ሰማዕት ስዕለ አድህኖ፣ የቅዱስ ኢያቄም ወሃና ከእመቤታችን ጋር ስዕለ አድህኖ፣ የብፁዕ ወቅዱስ አቡከረዙን ዘጉንዳ ጉንዶ ስዕለ አድህኖ፣ የቅዱሳን መላእክት ስዕለ አድህኖ፣ የብፁዕ ወቅዱስ አቡነ ኤምስጣቴዎስ ስዕለ አድህኖ እና ሌሎች የከበሩ ንዋያተ ቅዱሳን ከነ አስደናቂ ታሪኮቻቸው ይገኙበታል። የዚህን አስደናቂ ገዳም በምስል 66 ላይ መመልከት ይቻላል።

ምስል 66. የፅዮን ማርያም ጽጌ ደንገላት ገዳም

በዳዕማት ስርወ መንግስት ወቅት የነበረው የሳብያኖች ስልጣኔ

ከዚህ ጊዜ በኋላ በንግስት አዜብ (ሳባ) ጊዜ ከእስራኤል በመጡት ግዕዝ ተናጋሪ የሴም ነገዶች ምክንያት የሳባው ቋንቋ ከበፊቱ ይልቅ በግዕዙ እየተዋጠ መሄድ ጀመረ። በዚሁ ስርወ መንግስት ጊዜ ግዕዙ በድጋሚ (በፊት በአይከል ቀርተው በነበሩ የኩሽ ነገዶች ሲናገሩት ከነበረው የግዕዝ ቋንቋ በተጨማሪ በእስራኤላዊያኖቹ አማካይነት የሳባ ሴማውያን ነገዶች ግዕዝን ሲወርሱ) በስፋት መነገር ከጀመረበት ጊዜ አንስቶ የሕብረተሰቡ እድገት ከጊዜ ወደ ጊዜ እያደገ ሊሄድ ችሏል። የግዕዙም ቋንቋ ፊደሉን ከሳባ ቋንቋ በመውሰድ በወቅቱ ባለው ቴክኖሎጂ ያሉትን ነገሮች በብራና ላይ በመፃፍ ከፍተኛ ዕድገት ያመጡበት ወቅት ነው። እዚህ ጋር ግን ማወቅ ያለብን በአጋዚያን እና በዳዕማት ስርወ መንግስት ዘመን በብራና ላይ መፃፍ የተለመደ ሲሆን ብዙ የብራና መፅሐፍት የተፃፉት እንዲሁም የግዕዝ ቋንቋው በይበልጥ ያደገው ወደ ፊት በምናየው በአክሱም ስርወ መንግስት ወቅት ነው።

በነዚህም ብራናዎች ተከትበው ለአሁኑ ትውልድ የተተላለፉ በወቅቱ የነበሩትን የሥልጣኔ ዕድገት የሚያሳዩ ብዙ ናቸው። ለምሳሌ በወቅቱ ይጠቀሙበት ስለነበረው የስነ ክዋክብት ጥናት፣ የብራና ላይ የዞዲያክ ክታብ እና የዕፅዋት መድሃኒት ቅመማ በዋናነት የሚጠቀሱ ናቸው። በዚህ የዳዕማት ስርወ መንግስት ዘመን የሳባ ነገዶች ይጠቀሙበት የነበረውን የዞዲያክ የስነ-ክዋክብት ፈለክ ጥናቶች እና የካላንደር የጊዜ ቀመር በምስል 67 ሀ፣ ለ እና ሐ ላይ መመልከት ይቻላል።

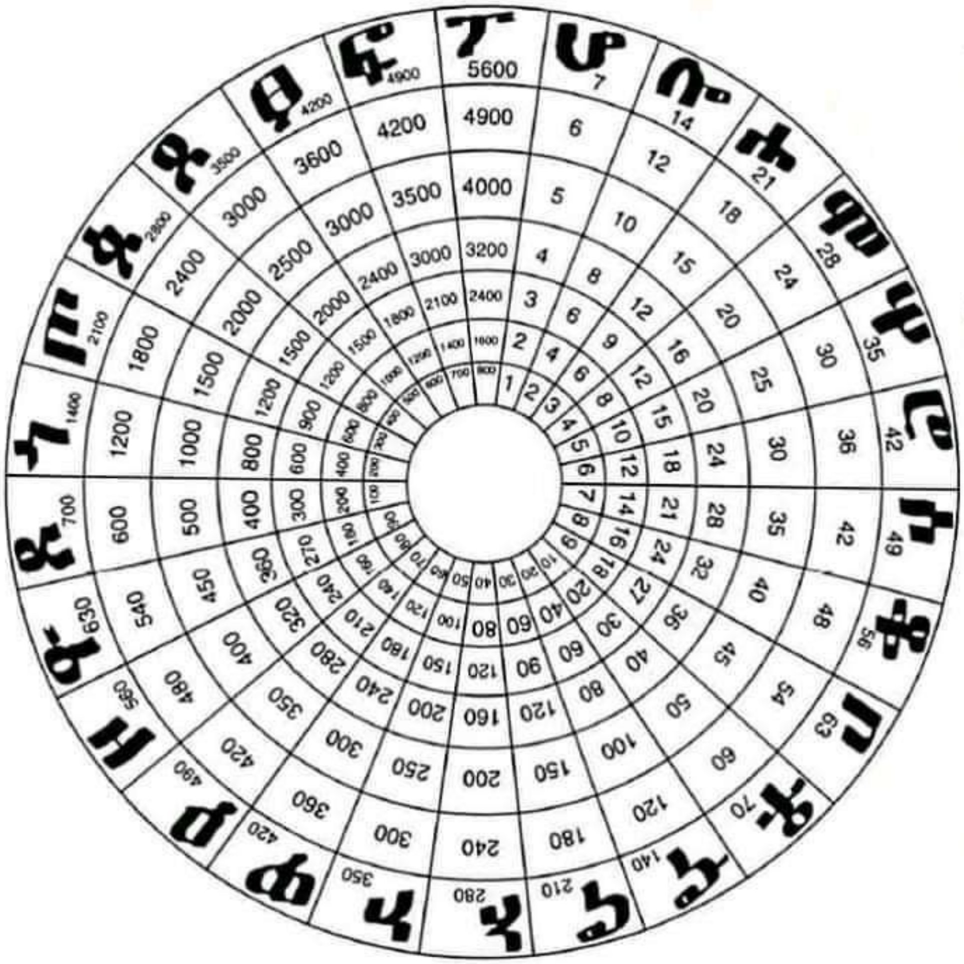

ሀ.

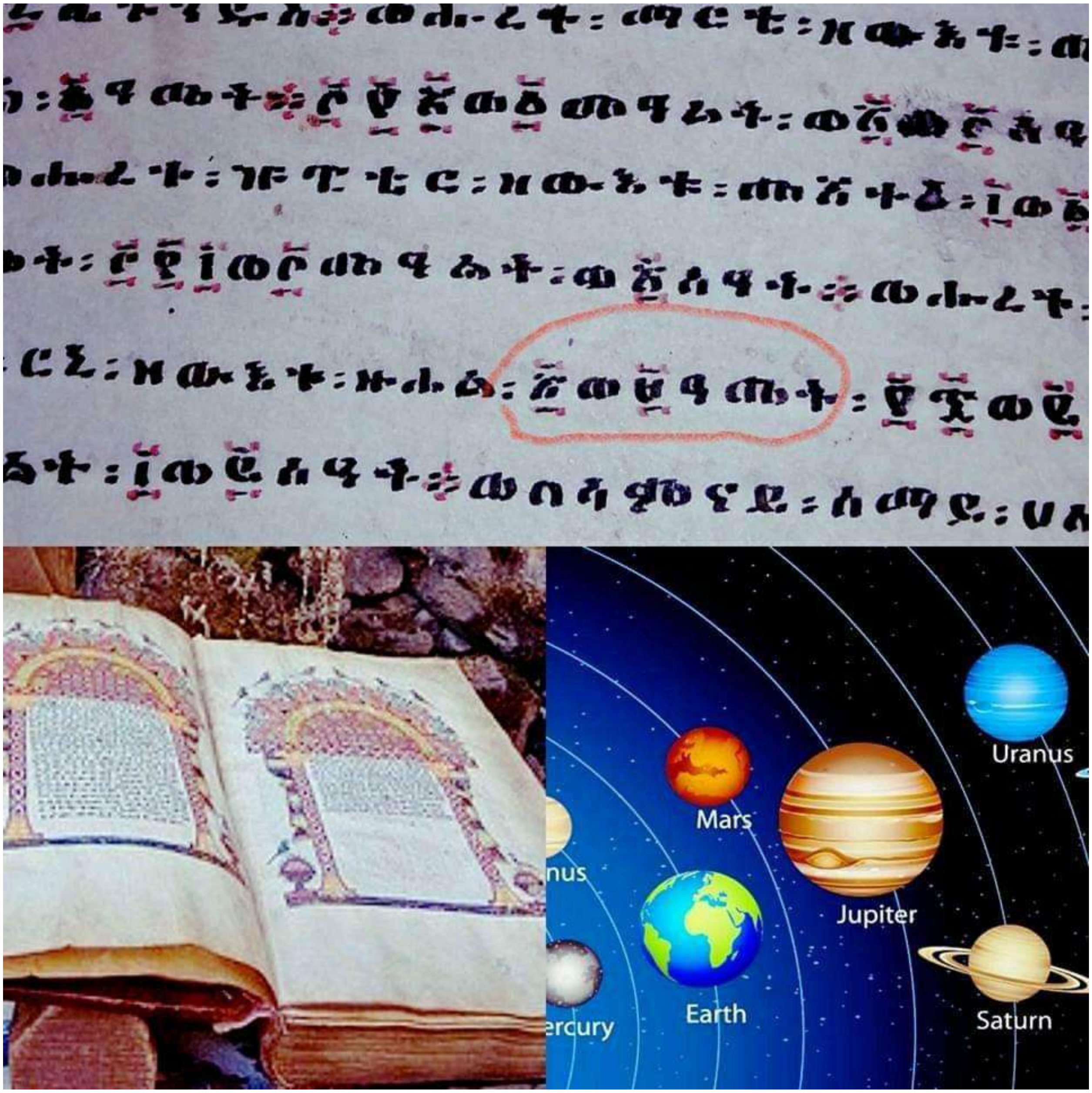

ለ.

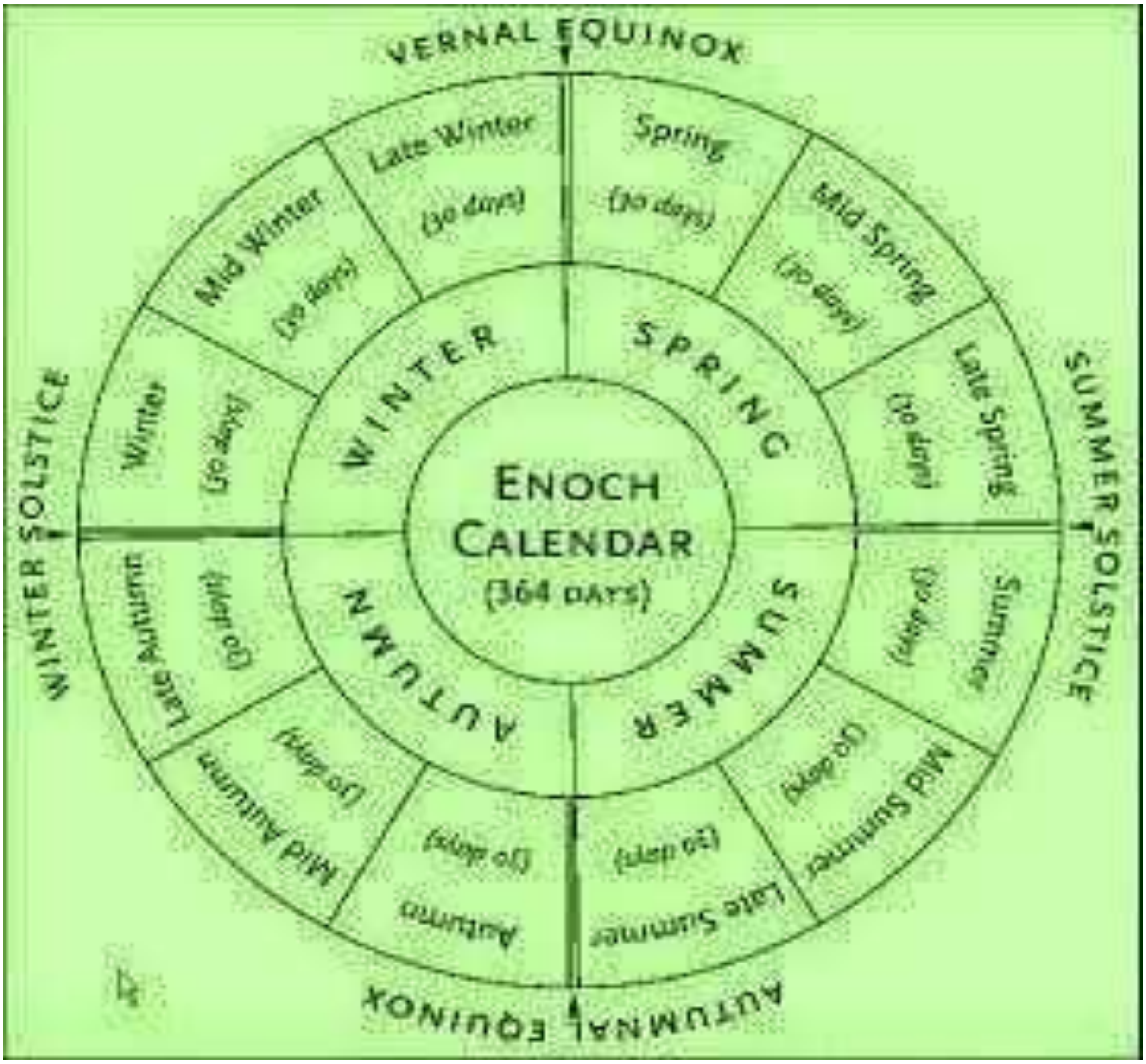

ሐ.

ምስል 67. ሀ፣ ለ እና ሐ የዞዲያክ የስነ-ክዋክብት ፈለክ ጥናቶች እና የካላንደር የጊዜ ቀመር

የሳባ ነገዶች ሠፍረውባቸው የነበሩ የሰሜን ግዛቶች

በዳዕማት ስርወ መንግስት ወቅት የሳባ ነገዶች በሰሜን ሰፍረውባቸው ከነበሩ እና ከሚታወቁ ስፍራዎች መሀከል ሳባ፣ የሃ፣ አክሱም፣ ሰናፌ፣ መጠራ፣ ሰራዬ፣ ቆሃሂቶ፣ ከስከስ፣ አዱሊስ፣ ምዕዋ፣ አካለ ጉዛይ፣ ዘይላ፣ ከረን ወዘተ… ይገኙበታል። እነዚህን ከላይ የተዘረዘሩትን ሳባዎች በሰሜን ሠፍረው የነበሩበትን ስፍራዎች በካርታ 31 ሀ፣ ለ፣ ሐ፣ መ እና ሠ ላይ መመልከት ይቻላል።

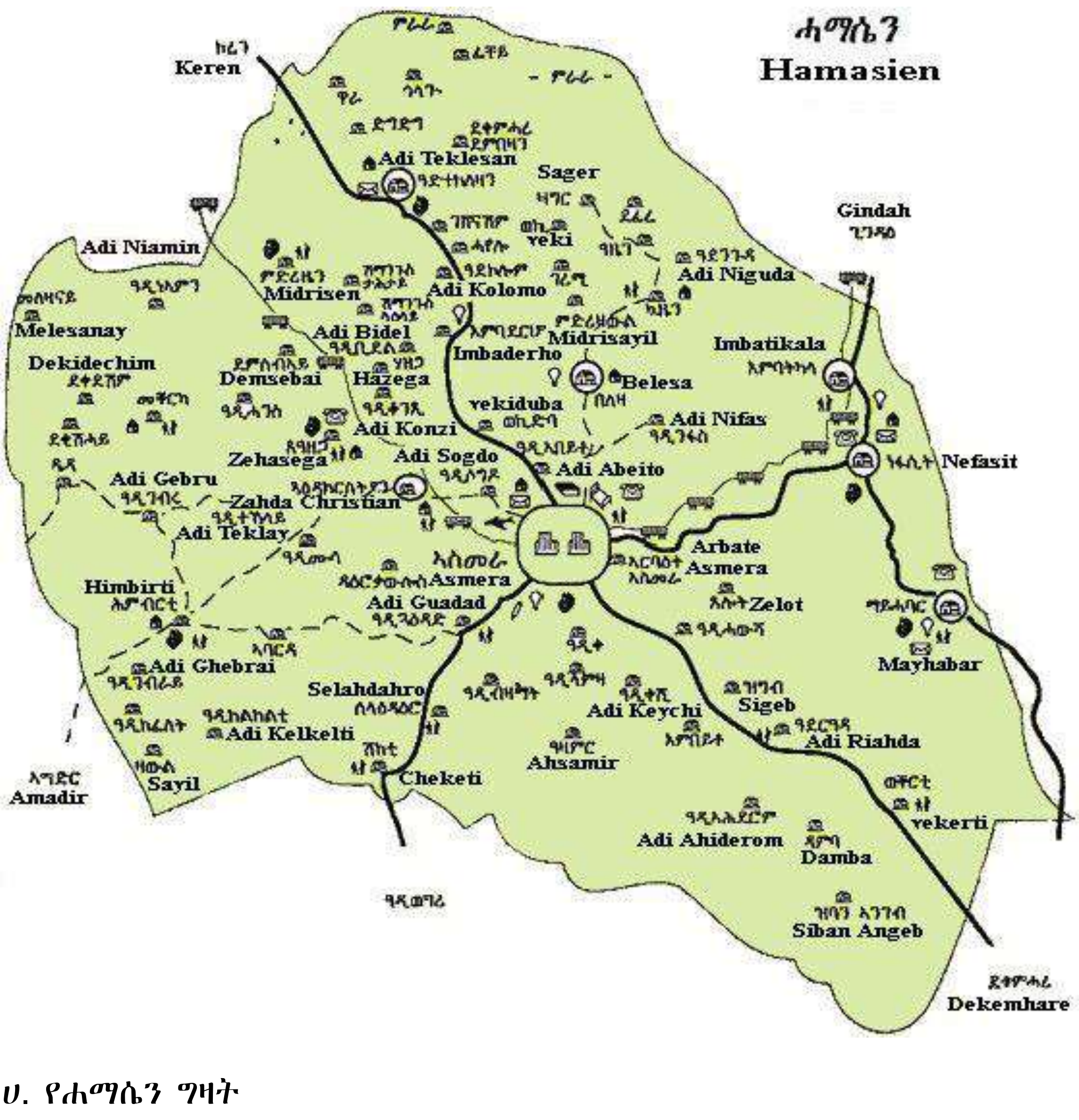

ሀ. የሐማሴን ግዛት

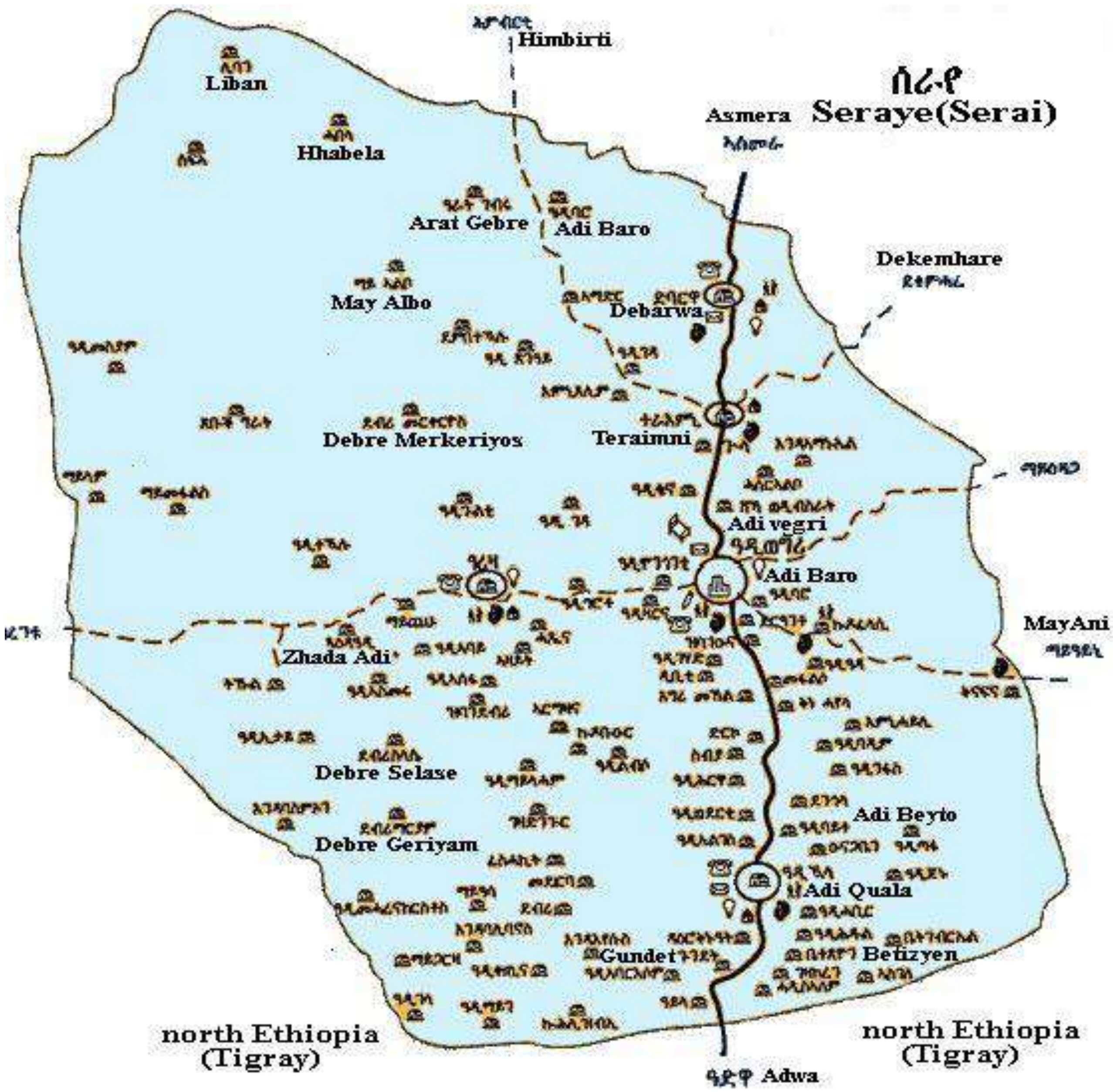
Himbirti
Liban
Hhabela
Asmera
Seraye(Serai)
Arat Gebre
Adi Baro
May Albo
Debarwa
Dekemhare
Debre Merkeriyos
Teraimni
Adi vegri
Adi Baro
MayAni
Zhada Adi
Debre Selase
Adi Beyto
Debre Geriyam
Adi Quala
Gundet
Betizyen
north Ethiopia
(Tigray)
north Ethiopia
(Tigray)
Adwa

ለ. የሰራዬ ግዛት

ሐ. የአካለ ጉዛይ ግዛት

Keren
Massawa
Arkiko
ASMARA
Nefasit
Zula
Adulis
Eritrea
Dekemhare
Saganeti
Areza
Adi Ugri
Adi Keyih
Cohaito
Senafe
Adi Kwala
Matara
Debra
Damo
Mereb
Enticho
Yeha
Tigray
Adigrat
Idaga
Adi Abun
Adwa
Axum

መ.

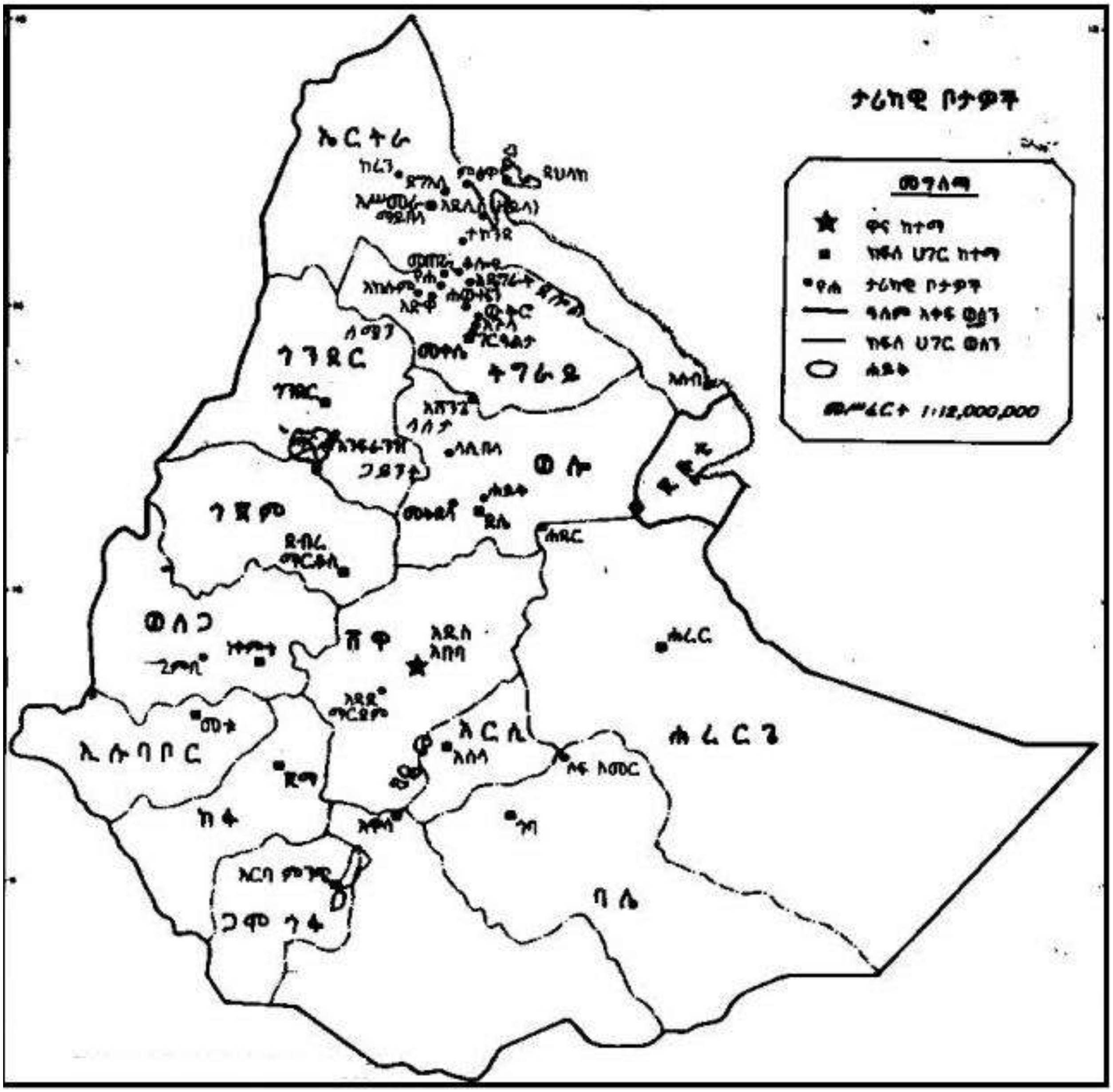

ሠ.

ካርታ 31. ሀ፣ ለ፣ ሐ፣ መ እና ሠ ሳባዎች በሰሜን ሰፍረውባቸው የነበሩ ስፍራዎች

የየሃ ከተማ

እንደሚታወቀው ወደ አቢሲኒያ ምድር የመጡት እስራኤሎች ከሳቢያኖቹ ጋር መዋለድ ጀምረው ነበር፡፡ በዚህም ወቅት የተወሰኑት ማለትም ከሳብያኖች ጋር ተዋልደው የአገው ነገዶች የተባሉት እና በባህርዳር እና በጎንደር ሲኖሩ የነበሩት ወደ አክሱም አቅንተው መኖር ጀምረው ነበር፡፡ በአጠቃላይ በአቢሲኒያ ምድር በነበሩ ነገዶች እንደ ሳብያኖች፣ ሐማሴኖች፣ ቤጃዎች፣ አገዎች እና የኤርትራ-አፋሮች ማለትም በሰሜኑ የኢትዮጵያ ግዛት በሆነው በኤርትራ-አፋር (አፋር ደናክል) ይኖሩ የነበሩ ፋጦች የመሳሰሉት የህገ ኦሪቱ ትምህርት እየተስፋፋ እና የኦሪት መስዋት እየሠዉ በህገ ኦሪት መኖር ባህላቸው አርገውት ነበር፡፡ ከዛ በፊት ግን ግማሹ በህገ ልቡና እና የተወሰኑት ደግሞ በጣኦት አምልኮ ነበር የሚኖሩት፡፡

እነዚህ ሳብየውያኖችም በወቅቱ በነበረው ዕድገት በተለያዩ ስፍራዎች ላይ ቤተ መቅደሶችንም ሲያንፁ ነበር፡፡ ለዚህም ማሳያ የሚሆነው አንዱ በየሃ ከተማ የታነፀው የየሃ ቤተ መቅደስ ሲሆን በኋላም ከጎኑ የአቡነ አፍጼ ገዳም ሊሠራበት ችሏል፡፡ በዚህ ወቅት ህገ ኦሪት ገብቶ ስለነበር ሲሰዉ የነበሩትን ላሞች የሚያሳይ ቅርጽ ተገኝቷል፡፡ በአቡነ አፍጼ ገዳም ውስጥ የየሃን ቤተ መቅደስ የገነቡት በ(በ500 ቅ.ል.ክ.) ገደማ አካባቢ ነው፡፡ በዚሁ የዳዕማት ስርወ መንግስት ወቅት የኦሪቱ ህግ እስኪስፋፋ ድረስ አልማቅ የተባለው የጨረቃ ጣኦት እና አሽታር የተባለ የክዋክብት እና የፀሐይ ጣኦት ይመለክ እንደነበር በየሃ ቤተ መቅደስ ጊቢ ውስጥ ያሉ ሐውልቶች ላይ ፅሑፍ እና የዕጣን ማጨሻ ላይ ያሉ ምልክቶች ያሳያሉ፡፡ ክቡ አሽታር የተባለውን የክዋክብት እና የፀሐይ ጣኦት ሲያመለክት ግምሽ ዲስኩ ደግሞ አልማቅ የተባለውን የጨረቃ ጣኦት ያመለክታል፡፡ ይሁን እንጂ በአካባቢውም በህገ ልቦና የሚኖሩም ነበሩ፡፡ ነገር ግን በኋላ ላይ የንግስት አዜብ እና የእስራኤላውያኖቹ የኦሪት ህግ ሊመለክበት ችሏል፡፡ ይህም በየሃ ቤተ መቅደስ ውስጥ የተገኘው የኦሪት መስዋት የከብቶች ቅርፅ አንዱ ማሳያ ነው፡፡ ይህ ቤተ መቅደስ በቅድመ የአክሱም ስርወ መንግስት ጊዜም ሲያገለግል ነበር፡፡ ስለሆነም የየሃ ቤተ መቅደስ የጣኦትም የኦሪትም አምልኮ ሲከናወንበት ነበር ማለት ነው፡፡ የየሃን ቤተ መቅደስ፣ በቤተ መቅደሱ ጊቢ ውስጥ የተገኙ ሐውልቶች፣ በኦሪት ህግ መስዋት ሆነው የነበሩ የሚያሳይ የከብቶች ቅርፅ እንዲሁም የዕጣን ማጨሻ በምስል 68 ሀ፣ ለ፣ ሐ፣ እና መ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ሀ.

ለ.

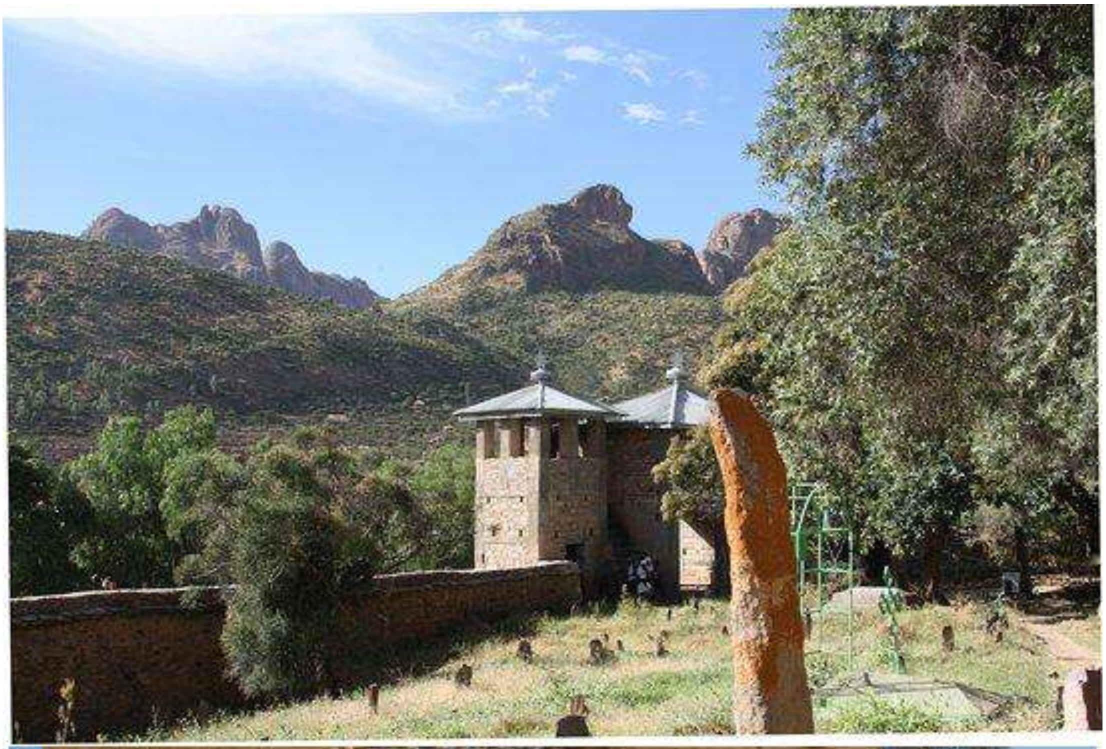

,

ሐ.

መ.

ምስል 68. ሀ፣ ለ፣ ሐ፣ እና መ የየሃ ቤተ መቅደስ፣ በየሃ ቤተመቅደስ ጊቢ ውስጥ የተተከሉ ሐውልቶች፣ በኦሪት ስርዓት ሲሰዉ የነበሩት የከብቶች ቅርፅ እና የዕጣን ማጨሻ

በዚህ ጊዜ ሳባዊያኖቹ ከአለት በመጥረብ የመቃብር ስፍራ ያዘጋጁ ነበር፡፡ ለዚህም ማሳያ በየሃ ውስጥ በአርኪኦሎጂ ምርምር የተገኙት ሁለት የሴት የመቃብር ሐውልቶች ብቁ መረጃዎች ናቸው፡፡ ከአለት ተጠርበው የተዘጋጁትን የነዚህን የሁለት ሴቶች የመቃብር ሐውልት በምስል 69 ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ሀ.

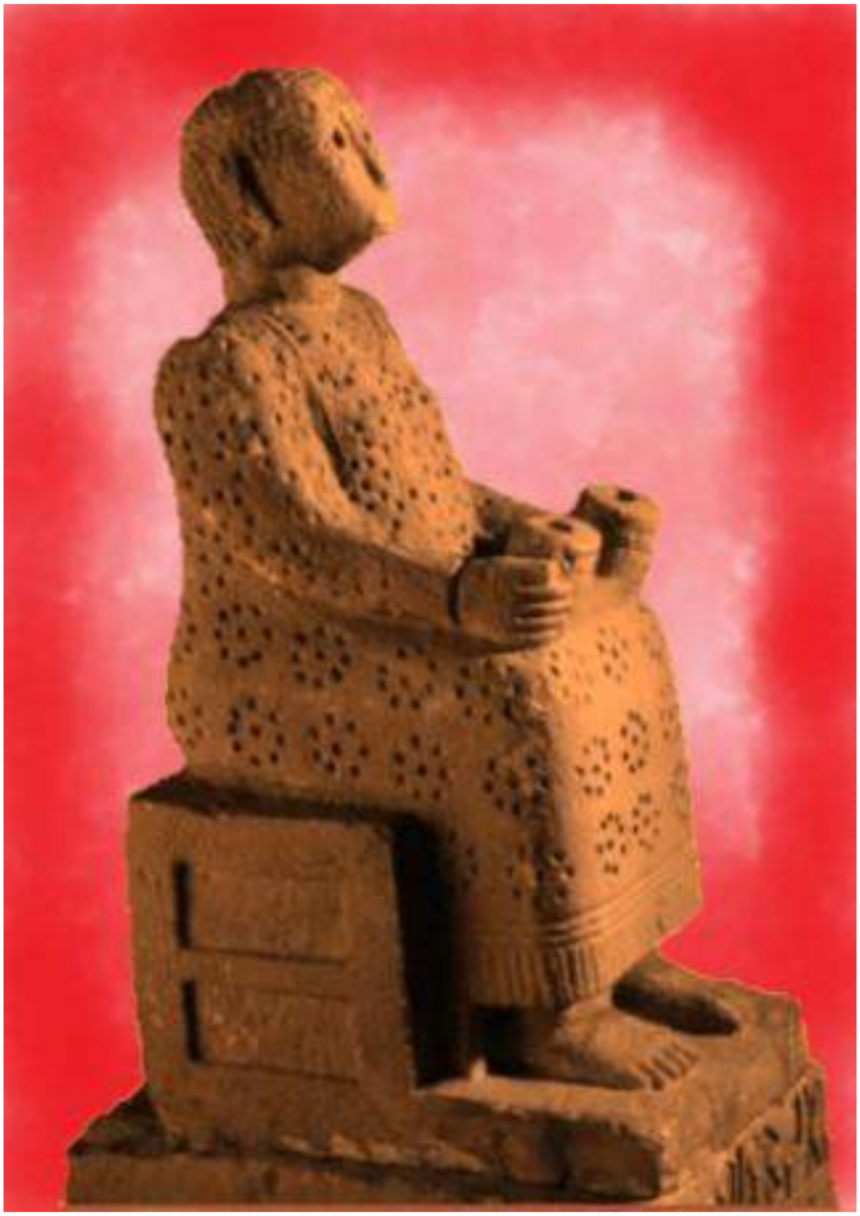

ለ.

ምስል 69. ሀ እና ለ በየሃ የተገኙ ሁለት የሴት የመቃብር ሐውልቶች

የመጠራ ከተማ

አሁንም ከዚሁ ከዳዕማት ስርወ መንግስት ሳንወጣ በደቡብ ኤርትራ አካባቢ ከሚገኙ ከተሞች አንዱ መጠራ ነው፡፡ መጠራ በአካለ ጉዛይ ከሰናፌ ከተማ 1 ኪሎ ሜትር በስተደቡብ የሚገኝ ከተማ ነው፡፡ በፊት የአካባቢው ሕዝብ የመጠራን ከተማ ባለው ከለው ብሎ ይጠሩት ነበር፡፡ በዚህም የአርኪኦሎጂ ሥፍራ የተለያዩ የደንጋይ ላይ ፅሑፎች፣ የስነ-ሕንፃ ፍርስራሾች፣ የፈራረሱ የመኖሪያ ቤቶች፣ የፈራረሱ የሸክላ ስራዎች፣ መገበያያ ሳንቲሞች ወዘተ… ሊገኙ ችለዋል፡፡ በዚህም የአርኪኦሎጂ ምርምር ከተማው ከ900 BCE (ቅ.ል.ክ.) — 100 BCE (ቅ.ል.ክ.) ባለው ጊዜ ከአክሱም እስከ አዱሊስ ባለው የንግድ መስመር ከፍተኛ ግልጋሎት ሲሰጥ እንደነበር ታውቋል፡፡

ይህም የሚያሳየው በተለይ በዳዕማት ሥረወ መንግስት ጊዜ ግልጋሎት ይሰጥ እነደነበር ነው፡፡ እነዚህ ግኝቶች በወቅቱ የነበረውን የስነ-ሕንፃ እና የቁስ አካል ባህል ያሳያል፡፡ ከዚህ በተጨማሪ በዚሁ በመጠራ ሰማያዊ ቅብ ያላቸው የህንድ ውቂያኖስ የሸክላ ስራዎች፣ የሜዲትራኒያን ስሪት የሆነ ገንቦ (አምፎራኤ)፣ የክርስቲያን መስቀሎች፣ የሄልሲክ ስሪት ያለቸው የነሐስ ላምባ (ኩራዝ) ወዘተ… ተገኝተዋል፡፡ በአስመራ ፕላቶማ ሥፍራ ባለው የኦና ሃሸል የአርኪኦሎጂ ሥፍራ የተገኘው ግኝት ከዚህ ከመጠራ ካለው ጋር ተመሳሳይነት አለው፡፡ ይህ በአስመራ የሚገኘው የኦና ሃሸል አርኪኦሎጂ ሥፍራ ከ800 BCE (ቅ.ል.ክ.) — 400 BC (ዓ.ም.) ባለው ጊዜ የነበረ ሥፍራ ሲሆን በዳዕማት እና በአክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ በከተማነት ሲያገለግል እንደነበር ያመላክታል፡፡ ሌላው በዚሁ በመጠራ የተገኘው የሐውልት ላይ ፅሑፍ መሠረት በደቡብ አረቢያው ሲመለክ የነበረው ዳትባዳን የተባለ የክዋክብት አምላክ በዚህም ሥፍራ ባሉት ዘንድ ይመለክ እንደነበር ለማወቅ ተችሏል፡፡ ሌሎቹ ሁለት የደንጋይ ላይ ፅሑፎች ደግሞ አሽታር የተባለ የኮከብ እና አልማቃህ የተባለ የጨረቃ ጣኦት ይመለክ እንደነበር ያመላክታል፡፡ ይህም በደቡባዊው የቀይ ባሕር ግዛት ባለው ሁሉ ሲገለገሉበት ነበር፡፡ ከዚህ በተጨማሪ ከ700 BCE (ቅ.ል.ክ.) — 500 BC (ዓ.ም.) ባለው ጊዜ ውስጥ የነበሩ አራት ማዕዘን ያለው የቤተ ክርስቲያን ስነ-ሕንፃ እንዲሁም የተለያዩ የደንጋይ መቃብሮች ተገኝተዋል፡፡ በመጠራ ውስጥ የተገኘውን የፈራረሰ የባላባት መኖሪያ ቤት፣ የፈራረሰ የግለሠብ መኖሪያ ቤት፣ የሐውልት ላይ ፅሑፍ፣ ገንቦ (አምፎራኤ) እና ከነሐስ የተሠራ በዘይት የሚሠራ ላምባ (ኩራዝ) በምስል 70 ሀ ለ፣ ሐ እና መ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ሀ.

ለ.

ሐ.

መ.

ሠ.

ምስል 70 ሀ፣ ለ፣ እና ሐ በመጠራ ውስጥ የተገኙ የፈራረሰ የባላባት መኖሪያ ቤት፣ የፈራረሰ የግለሠብ መኖሪያ ቤት፣ የሐውልት ላይ ፅሑፍ፣ገንቦ (አምፎራኤ) እና ከነሐስ የተሠራ በዘይት የሚሠራ ላምባ (ኩራዝ)

ሌላው የሚታወቀው በመጀመሪያዎቹ ከ900 BCE (ቅ.ል.ክ.) — 100 BCE (ቅ.ል.ክ.) ባለው ጊዜ በመጠራ ውስጥ በጓል ሲም (Gual Saim) ኮረብታ ላይ በአጋዝ የተተከለው ሐውልት ነው፡፡ አጋዝ ለተከታዮቹ ወራሾች አዋንና ፀበለንን በጦር አሸንፈው በመጡ ጊዜ ለነሱ መታሰቢያ እንዲሆን ያቆመው ሐውልት ነው፡፡ ይህንን ደግሞ በሐውልቱ ላይ በቀደምት እና ባለሠለጠነው የግዕዝ ቋንቋ (እስራኤላውያኖቹ በዚሁ በዳዕማት ሥርወ መንግስት ይዘውት በመጡት ቋንቋ አማካይነት) በአራት መሥመር ተፅፎ ይገኛል፡፡ ሐውልቱ የ5.5 ሜትር ከፍታ አለው፡፡ ከዚህ በተጨማሪ ሐውልቱ ላይ የጨረቃ እና የፀሐይ ምልክት ያለ ሲሆን ይህም በወቅቱ አልማቃህ የተባለ የጨረቃ ጣኦት እና አሽታር የተባለ የፀሐይ ጣኦት ይመለክ እንደነበረ ያሳያል፡፡ አጋዝ ይህን ምልክት በሐውልቱ ላይ እንዲኖር ያደረገው ተከታዮቹ በሞሶፖቶሚያ ሲመለክ የነበረውን የኡቱን ወይም የሻማሽን የፀሐይ አምላክ (ኢናና) (አሽታር) እንዲያስቡ ለማድረግ ነው፡፡ በኋላ ግን ሐውልቱ በኢትዮ-ኤርትራ ጦርነት ጊዜ ጉዳት ደርሶበት የነበረ ሲሆን በድጋሚ ሊተከል ችሏል፡፡ በመጠራ ውስጥ በጓል ሲም ኮረብታ ላይ የተተከለውን ሐውልት በምስል 71 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 71. የመጠራ ሐውልት

የከስከስ ከተማ

ከ1000 ቅ.ል.ክ (BCE). — 250 ቅ.ል.ክ. (BCE) ወይም ከዳዕማት ሥረወ መንግስት እስከ የአክሱም ስርወ መንግስት መሸጋገሪያ ድረስ ባለው ጊዜ የተወሰኑ ሳብያኖች በመካከለኛው የከፍታ ሥፍራ ላይ ከትመውበት የነበረው አንዱ ከስከስ ነው፡፡ ይህ ከተማ ሌላኛው የአርኪኦሎጂ ስፍራ ሲሆን በ2000 ሜትር ከፍታ ከአምባ ታሪካ 2 ኪሎ ሜትር በስተሰሜን እንዲሁም ከመጠራ 8 ኪሎ ሜትር በስተሰሜን ላይ ይገኛል፡፡ ይህም ከመካከለኛው የከፍታ ቦታ ተነስቶ በቀይ ባሕር ጠረፍ ላይ ወደሚገኘው የዙላ የባህር ሰላጤ በሚወርደው የኮማይሌ ጎርጅ መነሻ አቅራቢያ ነው፡፡

ከስከስ ውሥጥ ወደ 10 የሚጠጉ የአርኪኦሎጂ ስፍራዎች ሲኖሩ ከነዚህ ውስጥ ሁለቱ 6 ሐውልቶች ሲኖሩት በሌሎቹ የስነ-ሕንፃ ግንቦች፣ በእጅ የተሰሩ ጥንታዊ መገልገያ መሣሪያዎች፣ በሸክላ ጡብ የተሠሩ ስነ-ሕንፃዎች እና የእርከን ስራዎች ይገኙበታል፡፡ ይህም በቆሃሂቶ እና በመጠራ መሀከል ሆኖ ከ900-100 ቅ.ል.ክ. (BCE) ባለው ጊዜ ለከታማ ዕድገት ጉልህ ሚና ተጫውቷል፡፡ ሌላው በውስጡ የተገኙት ሐውልቶች፣ የአፈር ቁልል ጋራዎች፣ የሐውልት ላይ ፅሑፎች፣ የሸክላ ስራዎች እና ከአለት የተሠሩ የእጅ መሳሪያዎች ከተማው ጥንታዊ አሠፋፈር ያለው እና የተለያዩ ባሕላዊ ክንዋኔዎች ሲካሄዱበት እንደነበር ያሳያል፡፡ የከስከስ አርኪኦሎጂ ምርምር ግኝቶች በዚሁ ግዛት እና ዙሪያው ባለው አካባቢ የደቡብ አረቢያኖችን የባሕል እና የአገዛዝ ተፅዕኖን ያመላክታሉ፡፡ በከስከስ የአርኪኦሎጂ ስፍራ በሕውልት ላይ ባልሠለጠነው የሳባ ፊደል ተፅፎ የተገኘውን በምስል 72 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 72. በከስከስ የአርኪኦሎጂ ስፍራ በደቡብ አረቢያ ባልሠለጠነው የሳባ ፊደል የተፃፈ የሐውልት ላይ ፅሑፍ

የቆሀሂቶ ከተማ

የቆሀሂቶ ከተማ ከመጠራ በስተሰሜ በኩል ከባህር ጠለል በላይ በ2500 ሜትር ከፍታ እንዲሁም በታላቁ ስምጥ ሸለቆ አጠገብ በከፍተኛ እና ዝርግ በሆነ ሥፍራ የሚገኝ ከተማ ነው፡፡ ከቆሃሂቶ ከተማ በስተ ምስራቅ በኩል የአዱሊስ ከተማ ይገኛል፡፡

በቆሃሂቶ ከተማ በቅርብ የሚገኘው የደንጋይ ላይ ስነ-ጥበብ ከተማዋ ከ500መ ቅ.ል.ክ. (BCE) ጀምሮ እስከ 600 ቅ.ል.ክ. (BCE) ድረስ በጥንታዊነት ስታገለግል እንደነበረች ያመላክታል፡፡ ሌላው በከተማዋ አቅራቢያ በአካባቢው ታወቂው የሆነ እምባ ሶሪያ የተባለው ተራራ ይገኛል፡፡ በስፍራው ውስጥ የአዲ አሉቲ (Adi Alauti) የአለት ላይ ስነ-ጥበብም ይገኛል፡፡ ይህን የአዲ አሉቲ የአለት ላይ ስነ-ጥበብ በምስል 73 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 73. በቆሀሂቶ የሚገኘው የአለት ላይ ስነ-ጥበብ

እንደሚታወቀው የቆሀይቶ ከተማ በግሪክ-ሮማ ዶክመንት በ100 ቅ.ል.ክ. መጨረሻዎቹ አካባቢ “ፐሪፐለስ ኦፍ ዘ ኤርትሪያን ሲ” (Periplus of the Erythraean Sea) በሚለው ላይ እንደተፀፈው ኮሎኤ (Koloe) በመባል ይታወቅ ነበር፡፡ ይህም ከተማ ከአዱሊስ እስከ አክሱም ባለው የንግድ መስመር ማረፊያ በመሆንም ያገለግል ነበር፡፡

ከተማዋ ጥንታዊት እንደመሆኗ በውስጧ የክርስቲያኖች የሆነ ማሪያም ዋቂኖ የተባለ ቤተ መቅደስ እንዲሁም የሳህራ ግድብ ይገኝ ነበር፡፡ ይሁን እንጅ ይህ የማሪያም ዋቂኖ የክርስቲያኖች ቤተ መቅደስ በአርኪኦሎጂ ምርምር ሲገኝ ፈራርሶ ነው የተገኘው፡፡ ከዚህ በተጨማሪ በከተማዋ ውስጥ ሲኖሩ የነበሩ ነገዶች ከአለት የተጠረቡ የመቃብር ስፍራዎችን ይጠቀሙ ነበር፡፡ እነዚህ ሁሉ በአርኪኦሎጂ ምርምር የተገኙ ናቸው፡፡

የማርያም ዋቂኖ የክርስቲያኖች ቤተ መቅደስ እና በከፍተኛው ዝርግ ስፍራ ላይ የሚገኘውን ከአለት የተጠረበ የመቃብር ሥፍራ መግቢያ በር በምስል 74 ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ሀ.

ለ.

ምስል 74. ሀ እና ለ የማርያም ዋቂኖ የክርስቲያኖች ቤተ መቅደስ እና በክፍተኛው ዝርግ ስፍራ ላይ ከአለት ተጠርቦ የተሰራ የመቃብር ስፍራ መግቢያ በር

የተወሰኑት ሳብያኖች እና እስራኤላውያኖች ደግሞ ከላይ ከተዘረዘሩት ከተሞች ወደ ታች ማለትም ከከተሞቹ በስተደቡብ አቅጣጫ በመንቀሳቀስ በአማራ ሳይንት (ቦረና-ደብረ ሲና)፣ በአንጎት (ሀይቅ እስቲፋኖስ)፣ ኮምቦልቻ እና ዙሪያው ባሉ ከተሞች ወዘተ… ሊሠፍሩ ችለዋል፡፡ የተወሰኑት ደግሞ ወደ መሀል የአቢሲኒያ ምድር በማቅናት በሸዋ፣ በመንዝ፣ በገንዝ፣ በወጅ፣ በፈጠጋር፣ በወረብ፣ በደዋሮ፣ በባሊ፣ በይፋት፣ በግራሪያ፣ በባደቄ፣ በበራራ፣ በመናገሻ አምባ ነገስት ማርያም፣ በዳሞት፣ በጋፋት፣ በበጥረ አሞራ ወዘተ… ባሉ ሥፍራዎች ሊሠፍሩ ችለዋል፡፡

የአምሃራ ሳይንት/ የቦረና-ደብረ ሲና / ከተማ

ከላይ በሳባ ታሪክ ላይ ለማየት እንደቻልነው ከእስራኤል ወደ አቢሲኒያ ምድር ከመጡት ከ12ቱ ነገደ እስራኤላውያን የሴም ነገዶች የተመለመሉ በአማካይ ከእያንዳንዳቸው 1000 በጥቅሉ 12000 እስራኤላውያን (3000 ሌዋውያን ካህናት፣ 3000 ጠበብተ ኪራም፣ 3000 በኩረ እስራኤላውያን እና 3000 የእስራኤል ፈረሰኞች) እና 318 ሌዋውያን የሴም ነገዶች ውስጥ ወደ 2500 የሚሆኑት እስራኤላውያን የሴም ነገዶች፣ ሊቀ ካህኑ አዛሪያስ፣ የተወሰኑ የሳባ ነገዶች፣ የዳዊት ታላቁ ልጅ ሳዶቅ እና አሚናዳብ በጋራ በመሆን ወደ ወሎ በማቅናት አሁን አምሃራ ሣይንት ተብሎ በሚጠራው ሥፍራ ሊሠፍሩ ችለዋል፡፡ እዚህ ጋር የመጡት በአብዛኛው ጊዜ እንደ ሙያቸው ነበር በስራ ላይ የሚመደቡት፡፡ ፈረሰኞች በማስተዳደር ሲመደቡ ሌዋውያን ካህናት፣ ጠበብተ ኪራም እና በኩረ እስራኤላውያን ደግሞ የሚገለገሉበትን መሣሪያዎች እንዲያመርቱ እንዲሁም ምኩራብ ኦሪትን እንዲያዘጋጁ እና እንዲያገለግሉ ይመደቡ ነበር፡፡ ይህንንም ሥፍራ መጀመሪያ በዚሁ በኦሪቱ ዘመን ቤተ መራ ብለው የሠየሙት ሲሆን በኋላ ግን በአክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ የግዕዙ ቋንቋ የሳባውን ፊደል እንደያዘ ሲስፋፋ ቅኔውም ከዚሁ ሥፍራ መንጭቶ በሰሜኑም ሆነ በመካከለኛው የአቢሲኒያ ግዛት ሠፍረው በነበሩ የሳባ ነገዶች እና በሰሜንም ሠፍረው በነበሩ የሌሎች ነገዶች እየጎለበተ ሲሄድ እንዲሁም የአምሃርኛው ቋንቋ ከግዕዙ ቋንቋ እና ከሳባው ፊደል ተመሥርቶ በነዚህ ሥፍራዎች መነገር ሲጀምር አምሓራ ሳይንት ወይም ቤተ አምሓራ ብለው ሊሰይሙት ችለዋል፡፡ እዚህ ጋር ግን መገንዘብ የሚኖርብን የአማርኛው ቋንቋ የተመሠረተው እዚህ ሥፍራ በመሆኑ እንጂ አማርኛን በዋናነት የተቀበሉት በየትኛውም የአቢሲኒያ ሥፍራ ላይ የሚገኙ በሰሜኑም ሆነ በመካከለኛው የአቢሲኒያ ግዛት ሠፍረው የነበሩት የሳባ ነገዶች በአጠቃላይ የአምሓራ ሳባ ነገዶች ተብለው ሊጠሩ ችለዋል፡፡

በዚህም አውራጃ ወስጥ በተራራማው ሰንሰለት ላይ የርዕሰ አድባራት ወገዳማት የተድባበ ማርያም ቤተ ክርስቲያንን የገነቡ ሲሆን እዚህም ቤ/ክርስቲያን የኦሪትን መስዋት እየሰዉ ህገ ኦሪትን እያስፋፉ ይኖሩ ነበር፡፡ ይህም የኦሪት ስርዓት እስከ አክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ በተለይም እስከ አብርሃ አፅብሃ ወይም ኢዛናና ሳይዝና ድረስ (የክርስትናው ዕምነት እስከተስፋፋ ድረስ ባሉት ጊዜያት) ቀጥሎ ነበር፡፡ ነገርግን በአክሱም ስርወ መንግስት ወቅት ክርስትና ሲስፋፋ ሊቆም ችሏል፡፡

ተድባብ የሚለው ቃል ከግዕዙ የተወሰደ ሲሆን ትርጉሙም ድጋፍ፣ ጫፍ መዛነቢያ፣ ታላቅ ጥላ ማለት ነው፡፡ እስራኤላዊው ሊቀ ካህኑ አዛርያስ የመጀመሪያው የተድባበ ማርያም ሊቀ ካህን ነው፡፡ እሱም የቤተ ክርስቲያን ውስጥ ያሉትን አገልግሎት ሲመራ መስፍኑ የዳዊት ታላቁ ልጅ ሳዶቅ ደግሞ የኃላፊነቱን ስራ ያከናውን ነበር፡፡ ርዕሰ አድባራት ወገዳማት ተድባበ ማርያም ፅዮን ያለችበትን ስፍራ ገሊላ፣ አውራጃውን ደግሞ ደብረ ሲና ብለው ሲሰይሙ በዙሪያዋ

ያሉትን ደግሞ በመጡበትን በእስራኤል ሀገር ምሳሌ ደብረ ዘይት፣ ኬብሮን፣ እያሪኮ፣ ፍልስጤም፣ ሎዛ፣ ጋዛ፣ ኮሬብ፣ ደብረ ታቦር፣ አርሞኒየም እና ኢየሩሳሌም ብለው ሰይመዋቸዋል። እስከ አሁን ድረስም ኢነዚህ ስፍራዎች በነዚሁ ስሞች እንደተጠሩ አሉ። በዚህች ቤተ ክርስቲያን ዙሪያ ከሚገኙት ወደፊት በምናየው ታሪክ ላይ ደብረታቦር ላይ አፄ ይኩኖ አምላክ ቤተ መንግስቱን አሰርቶ ተቀምጦበት ነበር እንዲሁም ታላቁ ሊቅ ዮሐንስ ገብላዊ የቅኔ ሚስጥር ደርሶበታል። ሌላው በዙሪያው የሚገኘው የአባ ጊዮርጊስ ዘጋስጫ ገዳም የሆነው ደብረ ባህሪይ ነው። በተጨማሪም በዙሪያው ከሚገኙት ውስጥ አፄ በዕደ ማርያም የነገሰበት ደብረ ከላንቶ በኂላም አትሮንስ ማርያም የተባለቸው፣ የነ አፄ ዘርያቆብ ሥፍራ የነበረው መካነ ስላሴ፣ ደብረ ነጎድጓድ እና መቅደላ ይገኙበታል። አፄ ሱሲኒዮስ የአትሮንስ ማርያምን ታቦት ወስዶ አምሓራ ሳይንት ላይ ተክሎታል። አምሓራ ሣይንት በቅርብ ጊዜ ቦረና የሚል ሥያሜም አግኝቶ ነበር። ይህን ስያሜ አግኝቶ የነበረው ደግሞ በሸዋ ስርወ መንገስት ወቅት በግራኝ አህመድ ጦርነት ጊዜ ከነገሌ ቦረና የመጡት የተወሠኑት እዚሁ ቦታ ተቀምጠው ስለነበር እነዕርሱ ናቸው ስም ያወጡለት። ወደፊት በምናየው የሸዋ ታሪክ ላይ በዚሁ በግራኝ አህመድ ጦርነት ጊዜ እሱን ተከትለው የመጡት የጋላ ነገዶች በተለይ በዚሁ በወሎ ክፍለ ሃገር ሥር የሚገኙትን አብዛኛውን የከተሞች ስም ሊቀይሩት ችለዋል። ግራኝ አህመድ በጦር ተሸንፎ ከጥቃት ከተረፉት ስፍራዎች ውስጥ እነ ደብረ ከላንቶ (አትሮንስ ማርያም) እና አምሃራ ሳይንት(ደብረ ሲና) በዋናነት ይጠቀሳሉ። የነዚህም ስፍራ የጦር መሪዎች ግራኝ አህመድን እስከ በለሳ ድረስ በመዋጋት የሱን ንብረት ማርከውት ነበር።

በአሁን ሰዓት የካህኑ ሳዶቅ እና የአሚናዳብ አፅም የሚገኘው በዚሁ በተድባበ ማርያም ቤተ ክርስቲያን ሲሆን የሊቀ ካህኑ አዛርያስ ደግሞ በጣና ቂርቆስ ገዳም ይገኛል።

የአምሓራ ሳባ ነገዶች

በዚህም ወቅት ሳቢያኖች እየተስፋፉ መሄድ ጀምረው ነበር። የተወሰኑት የሳባ ነገዶች ወደ አንጎት ወይም ሀይቅ እስቲፋኖስ በመውረድ የአንጎት ግዛትን ሊመሰርቱ ችለዋል። በዚህም አቅራቢያ በሆነው በኮምቦልቻ ሥፍራ አካባቢም ይኖሩ እንደነበር የአርኪዎሎጂ ምርምር ያሳያል። ከዚህም የአርኪኦሎጂ ምርምር ኮምቦልቻ ምድር ላይ የተገኘው የገታ አንበሳ ግኝት አንዱ ማሳያ ነው። ይህ ምስል በአረቡ በየመን ሰንዓ ካለው የቅርስ ምስል ጋር ተመሳሳይነት እንዳለውና ፅሑፉም የሳባ ቋንቋ እንደሆነ ለማወቅ ተችሏል። የገታ አንበሳን ቅርስ በምስል 75 ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻልላ።

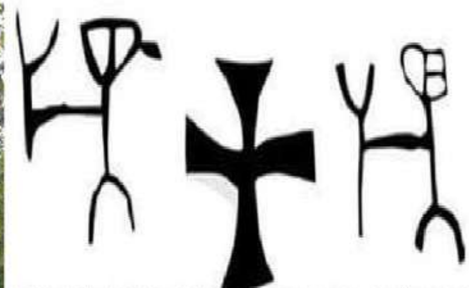

Le lion de Kombolcha : relevé des monogrammes de part et d'autre de la croix ; DAO Poissonnier/CFEE

ሀ. ኮምቦልቻ የሚገኘው የገታ አንበሳ ቅርስ

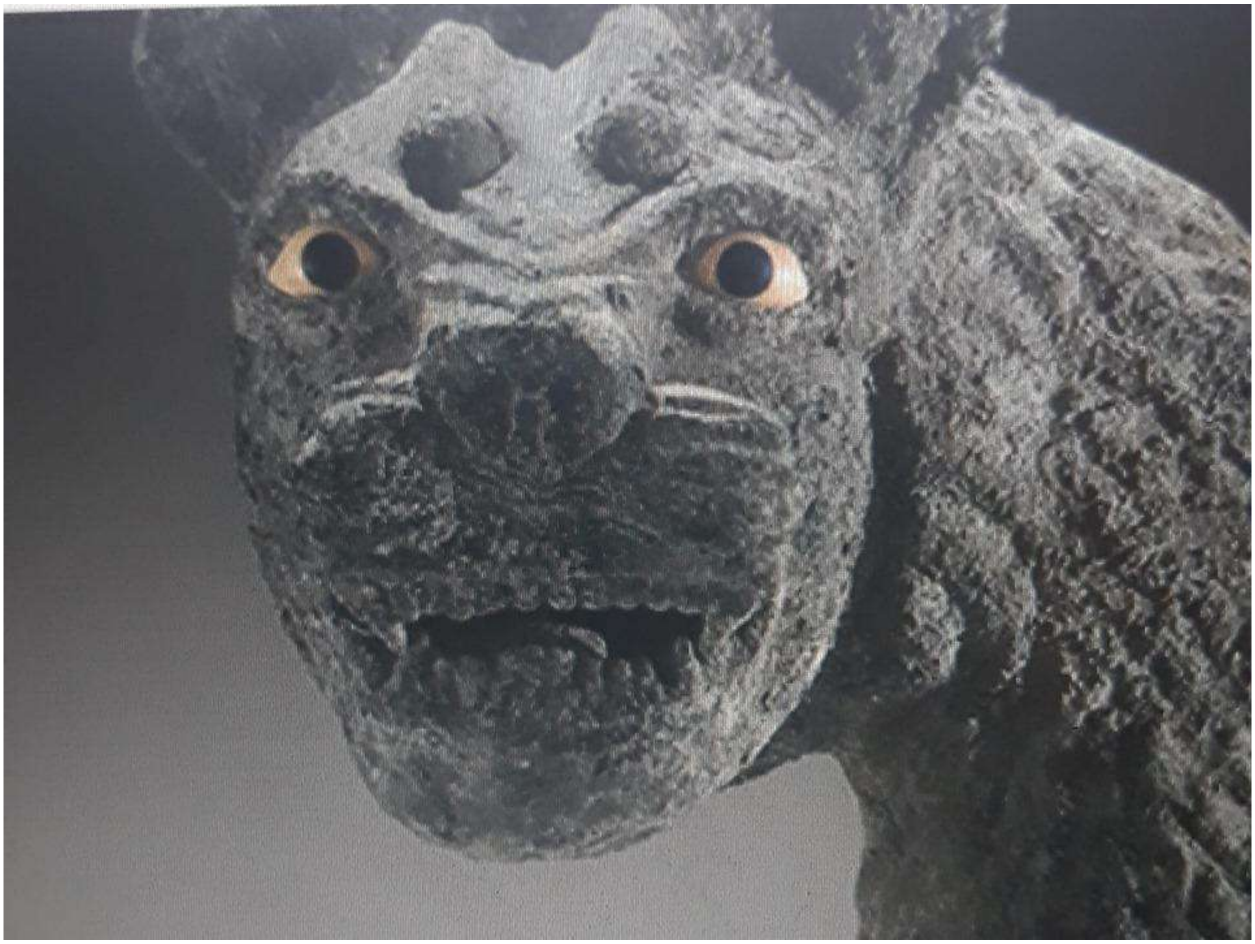

ለ.

ምስል 75. ሀ እና ለ ኮምቦልቻ የሚገኘው እና የመን ሰንዓ የሚገኘው የገታ አንበሳ ምስል

ከእስራኤል ከመጡት 12000 ነገደ እስራኤላውያን (3000 ሌዋውያን ካህናት፣ 3000 ጠበብተ ኪራም፣ 3000 በኩረ እስራኤላውያን እና 3000 የእስራኤል ፈረሰኞች) የሴም ነገዶች እና 318 ሌዋውያን የሴም ነገዶች ውስጥ ደግሞ ወደ 2500 የሚሆኑት እስራኤላያን፣ ሊቀ ካህኑ አዛርያስ፣ የደዊት ታላቁ ልጅ መስፍኑ ሳዶቅ ከተወሰኑት ሳብያዊያኖች ጋር በጋራ በመሆን አሁን አማራ ሳይንት ወደሚባለው ቦታ አቀኑ፡፡ እዝህ ጋር የመጡት በአብዛኛው ጊዜ እንደ ሙያቸው ነበር በስራ ላይ የሚመደቡት፡፡ ፈረሰኞች በማስተዳደር ሲመደቡ ሌዋውያን ካህናት፣ ጠበብተ ኪራም እና በኩረ እስራኤላውያኖች ደግሞ የሚገለገሉበትን መሣሪያዎች እንዲያመርቱ እንዲሁም ምኩራብ ኦሪትን እንዲያዘጋጁ እና እንዲያገለግሉ ይመደቡ ነበር፡፡ እዛም የኦሪትን መስዋት በዚሁ በአምሓራ ሳይንት በሚገኘው የተድባበ ማርያም ቤተ ክርስቲያን ያቀርቡ ነበር፡፡

ቅኔም መነገር የጀመረው እዚሁ በሚገኘው በተድባበ ማርያም ቤተ ክርስቲያን ላይ ነው፡፡ ወደ አቢሲኒያ ምድር የመጡት ሳብያውያኖች እና እስራኤላዊያኖች በመጀመሪያ የሳባን ከዛም የግዕዙን ቋንቋ እዛው በሳባ፣ በየሃ፣ በአክሱም፣ በሀይቅ እስቲፋኖስ (አንጎት)፣ በአምሓራ ሳይንት፣ በኮምቦልቻ፣ በሰናፌ፣ በመጠራ፣ በሰራዬ፣ በቆሃሂቶ፣ በከስከስ፣ በአዱሊስ፣ በምፅዋ ወዘተ… ባሉ ከተማዎች እንዲሁም በዙሪያው ባሉ ስፍራዎች መናገር ችለው ነበር፡፡ በኋላም የግዕዙ ቅኔ በአክሱም ስርወ መንግስት ወቅት ከአምሓራ ሳይንት በመነሳት በሌሎቹም ስፍራዎች መነገር ሲጀምር ከሳባው ይልቅ ግዕዙ በይበልጥ በነዚህ በተዘረዘሩት ስፍራዎች በሰፊው ሊነገር ችሏል፡፡ ከእስራኤላውያኖቹ ጋር ወደ አምሓራ ሳይንት የመጡት ሳብያኖች በኋላ በአክሱም ስርወ መንግስት ወቅት የአማርኛ ቋንቋን ከግዙ ቋንቋ እና ከሳባ ፊደል በመውሰድ ፈጠሩ፡፡ የአማርኛም ቋንቋ በመጀመሪያ በዚሁ በተድባበ ማርያም ዙሪያ፣ ቀድሞ ወደ አንጎት እና ኮምቦልቻ አካባቢ በመጡት የሳባ ነገዶች ቀጥሎም በሰሜን በሳባ፣ በየሃ፣ በአክሱም፣ በሰናፌ፣ በመጠራ፣ በሰራዬ፣ በቆሃሂቶ፣ በከስከስ፣ በአዱሊስ፣ በምፅዋ እንዲሁም ወደ ደቡብ አቅጣጫ በመንዝ በሸዋ እና አካባቢው (በሸዋ፣ በመንዝ፣ በገንዝ፣ በወጅ (ሻሽመኔ እና ዝዋይ አካባቢ)፣ በፈጠጋር፣ በወረብ፣ በደዋሮ፣ በባሊ፣ በይፋት፣ በግራሪያ፣ መናገሻ አምባ ነገስት ማርያም፣ አዲስ አለም) ሠፍረው በነበሩ ሳብያውያኖች ወዘተ… ባሉት አካባቢዎች በስፋት ሊነገር ችሎ ነበር፡፡ በነዚህም ባሉ ስፍራዎች የአማርኛውን ቋንቋ እንደመሠረታዊ ቋንቋቸው አድርገውት ይናገሩ የነበሩት የሳባ ነገዶች በሙሉ ከተወሰነ ጊዜ በኋላ የአምሓራ ሳባ ነገዶች ተብለው ይጠሩ ጀመር፡፡

እንግዲህ የአምሓራ ሳባ ነገድ የተባሉት ሳባዎች በሸዋ እና አካባቢው ከሠፈሩ በኋላ የአምሓርኛው ቋንቋ ከአምሓራ ሳይንት በመነሳት በሰሜኑም፣ በመካከለኛውም፣ በደቡቡም የአቢሲኒያ ግዛት በሁሉም ስፍራዎች መነገር ሲጀምር ነው፡፡ እንደሚታወቀው በዚሁ በዳዕማት ስርወ መንግስት ዘመን ውስጥ ከየሃ፣ ከሰራዬ፣ ከቆሃሂቶ፣ ከሰናፌ፣ ከመጠራ፣ ከመሃል ሣይነት (አምሃራ ሳይንት)፣ ከሃይቅ አስቲፋኖስ (አንጎት) እንዲሁም ከኮምቦልቻ እና አካባቢው ከነበሩት የተወሰኑ የሳባ ነገዶች ደግሞ ወደ ደቡብ አቅጣጫ በመፍለስ በሸዋ፣ በመንዝ፣ በገንዝ፣ በወጅ፣ በፈጠጋር፣ በወረብ፣ በደዋሮ፣ በባሊ፣ በይፋት፣ በግራሪያ፣ በባደቂ፣ በበራራ፣ መናገሻ አምባ ነገስት ማርያም፣ አዲስ አለም ወዘተ… ባሉት ሥፍራዎች ላይ ሊሠፍሩ ችለው ነበር፡፡ ስለሆነም የአምሓርኛው ቋንቋ መነገር ሲጀምር በነዚህ ስፍራዎች በሰፈሩት የሳባ ነገዶች ተቀባይነትን አግኝቶ በሁሉም የአቢሲኒያ ግዛት ውስጥ ያሉ አምኃርኛ ተናገሪ የሳባ ነገዶች የአምሓራ ሳባ ነገዶች ሊባሉ ቻሉ፡፡

ቋንቋው ግን አመች ስለነበር ከነዚህ ሥፍራዎች በመቀጠል በአገዎች እና በትግሬ ሳባውያኖች ቀጥሎም በቤጃዎች፣ በኤርትራ አስመራ አካባቢ ባለው የሐማሴን ሥፍራ ሠፍረው በነበሩት

የሐማሴን ነገዶች ወይም የኑቢያ ኩሾች፣ በጥንት ምድር አንዱ በሆነው በኤርትራ-አፋር (አፋር ደናክል) ጠረፋማ ቦታዎች ይኖሩ በነበሩ የፉጥ ነገዶች፣ በኤርትራ በከረን እና በሳሆ ይኖሩ በነበሩት የቢሌንና እና የሳሆ አገው ነገዶች፣ በትግራይ በሰሜን ምስራቅ በኢሮብ ይኖሩ በነበሩ የሳሆ አገው ነገዶች፣ የአሁኑ የአምሃራ እና የትግራይ አዋሳኝ ግዛት አካባቢ (ጣንቋ አበርገለ) ይኖሩ በነበሩ የቢሌን አገው ነገዶች መነገር ጀመረ። ከጊዜ በኋላ ደግሞ በተፈጠሩት የተለያዩ ቋንቋ ተናጋሪ ማህበረሠቦች ወይም ነገዶች እንደ አዊንጊ፣ ቅማንት፣ ታምታኛ፣ ጉራጌ፣ ዳሞት፣ ጋፋት፣ ሃረሪ፣ አርጎባ፣ ቤጃ፣ ኩናማ እና በሌሎችም ነገዶች ተቀባይነትን አገኘ። እስከ አሁን ያለንበት ጊዜ ድረስም የአማርኛ ቋንቋ የስራ ቋንቋ ሆኖ በሠፊው የኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ ይነገራል።

የተወሰኑት የአምሃራ ሳባዎች ደግሞ ከመሀል ሳይንት እና አንጎት (ሀይቅ እስቲፋኖስ) በመነሣት ወደ ጎዣም፣ ላስታ እና የጎንደር ምድር በማቅናት እዛው ሊሠፍሩ ችለዋል።

የትግሬ ሳባ ነገዶች

የትግሬ ማህበረሠቦች ወይም ነገዶች የተፈጠሩት ደግሞ እዛው አክሱም እና የሃ ከነበሩት የተወሰኑት የሳባ ነገዶች በመጀመሪያ የሳባን ከዛም እስራኤላውያኖቹ ይዘውት የመጡትን የግዕዙን ቋንቋ መናገር ከጀመሩ በኋላ በተመሣሣይ እንደ የአምሓራው ሳባ ነገዶች ሁሉ የትግሬ ቋንቋን ከግዕዙ ቋንቋ እና ከሳባ ፊደል በመውሰድ ፈጠሩ። እነዚህም ማህበረሠቦች ወይም ነገዶች ከዚህ ጊዜ ጀምሮ የትግሬ ሳባ ነገዶች ተብለው መጠራት ጀመሩ ማለት ነው።

የዳሞት እና የጋፋት ሳባ ነገዶች

በዚሁ በዳዕማት ስርወ መንግስት ወቅት ከሰሜኑ ክፍል በመነሳት እና ወደ ደቡብ አቅጣጫ በመፍለስ የተወሰኑት የሳባ ነገዶች የጋፋት እና የዳሞት የሳባ ነገዶችን ሊመሠረቱ ችለዋል። ወደ ደቡብ አቅጣጫ ከወረዱት የሳባ ነገዶች ውስጥ የተመዘዙት የዳሞት ነገዶች የሠፈሩትም ከፈጠጋር (በአሁኑ አሩሲ) በስተሰሜን ምዕራብ እንዲሁም ከሸዋ በስተደቡብ ምዕራብ ባለው ሥፍራ ላይ ነው። በተመሳሳይ ወደ ደቡብ አቅጣጫ ከወረዱት የሳባ ነገዶች ውስጥ የተመዘዙት

የጋፋት ነገዶች የሠፈሩት ከዳሞት በስተ ምዕራብ እና ከቢዛሞ (በአሁኑ ወለጋ) በስተደቡብ በኩል ባለው ሥፍራ ላይ ነበር፡፡

የጉራጌ ሳባ ነገዶች

በተመሳሳይ ከሰሜኑ ክፍል በመነሳት እና ወደ ደቡብ አቅጣጫ በመፍለስ የተወሰኑት የሳባ ነገዶች የጉራጌ ሳባ ነገዶችን ሊመሰርቱ ችለዋል፡፡ ጉራጌ ሳባ ነገዶች የሠፈሩበት ሥፍራማ በጥረ አሞራ ተብሎ ይጠራል፡፡ ቋንቋቸም ከሳባ ወደ ጉራጌ ሊቀየር የቻለ ሲሆን ነገዳቸውም የጉራጌ ነገድ በመባል ይጠራ ጀመር፡፡ ይህንን ሥፍራ እና በዙሪያው የነበሩትን ቦታዎች በካርታ 32 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

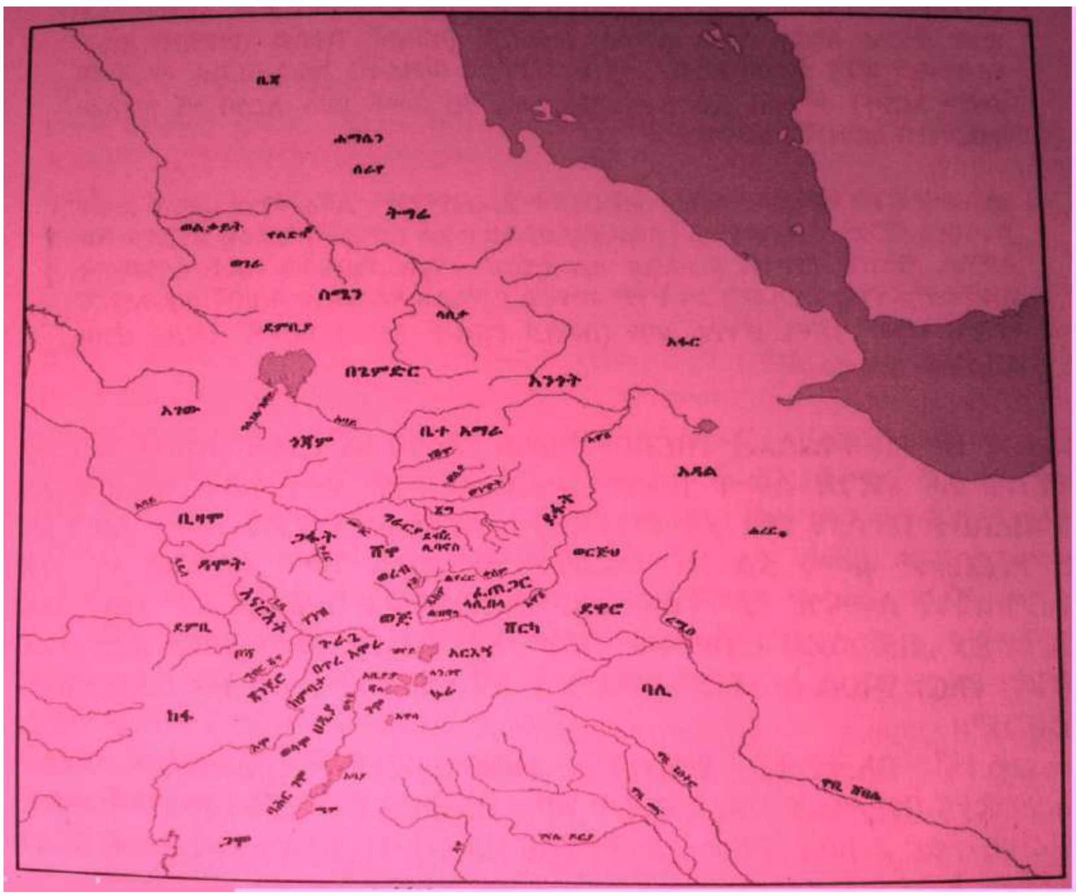

ካርታ 32. የበጥረ አሞራ የአሁኖቹ የሳባ ጉራጌ ነገዶች ያሉበት ስፍራ

የሐርላ ሴሜቲኮች / የሃረሪ ሴሜቲክ ነገዶች

ሌላው መዘንጋት የሌለብን በፊት በግሪክ የነበሩ የሆሜር ነገዶች በኋላም የሂምያራይት (Himyarite) ነገድ የተባሉት እና ከየመን ሰንዓ አጠገብ በሚገኘው በዚሁ በማሪብ፣ በኤደን እና በዛፍር ግዛት የሠፈሩ እንደነበሩ ማወቅ ይኖርብናል፡፡ በተመሳሳይ ሃማይቶች (Hamites) ደግሞ ከሴሪያ ሃማ ከተባለው ስፍራ የፈለሡ እና በዚሁ በማሪብ ግዛት አጠገብ የሠፈሩ ናቸው፡፡ ከነዚህም የሂምያራይት (Himyarite) እና የሃማይት (Hamites) ነገዶች እንዲሁም በሰንዓ ከተማ ይኖሩ ከነበሩ የሳባ ነገዶች ጋር ጥብቅ ቁርኝት የነበራቸው የሃርላ ሴሜቲኮች ነበሩ፡፡ ከነዚህም የተወሰኑት የሃርላ ሴሜቲኮች ከአረብ ወደ ሰሜን ሶማሌ (የኢትዮጵያውን ሶማሌ እንዳልሆነ ልብ ይለዋል) በመፍለስ ከዛም በኋላ ወደ ምስራቅ ኢትዮጵያ በማቅናት ሃረር ተብሎ በሚጠራው ሥፍራ ሊሠፍሩ ችለዋል፡፡ ከተወሰነ ጊዜ በኋላ ደግሞ እነዚህ ነገዶች የሀረሪ ነገዶች ተብለው መጠራት ጀመሩ፡፡ የየመኖቹ ሳባ ሴሜቲኮች እና የሃርላ ሴሜቲኮች ከአረብ በምዕዋ በኩል ወደ ትግራይ ሳባ እና ከአረብ በሰሜን ሶማሌ በኩል ወደ ኢትዮጵያው ሀረር በቅደም ተከተል የገቡበት ወቅት የሚቀራረብ ነው፡፡ እነዚህም የሃርላ ሴሜቲኮች (ወደ ፊት በዝርዝር በምናየው ታሪክ) ከሰሜን ተነስተው ወደ ይፋት ሰፍረው ከነበሩት የአምሓራ ሳባዎች ጋር በመዋጋት መስርተውት የነበረውን የይፋት ሡልጣኔትን ግዛት በ13ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ሊገዙት ችለው ነበር፡፡ ይሁን እንጂ በ14ኛው መቶ ክፍለዘመን በአምደ ፂዎን 1ኛ አማካይነት በጦር ድል ተመተው እንደገና ከሥፍራው ሊወጡ ችለዋል፡፡

የአርጎባ ነገዶች

የአርጎባ ነገዶች መነሻቸው ከአረብ ፔኒንገሱላ (Arab Peninsula) ሆኖ በዘይላ ከተማ በኩል አድርገው በሶማሌ ከተማ ዘልቀው በመግባት በሃረር ግዛት ውስጥ በከፍተኛው እና ዝርግ በሆነ ሥፍራ ላይ እንዲሁም በምስራቅ ሸዋ ላይ ለመስፈር ችለዋል፡፡ የአርጎባ ነገዶች ሴማውያን ሲሆኑ አርጎባ የሚለውን ስም ግን ያገኙት ከአማርኛው "አረብ ገባ" ከሚለው ቃል ነው፡፡ በኋላ ወደፊት በምናየው በአክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ የአክሱም ስርወ መንግስት ጦረኞች አንጎትን አልፈው ወደ ደቡብ አቅጣጫ ሲሄዱ በምስራቅ ሸዋ አካባቢ ገበል የተባሉ ዘላኖችን አግኝተው ነበር፡፡ እነዚህ ዘላኖች ናቸው ቀስ በቀስ እየተስፋፉ እና እያደጉ በሀረር ከፍተኛ ዝርግ ስፍራ ሠፍረው ከነበሩት ነገዶች ጋር በመቀላቀል ሊያድጉ ችለዋል፡፡ በኋላም በአክሱም ሥርወ

መንግስት ወቅት የአማርኛው ቋንቋ እየተስፋፋ ሲሄድ ከአረብ ፒኒንዡላ የመጡት የአርጎባ ነገዶች የሚለውን ስያሜ ሊያገኙ ችለዋል፡፡ እነዚህም የአርጎባ ነገዶች ቀድመው ወደ ሙስሊም በመቀየርም የቀረውን የዓለም የሙስሊሙን ነገዶች ሊቀላቀሉ ችለው ነበር፡፡ በአጠቃላይ እዚህ ሃረር ያረፉት የአርጎባ ነገዶች እያደጉ ሲሄዱ የዘይላን ከተማ በመቆጣጠር የንግድ እንቅስቃሴያቸውን ሊያሳድጉ ችለዋል፡፡ ወደፊት በሸዋ ታሪክ ላይ በሰፊው በምናየው በዚሁ በሀረር ከተማም የመጀመሪያውን የሙስሊም መንግስት የሆነውን የሸዋ ሱልጣኔት በ900 ዓ.ም. ገደማ አካባቢ በሀረር ከተማ ላይ ሊመሰርቱ ችለው ነበር፡፡ እንዚህ የአርጎባ ነገዶች በ13ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ደግሞ የይፋት ሡልጣኔቶችን (የአምሓራ ሳባ ነገዶች) እና የአዳል ሱልጣኔቶችን (የኦቦል ነገዶች) በመቆጣጠር የዋልሻማ ስረወ መንግስት ለማቋቋም ችለው ነበር፡፡ የአርጎባን የግዛት ሥፍራ በካርታ 33 ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

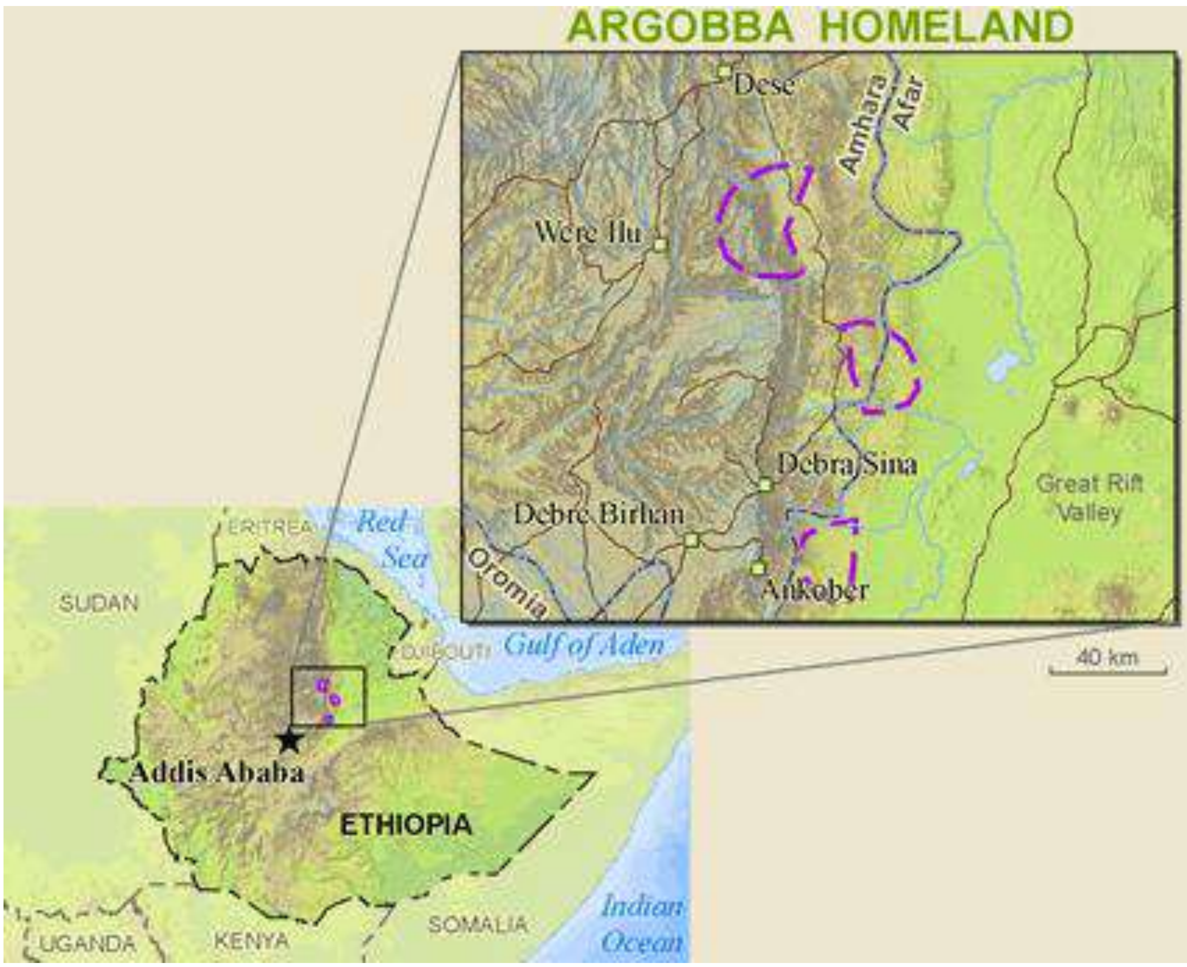

ሀ.

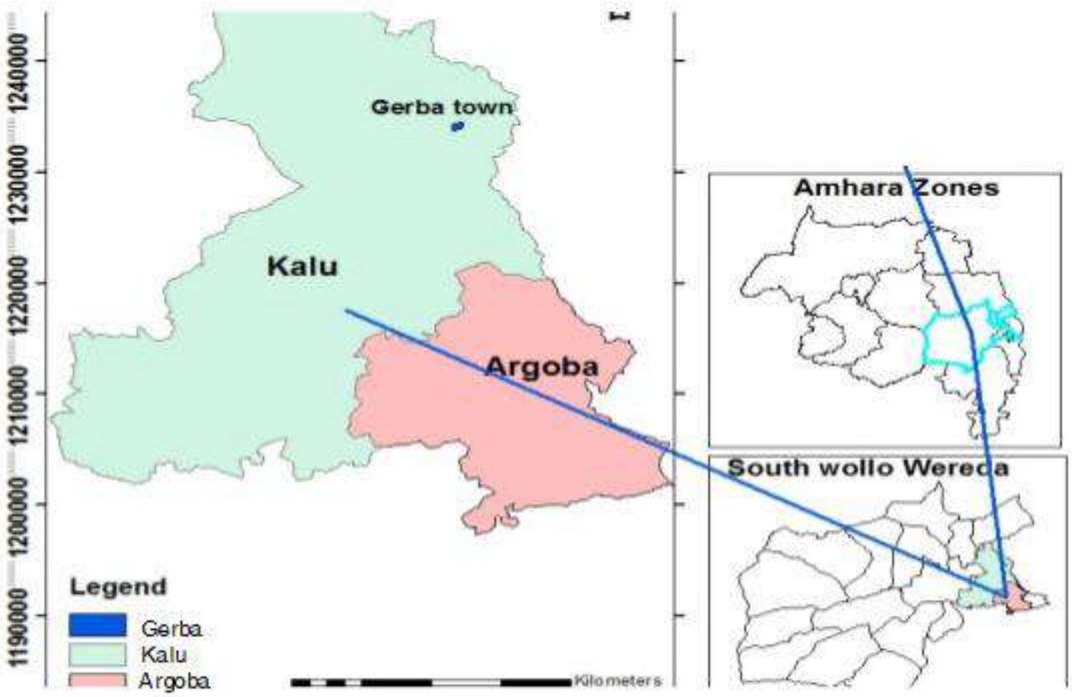

ለ.

ካርታ 33. ሀ እና ለ የአርጎባ የግዛት ሥፍራ

የአርጎባ ነገዶች እና የሃረሪ (የሃርላ) ነገዶች በሙስሊሙ ጊዜ አንድ ሆነው ነበር፡፡ ነገር ግን ከዛ በኂላ ባለው የሙስሊሙ ወቅት በ16ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ላይ አህመድ ኢብን ኢብራሂም አል-ጋዚ (Ahmad ibn Ibrahim al-Ghazi) መጥቶ የዋልሻማን ሡልጣን የነበረውን የአቡ ባክር ኢብን ሞሃመድ (Abu Bakr ibn Muhammad) ስልጣን በመንጠቅ እና የአዳሎችን ሡልጣኔት እስኪቆጣጠር ድረስ በሁለቱ ነገዶች ማለትም በአባድር ኡመር አር-ሪዳ (Abadir Umar ar-Ridaሃረሪን) አማካይነት በሚመራው በሃረሪ (በሃርላ) ስርወ መንግስት እና በአርጎባዎቹ የዋልሻም ስርወ መንግስት መካከል ግጭቶች ነበሩ፡፡

የቤጃ ነገዶች

ሌላው መታወቅ ያለበት ከላይ በመሮዌ ታሪክ ላይ ባየነው መሠረት ሳብያኖቹ ወደ ኢትዮጵያው የሳባ ከተማ በመጡበት ወቅት የኑቢያኖቹ ኩሾች በሰሜን በኩል በአትባራ እና በከሰላ በኩል

አድርገው በኤርትራ ተሰነይ በኩል በመግባት በአሁኑ ሰሜን ኢትዮጵያ ግዛት በሆነው በሰሜን ምዕራብ ጎንደር አካባቢ በመሥፈር የቤጃ ነገዶችን ፈጥረው ነበር፡፡

የሐማሴን የኩሽ ነገዶች

በተመሳሳይ በናፓታ ታሪክ ላይ እንዳየነው የኑቢያ ኩሾች የዳዕማት መንግስት ከተመሠረተ በኂላ በ800 ቅል.ክ. አካባቢ በሰሜን በኩል አድርገው በኤርትራ አስመራ ከተማ አካባቢ ባለው የሐማሴን ሥፍራ ሠፍረው ነበር፡፡

የፉጥ ነገዶች

ከላይ በኑቢያ ታሪክ ላይ እንዳየነው ደግሞ የኩሽ እና የልጁ የሳባ ነገዶች ከጎንደር አይከል ወይም ጭልጋ ተነስተው ወደ ኑቢያ ምድር ሄደው እንደሠፈሩት ሁሉ በተመሳሳይ ወቅት የፉጥ ነገዶች ደግሞ ወደ ፑንት ምድር ወደሆኑት የኤርትራ-አፋር (አፋር ደናክል)፣ ጅቡቲ እና ሶማሌ ጠረፋማ ሥፍራዎች አቅንተው እዛው ሊሰፍሩ ችለዋል፡፡ እዚህ ጋር ግን መለየት ያለብን የፉጥ ነገዶች በኤርትራ-አፋር (አፋር ደናክል) የሠፈሩበት ሥፍራ እና ወደ ኢትዮጵያ የመጡት የሴም የኦቦል ነገዶች ያረፉበት የኢትዮጵያ አፋር ልዩ ስሙ አዳል የተባለው ስፍራ እንደሚለያዩ ማወቅ ይኖርብናል፡፡

የአገው ነገዶች

ሌላው ከላይ በኑቢያ ታሪክ ላይ እንዳየነው በጎንደር አይከል ወይም ጭልጋ ሠፍረው ከነበሩትና ወደ ኑቢያ ምድር ከሄዱት የኩሽ ነገዶች ተርፈው እዛው ጎንድር አይከል የነበሩት የኩሽ ነገዶች ሥፍራቸውን በማዞር እና በማስፋፋት በባህርዳር እና ጎንደር አካባቢ መኖር ጀምረው ነበር፡፡ ከተወሰነ ጊዜ በኂላ (የየመን የሳባ ነገዶች ወደ አቢሲኒያ ምድር በገቡበት ወቅት) ግን እነዚህ የኩሽ ነገዶች ከነዚሁ የሴም የሳባ ነገዶች ጋር ተዋልደው የአገው ነገድ መሥርተው እንደነበር

ይታወቃል፡፡ ከነዚህም የተወሰኑት የአገው ነገዶች ለስራ በመንቀሳቀስ ወደ ሰሜኑ የኢትዮጵያ ግዛት በማቅናት በኤርትራ ምድር በከረን ላይ በመሥፈር የቢለን አገው ነገድን ሲመሰርቱ ከኤርትራው አፋር በስተሰሜን ምዕራብ በኩል በሳሆ ስፍራ ላይ በመሥፈር ደግሞ የሳሆን አገው ነገድ ሊመሠርቱ ችለዋል፡፡ የተወሰኑት የአገው ነገዶች ደግሞ በአሁኑ የአምሃራ እና የትግራይ አዋሳኝ ግዛት በሚገኘው በጣንቋ አበርገለ ላይ በመስፈር የቢሌን አገው ነገድን መሥርተዋል፡፡ የተወሰኑት ደግሞ በትግራይ በሰሜን ምስራቅ በኢሮብ ላይ በመስፈር የሳሆ አገው ነገዶችን መሥርተዋል፡፡

በባህርዳር እና በጎንደር አካባቢ ቀርተው የነበሩት አገዎች ደግሞ በኋላኛው ዘመን በአክሱም ስረወ መንግስት እና የዛግዌ ስርወ መንግስት ዘመን ከአምሓራ ሳባዎች ጋር በመዋለድ የአዊንጊን፣ የቅማንት እና የታምታኛ የአገው ነገዶችን በመፍጠር የየራሳቸውን ቋንቋ መናገር ጀመሩ፡፡ በተለይም አሁን የሚገኙት የአገው፣ የቅማንት እና የታምታኛ ቋንቋ ተናጋሪዎች አምሓራ ተብሎ ከሚጠራው የሳባ ነገዶች ጋር ስለተዋለዱ ከፍተኛ የደም ውርርስ አላቸው፡፡ በዘረመል ጥናት መሠረት የነዚህ ማህበረሠቦች የዲኤንኤ የደም መጠናቸው የአምሃራውን በይበልጥ ይዘው እንደሚገኙ ያሳያል፡፡ የቆዳ ከለራቸውም ከኩሾቹ የጥቁር ቀለም ወደ አምሃራው ሳባዎች የጠይምነት መልክ ያጋድላል፡፡ እነዚህ ማህበረሰቦች ወይም ነገዶች በአሁኑ ወቅት ሠፍረው የሚገኙበት ሥፍራዎች አዊ፣ ጭልጋ እና ዋግኽምራ በቅደም ተከተል ናቸው፡፡

የተወሰኑት አገዎች ደግሞ በትግራይ እና ከአሁኑ የአምሐራ ግዛት አዋሳኝ ቦታ በሆነው በጣንቋ አበርገለ አካባቢ እንዲሁም በሰሜን ምስራቅ የትግራይ ግዛት በኢሮብ በመሥፈር የቢሌንን እና የሳሆ አገው ነገዶችን በቅደም ተከተል መሥርተዋል፡፡

ሌላው በናፓታ ታሪክ ላይ እንዳየነው የሳባ ነገዶች ወደ ኢትዮጵያ በመጡበት ወቅት አካባቢ የኩሽ ነገዶች በሰሜን በኩል አድርገው በኤረትራ አስመራ አካባቢ ባለው የሐማሴን ሥፍራ ሠፍረው እንደነበረ እና ነገዳቸውን እንዳስፋፉ አይተናል፡፡

የኩናማ ነገዶች

ከኑቢያን ኩሾች እና ከሳብያን ነገዶች ፍልሰት በኋላ ከመካከለኛው አፍሪካ የፈለሡ የናይሎቲክ ነገዶች ደግሞ በሰሜን ምዕራብ ትግራይ እና ኤርትራ አካባቢ በሚገኘው በባድሜ ከተማ እና ዙሪያው ባለው ሥፍራ በመስፈር የኩናማ ነገድን ሊመሰርቱ ችለዋል፡፡

ነገር ግን በተለይ በኋላኛው የ16ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ወደ ኢትዮጵያ ፈልሰው በመጡ የጋላ ነገዶች በተፈጠረው ምቹ አጋጣሚ (የግራኝ አህመድ የጦር ጥቃት) ምክንያት እነዚህን የሳባ ነገዶች ከነበሩበት ሥፍራ አንድም እያፈናቀሉ በሌላም በሞጋሳ በጋላዎች ማንነታቸውን ተገደው በመቀየር ሥፍራውን ሲለቁ የተወሰኑት ለምሳሌ የጋፋት ሳባ ነገዶች በሂደት ማንነታቸው ሊጠፋ ችሏል። እነዚህ የጋፋት የሳባ ነገዶች ግማሹ በአሁኑ ጎጃም ውስጥ በመጠቃለል ተመልሰው የአማርኛ ተናጋሪ በመሆን ግማሹ ደግሞ ቢዛሞ (በአሁኑ ወለጋ) ወስጥ በመጠቃለል የጋልኛ ተናጋሪ በመሆን ነገዱ ሊከስም ችሏል። በተመሳሳይ በግራሪያ (በአሁኑ ደብረ ሊባኖስ እና አካባቢው) ያሉ የአምሓራ ሳባ ነገዶች በሞጋሳ የጋልኛ ተናጋሪ በመሆን ወደ ጋላ ሊቀየሩ ችለዋል።

በአጠቃላይ ከሰሜን ወደ ደቡብ አቅጣጫ የመጡት የሳባ ነገዶች የሠፈሩት በሸዋ፣ በዳሞት፣ በጋፋት፣ በመንዝ፣ በገንዝ፣ በወጅ፣ በፈጠጋር፣ በወረብ፣ በደዋሮ፣ በባሊ፣ በግራሪያ፣ በዳሞት፣ በይፋት፣ በበጥረ አሞራ፣ ቢዛሞ፣ ግራሪያ፣ ባደቂ፣ በራራ፣ መናገሻ ወዘተ… በተባሉት ሥፍራዎች ላይ ነው። እንደሚታወቀው በኋላኛው ዘመን ከአምሃራ ሳባ ነገዶች ውስጥ በይፋት የሰፈሩት የአምሓራ ሳባ ነገዶች (ይፋቶች) በአፋር ልዩ ስሙ አዳል በተባለው ስፍራ ሠፍረው የነበሩት የሴም ኦቦል ነገዶች የመሠረቱት የአዳል ሱልጣኔት መንግስት በተዳከሙበት ወቅት ተዋግተው የዘይላን እና የበርበራን ግዛት በመቆጣጠር ሲገዙ እንደነበር ታሪክ ያስረዳል። ታሪኩን ወደፊት የምናየው ይሆናል። በአጠቃላይ የሳባ ነገዶች የሠፈሩባቸውን ስፍራዎች በካርታ 34 ላይ መመልከት ይቻላል።

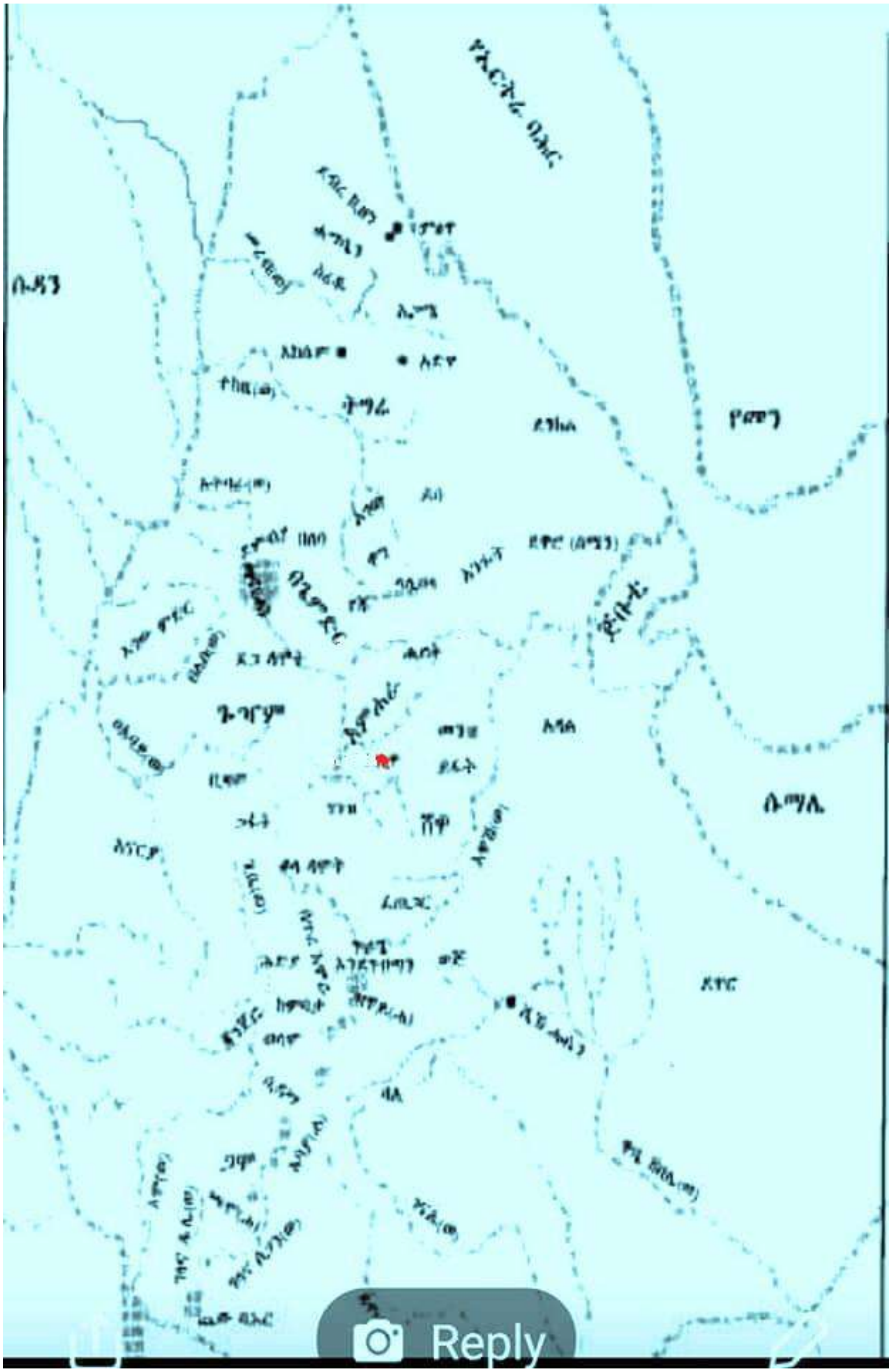

ካርታ 34. ከሰሜን የመጡ የአምሃራ ሳባ ነገዶች የሠፈሩባቸው ቦታዎች

በአጠቃላይ ከሰሜኑ ክፍል በመነሳት ወደ ደቡብ አቅጣጫ በመጓዝ በመሀል የሠፈሩት የሳባ ነገዶች የመካከለኛው ሴሜቲክ ወይም የደቡብ ሴሜቲክ ሲባሉ እላይ ሰሜኑ ያሉቱ ደግሞ የሰሜን ሴሜቲክ ሊባሉ ችለዋል፡፡ ነገር ግን ሁሉም በአፍሮኤዢያቲክ የቋንቋ ክፍል ውስጥ ይመደባሉ፡፡ ሌላው በምስራቅ አፍሪካ እና በመካከለኛው ምስራቅ ባሉ ሀገሮች የተለያዩ ቋንቋዎች ሲነገሩ ይህንንም በምስል ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

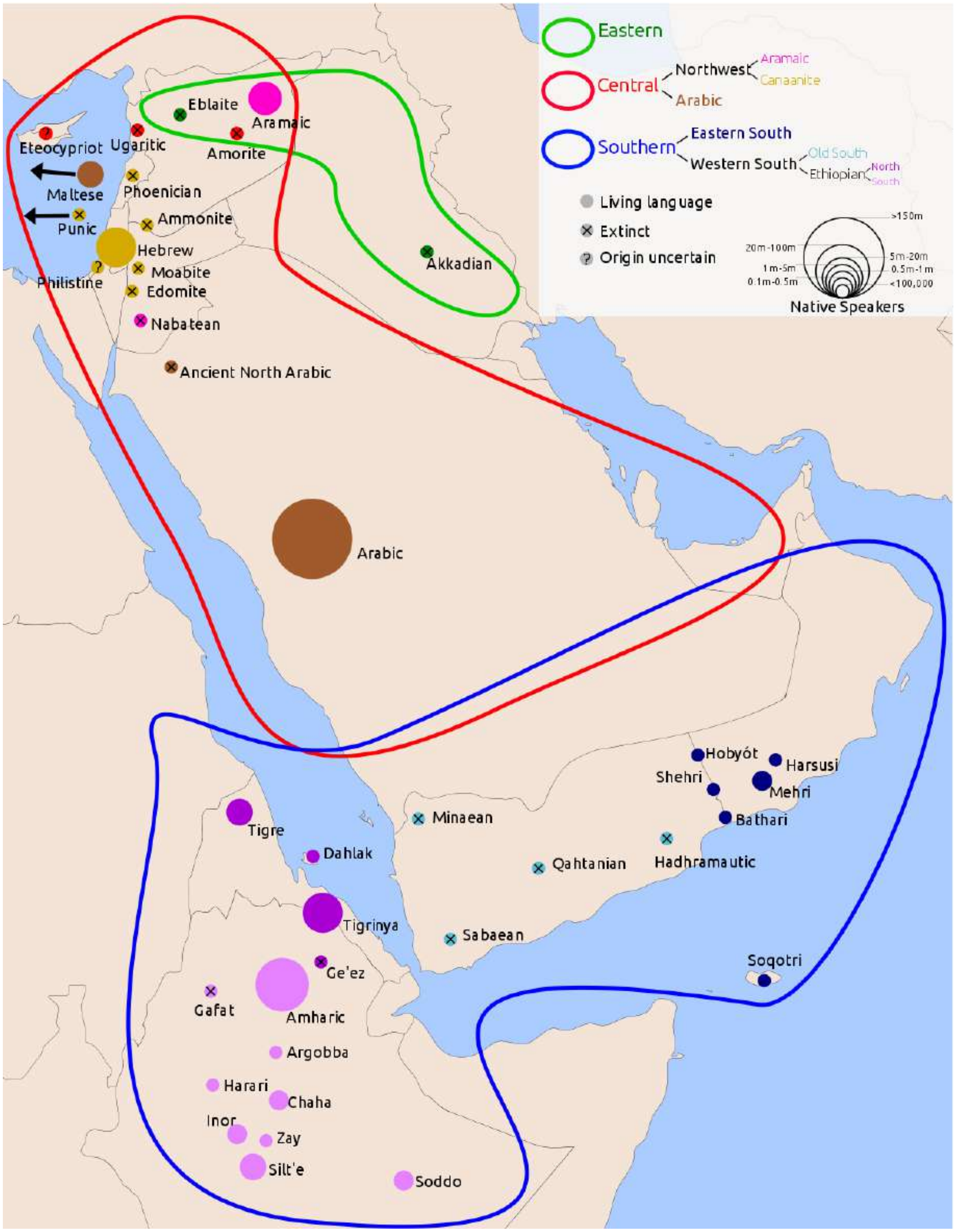

ምስል ምስራቅ አፍሪካና በመካከለኛው ምስራቅ የሚነገሩ ቋንቋዎች

የአፍሮኤዢያቲክ የቋንቋ ክፍፍልን በምስል 76 ሀ፣ ለ እና ሐ ላይ መመልከት ይቻላል።

- Ethiosemitic (16)
  - **Geez**
  - South Ethiopic (12)
    - Outer South Ethiopic (6)
      - N-Group (2)
        - **Gafat**
        - **Kistane**
          - *Dobbi*
          - *Galila (Lake Wonchi)*
          - *Soddo*
      - TT-Group (4)
        - **Mesqan**
        - Peripheral Western Gurage (2)
          - **Inoric**
            - *Endegegny*
            - *Ener*
            - *Gyeta*
            - *Inor*
          - **Mesmes**
        - **Sebat Bet Gurage**
          - *Chaha*
          - *Ezha*
          - *Gumer*
          - *Gura (Semitic)*
          - *Muher*
    - Transversal South Ethiopic (6)
      - Amharic-Argobba (2)
        - **Amharic**
        - **Argobba**
      - Harari-East Gurage (4)
        - **Harari**
        - Silte-Wolane (2)
          - **Silt'e**
          - **Wolane**
        - **Zay**

ሀ.

- ▼ Tigre-Tigrinya (3)
  - ▼ Tigre-Dahalik (2)
    - **Dahalik**
    - ▼ **Tigre**
      - ▼ *Central Tigre*
        - *Bet-Guk*
        - *Mansa'*
      - ▼ *North-Western Tigre*
        - *3Ad-Tekles*
        - *'Algeden*
        - *Beni-3Amer Tigre*
        - *Habab Tigre*
        - *Marya Qayah*
        - *Marya Sallam*
      - ▼ *South-Eastern Tigre*
        - *Genda3*
        - *Mashalit*
        - *Massawa*
        - *Zula*
  - ▼ **Tigrinya**
    - *Northern Tigrinya*
    - *Southern Tigrinya*
- ▼ Modern South Arabian (6)
  - ▼ Eastern MSA (2)
    - ▼ **Jibbali**
      - *Central Jibbali*
      - *Kuria Muria*
      - *Western Jibbali*
    - ▼ **Soqotri**
      - *'Abd Al-Kuri*
      - *Central Soqotri*
      - ▼ *Northern Soqotri*
        - *North Central Soqotri*
        - *Northwest Central Soqotri*
      - *Southern Soqotri*
      - *Western Soqotri*
  - ▼ Hobyot-Western MSA (4)

ለ.

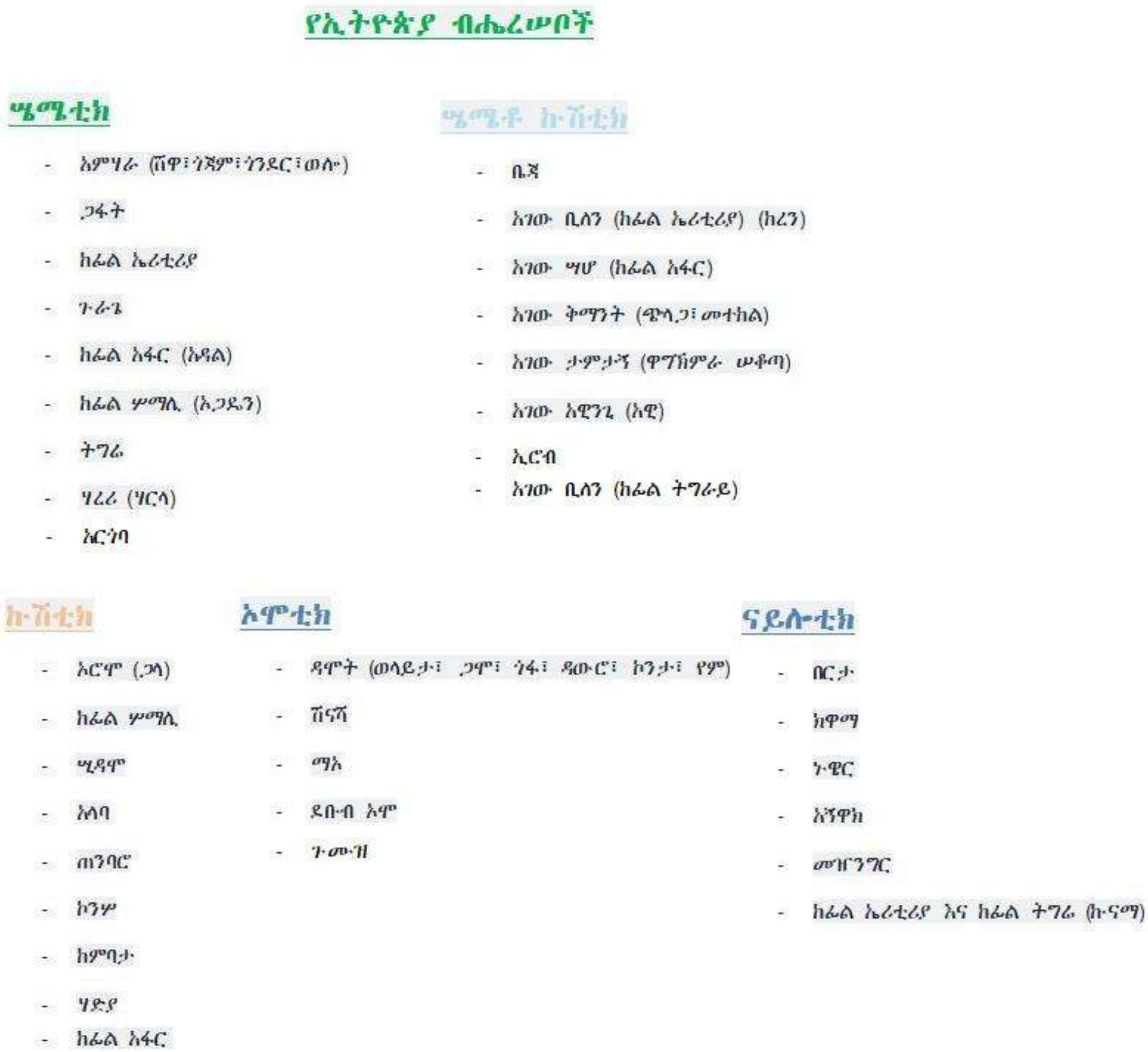

ሐ.

ምስል 76. ሀ፣ ለ እና ሐ የአፍሮኤዢያቲክ ቋንቋ ክፍፍል

በዚህ የዳዕማት ስርወ መንግስት ስለ ነገዶቹ አሠፋፈር እና ከነበሩት ነገስታቶች ስለ ንግስት አዜብ ወይም ንግስት ማክዳ ይህን ካልን ደግሞ በአጠቃላይ ገዝተው የነበሩትን ነገስታቶችን በሠንጠረዥ 5 ላይ መመልከት እንችላለን፡፡

ተ.ቁ.	የነገስታቱ ስም	ነገስታቱ በስልጣን የቆዩበት ዘመን	
		በዓመት	በጊዜ (ቅ.ል.ክ.)
1	ሳቢ 4ኛ	10	1036-1026
2	ተዋስያ ዴውስ (ኢጋቦስ)	13	1026-1013
3	ንግስት ሀዜብ/ማክዳ ንግስት/	31	1013-982
4	ሚኒሊክ 1ኛ	25	982-957
5	ሐንድዮን	1	957-956
6	ሲራህ 1ኛ	26	956-930
7	አሜን ሆተብ /ዘግዱር/	41	930-889
8	አክሱማይ ራሚሡ	20	889-869
9	ሲራህ 2ኛ	38	869-831
10	ተዋስያ 2ኛ	21	831-810
11	ፒያንኪ 2ኛ /አብራሊዮስ/	32	810-778
12	አክሱማይ ፀሃይ ወረደ	23	778-755
13	ካስታ ሐንድዩ	13	755-742
14	ሻባካ	12	742-730
15	ኒካንታ ሕንደኬ	10	730-720
16	ቲሃርቃ /ወረደ ነጋሽ/	49	720-671
17	አርድ አሜን አውሳያ	6	671-665
18	ገሰዮ	6 ሰዓት	665-665
19	ታንታሙን	4	665-661
20	ቶማድዮን ፒያንኪያ 3ኛ	12	661-649
21	አሚን አሳሮ 2ኛ	16	649-633
22	ፒያንኪያ አውጥዮ 4ኛ	34	633-599
23	ዝዋሬንብረት አስፑርታ	41	599-558
24	ሰይፋይ ሐርሲአተው	12	558-546
25	ራምሃይ ናስቶስኒን	14	546-532
26	ሐንዲው አብራ	11	532-521
27	ሰፎሊያ ኒኮቦን	31	521-490
28	አግልቡል ስዋኮስ	21	490-469
29	ጵዕመረት /ወረደ ነጋሽ/	21	469-448
30	አውስያ ብራክስ	12	448-436
31	ቀኒዝ ጵዝሜስ	13	436-423
32	አጵራስ	10	423-413
33	ካስታ ወልደ እሁህ	20	413-393

ሠንጠረዥ 5. የዳዕማት ስርወ መንግስት የነገስታት ዝርዝር

በዚህ የዳዕማት ስርወ መንግስት ጊዜ ወደ መጨረሻዎቹ አካባቢ መቀመጫውን ከየሃ በማዞር በሰራዬ ግዛት ላይ አድርጎ ነበር፡፡ ይህም ግዛት በምድረ ባህሪ (ኤርትራ) ውስጥ ሆኖ በሰሜን ሐማሴን፣ በምስራቅ አካለ ጉዛይ፣ በምዕራብ ሴቲት እና በደቡብ እነ አክሱምን፣ አድዋን እና ሽሬን የመሳሰሉት ያዋስኑታል፡፡ ይህም በምድረ ባህሪ (ኤርትራ) ድባርዋን ማዕከል ያደረገ ግዛት ነው፡፡ በዚህም የዳዕማት ስርወ መንግስት ወቅት ባህረ ነጋሲ የሚባል የግዛቱ ንጉስ ነበር፡፡ ነገር ግን ባህረ ነጋሲ የማዕከላዊው የኢትዮጵያ ንጉስ አልነበረም፡፡

ሌላው በዚሁ ስርወ መንግስት ወቅት ሳብያኖቹ ከፍተኛ የንግድ እንቅስቃሴ ያደርጉ ነበር፡፡ ግብይት ከሚያደርጓቸው ዕቃዎች የሸክላ ስራዎቻቸው የሚጠቀሱ ናቸው፡፡ እነዚህንም የሸክላ ስራዎች በአካባቢያቸው ካሉ ከተሞች እንዲሁም ከኑቢያኖቹ እና ከግብፆቹ ጋር ይገበያዩ ነበር፡፡ የነዚህን የሳብያኖች የሸክላ ስራዎች በምስል ላይ 77 ላይ መመልከት የቻላል፡፡

በተለይም በዚህ ስርወ መንግስት ጊዜ የየሃ ሳብያኖች ይህን ምርት በብዛት ያመርቱ እንደነበር በየሃ በአርኪዮሎጂ ምርምር የተገኙት መረጃዎች ይህንኑ የሚያሳዩ ናቸው፡፡

ምስል 77. በዳዕማት ሥርወ መንግት ወቅት የነበሩ የሳብያኖቹ የሸክላ ስራዎች

በማዕከላዊ ሲመራ የነበረውም የነዚሁ የሳባ ነገዶች የሆነው የዳዕማት ስረወ መንግስት በ500 ቅ.ል.ክ. እየተዳከመ የመጣበት ጊዜ የነበረ ሲሆን በ400 ቅ.ል.ክ. አካባቢ በነበርው የካስታ ወልደ እሁህ (413-393 ቅ.ል.ክ.) ንጉስ ጊዜ ሊወድቅ ችሏል፡፡

ከዳዕማት እስከ አክሱም ስርወ መንግት ዘመን

እንደሚታወቀው ከ400 ቅ.ል.ክ. እስከ 46 ዓ.ም. ባለው ጊዜ የማዕከላዊው የዳዕማት ስርወ መንግስት ቀርቶ የተለያዩ አስተዳደሮች ለየራሳቸው በያዙት ግዛት አካባቢ ሲገዙ የቆዩበት ጊዜ ነበር። በመጨረሻም በ46 ዓ.ም. ላይ በንጉሡ ዞስካለስ (46-70 ዓ.ም.) አማካይነት በተለያዩ ስፍራ የነበሩትን አስተዳደሮች በማጠናከር እና አንድ በማድረግ የአክሱም ስርወ መንግስት ሊመሠረት ችሏል።

በዚህ ዘመን ግሪኮች በ2ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ጊዜ በሀይማኖት፣ በዲፕሎማቲክ፣ በባሕር ወደብ አካባቢ ለንግድ በሚደረግ እንቅስቃሴ ወዘተ... በአቢሲኒያ ከነበሩ የሳባ ነገዶች ጋር የጠበቀ ግንኙነት ነበራቸው። በዚህም ጊዜ ግሪኮች ከፍተኛ ስልጣኔ ላይ የደረሱበት ጊዜ ስለነበር እንዲሁም በቋንቋ ፊደላቸው በጣም የታወቁ ነበሩ። አቢሲኒያ ያሉትም ሳብያኖች በዚህ ግንኙነት አጋጣሚውን በመጠቀም ከየመን ይዘውት የመጡትን ከቀኝ ወደ ግራ እና ሲጨርስ ደግሞ ከቆመበት በታች ከግራ ወደ ቀኝ የምልልስ የአፃፃፍ ስልት ተላቀው ከግሪኮቹ በመውረስ ከግራ ወደ ቀኝ የአፃፃፍ ስልትን መጠቀም ጀመሩ። ይህም ደግሞ እያደገ ሄዶ በተለይም ወደ ፊት በአክሱም ታሪክ ላይ በምናየው ፊደላቶቹ እየተሻሻሉና እየጨመሩ የሄዱበት ወቅት ነበር።

በዚሁ ከዳዕማት ስርወ መንስት በኂላ የአክሱም ስርወ መንግስት እስኪመሠረት ባለው ጊዜ ውስጥ በታሪክ በቀደምትነት የሚታወቀው ህንደኬ 7ኛ /ጌርሳሞት/ (34-46 ዓ.ም.) ስትሆን ኢትዮጵያን ገዝታ የነበረች ህንደኬ መሆኗ ነው። ይህም የሆነው የባዚን ስርወ መንግስት ከገባ በኂላ ነበር። ነገር ግን ከላይ በመሮዌ ታሪክ ላይ እንደተገለፀው በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ የተጠቀሰችው ንግስት ህነደኬ የኢትዮጵያ ንግስት እንደሆነች ቢገልፅም የንግስናዋን ቦታ እንደማያመለክት አይተናል። በወቅቱ ደግሞ ሳብያውያኖች በሐበሻ ወይም በአቢሲኒያ ምድር ላይ ቀድሞውኑ ነበሩ። ስለሆነም በዓይቶጵያ ምድር በመሮዌ ነግሰው የነበሩ ካንዳክሶች ከዚህችኛዋ በኢትዮጵያ ምድር ነግሳ ከነበረችው ህንደኬ እንደሚለዩ ግልፅ ነው። የዚህችም ህንደኬ የዘር ሐረግ የሚመዘዘው በጎንደር አይከል ወይም በጭልጋ ከቀሩት የተወሰኑ የኩሽ ነገዶች (ወደ ኑቢያ ምድር ሄደው ከተረፉት የኩሽ ነገዶች) ውስጥ ወደ ባህርዳር እና ጎንደር ሠፍረው ከአምሃራ ሳባዎች ጋር ከተዋለዱ በኂላ የአገውን ነገዶች መሥርተው ወደ ሰሜኑ ክፍል (በአሁኑ የትግራይ የአምሃራ አዋሳኝ ከሆነው ጣንቋ አበርገለ፣ በኤርትራ ግዛት በሰሜን ምዕራብ አፋር ባለው የሳሆ ቦታ እና በትግራይ ግዛት በሰሜን ምስራቅ በኢሮብ ቦታ) በማቅናት የቢሌን እና የሳሆ አገው ነገዶችን ከመሠረቱት ውስጥ የምትመዘዝ አልያም ከኑቢያ ምድር በአትባራና በከሰላ አድርገው በተሰነይ በኩል በሰሜን ምዕራብ ጎንደር የፈለሡት የኩሽ ዘር የሆኑት የቤጃ ነገዶች አልያም በኤርትራ በአስመራ አከባቢ በሐማሴን ሠፍረው ከነበሩ ከኑቢያ

የፈለሡ የኩሽ ነገዶች አልያም በፑንት ምድር ከሆኑት አንዱ የኤርትራ-አፋር (አፋር ደናክል) ጠረፋማ ሥፍራዎች ሠፍረው ከነበሩ የፋጥ ነገዶች ውስጥ ነው ማለት ነው፡፡ ስለሆነም በታላቁ የመፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ የተጠቀሰችው ህንደኬ የሐበሻ ምድር ወይም የአቢሲኒያ ምድር የሆነች ኢትዮጵያዊት ነች ማለት ነው፡፡ የኢትዮጵያዋን ንግስት ህንደኬ 7ኛ (ጌርሳሞት) በምስል 78 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 78. የኢትዮጵያዋን ንግስት ህንደኬ 7ኛ (ጌርሳሞት)

በዚህ ወቅት ንኮትሪስ ህንዶኬ ንግስት 6ኛ የክርስትና ዕምነትን ዝና ሰምታ ስለነበር ጃንደረበዋን (የገንዘብ ባለመዋሏን) የሆነውን ነጋዴ ባርኮስን ለንግድ እንዲሁም የእምነት ሥርዓት እንዲፈፅም ወደ እስራኤል ልካው ነበር፡፡ ይህም ቀድሞ የክርስትና ዝና ሰምታ ስለነበር ባለሃምሳ ወይም የፋሲካ በዓልን እንዲያከብር ነበር የላከችው፡፡ እርሱም ረዘም ላለ ጊዜ እዛው እስራኤል ቆይቶ ሐዋርያው ፍሊፖስ ካጠመቀው በኋላ ክርስትናን ይዞ ወደ ኢትዮጵያ ተመለሰ፡፡ ስለሆነም ክርስትና ወደ ኢትዮጵያ ገባ ተብሎ የሚታወቀው ይህ ጃንደረባ ባኮስ ተቀብሎ ወደ

ኢትዮጵያ በገባበት በ34ዓ.ም. ላይ ነው፡፡ ጃንደረባው ባኮስ በሐዋሪያው ፊሊፖስ ሲጠመቅ በምስል 79 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

(የሐዋርያት ሥራ 8፡26-27) የጌታ መልአክ ፊሊፖስን ተነስተህ በደቡብ በኩል ከኢየሩሳሌም ወደ ጋዛ ወደሚያወርደው ምድረ በዳ ወደ ሆነ መንገድ ሂድ አለው፡፡ ተነስቶም ሄደ፡፡ እነሆም ህንደኬ የተባለች የኢትዮጵያ ንግስት አዛዥ እና ጃንደረባ የነበረ በገንዘቧም ሁሉ የሰለጠነ አንድ የኢትዮጵያ ሰው ሊሰግድ ወደ ኢየሩሳሌም መጥቶ ነበር፡፡

ምስል 79. የኢትዮጵያ ጃንደረባው ባርኮስ በሐዋርያው ፊሊፖስ ሲጠመቅ

ሌላው በባዚን ስርወ መንግስት (ከ6 ዓ.ዓ - 9 ዓ.ም) ዘመን የሚታወቀው በ0 ዓ.ም. ላይ ሰብአ ሰገሎች ወይም ነጋዴዎች የኢየሱስ ክርስቶስን መወለድ ሰምተው ኖሮ ወደ ኢየሩሳሌም አቅንተው ዕጣን፣ ከርቤ እና ሽቱ ይዘው በመሄድ ስጦታ አበርክተዋል፡፡ ከነዚህ ሰብአ ሰገሎች ውስጥ ኢትዮጵያውያን ነበሩ፡፡ ከላይ በድንግል ማርያም ስደት ላይ በመፅሐፈ ስንክሳር የተፃፈውን በሰብአ ሰገሎች ታሪክ ላይ እንደተመለከትነው እነዚህ ሰብአ ሰገሎች በክዋክብት ምርምር የሰለጠኑ መሆኑን አይተናል፡፡ ከነዛም ወገን ከምስራቅ የተነሱት ሰብአ ሰገሎች

ከበለዓም ወገን የሆኑ ናቸው። በመጽሐፋቸውም በበለዓምም መጽሐፍ የአይሁድ ንጉሥ እንደሚወለድ ትንቢት ነነግሮ ተጽፏል። ይንንም የተናገረው በለዓም ሲሆን እርሱም ከያዕቆብ ኮከብ ይወጣል፤ ከእስራኤልም ንጉሥ ይወጣል ብሎ ነበር። ስለሆነም እግዚአብሔር ባላቸው የክዋክብት ዕውቀታቸው በረቀቀ ጥበብ ተአምር አደረገ። ስለዚህ እነርሱ ክዋክብትን በመጠባበቅ የሚፈላሰፉ ስለሆነ እግዚአብሔር በመጀመሪያ ይህንንም ኮከብ ገለጠላቸው። እነርሱም ባዩትም ጊዜ በጣም ደስ አላቸው። የኮከቡም መልክ በብዙ ዓይነት ልውጥ ነበር። ሕፃን የታቀፈች ድንግል ብላቴናም ይመሥል ነበር። እርሱም በቀን ይጓዛል በሌሊት ይሠወራል። ከሰውም ሲገናኙ ይሠወርና ሲቆሙ በሌላ አንጻር ይገለጥላቸው ነበር። በጨረሻም በዚህ ኮከብ መሪነት የተወለደውን የአይሁድ ንጉሥ ኢየሱስ ክርስቶስን አግኝተው ሠግደውለታል። ለእርሱ ስጦታ የሚሆን ወርቅ፣ ዕጣን እና ከርቤም አምጥተውለታል። የነዚህም ስጦታ ምሳሌ ወርቁ ለንግሥናው፣ ዕጣኑ ለሠማያዊነቱ እና ከርቤው ደግሞ ለሞቱ ነበሩ።

ከምስረቅ ተነስተው ስጦታ ካበረከቱት እና ከሰገዱት ውስጥ ኢጥዮጵያውያን ስለመሆናቸው በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ የተጠቀሰ ሲሆን ከዚህም በፊት ንግስት ሳባ የኦፊርን ወርቅ ይዛ ከእስራኤሉ ንጉሥ ዳዊት ዘንድ ሄዳ ስጦታ የሰጠች በመሆኑ ለእትዮጵያውያን የወርቅ ስጦታ መስጠት አዲስ ነገር አለመሆኑ ዕውነታውን ያጎላዋል። ከዓለም ሀገራትም በብቸኝነት ጌታችን የተወለደበትን ወር ለኢየሱስ ክርስቶስ የሰጠች ብቸኛ ሀገር ኢትዮጵያ ብቻ ናት፤ ይኸውም ጌታ የተወለደበትን ወር "ታኅሣሥ" ብላለች። በግእዝ ቋንቋዋ፤ "ኀሠሠ" ማለት ፈለገ ማለት ሲኾን ታኅሣሥ ማለት "ወርኀ ተኀሥሦ" (የማሰስ ወር፣ የፍለጋ ወር) ማለት ሲኾን፤ ሊቃውንት ይኽነን ያሉበት ምክንያት ሰብአ ሰገሎች "የተወለደው የአይሁድ ንጉሥ ወዴት ነው? ኮከቡን በምሥራቅ አይተን ልንሰግድለት መጥተናልና" እያሉ አስሰው ፈልገውት ስላገኙት ይኽ ሥያሜን ቀደምት አባቶቻችን ሰጥተውታል።

ከዓለም ዐቀፍ ተመራማሪዎች ውስጥም ዊልያም ሊዮ ሀንስበሪና ኢ.ሀርፐር ጆንሰን Africa's Golden Historical facts እና በሌሎች በጥልቅ ጥናታዊ ሥራቸው ላይ የሰብአ ሰገል መነሻ ሀገር ኢትዮጵያ እንደነበረች በፅሑፋቸው ዘርዝረው አስቀምተውጣል። "Casapar king of Ethiopia, Melchior King of Ethiopia, and Balthazar king of Saba ... he brought the gift of frankincense ... which was for a thousands years the capital city of African Christian Kingdom"

https://books.google.com.et/books?id=NuEDAAAAMBAJ&pg=PA86&lpg=PA86&dq=

ሌላው በአውሮፓ የዜና መዋዕል ጥናትና ምርምር የያዘው የሰብዐ ሰገል ትውልድ የነበረውን ካህኑ ዮሐንስ (Prester John) የሚሉት ታሪካዊ መሪን ለማግኘት በዓለም ዙሪያ ባደረጉት ሰፊ ዐሰሳ ሥርወ መንግሥቱ ሕንድ ሳይኾን ኢትዮጵያ እንደነበር ገልጠው ጽፈዋል (Thornton, Joe (2012). A Cultural History of the Atlantic World, 1250-1820. Cambridge University Press. pp. 16—17). https://www.blackpast.org/global-african.../prester-john/

ሰብአ ሰገል የሥነ ፈለክ ተመራማሪዎች ሲሆኑ ታላቁ ተመራማሪ ጆን ጃክሰን "ethiopian and the origin of civilization" በሚለው ድንቅ መጽሐፉ ገጽ 28 ላይ ቅድመ ልደተ ክርስቶስ የሥነ ጠፈር ጥናት የተጀመረባት ጋላክሲን ከነፐቶሎሚ አስቀድማ መሰየም የቻለች ሀገርና ለሌሎች ሀገር ጥናቱን እንዳስተላለፈች በስፋት ገልጾታል፤ እነዚኽም ነገሥታት የሥነ ጠፈር (የኅዋ) መርማሪዎች ከነበሩ ምንጨ እዚኽ መኾኑ ያስረዳል፡፡

ሌሎች ተመራማሪዎች ደግሞ በ8ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የተነሣው ቤዴን ጨምሮ ሜልኩ (ሜልኪዮር) የሚባለው የፐርሺያ ንጉሥ እንደነበር ወርቅን በጌታ ፊት እንዳቀረበና ከሰብአ ሰገል አረጋዊው ርሱ እንደኾነ ጠቅሿል፡፡ ማንቱሲማር (ጋስፖር) ደግሞ ንጉሠ ሕንድ ሲኾን በጌታችን ፊት ዕጣንን ያቀረበው ርሱ መኾኑን ይጠቅሳሉ፡፡ በዲዳስፋ (ባልዛር) ደግሞ ጥቁሩው ንጉሥ ኢትዮጵያ እንደኾነ ሲገልጹ መልኩም ጥቁር እንደነበር በመመስከር ከርቤን በአምላኩ በክርስቶስ ፊት እንዳቀረበ ጽፈዋል፡፡ ዛሬ ድረስ ምዕራባውያን በሚሠሩት የልደት የፊልም ተውኔትና ሠዓሊዎቻቸው በሚሥሏቸው የሰብአ ሰገል ሥዕሎች ላይ ኢትዮጵያዊውን አንዱን ጥቁር ያደርጉታል።

https://www.washingtonpost.com/.../c58d1b2c-4615-47a9.../

እዚህ ጋር ግን መታወቅ ያለበት ከምስራቅ ከኢትዮጵያ ተነስተው ከሄዱት ኢትዮጵያውያን አንድ ብቻ የሚለውና ንጉሥ ነበር የሚለውም ሆነ በአጠቃላይ ሦስት ነበሩ የሚለው የሚያሳምን ባይሆንም አንዱ ኢትዮጵያዊ መሆኑ መታወቁ በወቅቱ ከሄዱት ኢትዮጵያ እንዳለች ስለሚያስረዳ በራሱ በቂ ነው። ምክንያቱም ሰብአ ሰገሎች በአብዛኛው ተመራማሪዎችና ፀሐፊዎች ብዙ መሆናቸውን ይጠቅሳሉ። አንዳንዶቹም ሰብአ ሰገል የሚለውም 70 ከሚለቀው ቁጥር የሆነና ሰብአ ሰገሎች ወደ 70 ያህል እንደሚደርሱም በትውፊት ይነገራል። ደግሞም የነበለዓምን ወገኖች ብቻ በማየት ከበለዓም የትንቢት መፅሐፍ በመነሣት እና ከክዋክብት ተመራማሪነታቸው ተያይዞ ከመጡ በዛ የሚኖሩ ነገዶች ብዙ ናቸውና ሰብአ ሰገሎች ብዙ እንደነበሩ ልብ ይለዋል።

ዛሬ ድረስ በምድራችን የሚኖሩ ሀገራት ኹሉ በዲዮናስዮስ ኤክስጊዩስ በተፈጠረው ስሕተት ክርስቶስ የተወለደበትን ዘመን በመሳሳት 7 ዓመት ጨምረው ተሳስተዋል፤ ይኽነን ስሕተታቸውን የሮማ ካቶሊክ መሪ የነበሩት ፓፕ ቤኔዲክት በጻፉት መጽሐፍ ያመኑ ሲኾን፤ ቅድስት ሀገራችን ኢትዮጵያ ብቻ ሳትጨምር ሳትቀንስ ልደተ ክርስቶስን በትክክል የምታከብር ብቸኛ የዓለማችን ሀገር ስትሆን ይኸውም በትክክለኛው ቀን ኢትዮጵያውያን ኢየሩሳሌም መከሰታቸው ዕውን ያደርገዋል። (http://www.telegraph.co.uk/.../Jesus-was-born-years...)

(ትንቢተ ኢሣያስ 60፡6) የግመሎች ብዛት የምድያምና የጌፌር ግመሎች ይሸፍኑሻል፤ ሁሉ ከሳባ ይመጣሉ፤ ወርቅንና ዕጣንን ያመጣሉ፤ የእግዚአብሔርን ምስጋና ያወራሉ።

እዚህ ጋር የምድያም ሰዎችም መነሻቸውን ከጋዛ በስተደቡብ ከሳውዲአረቢያ የምዕራብ ጠረፍ ተነስተው ኢትዮጵያ እንደሚኖሩ ከላይ በዮቶር ታሪክ እንዲሁም ሳባውያንም በአረቡ በየመን

እንዳሉ ሁሉ ነገደ አግአዝያን የሆኑ አቢሲኒያውያን እንደነበሩ ከላይ በነገደ አግአዚአን መንግስት ላይ አይተን እንደነበር ማወቅ ይኖርብናል። የኢትዮጵያዊያን ሳባ ሰገሎች በቤተልሄም እመቤታችን ድንግል ማርያም ልጇን ኢየሱስ ክርስቶስን በወለደች ጊዜ ዕጣንና ከርቤ ስጦታዎችን ሲያበረክቱ በምስል 80 ላይ መመልከት ይቻላል።

(የዳዊት መዝሙር 72:9-10) በፊቱም ይሰግዳሉ፣ ጠላቶቹም አፈር ይልሳሉ። የተርሴስና የደሴቶች ነገስታት ስጦታን ያመጣሉ፤ የዓረብና የሳባ ነገሥታት እጅ መንሻ ያቀርባሉ።

ምሰል 80. የኢትዮጵያ ሳባ ሰገሎች

የአዱሊስ ከተማ

ሌላው በዚሁ በመሸጋገሪያ ወቅት ማለትም ከዳዕማት እስከ አክሱም ስርወ መንግስት ባለው ጊዜ እና ከዛም በኋላ ባሉት ጊዜያቶች የአቢሲኒያ ሳብያኖቹ የንግድ እንቅስቃሴዎቻቸውን በአዱሊስ ከተማ ላይ ያማከለ ነበር። ይህም የሆነበት ምክንያት የአቢሲኒያ ሳብያኖች በአዱሊስ እና በምፅዋ ወደብ አማካይነት ከሩቅ ምስራቅ እና በደቡብ አረቢያ ካሉ ሀገራት ጋር ከፍተኛ የንግድ እንቅስቃሴ ያደርጉ ስለነበር ነው። የአዱሊስ ከተማ በቀይ ባሕር ጠረፍ ላይ በዙላ የባሕር ሰላጤ ግዛት ውስጥ ሆኖ ከምፅዋ 40 ኪሎ ሜትር በስተደቡብ አቅጣጫ የሚገኝ ከተማ ነው።

የአዱሊስ ከተማ በዚህ የመሸጋገሪያ ወቅት በ2ኛው እና 3ኛው መቶ ቅ.ል.ክ. አካባቢ በጥንታዊነቷ እና የምርምር ማዕከልነቷ ትታወቃለች። ለዚህም ማሳያ የሚሆነው በአዱሊስ ከተማ በአርኪኦሎጂ የቁፋሮ ምርምር ወቅት የሃይማኖት ይዘት ያለው የቤተ መቅደስ ግንብ መገኘቱ ነው። ይህ ደግሞ በዚሁ በባዚን ስርወ መንግስት ጊዜ የክርስትና ዕምነት ወደ አቢሲኒያ ምድር ገብቶ የነበረ ስለሆነ በዚሁ ዘመን እንደነበረ እና ከተማዋም በጣም ሞቅ ያለች እንደነበር የሳያል። የዚህም የከተማ ዕድገት በከተማው ውስጥ ምን ያህል የንግድ እንቅስቃሴ እንደነበር ጎልቶ ያሳያል። በአዱሊስ ከተማ እንደ ወደብ ከሮማኖች እና ግሪኮች ጋር በዝሆን ጥርስ፣ በቆዳ፣ በባሪያ እና በተለያዩ ወደ ውጭ በሚላኩ ዕቃዎች ትታወቃለች። በወቅቱ የስነ-ሐንፃ ጥበብም እያደገ የመጣበት ሁኔታ ነበር። በዚህም የግለሠብም ሆነ የባላባቶች ቤትን በደንጋይ እና በአመድ የመገንባት ባሕል ነበራቸው። ለዚህም ማሳያ በአርኪኦሎጂ ምርምር የተገኙት የአምልኮ ቤተ መቅደስ ፍርስራሽ እንዲሁም የፈራረሱ የግለሰብ መኖሪያ ቤቶች ዋቢ መረጃዎች ናቸው። በአዱሊስ ከተማ የተገኘውን ቤተ መቅደስ እና የፈራረሱ የግለሰብ ሞኖሪያ ቤቶ በምስል 81 ሀ፣ ለ እና ሐ ላይ መመልከት ይቻላል።

ሀ.

ለ.

ሐ.

ምስል 81. ሀ፣ ለ እና ሐ በአዱሊስ ከተማ የተገኘው የሀይማኖት ይዘት ያለው ቤተ መቅደስ እና የፈራረሱ የግለሰብ መኖሪያ ቤቶች

እንደሚታወቀው በዚህ ወቅት ግሪኮች እና ሮማኖች በአዱሊስ ወደብ አማካይነት ከአቢሲኒያ ሳብያኖች ጋር ከፍተኛ የንግድ እንቅስቃሴ ያደርጉ ነበር፡፡ በአዱሊስ ከተማ የምርምር አርኪኦሎጂ ሳይቶች በጥልቀት በመመርመር ሌሎችም በወቅቱ የነበረውን ሁኔታ ግንዛቤ የሚሠጡ መረጃዎች ሊገኙ ችለዋል፡፡ ከነዚህም ግኝቶች ውስጥ ሐውልቶች፣ ከአለት የተጠረበ የመቃብር ስፍራ፣ የሰው ቅሪተ አካል እና የዋሻ በር መግቢያ (ከአዱሊስ እስከ አክሱም የሚያደርስ) ይገኙበታል፡፡ ዋሻው ከአዱሊስ እሰከ አክሱም ድረስ እንደሚያደርስ ትወውፊታዊ መረጃዎች ያመለክታሉ፡፡ እነዚህን በአዱሊስ የአርኪኦሎጂ ሳይቶች ውስጥ የተገኙ ሐውልቶች፣ ከአለት የተጠረበ የመቃብር ሥፍራ፣ የሰው ቅሪተ አካል እና የዋሻ መግቢያ በር (ከአዱሊስ እስከ አክሱም የሚያደርስ) በምስል 82 ሀ፣ ለ፣ ሐ፣ እና መ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

OTTOCENTESCHI. L'edificio monumentale o chiesa
in luce ad Adulis nel corso della spedizione
dal British Museum nel 1868, vicino
nel Settore 3 della missione italiana attuale.

ሀ.

ለ.

.

ሐ. ከአዱሊስ እስከ አክሱም የሚያደርስ የዋሻ መግቢያ

ምስል 82. ሀ፣ ለ፣ እና ሐ በአዱሊስ የአርኪኦሎጂ ሳይቶች ውስጥ የተገኙ ሐውልቶች፣ በደነጋይ የመቃብር ሥፍራ የሰው ቅሪተ አካል፣ ሁለት የፈራረሱ የመኖሪያ ቤቶች እና የዋሻ መግቢያ በሮች (ከአዱሊስ እስከ አክሱም የሚያደርስ)

በተመሳሳይ አሁንም በዳዕማት ስርወ መንግስት ዘመን እንዳለው ሁሉ በዚሁ መዳረሻ በሆነው ከዳዕማት እስከ አክሱም ስርወ መንግስት ባለው ዘመን ያሉት የነገስታት ዝርዝር የትኞቹ ኑቢያን ኩሾች እንዲሁም የትኞቹ ደግሞ የሳባ ነገዶች ወገን እንደሆኑ አይለይም። ነገር ግን ያው የሚታወቀው በየራሳቸው ግዛት ለየብቻ ሲገዙ እንደነበረ ነው። በወቅቱ ለብቻቸው በራሳቸው ግዛት ገዢ ከነበሩት መሀል ባሕረ ነጋሲ አንዱ ሲሆን ይህም የስራዬ ግዛት ሆኖ ደብርዋን ማዕከል ያደረገ ነበር። በዚህ ስረወ መንግስት በዚህ ዘመን የነበሩትን የነገስታት ዝርዝር በሠንጠረዥ 6 ላይ መመልከት ይቻላል።

ተ.ቁ.	የነገስታቱ ስም	ነገስታቱ በስልጣን የቆዩበት ዘመን	
		በዓመት	በጊዜ (ቅ.ል.ክ.)
1	ኤላልዮን ቲአንኪ	10	393-383
2	አርቲስክ አሚን 3ኛ	10	383-373
3	አርቲስክ አሚን 4ኛ	10	373-363
4	ሐዲና	10	363-353
5	አርቲስክ አሚን 5ኛ	10	353-343
6	አርቲስክ አሚን 6ኛ	10	343-333
7	ኒካውላ ህንዳኬ 3ኛ	10	333-323
8	ባስኡ	7	323-316
9	ኒካውላ ህንደኬ 4ኛ	10	316-306
10	አውጥጥ አራውራ	10	396-296
11	አርካሚን 2ኛ	10	296-286
12	ከልአስ 2ኛ	10	286-276
13	ዙዋሬ ንብረት	16	276-260
14	ስትዮ	14	260-246
15	ሰይፋይ	13	246-233
16	ኒኮሲስ ህንደኬ ህንደኬ 5ኛ	10	233-223
17	ራምሐይ አርሚን 4ኛ	10	223-213
18	ፊልያ ሁርኒክሐት	15	213-198
19	ሃንዲ አውኪራራ	20	198-178
20	አግሐቡ ብሴህራን	10	178-168
21	ሉላይ ከዋውማኑን	20	168-148
22	መሰልኒ ቁራርሜር	8	148-140
23	ነክሳይ ብስንቲ	10	140-130
24	ኤትቢኑ ካውር	10	130-120
25	ሰፊልያስ አብራሚን	20	120-100
26	ሠናይ	10	100-90
27	አውሲና ንግስት	11	90-79
28	ዳዊት 2ኛ	10	79-69
29	አግልቡስ	8	69-61
30	በዋውል	10	61-51
31	ባረዋስ	10	51-41
32	ዳኒዳድ	10	41-31
33	ኣሞይ መሐሲ	5	31-26
34	ኒክትራስ ህንዳኬ 6ኛ	10	26-16
35	ኖልኪ	2	16-14
36	ሉዛይ	8	14-6

37	ባዚን	15	6 ዓ.ዓ.- 9 ዓ.ም.
38	ሠርጡ ፅንፌ አሰግድ	21	9-30
39	አካጥታህ ፅንፌ አሰግድ	2	30-32
40	ሆርኤምትኩ 2ኛ	2	32-34
41	ህንደኬ 7ኛ /ጌርሳሞት/	12	34-46

ሠንጠረዥ 6. ከዳዕማት እስከ አክሱም ስርወ መንግስት ዘመን ያሉ የነገስታቶች ስም ዝርዝር

ከላይ ከተዘረዘሩት ነገስታቶች ውስጥ ለንጉስ ባዚን የመቃብር ስፍራ ሊሠራለት ችሏል፡፡ ይህም የመቃብር ስፍራ ከአክሱም ከተማ አካባቢ የሚገኝ ሲሆን የመቃብር ስፍራው ውስጡ 4 ፍልፍል የመቃብር ክፍሎች እና 9.5 ሜትር ያላቸው 16 ደረጃዎችም ያሉት ነው፡፡ በዚህም የመቃብር ስፍራ የሌሎችም ሳብያኖችም መቃብር ይገኛል፡፡ የባዚን የመቃብር ሥፍራን በምስል 83 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

በዚሁ መዳረሻ በሆነው ከዳዕማት እስከ አክሱም ስርወ መንግስት ባለው ጊዜ በተለያዩ ሥፍራዎች የራስ ገዝ ገዢዎች የታዩበት ወቅት እንደነበር የሚታወቅ ሲሆን በዳዕማዕት ስርወ መነግስት መጨረሻዎቹም አካባቢ በሰራዬ ግዛት የድባርዋን ከተማ ማዕከል በማድረግ ሲገዛ የነበረው አንዱ ገዢ ባሕረ ነጋሲ እንደነበር ከዚህ በፊት አይተናል፡፡ በመጨራሻዎቹ የዳዕማት ስርወ መንግስት ወቅት ማዕከላዊ ከተማው ከየሃ ወደዚሁ በሰራዬ ግዛት ውስጥ ወዳለው የድበርዋ ከተማ ሊዞር ችሎ እንደነበርም አይተናል፡፡

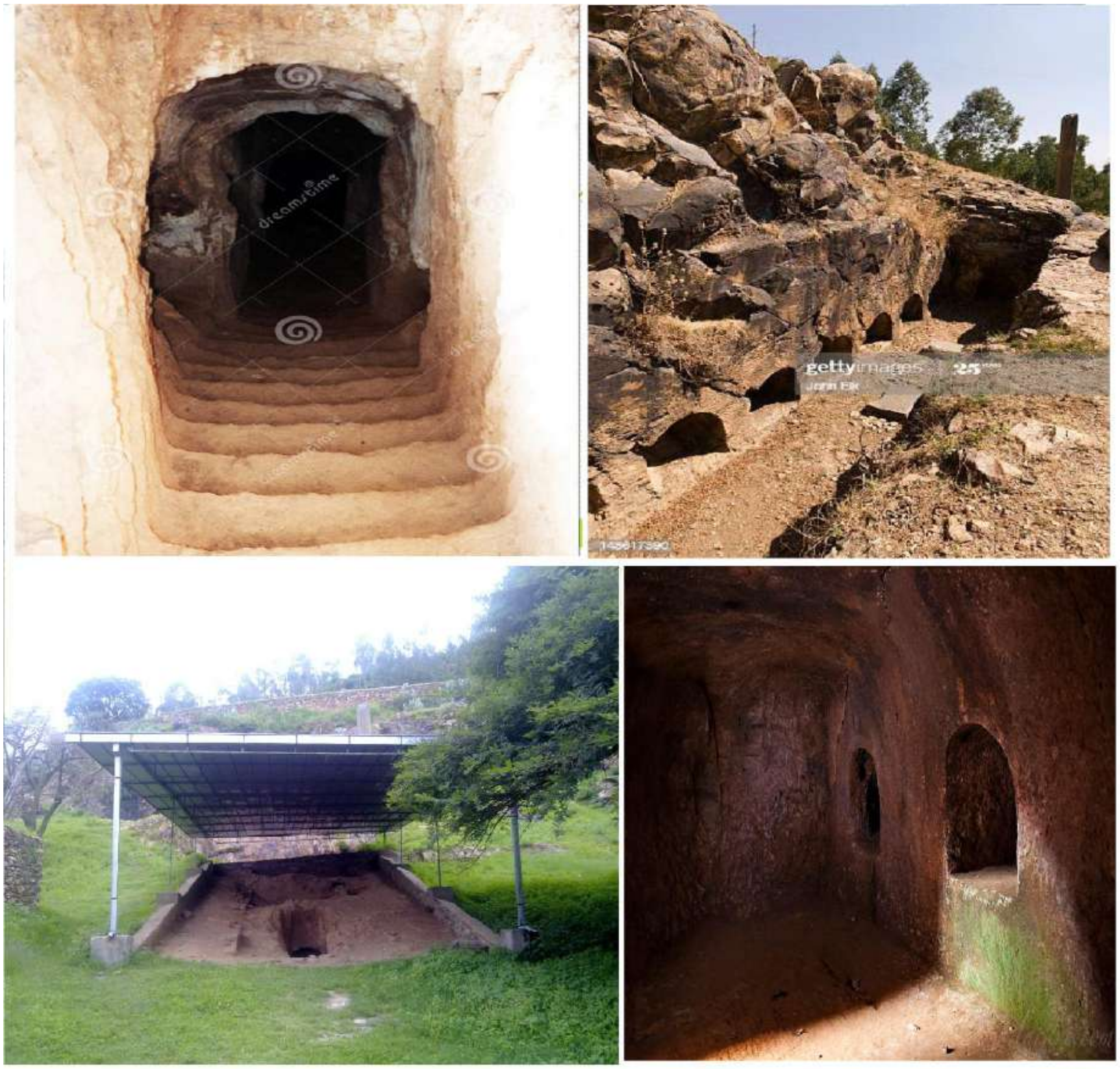

ምስል 83. በአክሱም ስርወ መንግስት መዳረሻ አክሱም አካባቢ የሚገኘው የንጉስ ባዜን የመቃብር ስፍራ

በአጠቃላይ ከአዳም እና ሔዋን መፈጠር ጀምሮ እስከ ኢየሱስ ክርስቶስ መወለድ (5500 ቅ.ል.ክ. — 0 ዓ.ም.) ያለውን የታሪክ ሁደትት በቻርት 3 ላይ መመልከት ይቻላል።

በቻርት 3፡ ከአዳም መፈጠር እስከ ኢየሱስ ክርስቶስ መወለድ ያለው የታሪክ ሂደት

የሴም እና የኩሽ ሕዝቦች አመጣጥ በኢትዮጵያ እና የኢትዮጵያ ታሪክ

2012 ዓ.ም.

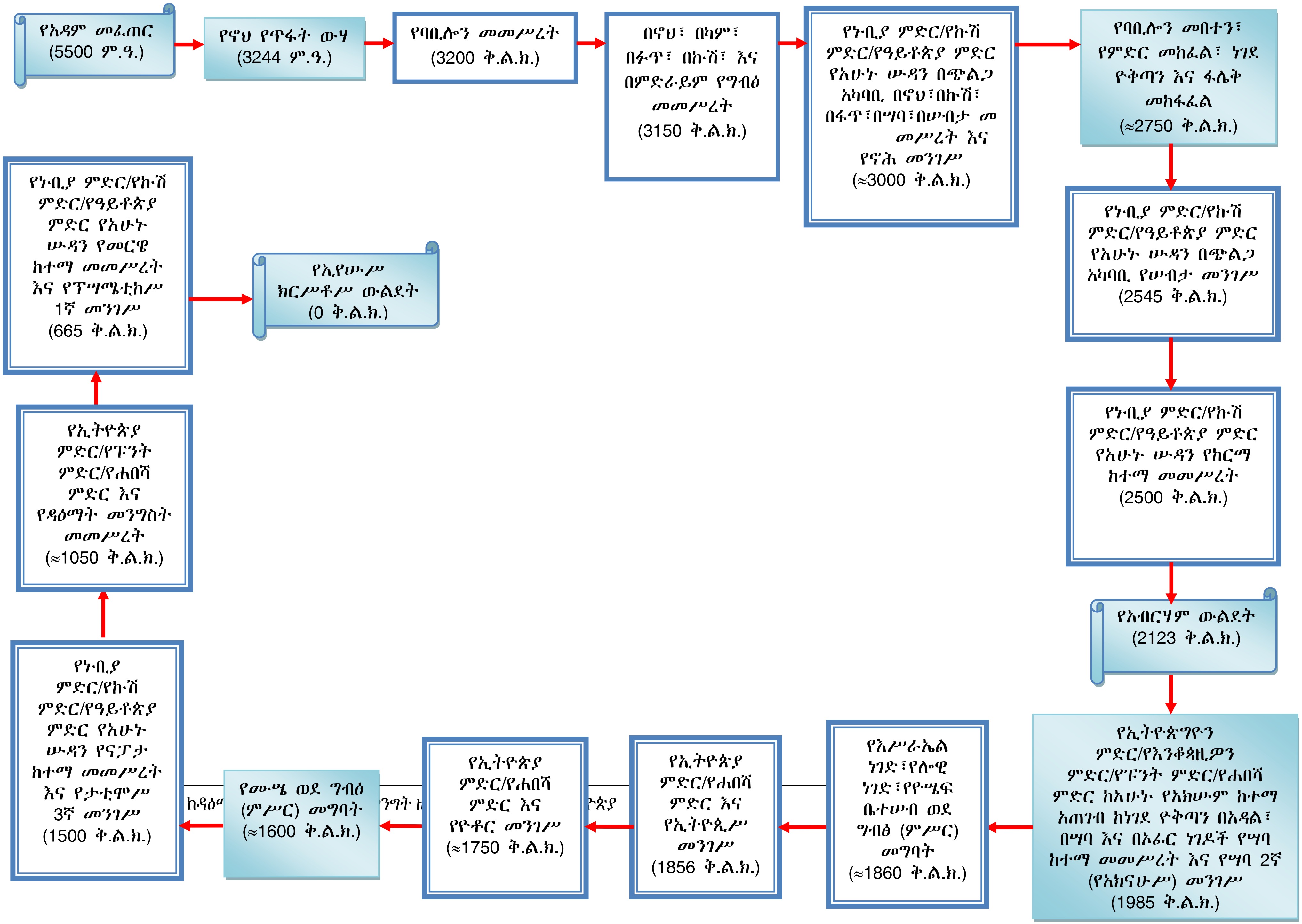

የአክሱም ከተማ እና የአክሱም ሥርወ መንግስት መመሥረት

በ100 ዓ.ም. ላይ በአምሃራ የሳባ ነገዶች፣ በትግሬ የሳባ ነገዶች፣ በሐማሴኖች፣ በኤርትራ የቢሌን እና የሳሆ አገው ነገዶች፣ በትግራይ የኢሮብ ሳሆ አገው ነገዶች፣ በጣንቋ አበርገለ ቢሌን አገው ነገዶች፣ በቤጃዎች እና ከእስራኤል በመጡት ግእዝ ተናጋሪ የሴም ነገዶች የአክሱም ስርወ መንግስት ሊመሰረት ችሏል። የአክሱም ስርወ መንግስትም ዓረብ ሀገራት ተሻግሮ የናግራንን፣ የሳባን፣ የሂምያራይትን፣ የራይዳን እና የሳልሄንን ግዛት የሚያጠቃልል ነው። ምክንያቱም ወደፊት እንደምናየው የአክሱም ነገስታቶች በጦርነት አሰገብረው ይገዙ ስለነበር ነው። በአክሱም ስርወ መንግስት የነበረውን ግዛት በካርታ 35 ላይ መመልከት ይቻላል።

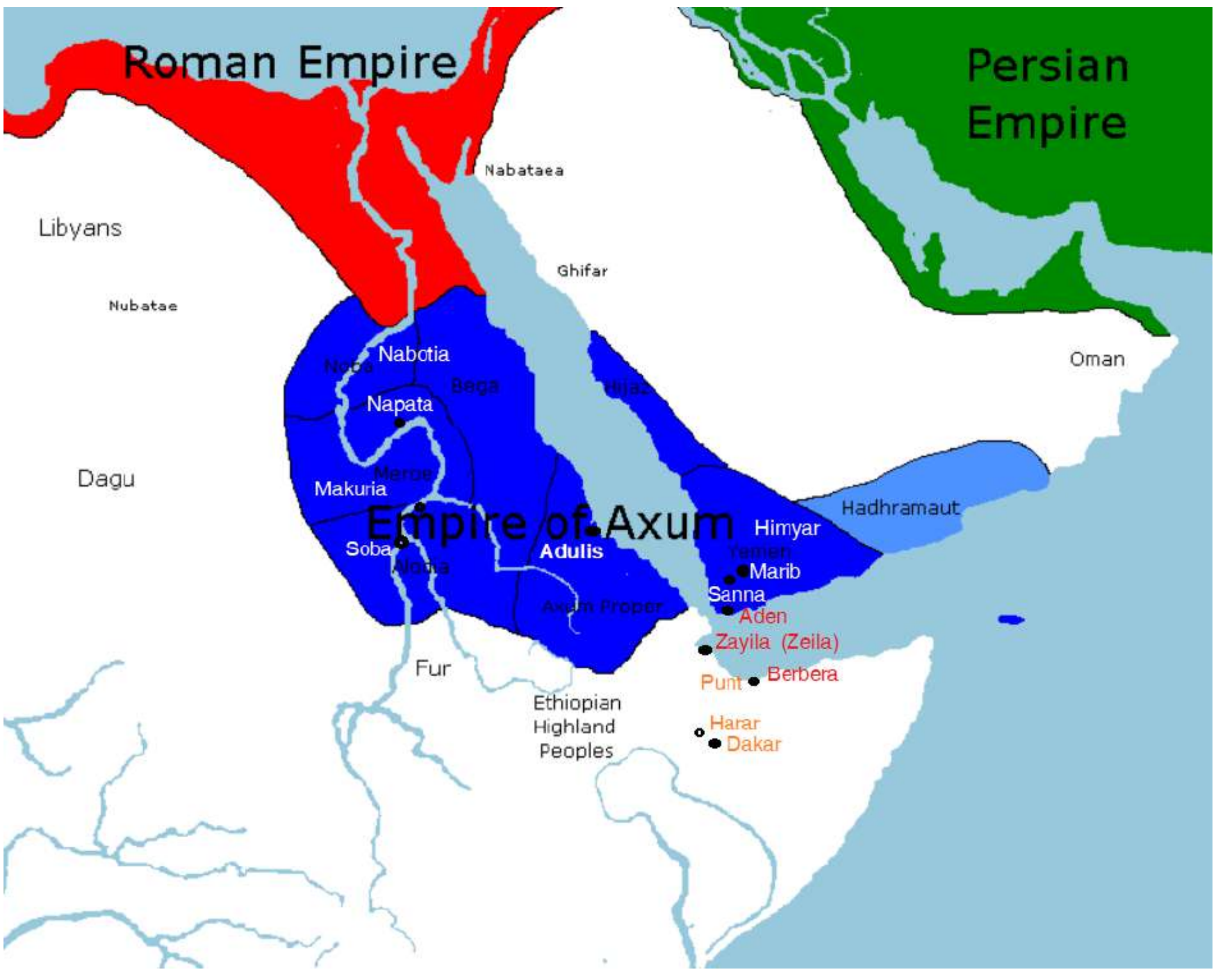

ካርታ 35. የአክሱም ሥርወ መንግስት ግዛቶች

የአክሱም ከተማ

የአክሱም ስርወ መንግስት (46 ዓ.ም. — 70 ዓ.ም.) ዋና ማዕከላዊ ከተማውን ያደረገው በአክሱም ከተማ ላይ ነው፡፡ የአክሱምም ከተማ ከጊዜ ወደ ጊዜ ለንግድ እና ለተለያዩ የስራ እንቅስቃሴ በሚያከናውኑ የተለያዩ ነገዶች እንደ የትግሬ ሳበ፣ የአምሓራ ሳባ፣ የአገው፣ የቢሌን፣ የሳሆ፣ የሐማሴን፣ የቤጃ እና የኤርትራ-አፋር (አፋር ደናክል) የፉጥ ነገዶች እየተሞላች ልትሄድ ችላለች፡፡ በዚህ ስርወ መንግስት ጊዜ በከተማ ውስጥ የግዕዝ ቋንቋ በይበልጥ መስፋፋት ጀመሮ ነበር፡፡ ይህም ቀድሞ ሲነገር የነበረው የሳባ ቋንቋ በግዕዙ እየተዋጠ እንዲሁም የግዕዙ ቋንቋ ደግሞ የሳባውያውን ፊደል እንደያዘ ከፍተኛ የዕድገት ዕምርታ እያሳየ የመጣበት ወቅት ነበር፡፡ አክሱም የሚለውም ቃል የተገኘው ከግዕዝ እና ከአገው ቋንቋ ሲሆን “አክ” ማለት በአገውኛ ሆኖ ውኃ ሲሆን “ሹም” ማለት ደግሞ በግዕዝ ሆኖ ሹመት ማለት ነው፡፡ ስለሆነም አክሱም ከተማ በውኃ የተሾመ እንደማለት ነው፡፡ ለዚህም ማሳያ ደግሞ አክሱም በብዙ የውኃ ምንጮች መከበቧ ነው፡፡ ይህም ውኃ ለአአክሱም ከተማ ነዋሪዎች እና በአካባቢው ለሚኖሩ ሰዎች ከፍተኛ ግልጋሎት ይሰጥ ነበር፡፡ በአሁኑ ወቅት በአካባቢው ያለው ማይ ሹም ተብሎ የሚጠራው ወንዝ ለከተማው በውኃ ምንጭነት ያገለግላል፡፡ የጥንታዊውን የአክሱም ከተማ በምስል 84 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 84. የጥንታዊው የአክሱም ከተማ

በአክሱም የነበሩ ነገዶች የአክሱምን ከተማ ተመራጭ ያደረጉት በአካባቢው ወደ 70 የሚጠጉ የውሃ ምንጭ ጉድጓዶች መኖራቸው እና አካባቢውም ለእርሻ ምቹ መሆናቸውና የአየር ሁኔታው ለኑሮ ተስማሚ መሆኑ ነው፡፡ በተረፈ በአካባቢው ካሉ ሀገራት እና ከተሞች ጋር ከፍተኛ የንግድ፣ የሀይማኖት፣ የዲፕሎማቲክ እና የባሕር ወደብ ላይ እንቅስቃሴ ከማድረጋቸው በተጨማሪ በተለያዩ ዕደ ጥበቦች ለምሳሌ ብረት በማቅለጥ፣ (ወርቅ፣ ብር እና ነሐስ) በማንጠር፣ ጌጣ ጌጦችን በመስራት፣ የተለያዩ የሸክላ ስራዎችን በመስራት፣ ግንብ በመገንባት ይታወቃሉ፡፡ ይህ ደግሞ የተረጋገጠው በአካባቢው በአርኪኦሎጂ የቁፋሮ ምርምር በተገኘው መሠረት የአንድ ወጥ አለት ሐውልት፣ የተለያዩ ውድ ጌጣጌጦች፣ የሸክላ ግንብ፣ የተፈለፈሉ የድንጋይ መቃብር፣ በቀለም (በቀይ፣ በቡናማና በብጫ) የተሰራ ሸክላ ጌጣጌጦች እንዲሁም ትልልቅ የደንጋይ ወፍጮዎች ሊገኙ በመቻላቸው ነው፡፡

በዚህም ወቅት ሳብያኖች ከፍተኛ የስልጣኔ ዕድገት ደረጃ ላይ የደረሡበት ጊዜ ነበር፡፡ ቤተ መቅደሶችን፣ ሀውልቶችን እና ቤተ መንግስቶችን በማነፅም ይታወቃሉ፡፡ በዳዕማት ስርወ መንግስት ወቅት እንዳየነው ከአክሱም ከተማ በቅርብ ርቀት በሚገኘው የሳባ ከተማ ላይ በሳብያኖቹ የተገነባው የዱንጉር ቤተ መንግስት ለንግስት ሳባ በቤተ መንግስትነት አገልግሎ ነበር፡፡ ቤተ መንግስቱም የንግስት ሳባ ወይም የንግስት አዜብ ቤተ መንግስት በመባል ይታወቃል፡፡ ቤተ መንግስቱ በአክሱም ስርወ መንግስት የመጀመሪያው ገዢ ለሆነው ለንጉስ ዞስካለስ (ይህንን ወደ ፊት በአክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ የምናየው ይሆናል) ሲያገለግል ነበር፡፡ ይህም ቤተ መንግስት በኋላኛው ዘመን በዮዲት ጉዲት እና በግራኝ አህመድ ሊወድም እንደቻለም አይተናል፡፡ ነገር ግን ፍርስራሹ እስከ አሁን ጊዜ ድረስ በዕለም ቅርስነት በዩኔስኮ (UNESCO) ተመዝግቦ ይገኛል፡፡ በአሁኑ ወቅት የዚህን የመሠለ ዲዛይን የታዕካ ለማርያም ስነ-ሕንፃ ለማሠራት በእንቅስቃሴ ላይ ይገኛል፡፡ የታዕካ ለማርያም ስነ-ሕንፃ በምስል 85 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 85. የታዕካ ማርያም ስነ-ሕንፃ ዲዛይን

እንደሚታወቀው በዳዕማት ስርወ መንግስት የነገሱት አብዛኞቹ ነገስታቶች የዘር ሐረጋቸው የሚመዘዘው ከየመን ከመጡት የሳባ ነገዶች ነው፡፡ ይሁን እንጂ ከንግስት ሣዜብ ወይም ንግስት ማክዳ እና ከእስራኤላዊው ጠቢቡ ሠለሞን ከተወለደው ቀዳማዊ ምንይልክ (አቤሜሌክ) የሚመዘ

የዘር ሐረግ ያሉ ነገስታቶችም ነበሩ። እነዚህም ነገስታቶች በአቢሲኒያ ምድር የሰለሞን ነገስታቶች በመባል ይታወቃሉ። በዚህም የአክሱም ሥርወ መንግስት ውስጥ ብዙ የሚሆኑ ከየመናቹ የሴም ሳባ ነገዶች የዘር ሃረግ የሚመዘዙ ነገስታቶች እንደገዙ ሁሉ የተወሰኑትም ነገስታቶች ከዚሁ ከሠለሞን የዘር ሐረግ የሚመዘዙም ነበሩ። ወደፊት በሸዋ ነገስታቶች ዙሪያ በስፋት የምናየው ይሆናል። በመጀመሪያዎቹን የሠለሞን የዘር ሀረግ በምስል 86 ላይ መመልከት ይቻላል።

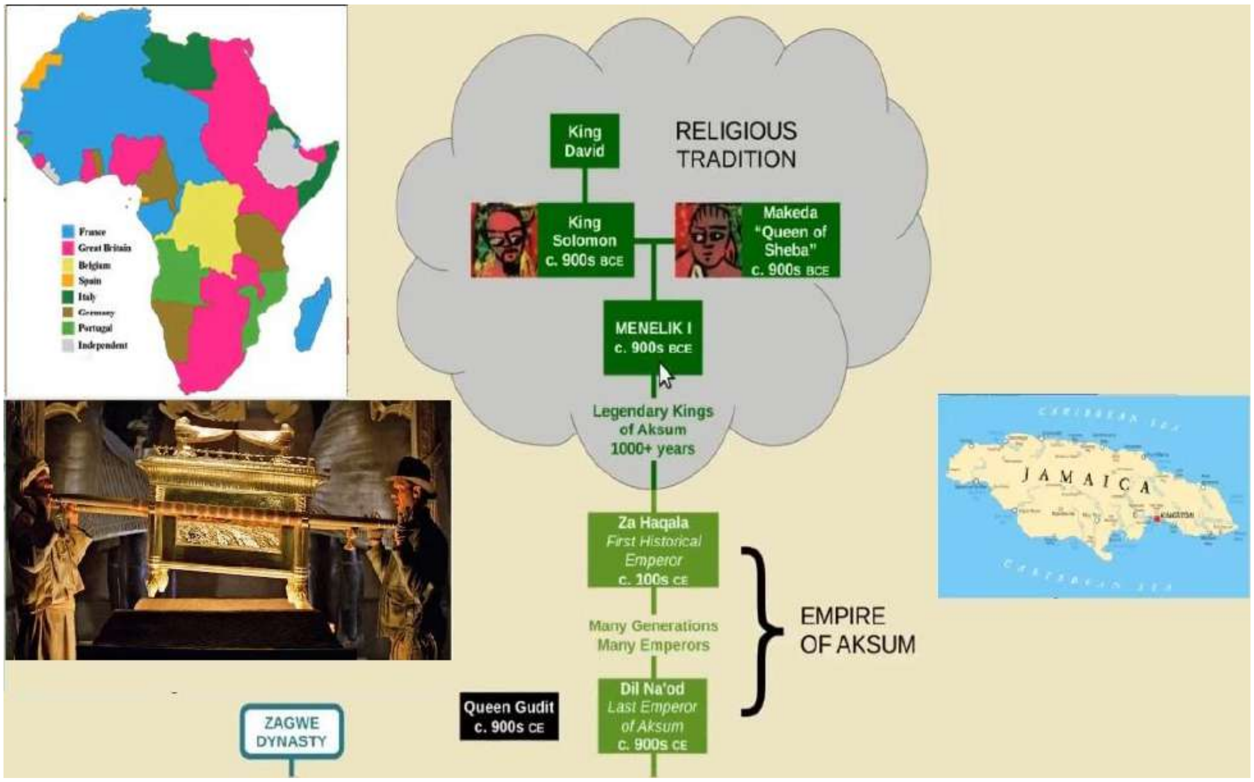

ምስል 86. የመጀመሪያዎቹ የሠለሞን ዘር ነገስታቶች

በዚሁ የአክሱም ስርወ መንግስት ጊዜም የነገሱትን ነገስታቶች ታሪክ አለፍ አለፍ እያልን እናያቸዋለን። እዚህም ባሉት የነገስታት ስም ዝርዝር ውስጥ የትኞቹ ሳባዎች፣ የትኞቹ የኦቦል፣ የትኞቹ የኦፌር እንዲሁም የትኞቹ ደግሞ የሰለሞን ነገስታት እንደሆኑ አይገልፅም። ከላይ እንዳየነው በወቅቱ ተነስቶ የነበረው ዞስቃለስ (46 -71 ኣ.ም.) የተበታተነውን የራስ ገዞች በመቆጣጠር እና በማጠናከር የአክሱምን ስርወ መንግስት ሊመሰርት ችሏል። ከሱ ቀጥሎም በዚሁ ስርወ መንግስት ውስጥ የተለያዩ የሳባ እና የሰለሞን ነገስታቶች እየተፈራረቁ ሊገዙ ችለዋል። የአክሱም ነገስታቶችን ስም ዝርዝር በሠንተረዥ 7 ላይ መመልከት ይቻላል።

ተ.ቁ.	የነገስታቱ ስም	ነገስታቱ በስልጣን የቆዩበት ዘመን	
		በዓመት	በጊዜ (ቅ.ል.ክ.)
1	ሐታዝ ባህር አሰግድ /ዞስቃለስ/	24	46-70
2	ምንሴህ ግርማ ሠር	7	79-77
3	ሰጥዋ ግርማ አሰፋር	9	77-86
4	አድገለ	10 ዓመት ከ6 ወር	86-96
5	አግባ	6 ወር	96-97
6	ሠርዓዳ	16	97-113
7	መሊስ አላሜዳ	4	113-117
8	ሀቃቤ ከሎፅዮን	6	117-123
9	ሐቅሌ ሠርጓይ	12	123-135
10	ድድሜ ዘርዓይ	10	135-145
11	አውጥፓ	2	145-147
12	አልአዶ በጋማይ	7	147-154
13	ዓውዶ ዣን አሠግድ	30	154-184
14	ዛግን ፅዮን ሕገዛ	5	184-189
15	ሬፅዮን ሕገዛ	3	184-189
16	አዚጋን መዓልባጋድ	7	192-199
17	ገፌሌ ሰብዓ አሰግድ	1	199-200
18	ፅጋዮን ብእሴ ወርቅ	4	200-204
19	ጋዛ አግድ	9	204-213
20	አግዱር አስጓን	8	213-221
21	ደዊዛ	1	221-222
22	ዋከና ንግስት	2 ቀን	222-222
23	ሃውዶስ	4 ወር	222-222
24	አፅላል ሰንሠገል	3	222-225
25	አስፍሐ	14	225-239
26	አድገቦ ሠይፈ አርእድ	6	239-245
27	አይባ /አይላ/	17	245-262
28	ፀሐመ ለክዱን	9	262-271
29	ድጋብ	10	271-281
30	ታዜር /ታዜና/	10	281-291
31	አህየዋ ሶፍያ ንግስት	7	291-298
32	/ኢዛናና ሳይዝና/ አብርሃና አፅብሐ/	26	298-324
33	በአንድነት	12	324-336
34	አፅብሐ ለብቻው	7	336-343
35	አስፋሐ ደለዝ	14	343-357
36	ሳህል /ስሁል 1ኛ/	4	357-361
37	አፅሃን ንግስት	5	361-366
38	ርዕት	1	366-367

39	አስፋሐ 2ኛ	1	367-368
40	አፅብሐ 2ኛ	5	368-373
41	አሜደ	15	373-388
42	አብርሐ 2ኛ	7 ወር	388-388
43	እለ ሳህል	2 ወር	388-389
44	እለ ገበዝ	2	389-391
45	ሳህል /ስሁል 2ኛ/	4	391-395
46	አብርሐ 3ኛ	10	395-405
47	አድሃን ንግስት 2ኛ	6	405-411
48	ኢዮአብ	10	411-421
49	ፀሀም 2ኛ	6	421-423
50	አሜደ 2ኛ	1	423-424
51	ሳህል /ሳህለ አህዛብ/	2	424-426
52	ፅባህ መሀረነ ክርስቶስ	3	426-429
53	ፀሃም 3ኛ	2	429-431
54	እለ ገበዝ 2ኛ	6	431-437
55	አጋሊ /አጋቢ/	1	437-438
56	ሊዊ	2	438-440
57	አሜደ 3ኛ /ያዕቆብ/	3	440-443
58	አርማህ /ዳዊት 1ኛ/	14	443-457
59	አምሲ	5	457-462
60	ሰልአዮባ	9	462-471
61	እልአሜዳ	8	471-479
62	ታዚና /ዋዜና/	6	479-485
63	ካሌብ	30	485-515
64	ዘእስራኤል	1 ወር	515-515
65	ገብሩ	1 ወር	515-515
66	ገብረ መስቀል	14	515-529
67	ቆስጠንጢኖስ ሳህል	28	529-557
68	ወሰን ሰገድ መሐረነ ክርስቶ	15	557-572
69	ፍሬ ሠናይ	23	572-595
70	አድርአዝ	20	595-615
71	አካላወድም	8	615-623
72	ግርማ አስፈር /አርማህ/ 2ኛ	15	623-638
73	ዝርጋዝ	10	638-648
74	ድግና ሚካኤል	26	648-674
75	ባህር ኤክሳ	19	674-693
76	ጉም /አፄ ገርሰም/	24	693-717
77	አስጎምጉም /አፄ ባካሳ/	5	717-722
78	ለትም ኢዮኤል	16	722-738

79	ተላትም /አፄ እንደቢስ/	21	738-759
80	ዓደጉሽ /አፄ ማህየዊ/	13	759-772
81	አይዙር	6 ሰዓት	772-772
82	ድድም /አፄ አስፈሪ/	5	772-777
83	ውድድም /አፄ ዳንኤል/	10	777-787
84	ውድም አስፈሪ	30	787-817
85	አርማህ 3ኛ/አፄ እለቆስጠ/	5	817-822
86	ደግናዥን /አፄ ደግናዥን/	19	822-841
87	ግዳዥን /አፄ ህዝበናኝ/	1	841-842
88	ዮዲት ጉዲት	40	842-882
89	አንበሳ ወድም /አፄ አንበሳ ሰገድ/	20	882-902
90	ድልነአድ	10	902-912

ሠንጠረዥ 7. የአክሱም ነገስታቶች ስም ዝርዝር

ንጉስ ዓውዶ ዣን አሠግድ

የአክሱም ሥርወ መንግስትን ከመሠረቱትት እና የአክሱምን ከተማ እንደከተማ ከቆረቆሯት በመጀመሪያዎቹ ተርታ ከሚጠቀሱት መሀከል ንጉስ ዓውዶ ዣን አሠግድ (154 ዓ.ም. — 184 ዓ.ም.) አንዱ ነው፡፡ ንጉስ ዓውዶ ዣን አሠግድ ብሁ ሀገራትን የአረብ ሀገራትን ጭምር ለመጀመሪያ ጊዜ በማስገበር እና በንግድ አማካይነት የአክሱምን ከተማ ይበልጥ እንድታድግ እና በወቱ በስልጣኔ ማማ ላይ እንድትቀመጥ ጉልህ ሚና ተጫውቷል፡፡

ስለዚህ ንጉስ በአርኪኦሎጂ በምርምር ጥናት የተነገረለት በአዱሊስ የአርኪኦሎጂ ስፍራ በተገኘ የደንጋይ ላይ ፅሑፍ (Adulis Inscription) ነው፡፡ ይህ የእምነበረድ ዙፋን እና የደንጋይ ሐውልት ላይ የተቀረፀ ፅሑፍ የሚያትተው አንድ የአክሱም ንጉስ ክርስትና እየተስፋፋ በመጣበት ወቅት በ200 ዓ.ም. ከጦርነት ግንባር ድል አድርጎ ሲመለስ በግሪክኛ ቋንቋ ለሚያመልከው አማልክት ያስቀረፀው ፅሑፍ ነው፡፡ ይህንን የደንጋይ ላይ ፅሑፍ አንድ የግሪክ ፀሐፊ በ525 ዓ.ም. ላይ እንዳለ ገልብጦ በራሱ ፅሑፍ ላይ ስላስቀመጠው ይህ ታሪካዊ ሰነድ እስከ አሁን ድረስ ለምርምር የበኩሉን ከፍተኛ ድርሻ እየተወጣ ይገኛል፡፡ የዚህ ግሪካዊ ፀሐፊ ምርምር በሚከተለው ሁኔታ የተተረጎመ ሲሆን ፅሑፉም ምን ያህል የአክሱሙ ንጉስ ብዙ አውራጃዎችን እና የአተብ ሀገራትን እንዳስገበረ ይገልፃል፡፡

1ኛ) ንጉሡ በምስራቅ እና በደቡብ በኩል ወደ ግዕዝ (አጋዝያን ሲሆን ሳባ፣ የሃ፣ አምሓራ ሣይንት፣ አንጎት ወዘተ…)፣ ወደ አጋሜ፣ ወደ ሴጌኔ (ስህኔ)፣ ወደ አዋ፣ ወደ አንጋቤ፣ ወደ ቲያኣማኣ (ጊያም)፣ ወደ አታጋው፣ ወደ ካላኦ ሀገር ሄዶ ከዚያም የተከዜን ወንዝ ተሸግሮ ሠሜንን ማስገበሩን

2ኛ) በምዕራብ ሰሜን በኩል ላዜኔ፣ ዛኦ፣ጋባላ፣ አታልሞ፣ ቤጋስ /ቦጎስ በጅያ/ (ቤጃ) የሚባሉትን

3ኛ) አኒኔ፣ ሜቲኔ፣ ሴስያ /ሳሆ/፣ ራውዘን፣ ሳውለት የሚባሉትን

4ኛ) በዛሬው በዓረብ ሀገር በየመን ያሉትን የሳባን ሀገሮች ሄዶ በቅኝ ግዛት ማስገበሩን ይገልፃል፡፡ ንጉሡ ያፃፈውም እንዲ ይነበባል፡፡

“በግዛቴ አጠገብ ያሉትን ሀገሮች በብርታት ተዋግቼ በሠላም እንዲገዙ ካደረግሁ በኂላ ከዚሁ ቀጥሎ ያሉትን ሀገሮች በጦርነት አስገበርኩ፡፡ ጋዜ /አግአዚ ሲሆን ይህም ሳባ፣ የሃ፣ አምሓራ ሣይንት፣ አንጎት ወዘተ…/፣ አጋሜን፣ ሴጅዬን ወጋሁዋቸውና የሀብታቸውን አጋማሽ ወሠድኩ፡፡ አውአ፣ ዚንጋቤን፣ አንጋቤ፣ ቲኣማኣ (ጊያም)፣ አታጋውስ፣ ከለአ፣ ከዚያ ከአባይ ወዲያ ያሉትን የሳሚኔን ህዝብ ወጋሁ፡፡ ይህ ሀገር ተራራማና ብርድ ያለበት አገር ነው፡፡ የበረዶው ክምር እስከ ጉልበት ይደርሳል፡፡

እነዚህን ሀገሮች ሁሉ ወንዙን ተሻግሬ አስገበርኳቸው። ከዚያ ላዚኔ፣ ዘአኣ፣ ጋባላ የሚባሉትን ፍልውሃ የሚመነጭበት ተራራ የሚቀመጡትን ህዝቦች እና ከእነርሱም ጋር አታልሞንና ቤጋን /በጅያን/ አስገበርኩ።

ከታንጋይቲ ጀምሮ እስከ ግብፅ ወሠን የሚኖሩትን ህዝቦች በጦር ካሳመንኩ በኋላ ከግዛቴ ጀምሮ እስከ ግብፅ ግዛት ድረስ መንገድ አሰራሁ።

በተራራ ላይ የሚኖሩትን የሴሴያ ህዝቦች በትልቅ እና በማይወጣ ተራራ ላይ ሆነው ስላስቸገሩኝ ዙሪያውን አስከብቤ እጃቸውን እንዲሠጡ አስገደድኳቸው። ወጣቶቻቸውን፣ ሚስቶቻቸውን፣ ልጆቻቸውንና ደናግሎቻቸውን፣ የእነርሱ ገንዘብ የሆነውን ሁሉ ወሰድኩባቸው።

በሜዳና በበርሐ ውሃ በሌለበት ሀገር እጣን እየነገዱ በበርበራ ሀገር የሚኖሩትን የራውዚ ሠዎች፣ የሠላጤንም ሠዎች እስከ ባሕር ድረስ ያሉትን ሁሉ በተራራ እየተሸሸጉ ያስቸገሩኝን ሁሉ እኔው እራሴ በጦርነቱ ቦታ እየተገኘሁ ካሸነፍኳቸው በኋላ ሁሉንም ግብር እንዲገብሩልኝ አድርጌ በነፃነት ለቀቅኋቸው።

በዚያን ጊዜ ሌሎችም ታላላቅ ህዝቦች ያለጦርነት ገበሩልኝ። ከኤርትራ ባሕር ማዶ የሚኖሩትንም /ዓረቦችን/ የኣራቢትንና የኪናይዶኮልፒቲን ሀገሮች እንዲወጉ የእግረኛ እና የመርከበኛ ጦር ልኬ ነገስታቶቻቸውን በመሬታቸው እንዲገብሩልኝ እና በባሕርም ላይ በሠላም ንግዱ እንዲካሄድ አዘዝኳቸው። ከሌውኮ እስከ ሳቤይ ድረስ ያሉትን ህዝቦች ከኔ በፊት የነበሩት ነገስታት ያላስገበርኳቸውን አስገበርኩ።

ስለዚህ ለትልቁ አምላኬ ለወለደኝ፣ ከምስራቅ እጣን እስከሚገኝበት፣ ከምዕራብ እስከ ኑቢያ፣ እስከ ሳሱ ያሉትን ህዝቦች ሁሉ በእርዳታው ስላስገዛኝ ለኦሬስ ምስጋና አቀርባለሁ። እኔም እራሴ ሔጄ፣ የጦር መኮንን ልኬ በውስጤ የሚገዛውን ህዝብ ሠላማዊ ካደረግሁ በኋላ ለመርከበኞች ደህንነት ይሆን ዘንድ ለዜውስ፣ ለኦሬስ፣ ለፖሲዶን፣ መስዋት ለማቅረብ እወዳለሁ። በዚሁ ስፍራ የጦር ሠራዊቴን ሠብስቤ በሰልፍ በነገስኩ በ27ኛው ዓመት ይሄን ዙፋን አምጥቼ ለኦሬስ ሰጠሁ።"

እንግዲህ ግሪኮች ከዳዕማት ስርወ መንግስት እስከ አክሱም ስርወ መንግስት ባላው መሸጋገሪያ ወቅት በተለይም በ200 (BCE) ዓ.ዓ. ላይ ከአቢሲኒያኖቹ ጋር በንግድ፣ በሀይማኖት፣ በዲፕሎማቲክ ግንኙነት ወዘተ… ከፍተኛ ግንኙነት ያደርጉ ነበር። በዚህም በተለይ በሳባው የፅሑፍ አፃፃፍ እና በፊደላት ላይ ከፍተኛ ለውጥ እንዲመጣ ጉልህ ሚና አበርክቷል። ይህን ደግሞ ወደፊት በአክሱም ስርወ መንግስት ወቅት በአብርሃና አፅብሃ ዘመን በስፋት የምንመለከተው ይሆናል። ግሪክ ከኢትዮጵያ ጋር ክርስትና ከመግባቱም ሆነ ከገባ በኋላ ከፍተኛ ግንኙነት እንደነበራት የሚያመላክተው ሌላው መረጃ ደግሞ በሐውልቶቻቸው ላይ በሚያፅፉት ፅሑፍ ላይ በግሪክኛ ለሚያመልኩት የግሪክ አማልክቶቻቸው መታሰቢያ ሲያደርጉ እናያለን። ይህንንም በአብረሃና አፅብሃ ዘመን በስፋት የምናየው ይሆናል።

ሌላው ይህ ንጉሥ ከጠራቸው ሀገራት ኮስሞስ እንደገለፀው እና በሌሎችም በምርምር እንደሚታወቀው አውአ ያለው አድዋ ወይም የየሃ አውራጃ፣ ዜንጋቤና አንጋቤ ያለው ደግሞ በአዱሊስ ዙሪያ ያሉት ሀገራት፣ ቲኣማኣ /ቲያሞ/ /ጪያሞ/(ቒያም) የጋምቤላን ነገዶች፣ አታልሞ ያለው ደግሞ የኩናማን ሀገር፣ ቤጋ /ቤጃ/፣ ታንጋይቲ፣ አታቢቲ የሚላቸውም ደግሞ ከአክሱም ምዕራብ ሠሜን እስከ ግብፅ ግዛት የሚገኙትን ሲሆን፣ የበጅያ /ብሌማይ/ ነገዶችን፣ ራውዚ የሚለው ሱማሌን፣ ሳሱ የሚለው ወረቅ የሚገኝበትን የወለጋን ሀገር፣ ሉውኮሚ፣ አራቢት፣ ኪናይዶኮልፒት የተባሉት ደግሞ በአረብ ማዕከላዊና ሠሜን፣ በኤርትራ ባሕር ጠረፍ በደቡብ በኩል ያሉትን ነገዶች እንደሆነ ለማወቅ ተችሏል፡፡

እንግዲህ ኮስሞስ ከዚህ ከአዱሊስ የእምነበረድ ዙፋን እና የደንጋይ ሐውልት ላይ የተቀረፀውን ፅሑፍ ሲገለብጥ ፅሑፉ በመጀመሪያው ላይ ተቆርጦ ስለነበር ከአክሱም ነገስታት የየትኛው ንጉስ ታሪክ እንደሆነ ለማወቅ አልተቻለም ነበር፡፡ ነገር ግን ለ27 ዓመት ገዛሁ የሚለው ፅሑፉ በሐውልቱ ላይ ስለሚነበብ እና በአክሱም ስርወ መንግስት ወቅት ደግሞ በመጀመሪያዎቹ ነገስታት ተርታ ይህን ያህል ዓመታት የገዛ ባለመኖሩ የአውዶ ዣን አሠግድ (154 ዓ.ም. — 184 ዓ.ም.) እንደሆነ ያመላክታል፡፡ ከመጀመሪያዎቹ ለብዙ ጊዜ የገዙት ይህ ንጉስ እና ወደፊት የምናየው አፄ ካሌብ ነው፡፡ የአውዶ ዣን አሠግድ እምነበረድ ዙፋን እና የደንጋይ ሐውልት ላይ ፅሑፍ በምስል 87 ሀ፣ ለ እና ሐ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ሀ.

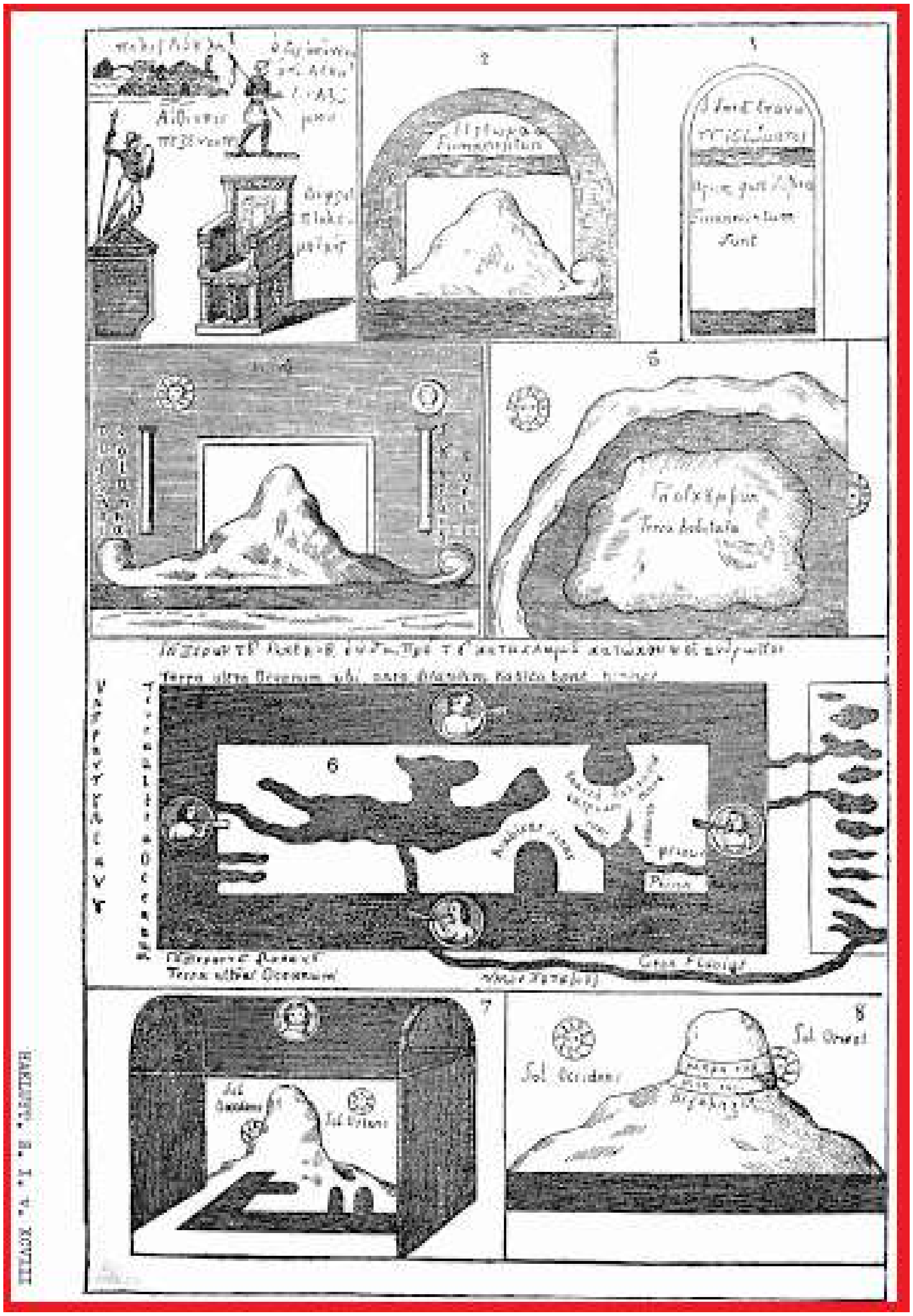

ለ.

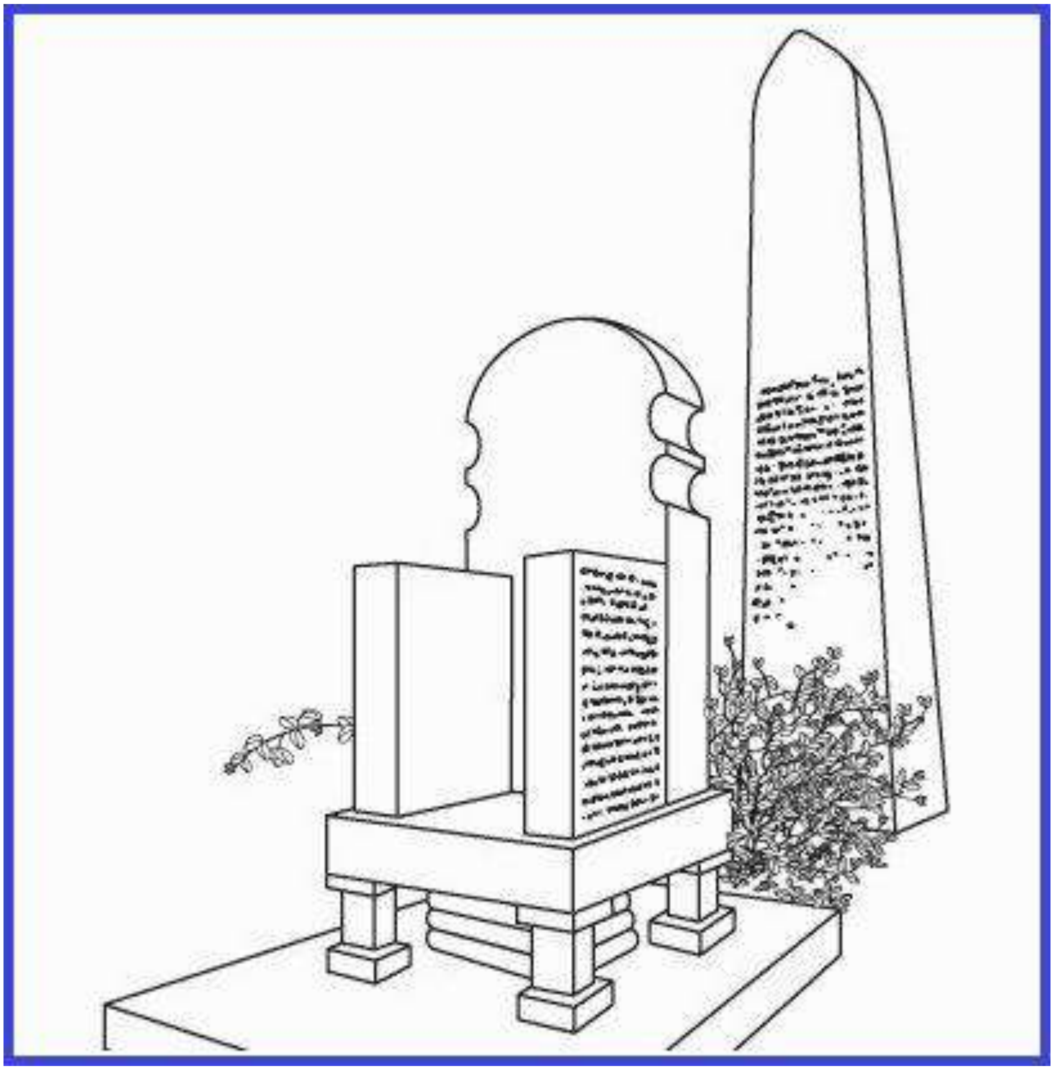

ሐ.

ምስል 87. ሀ፣ ለ እና ሐ የአውዶ ዣን አሠግድ እምነበረድ ዙፋን እና የደንጋይ ሐውልት ላይ ፅሑፍ /Adulis Inscription/

አቡነ ሠላማ /ከሣቴ ብርሃን/ ፍሬም ናጦስ

ምስል 88. ከሳቴ ብርሃን ወይም አቡነ ሰላማ ወይም ፍሬም ናጦስ

ከላይ በምስል 88 ላይ እንደተመለከትነው አቡነ ሠላማ ከሳቴ ብርሃን ወይም ፍሬም ናጦስ ይባላሉ፡፡ አቡነ ሠላማ በአቢሲኒያ ምድር ቤተ ክርስቲናትን በማሳነፅ እና በማስፋፋት፣ ገዳማትን በመገንባት እና በማስፋፋት፣ የግዕዝ ቋንቋን በማሳደግ እና በማስፋፋት በአጠቃላይ በክርስትና እምነት ላይ በዚሁ በነገስታቱ አብርሃና አፅብሃ ዘመን ጉልህ ሚና አበርክተዋል፡፡

እንደሚታወቀው ቀዳማዊ ምንይልክ የኦሪትን ህግ ወደ ሀገራችን ኢትዮጵያ ይዞ ከመጣ በኂላ ከሱ ቀጥሎ ባሉት ነገስታቶች ህገ ኦሪቱን ለማስፋፋት ሞክረው ነበር፡፡ ይሁን እንጂ በህገ ልቡና፣ በኦሪት ህግ እና የተወሰኑት ደግሞ በጣኦት እያመለኩ እስከ አክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ ዘልቀው ነበር፡፡ ወደ መጨረሻ ደግሞ ህገ ኦሪቱንም ተቀብለው የነበሩት አንዳንዶቹ እንደገና በፊት ሲያመልኩት የነበረውን የጣኦት አምልኮ ጀምረውት ነበር፡፡ ለምሳሌ በታሪክ ነገስት ላይ “ወመጽአ አባ ሰላማ ምስለአቡሁ ወህዝበ ኢትዮጵያስ እለ ሀለው በህገ ኦሪት ወቦእለ ነብሩ እንዘ ያመልኩ በአረዌ…” በማለት ከኦሪት በተጨማሪ ሌሎች በእባብ ያመልኩ እንደነበር ያሳያል፡፡

ነገደ አግአዚአኖች ከየመን ወደ አቢሲኒያ ምድር ሳይመጡ በፊት በህገ ልቡና የሚኖሩ እንዳሉ ሁሉ በእንስሳት እና በፍጠረታት ያመልኩም ነበር። ለምሳሌ በየአውራጀው በእባብ፣ በወንዝ፣ በተራራ እና በዛፍ ያመልኩ ነበር። አጋዝያኖችም ከመጡ በኋላ የተወሰኑት በአሞራ ሲያመልኩ የሳባውያን አማልክት ተብለው የሚጠሩት ጨረቃ፣ ፀሐይ፣ ባህር እና ምድር ናቸው። ሳብያኖችም ወደ አቢሲኒያ ምድር ሲገቡ ይዘውት የመጡት አማልክት እዛ ሲመለኩ የነበሩትን የሂምያራይት፣ የካታባን፣ የሐድራሙት፣ የሀበሳን፣ የሀማይት አማልክቶችን አልማቃህ /የጨረቃ/፣ አሽታር /የፀሀይ እና የኮከብ/፣ ዳትባዳን /የክዋክብት/፣ መህርም /የምድር/ ወዘተ… ናቸው። በንግድ፣ በሐይማኖት እና በዲፕሎማቲክ ግንኙነት ምክንያቶች ግሪኮች ወደ ኢትዮጵያ ያስገቧቸው አማልክቶች ደግሞ ዜውስ /የሰማይ አምላክ የሚባሉትን የክዋክብት፣ የፀሀይ፣ የጨረቃ አማልክቶች/፣ ፓስዶን /የባህር ቀላያት አምላክ/ እና ኦሬስ /የምድር አማልክት/ በዋናነት ይጠቀሳሉ።

አንድ መርዮጵዮስ የሚባል የግሪክ ነጋዴ በጢሮስ የሚኖር ሲሆን ለንግድ ወደ ኢትዮጰያ ጠረፍ በብዛት የሚመላለስ ነበር። ባንድ ወቅት ሁለቱን ወጣት ዘመዶቹን ፍሬም ናጦስንና ሲድራኮስን ይዞ ወደ ኢተዮጵያ የባህር ጠረፍ ወደሆነቸው ምፅዋ መጥቶ እዛ ሲደርስ ሞተ። ከዛም የሐማሴኑ ገዢ ሁለቱን ወጣቶች አክሱም አምጥቶ በወቅቱ የኢትጵያ ንግስት ለሆነችው ለአክሱም ንግስት አሕየዋ ሶፊያ (291-298) ሰጣት። ንግስት አሕየዋ ሶፊያ ባሏ ሞቶባት ስለነበር እና ሁለቱ ልጆቿ አብርሃና አፅብሃ ወጣቶች እንዲሁም ለንግስና ስልጣን ስላልደረሱ የኢትዮጵያን መንግስት እንደሞግዚት ሆና ትገዛ ነበር። ከዛም ንግስቷ ፍሬም ናጦስን የአብርሃና አፅብሃ ሞግዚት እንዲሁም ሲድራኮስን ጠጅ አሳላፊ አደረገቻቸው። ፍሬምናጦስ በቤተ መንግስት ውስጥ ሆኖ የኢትዮጵያን ባህል እንዲሁም ቋንቋ በደንብ ለማወቅ ቻለ። በወቅቱም በኦሪት ምኩራብ ሲያገለግል ከነበረው ካህኑ እምብርም ጋር ተዋውቆ ብዙ ነገር ለመማማር ቻሉ። ንግስቲቷም ሆኑ በቤተ መንግስት ውስጥ ያሉት ክርስትናን በባዚን ስርወ መንግስት ጊዜ ከገባ ጀምሮ በደንብ ስላልተስፋፋ ይበልጥ ማወቅ ይፈልጉ ስለነበር ባጋጣሚ ደግሞ ፍሬም ናጦስ ክርስቲያን ስለነበር እንዲሁም ክርስትናን ጠንቅቆ እንደሚያውቅ ስለተረዱ እንዲያስተምራቸው ጠይቀውት እርሱም በቤተመንግስት ውስጥ አስተምሯቸው ጨረሰ። ፍሬም ናጦስ እዚህ ኢትዮጵያ በቤተመንግስቱ ቆይታ ብዙ ተቀምጦ ስለነበር ስለ ኢትዮጵያ ብዙ ነገር ማወቅ ችሎ ነበር። የክርስትናውን ትምህርት አስተምሮ ሲጨርስ ግን እርሱ ራሱ ማጥመቅ ስለማይችል ለኢትዮጵያ ጳጳስ ከእስክንድሪያ ቢመጣላቸው ጥሩ እንደሆነ አማከራቸው። እነሱም ስንቅ በማስያዝ እርሱ ራሱ ይዞላቸው እንዲመጣ ወደ እስክንድሪያ ላኩት።

ፍሬም ናጦስ እስክንድሪያ ደርሶ በወቅቱ የግብፅ ጳጳስ ከነበረው እለእስክንድሮስ እና ረዳታቸው ከሆነው ከአትናቴዎስ ጋር ተገናኘ። ኢትዮጵያም ጳጳስ እንደምትፈልግ በጥሞና አስረዳቸው። እለእስክንድሮስ እና አትናቴዎስም የሀገሩን ቋንቋ እና ልማድ ከአንተ የሚሻል የለም ብለው የጵጵስና እና ስርዓተ ቤተ ክርስቲያን ትምህርት በደንብ ካስተማሩት በኋላ በጵጵስና ሾመውት ወደ ኢትዮጵያ ላኩት። ፍሬም ናጦስም እዚህ ኢትዮጵያ በ315 ዓ.ም. መጥቶ ከአክሱም ቤተ መንግስት ሰዎች ጋር ተገናኘ። በወቅቱም አብርሃና አፅብሃ ነግሰው ነበር። ፍሬም ናጦስም

የመጀመሪያው የኢትዮጵያ ጳጳስ ለመሆን ቻለ፡፡ እርሱም ወደ ኢትዮጵያ አክሱም ከተመለሰ በኋላ የቤተመንግስቱንም ሆነ የሀገሩን ሕዝቦች እያስተማረ አጠመቃቸው፡፡ በወቅቱ እንደ ኦሪት ስርዓት በአካባቢው ሊቀ ካህን የነበረውን እንብርምንም አጥምቆ ከእርሱ በታች የኤጲስ ጶጳስ ማዕረግ ሰጥቶት ሾመው፡፡

ኢዛናና ሳይይዝናም ተጠመቁ፡፡ የነገስታቱም ስም አብርሃና አፅብሃ ተባለ፡፡ ይሁን እንጂ በማግስቱ ለነገስታቱ አብርሃና አፅብሃ በወቅቱ ከነበረው ከግሪኩ የቆስጠንጥንያ ንጉሥ ቆንስጣ ደብዳቤ ደረሳቸው፡፡ ደብዳቤውም እብዲህ የሚል ነበር፡፡

“ቪክቶሪየስ ኮንስታንስዮስ ማክሲመስ አውጉስጦስ ለኢዛናና ሲዛና /አብርሃና አፅብሃ/ እግዚአብሔር የሰጠን ትምህርት እና ማስተዋል ለሁሉም እውነት እና ፅድቅን ለሚፈልግ ሁሉ እንዲዳረስ ስመኝ በእናንተ እና በሮማውያን ክርስቲያን መካከል አንድነት እንዲኖር ይገባል፡፡ ከሹመቱ የተሻረው ብዙ ሺህ ክስ ቀርቦበት መመለስ ያቃተው የእስክንድሪያው ጳጳስ አትናቴዎስ ፍሬም ናጦስን መልሳችሁ ለተከበረው ጳጳስ ለጊዎርጊስ በዚያም ላሉት ቀሳውስት ላኩትና የእርሱን ነገር እነርሱ ይጨርሱት፡፡ የአባ አትናቴዎስን ስራ ግን ከእናንተ በቀር አገር ሁሉ አውቆ አላስጠጋው ስላለው በእናንተ ዘንድ መጠጊያ ይፈልጋል፡፡ ፍሬም ናጦስ ከልቡ ጳጳስ መሆን ከፈለገ የህይወቱን ታሪክ ለቀሳውስቱ ገልፆ የቤተ ክህነትን ህግ እና ስርዓት በደንብ ፈፃሚ መሆኑ በእነዚያ ዘንድ ከታወቀ ተመልሶ እንደ ህጉ ጳጳስ መሆን ይችላል፡፡

አለዚያ እንደ አትናቴዎስ እንደ ለፍላፊው ከህግ የሚሸሽ ሆኖ ወደ አክሱም የመጣና ሹመቱን የያዘ እንደሆነ እናንተንም ቤተ ክርስቲያናችሁንም እንዳያበላሻትና ሁከት እንዳይፈጠር ያስፈርል፡፡ እኔ ግን እንደሚመስለኝ ፍሬም ናጦስ ወደ እስክንድሪያ ተመልሶ በጣም በከበረው ጳጳስ ከጊዮርጊስና /በወልድ ፍጡር አማኝ የሆኑትን ጳጳስ ማለት ነው/ ከፍ ካሉት ሊቃውንት ተገናኝቶ የቤተ ክህነትን ህግ እና ትምህርት ከተረዳ በኋላ ወደ ጵጵስና ስፍራው ሊመለስ ይችላል፡፡ በጣም የተከበራችሁ ወንድሞቼ ሆይ እግዚአብሔር ይጠብቃችሁ፡፡” ይላል፡፡

ይህም ደብዳቤ ከቁንስጣ ወደ ኢዛና የተላከው በአንድ ህንዳዊ በሆነና ቴዎፍሎስ በሚባል በወልድ ፍጡር በሚያምን ሠው አማካይነት ነበር፡፡ ይህም በኮንቲሮሲኒ የኢትዮጵያ ታሪክ በተሰኘው መፅሐፍ በገፅ 150 ላይ እንደሚገኝ እና እርሱን የጠቀሱ በርካታ ፀሐፊዎች በታሪክ መፅሐፋቸው አስፍረውታል፡፡ ኢዛናና ሳይዝና /አብረሃና አፅብሃ/ ግን አላባረሩትም፡፡ የተባለውንም ትተው አብረው መስራት ቀጠሉ፡፡ ለዚህም ይመስላል ከዛ ጊዜ ጀምሮ የውጭ ሀገሮች ኢትዮጵያን ለማዳከም ብዙ እንቅስቃሴዎችን ያደርጉ ነበር፡፡ ይህንን ደግሞ ወደፊት በተለይም በጎንደር ታሪክ ላይ በስፋት የምናየው ይሆናል፡፡

ወደፊት በአብርሃና አፅብሃ ታሪክ ላይ በሰፊው የምናየው ሆኖ ከዚህ ጊዜ ጀምሮ አብረሃና አፅብሃ ለጦርነት ሄደው ሲመለሡ ድል ከቀናቸውና ለአማልክታቸው መስዋት ሰውተው ያመሰገኑበትን ቃል በሐውልታቸው ላይ ሲያስቀርፁ የጨረቃ ምስሉን ትተው የመስቀል ቅርፅ ማስቀረፅ ጀመሩ፡፡

ክርስትና በአክሱም ቤተ መንግስት ከገባ በኋላ የክርስቲያን መነኮሳት፣ ቀሳውስት፣ ነጋዴዎችና አገር ጎብኚዎች በየጊዜው ወደ ኢትዮጵያ ሲገቡ የክርስትና ሀይማኖት ቀጥሎ ባለው ጊዜ እየተስፋፋ ይሄድ ጀመር። ኢትዮጵያም በመጀመሪያዋ ጳጳስ ፍሬም ናጦስ አማካይነት በወቅቱ በውጭ ሀገሮች ካሉት የግሪኩ የቆስጠንጥንያ ስርወ መንግስት እንዲሁም ከግብፁ በእስክንድሪያ የክርስቲያን መንግስት ጋር ከፍተኛ ግንኙነት ማድረግ ጀመረች። ከዚህ በኋላ ፍሬም ናጦስ አቡነ ሰላማ ከሳቴ ብርሃን ተብለው መጠራት ጀመሩ። ይህም የሰላም እና የብርሃን አባት በመሆናቸው ነው። ብዙ መነኮሳት ከቆስጠንጢኒያና ከእስክንድሪያ ወደ አክሱም ይመጡ ስለነበር ሲመጡም ብዙ የክርስቲያን መፅሐፍ ይዘው ይመጡ ስለነበር እዚሁ በአቡነ ሰላማ ከሳቴ ብርሃን ይተረጎም ጀመር።

አቡነ ሰላማ ከሳቴ ብርሃን የንስሃ አባት እንዲኖር እና የፅዋ ማህበራት እንዲስፋፉ ከፍተኛ አስተዋፆ አድርገዋል፣ ሌሎች ቅዱሳት መፃሕፍትን ከኩርስት፣ ከኢብራይስጥ እና ከግሪክ ቋንቋ ወደ ግዕዝ ተርጉመዋል፣ የቁርባንና የክሕነት ሕግን አጠናክሯል። እንዲሁም የመጀመሪያውን ቤተ ክርስቲያን ፆምን ማርያም የተባለውን እና ባለ 13 መቅደስ ቤተ ክርስቲያን (ይህ ቤተ መቅደስ በዮዲት ጉዲት እና አህመድ ግራኝ በኋላ ላይ ተደምስሰዋል) አሰርተው ነበር።

አቡነ ሰላማ ከሳቴ ብርሃን ታላቅ መነፈሳዊ ተጋድሎ ካደረገ በኋላ በሐምሌ 26 በ370 ዓ.ም. ላይ ከዚህ ዓለም ዐርፏል። እሳቸው ሲሞቱ የተተኩት የኢትዮጵያ ጳጳስ አባ ሚናስ ናቸው።

ንጉስ አብርሃ አፅብሃ /ሲዛናና ሳይዝና/ ኢዛናና ሳይዝና

ምስል 89. ንጉስ አብርሃ እና አፅብሃ

ከላይ በምስል 89 ላይ የምንመለከታቸው ንጉሦች ኢዛናና ሳይዝና(ሲዛና) ወይም አብርሃ አፅብሃ (298 - 324 ዓ.ም.) ተብለው ይጠራሉ። እነዚህ ንጉሦች በአክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ ገናና የነበሩ መሪዎች ሲሆን በወቅቱ ለነበረው ስልጣኔ ከፍተኛውን ሚና የተጫወቱ ነበሩ። ሁለቱም የንጉስ ልጆች ሆነው በቤተመንግስት ውስጥ ሲያድጉ አረማዊ (ጣኦት አምላኪዎች) ነበሩ። ነገር ግን ክርስትና በ34ዓ.ም. ላይ በጃንደረባው ባኮስ አማካይነት ወደ አቢሲኒያ ምድር ከገባ በኋላ እና በዚሁ የአክስም ሥርወ መነግስት ወቅት እየተስፋፋ ሲመጣ እነርሱ በሚገዙበት ዘመን ላይ ክርስትናንን የተቀበሉ ሲሆን ስማቸውም ኢዛናና ሳይዝና(ሲዛና) የነበረው ተለውጦ አብርሃና

አፅብሃ ተብሎ ሊጠራ ችሏል፡፡ እነዚህ ንጉሦች በጦር መሪነት እና ሀገርን በቅኝ ግዛት በመግዛት እና በማስገበር ይታወቃሉ፡፡ ከዚህ በፊት በአጋዚያን ታሪክ ላይ እንዳየነው ነገደ ዮቅጣኖች ከአረብ ወደ አቢሲኒያ ምድር መጥተው በኦጋዴን (ኦፊር)፣ በአፋር (ኦቦል) እና በትግራይ (ሳባ) እንደሠፈሩ እንዲሁም ለ5 ዓመት ያህል በመሮዌ ለነበረው የኑቢያ ገዢ እንደገበሩ አይተናል፡፡ በዚህ በአክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ ደግሞ መሮዌዎችን በነዚህ መሪዎች አማካይነት እንዳስገበሯቸው በሐውልቶቻቸው ላይ ባፃፏቸው ፅሑፎች ላይ ለማወቅ ተችሏል፡፡

ከላይ እንዳየነው በአክሱም ሥርወ መንግስት ጊዜ የተለያዩ ነገዶች ከቦታ ቦታ ስለሚንቀሳቀሱ በዚህ ወቅት በአክሱም ከተማ የተለያዩ ነገዶች ሊሠፍሩ ችለዋል፡፡ በዚህም ስርወ መንግስት ዘመን በነበሩት ንጉስ ኢዛናና ሳይዝና (298 ዓ.ም. - 324 ዓ.ም.) አማካይነት በዚህ ስፍራ እና አካባቢ ባሉ ከተሞች ከሰፈሩት ውስጥ ሙያ ያላቸውን የተላያዩ ነገዶች ከአገው፣ ከአምሃራ ሳባዎች፣ ከትግሬ ሳባዎች፣ ከሐማሴኖች፣ በፑንት ምድር በኤርትራ-አፋር (አፋር ደናክል) ይኖሩ ከነበሩት የፉጥ ነገዶች፣ በኤርትራ ግዛት ውስጥ በከረን እና በሳሆ ቦታ ላይ ሠፍረው ከነበሩ የቢሌን እና የሳሆ አገው ነገዶች፣ በሰሜን ምስራቅ ትግራይ በኢሮብ ሠፍረው ከነበሩ የሳሆ አገው ነገዶች፣ በአምሃራና ትግራይ ግዛት አዋሳኝ ቦታ ሠፍረው ከነበሩ የቢሌን አገው ነገዶች፣ በአትባራ በኩል በተሰነይ እና በከሰላ በኩል ገብተው በሰሜን ጎንደር ሠፍረው ከነበሩት የኑቢያ ቤጃዎች እንዲሁም በዳዕማት ስርወ መንግስት ወቅት በንግስት ሳባ ዘመን ከመጡት የእስራኤል ነገዶች ሙያተኞችን በማሰባሰብ በጋራ ሆነው የአክሱምን ሀውልቶችን ሊያንፁ ችለዋል፡፡

ሌላው ምናልባት ንጉሡ ሲያስገብራቸው ከነበሩት ግዛት የራይዳን፣ የሳልሄን፣ የሰያሞ /የዒያሞ/፣ የሂምያር፣ የበጋ (በጂያ)፣ የካሱ/የኩሽ/ ነገዶችም ተሳትፈውበት ሊሆን ይችላል፡፡ ሐውልቶቹ ከ3ኛው እስከ 4ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ተገንብተው ሊጠናቀቁ ችለዋል፡፡ የአክሱም ሐውልቶች በምስል 71 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

እዚህ ጋር ግን ማወቅ የሚኖርብን በዚህ የኢዛናና ሳይዝና ስርወ መንግስት ወቅት ንጉሡ ብዙ ሰፋ ያሉ ግዛቶችን በቅኝ ግዛት በማስገበር ይገዛ እንደነበረ ነው፡፡ ከነዚህም ግብር ሲገብሩለት ከነበሩ የውጭ ግዛቶች ውስጥ በኑቢያ ያሉ ቤጃዎች (ከአትባራ እስከ ከሰላ ያሉት)፣ ራይዳን (በአረብ ግዛት በሳውዲአረቢያ ሀገር የሪያድ ግዛት ነው)፣ ሳልሄን፣ ሰያሞ (ዒያሞ በሰሜን ሳኡዲ አረቢያ የሚገኝ ነው)፣ ስዕኔ (በኑቢያ ምድር ከኖባ ከተማ በስተሰሜን)፣ ፃወንቲ፣ በኑቢያ የሚገኙት መንጎርቶን እና ኃሰን (በኑቢያ ግዛት በኖባ ከተማ አቅራቢያ ባሉ ስፍራዎች የሚገኙ ናቸው)፣ ሐበሳት (የየመን ግዛት ነው) እና ሕምያር (በግሪክ የነበሩት የሆሜር ነገዶች በኋላም የሕምያር ነገድ የተባሉት እና ከየመን ሰንዓ አጠገብ በሚገኘው በማሪብ ግዛት የሠፈሩት ናቸው) የመሳሰሉት ይገኙበታል፡፡ የራይዳን እና የዒያምን ስፍራዎች በካርታ 36 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ካርታ 36. የሳኡዲ አረቢያ ግዛት

በአገር ውስጥም ንጉሶቹ ሲገዟቸው የነበሩ ከላይ ከተዘረዘሩት እንደ የኦቦል፣ የሳባ፣ የኦፊር፣ የሳሆ፣ የቢለን፣ የአቢሲኒያ-ቤጃ፣ የአምሃራ-ሳባ፣ የትግሬ-ሳባ፣ የጉራጌ ሳባ እና የአገው ነገዶች ከሠፈሩባቸው ግዛቶች ካሉት በተጨማሪ መጠራ (ባለው ካለው) (ኤርትራ ከአስመራ በደቡብ ምስራቅ ከሰናፌ በስተደቡብ አካባቢ)፣ ቆሃሂቶ (ኤርትራ ከሰናፌ በስተሰሜን)፣ አጓዛት (አንጋቦ ድረስ) (ይህ አካለ ጉዛይ የሚባለውና ከሰናፌ እና መጠራ በስተደቡብ ምስራቅ ያለው ግዛት ነው)፣ ሰናፌ (ከአስመራ በስተደቡብ)፣ ሐማሴን (አስመራ አካባቢ በስተሰሜን ከከረን በስተደቡብ አካባቢ)፣ አዶሊስ (በምስራቅ ኤርትራ)፣ ሃውልቲ-መላዞ፣ ሴቲት (ከሰራዬ በስተ ምዕራብ)፣

ጋፋት፣ ዳሞት እና ሐረሪ (የሃርላ ሴሜቲኮች ሲሆኑ በሞሶፖቶሚያ ከተርሴስ በመነሳት በማሪብ አቅራቢያ ከሠፈሩ በኋላ በድጋሚ የተወሰኑት በሶማሌ አድረገው በሐረር ግዛት የሠፈሩ ናቸው) የመሳሰሉት ይገኙበታል፡፡ ሰራዬ በሰሜን ሐማሴን፣ በምስራቅ አካለ ጉዛይ፣ በምዕራብ ሴቲት እና በደቡብ እነ አክሱም፣ አድዋ እና ሽሬ ከተማዎች ያዋስኑታል፡፡ ሰራዬ በምድረ ባህሪ (ኤርትራ) ምድር ድባርዋን ማዕከል ያደረገ ግዛት ነው፡፡ ከዚህ በፊት በዳዕማት ስርወ መንግስት ወቅት ድባርዋን ማዕከላዊ ከተማ በማድረግ ባሕረ ነጋሲ የተባለ የአካባቢው ገዢ እንደነበር ጭምር አይተናል፡፡ እነዚህን ስፍራዎች በካርታ 34 እንዲሁም በካርታ 37 ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

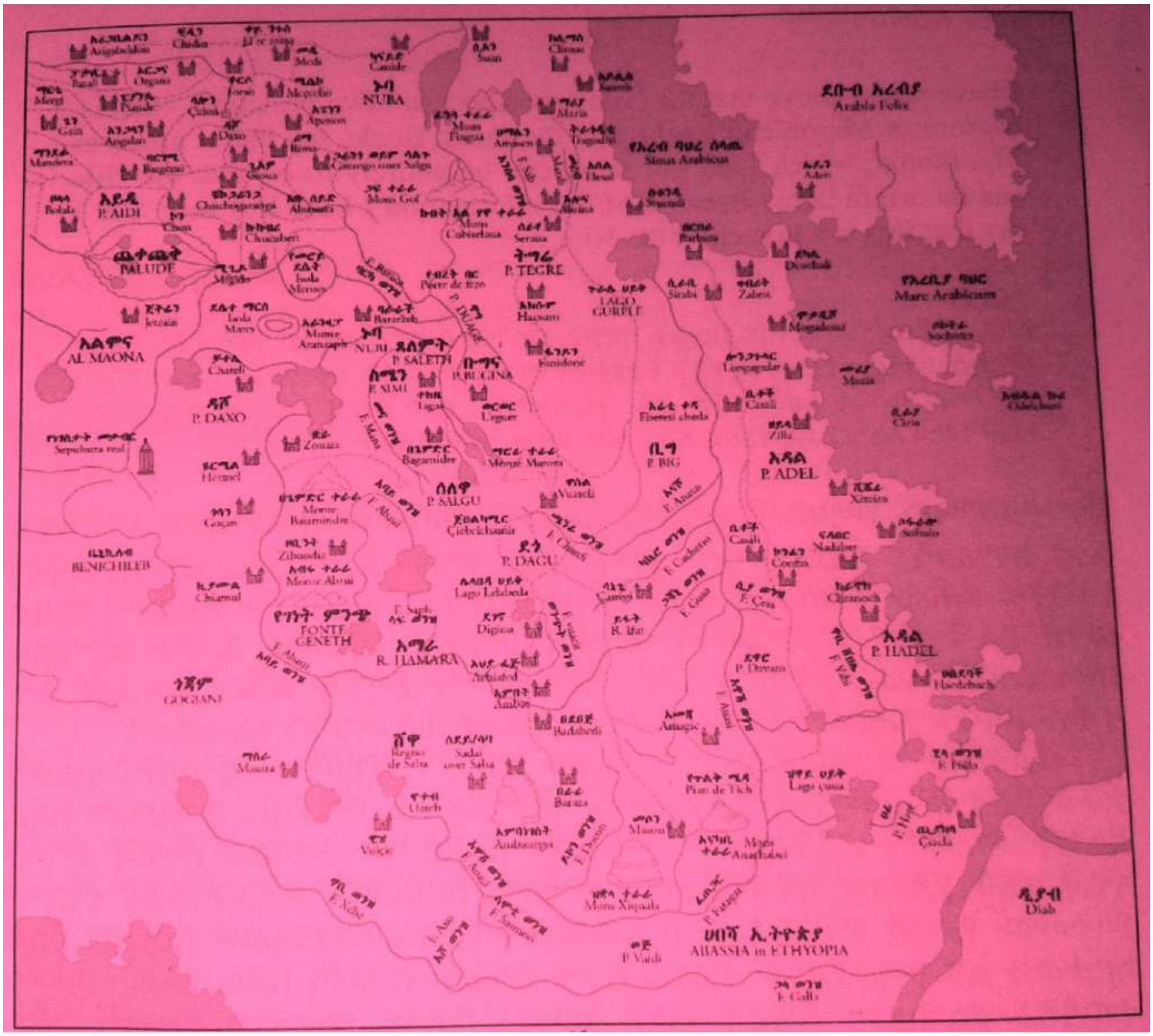

ሀ. የፍራማውሮ ካርታ

ለ.

ካርታ 37. ሀ እና ለ በአገር ውስጥ ንጉስ ኢዛና ሲገዛባቸው የነበሩ ግዛቶች

በኢዛናና እና ሳይዝና አማካይነት ከተገነቡት የአክሱም ሃውልቶች መሀከል 3ቱ በትልቅነታቸው እና በግዙፍነታቸው ይታወቁ ነበር፡፡ ሦስቱ ሐውልቶች የ21 ሜ.፣ የ24 ሜ. እና የ33 ሜ. ከፍታ ያላቸው ነበሩ፡፡ ባለ24 ሜ. ከፍታ ያለው ሐውልት 152 ቶን ክብደት ያለው ሲሆን ባለ 33 ሜ. ከፍታ ያለው ሐውልት ደግሞ 515 ቶን ክብደት አለው፡፡ ባለ33 ሜ. ከፍታ ያለው ሐውልት በኋላኛው በዮዲት ጉዲት ወይም በግራኝ አህመድ ወይም በመጀመሪያ ተከላ ወቅት

አካባቢ ይሁን አይታወቅም ወድቆ በአሁኑ ወቅት እዛው ይገኛል፡፡ ባለ 24 ሜ. ከፍታ ያለcው ሐውልት ደግሞ በጣልያን ፋሽስት ወደ ሮም ተወስዶ የነበረ ሲሆን በአሁኑ ወቅት ወደ አገሩ በመመለስ ለብዙ ጊዜ ብቻውን ቆሞ ከነበረው ወንድሙ ጋር ሊቆም ችሏል፡፡ የጣልያን ፋሽሰቶች ትልቁን የአክሱምን ሐውልት ወደ ሀገራቸው ሲወስዱ ሦስት ቦታ በመክፈል በዝሆኖች እና በተጋደሙባቸው ትልልቅ ቁርጥራጭ ግንዲላዎች አማካይነት ነው፡፡

የአክሱም ሐውልቶች የተቀረፁት ግራናይት ከተባለ ባለ አንድ ወጥ ቋጥኝ የአለት ደንጋይ ሲሆን ይህም አለት የሚገኘው ከአክሱም ከተማ በ5 ኪ.ሜ. ርቀት ላይ በሚገኘው ጉቦ ድራ ከተባለው ተራራ ነው፡፡ በአጠቃላይ በአክሱም ከተማ እና ዙሪያው ባሉ ስፍራዎች የአዶሊስ የሐውልት ፅሑፍ፣ የየሃ የሐውልት ላይ ፅሑፍ፣ የነገስታት መቃብሮች (የአፄ ካሌብ እና የአፄ ገብረ መስቀልን) ጨምሮ በርካታ አነስተኛ እና መካከለኛ ሐውልቶች የመሳሰሉ ቅርሶች የነበሩ ሲሆን በዮዲት ጉዲት፣ በግራኝ አህመድ እና በጣሊያን ፋሽስቶች ሊወድሙ ችለዋል፡፡ የተረፉት በቅርስነት በቦታው ላይ ይገኛሉ፡፡

የአክሱም ሐውልቶች አሁን ላለው ትውልድ በሙሉ በጊዜው በነበረው የስልጣኔ እና የቴክኖሎጂ ደረጃ እንዴት ሊያቆሟቸው እንደቻሉ ስናስብ ያስደምመናል፡፡ ሌላው ቢቀር በኂላኛው ዘመን በኢጣሊያ ጦርነት ወቅት ተወስዶ በዚሁ በኢህአዴግ ዘመን የተመለሠው ባለ24 ሜ. ከፍታ ያለው ሐውልት የተንጓዘበትን እና ፈታኝ የመልሦ ተከላ አካሄድ በምንመረምርበት ጊዜ በዛን ወቅት የነበረውን የዕድገት ከፍታ ለመገመት አያዳግተንም፡፡ እነዚህ ሐውልቶች በአሁኑ ወቅት በዓለም የቅርስ መዝገብ በዩኔስኮ (UNESCO) በቅርስነት ተመዝግበው ይገኛሉ፡፡ እነዚህን በአክሱም ከተማ ተተክለው የሚገኙትን ሐውልቶች በፊት የመጀመሪያ ተከላ ወቅት አካባቢ የነበረውን እና በአሁኑ ወቅት የሚገኝበትን ሁኔታ በምስል 90 ሀ፣ ለ እና ሐ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

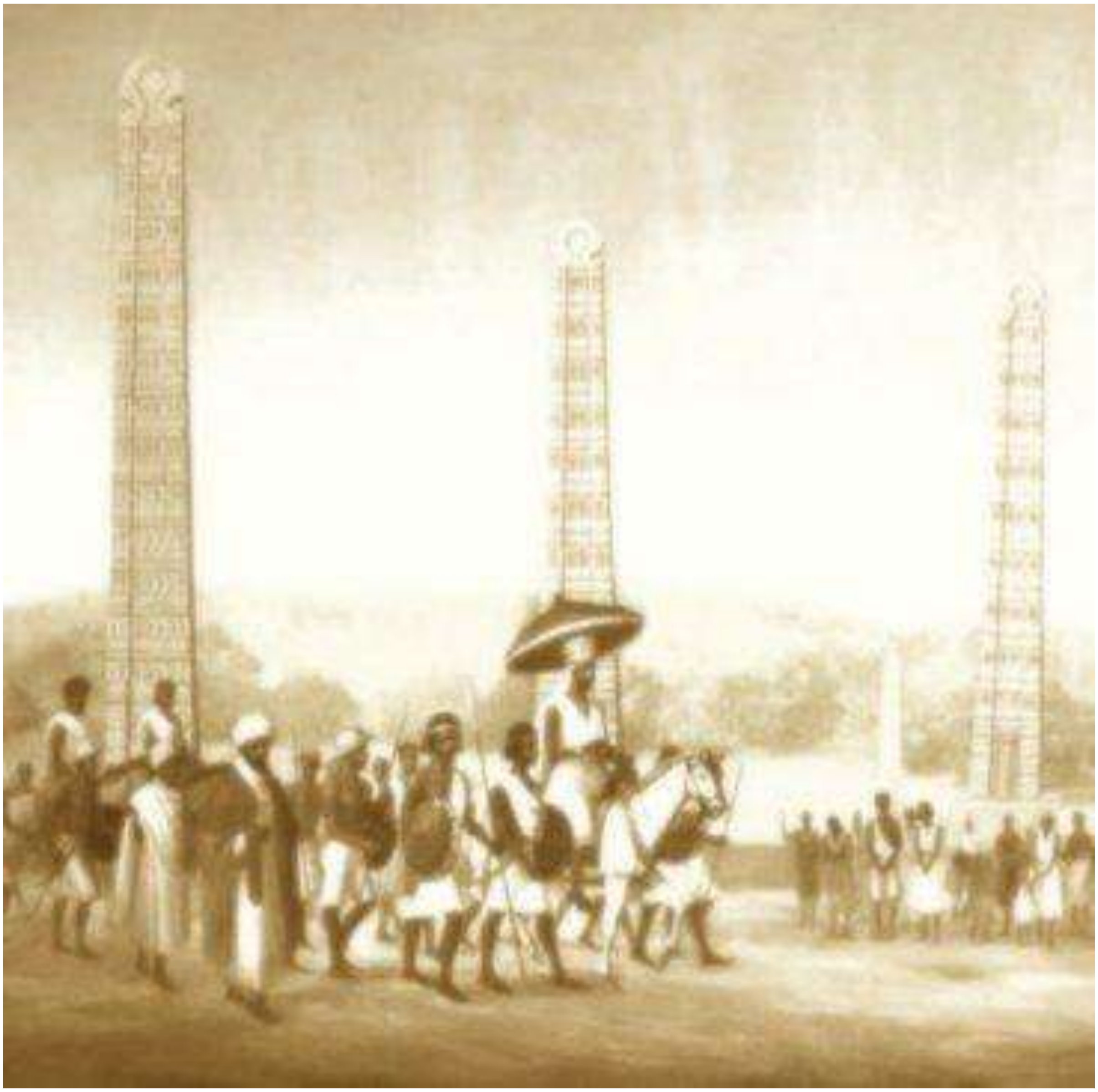

ሀ.

ለ.

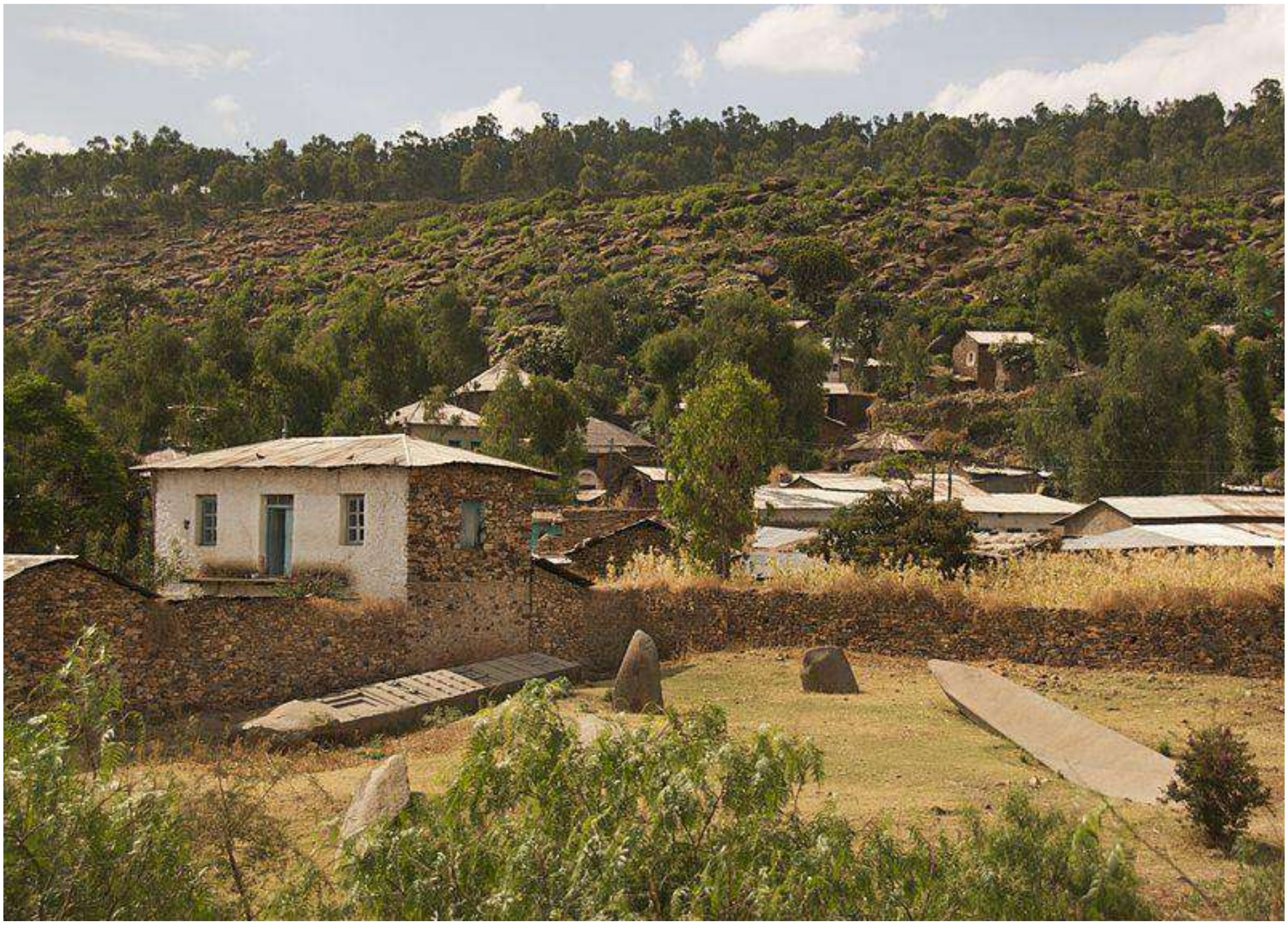

ሐ.

ምስል 90. ሀ ለ እና ሐ የአክሱም የሐውልቶች ሥፍራ (በመጀመሪያ ተከላ ወቅት አካባቢ እና በአሁኑ ወቅት ያለው ገፅታ)

ከዚህ በተጨማሪ በአክሱም ከተማ ውስጥ በተለያዩ ሥፍራዎች ላይ በዛው ዘመን የተገነቡ ሐውልቶች እናገኛለን። እነዚህን በአክሱም ከተማ ውስጥ በተለያዩ ሥፍራዎች የሚገኙ ሐውልቶችን በምስል 91 ሀ ለ እና ሐ ላይ መመልከት ይቻላል።

ሀ.

ለ.

ሐ.

ምስል 91. ሀ፣ ለ እና ሐ በአክሱም ከተማ ውስጥ በተለየዩ ስፍራ ላይ የሚገኙ ሐውልቶች

በአሁኑ ወቅት ከሐውልቶቹ ስር የአክሱም መሳፍንቶች ስነ - መቃብር ይገኛል፡፡ በአክሱም የሐውልቶች ሥፍራ ላይ ከወደቀው የትልቁ ሐውልት ጎን በሚያስገባው በር በኩል የታችኛው የመቃብር ሥፍራ የሚያደርስ ሲሆን በዚሁ በአክሱም ስርወ መንግስት ወቅት ከነበሩት የአካባቢው መሳፍንቶች የገዢው ማሶሊየም ስነ መቃብር አንዱ ነው፡፡ የማሶሊየምን የስነ-መቃብር ስፍራ በምስል 92 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

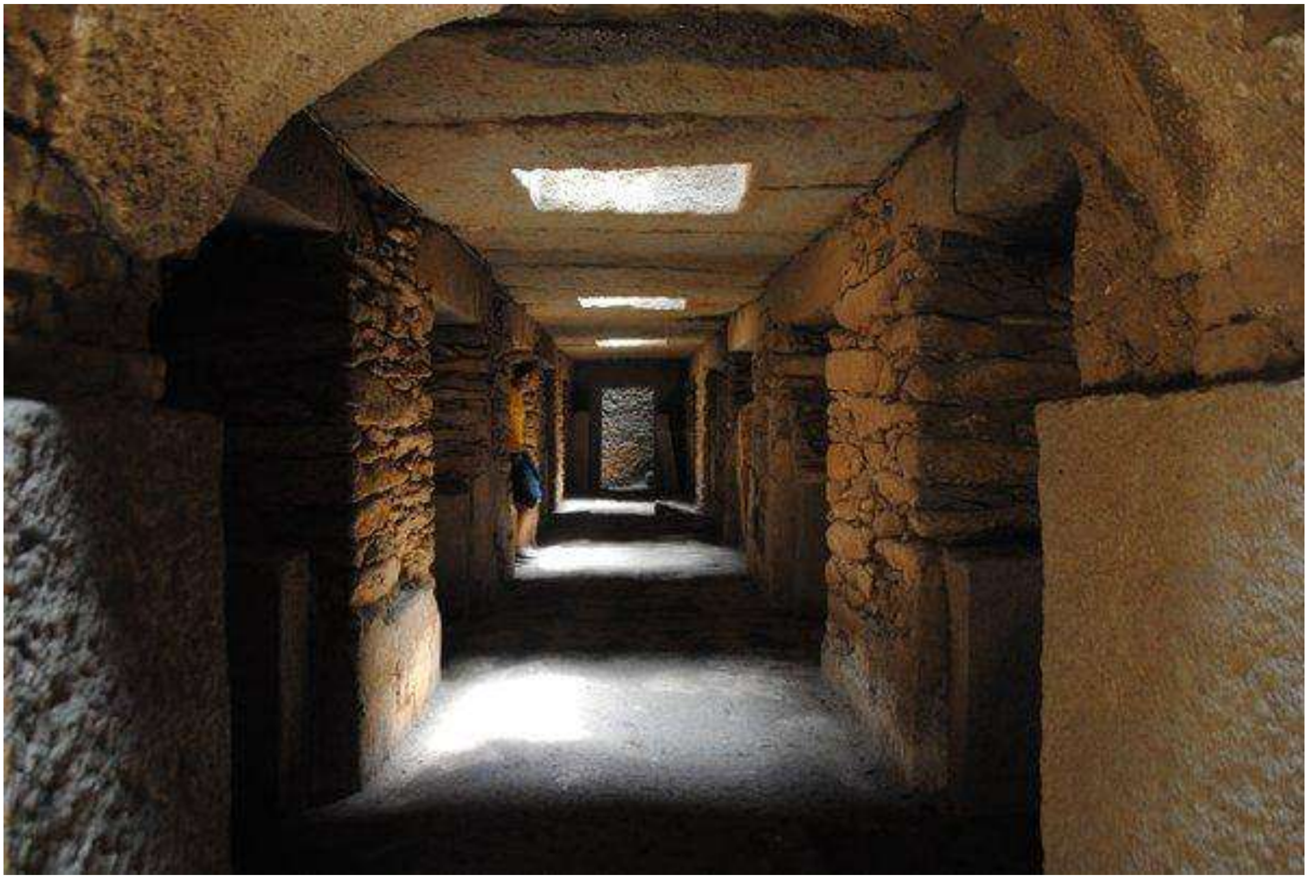

ምስል 92. የማሶሊየም የመቃብር ስፍራ

የዚህም የቀድሞ የአክሱም ሥልጣኔ በአሁኑ ትውልድ ላይ ከፍተኛ የማደግ ዝንባሌ እንዲጎለብት የራሱን ሚና አበርክቷል፡፡ በዚህም ተነሣሥተው በአሁኑ ወቅት በትግራይ ክልል ውስጥ በአምባላጀ ወረዳ ከአንድ አለት የተጠረቡ ፍልፍል ሐውልቶች ለመሥራት ችለዋል፡፡ ይህንን የአሁኑን የትውልድ የሐውልቶች ቅርስ በምስል 93 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 93. በቅርብ ጊዜ በአምባላጀ ወረዳ ከአንድ አለት የተፈለፈሉ ሐውልቶች

የዚህም ትውልድ በዚህ ብቻ አላበቃም በአሁኑ ወቅት እንደ ድሮው እናደአባቶቹ ከአለት በመፈልፍል የመኖሪያ ቤት የሠራም አለ፡፡ ይህንንም ከአለት የተፈለፈለ የመኖሪያ ቤት በምስል 94 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

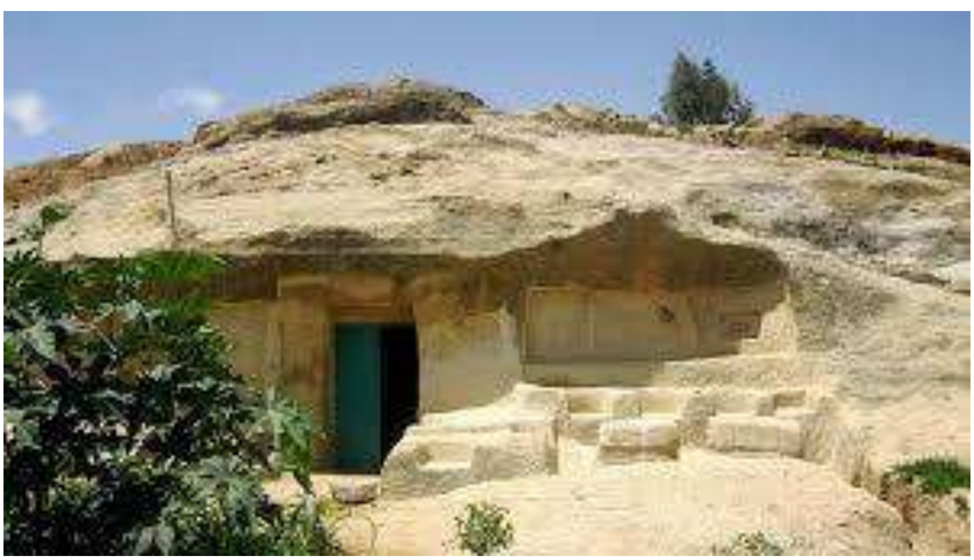

ምስል 94. በአሁኑ ወቅት በትግራይ ክልል ውስጥ ከአለት የተፈለፈለ የግለሠብ መኖሪያ ቤት

በዚህ በአብርሃ አፅብሃ ዘመን ንጉስ ኢዛና የጦር ውጊያዎችን አድርጎ ሲመለስ የነበረውን ሁኔታ በወቅቱ በነበረው የግዕዙ ቋንቋ በድንጋይ እና የተለያዩ ሀውልቶች ላይ እንዲሁም በብራና ፅሑፎች ላይ ያስከትብ ነበር። ለዚህም ማሳያ አሁን በየሃ የሚገኙት የኢዛና የሐውልቶች፣ ቅርፆች እና የደንጋይ ላይ ፅሁፎች የመሳሰሉት መረጃዎች በዋናነት የሚጠቀሱ ናቸው። በየሃ ውስጥ ከየሃ አቅራቢያ የተገኙ የኢዛና ሐውልቶችን በምስል 95 ላይ መመልከት ይቻላል።

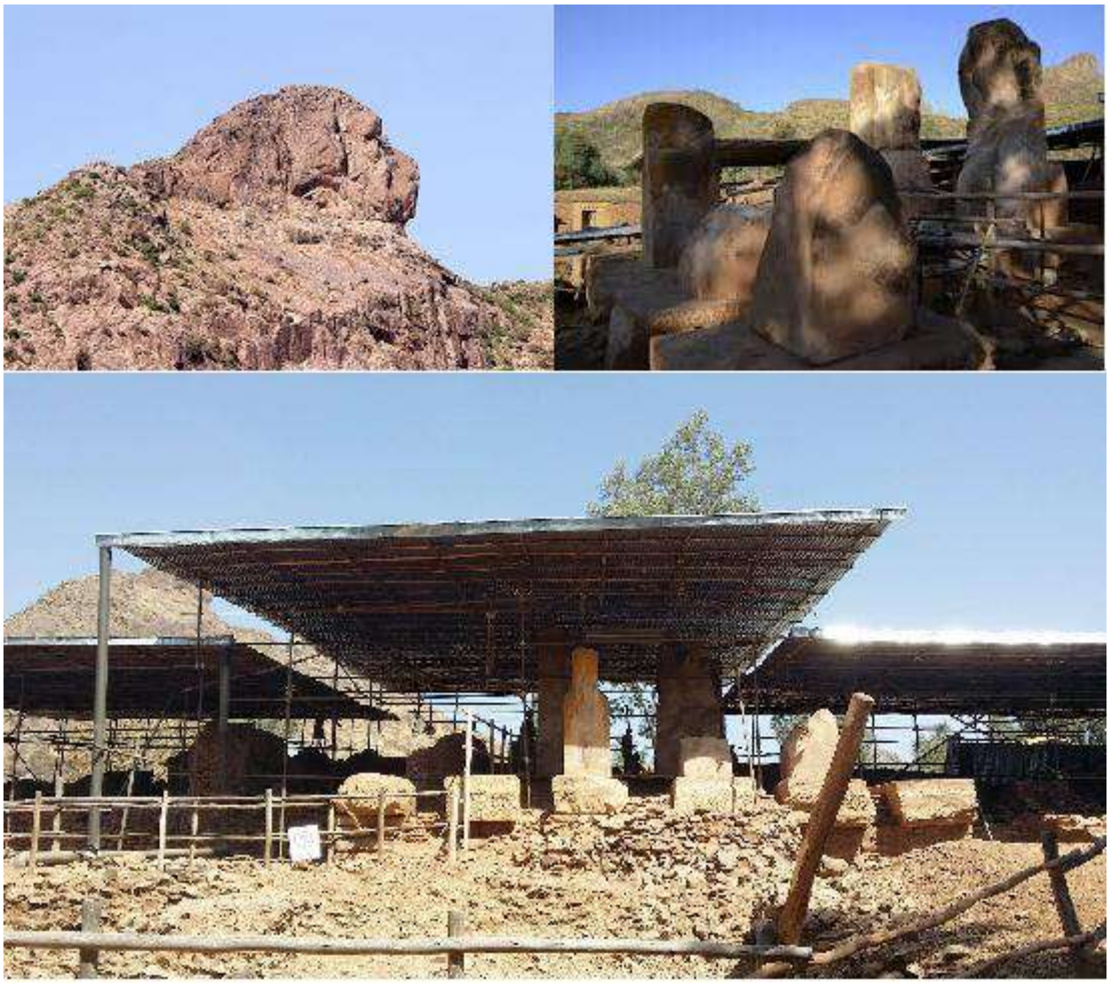

ምስል 95. በየሃ ከተማ ውስጥ ከየሃ ቤተ መቅደስ አቅራቢያ የተገኙ የኢዛና ሐውልቶች

በየሃ የሚገኙት የሐውልት ላይ ፅሑፎች የሚያመለክቱት በሳባም በግዕዝም ፊደላቶች የተፃፉ ፅሑፎች እንዳሉ ነው። በአጠቃላይ የኢዛና የሐውልት ላይ ፅሑፍ (Ezana Inscription) በመባል ይታወቃል። ይህንን የሃ የሚገኘውን የኢዛና ኢንስክሪፕሽን በምስል 96 ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል።

ሀ.

ለ.

ምስል 96. ሀ እና ለ በየሃ የሚገኘው የኢዛና የድንጋይ ላይ ፅሑፎች (Ezana Inscriptions)

ሌላው ስለአብርሃ እና አፅብሃ በውጭም ሆነ የአገር ውስጥ ፀሐፍት ከሐውልቶቻቸው ፅሑፍ በመነሳት ብዙ ምርምር በመድረግ ብዙ ፅፈዋል፡፡ ለመጀመሪያ ጊዜ የሐውልቶቹን ፅሑፍ በመመርመር ለዓለም ይፋ ያደረገው የእንግሊዙ ፀኃፊ ሔንሪ ሳልት በ1809 ዓ.ም. አማካይነት ነው፡፡ ከሱ ቀጥሎ ብዙ ፀሐፊቶች የሱን መነሻ በማድረግ ፅፈዋል፡፡ ለምሳሌ ጀርመናዊው ፐ/ር ኢኖ ሊትማን በ1906 ዓ.ም. ከተባባሪዎቹ ጋር በመሆን ሐውልቶቹ ላይ የሚገኙትን ፅሑፎች ፎቶ በማንሳት እንዲሁም በአክሱም ከተማ እና በዙሪያው በሚገኙ አካባቢዎች ላይ ያሉ የሐውልት ላይ ፅሑፎች እና የመቃብር ስፍራዎች በጥልቀት ከመረመረ እና ካጠና በኂላ በጀርመንኛ Deustsche Axum Expendition የሚል መፅሐፍ በ1913 ዓ.ም. አሳተመ፡፡ መፅሐፉም 5 ጥራዝ (Volume) ያላቸው እና የተከፋፈሉ መፅሐፍቶች ሲሆኑ በ5ኛው ጥራዝ (Volume) ውስጥ የነዚህ ስመ ጥር መሪዎች የአብረሃና የአፅብሃ የሐውልት ላይ ፅሑፎች በግሪክኛ እና በቀድሞ የግዕዝኛ ፊደል ተፅፈው ይገኛሉ፡፡ በዚህም መፅሐፍ ውስጥ የሐውልቶቹ ላይ ያሉት ፅሑፎች ዘምቶ ማስገበሩ፣ ያስገበራቸው ግዛቶች፣ ከድሉ በኂላ ለአማልክቱ መሰዋቱን፣ የማይሸነፈው መህርም ተብሎ ለሚጠራው የቀድሞ አምላኩ መስዋት አቅርቦ ሐውልት እና ወንበር ማስቀረፁን እንደሚገልፅ ያትታል፡፡ በመፅሐፉ ውስጥ በሳባ እና በግዕዝ

ቋንቋ በሀውልቶች ላይ ሲያፅፍ የአስታር፣ የምሕርም እና የምድር አምላክ በማለት ሲሆን በግሪክ ቋንቋ ሲያፅፍ ደግሞ የኦሬስ፣ የፓስዶን እና የዜውስ አምላክ በማለት ነው፡፡ ይህም ኦሬስን /የመሬት አምላክ ለማለት/፣ ፓስዶንን /የባሕርና የቀላያት አምላክ ለማለት/፣ ዜውስን /የሰማይ አምላክ ወይም የአማልክት አባት ለማለት/ የተሰጡ ስያሜዎች ናቸው፡፡ ይህ በሙሉ የዚህ መፅሐፍ 5ኛ ጥራዝ በውስጡ ያትታል፡፡

ታሪክ ነገስቱም ኢዛና ያስቀረፀው የሐውልት ፅሑፍ ከሰሜን ምዕራብ ኢትዮጵያ እስከ ግብፅ ያሉ የበጅያ /ቤጃ/ ነገዶች በሸፈቱበት ጊዜ እራሱ ኢዛና ወንድሙን ሳይዝናን እና 2ኛ ወንድሙን ሐዴፋን ልኮ እንደወጋቸው የሚገልፅ መሆኑን ያስረዳል፡፡ ይህንን ከቀድሞ ሳባ ወደ ግዕዝ (የቀደመውን አነጋገሩን ሳይለቅ) በመተርጎም በታሪክ ነገስቱ የተፃፈውን የሐውልት ፅሑፍ በምስል 97 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

፩ኛ ፡ ስለ በጃ ፡ (በጋ) ፡ ጦርነት ።

፩ ኢዛና ፡ መልከ ፡ አክሱም ፡ ወዘሕሜር ፡ ወረይዳን ፡ ወሐበሠት ፡ ወሰብእ ፡ ወ
፪ ሰልሔ ፡ ወጽየሞ ፡ ወካሱ ፡ ወበጋ ፡ መልከ ፡ መልካን ፡ ብን ፡ መሕርም ፡ ዘኢይት
፫ መዋእ ፡ ለፀሬር ፡ ሕዝበ ፡ በጋ ፡ ፈኖን እንዊን ፡ ሥዓዛና ፡ ወሐደፋሃ ፡ ይዕ
፬ ከእዎሙ ፡ ወበጺሖሙ ፡ ብሔሮ ፡ ገንዩ ፡ ስድስቱ ፡ ነገሥት ፡ ምስለ ፡ አሕ
፭ ዛቢሆሙ ፡ ወገኒዮሙ ፡ አፍለስዎሙ ፡ እብሔሮሙ ፡ ምስለ ፡ ደቂቆሙ ፡ ወአንስ
፮ ቲሆሙ ፡ ወአሕዛቢሆሙ ፡ ወእንስሳሆሙ ፡ እንዘ ፡ ንሬሲ ፡ ሰብአሙ ፡ ዘ
፯ ዘ ፡ ስድስቱ ፡ ነገሥት ፡ ፵፻፰፻
፰ ፴፻፻፲፪ ፡ ወበግዕ ፡ ፫፻፻፱፻፰፻፬ ፡ ወእንስሳ ፡ ፀውር ፡
፱ እንዘ ፡ ይሴሰይዎሙ ፡ እምአሚረ ፡ አውፅእዎሙ ፡ እብሔሮሙ ፡
፲ ለለዕለቱ ፡ ኅብስተ ፡ ፀለስ ፡ ፳፻፰፻፲ ፡ ወሥጋ ፡
፲፩ ዘየአክሎሙ ፡ እንዘ ፡ ያስትይዎሙ ፡ ሥዋ ፡ ወወይነ ፡ ጽግበቶሙ ፡
፲፪ አርበዕተ ፡ አውራኅ ፡ ወበጺሖሙ ፡ አክሱምሃ ፡
፲፫ መንግሌነ ፡ አልበስናሆሙ ፡ በስፍሐተ ፡ ሰብአሙ ፡ ወአሰርገው ፡
፲፬ ናሆሙ ፡ ለነገሥት ፡ ዕንቈ ፡ ወፈኖን ፡ ወእደ ፡ ይከብር ፡ ብሔር ፡
፲፭ በሙ ፡ ያወስ በየረነ ፡ ወኩነነ ፡ ይሴሰይዎሙ ፡ በህየ ፡ ወፈተ
፲፮ ትናሆሙ ፡ ለኣንጉሥ ፡ ለህሙ ፡ ፵፻፻፪ ፡ . . . . . ፡ ክውን ፡
፲፯ ለስድስቱ ነገሥት ፡ ፸፻፻፪፻፻፮ ፡ ለህም ፡ ወእቢ
፲፰ ነ ፡ ለመሕርም ፡ ዘወለደነ ፡ ዘንተ ፡ ምስለ ፡ ዘወርቅ ፡ ፭ ፡
፲፱ ወዘብሩር ፡ አሐደ ፡ ወዘጸሪቅ ፡ ወለበተ ፡ ጸሐፍነ ፡ ዘተ ፡
፳ ጽሕፈተ ፡ ወሚምነ ፡ ወወ . . . . . ለዐስተር ፡ ወ
፳፩ ለብሔር ፡ ወለመሕርም ፡ ዘወለደነ ፡ ወለእመ ፡ ዘአ
፳፪ ማስኖ ፡ ለዘአብእነ ፡ ወንቀሎ ፡ ወንስቶ ፡ ለይሙት ፡

ምስል 97. በታሪክ ነገስቱ ላይ የሚገኘው እና የቤጃን ሕዝቦች በጦር የወጋበት የኢዛና የሐውልት ላይ ፅሑፍ /Ezana Inscriprion/

ለምሳሌ ከላይ በምስል 78 ላይ በሚገኘው የየሃ ሐውልት ፅሑፍ ላይ ምን እነንደሚል እናያለን፡ ፡ የዚህ የኢዛና የሐውልት ላይ ፅሑፍ የውጭ ሀገራት ፀሐፊያን እንደነ ኤኖ ሊትማን፣ አልቤር፣ ከሚረር፣ ኮንቲ፣ ሮሲን፣ በየመፅሐፋቸው ላይ የፃፎት ሲሆን አቶ ተክለ ፃዲቅ መኩሪያም የተረጎሙት እንዲህ ይነበባል፡፡

ኢዛና የአክሱም፣ የሂሚያር፣ የካሱ (የኩሽ)፣ የሳባ፣ የሀበሳት፣ የራይዳን፣ የሳልሄን፣ የፂያሞ /ሰያሞ/፣ የበጋ (የበጂያ) (የቤጃ)፣ ንጉሥ ንጉሠ ነገሥት በጠላት የማይሸነፈው የመሕርም ልጅ የበጋ (የበጂያ) ህዝብ በሸፈተ ጊዜ እንዲዋጓቸው ወንድሞቻችንን ሳይዝናን፣ ሐዴፋን ላክናቸው፡፡ እነርሡም ወደ በጂያ አገር በደረሱ ጊዜ 6 ነገስታት ከነነገዳቸው ተገዝተው ገቡላቸው፡፡ ከዚህ በኂላ 6ቱን ነገስታት ከነልጆቻቸው ከነሚስቶቻቸው ከነገዳቸው ከነከብታቸው ማረኳቸው፡፡ የሰዎቻቸው ቁጥር 2400 ከብት፣ 3112 በግና ፍየል፣ 6224 ከጭነት ከብት ጋር አገራቸውን ከለቀቁበት ጊዜ ዠምሮ በየቀኑ እስኪጠግቡ ድረስ ዳቦም፣ ጠላም፣ ከሥጋ ጋር፣ እየተመገቡ አራት ወር ተጉዘው እኛ ዘንድ አክሱም ደረሱ፡፡ እኛም ዘንድ አክሱም ከደረሱ በኂላ ሕዝቡን አልብሠን ነገስታቶቻቸውንም ሽልማት ሸልመን በክብር አድርገን ደወለ፣ ባይሬን በሚባል አገር እንዲቆሙ አደርግናቸው፡፡ ለእያንዳንዱ ንጉስም 4109 በሬ (ሠንጋ) በድምሩ ለ6ቱ ነገስታት 25140 ሠንጋ እንዲሠጣቸው አደረግን፡፡ ይኽንንም 1 የወርቅ 1 የብር፣ 1የነሐስ፣ 3 ሐውልትለወለደን ለመሕርም መታሠቢያ አድርገን ሰጥተነዋል፡፡ ይኽን መታሠቢያ (ሐውልት) ያበላሽ ወይም የጣለ እሱ ይሙት ዘሩና ልጆቹም ካገር ይጥፉ፡፡ ያከበረው ግን የተባረከ ይሁን፡፡ በደንብ በክብር እንዳስቀመጥነው የኛን ዝና ይዞ በከታማችን እስከ ዘላለም ይኑር፡፡ ለመሕርም 1 የቅጥር ቦታ እና 1 ሰፊ ሸንጎ ሰጥተናል፡፡

በዚህ አይነት ባልሠለጠነው የጥንት ግዕዝ ፊደል እና በግሪክ ብዙ ሐውልት ተቀርፀዋል፡፡ በግሪክኛ ሲፃፍ የአማልክቱን የአስታር፣ የምድር፣ የመሕርም፣ ስም እየተለወጠ የዜውስ፣ የፖስዶን፣ የአሬስ ስም ይጻፋል፡፡ አብዛኛውም ጊዜ በግሪኩ አሬስን፣ በግዕዙ መሕርምን እያደረገ ስማቸውን እየለየ ቢጠራም አንድ አይነት ያደርጋቸዋል፡፡

ከዚህ በላይ ያየነው አንደኛው የኢዛና የሐውልት ላይ ፅሑፍ ሲሆን 2ኛው የኢዛና የሐውልት ላይ ፅሑፍ ከአካለ ጉዛዮች ጋር ባደረገው ጦርነት የተፃፈ ነው፡፡ የፈረንሳዊው ካሜረር እና የጣሊያኑ ኮንቲ ሮሲኒ ፀኃፊዎች ፅሑፍን የፃፉ ሲሆን አቶ ተክፃዲቅ መኩሪያ የተተረጎመውት እንዲህ ይነበባል፡፡

2ኛ) የአገዛት (አጓዛት) ሕዝብ በሸፈተ ጊዜ

አጓዛት የተባሉት አካለ ጉዛዮች ናቸው፡፡

ኢዛና የእለሜዳ ልጅ ከሐሴን ወገን የአክሱም የሕሜር /የህምያር/፣ የራይዳን፣ የሳባ፣ የሰልሄን፣ የጺያሞ፣ የብጋ /የቤጃ/፣ የካሱ /የኩሽ/ ንጉሥ ንጉሠ ነገስት በጠላት የማይሸነፈው የመሕርም ልጅ አጓዛት አንጋቦ ድረስ መጥተው ስለነበር ንጉሣቸውንም አባአልቁዋን ከነሕዝቡ አገኘነው፤ እሱም መታያ አቀረበልን፤ አልያ የሚባለው ሀገር አታጋው ወሰን ስንደርስ ሠፈር ሆኖ ለ20

ቀን የሚበቃንን ስንቅ ለማደራጀት ግመሎቻችን የቀንድ (የዕርድ) ከብቶቻችን ወንዶቹም ሴቶቹም ዕረፍት አደረግን፡፡ በ3ኛውም ቀን የንጉሣቸውን ክዳት ባወቅን ጊዜ ከንጉሣቸው ከአባ እልኬዎ ጋር የመጡትን አ3ዛትን ዘረፍናቸው፡፡ የተማረኩትንም እንደባሪያ በብረት አሠርናቸው፡፡ ንጉሡንም ከዙፋን ተሸካሚው ጋር ራቁቱን አድርገን አሠርነው፡፡ ከዚህ በኂላ የመሐዛና የጦር አለቆች ሠራዊት ሌትና ቀን ወደፊት እንዲገሠግሡ አዘዝን አለቆቹም ሠርዌ፣ መሐዛና ሠርዌ መቲን የሚባሉትን ላኩና አ3ዛትን እንዲወጉ አዘዙዋቸው፡፡ ከዚያ በጉባኤ ስፍራ ተገናኝተው ወደ አዘላ ከዚያም ወደ ኤረግ ደረሱና ያገኙትን ሁሉ ማረኩ፡፡ በአዛል እና በናዱ ወንዝ ደርሰው ያገኙትን ገደሉ፡፡ ቀጥሎ ወደ አጋዳ ወሰን ደርሰው ብዙ ገድለው የቀረውን ሰውን ከነከብቱ ማረኩ፡፡ የዳቁንን ሠረወተ ሠርዌ (ሠራዊት) ወደሴዮት ወደ ምስራቅ እንዲጓዙ አዘዙዋቸው፡፡ ሦሥቱ ሠራዊት ዳቀን፣ ሐራ፣ መቲን /መጢን /እንዲያቦ ላይ ተገናኙ፡፡ ከዚያ የሐራ ክፍል ወደዛዋት እንዲሄድ ታዘዘ ከዚያ 3ኛ ጊዜ የላቀንን ክፍል ወደ ሐዘቦ እንዲሄድ አዘዙት ጦሩም በቱተሆ በኩል በወንዙ አድርጎ ሳዋ ደርሶ ወደአዝያ ወረደ ከዚያም ከሐዘባ ጋር አንድነት ሆነው ሠፈር አደረጉና አደሩ፡፡ ከዚያ ጎሕ ሲቀድ አገዛትን እየወጉ መካሮ አለበት ድረስ አባረሯቸው ሦስቱም ጦር ከፋልሃና ከሠራ (ደራ) ጋር በወንዝ በኩል ሄደ፡፡

አሁን ደግሞ 3ኛ የሆነውን የኢዛና የሐውልት ላይ ፅሑፎችን ሙሴ ሊትማን በቁጥር 10 መፅሐፋቸው ላይ ያለውን እና አቶ ተክለፃዲቅ መኩሪያ የተረጎሙትን እንመልከት፡፡

3ኛ) የስዕኔና የፃወንቲ ሕዝብ

ይህ የሚያትተው ኢዛና ከአክሱም በሰሜን በኩል ስለአሉት ስዕኔና ጻወንቲ የሚባሉትን ነገዶች ያስገበረበትን ፅሑፍ ይመለከታል፡፡ ይህንንም ግብር የገበሩበትን የሚያሳይ የሐውልት ላይ ፅሑፍ ባልሰለጠነው የየግዕዝ ፊደላት እንዲሁም በድጋሚ በማሻሻል በግዕዝ ተፅፎ ይገኛል፡፡ የዚህን የሐውልት ላይ ፅሑፍ በሁለቱም ዓይነት በምስል 98 ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ሀ.

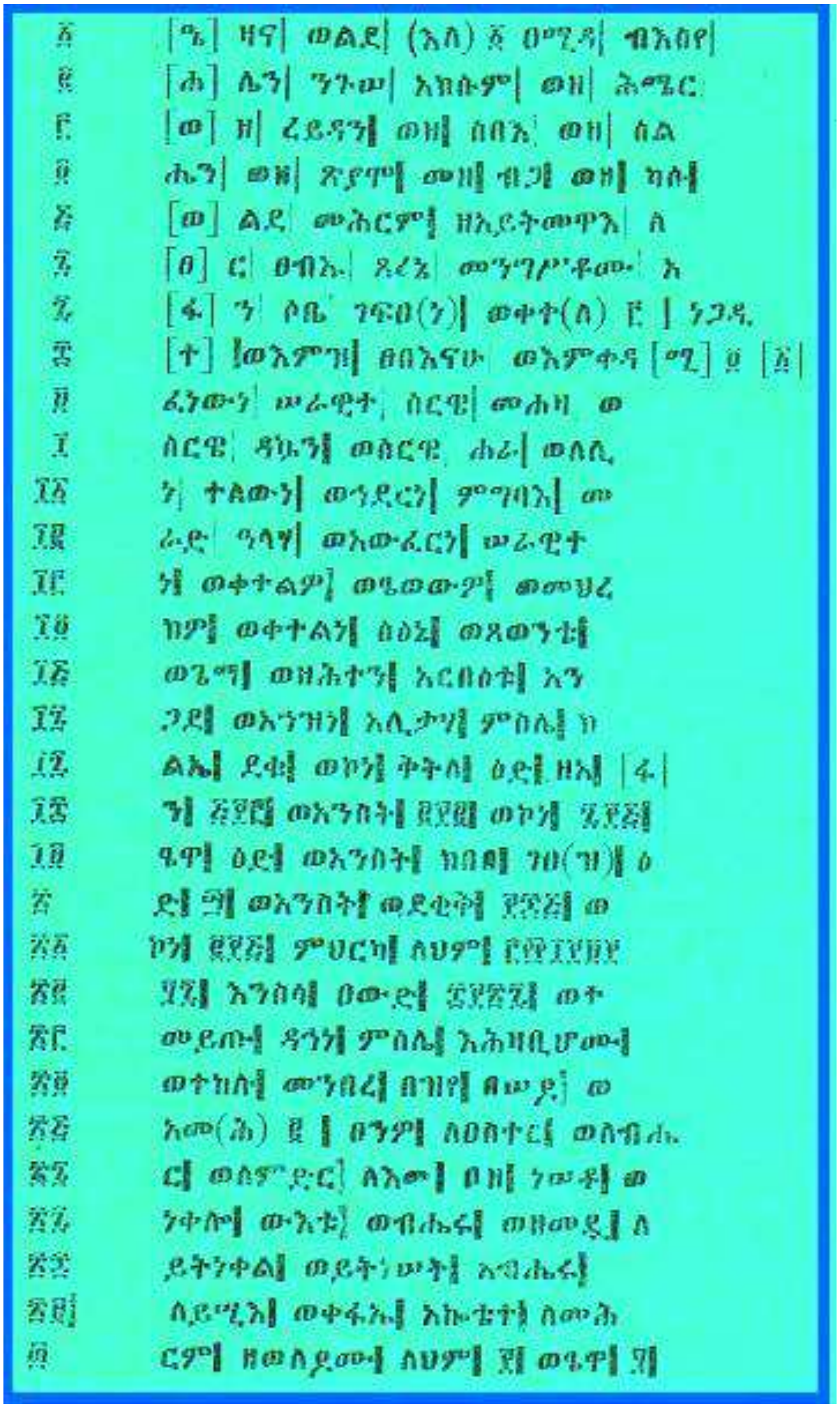
[ዔ] ዛና| ወልደ| (እለ) ፩ ዐሚዳ| ብእሴ|
[ሐ] ሌን| ንጉሠ| አክሱም| ወዘ| ሕሜር
[ወ] ዘ| ረይዳን| ወዘ| ሰበእ| ወዘ| ሰል
ሔን| ወዘ| ጽያሞ| ወዘ| ብጋ| ወዘ| ካሱ|
[ወ] ልደ| ሙሕርም| ዘኢይትመዋእ| ለ
[ፀ] ር| ፀብኡ| ጸረኒ| መንግሥቶሙ| አ
[ፋ] ን| ሶቤ| ገፍዐ(ን)| ወቀተ(ለ) ፫ | ኑጋዲ
[ተ] |ወእምዝ| ፀበእናሁ| ወእምቀዳ [ሚ] ፱ [፩]
ፈነውነ| ሠራዊተ| ሰርዌ| መሐዛ| ወ
ሰርዌ| ዳኬን| ወሰርዌ| ሐራ| ወለሊ
ን| ተልውን| ወጎደርን| ምግባእ| መ
ራድ| ዓላዣ| ወአውፈርን| ሠራዊተ
ነ| ወቀተልዎ| ወዔወውዎ| ወመህረ
ክዎ| ወቀተልን| ሰዕኔ| ወጸወንቴ|
ወጌማ| ወዘሕተን| አርበዕቱ| አን
ጋደ| ወእንዝን| አሊታሃ| ምስሌ| ክ
ልኤ| ደቂ| ወኮነ| ቅትለ| ዕደ| ዘአ| [ፋ]
ን| ፭፻፫| ወአንስት| ፪፻፪| ወኮነ| ፯፻፭|
ዔዋ| ዕደ| ወአንስት| ክበበ| ገዐ(ዝ)| ዕ
ደ| ፵| ወአንስት| ወደቂቅ| ፪፻፭| ወ
ኮነ| ፪፻፭| ምህርካ| ሰህም| ፫፻፲፻፶
፲፯| እንስሳ| ዐውደ| ፫፻፹፯| ወተ
መይጡ| ዳጎነ| ምስሌ| እሕዛቢሆሙ|
ወተከለ| መንበረ| በዝየ| ብሠይ| ወ
አመ(ሕ) ፪ | በንዎ| ለዐስተር| ወለብሔ
ር| ወለምድር| ለእመ| ቦዘ| ነሠቶ| ወ
ነቀሎ| ውእቱ| ወብሔሩ| ወዘመዱ| ለ
ይትነቀል| ወይትነሠት| አብሔሩ|
ለይሚእ| ወቀፋእ| እኩቴተ| ለመሕ
ርም| ዘወለደሙ| ሰህም| ፲| ወዔዋ| ፯|

ለ.

ምስል 98. ሀ እና ለ ባልሰለጠነው የግዕዝ ፊደላት የተፃፈውና በድጋሚ ተሻሽሎ የተፃፈው የስዕኔና የፃወንቲን ነገዶችን ያስገበረበት የኢዛና የሐውልት ላይ ፅሑፍ /Ezana Inscriprion /

4ኛ) የመጨረሻው የሆነው እና የጽሑፍ ፊደላት የተሸሻሉበት እንዲሁም የሐይማኖት ለውጥ የተካሄደበት የሐውልት ላይ ፅሑፍ

በዚህ የኢዛና የአገዛዝ ወቅት በጣም እየገነነ በሚመጣበት ጊዜ አረቦች አልዋሕ የሚሉትን የኑቢያ ግዛት (ሳባ ኖባ) የሆነውን የመሮዌ መንግስት እንዲገብሩ አድርጎ የነበረ መሆኑን በመጨረሻው የሐውልት ፅሑፍ ላይ ተጠቅሶ ይገኛል፡፡ በዚህ የሐውልት ፅሑፍ ላይ አሁን ላለው የኢትዮጵያ ሕዝብ ሁለት አበርክቶዎች ያሉበት መሻሻሎችን እንዳደረገ ያሳያል፡፡

አንደኛው የሳብያኖቹ ነገዶች ከአረብ ይዘውት የመጡት የሳባ ፊደል እና ቀጥሎም የተተካው የግዕዝ ፊደል አናባቢ ሳይኖረው ዝም ብሎ ልክ ሀ፣ ለ፣ ሐ፣ መ ብቻ እያለ ይጥል የነበረውን የፅሑፍ ስልት በማሻሻል አናባቢዎች እንዲኖሯቸው በማድረግ ሀ የተባለውን ሀ፣ ሁ፣ ሂ፣ ሃ ….. ፤ ለ የተባለውን ለ፣ ሉ፣ ሊ፣ ላ …. እያሉ መጠቀም ከመሩ፡፡ ለምሳሌ ዐዘነ ነገሠ አከሰመ የሚለውን ወደ ኢዛና የአክሱም ንጉስ በመቀየር ለውጥ እንዳደረጉ በሐውልቱ ፅሑፍ ላይ ይገኛል፡፡ ለዚህ መሻሻል ደግሞ በቤተ መንግስቱ እና በቤተ ክህነቱ ውስጥ ያሉ ባለሙያተኞች ከፍተኛ ድርሻ ነበራቸው፡፡

ሁለተኛው ደግሞ የሃይማኖት ለውጥ የመጣበት ወቅት እንደነበር የሐውልቱ ፅሑፍ ያሳያል፡፡ ለምሳሌ በመጀመሪያዎቹ የሐውልት ፅሑፎች ላይ በመጀመሪያ መስመር ላይ ኢዛና ወልደ እለዓሜዳ ብእሲየ ሐሌን ንጉስ አክሱም …… ወልደ መሕርም ዘኢይትመዋዕ ለፀር እያለ መህርም (በግሪክ አሬስ) የሚባለውን የአረማዊነት ወይም የጣኦት አምላኩን ይጠራ ነበር፡፡ በዚህ እና ከዚህ ቀጥሎ ባሉት የሐውልት ላይ ፅሁፎች ላይ በመጀመሪያው መስመር ላይ በኃይለ እግዚአ ሰማይ ወምድር መዋኢ ለዘኮነ ኢዛና ወልደ እለ ዓሜዳ … ብሎ በዕውነተኛው የሰማይ እና የምድር አምላክ ስም ይጀምርና የጦርነቱን ታሪክ ይቀጥላል፡፡ ይህም በወቅቱ ክርስትና እንዳለ እና ንጉሡ ክርስትናን ተቀብሎ እንደነበር ያሳየናል፡፡ በተረፈ ከተከዜ መልስ ባሉት የኑቢያ ግዛት ያሉ የኖባ ነገዶች /ሶባ ባሪዎች/ በተለይም መንጎርቶን እና ኃሳን የሚባሉት አንገዛም በማለት ሸፍተውበት ስለነበር ራሱ ተከታትሎ እንደደመሰሳቸው የሱን የቤተ መንስት ሰዎች እየላከ እንዲወጉ በማድረግ እንዲገብሩ ማድረጉን፣ ድል ባደረገባቸው በተከዜና በሴዳ ገርማ መካከል አንድ የድንጋይ ዙፋን ለአምላኩ ለእግዚአብሔር መታሰቢያ ይሆን ዘንድ ማሠራቱን፣ የማረካቸውን የወንዶች እና የሴቶች እንዲሁም የከብቶች ብዛት በቁጥር ይዘረዝርና ይህን ደግሞ ያፈረሰ በማለት የሚረግምበትን ቃላቶች በማስፈር መደምደሙን በሐውልቱ ላይ ያለው ፅሑፍ ያሳያል፡፡ ይህን በተሻሻለው የግዕዝ ፊደላት አፃፃፍ ስልት በመጠቀም የተፃፈ የኢዛና የሐውልት ላይ ፅሑፍ በመጀመሪያው ሳይሻሻል በፊት የነበረውን በምስል 99 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 99. በተሻሻለው የግዕዝ ፊደላት አፃፃፍ ስልት በመጠቀም በኑቢያ ግዛት በኖባ በተለይም በመንጎርቶን እና ኃሰን የሚገኙትን የኖባ (ሳባ ኖባ) (ሶባ ባሪያ) ነገዶችን ያስገበረበት የኢዛና የሐውልት ላይ ፅሑፍ /Ezana Inscriprion/

ከላይ በምስል 80 ላይ ያለውን የኢዛና የሐውልት ላይ ፅሑፍ ከነኤኖ ሊትማን በፊት ኤድዋርድ ሩፔል እንደ ኤው ቁጥር 1830-1834 ዓ.ም. ላይ ተመልክቶ በመፅሐፋቸው ላይ ያሰፈሩት ሲሆን ቀጥሎም ባለው ጊዜ እነጆሴፔ እና ሳፔቶ ከመረመሩት በኋላ በዳግማዊ ምንይልክ ዘመን እነ ደጃዝማች ገብረ ሥላሤ የአድዋና የአክሱም ገዢ በነበሩበት ወቅት ኤኖ ሊትማንና ጋደኞቹ ከጀርመን ሀገር ተልከው መጥተው በየሃ፣ በመታራ (ኤርትራ ሰናፌ አካባቢ)፣ በቆሃሂቶ (ትግራይ) እና በአክሱም ዙሪያ እየተዘዋወሩ ሐውልቶችን እና በላያቸው ላይ ያለውን ጽሑፍ ሲመረምሩ ይህን ከላይ በምስል 72 ላይ ያለውን በተሻሻለው የግዕዝ ፊደል የተፃፈውን የኢዛና የሐውልት ላይ ፅሁፍ አግኝተው በድጋሚ በማሻሻል በፅሑፎቻቸው ላይ እንዲሠፍር አድርገዋል፡፡ ይህን በተሻሻለው የግዕዝ ፊደላት አፃፃፍ ስልት በመጠቀም ተፅፎ በድጋሚ እንዲሻሻል በማድረግ የተፃፈውን የኢዛና የሐውልት ላይ ፅሑፍ በምስል 100 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

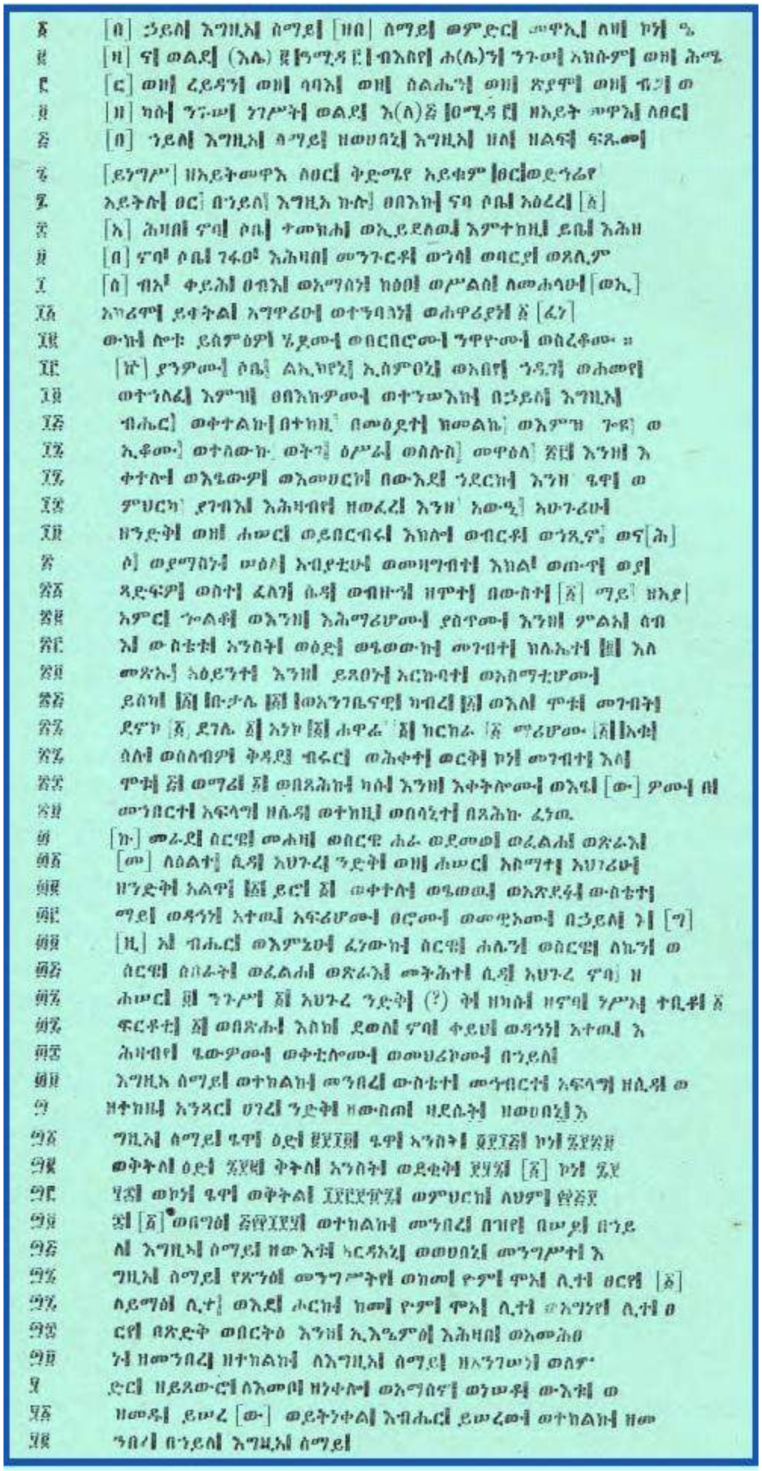

ምስል 100. በተሻሻለው የግዕዝ ፊደላት የአፃፃፍ ስልት በመጠቀም ተፅፎ በድጋሚ የተሻሻለው በኑቢያ ግዛት በኖባ በተለይም በመንጎርቶን እና ኃሰን የሚገኙትን የኖባ (ሳባ ኖባ) (ሶባ ባሪያ) ነገዶችን ያስገበረበት የኢዛና የሐውልት ላይ ፅሑፍ /Ezana Inscriprion/

በዚህ ወቅት የግዕዝ ቋንቋ ከበፊቱ በጣም ያደገበት እና የተሻሻለበት ወቅት ነበር፡፡ በተለይም የግዕዙ ቋንቋ የሚጠቀመው በየመን ሳሉ የነበረውን የሳባ ፊደል ስለሆነ ይህንኑ የሳባ ፊደል እያሳደጉት ሊሄዱ ችለዋል፡፡ የግዕዙ ቋንቋ ደግሞ የመጣው በዳዕማት ስረወ መንግስት ወቅት በንግስት አዜብ ታሪክ ላይ ባየነው መሠረት ወደ አቢሲኒያ ምድር በመጡት እስራኤላውያን መሆኑን አይተናል፡፡ (ቀደይህ የመጀመሪያው የሳባ ፊደል በብዛትም ሆነ በአመቺነቱ ጉድለት ስለነበረበት ከግሪኮቹ ጋር በሚያደርጉት የንግድ እና የዲፕሎማቲክ ግንኙነት እንዲሁም የሀይማኖት መስፋፋት እና የባሕር ጠረፍ ላይ ግንኙነት አጋጣሚን በመጠቀም የግሪኮቹን የአፃፃፍ ስልት በመውረስ የምልልሱን የአፃፃፍ ስልት ከግራ ወደ ቀኝ በማድረግ ሊቀይሩት ችለዋል፡፡ ሌላው በበፊቱ በነበረው በሳባ ፊደላቶቻቸው ላይ አንዴ አግድም አንዴ ወደ ግራ አንዴ ደግሞ የተገለበጠ ወዘተ.. የነበሩትን ፊደላቶች በሚመቻቸው መልኩ ሊቀይሩት ችለዋል፡፡ የፊደላቶችም ብዛት ከጊዜ ወደ ጊዜ እየጨመረ የሄደበት ወቅት ነበር፡፡ የዕብራዊውን፣ የፊንቃውን፣ የግሪኩን፣ የሂምያሩን፣ የሳባውን፣ የግዕዙን ፊደላት በወቅቱ የአክሱም ስርወ መንግስት ንጉስ በነበረው የንጉስ ኢዛና ጊዜ የነበሩትን የተለያዩ ቋንቋዎች ፊደላት በምስል 101 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

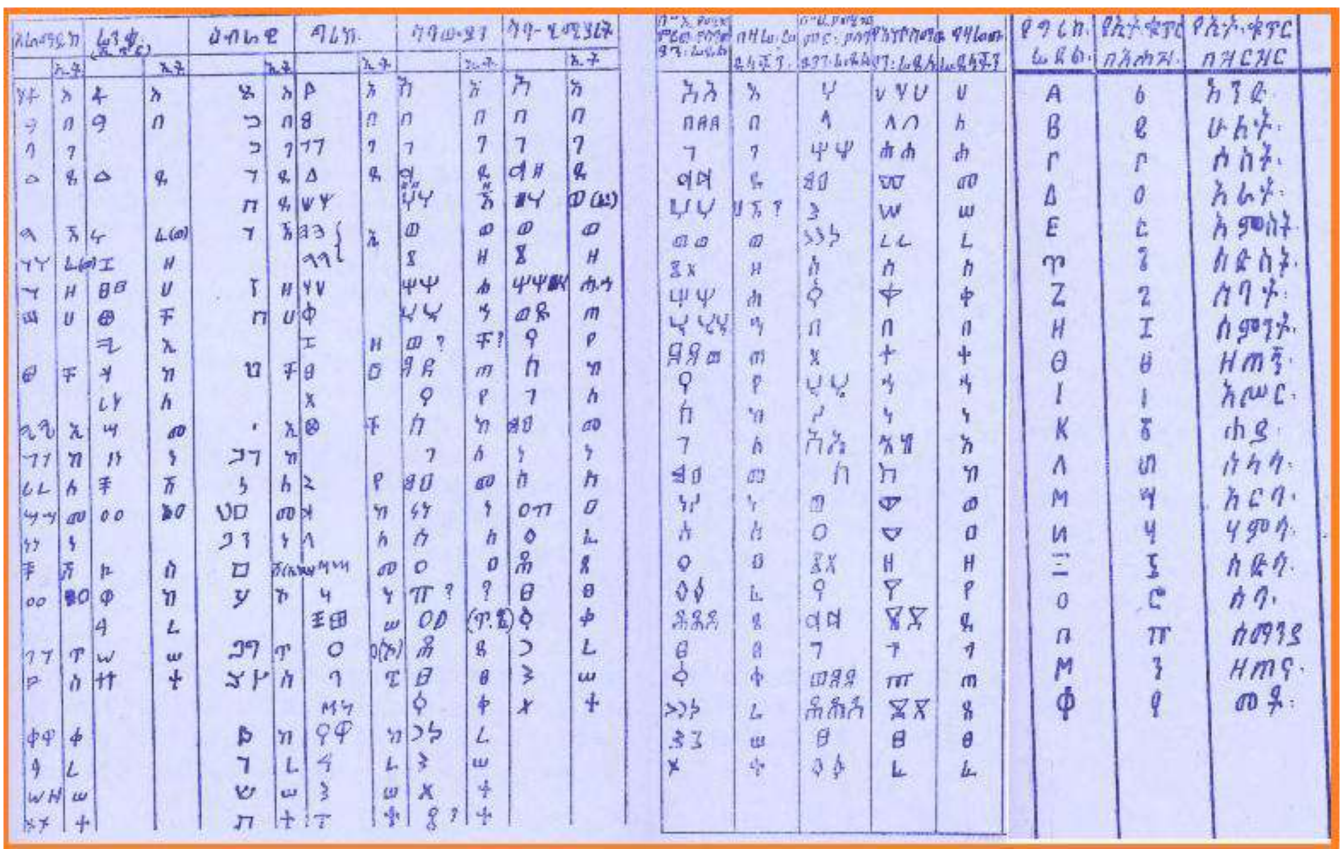

ምስል 101. በንጉስ ኢዛና ጊዜ የነበሩት የተለያዩ ቋንቋዎች ፊደላት

ንጉሥ ኢዛና የተለያዩ ግዛቶችን በጦር ዘምቶ ሲወጋ እና ሲያሸንፍ በተለያ ስፍራዎቸ ለራሱም ሆነ ክርስትናን ከመቀበሉ በፊት ለሚያመልከው ጣኦት ምሕርም ሀውልት እንዲተከል ያደርግ ነበር። ኢዛና በበርሃ ላይ ያቆማቸው ሐውልቶች አንዱ ማሳያ ነው። ኢዛና በበርሃ ያቆማቸውን ሐውልቶች በምስል 102 ላይ መመልከት ይቻላል።

ምስል 102. ኢዛና በበረሃ ላይ ያቆማቸው ሃውልቶች

አክሱማውያን በሸክላ ስራ ይታወቁ ነበር። በተለይም በዚህ ወቅት የግሪክ ስልጣኔ የገነነበት ወቅት የነበረ ሲሆን ከፍተኛ የንግድ እንቅስቃሴዎቻቸውን ያደርጉ ነበር። በዚህም የንግድ እንቅስቃሴ የሸክላ ስራ ለግብይት ይቀርብ ነበር። የአክሱማውያንን የሸክላ ስራ በምስል 103 ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል።

ሀ

ለ.

ምስል 103. ሀ እና ለ የአክሱማውያን የሸክላ ስራዎች

የአክሱማውያን የሸክላ ስራ በወቅቱ ለየማህበራዊ አገልግሎት በክፍተኛ ደረጃ ላይ ይውል ነበር። የዚህ ዘመነ መንግስት የሸክላ ስራ ጥበብ በአሁኑ ትውልድ ላይም ጉልህ ሚና አበርክቷል። እንደ ምሳሌ ማሳያ በአሁኑ ወቅት በአንዳንድ የአክሱም መኖሪያ ቤቶች በበፊቱ ጥበብ ተዋያ ያለበት የሸክላ ሥራዎች እናያለን። ይህንን የአሁኑን ትውልድ በአክሱም በአንዳንድ መኖሪያ ቤቶች የመገኙትን የሸክላ ስራዎች በምስል 104 ላይ መመልከት ይቻላል።

ምስል 104. በአሁኑ ትውልድ በአክሱም የመኖሪያ ቤቶች የሚገኙ የሸክላ ስራዎች

በዚህ የአክሱም ስርወ መንግስት ወቅት በአብርሃና አፅብሃ ዘመን ለንግድ የሚጠቀሙበት ነገስታቱ ያስቀረፁት ሳንቲሞች ነበሩ። ለመጀመሪያ ባስቀረፁት የመገበያያ ሣንቲም መካከሉ ላይ ነጥብ ያለበት የሩብ ጨረቃ ምስል እንዲኖረው አድርጎ ያስቀረፀውና ክርስትናን ከተቀበለ በኋላ ግን በጨረቃው ፋንታ መስቀል እንዲኖረው አድርጎ ያስቀረፀው ነው። እነዚህንና እነዚህን የመሳሰሉት በርካታ ገንዘቦች በግሪክ ፅሑፍ የተፃፈባቸውና የነገስታቱን ሀይማኖት የሚገልፁ በመሆናቸው ለምርምር መነሻነት አገልግለዋል። እንደዚሁም ከግሪኩ ወጥተው ግዕዝኛ ፅሑፍ የሰፈረባቸው ገነዘቦች በአክሱም ተገኝተዋል። ይህን የነገስታቱን የሳንቲም ቅርፅ በምስል 105 ላይ መመልከት ይቻላል።

ምስል 105. የኢዛናና ሳይዝና መገበያያ ሳንቲሞች

ኢዛናና ሳይዝና የክርስትናን ዕምነት ከተቀበሉ በኋላ በወቅቱ በነበሩት የኢትዮጵያ የክርስትና አባት እና የመጀመሪያ ጳጳስ በሆኑት በአቡነ ሰላማ ከሳቴ ብርሃን ወይም ፈሬምናጦስ አማካይነት የተለያዩ ገዳማትን እና ፍልፍል ውቅር አብያተ ክርስቲያኖች በማነፅ ለአሁኑ ትውልድ የማይተካ ሚና አበርክተዋል። በወቅቱ ያሰሩት የአብርሃ አፅብሃ ፍልፍል ውቅር አቢያተ ክርስቲያን በምሳሌ የሚጠቀስ ነው። ይህንን የአብርሃ አፅብሃ ፍልፍል ውቅር ቤተ ክርስቲያን በምስል 106 ላይ መመልከት ይቻላል።

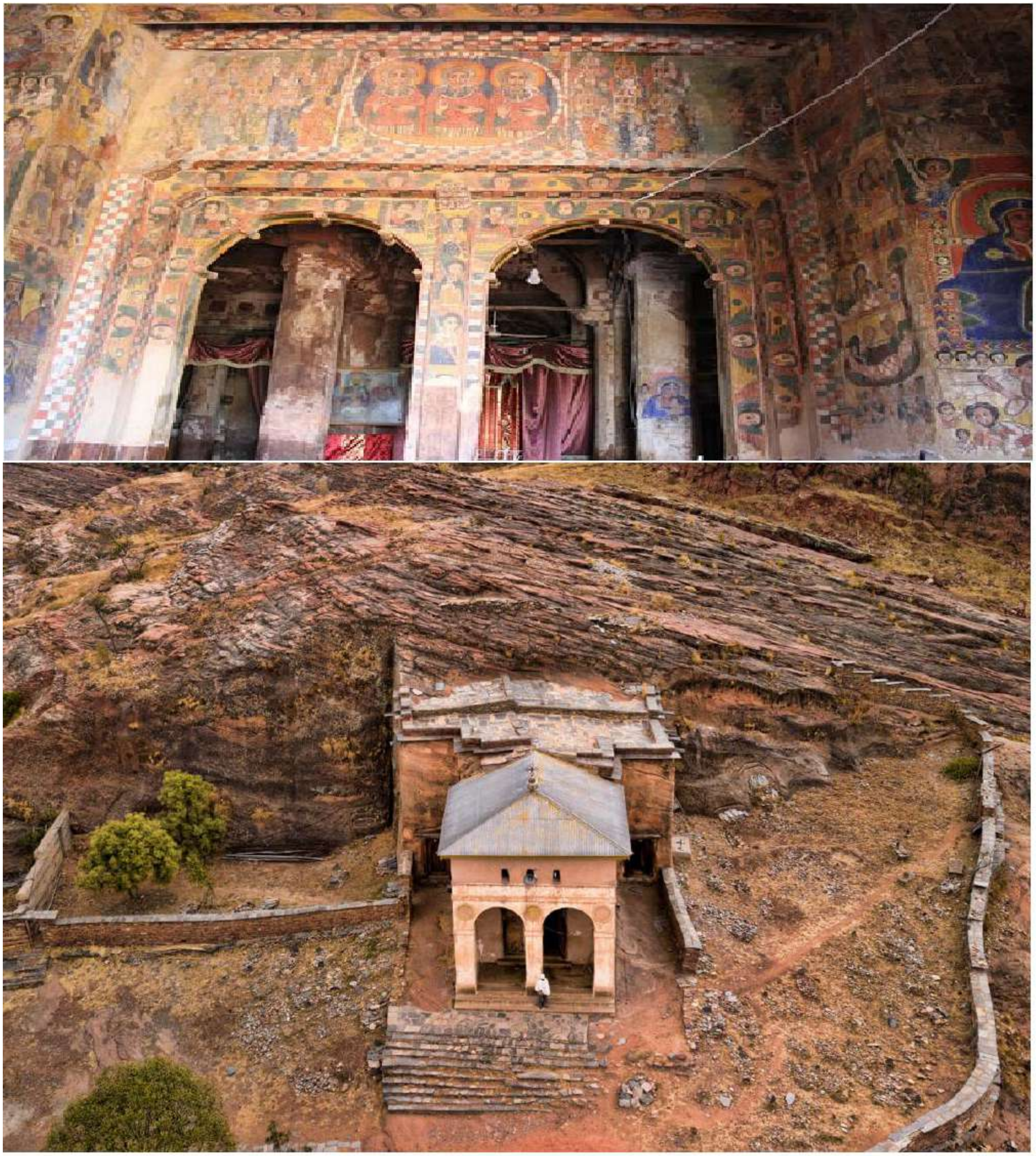

ምስል 106. የአብርሃ አፅብሃ ፍልፍል ውቅር ቤተ ክርስቲያን

ምንንም እንኳን በዚህ የአክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ ከላይ በተዘረዘሩት ነገዶች አማካይነት በኢዛና የሐውልት ስፍራ ተብሎ በሚጠራው ቦታ ላይ ዋናውን ጨምሮ ብዙ ሐውልቶች ለማሰራት ቢቻልም ከዛ በኋላ ግን በዚሁ ስርወ መንግስት ውስጥ በነአብርሃ አፅብሃ ንጉሠ ነገሥት ጊዜ ግን በንጉሦቹ እና በአቡነ ሰላማ ከሳቴ ብርሃን አማካይነት የትግሬ ሳባዎች በዙሪያው ባሉ የተለያዩ ሥፍራዎች የተለያዩ ፍልፍል ውቅር አቢያተ ክርስቲያናትን እና ገዳም ለመገደም የቻሉበት ወቅት ነበር።

በዚሁ በአሁኑ ትግራይ በሚባለው ግዛት ውስጥ በዚሁ በአክሱም ዘመነ መንግስት እና ከዛ በኋላ ባሉ ስርወ መንግስቶች ጊዜያት በተለይም በአክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ በትግሬ ሳብያኖች ከተገነቡት ፍልፍል ውቅር አቢያተ ክርስቲያናት እና ገዳማት መካከል የአቡነ ሰላማ ከሳቴ ብርሃን ገዳም፣ ተምቤን አባ ዮሐኒ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያን፣ አቡነ እንድሪያስ አባ ፅጌ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያን፣ ዳንኤል ቁርቁር ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያን፣ ደብረ ጺዎን አቡነ አብርሃም ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያን፣ ገርዓልታ አቡነ ሚካኤል ጉይ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያን፣ ገርዓልታ አቡነ የማታ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያን፣ ገርዓልታ አቡነ የማታ ጉሀ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቶያን፣ ማርያም ቁር ቁር ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያን፣ ሚካኤል ደብረ ሰላም አፅቢ፣ ሚካኤል እምባ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቶያን፣ ሚካኤል ማይገዚ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቶያን፣ ጴጥሮስ ወጳውሎስ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቶያን፣ ውቅሮ ጨርቆስ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቶያን፣ ውቅሮ ማርያም ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቶያን፣ መድሃኒአለም አዲካሹ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቶያን፣ ርዕሰ አድባራት ወገዳማት አክሱም ፂዎን ማርያም ቤ/ክርስቲያን ወዘተ… የመሳሰሉት ይጠቀሳሉ። ነገር ግን የርዕሰ አድባራት ወገዳማት አክሱም ፂዎን ማርያም ቤ/ክርስቲያን አምዶች ያሉት ሆኖ በአብርሃና አፅብሐ የተሠራ ቤተ ክርስቲያን የነበረ ሲሆን በኋላ ላይ ግን በዮዲት ጉዲት እና በግራኝ አህመድ የጦር ጥቃት ሊወድም ችሏል።

ከላይ የተዘረዘሩትን ገዳማት እና ፍልፍል ውቅር አቢያተ ክርስቲያናት በቅደም ተከተል በሚቀጥሉት ምስሎች ላይ መመልከት ይቻላል። ነገር ግን የገርዓልታ አቡነ ሚካኤል ጉይ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያንን፣ የገርዓልታ አቡነ የማታ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያንን እና የገርዓልታ አቡነ የማታ ጉሀ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቶያንን በዕለዓሜዳ ታሪክ ላይ የምናው ይሆናል።

ምስል 107. የአቡነ ሰላማ ከሳቴ ብርሃን ገዳም

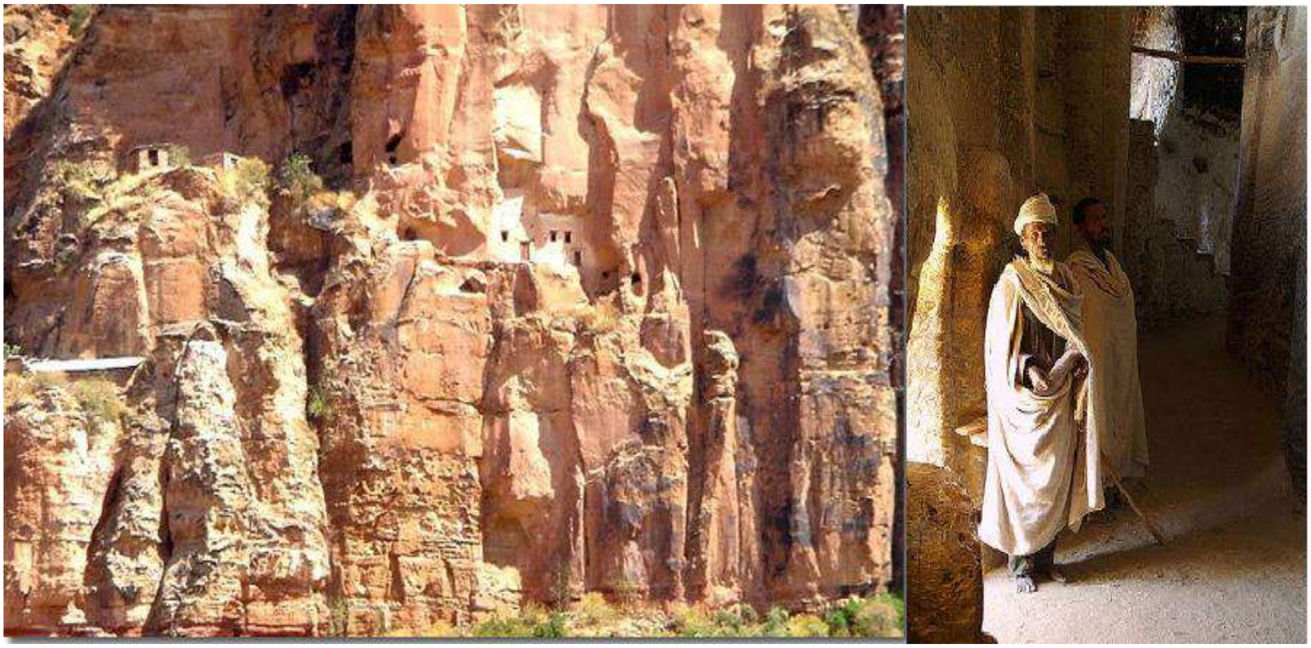

ምስል 108. የተንቤን አባ ዮሐኒ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያን

ምስል 109. አቡነ እንድሪያስ አባ ፅጌ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያን

ምስል 110. ዳንኤል ቁርቁር ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያን

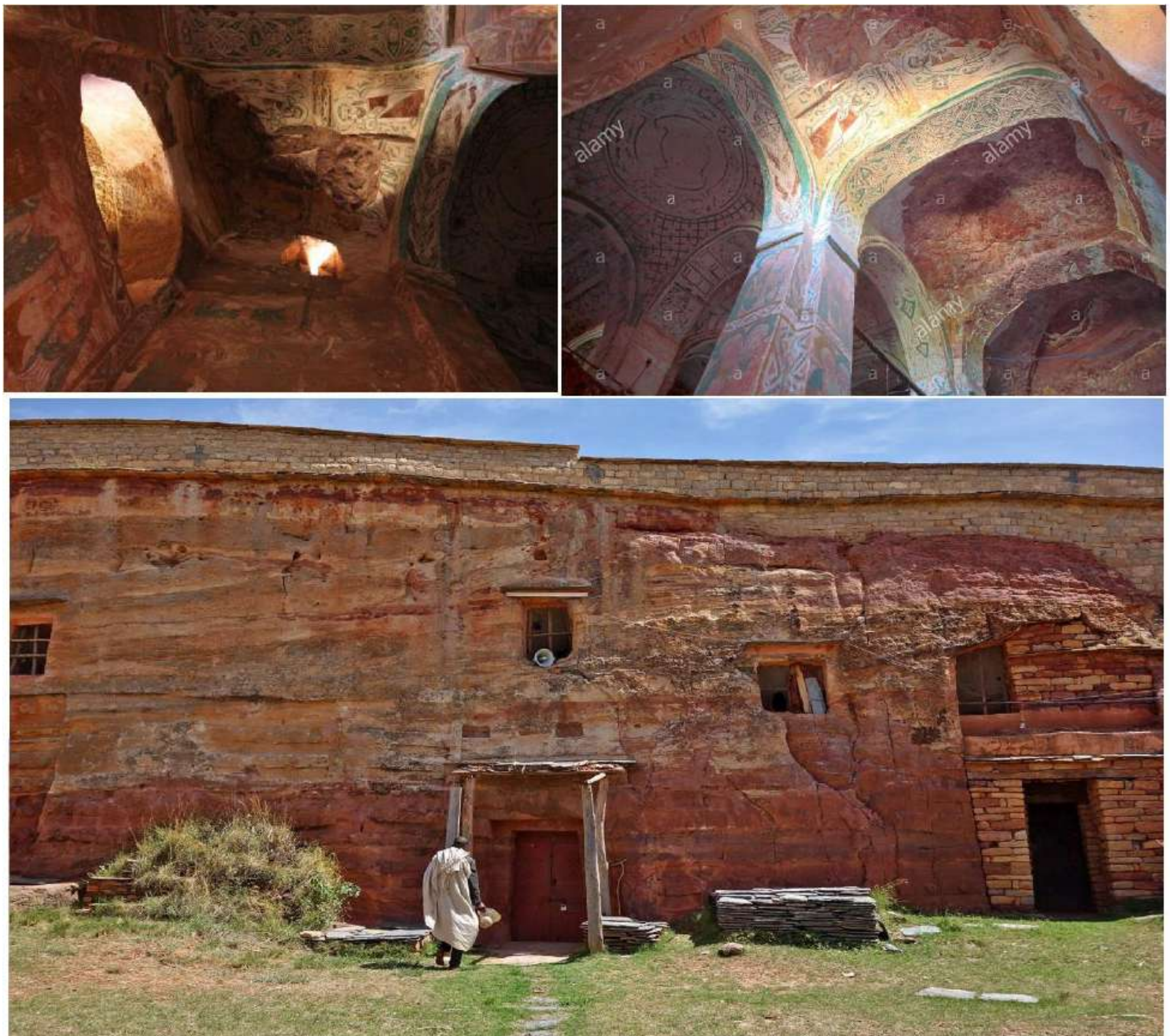

ምስል 111. ደብረ ፂዎን አቡነ አብርሃም ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያን

ምስል 112. ማርያም ቁር ቁር ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያን

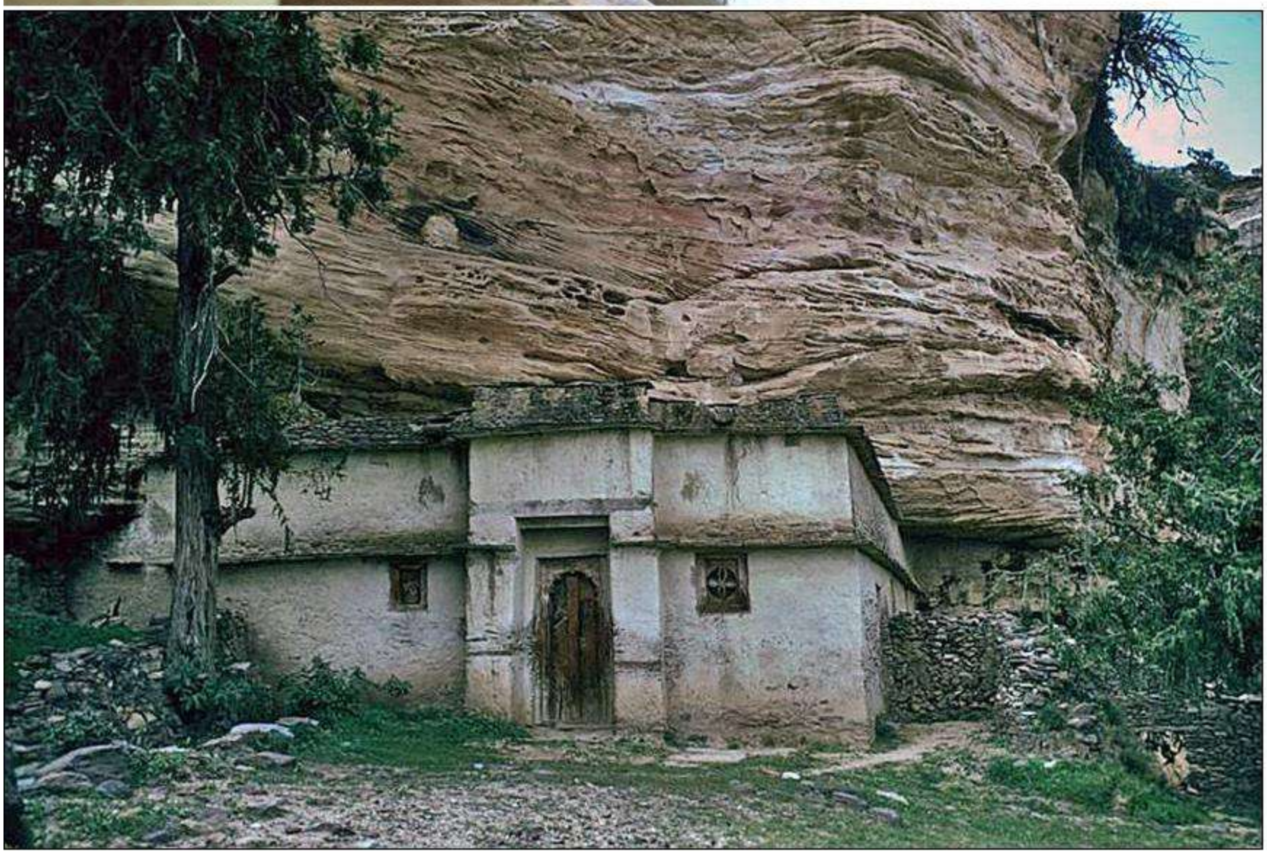

ምስል 113. ሚካኤል ደብረ ሰላም አፅቢ

ምስል 114. ሚካኤል እምባ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቶያን

ምስል 115. ሚካኤል ማይገዚ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቶያን

ምስል 116. ጴጥሮስ ወጳውሎስ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቶያን

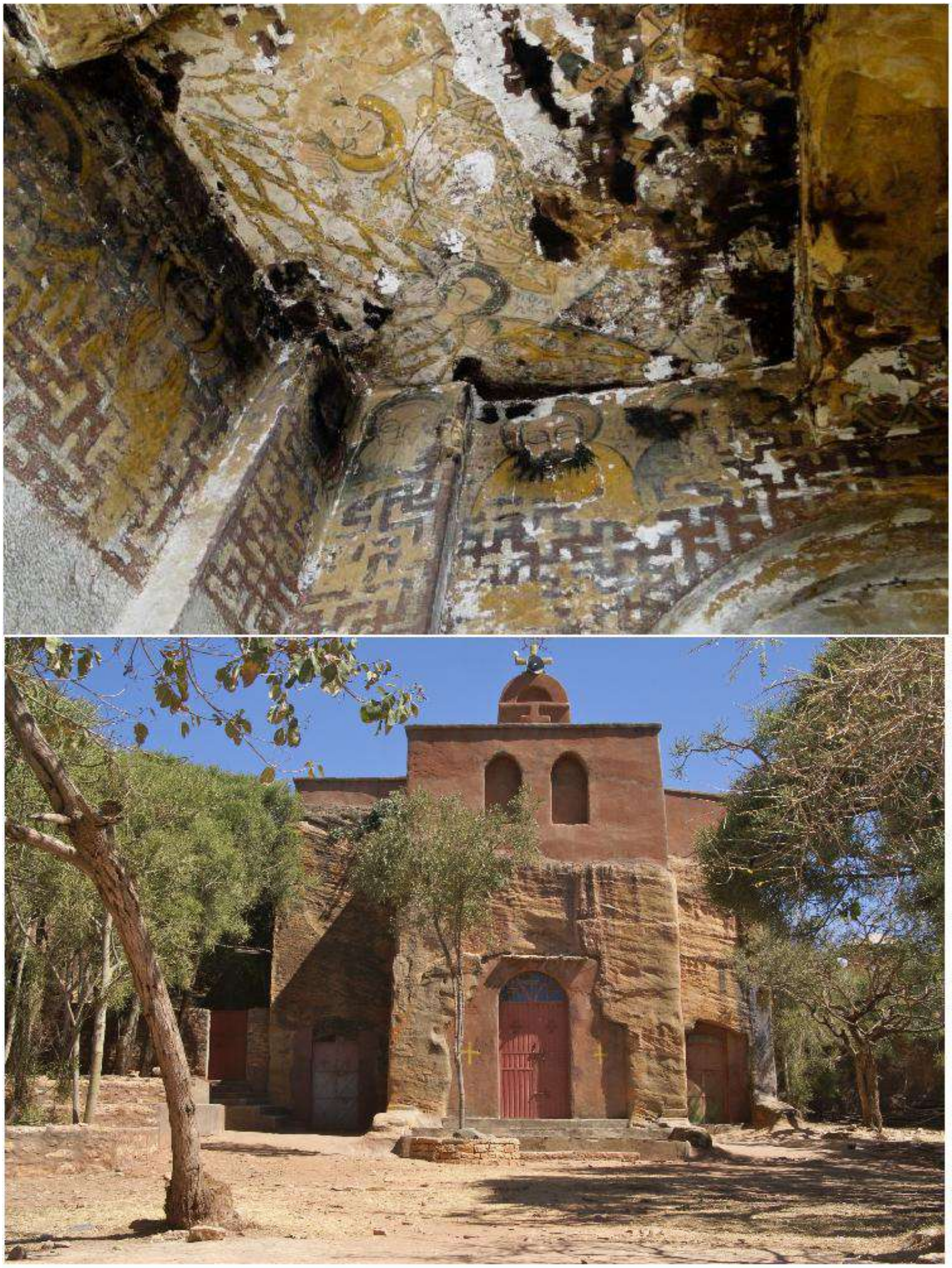

ምስል 117. ውቅሮ ጨርቆስ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቶያን

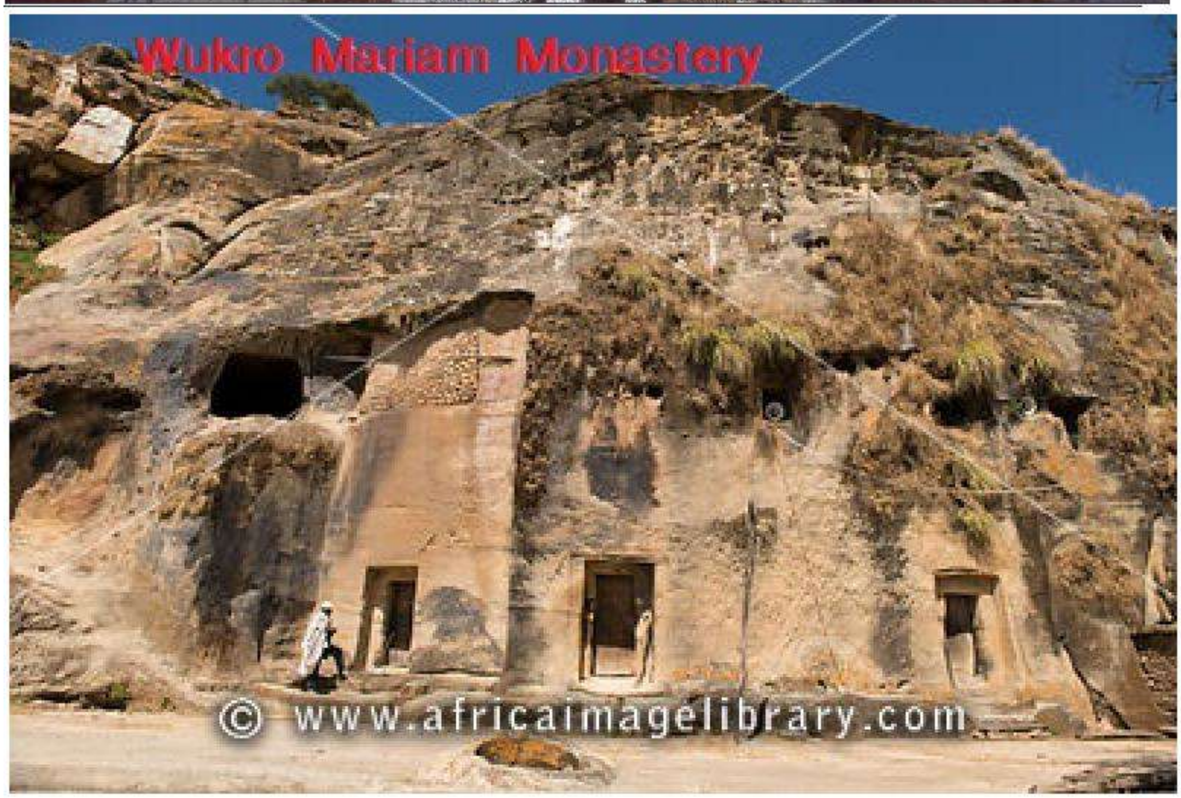

ምስል 118. ውቅሮ ማርያም ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቶያን

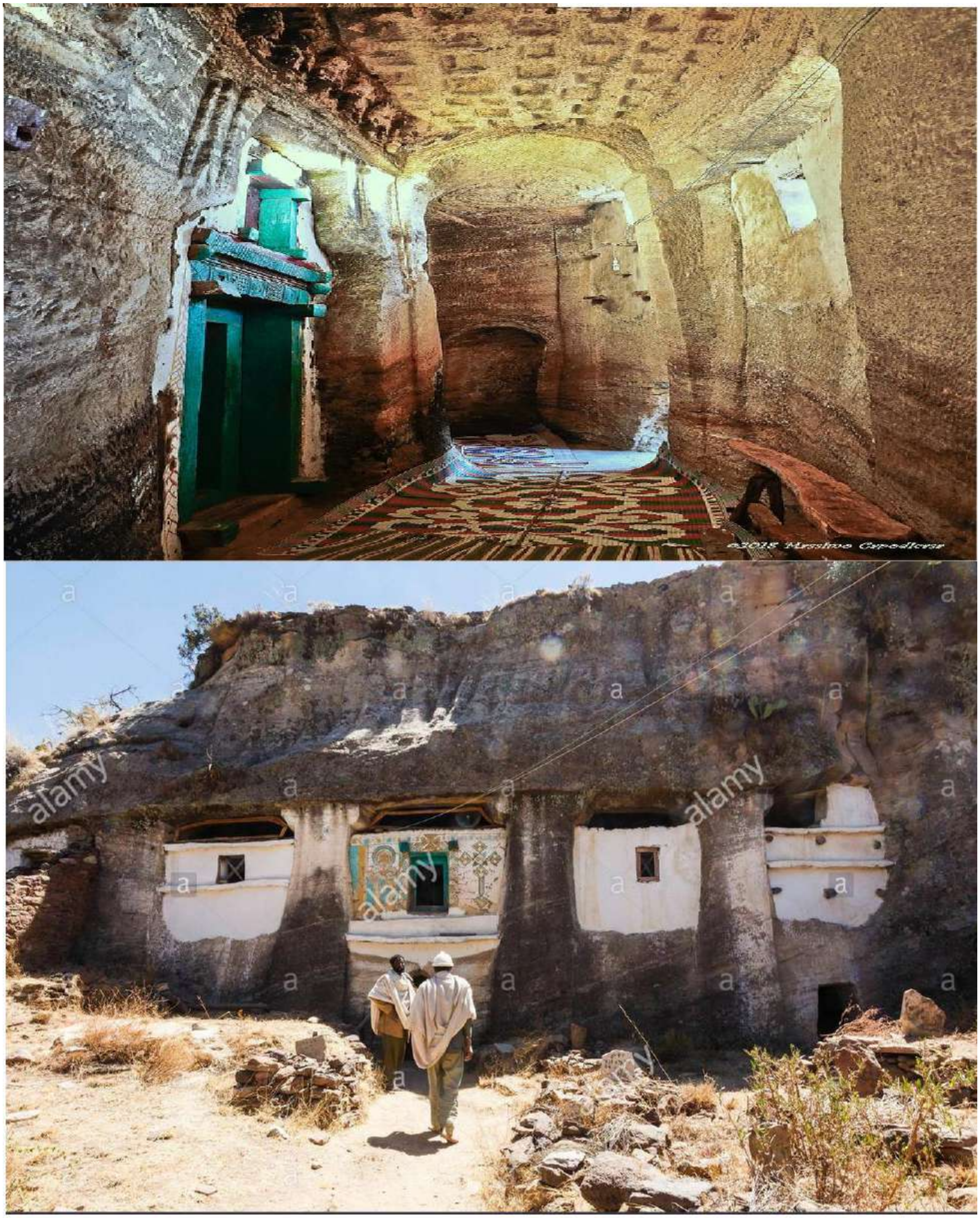

ምስል 119. መድሃኒአለም አዲካሹ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቶያን

በተመሳሳይ በዚሁ በአክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ ንጉስ አብርሃ እና አፅብሃ እንዲሁም በአቡነ ሰላማ ከሳቴ ብርሃን አማካይነት በሌሎቹ ግዛቶች በተለይም የአምሓራ-ሳባ ነገዶች በሠፈሩባቸው ቦታዎች ሁሉ እነሱን በማስተባበር የተለያዩ ፍልፍል ውቅር አቢያተ ክርስቲያናትን እና ገዳማትን ለመገንባት ተችሎ ነበር፡፡ ለምሳሌ ርዕሰ አድባራት ወገዳማት ተድባበ ማርያም ቤ/ክረርስቲያን፣ ርዕሰ ርዑሳን መርጡ ለማርያም ባለ ስነ-ቅርፅ ቤ/ክርስቲያን፣ መናገሻ አምባ ነገስት ማርያም ገዳም ቤ/ክርስቲያን፣ የረር ዋሻ ቅዱስ ሚካኤል ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያን፣ ወዘተ… የመሳሰሉት በዋናነት ይጠቀሳሉ፡፡

ርዕሰ አድባራት ወገዳማት ተድባበ ማርያም ቤተ ክርስቲያን

በዚሁ በአማራ ሳይንት ውስጥ የምትገኘው የርዕሰ አድባራት ወገዳማት ተድባበ ማርያም ቤተ ክርስቲያን የታነፀችው በቀዳማዊ ምንይልክ አገዛዝ ዘመን ሲሆን ምስራቅ ጎጃም እና ደቡብ ጎንደር ያዋስኗታል፡፡ ርዕሰ አድባራት ወገዳማት ተድባበ ማርያም ቤተ ክርስቲያን በድጋሚ በአክሱም ስርወ ምንግስት ወቅት በ330 ዓ.ም. ላይ በአብርሃና አፅብሐ አማካይነት በከበሩ ማዕድናት ልትታነፅ ችላለች፡፡ ቤተ ክርስቲያኗ የምትገኝበት ተራራ 12 በሮች ያሉት ሲሆን እነዚህም የ12 ነገደ እስራኤላውያን እና የ12 ሐዋርያት ምሳሌዎች ናቸው፡፡ ይህችም ቤተ ክርስቲያን በአሁኑ ወቅት ወደ 2985 ዓመት ያላነሰ የታሪክ ዕድሜ ልታስቆጥር ችላለች፡፡ የዳዊት ወንድም ልጅ መስፍኑ ሳዶቅ ገሊላ ተድባበ ፅዮን ብሎ ሰይሚታል፡፡ ነገር ግን በወቅቱ በነበረው በጳጳሱ አቡነ ሰላማ ከሳቴ ብርሃን እና በአብረሃና በአፅብሃ ዘመን የታነፀው ቤተ ክርስቲያን መሬት ለብሶ እና ተሰውሮ የሚኖር ሲሆን ህንፃው የተሰወረበት ታቦት “ግን” በመባል ይታወቃል፡፡ ቤተ ክርስቲያኑም አጥር እና ቅፅር ግቢ ስለነበረው በተጨማሪ ስም ቅፅር በመባል ይታወቃል፡፡

በአብርሃና አፅብሃ ዘመን በወቅቱ በነበሩት በጳጳሱ አቡነ ሰላማ ከሳቴ ብርሃን አመራር ሰጪነት 999 ሊቃውንት ካቋቀዋሙ በኋላ መራ ዒዎንን ፓትሪያርክ ሾመው ለነሱም መተዳደሪያ ርዕስት ጉልት ሰጥተው ነበር፡፡ ስለሆነም በቀዳማዊ ምንይልክ ጊዜ የኦሪት መስዋት ሲሰዋባቸው ከነበሩት የሃ ቤተ መቅደስ፣ አክሱም ፂዎን ማርያም ቤ/ክርስቲያን፣ ርዕሰ አድባራት ወገዳማት ተድባበ ማርያም ቤ/ክርስቲያን፣ ርዕሰ ርዑሳን መርጡ ለማርያም ቤ/ክርስቲያን፣ ጣና ቂርቆስ ገዳም ቤ/ክርስቲያን፣ መናገሻ አምባ ነገስት ማርያም ገዳም ቤ/ክርስቲያን መካከል ከአክሱም ቀጥሎ 2ኛዋ የኦሪት መስዋት የተሰዋባት ርዕሰ አድባራት ቤተ ክርስቲያን ስትሆን (የየሃ ቤተ መቅደስ በርዕሰ አድባርነት ያገለገለ ስላልነበረ ነው) በአክሱም ስርወ መንግስት ወቅት በዘመነ አብርሃና አፅብሃ ጊዜም የአዲስ ኪዳን መስዋት ከተሰዋባቸው የአክሱም ፂዎን ማርያም ቤ/ክርስቲያን፣ ርዕሰ አድባራት ወገዳማት ተድባበ ማርያም ቤ/ክርስቲያን፣ ርዕሰ ርዑሳን መርጡ ለማርያም ቤ/ክርስቲያን መካከል ከአክሱም ቀጥሎ 2ኛዋ የአዲስ ኪዳን መስዋት የተሰዋባት

ርዕሰ አድባራት ቤተ ክርስቲያን ነች፡፡ በሸዋ ሥርወ መንግስት ወቅትም የአዲስ ኪዳን መስዋት ከተሰዋባቸው አራቱ መናብርተ ፂዎን ቤ/ክርስቲያናት ማለትም የአክሱም ፂዎን ማርያም ቤ/ክርስቲያን፣ ርዕሰ አድባራት ወገዳማት ተድባበ ማርያም ቤ/ክርስቲያን፣ ርዕሰ ርዕሳን መርጡ ለማርያም ቤ/ክርስቲያን እና ጣና ቂርቆስ ገዳም ቤተ ክርስቲያን መካከል ከአክሱም ቀጥሎ 2ኛዋ የአዲስ ኪዳን መስዋት የተሰዋባት ርዕሰ አድባራት መናብርተ ፂዎን ቤተ ክርስቲያን ነች፡፡ ከዚህ በኂላ ስሟ ተድባበ ፅዮን መሆኑ ቀርቶ ርዕሰ አድባራት ወገዳማት ተድባበ ማርያም ቤተ ክርስቲያን ሊባል ቻለ፡፡ ወደፊት በምናይው ታሪክ እነዚህ አራቱ መናብርተ ፂዎን ቤተ ክስቲያናት ንጉስን የማንገስ ስርዓት ያከናውሉ፡፡

ከላይ በቀዳማዊ ምንይልክ ታሪክ ላይ ለማየት እንደቻልነው ርዕሰ አድባራት ወገዳማት ተድባበ ማርያም ፅዮን ቤተ ክርስቲያን ያለችበትን ስፍራ ገሊላ፣ አውራጃውን ደግሞ ደብረ ሲና (ቦረና ሳይንት) ብለው ሲሰይሙ በዙሪያዋ ያሉትን ደግሞ በመጡበትን በእስራኤል ሀገር ምሳሌ ደብረ ዘይት፣ ኬብሮን፣ እያሪኮ፣ ፍልስጤም፣ ሎዛ፣ ጋዛ፣ ኮሬብ፣ ደብረ ታቦር፣ አርሞኒየም እና ኢየሩሳሌም ብለው ሰይመዋቸው ነበር፡፡ እስከ አሁን ድረስም ኢነዚህ ስፍራዎች በነዚሁ ስሞች እንደተጠሩ አሉ፡፡ በዚህች ቤተ ክርስቲያን ዙሪያ ከሚገኙት ወደፊት በምናየው ታሪክ ላይ ደብረታቦር ላይ አፄ ይኩኖ አምላክ ቤተ መንግስቱን አሰርቶ ተቀምጦበት ነበር እንዲሁም ታላቁ ሊቅ ዮሐንስ ገብላዊ የቅኔ ሚስጥር ደርሶበታል፡፡ ሌላው በዙሪያው የሚገኘው የአባ ጊዮርጊስ ዘጋስጫ ገዳም የሆነው የደብረ ባህሪይ ነው፡፡

በአሁን ሰዓት የካህኑ ሳዶቅ እና የአሚናዳብ አፅም የሚገኘው በዚሁ በተድባበ ማርያም ቤተ ክርስቲያን ሲሆን የሊቀ ካህኑ አዛርያስ ደግሞ በጣና ቂርቆስ ገዳም ይገኛል፡፡ በኢዛናና ሳይዝና ታንፆ መሬት ውስጥ የተሠወረው እና በኂላም በሌሎቹ ነገስታት የተሰራው የርዕሰ አድባራት ወገዳማት ተድባበ ማርያም ፅዮን ቤተ ክርስቲያንን በምስል 120 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 120. ርዕሰ አድባራት ወገዳማት ተድባበ ማርያም ቤ/ክርስቲያን (አብርሃና አፅብሃ ባሳነፁት እና ወደ መሬት ውስጥ በተሰወረው ቤተ ክርስቲያን ላይ ሌላ የተገነባ ቤ/ክርስተያን)

ርዕሰ ርዕሳን መርጡ ለማርያም ቤተ ክርስቲያን

ርዕሰ ርዕሳን መርጡ ለማርያም ቤተ ክርስቲያን በምስራቅ ጎጃም በእብሴስ ሳር ምድር አውራጃ ውስጥ በአብርሃና አፅብሃ ነገስታት የታነፀች ቤተ ክርስቲያን ናት። ይህች ቤተ ክርስቲያን የታነፀችው በ333 ዓ.ም. ላይ ነው። ንጉስ አብርሃና አፅብሐ በወቅቱ ከነበረው ጳጳስ አቡነ ሠላማ ከሳቴ ብርሃን ጋር በጋራ በመሆን ለመጀመሪያ ጊዜ ቤተ ክርሲቲያኑን ሊሠሩ ያሰቡበት ቦታ አብርሂ ተራራ ላይ በተለምዶ ግምቦሬ (ግምብ በወሬ ማለት ተጀምሮ ሳይሠራ የቀረ እንደማለት

ነው) በሚባለው ቦታ ነበር። የርዕሰ ርዑሳን መርጡ ለማርያም ቤተ ክርስቲያን ከመሠራቱ በፊት የአሪቱም ምኩራብ በአብሪት ላይ ሆኖ የኦሪት ስርዓት ይከናወንበት ነበር። ነገር ግን እዚህ አብርሂ ተራራ ላይ ለመቆፈር ሲሞክሩ መሬቱ እሳት እየተፋ አላስቆፍር አላቻው። ከዛም በዙሪያው ቦታ እያፈላለጉ በየራሳቸው ባዕት ለሦስት ቀን ሱባኤ ገቡ። ሱባኤ የገቡባቸው ቦታዎች የኦሪቱ ሊቀ ካህን አብኒ፣ የአዲሱ ሹም አዲስጌ፣ የአቡነ ሠላማ ሠላምጌ፣ የንጉስ አፅብሃ ዜነሁ እና የንጉስ አብርሃ አብርሂት ይባላሉ። በሦስተኛው ቀን ሁሉም ተመሳሳይ ራዕይ አዩ። ራዕዩም 12 በሮች ያሏት አንድ አምደብርሃን ቤተ ክርስቲያን ሲቆፍሩበት ከነበረው አብርሂ ቦታ በብርሃን ነገናኝታ አሁን ቤተ ክርስቲያኑ ባረፈበት በፅራ ዒዎን ስታርፍ አዩ። ከዛም አሁን ባለበት ሥፍራ እስራኤላውያኖችን፣ የአምሓራ ሳባ ነገዶችን፣ የተወሰኑ ግሪኮችን፣ የተወሰኑ ጢግሮሳውያንን እንዲሁም የተወሰኑ በፊት ሠፍረው ከነበሩ የካም ነገዶችን በማስተባበር ሊሠሩት ችለዋል። ቤተ ክርስቲያኗ የተሠራችው ከከተማው 50 ሜትር ከፍታ ባለው የከተማው ኮረብታ ላይ ነው። በአሁኑ ወቅት ዙሪያዋን ሀገር ውስጥ የጥድ እና በወይራ ዛፎች የተከበበች ነች። ቤተ ክርስቲያኗም ፅርፅ አርያም ልትባል ቻለች። ስለሆነም እግዚአብሔር ቤተ ክርስቲያኗን እንዲሠሩ ባመላከታቸው ቢታንያ፣ ሠላምጌ፣ አዲስጌ፣ አብኒ፣ ደርጅ፣ ዜነሁ እና አብርሂ በተሰየሙ ስፍራዎች መሀል ፅርፅ አርያም ዒዎን ልትታነፅ ቻለች።

ፍልፍል ቤተ ክርስቲያኑም 12 ቤተ መቅደስ ያሉት ትምህርተ መስቀል ያለው ሆኖ ከምኩራብ ቤተ ክርስቲያኑ ጋር ተያይዞ ውስጡ በተለያዩ ባጌጡ የሀረግ መስቀሎች፣ የሰማይ መምበረ ፀባኦትን በሚያጥኑ የካህነተ ሠማይ ምሳሌዎች ፅናቸውን እንደያዙ ከአለት በተጠረቡ ቅርፆች፣ በስዕለ ኪሩቦች እና በስዕለ ፅላቶች በወርቅ እና በዕንቁ ተለብጠው ሊሠሩ ችለዋል። ፅርሃ የሚለውን "መርጡል" አርያም የሚለውን "ማርያም" በማለት መርጡ ለማርያም ብለው ሰየሙት:: ቤተ ክርስቲያኑንም ርዕሰ ርዑሳን ይባል አሉ። ርዕሰ ርዑሳን ማለት የአለቆች አለቃ ማለት ነው። አቡነ ሠላማም በወቅቱ የአዲስ እና የኦሪት ምሁር የነበረውን ሚናስን በፅምብሮተ ዕድ ቅስናና ቁም ሰጥተው ወደ አብርሃና አፅብሃ አቅርበው ርዕሰ ርዑሳን ዘ መርጡ ለማርያም ብለው ለመጀመሪያ ጊዜ ሊሾሙት ችለዋል። የሚያስተዳድረውም ከእናውጋ እስከ ዘንጓን፣ ከሶማ እስከ ቆማ እና ከየጫት እስከ ዳሞት ድረስ ነበር።

ነባሮቹ የካም ነገዶች ከ2ኛው ም.ዓ. ጀምሮ እዚህ ሲመጡ ማንም የተነኮሳቸው ስላልነበር በህገ ልቡና እየኖሩ ከተማዋን ደግሞ ሃገረ ሰላም (የሠላም ሀገር) ብለው ሀገሩን ሠየመውት ነበር።

በወቅቱ ጎጃምን እንዲያስተዳድሩ ከተላኩት የእስራኤል ነገዶች ጭፍሮች መሪያቸው አለቃ ኤፍሬም ይባሉ ነበር። አለቃ ኤፍሬምም ከሱ በታች ያሉትን አለቆች እያሠለጠነ በዛው በጎጃም አውራጃዎች ይመድባቸው ነበር። እነሱም የሚሄዱበት ቦታ በስማቸው ይሰይሙት ነበር። ለምሳሌ እለህሬ (እነብሬ)፣ እለ ብሴ እግዚአብሔር (እነብሴ)፣ እለ እሴ 3ኛ (ሲሦ እነሴ) ወዘተ... ተብለው ይጠራሉ። ከዛም ሌዋውያን ካህናቶቹ እና ጠበብተ ኪራሞቹ በምኩራብ ውስጥ ሆነው ማገልገል ጀመሩ። በኋላ ላይ ግን በዮዲት ጉዲት ቤተ ክርስቲያኗ እንዳልነበረች ፈራረሰች። ነገር ግን በኋላ ላይ የአንበሳ ውድም ሚስት እሌኒ በአምባው ዙሪያ 4በሮችን

አሰርታ የእሌኒ ውድሞ የተባለውን ቅፅር እንዲሠራ አድርጋለች። ወደ አምባው የሚያስገቡት አራቱ በሮች አቦ በር፣ ዘ ግብርኤል በር፣ ሰሜን በር እና የምዕራብ በር (ደጆ ሰላም በር) ይባላሉ። በቤተክርስቲያኑ ሙዚየም ውስጥ በርካታ ቅርሶች ይገኛሉ። የርዕሰ ርዑሳን መርጡ ለማርያም ቤተ ክርስቲያንን በምስል 121 ላይ መመልከት ይቻላል።

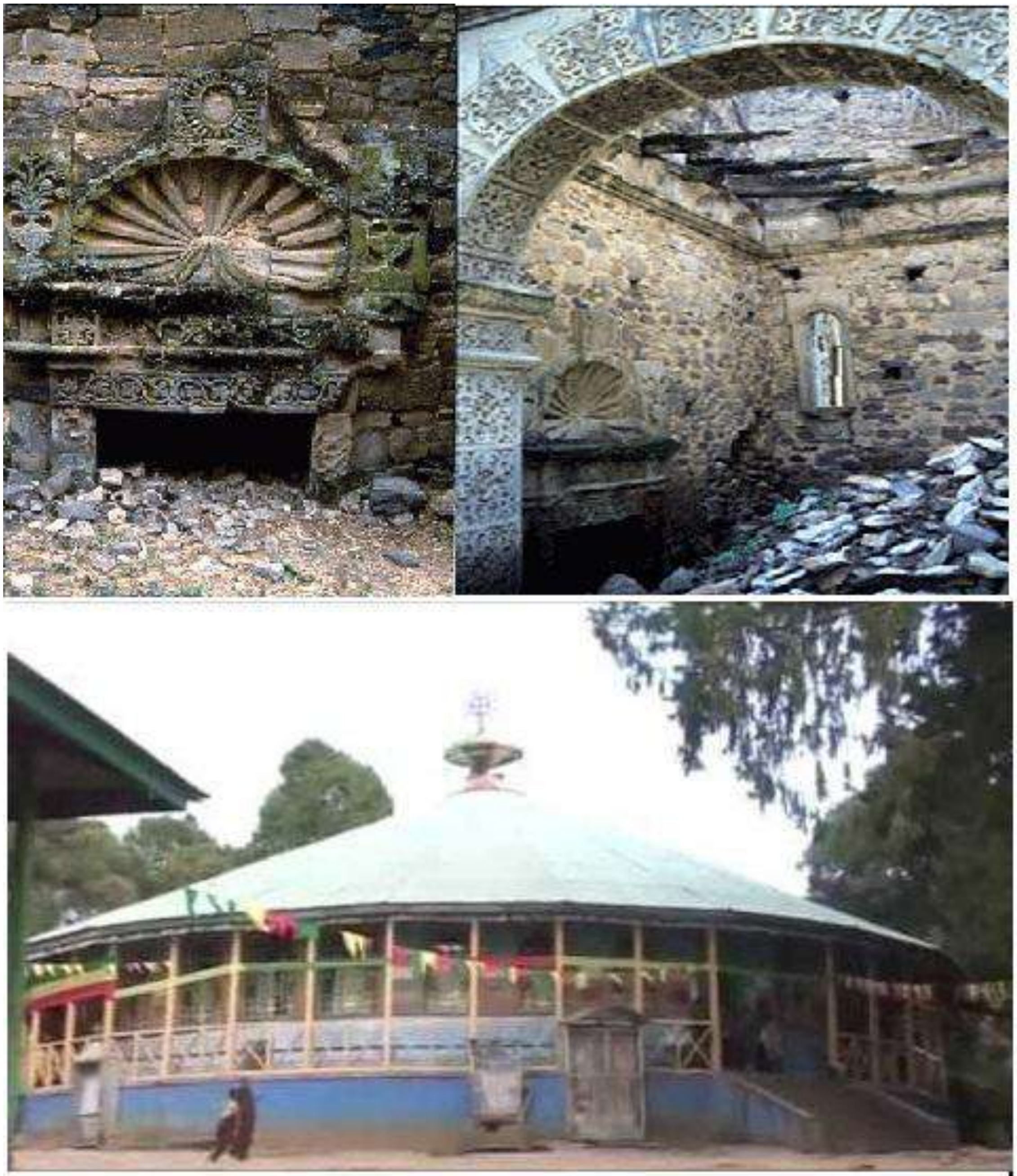

ምስል 121. መርጡ ለማርያም ባለ ስነ-ቅርፅ ቤ/ክርስቲያን

መናገሻ አምባ ነገሥት ማርያም ገዳም ቤ/ክርስቲያን

መናገሻ አምባ ነገሥት ማርያም ገዳም ቤ/ክርስቲያን የምትገኘው ከአዲስ አበባ 30 ኪ.ሜ. በቡራዩ መንገድ ሲሆን ገዳሟ የተመሠረተችው በአብረሃና አፅብሐ አማካይነት ነው፡፡ ይህችም ቤ/ክርስቲያን የታነፀችው በአካባቢው የነበሩትን የአምሓራ ሳባ ነገዶችን በማስተባበር ሲሆን የታነፀችውም በአምባ ነገስት ተራራ ላይ ነው፡፡ ይሁን እንጂ ቤተ ክርስቲያኗ ከዛም በፊት የኦሪት መስዋት ሲከናወንባት የነበረች ገዳም ነበረች፡፡ መናገሻ የተባለችበት ምክንያት ወደፊት በሸዋ ታሪክ ላይ በምናየው የሸዋ ነገስታቶች እዚሁ ገዳም ላይ ይነግሱ ስለነበር ነው፡፡ አምባ የተባለችበት ምክንያት ደግሞ ወደፊት አሁንም በምናየው የንግስት ዘውዲቱ ታሪክ ላይ ንግስቲቱ ታቦቱን ከወሎ ክፍለ ሀገር አምባ (መቅደላ አምባ) ከሚባለው ቦታ ይዛ ስለመጣች ነው፡፡ በአሁኑ ሰዓት በዚሁ ገዳም ውስጥ የጋራ መዳኒአለም ታቦት ስላለ በአጠቃላይ የመናገሻ አምባ ማርያም እና የጋራ መድአኒአለም አንድነት ገዳም ተብሎ ይጠራል፡፡ ወደፊት በምናየው ታሪክ በግርማዊ ቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ አማካይነት የኢትዮጵያው ጳጳስ ሆነው ለመጀመሪያ ጊዜ ሀገራችን ጵጵስናን እረሷ አሰልጥና በመሾም (ማለትም በፊት ግብፅ ከላከቻቸው አቡነ ማተቲዎስ እና አቡነ ቁርሎስ በኋላ) ያበረከተችው አቡነ ባስሊዎስ የተገኙት ከዚሁ ገዳም ነው፡፡ የመናገሻ አምባ ነገስት ማርያም ገዳም ቤተ ክርስቲያንን በምስል 122 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል 122. የመናገሻ አምባ ነገስት ማርያም ገዳም ቤተ ክርስቲያን

የረር ዋሻ ቅዱስ ሚካኤል ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያን

የረር ዋሻ ቅዱስ ሚካኤል ፍልፍል ውቅር ቤተ ክርስቲያን የሚገኘው በአዲስ አበባ ከተማ በአሁኑ የካ በሚባለው ክፍለ ከተማ ስር ነው፡፡ ቤተ ክርስቲያኑ ፍልፍል ውቅር አቢያተ ክርስቲያን ሲሆን የታነፀው በአብርሃና አፅብሃ ነገስታት አማካይነት ነው፡፡ አብርሃና አፅብሃ በተ ክርስቲያኑን ያነፁት የአምሓራ ሳባ ነገዶችን በማስተባበር ነው፡፡ ይሁን እንጂ ከዚህም በፊት ባለው የዳዕማት ስረወ መንግስት ወቅትም የኦሪት መስዋት ሲሰዋበት እንደነበረ የአርኪኦሎጂ ምርምር ግኝቶች ይህንኑ ሃቅ ያሳያሉ፡፡ የቤተ ክርስቲያኑ የአወቃቀር ጥናት ደግሞ የነገስታቱ የነ አብርሃና አፅብሃ የጦር ፈረሶች ይሠለጥኑበት እንደነበር ያመላክታል፡፡

ህንፃ ቤተ ክርስቲያኑ ወደፊት በሸዋ ስርወ መንግስት ታሪክ ላይ በምናየው በአቢሲኒያ-አዳል ጦርነት ወቅት በግራኝ አህመድ ጥቃት ደርሶበት የነበረ እና ጠፍቶ የነበረ ቢሆንም በኋላ ላይ ግን በንጉስ አፄ ምንይልክ 2ኛ አማካይነት የአባቶቹን ሥፍራ አፈላልጎ ሊያገኘው ችሏል፡፡ ሲያገኘውም ታቦቱን አብሮ ውስጥ ሊያገኘው የቻለ ሲሆን ወደ ታች በሚገኘው የየካ ሚካኤል ተራራ ስር አዲስ ቤተ ክርስቲያን በማሠራት ታቦቱን ሊያዞረው ችሏል፡፡

ይህ የረር ዋሻ ቅዱስ ሚካኤል ፍልፍል ውቅር ቤተ/ክርስቲያን በድጋሚ በ2ኛው የኢትዮጵያ እና የጣልያን ጦርነት ወቅት የተወሰነ ጉዳት ደርሶበት ነበር፡፡ ቤተ ክርስቲያኑ የ"ሀ" ቅርፅ ያለው ሲሆን ይህም በስፍራው አምልኮተ እግዚአብሄር የመጀመሪያ እንደሆነ የሚያመለክት ነው፡፡ ህንፃ ቤተ ክርስቲኑ ቁመቱ 7 ሜትር እንዲሁም 7 መስኮቶችም አሉት፡፡ ይህም የ7ቱ ቀናት፣ የ7ቱ ሰማያት እና የ7ቱ መላዕት ምሳሌ ናቸው፡፡

ይህ ቤተ ክርስቲያን ወደፊት በዝርዝር እና በስፋት በምናየው የሸዋ ስርወ መንገስት ወቅት በአካባቢው ከተማ እንደነበር ያመላክታል፡፡

የየረር ዋሻ ቅዱስ ሚካኤል ፍልፍል ውቅር ቤተ ክርስቲያንን የሚገኝበትትን ቦታ በካርታ 38 እና እንዲሁም ቤተ ክርስቲያኑን በምስል 123 ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

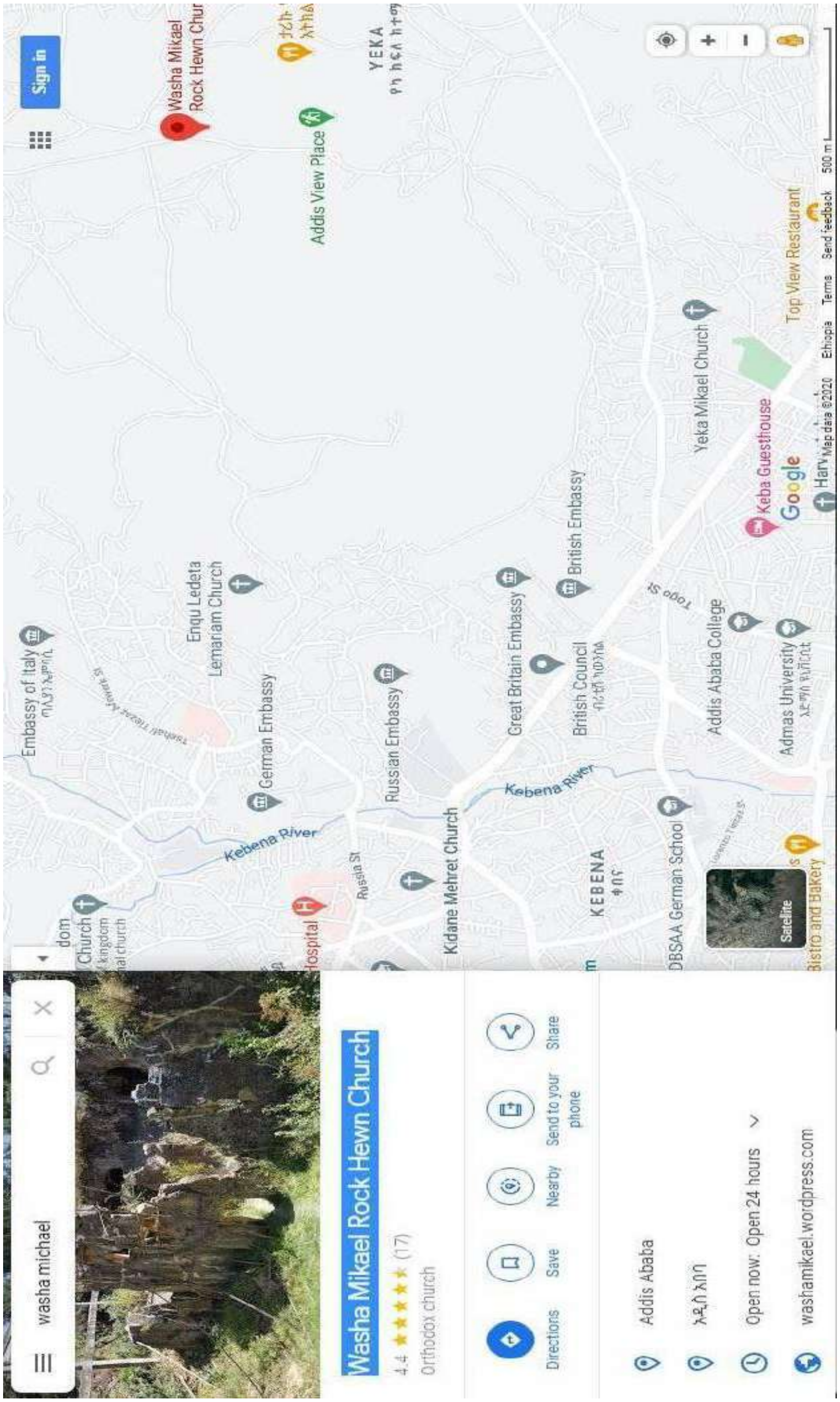

washa michael
Washa Mikael Rock Hewn Church
4.4 (17)
Orthodox church
Directions
Save
Nearby
Send to your phone
Share
Addis Ababa
አዲስ አበባ
Open now: Open 24 hours
washamikael.wordpress.com
Sign in
Washa Mikael Rock Hewn Chur
Addis View Place
YEKA
Embassy of Italy
Enqu Ledeta Lemariam Church
German Embassy
Russian Embassy
Great Britain Embassy
British Embassy
British Council
Kebena River
Kidane Mehret Church
KEBENA
Russia St
Addis Ababa College
Admas University
DBSAA German School
Yeka Mikael Church
Keba Guesthouse
Top View Restaurant
Satellite
Bistro and Bakery
Google
Map data ©2020
Ethiopia
Terms
Send feedback
500 m

ካርታ ሀ.

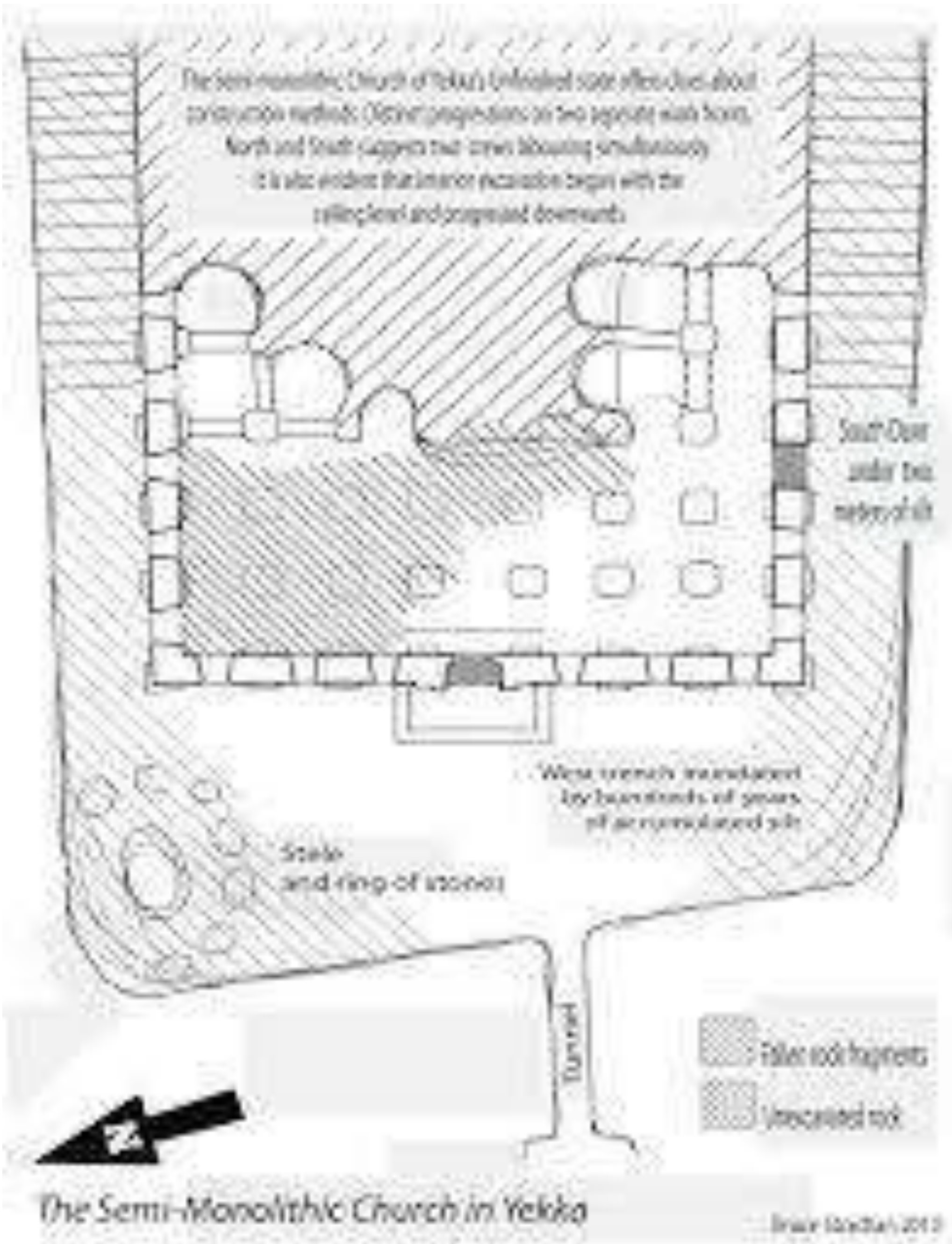
Stele
and ring of stones
Tunnel
N
The Semi-Monolithic Church in Yekka

ለ.

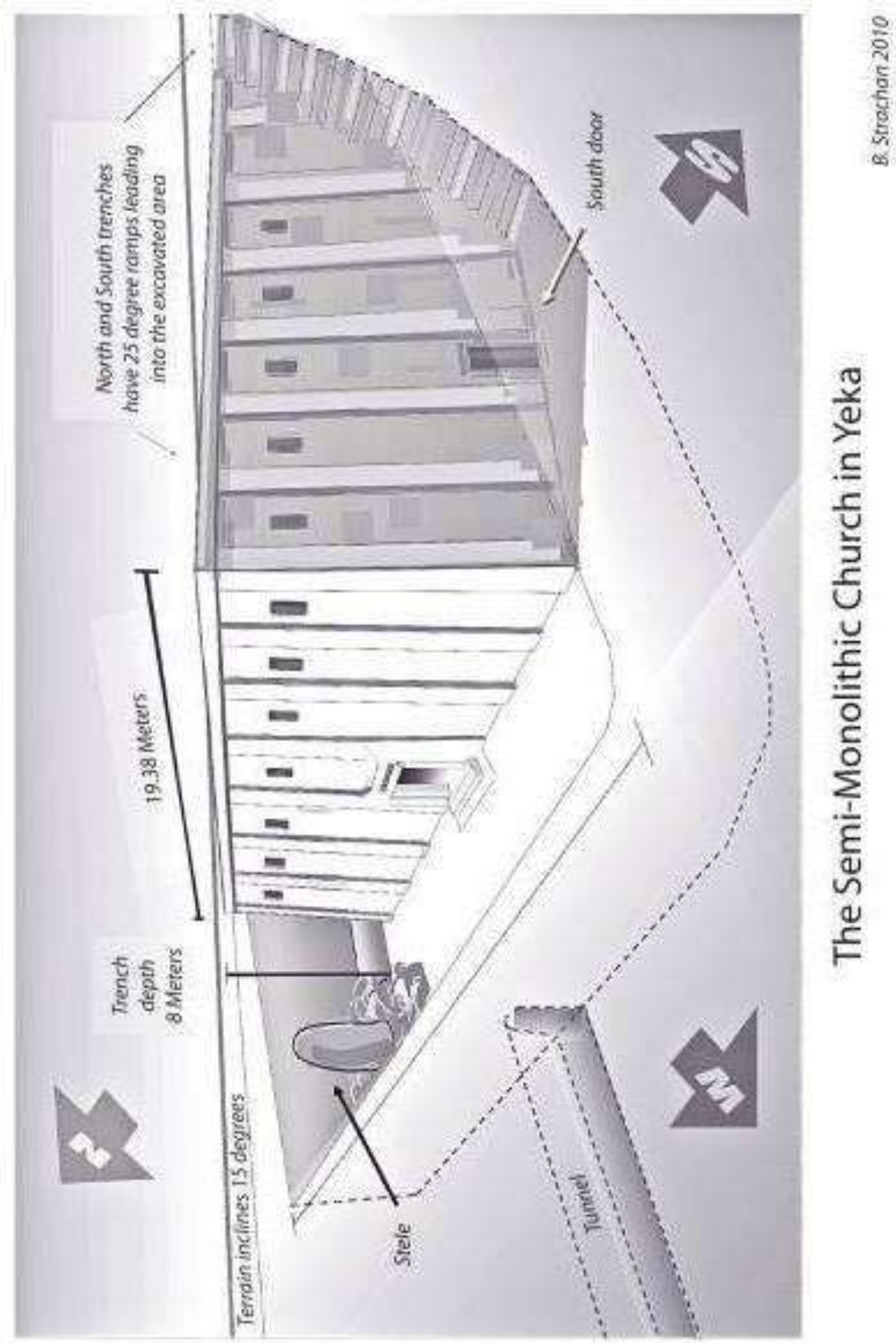
North and South trenches have 25 degree ramps leading into the excavated area
19.38 Meters
Trench depth 8 Meters
Terrain inclines 15 degrees
Stele
Tunnel
South door
The Semi-Monolithic Church in Yeka
B. Strachan 2010

ሐ.

መ.

ምስል 123. ሀ፣ ለ፣ ሐ እና መ የረር ዋሻ ሚካኤል ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያን የሚገኝበት ቦታ፣ የቤተክርስቲያኑ ፕላን፣ ዲዛይን እና አሁን ያለበት ሁኔታ

በአጠቃላይ አብረሃና አፅብሃ አክሱምን ከሌሎቹ ሀገራቶች በላይ በማሳደግ ኢትዮጵያን የበለፀገች እና የሰለጠነች እንድትሆን ትልቅ ስራ ሠርተው ነበር። ብዙ ሃገሮችንም እንዲገብሩ በማድረግ ሰፊ ግዛት ለመመሥረት ችለው ነበር። እንደደሚታወቀው የአረብ ሀገራትን ለመጀመሪያ ጊዜ እንዲገብሩ ያደረጋቸው በአዱሊስ ሐውልት ላይ ታሪኩ ተፅፎ ያየነው እና በአክሱም ስርወ መንግስት በመጀመሪያዎቹ ነገስታት ተርታ የሚገኘው እንዲሁም አክሱምንና ስርወ መንግስቱን ከቆረቆሩት የመጀመሪያዎቹ ነገስታቶች አንዱ እንደሆነ የሚነገርለት ንጉሥ ዓውዶ ዞግን አሠግድ ቢሆንም ከእርሱ በኋላ ግን ብዙ ሀገሮች እየሸፈቱ አንገዛም ብለው ነበር። ነገር ግን በአብርሃና አፅብሃ ዘመን በድጋሚ ሊገብሩ ተገደዋል። ይሁን እንጂ ወደፊት በአፄ ካሌብ ታሪክ ላይ በስፋት የምናየው ሆኖ ከአብርሃና አፅብሃ በኋላ ጊዜም ቢሆን ብዙ ሀገራት በድጋሚ ሸፍተው አንገዛም ቢሉም በድጋሚ በአፄ ካሌብ አማካይነት ሊገብሩ ችለዋል።

አብርሃም የራሱን ታሪክ ሠርቶ በ324 ዓ.ም. ሲሞት ወንድሙ አፅብሐ የንጉሠ ነገስቱን ስልጣን በመያዝ ኢትዮጵያን መምራቱን ቀጠለ።

የኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን

የኒቂያ ጉባኤ

በኢትዮጵያ ቀደምት እና ጥንታዊት የክርስቲያኖች ዕምነት እንደሆነች የሚነገርላት ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ትባላለች፡፡ ኦርቶዶክስ የሚለው ቃል የግሪክ ሲሆን ይህም አቡነ ሠላማ ከሳቴ ብርሃን ወደ አቢሲኒያ ምድር ከገቡ በኋላ በተለይ በዕምነት በኩል ከግሪክ እና ከእስክንድሪያ ጋር ከፍተኛ የጠበቀ ግንኙነት ያደርጉ ስለነበር የግሪክ ቋንቋም በዚህ የአክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ ወደ አቢሲኒያ በመግባቱ እንዲሁም ከግሪክ ተነስቶ ወደ ተለያዩ የአውሮፓ ሀገራት እና የእሲያ ሀገራት በመስፋፋቱ ጭምር ነው፡፡

“ኦርቶ” ማለት በግሪክ ቀጥተኛ ወይም የተስተካከለ ሲሆን ”ዶክስ” ማለት ደግሞ ዕምነት ወይም አመለካከት ማለት ነው፡፡ ስለሆነም ኦርቶዶክስ ማለት ቀጥተኛ የሆነች ወይም ርትርት የሆነች ሀይማኖት ማለት ነው፡፡ ይህን ስያሜ ደግሞ ያገኘችው በ325 ዓ.ም. ታናሺ እሲያ በመባል በምትታወቀው በኒቂያ ከተማ በተሰበሰቡ 318 የክርስቲያን ሊቃውንቶች አማካይነት ነው፡፡ እንደዛሬው በዓለም ላይ በሺዎች የሚቆጠሩ የሀይማኖት ድርጅቶች ከመፈጠራቸው በፊት በክርስቲያኖች በኩል አንድ የኦርቶዶክስ ዕምነት ብቻ ነበር የሚታወቀው፡፡ ምንም እንኳን በዚህ ጉባኤ የኦርቶዶክስ ሀይማኖት ስያሜ ቢያገኝም ጉባኤው የተጠራበት ዋነኛው ምክንያት ግን በኢየሱስ ክርስቶስ ፈጣሪነት እና የባህሪይ አምላክነት ላይ በክህደት የተነሳው የአርዮስ የኑፋቄ ትምህርት ነበር፡፡

በኒቂያ የተሰባሰቡትን የ318 የክርስቲያን ሊቃውንቶች ጉባኤን አፈ ጉባኤ በመሆን ሲመሩ የነበሩት የእስክንድሪያው 20ኛው ጳጳስ (ፓትሪያርክ) እለእስክንድሮስ እና የሱ ረዳት የነበረው ቅዱስ አትናቴዎስ ነበሩ፡፡ በስብሰባቸውም የአርዮስን የክህደት ኑፋቄ በሙሉ አውግዘው ዕምነታቸው ኢየሱስ ክርስቶስ በደሙ የመሰረታት፣ ሐዋርያት በአጽናፈ ዓለም የሰበኳት በተከታታይ የተነሱ ቀደምት ሊቃውንት አባቶቻችን ለእኛ ያስረከቡን ትክክለኛዋ ዕምነታችነች ሲሉ በሙሉ ምስክርነታቸውን ሰጥተው ይህችንም ርዕትርት የሆነችውን ሀይማኖት ኦርቶዶክስ ብለው ሊሰይሟት ችለዋል፡፡ በዚህ ጉባኤ አርዮስን የረታው ቅዱስ አትናቴዎስ ሲሆን ስብሰባቸውንም ባለ 7 አንቀጽ የእምነታቸው አቋም እና የሀይማኖት ፀሎትን በመደንገግ ስብሰባቸውን ጨርሰዋል ፡፡

በአርቶዶክስ ሀይማኖት ስር የሚታወቁት አምስት እህት ቤተ ክርስቲያናት የሚገኙባቸው ሀገራት ኢትዮጵያ፣ ግብፅ፣ አርመን፣ ሶሪያ (ሴሪያ) እና ህንድ ናቸው፡፡ ከዚህ በተጨማሪም የምራቅ አብያተ ክርስቲያኖች የሆኑት ግሪክ እና ራሻም በ2ኛ ደረጃ የሚታወቁ ናቸው፡፡ ኦርቶዶክስ የሚለውን ከክርስትና ውጭ የሆኑት ድርጅቶች በተለይም እምነታቸውን የሚጠብቁ

አይሁዶች እና የሱኒ ሙስሊሞች ስለሚጠቀሙበት እነሱም ኦርቶዶክሶች ተብለው ይጠራሉ፡፡ ስለሆነም የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ሀይማኖት ከኒቂያ ጉባኤ በኋላ ከኢየሱስ ክርስቶስ ውልደት ጋር ተያይዞ ሲወለድ ከድንግል ማርያም ስጋ እና ደም ፍጹም ተዋህዶ ስለተወለደ "ተዋህዶ" የሚለውን ቃል በመጨመር ዕምነቷ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተክርስቲያን ሊባል ችሏል፡፡

የቆስጠንጢኒያ ጉባኤ

እንደሚታወቀው ከኒቂያ ጉባኤ በኋላ እና የኤፌሦን ጉባኤ በፊት በመሀከላቸው 150 የሚሆኑ የክርስቲያን አባቶች እና ሊቃውንቶች በ381 ዓ.ም. ላይ በቆስጥንጥንያ ከተማ ላይ ተሠባሰበው ነበር፡፡ የጉባኤው አላማ በመንፈስ ቅዱስ ላይ በክህደት የተነሳውን የመቅዶንዮስን ትምህርት ለማውገዝ ነው፡፡

የኤፌሦን ጉባኤ

በተመሳሳይ የዚህኛው የኤፌሦን ጉባኤ የተካሄደው በ431 ዓ.ም. ላይ በ200 የሚያህሉ የክርስቲያን ሊቃውንቶች አማካይነት ሲሆን የክርሰስቲያን ሊቃውንቶቹ የተሰባሰቡበት ዋናው ምክንያት የቁስጥንጥኒያ ሊቀ ጳጳስ የነበረው ንስጥሮስ ድንግል ማርያም ሰውን እንጅ አምላክን አልወለደችም (ወላዲተ ሰብዕ እንጂ ወላዲት አምላክ አትባልም) እንዲሁም ኢየሱስ ክርስቶስ ሁለት ባሕርይ እና ሁለት አካል አለው የሚል አደገኛ የሆነ እና የተሳሳተ ትምህርት ማስተማር በመጀመሩ ነው፡፡

በዚህ ስብሰባ መናፍቁን ንስጥሮስን ተከራክሮ መልስ በማሳጣት የረታው የእስክንድሪያው ሊቀ ጳጳስ ቅዱስ ቄርሎስ ነው፡፡ በዚህ የኤፌሦን ጉባኤ የቤተ ክርስቲያን ሊቃውንቶቹ በዮሐንስ ወንጌል ላይ የተቀመጠውን ቃል ስጋ ሆነ የሚለውን በማብራራት ኢየሱስ ክርስቶስ ፍፁም ሰው የሆነ እና ፍፁም አምላክ የሆነ ይህም ከሚበሠብሠው የሰው ስጋ (የድንግል ማርያም) እና ከማይበሠብሰው የአምላክ ስጋ ሆኖ ከሁለት አካል አንድ አካል እንዲሁም ከሠው ባህሪይ እና ከአምላክ ባህሪይ ሆኖ ከሁለት ባሕሪይ አንድ ባሕሪይ በተዋህዶ የተገለፀ (ያልተወለደ) መሆኑን የሚስጥረ ሥጋዌን ሚስጥር በሚገባ ሊያብራሩ ችለዋል፡፡

(ዮሐ.1፡14) ቃልም ሥጋ ሆነ፤ ጸጋንና እውነትንም ተመልቶ በእኛ አደረ፤ አንድ ልጅም ከአባቱ ዘንድ እንዳለው ክብር የሆነው ክብሩን አየን፡፡

የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያንም የኤፌሦንን ጉባኤ መሠረት በማድረግ መለኮት እና ትስብዕት ያለመለየት ያለመቀላቀል እና ያለመለወጥ ተዋህደው አንድ አካል፣ አንድ ባሕሪይ፣ አንድ ፈቃድ፣ አንድ ግብር መሆኑን አምና ተዋህዶ የሚለውን ቃል መጠሪያዋ አድርጋ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን የሚለውን ስም ልትጠቀምበት ችላለች።

በዚህም በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን የሦሥቱን ማለትም የኒቂያን ጉባኤ (325 ዓ.ም.)፣ የቆስጥንጥንያን ጉባኤ (381 ዓ.ም.) እና የኤፌሦንን ጉባኤ (431 ዓ.ም.) በመቀበል እንዲሁም ሥግው ቃል መሠረት ሁለት ልደታት እንዳሉ የምታምን ሲሆን እነሱም ኢየሱስ ክርስቶስ ቅድመ ዓለም ያለ እናት እና ድህረ ዓለም ያለ አባት መወለዱ ናቸው።

የኬልቄዶን ጉባኤ

ከላይ እንደተጠቀሱት ጉባኤዎች የዚህም በክርስቲያን ሊቃውንቶች አማካይነት በ451 ዓ.ም. ላይ በቄልቄዶን የተካሄ ስብሰባ ሲሆን የዚህ ጉባኤ ውሳኔ ከሌሎቹ የሚለየው በኢየሱስ ክርስቶስ የሁለት ባሕሪነት ላይ የተመሠረተ ስስለሆነ ነው። ይህም ጉባኤ በኤፌሶን ጉባኤ ላይ በንስጥሮስ አማካይነት የተነሳውንና ውድቅ የተደረገውን የኢየሱስ ክርስቶስ ሁለት ባህሪይ በድጋሚ በማውሳት በፊት ሲታመንበት የነበረው የኒቂያ ጉባኤ ሐይማኖት ለሁለት የከፈለ እና ለካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን መመስረት ፈር የቀደደ ነው። የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን በዚህ ጉባኤ ያልነበርች ሲሆን የዚህንም ጉባኤ ውሳኔ አትቀበልም። በዚህ ለካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን መመስረት መሠረት የሆነውም ዝርዝር ታሪክ የሚከተለው ነው።

በቆስጥንጥንያ ግዛት ውስጥ በሚገኝ አንድ ገዳም ውስጥ ያገለግል የነበር አውጣኪ የተባለ መነኩሴ የክርስቶስ ስጋ ረቂቅ ነው፤ ህማም እና ሞት አይሰማውም ብሎ ስያስተምር አውሳብዮስ የሚባል የንስጥሮስ ጠበቃ በወቅቱ ለነበረው የቆስጥንጥንያ ሊቀ ጳጳስ ለፍላብያኖስ ክስ አቀረበ። በዚህም ፍላብያኖስ 30 የሚያህሉ ኤጲስ ቆጶሳት ሰብስቦ አውጣኪን አወገዘው። ፍላብያኖስ እና ኤጲስ ቆጶሳቱ አውጣኪን ከገዘቱ በኋላ የሱን ቱሳሔ አጠፋን ብለው የንስጥሮስን ክህደት የነበረውን የኢየሱስ ክርስቶስ ሁለት ባሕሪይ ትምህርት አደሱት።

አውጣኪም ያለአግባብ ተገዘትኩ፤ ፍርድ ይታይልኝ ብሎ በወቅቱ ለነበረው የቆስጥንጥንያው ንጉሥ ቴዎዶስዮስ አቤት አለ። እንዲሁም በወቅቱ ለነበረውም የሮማ ጳጳስ ለልዮን ፍላብያኖስ እና ኢጲስ ቆጶሳቱ ያለአግባብ ገዘቱኝ ብሎ ደብዳቤ ላከ። ልዮንም የሚከተለውን ምላሽ በደብዳቤ ላከለት። "ይድረስ ለከበረ ልጄ አውጣኪ ለነገርኸኝ አቤቱታ ብልሃት ፈልጌ እስካቀናልህ ድረስ፤ አይዞህ ባለህበት ሐይማኖት ፅና" ብሎ ላከበት። ንጉሥ ቴዎዶስዮስ ግን የአውጣኪን አቤቱታ በሰማ ጊዜ በወቅቱ የነበሩትን የእስክንድሪያውን ጳጳስ ዲዮስቆሮስን፣ የኢየሩሳሌሙን ጳጳስ ዩልያኖስን፣ የአንጾኪያውን ጳጳስ ድሙኑስን፣ የቂሣሪያውን ጳጳስ ጵላስዩስን እና የኤፌሶኑን

ጳጳስ እስቲፋኖስን አስጠራ፡፡ ንጉስ ቴዎድዮስም እነዚህን ጳጳሳቶች በቆስጠንጢኒያ በማሰባሰብ 107 ኢጲስ ቆጶሳትን ጨምረው ስብሰባ እንዲያደርጉ አደረገ፡፡ በዚህም ስብሰባ አውጣኪን የገዘትክበት ምክንያት መጥተህ ንገረን ሲሉ ለቆስጥንጥንያው ጳጳስ ለፍላብያኖስ ላኩበት፡፡

ፍላብያኖስም የነርሱን ጥሪ እምቢ ብሎ ወደ ሮማው ጳጳስ ልዮን ዘንድ አድነኝ ተማፅኜብሃለሁ ሲል መልዕክት ላከ፡፡ ልዮንም ለአውጣኪ አይዞህ ብሎ እንደላከበት ለፍላብያኖስም አይዞህ ብሎ መልዕክት ላከበት፡፡ በዚህም ፍላብያኖስ ከጉባኤው አልመጣም ብሎ ቀረ፡፡ ዲዮስቆሮስን ጨምሮ የተሰባሰቡት ጳጳሳቶች እና 107ቱ ኤጲስ ቆጶሳቶች ሐይማኖትህ እንዴት ነው? ብለው አውጣኪን ጠየቁት፡፡ እርሱም የክርስቶስ ስጋ ረቂቅ ነው፤ ህማም እና ሞት አይሰማውም ብሎ የስተማረውን ክህደት ደብቆ ሐይማኖቴ የ318ቱ ሊቃውንት ሐይማኖት ነው ብሎ ነገራቸው፡፡ ወዲያውም ነዓምን በ፩ አምላክ ብሎ ሐመ ወሞተ ወተቀብረ ወተንስአ እስከሚለው ድረስ አነበበና ቱሳሔ ብዬ መናገሬን አላውቅም አለ፡፡

ዲዮስቆሮስም የተሰባሰቡትን ጳጳሳት እና ኤጲስ ቆጳሳት ምን ይሁን ትላላችሁ? ብሎ ጠየቃቸው፡፡ ዩልያኖስ ዘኢየሩሳሌም "ከበፊቱ ጀምሮ የታመነበት ሐይማኖት የ318ቱ ሊቃውን ሐይማኖት ነው፤ ስለሆነም አውጣኪ ከግዝቱ ይፈታ ከሹመቱ ይግባ" አለ፡፡ ድመኑስ ዘአንጾኪያም "እኔ ከዚህ ቀደም አውጣኪን መገዘቴ ፍላብያኖስ ዘቆስጥንጥንያ ቢልክብኝ ነው፡፡ አሁን ግን በወረቀት ጽፎ ያቀረበው በኒቂያ ጉባኤ የተወሰነውን ሐይማኖት ነው" አለ፡፡ እንደዚሁም እስቲፋኖስ ዘኤፌሶን "ከምዕመናን ይቀላቀል" አለ፡፡ ከእርሱም ቀጥሎ ጳላስዩስ ዘቂሣሪያ "ይግባ" ሲል ፈረደ፡፡ ከዚህ በኋላ ከየሀገሩ የተሰባሰቡት አበው አባቶች ፈረዱ፡፡ እነርሱ ከፈረዱ በኋላ ቅዱስ ዲዮስቆሮስ ተነስቶ "እናንተ እንዲህ ከፈረዳችሁ እኔም ይህንን የተቀደሰ ጉባኤ ፍርድ እቀበላለሁ፤ አውጣኪ ከግዝቱ ይፈታ ከሹመቱም ይመለስ ብዬ ፈርጄአለሁ" አለ፡፡

ከዚህም በኋላ የአውጣኪ መነኮሳት "ጥፋታችንን ሳናውቅ ፍላብያኖስ ገዝቶናል" ብለው ለጉባኤው አቤት አሉ፡፡ ቅዱስ ዲዮስቆሮስም ከጉባኤው ጋራ ሆኖ እናንተን እንጠረጥራችኂለን፣ የምታምኑትን ሐይማኖት ግለጡልን? ብሎ ጠየቃቸው፡፡ መነኮሳቱም "በ318ቱ ሊቃውንት አማካይነት በኒቂያ ጉባኤ ላይ በተወሰነው እና በ150ዎቹ ሊቃውንቶች አማካይነት በዚህችው በቆስጥንጥንያ ጉባኤ በተወሰነው ሐይማኖት እናምናለን" ሲሉ ለጉባኤው ተናገሩ፡፡ ቅዱስ ዲዮስቆሮስም "እንደ ቅዱስ አትናቴዎስ፣ እንደ ቅዱስ ቄርሎስ፣ እንደ ቅዱስ ጎርጎሪዮስ እንዲሁም እንደሌሎቹ ቅዱሳን እምነት አድርጋችሁ ስለክርስቶስ ታምናላችሁን?" ብሎ ብሎ በጉባኤው ፊት ጠየቃቸው፡፡ እነርሱም "አዎን እናምናለን" ብለው መለሱ፡፡ ዩልያኖስ ዘኢየሩሳሌም "ከምዕመናን ይቀላቀሉ" ሲል ፈረደ፡፡ የቀረውም ጉባኤ ይህንን ፍርድ ተቀብለነዋል ሲል አጸደቀ፡፡

በመጨረሻም ቅዱስ ዲዮስቆሮስ የአውጣኪን እና የመነኮሳቱን ሐይማኖት ከሠማንና ከመረመርን በኋላ ይቀላቀሉ ካልን ዘንድ እስኪ ፍላያኖስ ስለክርስቶስ እንዴት እንደሚያምን እንጠይቀው አለ፡፡ ፍላብያኖስም ከጉባኤው ፊት ቀርቦ ቢጠየቅ በንስጥሮስ ሐይማኖት በሁለት ባሕርይ እንደሚያምን ገለጠ፡፡ ከዲዮስቆሮስ ጋር የተሰበሰቡት ጳጳሳት እና 107 ኤጲስ ቆጳሳት

ፍላብያኖስን ከ7 ቆጳሳት ጋር ገዘቱት፤ ከሥልጣኑም ሻሩት፡፡ ወዲያውም በሥግው ቃል እንደ ቅዱስ አትናቴዎስ እና እንደ ቅዱስ ቄርሎስ ኢየሱስ ክርስቶስ በተዋህዶ አንድ ባሕርይ የማያምን ገዝተናል ሲሉ ተናገሩ፡፡

ከዚህ በኋላ በወቅቱ የሁሉም ሀገራት ጳጳሳት ሊቀ ጳጳስ የሮማው ሊቀ ጳጳስ ልዮን ስለነበረ እነዚህም የተወገዙት ቆጳሳት ከልዮን ዘንድ ሄደው የእስክንድሪያው ጳጳስ ቅዱስ ዲዮስቆሮስ ያንተን ሥልጣን በመጋፋት አንተን ሳይጠይቅ አንተን ሳይማከር አንተ በሌለህበት በገዛ ሥልጣኑ ጉባኤ ሠርቶ የቆስጥንጥንያውን ጳጳስ ፍላብያኖስን እና ከእርሱ ጋር የነበሩትን 7 ኢጲስ ቆጳሳትን አውግዞ ለያቸው፡፡ እርሱንም ከሥልጣኑ ሻረው፡፡ በታላቂቱ ሀገር በሮም የተሾምከውና በሐዋርያቱ በጴጥሮስ ወንበር የተቀመጥከው አንተ ሆነህ ሳለህ ዲዮስቆሮስ እንዲህ ያደርግ ዘንድ ይገባዋልን? እርሱስ ምንድን ነው? ብለው ነገር ሠሩበት፡፡

ልዮንም በዚህ ምክንያት ተቆጣ፤ ተናደደ፡፡ በወቅቱም የቆስጥንጥንያ ንጉሥ ወደሆነው ወደ መርቅያንም 2 ባሕርይ የሚለውን የንስጥሮስን ትምህርት በሁለት ጊዜ ፍና በማለት እያቅናና ነገር ግን የቅዱስ ዲዮስቆሮስ ሐይማኖት ግን የቀናች እንዳይደለች እንዲሁም ተወግዘው የተሻሩት ፍላብያኖስ እና ሌሎቹም ኤጲስ ቆጳሳቶች ጉባኤ ተደርጎላቸው ሐይማኖታቸውን እንዲያስረዱ ሲል ደብዳቤ ጽፎ መልዕክት ላከ፡፡ ይህችም መልዕክት ለንጉሡ መርቅያን ደረሰችው፡፡ መርቅያንም በንስጥሮስ ሐይማኖት ያምን ነበርና እኒያ የተወገዙት ቆጳሳትም ንጉሡ መርቅያን ጋር ሔደው ንስጥሮስ ከተሰደደበት ሀገር ተመልሶ ስለሐይማኖቱ እንደገና ይጠየቅ ሲሉ ለመኑት፡፡ ንጉሥ መርቅያንም ንስጥሮስ ከተሰደደበት ሀገር ከአክሚም ይምጣ ብሎ መልዕክተኛ ላከ፡፡ ንስጥሮስ ግን ታሞ ተገኘ፡፡ ይድናል ብለው ቢጠብቁትም አልዳነም፤ ወዲያውም ሞተ፡፡

ከዚህ በኋላ እነዚህ የተሻሩት ቆጳሳቶች ጉባኤ ይደረግልን ብለው አሳሰቡና በ318 ሊቃውንት አጠፌታ በ647 ኤጲስ ቆጳሳት በቆስጥንጥንያ ተሰባሰቡ፡፡ ልዮን ግን ኢየሱስ ክርስቶስ አምላክ ወሰብእ ፍሉጥ በ፪ ፍና የተለያየ አምላክ እና ሰው ነው የሚል ደብዳቤ ጽፎ መልዕክት ልኮ ቀረ፡፡ ጉባኤውም የዚህን ደብዳቤ መልዕክት ውስኔ ሲቀበል የእስክንድርያው ቅዱስ ጳጳስ ዲዮስቆሮስ ግን አልቀበልም አለ፡፡

ንጉሡ መርቅያንም ዲዮስቆሮስን ያለቃህን የልዮንን ክታብ ለምን አትቀበልም አለው፡፡ ቅዱስ ዲዮስቆሮስም ሲመልስ ሳጥናኤል የመላዕክት አለቃ ነበር፡፡ ቢክድ ቀረበት፡፡ ከሹመቱም ተሻረ፤ ከማዕረጉ ተዋረደ፡፡ ልዮንም እንደዚሁ አባቶቻችን በወሰኗት ሐይማኖት ጸንቶ ቢገኝ በዕውነት አለቃዬ ነበር፡፡ ሐይማኖት ከለወጠ ግን አለቃዬ አደለም ብሎ ጦማሩን ቀደደውና እስኪ ንገሩኝ፤ ኢየሱስ ክርስቶስ ወደ ሠርግ ቤት የተጠራው እንደ ሰውነቱ ነው ወይስ እንደአምላክነቱ? ብሎ ጠየቃቸው፡፡ አነርሱም እንደ ሰውነቱ ነው ብለው መለሱለት፡፡ ውኃውንስ ወይን ያደረገው እንደ ሰውነቱ ነውን? ብሎ ቢጠይቃቸው እንደአምላክነቱ ነው አሉት፡፡ እንግዲስ እንደ ሰውነቱ የተጠራው እንደ አምላክነቱ ውኃውን ወይን ካደረገ፤ ተአምራትን የሚያደርግ፣ በፈቃዱ መከራን የሚቀበል ኢየሱስ ክርስቶስ መለኮቱ ከትስብዕቱ፣ ትስብዕቱ ከመለኮቱ አንድ አካል አንድ

ባሕርይ ነዋ አለ። ከኤጲስ ቆጶሳቱ አንዱ ደግሞ ልዮን ለክርስቶስን አንዱ ተአምራትን የሚያደርግ አንዱ ደግሞ መከራን የሚቀበል ሁለት ባሕርያት አሉት ይላል። ከዚህ አልፎ መለኮት መከራ ተቀበለ ተብሎ ሊነገር አይገባም፤ ሐሰት ነው አለ። አንተ ምን ትላለህ አለው? ቅዱስ ዲዮስቆሮርስም ሲመልስ አባቴ ቅዱስ ቄርሎስ እንዳለው የመለኮት እና የትስብእት ተዋህዶ እንደ እሳት እና እንደ ብረት ተዋህዶ ነው። ብረት እና እሳት ተዋህደው በመዶሻ ሲመቱ እሳቱ ከብረቱ ጋር ተዋህዶ ብትሩን በሚቀበልበት ጊዜ ሕማሙ ለብረቱ ይሰማዋል እንጂ ለእሳቱ እንደማይሰማው የመለኮትም መከራ መቀበል እንደዚሁ ነው።

በዚህም ጊዜ የቀናችቱ እውነተኛይቱ ሐይማኖት የቅዱስ ዲዮስቆሮስ ናት እያሉ አሰምተው ተናገሩ። ንጉሡ መርቅያን ግን እንግዲህ ከዚህ ሁሉ ጉባኤ ሐይማኖት ሠሪና መሪ አንተ ነህን? አለው። ሌሎችም ቆጶሳት የእኛም ቃላችን እንደ ቅዱስ ዲዮስቆሮስ ቃል ነው አሉት። በዚህ ጊዜ ንጉሡ ተቆጥቶ ተነሣ። ጉባኤውም ተበተነ።

ከዚህ በኋላ ዲዮስቆሮስ ከሌሎች ጳጳሳትና ኤጲስ ቆጶሳት ጋር በመሆን የለያቸው ኤጲስ ቆጶሳት ለንጉሡ መርቅያን ግርማህን ካላሳየሃቸውና ካላዋረድካቻው ጉባኤውን የሚፈታው ዲዮስቆሮስ ነው አሉት። ሌሎች ደግሞ ይህ አይሆንም ከዚህ ከጉባኤው ውስጥ ሽማግሌዎችን እና ታላላቆችን ጠርቶ መልካም በመናገር በትህትና ፈቃዱን ይግለፅላቸው። ቃሉን ተቀብለው ወደእርሱ ሕይማኖት ቢመለሡ መልካም ነው። አንመለሥም ቢሉ ግን የንጉሥን ትዛዝ ማንም ሊለውጠው አይችልም አሉት። ንጉሡም እሺ ብሎ የእስክንድርያ ሊቀ ጳጳስ ዲዮስቆሮስን፣ የቆስጥንጥንያ ሊቀ ጳጳስ አናጣልዮስን፣ የአንጾኪያውን ሊቀ ጳጳስ መቅሲሞስን፣ የኢየሩሳሌም ኤጲስ ቆጶስ ቡብላኝዮስን፣ የኤፌሦን ኤጲስ ቆጶስ ማርቆስን፣ ከኤጲስ ቆጶሳቱ ሦስት ታላላቅ ሠዎችን እንዲሠባሰቡ አድርጎ ከንጉሡ ዙፋን ፊት ባዘጋጀላቸው 8ወንበር እንዲቀመጡ አደረገ። የንጉሡ ሚስት ንግስት ብራክሊያም በመጋረጃው ውስጥ ሆና የሚነጋገሩትን ትሠማ ነበር።

ከንጉሡ ባለሟሎች አንዱ ተነሥቶ ከዚህ የተሠበሠባችሁ አባቶች ሆይ ንጉሥ ይወዳችኋል፣ ጸሎታችሁንና በረከታችሁን ሊቀበል ይሻልና አታሳዝኑት፤ እምቢ አትበሉት አላቸው። ቅዱስ ዲዮስቆሮስም ሲመልስ እጅግ እንወደዋለን፣ መልካም ጤና፤ ከረጅም ዕድሜ ጋር እንመኝለታለን። እነሆ እግዚአብሔር መንግስቱን ክብሩን ሠጥቶታል። ምንም ምን ያልሠጠው ነገር የለም። ይህ ይበቃዋል። ዕዳ በደል እንዳይሆንበት በሐይማኖት ነገር እንመኝለታለን። በዚህ ነገር ብዙ ከተመላለሡ በኋላ ዲዮስቆሮስ ንጉሥ ሆይ የልዮንን ቃል አትስማ፣ የአባቶቻችን ሐይማኖት የቀናች ናትና ሌላ ነገር አትሻ አለው። ንግሥቲቱ ብራክሊያ ቅዱስ ዲዮስቆሮስ በቀደመችይቱ ሐይማኖት ላይ ሊጨምርበት ወይም ሊቀንስበት የማይሻ መሆኑን ባየች ጊዜ ተቆጥታ እነሆ በአውዶክስያም ጊዜ እንዲህ እንዳንተ ያለ ዕቡይ ትዕቢተኛ ዮሐንስ አፈ ወርቅ ነበረ። ለአንተም በእርሱ የደረሰ ይደርስብሃል አለችው። እርሱም እናትሽ ዮሐንስ አፈ ወርቅን ብትበድለው ምን ተጠቀመች? እግዚአብሔር በፅኑ ሕማም ስላሰቃያት ከመቃብሩ ሔዳ አልቅሳ ሥርየት እስክትለምን እና በድኑን አምጥታ በዚህ ቦታ እስክትቀብረው ድረስ እግዚአብሔር

በጥኑ ሕማም እንዳሰቃያት በኋላም ይቅር እንዳላት አታውቂምን? አንቺም እነሆ ከፊትሽ አለሁልሽ፤ የወደድሽውን አድርጊ። አንቺም እርሷ እንደተጠቀመች ትጠቀሚያለሽ አላት።

ንግስቲቱም የናቷን ነገር በሰማች ጊዜ የእናቷ ነገር አበሳጭቷት እጇን በመጋረጃው አዝልቃ ሁለት ጥርሶቿ እስኪረግፉ ድረስ ደሰቀችው፣ ገጨችው፣ መታችው። ከዚያም እዚያ ያሉ ሰዎች ገሚሦቹ ሰደቡት፣ ገሚሦቹ ጽሕሙን ነጩት፤ ጥርሱንም አረገፉት። እርሱም የተሠበረውን ጥርሱንና ጽሕሙን ሰበሰበ። በኋላ ላይም ስለሐይማኖቱ ያገኘኋት ፍሬ ናትና ጠብቋት ብሎ በእስክንድርያ ላሉ ምዕመናን ልኮላቸው ነበር።

ከዚህም በኋላ ንጉሡ ኤጲስ ቆጶሳቱን ከቆስጥንጥንያ ወጥተው ጉባኤው በኬልቄዶን እንዲሆን አዘዘ። ጉባኤውም በኬልቄዶን ሆነ። ከሦስቱ ቃል ወይም ኢየሱስ ክርስቶስ አንድ አካል ማለትን ጨምሮ እንደ ንስጥሮስ ትምህርት በሁለት ባሕርይ በሁለት ፈቃድ አምላክ ወሰብዕ ብሎ ልዮን የፃፈውን አስመስሎ ጻፈና ይህንን ሐይማኖት የተቀበለ በሹመቱ ፀንቶ ይኑር፤ በክብር ላይ ክብር ይጨምርለት። ይህንን አልቀበልም የሚል ግን ከሹመቱ ይሻር፤ በሹመቱም ሌላ ሰው ይተካበት ሲል አወጀ።

ቅዱስ ዴዮስቆሮስም ወደዚሁ የኬልቄዶን ጉባኤ ቢገባ እነዚያን አውግዞ የለያቸውን ቆጶሳት ከጉባኤው ተቀምጠው አገኛቸው። እርሱም እነዚህን የተወገዙትን ቆጶሳት ከጉባኤው መካከል እንዲገቡ ማን ላካቸው? አንተስ አብላንዮስ እነዚህን ቆጶሳት ለማውገዝ ከእኔ ጋር ተስማምተህ የጻፍከው ጽሑፍ ያለ አደለምን? ብሎ ጠየቀ። ከኤጲስ ቆጶሳቱ እያንዳንዱ እየተነሡ ይህን ትዕዛዝ ያዘዘ ንጉሡ ነው። እኛ አደለንም አሉ። ቅዱስ ዴዮስቆሮስም ይህ ጉባኤ ስለእግዚአብሔር ቢሆን እኔም እተባበር ነበር። ስለ ንጉሥ ከሆነ ብላችሁ ከሆነ ግን እንደወደዳችሁ አድርጉ ብሎ ወጥቶ ሔደና ከአንድ ሥፍራ ተቀመጠ። ከዚያም እስኪ የሚያደረገውን አይታችሁ ንገሩኝ ሲል 2 ሠዎች ላከ። ጉባኤውም የንጉሡን ትዕዛዝ ሰምቶ ከብዙ ክርክር እና ጭቅጭቅ በኋላ የንጉሡን ቁጣ በመፍራት ነገሩን ተቀበለው።

ቅዱስ ዴዮስቆሮስም ይህን በሰማ ጊዜ ጉባኤው የንጉሡን ቃል በመቀበል ከተስማማ እኔ ብቻዬን ምን አደርጋለሁ። የተፈራረማችሁበትን ላኩልኝ እና እኔም ልፈርም ብሎ መልዕክት ላከ። እነርሱም ደስ ብሏቸውላኩለት። ነገር ግን እርሱ አባቶቻችን ባቆዩን በቀናችቱ ሐይማኖት ላይ አንዲት ቃል የጨመረ ወይም የቀነሰ ቢኖር ለዚህም ረዳት የሆነ ሰው ቢኖር ውጉዝ ነው። አውግዤዋለሁ ብሎ ጽፎ ፈርሞ መለሰላቸው። ኤጲስ ቆጶሳቱም ብዙ አዘኑ። በዚህ ጊዜ ጉባኤተኞቹ ንጉሡን ከመፍራታቸው የተነሣ ከመኳንንቶቹ አንዱ ነቂጣ የተባለ መኳንንት ጓደኞቹ ለሆኑት ለመኳንንቶቹ ጌታዬ ንጉሡ ቢያዘኝ ከዴዮስቆሮስ በቀር ይህን ሁሉ ጉባኤተኛ በአንዱ ስንኳ ይህችን በትር ሳላሳርፍበት በማሳየት እና በማስፈራራት ብቻ ወደ ቤተ ጣኦት በነዳሁት ነበረ ብሎ መተረቱ ይነገራል። እነዚህም ቆጶሳት በመጨረሻ መለካውያን ተብለዋል። መለካውያን ማለት የንጉስን ፈቃድ የሚፈፅም ማለት ነው።

ከዚህ በኋላ ቅዱስ ዴዮስቆሮስ ታስሮ ተግዞ ወደ ደሴተ ጋግራ ሔደ፡፡ አባ መቃርስ የተባሉት የእትኩ ሀገር ኤጲስ ቆጶስ አብሮት ተሰዶ ነበር፡፡ ከምስራቅ የመጡ 4 ኤጲስ ቆጶሳት ግን ሸሽተው አመለጡ፡፡ ቅዱስ ዴዮስቆሮስም በዚያው እንደታሠረ ሊሞት ችሏል፡፡

በዚህም ምክንያት የካቶሊክ ሐይማኖት በአውሮፓ በዚህ በኬልቄዶን ጉባኤ አማካይነት ሊመሠረት ችሏል፡፡ ይሁን እንጂ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ሐይማኖት በዚህ በኬልቄዶን ጉባኤ ባትኖርም መምህሯን ቅዱስ ዴዮስቆሮስን ተከትላ ከዚያ ጊዜ ጀምራ ከሮም ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን የተለየች ናት፡፡ ይህም የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን ሐይማኖት ወደ ሀገራችን ኢትዮጵያ የገባው ደግሞ ወደፊት በምናየው በንጉሥ ገላውዴዮስ ዘመነ መንግስት ነው፡፡

ስለሆነም በአጠቃላይ ከላይ የተጠቀሱት የቤተ ክርስቲያን ጉባኤዎች በሀገራችን ኢትዮጵያ በፍሬም ናጦስ፣ በአብርሃና አፅብሃ ዘመን ተከስተው የነበሩ እና በታሪክ ተመዝግበው ያለፉ ናቸው፡፡ ከአብርሃና አፅብሃ በኋላ ደግሞ አፅብሐ ለብቻው ኢትዮጵያን ገዝቶ የነበረ ሲሆን ከሱ በኋላ ባሉት ጊዜያት ታሪኩ በጉልህ የሚታወቅለት የንጉስ እለዓሜዳ ታሪክ ነው፡፡ በዚህም በንጉሥ እለዓሜዳ ጊዜያት የንግስት እሌኒ እና የዘጠኙ ቅዱሳት ስደት ታሪክ ደግሞ የሚታወስ ነው፡፡ ይህንን የንግስት እሌኒን ታሪክ ከላይ በእስራኤል ታሪክ ላይ የተመለከትነው ሲሆን የዘጠኙ ቅዱሳን ታሪክን ደግሞ ከዚህ ቀጥሎ በእለዓሜዳ ታሪክ ላይ የምናየው ይሆናል፡፡

ንጉስ እለዓሜዳ

ንጉሥ እለዓሜዳ (471-479) ከሚታወቅባቸው መሀከል በሱ ዘመን በአምስት መቶኛው ክፍለ ዘመን መገባደጃ አካባቢ ከሮምና ቫዛንታይን ግዛቶች በመነሳት ወደ አቢሲኒያ ምድር የገቡት 100 ቅዱሳኖች ናቸው። ከነዚህም ቅዱሳኖች መሀከል አንዱ በጉዞ ላይ እያለ የሞተ ሲሆን 99ኙ ግን በአክሱም በሚገኘው በንጉሥ እለዓሜዳ በመቅረብ ጥገኝነት ጠይቀዋል። ይህም የሆነበት ምክንያት በወቅቱ ከተነሱባቸው ሀገራት አካባቢ በ451 ዓ.ም. በሁለት ባሕሪይ የተወገዘውን የኬልቄዶን ጉባኤና ውሳኔን አንቀበልም በማለታቸው ነው። የዚህም ተመራጭነት ዋና ምክንያት በወቅቱ በዚህኛው ንጉስ ዘመን በነበሩት በአባ ሚናስ የሚመራው የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን የኬልቄዶንን ጉባኤን ከማይቀበሉት አቢያተ ክርስቲያናት መሀከል አንዷ በመሆኗ ጭምር ነው።

ይሁን እንጂ እዚህ ሲደርሱ ከ99ቹ ውስጥ ከኢትዮጵያ ባሕል እና ዕሳቤ አቋማቸው የተለየ በመሆኑ ከሀገር የተባረሩ ሲሆን 9ኙ ቅዱሳን ግን እዚሁ አቢሲኒያ ሊቀሩ ችለዋል። እነዚህ 9ኙ ቅዱሳን ወደ አምሳያቸው ቅድስት ሀገር ኢትዮጵያ ሲመጡ በወቅቱ በነበሩት የኢትዮጵያ ጳጳስ አባ ሚናስ እና በሌሎቹ የዕምነቱ ተከታዮች የተለመደውን አብርሃማዊ አቀባበል ሊደረግላቸው ተችሏል። እነዚህ 9ኙ ቅዱሳን የሚባሉት አቡነ አረጋዊ (ዘ-ሚካኤል)፣ አባ ገሪማ (ይስሐቅ)፣ አባ ጴንጤሌዎን፣ አባ አፍፄ፣ አባ ጎባ፣ አባ ሊቃኖስ፣ አባ ይማታ፣ አባ ፅሕማ እና አባ አሌፍ ሲሆኑ እነዚህን ቅዱሳኖች በምስል 124 ላይ መመልከት ይቻላል።

ምስል 124. ዘጠኙ ቅዱሳኖች (አቡነ አረጋዊ (ዘ-ሚካኤል)፣ አባ ገሪማ (ይስሐቅ)፣ አባ ጴንጤሌዎን፣ አባ አፍፄ፣ አባ ጎባ፣ አባ ሊቃኖስ፣ አባ ይማታ፣ አባ ፅሕማ እና አባ አሌፍ)

ከላይ እንደተገለፀው ቅዱሳኖቹ ከተለያዩ የአውሮፓ እና የእሲያ ሀገራት የመጡ ሲሆን ዝርዝሩን በሠንጠረዥ 8 ላይ መመልከት ይቻላል።

ተ.ቁ.	የቅዱሳኑ ስም	የመጡበት ሀገር	ገዳማቸው	የመታሰቢያ ዕለት
1	አቡነ አረጋዊ (ዘ-ሚካኤል)	ሮም	ደብረ ዳሞ	ጥቅምት 14
2	አባ ገሪማ (ይስሐቅ)	ሮም	መደራ	ሰኔ 17
3	አባ ጴንጠሌዎን	ሮም	አክሱም አጠገብ	ጥቅምት 6
4	አባ አፍፄ	ታናሿ እስያ (የዛሬዋ ቱርክ)	የሃ	ግንቦት 12
5	አባ ጎባ	ኪልቂያ (ምስራቅ አርመን)	ገርዓልታ	ግንቦት 19
6	አባ ሊቃኖስ	ቁስጥንጥኒያ (ግሪክ)	ደብረ ቆናፅል	ህዳር 21
7	አባ ይምዓታ	ታናሿ እሲያ (ቱርክ)	ገርዓልታ	ጥቅምት 23
8	አባ ፅሕማ	አንፆኪያ (ግሪክ)	ፄዴንያ	ጥር 16
9	አባ አሌፍ	ቂሣርያ	ብኀዛን	መጋቢት 11

ሠንጠረዥ 8. ወደ አቢሲኒያ ምድር የመጡት 9ኙ ቅዱሳን

እነዚህ ከላይ የተጠቀሱት ቅዱሳኖች ከጳጳሱ አባ ሚናስ እና ከሌሎች መንፈሳዊ አባቶች ጋር በጋራ በመሆን እንዲሁም አቡነ ሰላማ ከሳቴ ብርሃን የዘረጉትን የክርስትና ስርዓት ተከትለው በየአውራጃው በመበተን ኑሯቸውን መሥርተው በርካታ መንፈሳዊ አገልግሎትን ሊያከናውኑ ችለዋል፡፡

9ኙ ቅዱሳን ካከናወኗቸው ተግባራት መሀከል

- ኢትዮጵያን እንደ ትውልድ ሀገራቸው በመቁጠር ክርስትናን እንዲስፋፋ የበኩላቸውን ሚና አበርክተዋል፡፡
- እስከዛሬ ድረስ በስማቸው የሚጠሩትን እና ሌሎችንም ገዳማት መሥርተዋል፡፡ ለዚህም ማሳያ የአቡነ አረጋዊ፣ የአባ ጴንጠሌዎን፣ የአባ አፍፄ፣ እና የገርዓልታ አቢያተ ክርስቲያናትን የሚጠቀሠ ሲሆን በምስል 125 ሀ ፣ ለ እና ሐ እንዲሁም በምስል 126፣ 127፣ 128፣ 129 እና 130 ላይ በቅደም ተከተል መመልከት ይቻላል፡፡
- በኢትዮጵያ ለገዳማዊ ኑሮ እና ለምንኩስና ሥርዓት መሠረት ጥለዋል የቅድስና ሕይወትንም በኑሮ አሳይተዋል፡፡ ለምሳሌ ወደፊት በምናየው የንጉስ ካሌብ ታሪክ ላይ ንጉሡ ዙፋኑን ትቶ በአባ ጴንጠሌዎን ገዳም በምናኔ 12 ዓመት የኖረው በቅዱሳኑ ሕይወት ተማርኮ ነው፡፡
- ለግዕዝ ስነ-ፅሑፍ ዕድገት እና መስፋፋት ከፍተኛ ሚና አበርክተዋል፡፡ ለምሳሌ የግዕዝ ቋንቋን አጥንተው በርካታ ቅዱሳት መፃሕፍትን ከተለያዩ ቋንቋዎች ወደ ግዕዝ ተርጉመዋል፡፡ ለዚህም ማሳያ መፅሐፍ ቅዱስን፣ ቄርሎስ ዘ እስክንድሪያን እና ዮሐንስ አፈወርቅ የተባሉ የሐይማኖት ድርሳናት እንዲሁም በአባ ጳኩሚስ የተዘጋጀው

መፅሐፈ መነኮሳትና በቅዱስ አትናቴዎስ የተዘጋጀው የአባ እንጦኔዎስ የሕይወት ታሪክ ይገኙባቸዋል፡፡ ሌላው የአቡነ አረጋዊ፣ የአባ ጴንጠሌዎን፣ የአባ ገሪማ እና የአባ አሌፍ ገድል በየጋዳማቸው ይገኛል፡፡

- ለኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ዓይን የሆኑ ቅዱሳት ደቀ መዛሙርትን አፍርተዋል፡፡ በተለይ በዜማ ድርሰቱ የሚታወቀው ቅዱስ ያሬድ በዋናነት የሚጠቀስ ነው፡፡ ቅዱስሽ ያሬድ ከዘጠኙ ቅዱሳን አንዱ የሆኑት የአቡነ አረጋዊ (ዘ ሚካኤል) ደቀ መዝሙር ነው፡፡

- ገዳማትን እና አቢያተ ክርስቲያናትን ከማነፅ ጎን ለጎን በዓመቱ ውስጥ ያሉትን 365 ቀናት የበዓላት ቀናቶችን መስርተዋል፡፡ (እዚህ ጋር ግን በአንዳንድ ልሂቃን የበዓላትን ቀን መሰየምና ስራዎችንም ግዝት ማድረጋቸው ለውድቀታችን መጀመሪያዎች ናቸው ብለው የሚተቹ እንዳሉ ማወቅ አለብን)፡፡ በኔ አመለካከት ግን ሥራን በማይጎዳ ዓይነት ሁለቱን አጣምሮ ማስኬድ ይቻላል እላለሁ፡፡

ስለሆነም የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ያበረከቱትን ሚና በማሰብ ስማቸውን ቅዱስ ብላ ጠርታ መታሰቢያቸውንም በቀናት ሰይማ በስማቸውም ታቦት ተቀርፆላቸው ከላይ በሠንጠረዥ 8 ላይ እንደምናየው በፀሎት ታስባቸዋለች፡፡ ስማቸውም ተሰዓቱ ቅዱሳን የሚል ተቀፅላ ስም ሊሠጣቸው ችሏል፡፡ እንደሚታወቀው ዘጠኙ ቅዱሳን ወደ አቢሲኒያ ምድር ከገቡ በኂላ ሁለቱ ማለትም አባ ዘ ሚካኤል እና አባ ገሪማ ስማቸው የተቀየረ ሲሆን የሚጠሩትም እዚሁ በወጣላቸው አቡነ አረጋዊ እና አባ ይስሐቅ በቅደም ተከተል በሚባል ስም ነው፡፡

ይሁን እንጂ እዚህ ጋር ማሰብ የሚኖርብን ከነዚህ ዘጠኙ ቅዱሳን ወደ አቢሲኒያ ምድር ከመምጣታቸው በፊት ፃድቃን በመባል የሚታወቁት በሰሜን በኩል ወደ ሀገራችን መጥተው ለክርስትና መስፋፋት ከፍተኛ ሚና ነበራቸው፡፡ ከነዚህም መሀከል ከደረቅ አለት ላይ ፀበል በማፍለቅ የሚታወቁት አባ ሊባኖስ የሚጠቀሱ ሲሆን በስማቸውም ገዳማትና አቢያተ ክርስቲናት ተመሥርቶላቸዋል፡፡

ከዘጠኙ ቅዱሳን ውስጥም በተለይ ለክርስትና መስፋፋት መሠረት የጣሉት አቡነ አረጋዊ ወደ ደብረ ዳሞ ተራራ የገቡት ከእግዚአብሔር በታዘዘላቸው ዘንዶ አማካይነት እንደሆነ ይነገራል፡፡ የደብረ ዳሞ ገዳም የተገደመው ከረጅም ተራራ አናት ላይ ሲሆን ወደ ላይ የሚወጣውም በገመድ ነው፡፡ በወቅቱ አቡነ አረጋዊ ወደ ደብረ ዳሞ ተራራ ለብትውትናና ለማስተማርያ ቦታ መርጠው ይሄዳሉ፡፡ ነገር ግን ተራራው ረጅም ከመሆኑ የተነሳ ለመውጣት ስላቸገራቸው ከስር ሆነው "ምነው ክንፍ በኖረኝ፡፡" እያሉ እየተመኙና እግዚአብሔር በሆነ ነገር ወደ ላይ እንዲያወጣቸው በፆም በሱባኤ እየፀለዩ ሳለ ቅዱስ ሚካኤል ቀርቦ "አትፍሩ!" እናዳላቸው እና እግዚአብሔርም በገመድ ፈንታ 60 ክንድ የሚያህል ቁመት ያለው ዘንዶ ላከላቸው፡፡ ዘንዶውም እርሳቸው ካሉበት ከተራራው ስር እንደደረሰ አፍ አውጥቶ "ራስህን የምታስጠጋበት እንኳን መጠጊያ የለህም!" ብሎ አነጋግሯቸው የነበረ ሲሆን እርሳቸውም "አንተ የታዘዝከውን ፈፅም፤

አምላክ የፈቀደውን አይነሳንም…” ብለውት ነበር፡፡ ከዚያ በኋላ ቅዱስ ሚካኤል ሠይፉን መዞ እየጠበቀ ዘንዶውም ጭራውን/ጅራቱን/ ወደ እርሳቸው ጋር አቅርቦ፤ እርሳቸውም በዘንዶው ጅራት ላይ ተቀምጠው ወደ ተራራው አናት ላይ እየወጡ ሳለ መሀከል ላይ ሲደርሱ አወናጭፎ ወደ ተራራው ላይ ወረወራቸው፡፡ እርሳቸውም ምንም ሳይጎዱ ተራራው አናት ላይ እንደወጡ የታሪክ ድርሳናት ይናገራሉ፡፡

በዚህም ወቅት ወደፊት ታሪኩን በሰፊው የምናይለት ቅዱስ ያሬድ ከአቡነ አረጋዊ ዘንድ መጥቶ ብዙ እንደተማረ እና አብረውም ብዙ መፅሐፍትን እንደደረሱ ታሪክ ይናገራል፡፡

ከዕለታት አንድ ቀን ደግሞ ንጉስ እለዓሜዳ ከሞተ በኋላ ከአፄ ካሌብ ቀጥሎ የመጣውና ወደፊት ታሪኩን በሰፊው የምናይለት የወቅቱ የኢትዮጵያ ንጉስ አፄ ገ/መስቀል ዝናቸውን ሰምቶ ሠራዊቱን አስከትሎ ወደ አቡነ አረጋዊ ይሄዳል፡፡ እዛም ከተራራው ሥር እንደደረሰ ሠራዊቱን ከተራራው ሥር ትቶ ከባለመዋሎቹ ጋር በገመድ ወደ ተራራው ወጥቶ ከእርሳቸው ቡራኬ እንደተቀበለ እንዲሁም ቤተ ክርስቲያን ልሠራ የምችልበትን ቦታ መርጠው ያመልክቱኝ ብሎ እንደጠየቃቸው፤ አቡነ አረጋዊም ከንጉሱ ጋር ሆነው አካባቢውን ዞረው ተመልክተው ቦታ መርጠው ሊያሳዩት እንደቻሉ፤ ከዛ በኋላም ንጉሱ በአዋጅ እና በትዕዛዝ አስነግረው ደንጋዩ፣ እንጨቱ እየተሰበሰበ፣ በክብትና በሠረገላ እየተጫነ ወደ ተራራው አናት ላይ እየተጓዘ ንጉሱ አፄ ገ/መስቀል በነገሱ በሁለተኛው ዓመት ላይ ሕንጻ ቤተ ክርስቲያኑ ሊያልቅ ችሏል፡፡ ንጉሱም ለቤተ ክርስቲያኗ ልዩ ልዩ አልባሳት፣ የወርቅ እና የብር ፅዋ፣ በወርቅ እና በብር የተለበጡ መንፈሳዊ መጻሕፍቶችን እንዳበረከቱ እና የማርያምንም ታቦት አስገብተው፤ አቡነ አረጋዊም ቅዳሴውን ቀድሰው ንጉሱንና አብረውት የመጡትን በወቅቱ የነበሩትን የኢትዮጵያ ጳጳስ አባ ሚናስን ያቆረቧቸው ሲሆን ንጉስ አፄ ገ/መስቀልም ከተራራው ስር የተሰበሰቡትን ሠራዊቶቹን ግብር አብልቶ ነዳያን ሁሉ ተመግበው በዛም ታላቅ ደስታ እንደነበር የታሪክ ድርሳናት ይናገራሉ፡፡ ይህንና ከላይ የተመለከትነውን ታሪክ በገድለ ያሬድ፣ በገድለ አቡነ አረጋዊ እና በገድለ አፄ ገ/መስቀል ላይ ተፅፎ እናገኘዋለን፡፡

ሀ.

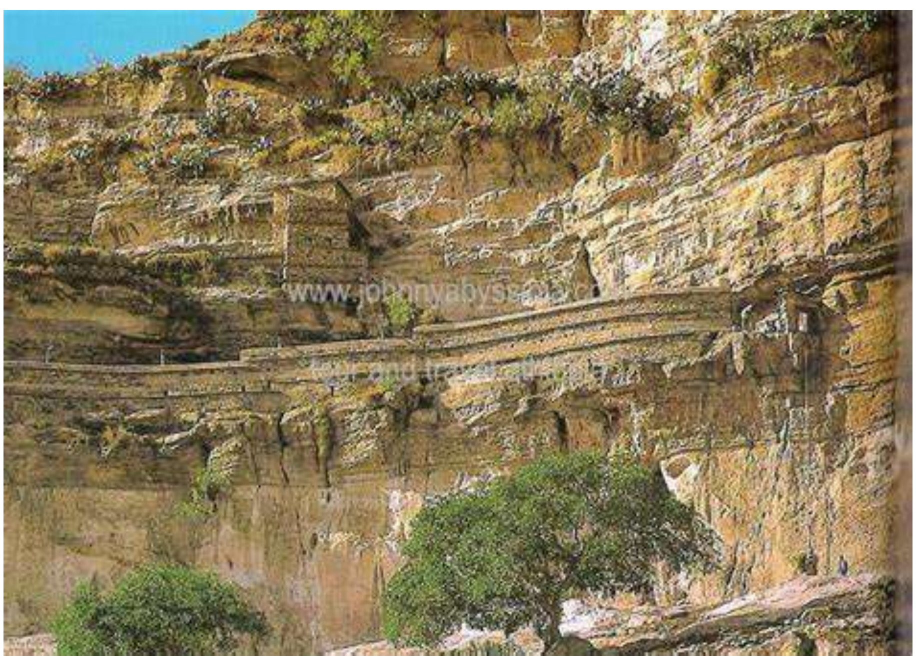

ለ.

ሐ.

ምስል 125 ሀ፣ ለ እና ሐ የአቡነ አረጋዊ ገዳም

ምስል 126. የአባ ጰንጠሌዎን ገዳም

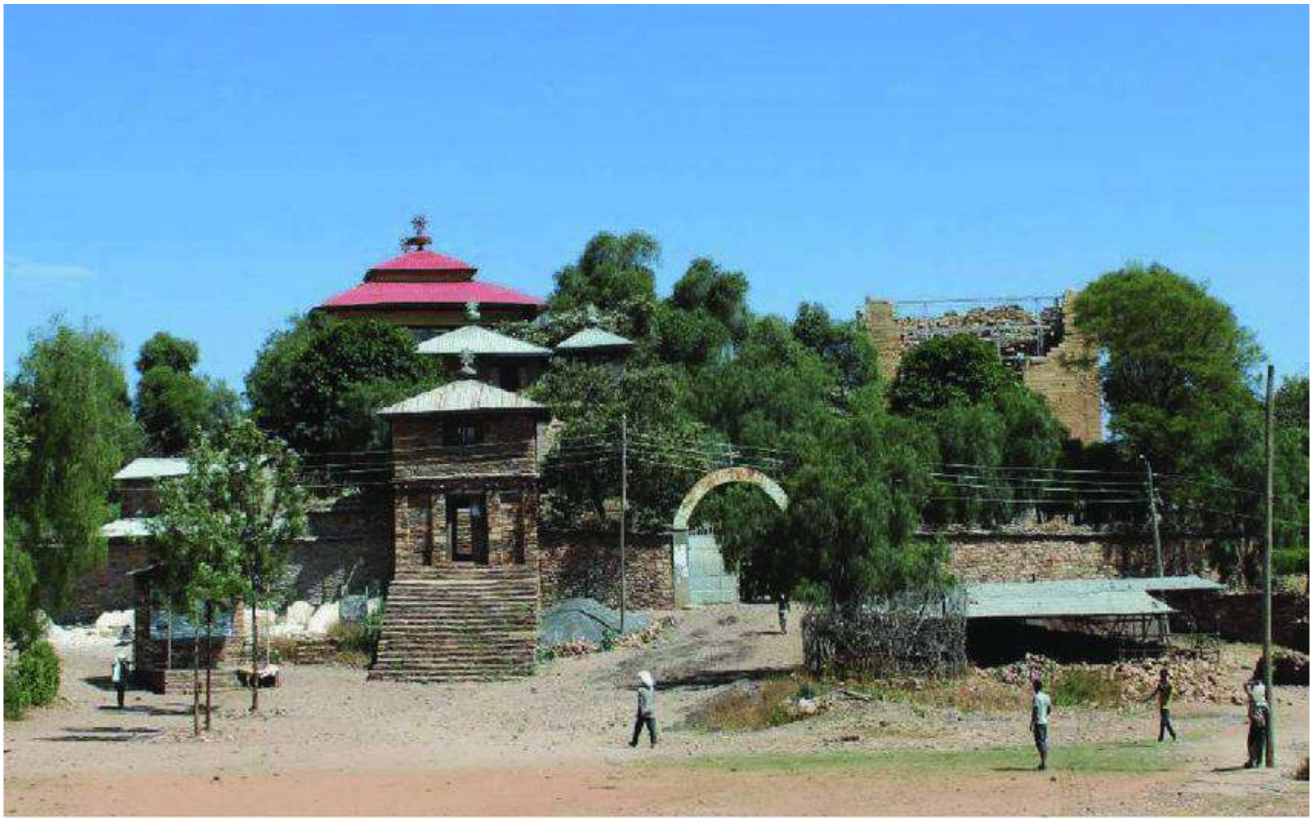

ምስል 127. የሃ የሚገኘው የአባ አፍጼ ገዳም (ከየሃ ቤተ መቅደስ ጎን የተገነባ)

ምስል 128. ገርዓልታ አቡነ ሚካኤል ጉይ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያን

ምስል 129. ገርዓልታ አቡነ የማታ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቲያን

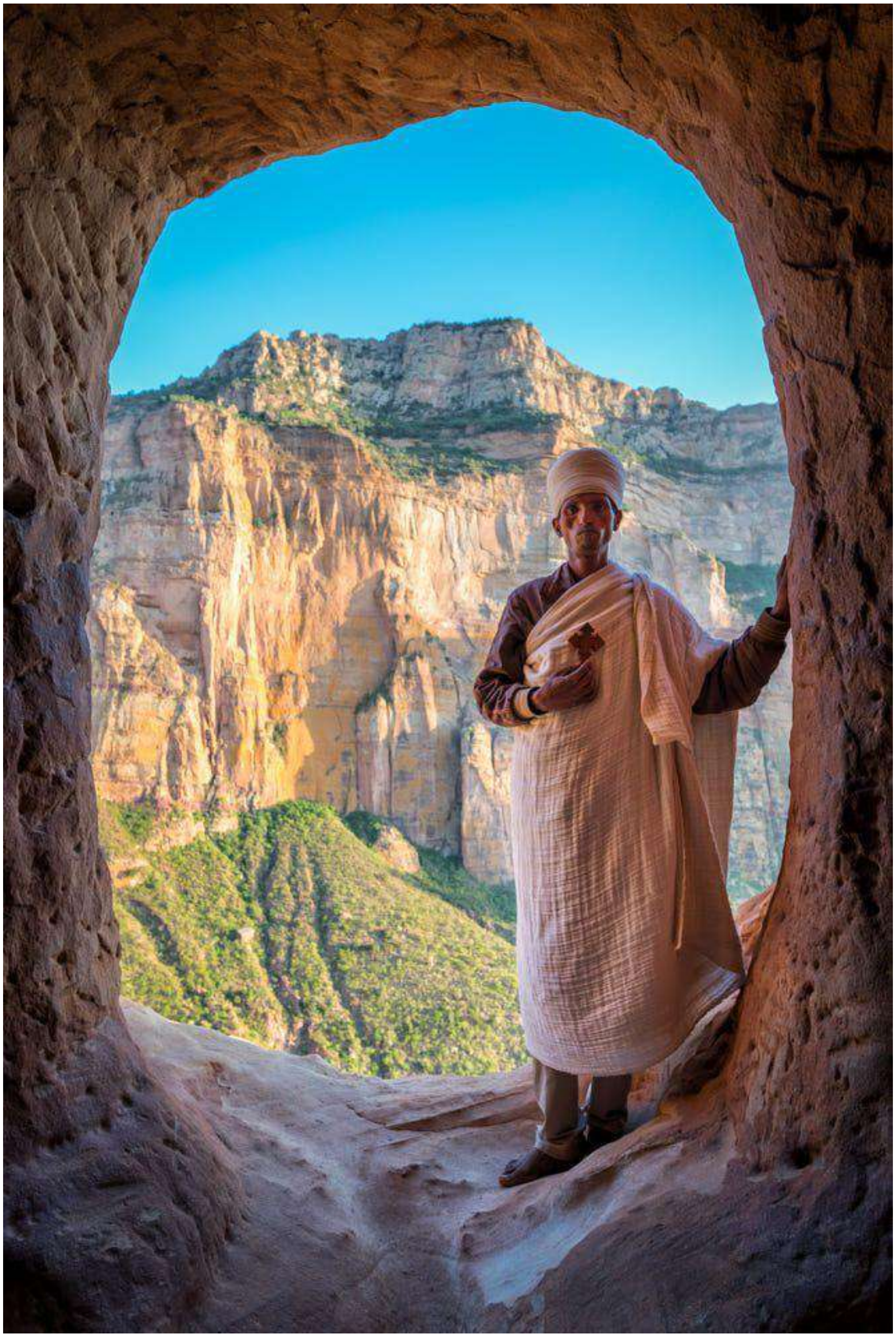

ምስል 130. ገርዓልታ አቡነ የማታ ጉሀ ፍልፍል ውቅር ቤ/ክርስቶያን

ንጉስ አፄ ካሌብ

ምስል 131 ንጉሥ ካሌብ

ከላይ በምስል 131 የምንመለከተው ንጉሥ ካሌብ (485 ዓ.ም. — 515 ዓ.ም.) በኢትዮጵያ ከንጉሥ ዕለአሜዳ ቀጥሎ ታሪኩ በጉልህ የሚታወቅ ንጉሥ ነው፡፡ በተለይም በመንግስት አስተዳደርም እየሰራ (ንጉሥ ሆኖ ሳላ) ከአብርሃ እና አፅብሃ ቀጥሎ ለኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን ደግሞ ከፍተኛ ተጋድሎ ያደረገ የኢትዮጵያ ንጉሥ ነበር፡፡ እርሱም ከአክሱም ነገስታት ዝርዝር ውስጥ የሚገኝ ሲሆን የአክሱምን ስልጣኔ በወቅቱ ከፍተኛ የዕድገት ደረጃ ላይ ያደረሰ ንጉሥ ነው፡፡ በተለይም በደቡብ አረብያ በየመን ይኖሩ የነበሩትን የናግራን ክርስቲያኖችን ለመታደግ ያደረገው ዘመቻ በሌሎቹ የውጭ አብያተ ክርስቲያናት ሳይቀር ዕውቅናን ችሮታል፡፡

እንደሚታወቀው ከክ.ልደት በኂላ ከአክሱም ነገስታት ውስጥ የአረብ ሀገራት በንጉሥ አውዶዣን አሠግድ አማካይነት የገበሩ ሲሆን ከእርሱ ቀጥሎ ደግሞ በንጉሥ ኢዛናና ሳይዝና ገብረዋል፡፡ ይሁን እንጂ ከዛ ቀጥሎ ባሉት በአማካይ ለ150 ዓመታት ያህል በነፃነት ሲኖሩ ነበር፡፡ ከዛም ንጉሥ ካሌብ በአክሱም ሲነግሥ ደግሞ መልሰው ሊገብሩ ችለዋል፡፡ እርሱም ግዛት

በማስፋፋት የታወቀ ንጉስ ነበር፡፡ በነዚህ ነፃ በሆኑባቸው ጊዜያቶች እስራኤልና ፍልስጤም እስከ አሁን እስከ አለንበት ወቅት ድረስ እንኳ ጦርነት ያደርጉ ስለነበር እንዲሁም በስራኤልም የይሁዳ ሕዝብ ከጥንትም ጀምሮ በነዳቡከደነፆር ጊዜ ከባቢሎን ጋር ጦርነት በምታካሂድበት ወቅት ብዙ አይሁዶች ሥፍራቸውን እየለቀቁ በደቡብ በየመን ተቀምጠው ነበር፡፡

በዚህ ጊዜ ደግሞ ፋርሦች በሮማውያን ያልተገዙ ሲሆን ክርስትናንም አንቀበልም ብለው በነፃነት የሚኖሩ ሕዝቦች ነበሩ፡፡ ስለሆነም አይሁዶች ከፋርሦች ጋር በጋራ በመሆን የክርስቲያኖች ጠላት ሆኑ፡፡ በሌላ በኩል ደግሞ ምንም እንኳን በኒቂያ፣ በቆስጠንጥንያ፣ በኤፌሦንና በኬልቄዶን ጉባኤዎች ምክንያት የተለያዩ ቢሆኑም ሁሉም ክርስቲያኖች ስለሆኑ እስራኤል፣ ቆስጠንጥንያ፣ ሮም፣ እስክንድሪያ፣ ኤፌሦን፣ አንፆኪያ፣ አክሱም ወዘተ… ያሉት ሀገራት ደግሞ እንደ ፋርሦችና አይሁዶች የራሳቸውን ጥምረት ፈጠሩ፡፡

በዚህም መሠረት በዚሁ ዓረብ ሀገራት በተለይም በየመን እና አካባቢው ከበፊት ጀምሮ ከነበሩት መካከል የአይሁድና የክርስትና ዕመነት ያላቸው እንዲሁም አረማውያኖች በአንድላይ ይኖሩ የነበረ ቢሆንም በዚሁ ጥምረታቸው አይሁዶች ከፋርሦች ጋር በማበር ክርስቲያኖቹን በመጨፍጨፍ፣ በማሰቃየትና በመጨቆን አሳኖር አሏቸው፡፡

በወቅቱም የዓረብ ሀገር ደቡባዊው ክፍል የሆኑት እንደዛሬው አጠራር ሰሜን የመን፣ ደቡብ የመን እየተባለ ሳይሆን የሚጠራው በዛው ሠፍረው በነበሩ ነገዶች እና ግዛታቸው ስም ናግራን፣ ሂምያራይት፣ ሳባ፣ ካታባን፣ ሐድራሙት፣ ሂራ፣ ራይዳን፣ ሳልሄን ወዘተ… እየተባለ ነበር የሚጣራው፡፡ ከነዚህም ውስጥ በተለይ የናግራን፣ የሳባ፣ የሂምያራይት፣ ራይዳን እና ሳልሄን ግዛቶች የአክሱም ግዛት ነበሩ፡፡ ምክንያቱም በንጉሥ አውዶዣን አሠግድ እንዲሁም በንጉሥ አብርሃና አፅብሃ ነገስታቶች ተማርከው እንዲገብሩ አድርገዋቸው ስለነበር ነው፡፡ ስለሆነም በወቅቱ የደቡብ አረቢያን በአጠቃላይ ያሉትን ነገዶች ሲገዛ የነበረው ንጉስ በዓረብ ፀሐፊዎች አጠራር ዱኖዋስ፣ በሮማውያን ፀሐፍት አጠራር ደግሞ ዲመኖስ እንዲሁም በእኛ በግዕዝ አጠራር ፊንሐስ በመባል ይታወቅ ነበር፡፡ ማሩቅ ብለውም የሚጠሩት ነበሩ፡፡

ንጉሥ ፊንሐስም የነገሠው የክርስቲያኖቹን ንጉስ የነበረውን ኦሬታስን በአይሁዶች እና በፋርሦች ድጋፍ አሸንፎ ነው፡፡ ይህ ንጉሥ በመጀመሪያ ክርስቲያኖችን እንደማይጨቁናቸው ቃል ገብቶላቸው የነበረ ቢሆንም በኋላ ግን እየጨመረ የሄደውን የክርስቲያኖች ቁጥር ለማጥፋት ወሰነ፡፡ በ500 ዓ.ም. መጀመሪያዎቹ አካባቢ ለመጀመሪያ ጊዜ ወደ 4250 ክርስቲያኖችን ጨፈጨፈ፡፡ ቀጥሎም እነዚህ አይሁዶች እና ፋርሦች በንጉሳቸው ፊንሐስ እየተመሩ በክርስቲያኖች ላይ ጭፍጨፋቸውን ቀጠሉ፡፡ በተለይም በየመን የናግራን ክርስቲያኖች ላይ ከፍተኛ ጭፍጨፋ በማድረጋቸው በርካቶች ካህናት እና መነኩሴዎች የሞቱ ሲሆን፤ የተቀሩት ሀገር ጥለው እንዲሰደዱ አድርገዋቸዋል፡፡ በዚህም ምክንያት ወደ ቆስጠንጥንያ፣ ወደ ሮማ እና ወደ ሌሎችም የክርስቲያን ሀገሮች ተሰደዋል፡፡ አብያተክርስቲያናቱም እንዲፈራርሱና እንዲቃጠሉ አድርገዋል፡፡

በጨካኝነቱም የሚታወቀው ፊንሐስ/ዱኖዋስ/ዲመኖስ በናግራን ከተማ ጉድጓድ አስቆፍሮ እሳት እየሰደደ ክርስቶስን አንክድም ያሉትን ክርስቲያኖች ሁሉ ወደ ጉድጓድ እየከተተ በእሳት አቃጠላቸው፡፡ በዚህ ዓይነት በአንድ ቀን ብቻ ወደ 20000 /ሃያ ሺህ/ የሚሆኑ ክርስቲያኖችን እንደገደለ የተለያዩ ፀሐፍት ቢፅፉም በኢትዮጵያም በአፄ ካሌብ በግዕዙ ታሪክ ነገስት ላይ ተፅፎ ይገኛል፡፡

ይህ ንጉሥ የ90 ዓመቱን ሽማግሌ የነበረውን የክሪስቲያኑን ንጉሥ ኦሬታስን ከነቤተሰቦቹ አስመጥቶ ይህን ሁሉ መከራ ያመጣብሕ ኢየሱስ ክርስቶስ ነውና ካድ ብሎ ጠየቀው፡፡ እርሱም "የሚክዱት አታላዮች እንጂ ነገሥታት ውላቸውን፣ ፅምነታቸውን፣ ሐይማኖታቸውን እና አሁን ይህችን ከተማ አላጠፋትም ብለህ የገባሽውን ቃል እንደካድከው ዓይነት አይክዱም፡፡ እኔም እንዳንተ እንደከሀዲው ይሁዲ ክርስቶስን አልክድም!" ብሎ በድፍረት መለሰለት፡፡ በዚህም ምክንያት የንጉሥ ኦሬታስ አንገቱ ተቆርጦ ሞተ፡፡

በዚህም ዕልቂት ምክንያት በዚያ በናግራን የነበረው ቶማስ የተባለው ጳጳስ አምልጦ ሸሽቶ አክሱም ድረስ ንጉሥ ካሌብ ጋር በመምጣት ሁሉንም ነገር ነገረው፡፡ አፄ ካሌብም እጅግ አዘነና ለጦርነት ዝግጅት ማድረግ ጀመረ፡፡ በቆስጠንጥንያ ግዛት የነበረውም ንጉሥ ዩስጢኖስ ተሰደው ከመጡት ክርስቲያኖችም መረጃው ስለደረሰው በቀጥታ ለእስክንድሪያው ጳጳስ አቡነ ጢሞቲዎስ በመልዕክተኛ ገለፀለት፡፡ የእስክንድሪያውም ጳጳስ "ለአክሡሙ ንጉሥ ጻፍለት፡፡" የሚል ደብዳቤ ጽፎ መልሱን በመልዕክተኛ ላከ፡፡ የቆስጠንጥንያውም ጳጳስ ዩስጢኖስ በወቅቱ ለነበረው የአክሡሙ ንጉሥ ካሌብ ደብዳቤ ጽፎ መልዕክት ላከ፡፡ ንጉስ ካሌብ ቀድሞ መረጃው የደረሰው ቢሆንም የመጣለት ደብዳቤ መልዕክት እንዲህ ይነበባል…

"እናንተ የኢትዮጵያ ክርስቲያኖች ወደ አረብ ተሻግራችሁ የሞቱትን የክርስቲያኖች ደም ልትበቀሉ ይገባል፡፡ እናንተ የማትችሉ ከሆነ ግን የኔ ጦር በኮፐቶስ /በላዕላይ ግብፅ/ እና በበርኒቂ /በቀይ ባሕር አጠገብ/ በኩል አድርገው በኢትዮጵያ አልፈው ሄደው ይበቀላሉ፡፡" የሚል ነበር፡፡

የቆስጠንጢኒጣው ንጉሰ ነገስት በወቅቱ ክርስቲያኖች ለነበሩት የግብፅና አካባቢው፣ የቆስጠንጥንያ፣ የሮም፣ የኤፌሦን፣ የአንፆኪያ፣ የእሲያ እና የአክሱም የበላይ አለቃ ስለነበርና የክርስቲያኖችም ተስፋ እንደነበረ ስለሚታመን በደብዳቤው መንፈስ ውስጥ አንድ ጠንከር ያለ መልዕክት ያስተላለፈ ሲሆን እርሱም አንተ ካልቻልክ እኔ በግብፅ በኩል መጥቼ አንተንም ወግቼና አስገብሬ በየመን ይሁዳዎችንና ፋርሦችን እበቀላለሁ ለማለት የፈለገ ይመሥላል፡፡ ይሁን እንጅ በናግራን ያሉት ክርስቲያኖች የሚመኩት በቆስጠንጥኒያ እና በአክሡሙ መንግስት ስለሆነ የሸሸውም ጳጳስ መጀመሪያ ለአክሱሙ ንጉሥ ቀድሞ መንገሩ፣ ከንጉሥ ካሌብ በፊት በንጉሥ አውዶዣን አሠግድ እንዲሁም በንጉሥ አብርሃና አፅብሃ ዘመን የአክሱም ግዛት የናግራንን፣ የሳባን፣ የሂምያራይትን፣ የራይዳን እና የሳልሄን ግዛቶች የሚያካትት ስለነበርና በነዚህም ግዛቶች ከፍተኛ የሀይማኖት እና የፖለቲካ ግንኙነት ቀድሞ በመኖሩ የቆስጠንጥኒያው ንጉሥ ባይጽፍለትም የአክሱሙን ንጉሥ በቀጥታ ስለሚመለከት ለጦርነት እየተዘጋጀ ነበር፡፡

ከዚህ በኋላ አፄ ካሌብ 72 የሚደርሱ ታላላቅ መርከቦችንና 70000 /ሰባ ሺህ/ ሚሆነውን ጦሩን አደራጅቶ ወደ የመን ከመዝመቱ በፊት ለአምላኩ ለእግዚአብሔር ፀሎት ሊያደግ ወደ ቤተ ክርስቲያን ልብሠ መንግሥቱን አውልቆ ሄደ፡፡ የጸሎቱም ሐሳብ ከግዕዝ ወደ አማርኛ ሲተረጎም እንዲ ይነበባል…..

“እግዚአብሔር ሆይ አቤቱ ሁሉን የፈጠርክ እልፍ አዕላፍ መላዕክት የሚገዙልህ፤ ሱራፌልና ኪሩቤል የሚያመሰግኑህ፤ የካህናት ፈጣሪ፤ የጌቶች ጌታ፣ የመድኃኒታችን የኢየሱስ ክርስቶስ አባት፤ ብርሃናትን የፈጠርክ፤ ሠውን ሁሉ ከአሳር ወደ ክብር ይመልሰው ዘንድ፤ ልጅህን ወደ እኛ የሰደድህ… አቤቱ የአባቶቻችን ፈጣሪ እኛን ስለማዳን ሰው በሆነ በልጅህ ምክንያት ይህ ከሀዲ /ፊንሐስ/ ያደረገውን ሁሉ እነሆ አይተሃል፡፡

ወገኖችህን እንደበግ እንዳረዳቸው ቤተ ክርስቲያንህንም እንዳቃጠለ… ከዚህች መጥቼ ይህን ያንተንና የኛን ጠላት አይሁዳዊ አጠፋዋለሁ፡፡ በልጅህ በክርስቶስ ኃይል፤ ለወንድሞቼ ለምዕመናኑ ለአንተ ለፈጣሪዬ ቅን ሆኛለሁና አታሳፍረኝ፡፡ በሐጢያቴ ብዛት ልመናዬን የማትሰማ እነደሆነ ከዚሁ ቦታ ግደለኝ፡፡ አቤቱ ርስትህን ኢትዮጵያን ስምህን ለማያውቁ ለጠላቶችህ አሳልፈህ አትስጣቸው፡፡”

ከዚህ በኋላ አፄ ካሌብ ጦሩን ይዞ በቀይ ባሕር በኩል ዘመተ፡፡ እዛም ንጉሥ ፊንሐስ 30000 /ሠላሣ ሺህ/ የሚሆኑ ጦሩን ይዞ እየተጠባበቀው ነበርና ጦርነቱ ተጀመረ፡፡ በመጀመሪያ እዛው መርከቦቻቸው ላይ እንዳሉ በባሕር ላይ በጦርና በቀስት በጨበጣ ይዋጉ ጀመር፡፡ ከዛም በየብስ ላይ ሲዋጉ ከሁለቱም ወገን ብዙ ሠራዊት አለቀ፡፡ አይሁዳኖችም ተበታተኑ፡፡ ንጉሥ ፊንሐስም ሸሸ፡፡ ነገር ግን በመጨረሻ የአፄ ካሌብ ጦር አሸነፈ፡፡ ንጉሥ ካሌብም ከሠራዊቱ ጋር ወደ የመን ከተማ ሄዶ በመጀመሪያ የሂምያራይቶችን የዛፍርን ከተማ ያዘ፡፡ የንጉሡንም የፊንሐስን ሚስት መረከ፡፡ በመጨረሻ ንጉሥ ካሌብ እና ንጉሥ ፊንሐስ በፈረስ ላይ ሆነው በጨበጣ ውጊያ ተዋግተው ንጉሥ ካሌብ ንጉሥ ፊንሐስን በጦሩ ወግቶ ገፍትሮ ወደ ባሕር ጣለውና ሊሞት ቻለ፡፡ ከፊንሐስም ሥር ያሉት በየብስ ላይ የቀሩት ጦረኞች ተዋግተው ተሸነፉ፡፡ ከዚህ በኋላ ንጉስ ካሌብ በከተማው በሙሉ እየዞረ የንጉሥ ፊንሐስን ተባባሪዎች አስገደለ፡፡ በናግራን የተፈጁትን የክርስቲያኖች ደምም ተበቀለ፡፡ በዚያ የቀሩትን ክርስቲያኖችም ነፃ አወጣቸው፡፡

ንጉሥ ካሌብ የድሉን ወሬ ለእስክንድሪያው ጳጳስ በመልክተኛ ላከ፡፡ ለሌሎቹም እንዲሁ፡፡ ቤሀገራቱ ተከፍተው የነበሩት ክርስቲያኖች ይህን ድል ሲሰሙ በጣም ተደሰቱ፡፡ ከዚህም በኋላ ንጉስ ካሌብ የሞተውን የከርስቲያኖች ንጉስ ኦራታስንን ልጅ ሾመው፡፡ ወደ ሂምያራይት ግዛት ወደ ዛፍርም ከተማም ሄዶ ለየመን ግዛት ሀመዱን እለ አባይን እንደራሴ አድርጎ ሾመው፡፡ ሕዝቡ ግን ትውልደ ዓረብ ሆኖ ክርስቲያን የሆነ ንጉሥ እንዲነግሥላቸው ጥያቄ አቀረቡ፡፡ ንጉሡ ካሌብም የነሱን ጥያቄ ተቀብሎ የፈለጉትንና ወገናቸው የሆነውን አርያት /አቡ ሔሴም/ የሰንዓ ንጉስ ብሎ ሾመላቸው፡፡ አርያትንም በየአመቱ ለአክሱም መንግስት እንዲገብር ትዕዛዝ ሠጠው፡፡ በሌሎቹም የየመን ግዛቶች እየተዘዋወረ ወደ 10000 /አሥር ሺህ/ የሚሆን ሠራዊት እዚያው ጠባቂ እንዲሆኑ አደረገ፡፡ ይሁን እንጂ በኋላ ባሉት ጊዜያት የመጀመሪያው እንደራሴ

እለ አይባ አርያትን ገድሎ ሥልጣኑን በማደላደል ለአክሱሙም መንግሥት እየገበረ መኖሩ ይነገራል፡፡

ንጉሥ ካሌብም ወደ አክሱም ከመመለሱ በፊት የክርስቲያኑ ንጉሥ በነበረበት ቦታ ላይ ቤተክርስቲያን እንዲሠራ አደረገ፡፡ መሠረቱ ሲቆፈርም ንጉሥ ካሌብም ራሱ እዛው 7 ቀን ያህል የቆየ ሲሆን ሌሎቹንም የፈራረሱትን ቤተ ክርስቲያኖች ሲያሳድስ እዛው የመን ለጥቂት ጊዜ ተቀመጠ፡፡ የራሱንም ቤተ መቅደስ በዚያ እንዲታነፅ አድርጓል፡፡ አሁንም በዚህ ዘመን በዚያ ሀገር ስለ እርሱ የሚጠቅሱ ሐውልቶች፣ ቤተ መቅደሶች እና የደንጋይ ላይ ፅሑፎች ይገኛሉ፡፡ ከዚህ በኋላ በዛ ያሉትንና የቀሩትን ሕዝብ አረጋግቶ ወደ ሀገሩ ተመልሷል፡፡

አፄ ካሌብ ድል ማድረጉ የበፊቱን የአክሱምን ግዛት ከማስመለሱና የበፊት ገናናነቷን ከማስመለሱ በተጨማሪ በናግራን በሆነው የክርስቲያኖች ዕልቂት ምክንያት በተለያዩ የክርስቲያን ሀገሮች በእስራኤል፣ በቆስጠንጥንያ፣ በሮም፣ በእስክንድሪያ፣ በኤፌሦን፣ በአንፆኪያ፣ በአክሱም ወዘተ... በመሳሰሉትን የነበረውን ከፍተኛ ሐዘን ቀይሯል፡፡ ለከፍተኛ ጥፋት ተባብረው ለነበሩት የአይሁድና የአይሁድ ሕዝቦች ላይ ድል አድርጎ የአመፅ አገዛዛቸውን አስወግዶ ግዛቱንም በአክሱም ሥር አድርጎ የኢትዮጵያን ክብር ሊተካበት ችሏል፡፡ በዚህ ታላቅ ስራውም በዚያ ዘመን በነበሩ ዓረቦች እና በተቀሩት የክርስቲያን ሀገሮች ባሉት ዘንድ በቤተመንግሥቶቻቸው እና በቤተ ክህነቶቻቸው ስመጥርና ገናና ታሪክ ያለው ስለመሆኑ በውጭ ሀገራት ባሉት ጸሐፊዎች ሳይቀር በጥንቱ የውጭ ሀገራት የነገስታት ታሪክ ላይ መካተቱ ያስረዳል፡፡

አፄ ካሌብ ድልን ላቀዳጀወአምላኩ ደስታውን ለመግለጽ ከዘመቻው መልስ የራሱን ዘውድ አውልቆ በኢየሱስ የመቃብር ስፍራ ላይ እንዲሰቀልለት ለኢየሩሳሌሙ ኤጲስ ጰጰስ ልኮለት ነበር፡፡ አፄ ካሌብ ወደ አክሱም ከተመለሠ በኋላ በኢትዮጵያ በተለያ ሥፍራዎች ፍልፍል አብያተክርስቲያኖችን በማሥፈልፈል ይታወቃል፡፡ ከነዚህም ውስጥ በላስታ ምድር ያስገነባቸው ፍልፍል ውቅር አብያተክርስቲያናት ይጠቀሳሉ፡፡ ምንም እንኳን ከ4ኛው እስከ 6ኛው መቶ ክፍለዘመን እንደተገነባ ቢገመትም በንጉሥ ካሌብ ዘመን ከአክሱምም በስተ ምዕራብ በኩል "የውሸት በር" (False Door) ተብሎ የሚጠራው የነገስታት የመቃብር ሥፍራ እነደሆነ ግን ይነገርለታል፡፡ ይህም በ1972 እ.ኤ.አ./CE/ በቁፋሮ ሊገኝ ችሏል፡፡ በዚህም የመወቃብር ስፍራ ሬማህ /King Remhai/ የተባለ የመሳፍንት መቃብር ይገኛል፡፡

በዚህ የአክሱም ስርወ መንግስት ጊዜ የሚገነቡ ሕንፃዎች በአብዛኛው ከአለት የተፈለፈለ በር የሚመስል እና የመክፈቻም ብረት የተለጠፈበት በየሀውልቶቻቸው እና በመቃብር ሕንፃዎቻቸው ላይ ያካትቱበታል፡፡ ለዚህም የሚያስገባ በር የሚመስል ግን የማያስገባ ቅርፁ ያለ ብቻ በመሆኑ "የውሸት በር" (False Door) የሚለውን ስም ሊያሰጠው ችሏል፡፡

በዚህም "የውሸት በር" በሚባለው የመቃብር ሥፍራ ይህ ምስል የተቀረፀበት ከአለት የተፈለፈለ በር ያለ ሲሆን 12 ካሬ ሜ. በ 2.8 ሜ. ከፍታ ያለው በር ነው፡፡

ሀ.

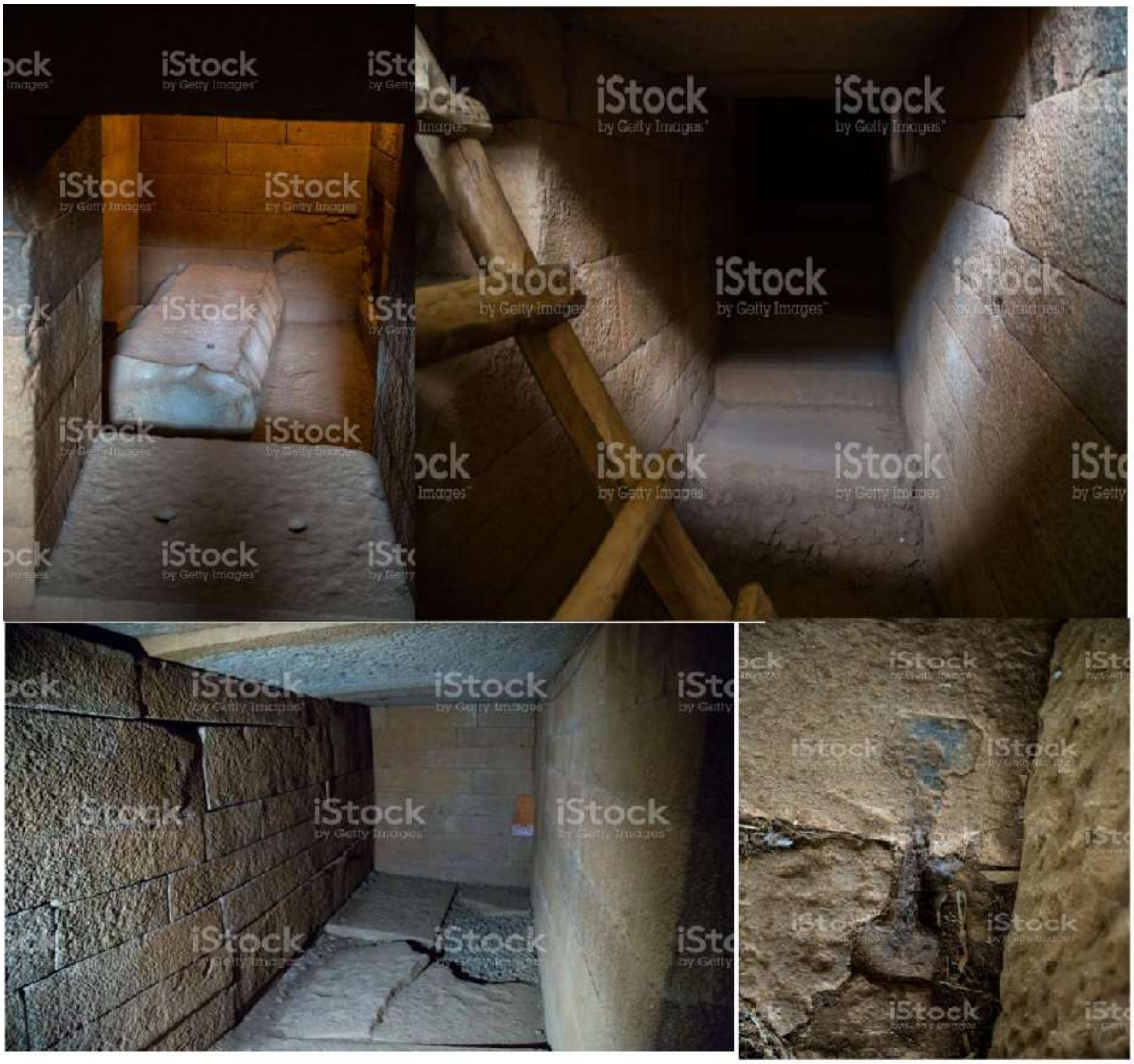

ለ.

ምስል ሀ እና ለ የውሸት በር (False Door) የመቃብር ሥፍራ

በዚህም በአክሱም ሳለ ከጥቂት ጊዜ በኋላ የተደላደለ መንግስቱን በመተው ይህን አለም ንቆ ከዚህ በፊት በተመለከትነው በአባ ጴንጠንዮን ገዳም፤ ከዚህ አጠገብ በምትገኝ አንዲት ዋሻ ውስጥ አንዲት ሠሌን ለመኝታው፣ አንዲት ቅል ለውኃው መጠጫ ብቻ ይዞ በመግባት ሊመንን ችሏል። በዚህም ዋሻ ለ12 ዓመታት ያህል ሊቆይ ችሏል። ምንም እንኳን እስኪሞት ድረስ ንጉሥነቱ በሌላ ያልተተካ ቢሆንም በዚህችው ዋሻ ውስጥ በፀሎትና በስግደት እየኖረ ሳለ ግንቦት 20 ቀን 515 ዓ.ም. በ70 ዓመቱ ከዚህ ዓለም በሞት ሊለይ ችሏል። አጠቃላይ የግዛት ዘመኑ 30 ዓመት ነበር። ለዚህ ዓለምና ለመንግስቱ እንዲሁም ለክብሩ ሳይጓጓ አለመመለሱ ደግሞ ብዙዎችን አስደንቋል። የንጉስ ካሌብም የመቃብር ሥፍራ በአሁኑ ወቅት ከአክሱም

በስተሰሜን ወደ 2 ኪ.ሜ. አካባቢ በጥብቅ ይገኛል፡፡ ይህንን የአፄ ካሌብን የመቃብር ሥፍራ በምስል ሀ፣ ለ እና ሐ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ሀ. የአፄ ካሌብ እና የአፄ ገ/መስቀል የመቃብር ሥፍራ መግቢያ በር

ለ. በአፄ ካሌብ የመቃብር ስፍራ የሚገኝ ጉድጓድ

ሐ.

ምስል ሀ፣ ለ እና ሐ የአፄ ካሌብ የመቃብር ስፍራ

አፄ ካሌብን በዚህ ሁሉ ተጋድሎው የኢጥዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የቅድስና ማረግ በመስጠት ከፀድቃኖች እንደ አንዱ ቅዱስ ብላ ጠርታ በፀሎት ታስበዋለች፡፡ የሮም ቤተክርስቲያንም ከሠማዕታቶች ጋር ቆጥራ የአፄ ካሌብን በዓል በየዓመቱ በውጭ አቆጣጠር በኦክቶቨር 27 ቀን ታከብርለታለች፡፡

ከዚህ በኋላ ወደ 100 ዓመት ያህል ይህም ንጉሥ አርማህ 2ኛ በኢትዮጵያ እሥኪነግስ ድረስ ባሉት ውስጥ በየመን የነበረው መንግስት ለአክሱም መንግስት ሲገብር የቆየ ቢሆንም በድጋሚ ፋርሦች የሐበሻዎቹን መንግስት በጦር ገጥመው ካሸነፉ በኋላ ንጉሡንና ሹማምንቱንም ሁሉ ገድለው ይገብሩ የነበረውን አቋርጠው በየመን አካባቢም ያሉትን ግዛቶች ተቆጣጠሩት። እነሱም አረማውያን ነበሩና በንጉሱ ካሌብ አማካይነት የተገነቡትን አዳዲስ ቤተክርስቲያናትንም ሆነ የታደሱትን የበፊቶቹን የክርስቲያን ቤተ መቅደሶች አፈራርሰው የራሳቸውን የጣዖታት ቤቶችን ገነቡ። ይሁን እንጂ ከዛ በኋላ ባሉት ጊዜያት በ630 ዓ.ም. ላይ ነብዩ መሐመድ መጥተው ፋርሶችን አሸንፈው የጣኦታት ቤቶቻቸውንም አፈራርሰው የራሳቸውን መስኪድ ሊያስገነቡበት ቻሉ። ይህን ታሪክ ወደፊት በእስልምና ታሪክ ላይ በዝርዝር የምናየው ይሆናል።

በዚሁ በአፄ ካሌብ ዘመን ወቅት ታሪኩ ጎልቶ የሚታወቀው ቅዱስ ያሬድ በ505 ዓ.ም. ሊወለድ ችሏል። ቅዱስ ያሬድ ከእግዚአብሔር በተሠጠው ጥበብ በዜማ ቀማሪነቱ የሚታወቅ ሲሆን ይህንና ሌሎች ዝርዝር ታሪኩን ቀጥሎ የምናየው ይሆናል።

ከአፄ ካሌብ ቀጥሎ የነገሡት የእርሱ ተከታታይ ልጆች የነበሩት አፄ ዘ እስራኤልና አፄ ገብሩ ሲሆኑ የገዙት ግን ለምን እንደሆነ ማስረጃ ባይገኝለትም ለአንድ አንድ ወር ያህል ነበር። ከእነርሱ ቀጥሎ ደግሞ የራሱ የንጉሡ ልጅ አፄ ገ/መስቀል ሊነግሥ ችሏል። ይህንንም ከቅዱስ ያሬድ ታሪክ በኋላ የምናየው ይሆናል።

ቅዱስ ያሬድ

በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን የታሪክ ጉዞ ከ5ኛው እስከ 6ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ባሉት ታሪካዊ ክስተቶች የቅዱስ ያሬድ (505 ዓ.ም.) ገኖ መውጣት ተወዳዳሪ የለውም። ቅዱስ ያሬድ በዚሁ በ505 ዓ.ም. ከእናቱ ታውክልያ እና ከአባቱ አብዩድ በአክሱም ከተማ ተወለደ። ቅዱስ ያሬድ በወቅቱ በኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን የሚሠጠውን ትምህርት አጠናቆ የጨረሰና ለመምህርነት የደረሰ ሊቅ ነበር። የሀይማኖት ሊቃውንት ያሬድ ማለት …ርደት…ከፅርሐ አርያም ማህሌተ መላእክት ያመጣ ማለት ነው ይላሉ።

በተጨማሪም ቀድሞ የተተነበየለትን መሰራት አድርገው አንዳንድ ሊቃውንት ያሬድ ማለት "ንብ ማለት ነው።" ይላሉ። ንብ የማትቀስመው አበባና ጤዛ እንደሌለ ሁሉ ቅዱስ ያሬድም ከቅዱሳት መፅሐፍት ያልጠቀሰው ቃላት፣ ያልመረመረው ሚስጥር የለም። ንብ ደግሞ የቀሰመችውን አበባ አጣፍጣ ማር አድርጋ ታቀርባለች። ማሩን የሰው ልጆች ለመግበውት ለመድኃኒት አውለውት ከሰፈፉ በሚወጣው ቅሪቱ/ሰሙ/ ደግሞ ጧፍ በመስራት ለብርሃን አገልግሎት ያውሉታል። ቅዱስ ያሬድም ከመጽሐፍት ያገኛቸውን ቃላት እና ንባብ አዋህዶና አጣፍጦ

በዜማ እየዘመረ የማይናድ፣ የማይፈርስ፣ ብሎም ከብዙ አቅጣጫ ሲታይ ጠቀሜታው የጎላን ነገርን ለዓለም አብርክቷል፡፡

የፃድቁ የአፄ ካሌብ ልጅ የነበረው አፄ ገብረ መስቀል ጥዑሙንና ለየት ያለውን ይህን የቅዱስ ያሬድን ዜማ በሰማ ጊዜ ጫማዎቹን ከእግሩ ሳያጠልቅ ተነሣ፡፡ መፃምርቱ /ባለቤቱ/ ንግስት እሌኒም ገረዶቿን ትታ ተነሣች፡፡ ጳጳሱና መምህራኑ፣ እንዲሁም ካህናቱና የቤተ መንግስቱ ታላላቆች ይህን ጥዑመ ዜማ ያደምጡ ዘንድ በአንድነት ወጥተው ወደ አክሱም ቤተ ክርስቲያን ፈጥነው ሄዱና አዲሱን የያሬድን ዜማ ማድመጥ ጀመሩ፡፡ ቅዱስ ያሬድም ከእኩለ ቀን ጀምሮ ጣዕመ ዜማውን ከድምፀ ቃናውና ከድምፀ መሰንቆ ጋር እያስማማ ሲዘምር ዋለ፡፡ ቅዱስ ያሬድ በወጣትነቱ ጊዜ በነበረው በንጉሥ አፄ ገብረ መስቀል ፊት ዝማሬ ሲያቀርብ በምስል ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል ቅዱስ ያሬድ በንጉሥ አፄ ገብረ መስቀል ፊት ዝማሬ ሲያቀርብ

አንድ በትግራይ ክፍለ ሀገር በደስኦ ወረደ ማርያም በተባለች ቤተ ክርስቲያን ውስጥ በተገኘው ጥንታዊ መዝሙራትን የያዘ የብራና መጽሐፍ ላይ በመቅድሙ ከግዕዙ ወደ አማርኛ ሲተረጎም እንዲህ ይነበባል…

"ከአፄ ካሌብ ዘመነ መንግስት ጀምሮ እስከ ልጃቸው እስከ አፄ ገብረ መስቀል ዘመነ መንግስት ድረስ በመላው ኢትዮጵያ ሰላምና ጥጋብ በዝቶ ነበር፡፡ ህዝቡ ጠግቦ ሁልጊዜ ቀንና ሌሊት እየዘፈነና እየጨፈረ በስጋ ፍላጎት ከገደብ ባለፈ ሁኔታ እየተደሰተ እግዚአብሔርን ያስቀይመው

ነበር፡፡ ይልቁንም የከተማው ህዝብ ጥጋቡን አልችለው ብሎ በመሰንቆና በሌላ ዘፈን ማጀቢያ በእልልታ በድምቀት ሲዘፍን ቅዱስ ያሬድ ደግሞ በሚያስተምርበት ቦታ ሆኖ ዘፈኑን ይሰማል፡፡

በዚህ ጊዜ በዘፈኑ ሲያዝንና ሲናደድ አምላክ በጣዕመ ዜማው ዘፈኑን ለውጦ ወደ መንፈሳዊ ዜማ እንዲመልሠው በሰጠው የመላዕክት ዜማ ለዘለዓለም መታሠቢያው እንዲቆምለት በወደደ ጊዜ በወጣትነት ዕድሜው ከገነተ ኤዶም አሮድዮን የሚባሉ ሦስት ነጭ ወፎች ልኮ ወደ ፅርሐ አርያም ነጠቀውና በዚያው የሚመሰገንበትን የመላእክት ዜማ ገለፀለት፡፡ በዚያ ላይ ስልጣነ ክህነት አደለው፡፡

ከዚያም በማግስቱ ወደ ቀድሞ ቦታው መለሰውና በገለፀለት ጣዕመ ዜማ ምድራዊ /አለማዊ/ ዘፈንን መልሦ ህዝቡ በሠላማዊ ማህሌተ መላዕክት ፈጣሪውን እንዲያመሰግንና እንዲያስደስት አደረገው፡፡......" እያለ ይቀጥላል፡፡ ቅዱስ ያሬድም በአክሱም ፅዮን "ሃሌሉያ ለአብ" በማለት ድርሳኑን ጀመረ፡፡

ቅዱስ ያሬድ ዜማዎቹን በአራት ከፍሎ በክረምት፣ በበጋ፣ በመፀውና በፀደይ ወራቶች በሚከሰቱ ተፍጥሮአዊ ሁኔታዎች ጋር እያስማማ አዘጋጅቶታል፡፡ እንደሚታወቀው ከቅዱስ ያሬድ በፊት በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ሥርዓተ ጸሎት ይዘጋጅ የነበረው የጸሎት መጽሐፍቱን በውርድ ንባብና በለሆሳስ በመድገም ነበር፡፡ ይሁን እንጂ እርሱ ከተከሰተ በኋላ ግን ጸሎቱን በግዕዝ፣ በዕዝልና በአራራይ በማቅናት ትልቅ አስተዋፆ አድርጓል፡፡

ቅዱስ ያሬድ ከእግዚአብሔር በተሠጠው ጥበብ በመንምፈሳዊ ዜማ ቀማሪነቱ የሚታወቅ ሲሆን በዚህም የግዕዝ፣ የዕዝል እና የአራራይን ዜማ በመድረስ በተለይም አሁን ላለችው የኢትዮጵያ የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ለቅዳሴያቱና ለመዝሙራቱ እንዲሁም ለዓለማዊውም ዜማዎችና ዜመኞች ቢሆን ከፍተኛ መሠረት በመጣል ትልቅ አስተዋፆ አድርጓል፡፡ ቅዱስ ያሬድ ለዜማው ድፋት፣ ሂደት፣ ቅናት፣ ይዘት፣ ቁርጥ፣ ጭረት፣ ርክርክ፣ ደረት፣ አንብር፣ እና ድርስ የተባሉ 12 ምልክቶችን እንዳዘጋጀ የታሪክ ድርሳናት ያመለክታሉ፡፡ ከዚህ በተጨማሪ በብሉያት፣ በሐዲሳት፣ በቅዱሳን አበው ታሪክና በሠማዕታት ገድሎች ላይ መሠረት ያደረገ አምስት የዜማ ድርሰት መፅሐፎቹን ማለትም ድጓ፣ ፆመ ድጓ፣ ዝማሬ፣ መዋሥት እና ምዕራፍ የተባሉትን ለዓለም አበርክቷል፡፡ ቅዱስ ያሬድ ድጓውን የደረሰበት ሀገር ለብዙ ዓመታት መምህራን በተመረቁበት ቦታ በሆነው የኢትዮጵያ ቤተልሔም ነው፡፡ ከዚህ በተጨማሪ አንቀፀ ብርሃን የሚባለውን ፀሎት በመድረስ ይታወቃል፡፡

ቅዱስ ያሬድ እነዚህን በመሠሉ ሂደቶች ጥረቱን እያጠናከረ፣ በተግባር እየሞከረ ለመንፈሳዊ አገልግሎት ሲወጣና ሲወርድ ኖሯል፡፡ በዚህ ተግባሩም በጣም ስኬታማ ነበር፡፡ ቅዱስ ያሬድን ከነመጽሐፎቹና ከነሦስቱ የአርያም ምሳሌ የሆኑት የዜማው ርግቦችን በምስል ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

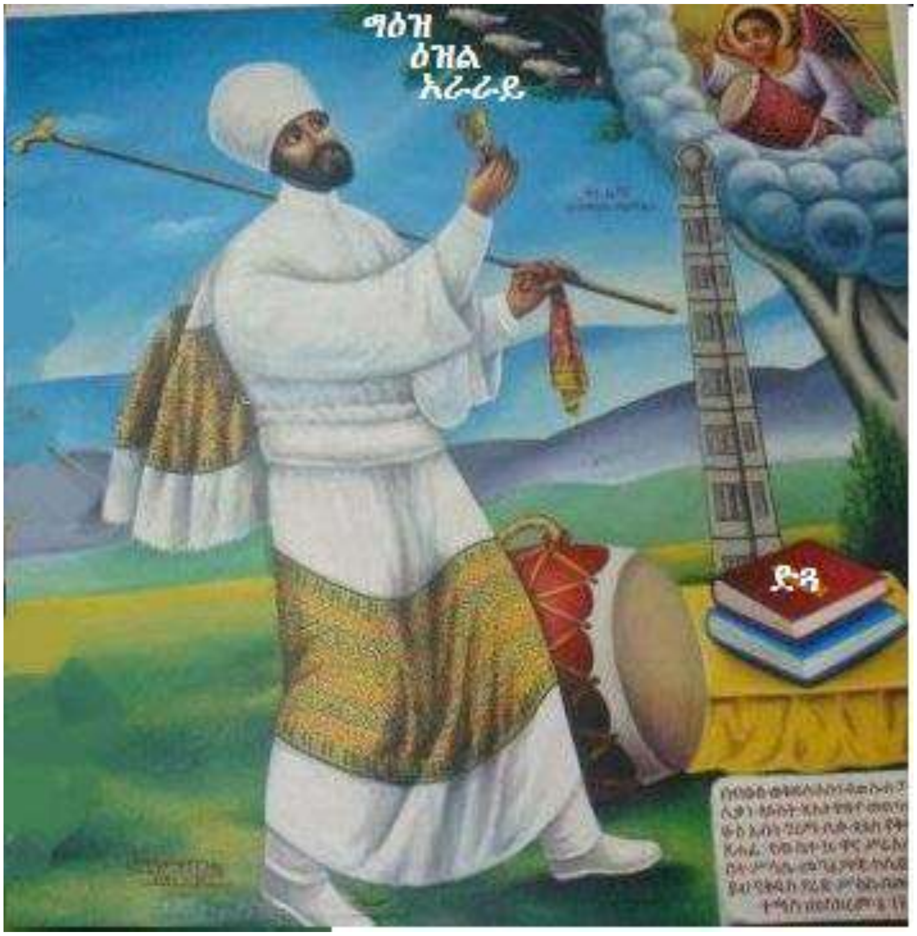

ምስል ቅዱስ ያሬድ ከነመጽሐፎቹና ከነሦስቱ የአርያም ምሳሌ የሆኑት የዜማው ርግቦችን

ቅዱስ ያሬድ በዚህ ድንቅ ስራው የሀይማኖት አባቶች እናምዕመናኖች አድንቀውታል፡፡ ከጊዜ ወደ ጊዜም በሂደት ደጋግሞ በመለማመድ ዕለት ዕለት እያሻሻለነና እያሳመረ ከሀገሩ አልፎ ለዓለም የሚተርፈውን ዜማ ለመቀመር ቻለ፡፡ ከዚህ በኂላ በአንድ ክልል ተወስኖ አልኖረም፡፡ በተለያዩ ክፍላተ ሀገራት በሚገኙ ቅዱስ ሥፍራዎች እየተዘዋወረ አስተምሯል፡፡ ለአብነትም በጣና ሐይቅ ቤተ ሳህል፣ ዳጋ ምዕራፍዬ፣ ደብረ ሹራና ዋድ፣ ምድረ ሐይቅና ኮሬብ፣ ደብረ ዞዝ፣ ደብረ ኤዛር፣ ደብረ አባይ፣ ደብረ ምጥማቅ፣ ደብረ ግሸን፣ ደብረ ዳሞ እንዲሁም ወደ ሌሎች ገዳማትና አድባራት እየተዟዟረ ብዙ ሊቃውንትንና መምህራንን እያስተማረ መርቋቸዋል፡፡ በዚህ ጊዜ በየአገሩ ሲያስተምር አፄ ገብረ መስቀል የሚያስፈልገውን ሁሉ ያሟሉለት ነበር፡፡ ስጦታም ያበረክቱለት ነበር፡፡

ሌላው ከዚህ በፊት በዕለዓሜዳ ዘመን በአቡነ አረጋዊ ታሪክ ላይ እንደተመለከትነው ቅዱስ ያሬድ በወጣትነቱ አቡነ አረጋዊ ከሚገኙበት የደብረ ዳሞ ገዳም በመሄድ በወቅቱ በነበረው በንጉስ አፄ ገ/መስቀል ድጋፍ እና በአቡነ አረጋዊ የተሠራውን ቤ/ክርስቲያን አይቶ እንዳመሰገነ፤

በዛም የተወሰነ ጊዜያት ከአቡነ አረጋዊ ጋር ቆይታ አድርጎ የነበረ ሲሆን ከእርሳቸውም ትምህርት ቀስሞ እንደነበር በተለያ የታሪክ ድርሳናት ላይ ተጽፎ እናገኘዋለን፡፡

ቅዱስ ያሬድ የቀመራቸው 12 የዜማ ምልክቶች በየጊዜው መሻሻላቸው እንዳለ ሆኖ በረቀቀ መልኩ እንደተገለገለባቸው የተለያዩ የታሪክ ድርሳናት ከማመልከታቸውም ባሻገር ዛሬም ድረስ በኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን አገልግሎት እየሠጡ ይገኛሉ፡፡ ሦስቱን ዜማዎች ግዕዝ፣ ዕዝልና አራራይን ግን በዓለመዊው ዜማና ዜመኞችም ሆነ በኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን እያገለገለ ይገኛል፡፡

ግዕዝ፡- ግዕዝና ቅዱስ ያሬድ ከቋንቋ ያለፈ ጥምረት ነበራቸው፡፡ ስለዚህም ቅዱስ ያሬድ ሲያብራራው፣ የልዑል እግዚአብሔር ምሳሌ ሲሆን፤ ትርጉሙም ርቱዕ ወይም እንደኛና የመጀመሪያ ዜማ ማለት ነው፡፡

ዕዝል፡- በዜማ ስልትነቱ በጣም ጠንካራና ብርቱ በመሆኑ ሊቃውንት "ደረቅ ዜማ" ይሉታል፡፡ ስለሆነም የልዑል እግዚአብሔር ወልድ ወይም የወልድ ምሳሌ ሲሆን፤ በዜማነቱ ከግዕዝ ጋር ታዝሎ የሚዜም ፅኑ እና ጠንካራ የሆነ ምስጋና የሚደረግበት ነው፡፡

አራራይ፡- የልዑል እግዚአብሄር መንፈስ ቅዱስ ወይም የመንፈስ ቅዱስ ምሳሌ ሲሆን፤ ትርጓሜውም የሚያራራ፣ ጥዑም፣ አሳዛኝ፣ ልብን የሚመስጥ ማለት ነው፡፡

ከላይ የተዘረዘሩትና ሌሎች መሠረታቸው ቅዱስ ያሬድ ሲሆኑ ለዛሬው ትውልድ ግን በየጊዜያቱ የበርካታ ሊቃውንት ጥረት ታክሎበት ተሻሽሎና ዳብሮ ይገኛል፡፡ የቅዱስ ያሬድ የ12 የዜማ ምልክቶች ትርጉም የሚከተሉት ናቸው፡፡

1) **ቅናት**፡- ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስን በቅናት አይሁዶች ለመያዝ ማሰባቸው፤
2) **ይዘት**፡- ጊታ ኢየሱስ ክርስቶስ በአይሁድ ጭፍሮች ስለመያዙ፤
3) **አዙር**፡- ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ ከሃና ወደ ቀያፋ ከጲላጦስ ወደ ሄድሮስ መመላለሡ፤
4) **ጭረት**፡- ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ በግርፋቱ ሰንበር፣ ጭረት ማውጣቱ፤
5) **ቁርጥ**፡- በጌታ ላይ ቁርጥ የሞት ፍርድ መፍረዳቸውና በጦር ሲወጋ ፈፅሞ እንደሞተ መሆኑ፤
6) **ሂደት**፡- ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ ታስሮ መስቀሉን አሸክመው ከሊጦስራ ወደ ቀራንዮ መወሰዱ፤
7) **ድፋት**፡- ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ አክሊለ ሶክ/እሾህ/ መድፋቱ፤
8) **ደረት**፡- ደረቱን ረግጠው ለመችንከራቸው፤

9) **ዘንጥል**፡- ልብሱን ከሰውነቱ ቀደው መግፈፋቸው፤

10)**ርክርክ**፡-ለጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ ለደሙ ነጠብጣብ አወራረድ፤

11)**አንብር**፡- ሦስት መዓልት፣ ሦስት ሌሊት በመቃብር ስለመቆየቱ፤

12)**ድርስ**፡- በነብያት የተነገረው ትንቢት ስለመድረሱ ወይም ስለመፈፀሙ፤

ቅዱስ ያሬድም የምድር ቆይታውን ሙሉ ለሙሉ ለመንፈሳዊ አገልግሎት የተገዛ እንደነበረና፤ ድንግልናውንም ጠብቆ ብዙ አባቶችን አስተምሮ፤ እድሜውን በሙሉ በብትውህና እንደፈፀመ ይነገራል። የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን ለቅዱስ ያሬድ የቅድስና ማዕረግን ሰጥታ የመታሰቢያውን በዓል በግንቦት 11 ቀን ላይ ታከብርለታለች። በኢትዮጵያም በስሙ ብዙ ቤተ ክርስቲያን የታነፀለት ሲሆን ከነዚህ ውስጥ አዲስ አበባ ውስጥ የሚገኘው ከፍተኛ ዕውቅና አለው።

የዜማ መሣሪያዎች

አበው አባቶቻችን ከጥንት ጀምሮ በየአብያተ ክርሲያናቱ፣ በየበዓላቱ፣ በየድግሡ፣ በጦርነት አውድማዎች፣ በየመሸታው ቤቶች የአድማጩን ስሜት ለመግዛትና የተፈለገው ዓላማን ለማሳካት በየጊዜያቱ የዜማ መሣሪያዎችን ይጠቀሙ ነበር። እነዚህ ሁሉ የዜማ መሣሪያዎች አገልግሎታቸውና አሠራራቸው እንደተፈለገበት ዓላማ ይለያያሉ። ከመፅሐፉ ይዘት አንፃር በዚህ ርዕስ የምናየው በጥንተ ታሪክ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን የያሬድን ዜማ ለአገልግሎት በምታውልበት ወቅት የምትጠቀማቸውን ቅዱሳት የዜማ መሣሪያዎች ብቻ ይሆናል።

የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን ለጠቅላላው አገልግሎት የምትጠቀምባቸው አልባሳቱም ሆነ መሳሪያዎች በአጠቃላይ ንዋየ ቅድሳት ይባላሉ።

ንዋየ ቅድሳት፡- ከሁለት መሠረታዊ ቃላቶች የተዋቀረ ሲሆን ይኸውም “ንዋይ” እና “ቅድሳት” ናቸው።

ንዋይ፡- ማለት ገንዘብ፣ ጥሪት፣ ቅርስ፣ ሀብት ማለት ሲሆን ይህም አልማዝ፣ ወርቅ፣ ብር፣ ነሐስ፣ ብር፣ ከብት፣ ቤት፣ መኪና፣ ጥሬ ዕቃ ወዘተ… የመሳሰሉትን ያካትታል። ዝነዚህ ሁሉ ከሣር፣ ከእንጨት፣ ከማዕድን፣ ከብረት፣ ከጭቃ፣ ከቁርበት/ቆዳ/ ወዘተ… የተለያ መልክና ቅርፅ እንዲሁም ጌጥ ኖሯቸው ይዘጋጃሉ።

ቅድሳት፡- ማለት ደግሞ ክብር ንፁህ የእግዚአብሔር ፀጋ ያለቸው፤ የእግዚአብሔር የሆኑ፤ ለእግዚአብሔርም አገልግሎት የተለዩ ማለት ነው፡፡

ስለሆነም ንዋየ ቅድሳት ማለት ከተመረጡ የተመረጠ፤ ከተለዩ የተለየ፤ ለዘለዓለም የእግዚአብሔር ስሙ እና መንፈሱ የሚኖርበት ምርጥ የአገልግሎት ዕቃ ነው፡፡ ይህም መጀመሪያ ዕቃው ከማነቅዝ ጥሬ ዕቃ በዓለም ላይ ይዘጋጅና ወደ እግዚአብሔር ቤተ መቅደስ ሲገባ ተባርኮና ተፀልዮ ተራ ዕቃ የነበረው ንዋየ ቅድሳት ሆኖ በእግዚአብሐር ቤተ መቅደስ ለአገልግሎት፤ ለአምልኮት ይውላል ማለት ነው፡፡

ስለሆነም ከዚህ ቀጥሎ በዝርዝር የምናያቸው ከንዋየ ቅድሳቱ መሀከል ለዜማ የሚውሉትን የተወሰኑትን የዜማ መሣሪያዎች ብቻ ይሆናል፡፡ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን የቅዱስ ያሬድን ዜማ በቅዳሴያቱ፣ በማህሌቱ፣ በመዝሙራቱ ስትገለገል ለአገልግሎት የምትጠቀምባቸው የዜማ መሣሪያዎች ቅዱሳት የዜማ ማሣሪያዎች ይባላሉ፡፡ ከነዚህም ውስጥ ከበሮ፣ አታሞ፣ ነጋሪት፣ በገና፣ ክራር፣ መሰንቆ፣ ጸናጽል፣ ዋሽንት ወዘተ...የመሳሰሉት ይገኙበታል፡፡ ይህንንም በምስል ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል የኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን የምትጠቀምባቸው ቅዱሳት የዜማ መሣሪያዎች

ቅድሳት የዜማ ዕቃዎች በሦስት ሲከፈሉ እነርሱም በትንፋሽ የሚሰሩ (ዋሽንት፣ እምቢልታ)፣ በእጅ ወይም በመከርከሪያ የሚከረከሩ (ክራር፣ መሰንቆ፣ በገና) እና በእጅ በመምታት ወይም

በማወዛወዝ (ጽናጽል፣ ከበሮ፣ አታሞ፣ ነጋሪት) ናቸው። ቅዱስ ያሬድ በአዲስ ኪዳን ካህናት እና ምዕመናን በከበሮ በጽናጽል እንዲዘምሩ አሳይቷል። በአጠቃላይ ስለንዋየ ቅድሳትም ሆነ ቅድሳት የዜማ መሣሪያዎች በታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተጽፎ እናገኘዋለን።

(መጽሀፈ ዜና መዋዕል ቀዳማዊ 15:16) ዳዊትም በዜማ ዕቃ በመሰንቆና በበገና፣ በጸናፅልም እንዲያዜሙ፤ ድምጻቸውንም በደስታ ከፍ እንዲያደርጉ መዘምራኑን ወንድሞቻቸውን ይሾሙ ዘንድ ለሌዋውያን አለቆች ተናገሩ።

(መጽሐፈ ዜና መዋዕል ካልዕ 5:13) መለከቱንም የሚነፉ መዘምራኑም በአንድነት ሆነው እግዚአብሔርን እያመሰገኑና እያከበሩ፤ እግዚአብሔር ቸር ነውና፣ ምህረቱም ለዘላለም ነውና እግዚአብሄርን አመስግኑ፤ እያሉ በአንድ ቃል ድምጻቸውን ወደ ላይ ከፍ አድርገው በመለከትና በጸናጽል በዜማም ዕቃ ሁሉ እግዚአብሔርን ባመሠገኑ ጊዜ፣ ደመናው እግዚአብሔርን ቤት ሞላው።

(መጽሐፈ ዜና መዋዕል 29:26) ሌዋውያኑም የዳዊትን የዜማ ዕቃ ይዘው ካህናቱም መለከቱን ይዘው ቆመው ነበር።

(መጽሐፈ እያሱ ወልደ ነዌ 6:19) ነገር ግን ብርና ወርቅ ሁሉ የናስና የብረትም ዕቃ ለእግዚአብሔር የተቀደሰ ይሁን፤ ወደ እግዚአብሔርም ግምጃ ቤት ይግባ።

(የሐዋርያት ሥራ 19:37) የመቅደስን ዕቃ ያልሰረቁ አምላካችንንም ያለሰደቡ እነዚህን ሰዎች አምጥታችኋልና።

በገና፡- ከእንጨት የሚዘጋጅ ሆኖ ክሩ ከጅማት ይበጃል። አሥር አውታር ያለው በገና ይባላል፤ ይህም ዓብይ የዜማ ዕቃ ነው። በገና ሲዘጋጅ ቁመቱ የረዘመ ሆዱ የሰፋ መሆን ይኖርበታል። በገናን በምስል ላይ መመልከት ይቻላል።

ምስጢሩ፡- በገና የድንግል ማርያም ምሳሌ ነው፤

- ለዛው የእመቤታችን ምልጃዋና ፍቅሯ ነው፤
- አሥር አውታር የአሥርቱ ቃላተ ኦሪት ምሳሌ ነው፤
- ግራና ቀኝ ያሉት ሁለት ዓምዶች የፍቅረ ቢፅ እና የፍቅረ እግዚአብሔር ምሳሌዎች ናቸው፤ በተጨማሪም ሁለቱ ዓምዶች በብሉይ እና በሐዲስ ይመሠላሉ፤
- ከእንጨት መሠራቱ ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ በእንጨት መሠቀሉን፤
- የበገና ትልቅና ግዙፍነት እግዚአብሔር በሁሉ ቦታ የሞላ /ምሉዕ በኩለሔ/ መሆኑን ያመለክታል፤

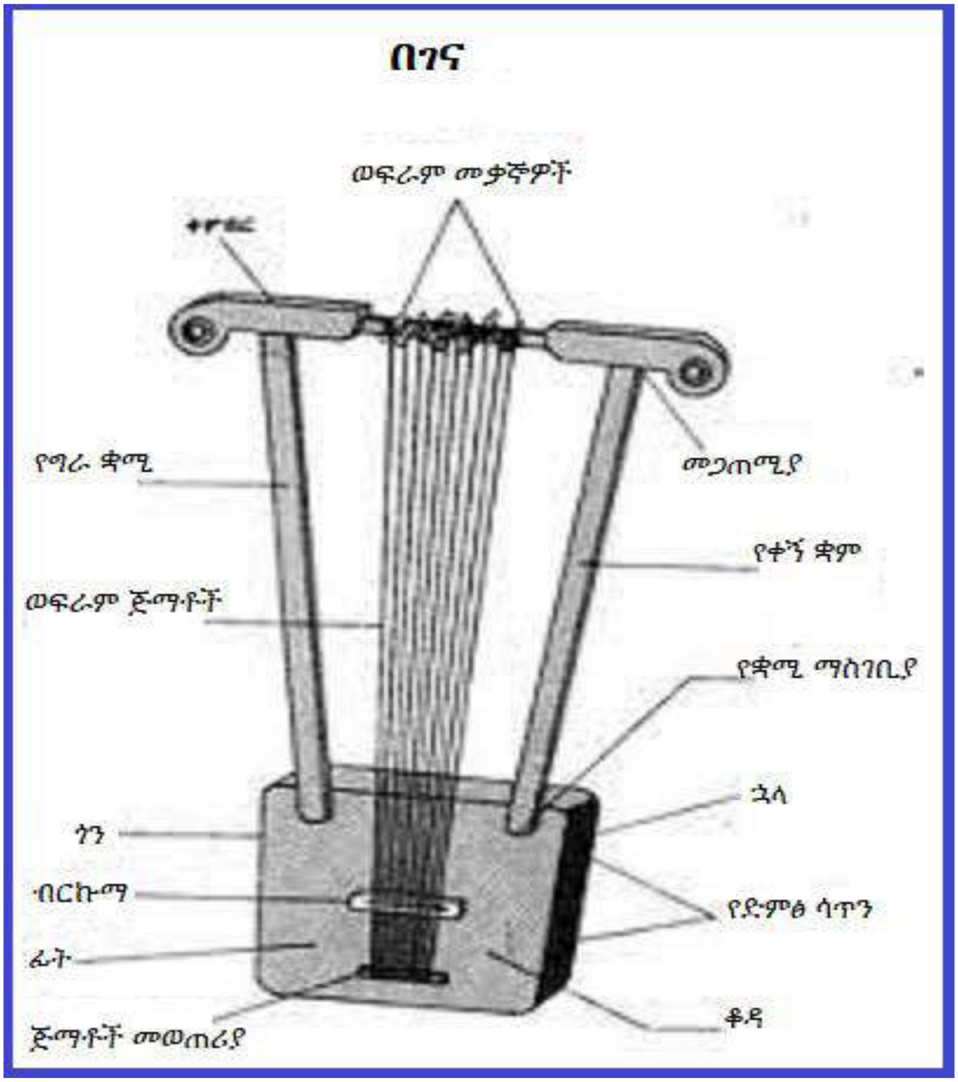

ምስል በገና

መሰንቆ፡- መሰንቆ አንድ ምሰሶ እና አንድ ክር ያለው የዜማ ዕቃ ነው፡፡ ክሩ ከፈረስ ጭራ ይዘጋጃል፡፡ በአንድነት የሚወጠረው ክር ብዛቱ ቢያንስ አርባ ቢበዛ ሰማንያ ይሆናል፡፡ ለእግዚአብሔርም ክብር ይዘመርበታል፡፡

ምስጢሩ፡- መሰንቆ የእመቤታችን ምሳሌ ነው፡፡ ይህም

- ❖ አንድ ምሰሦ መኖሩ ሀይማኖት አንድ መሆኑን፤
- ❖ አንድ ወራጅ ክር መኖሩ ጥምቀት አንድ መሆኑን፤

- ❖ የክሩ ጥቅል ብዛት 40 መሆኑ ወንዶች በተወለዱ በአርባ ቀናቸው የሚጠመቁ እና ቢያንስ 80 መሆኑ ደግሞ ሴጦች በተወለዱ በሰማንያ ቀናቸው የሚጠመቁ መሆኑን፤
- ❖ ክሩ እጣን የሚቀባ ሲሆን ይህም ዕጣን የመንፈስ ቅዱስ ምሳሌ ሲሆን ክሩ ደግሞ የጥምቀት ሆኖ በመጠመቅ መንፈስ ቅዱስ እንደሚገኝ ያመለክታል፤
- ❖ መሰንቆ አምስት ያህል መስቀል ይታይበታል፤

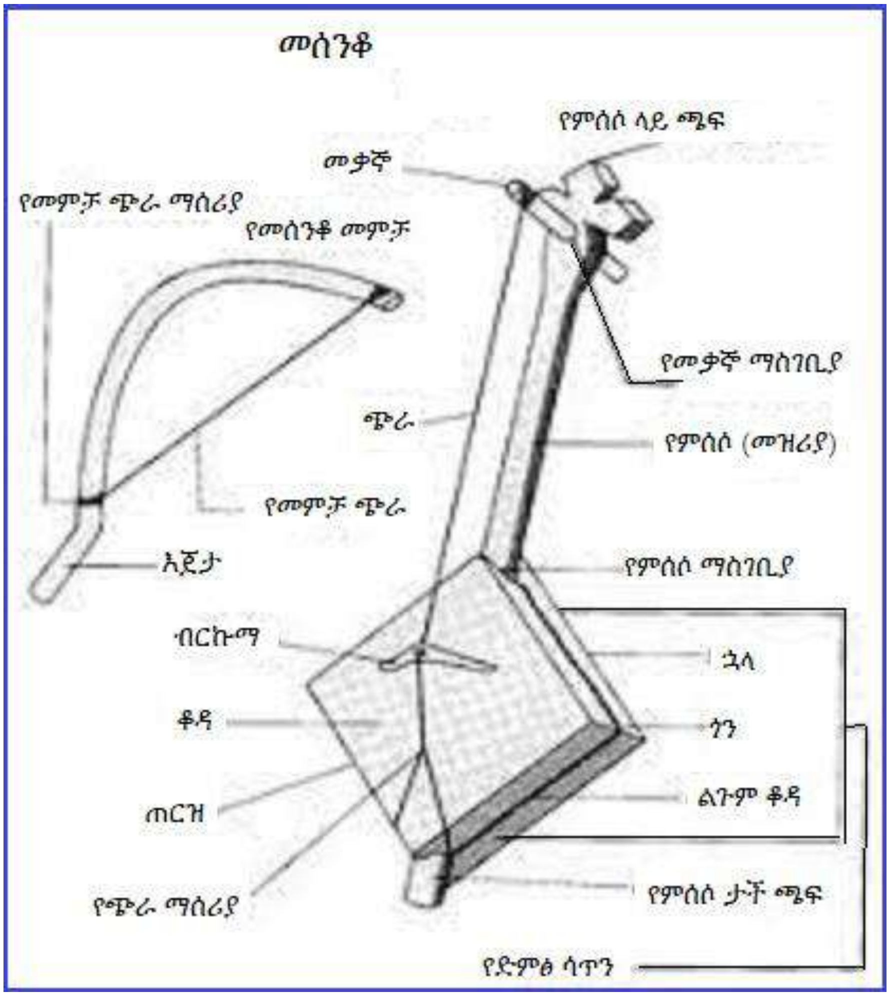

ምስል መሰንቆ

እምቢልታ፡- ከቀርከሀና ከቱቦ መሠል ነገር የሚዘጋጅ የዜማ ዕቃ ነው፡፡ እንደ ዋሽንት የመሠለ ሆኖ በመጠን ትልቅ የሆነ ሲሆን ታቦት ሲወጣ /ሲከበር/ ይዘመርበታል፡፡ እንዲሁም ነገስታት ግብር ሲያጋቡ የሚያስነፉት በዚሁ የድምፅ መሣርያ ነው፡፡ ዳዊትም መዝሙር ሲዘምር ከበገና በተጨማሪ በእምቢልታም ጭምር ነው፡፡ እምቢልታን በምስል ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስጢሩ፡- እምቢልታ የእግዚአብሔር ምሳሌ ነው፡

❖ አንድ ወጥ መሆኑ ሐይማኖት አንድ መሆኑን

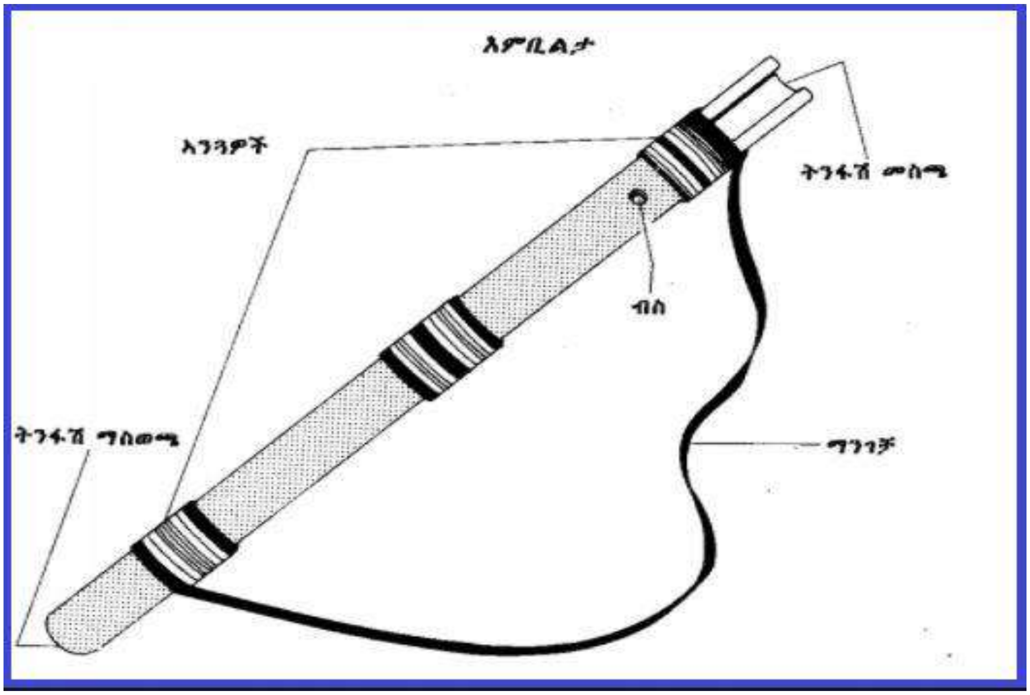

ምስል እምቢልታ

መለከት፡- ከከብት ቀንድ ከብረትና ከሌላም ብረት ነክ ነገር ሊሠራ ይችላል፡፡ ለአዋጅ መንገርያ እና ለመዘሙር ያገለግላል፡፡ መለከትን በምስል ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስጢሩ፡- መለከት የእግዚአብሔር ምሳሌ ነው፡፡

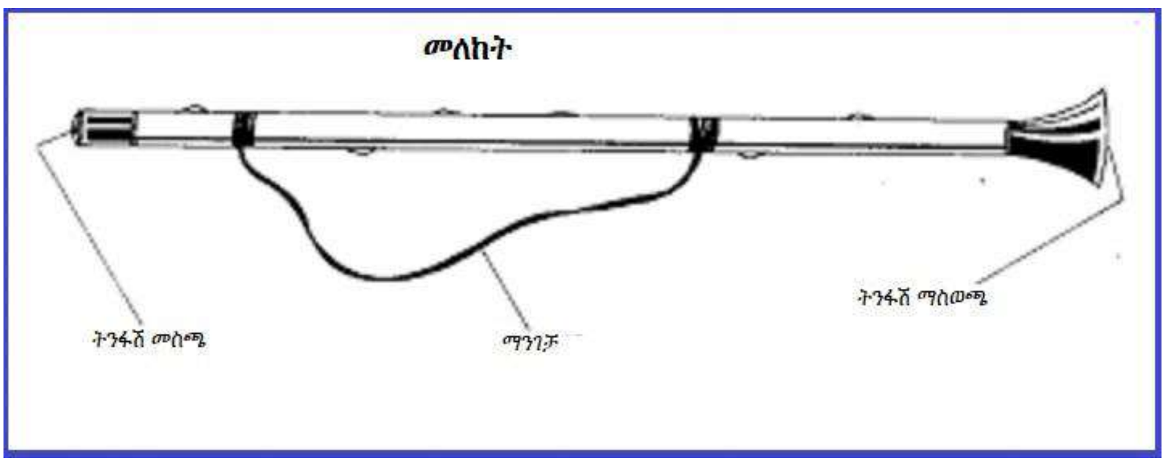

ምስል መለከት

ዋሽንት፡- ከሸንበቆ ወይም ከቀጭን ቀርከሃ እንዲሁም ከብረትም ጭምር ሊሠራ የሚችል የዜማ መሳርያ ነው፡፡ ዋሽንት በአብዛኛው አራት ቀዳዳዎች ያሉት ሲሆን የተለያዩ ቁጥር ያላቸውም ቀዳዳዎች በላዩ ላይ ይኖሩታል፡፡ ዋሽንትን በምስል ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስጢሩ፡- ዋሽንት የኢየሱስ ክርስቶስ ምሳሌ ነው፡፡ ይህም እርሱ ደቀመዛሙረቱን ምርጥ አድርጎ የወንጌል መምህር ስላደረጋቸው ነው፡፡

❖ አራቱ ቀዳዳዎች በአራቱ ወንጌላውያን ማለትም በማቴዎስ፣ በማርቆስ፣ በሉቃስ እና በዮሐንስ ይመሰላሉ፡፡ ዋሽንትን በምል ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

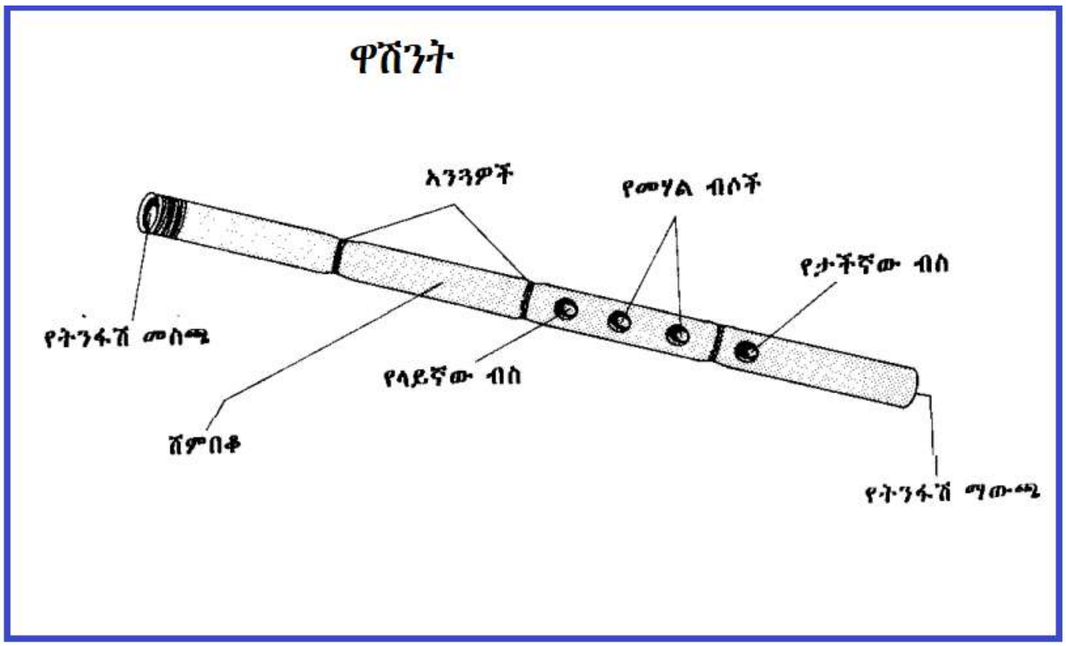

ምስል ዋሽንት

ከበሮ፡- ከእንጨት ተዘጋጅቶ በጠፍር እና በቆዳ የሚለጎም /ንዋየ ማህሌት/ ቅዱሳት የዜማ መሣርያ ነው፡፡ ለክብረ በዓል ለበዓለ ንግሥ ዕለት ለእግዚአብሔር ክብር እየተመታ የሚዘመርበት ሲሆን ይህን ከበሮ በምስል ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስጢሩ፡- ከበሮ የእግዚአብሔር እና የልጁ የኢየሱስ ክርስቶስ ምሳሌ ነው፡፡

❖ መክደኛው /አፉ/ ሁለት ነው፤ ሰፊ እና ጠባብ፡፡ ሰፊው ምሉዕ በኩለሄ /እግዚአብሔር በሁሉ ሙሉ መሆኑን/ ጠባቡ ደግሞ ወልድ በአጭር ቁመት በጠባብ ደረት መወሰኑን የሚያመለክት ነው፡፡

- እንጨቱ ከቆዳው ጋር የተለጎመበት ጠፍር ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስን አይሁድ ስድስት ሺህ ስድስት መቶ ስድሳ ስድስት ጊዜ በጅራፍ ሲገርፉት በገላው ላይ ይታይ የነበረው ሰንበር ይመስላል፡፡

- ከበሮውን የሚሸከሙበት ገመድ ጌታ ኢኢየሱስ ክርስቶስ የተገረፈበት ጅራፍ ምሳሌ ነው፤

- ከበሮው የሚለብሰው ሱቲ ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ የለበሰው ቀይ ግምጃ ምሳሌ ነው፤

- ከበሮ መጀመሪያ ተቀምጦ ቀስ ቀስ እየተባለ የሚመታ ሲሆን ይህም ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ አይሁዶች በመሬት እየጎተቱት መምታታቸውን፤

- ከበሮ በግራና በቀኝ የሚመታው ደግሞ አይሁዶች ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስን ከፊሉ በግራ ቀሪው በቀኝ ሆነው ሲያዘነብል ከወዲህ እና ከወዲያ እየሆኑ የመቱት መሆኑን፤

- ከበሮ በትከሻ ላይ አድርጎ መምታት ደግሞ አይሁዶች ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስን ከወደቀበት እያነሱ የመምታታቸው ምሳሌ ነው፡፡

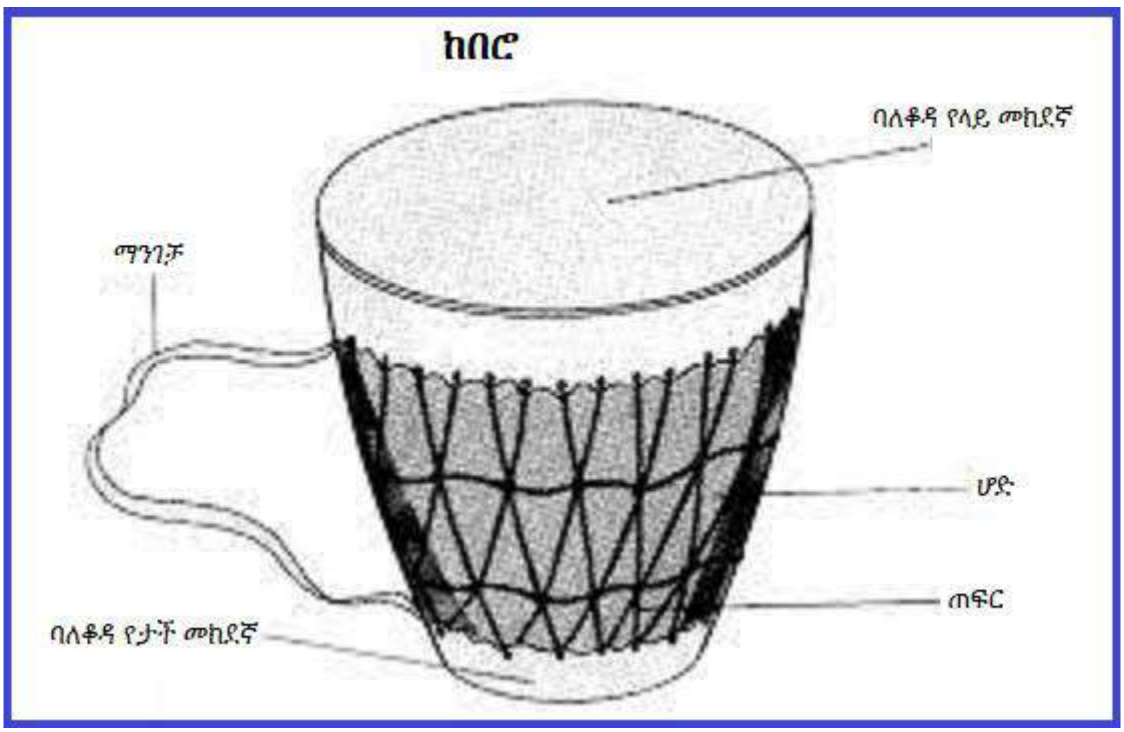

ምስል ከበሮ

አታሞ፡- ከእንጨት እና ከቆዳ የሚዘጋጅ እንደ ከበሮና ነጋሪት በእጅ የሚመታ ባለ አንድ ወይም ባለ ሁለት ባለ ቆዳ መክደኛ/አፍ/ ያለው ቅድሳት የዜማ መሣሪያ ነው፡፡ ባለሁለት የቆዳ መክደኛ ከበሮ የላይኛው እና የታችኛው መክደኛ መጠናቸው እኩል ነው፡፡ አታሞ መጠኑ ከከበሮ ያነሰ ሲሆን በአብዛኛው ጊዜ በትከሻ ላይ ተንጠልጥሎ የሚመታ ነው፡፡ ሲመታ ግን በአንደኛው ወገን ባለው የቆዳ መክደኛን ብቻ ይሆናል፡፡ ባለሁለት የቆዳ መክደኛ ያለው ግን በማስቀመጥ አንደኛውን መክደኛ ብቻ በዱላ እየተመታ ይዘመርበታል፡፡ ይህን አታሞ በምስል ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስጢሩ፡- ከበሮ የእግዚአብሔር እና የኢየሱስ ክርስቶስ ምሳሌ ነው፡፡

- ባለ አንድም ሆነ በለ ሁለት የቆዳ መክደኛው /አፉ/ ምሉዕ በኩለሄ /እግዚአብሔር በሁሉ ሙሉ መሆኑን/ የሚያመለክት ነው፡፡
- እንጨቱ ከቆዳው ጋር የተለጎመበት ጠፍር ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስን አይሁድ ስድስት ሺህ ስድስት መቶ ስድሳ ስድስት ጊዜ በጅራፍ ሲገርፋት በገላው ላይ ይታይ የነበረው ሰንበር ይመሰላል፡፡
- አታሞውን የሚሸከሙበት ገመድ ጌታ ኢኢየሱስ ክርስቶስ የተገረፈበት ጅራፍ ምሳሌ ነው፤
- አታሞው የሚለብሰው ሱቲ ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ የለበሰው ቀይ ግምጃ ምሳሌ ነው፤
- አታሞው በአንዱ ፊት መምታት አይሁዶች ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስን ፊቱን በጥፊ የመምታታቸው ምሳሌ ነው፤
- አታሞውን በትከሻ ላይ አድርጎ መምታት ደግሞ አይሁዶች ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስን ከወደቀበት እያነሱ የመምታታቸው ምሳሌ ነው፡፡

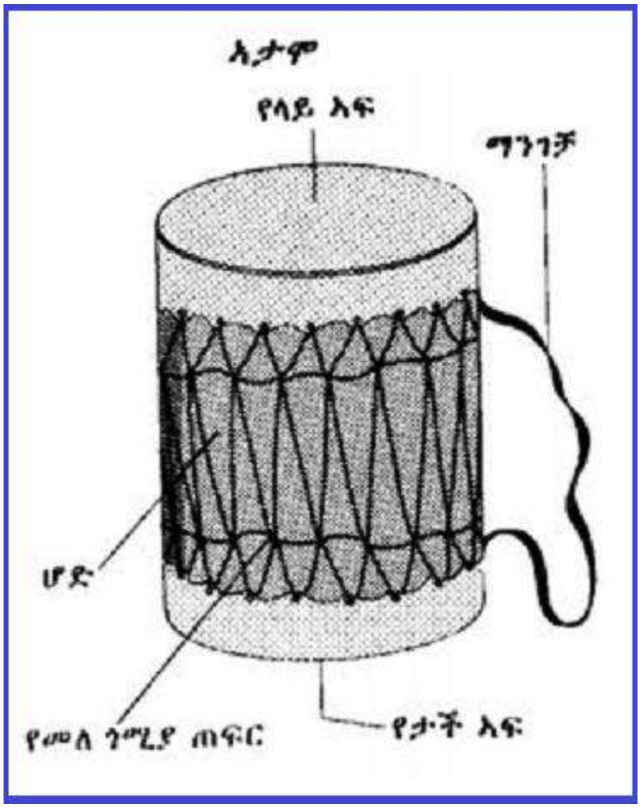

ሀ.

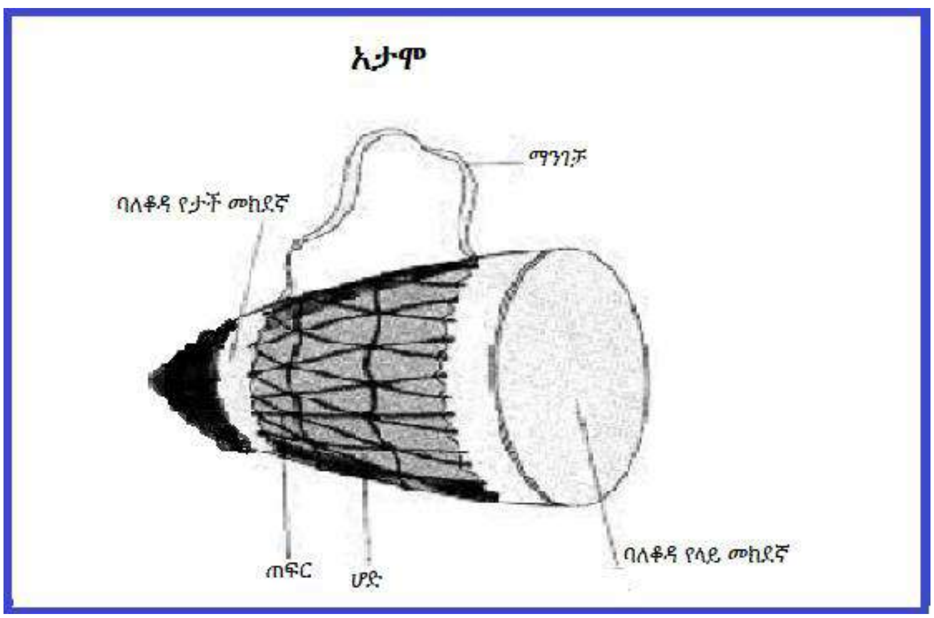

ለ.

ምስል ሀ እና ለ አታሞ

ነጋሪት፡- ከእንጨት እና ከቆዳ የሚሠራ ባለ አንድ የቆዳ መክደኛ/አፍ/ ቅድሳት የዜማ መሣርያ ነው፡፡ ነጋሪት በመጠኑ በጣም ትልቅ ሆኖ በማስቀመጥ በመምቻ ዱላ እየተመታ መልዕክት /አዋጅ/ ለማስተላለፍ እና ለበዓላት ማድመቂያ የሚያገለግል የዜማ መሣርያ ነው፡፡ በመጠን ቢለያዩም በዱላ አመታት ከባለሁለት መክደኛው አታሞ ጋር ያመሳስላቸዋል፡፡ ነጋሪትን በምስል ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስጢሩ፡- የኢየሱስ ክርስቶስን ዳግም ምጽአት ምሳሌ ነው፡፡ ይህም

- ❖ የድምፁ ነጎድጓድነት መልዕክቱ የኢየሱስ ክርስቶስ ዳግም መምጣት ለመላው ሕዝብ የሚያነቃ መሆኑ፤

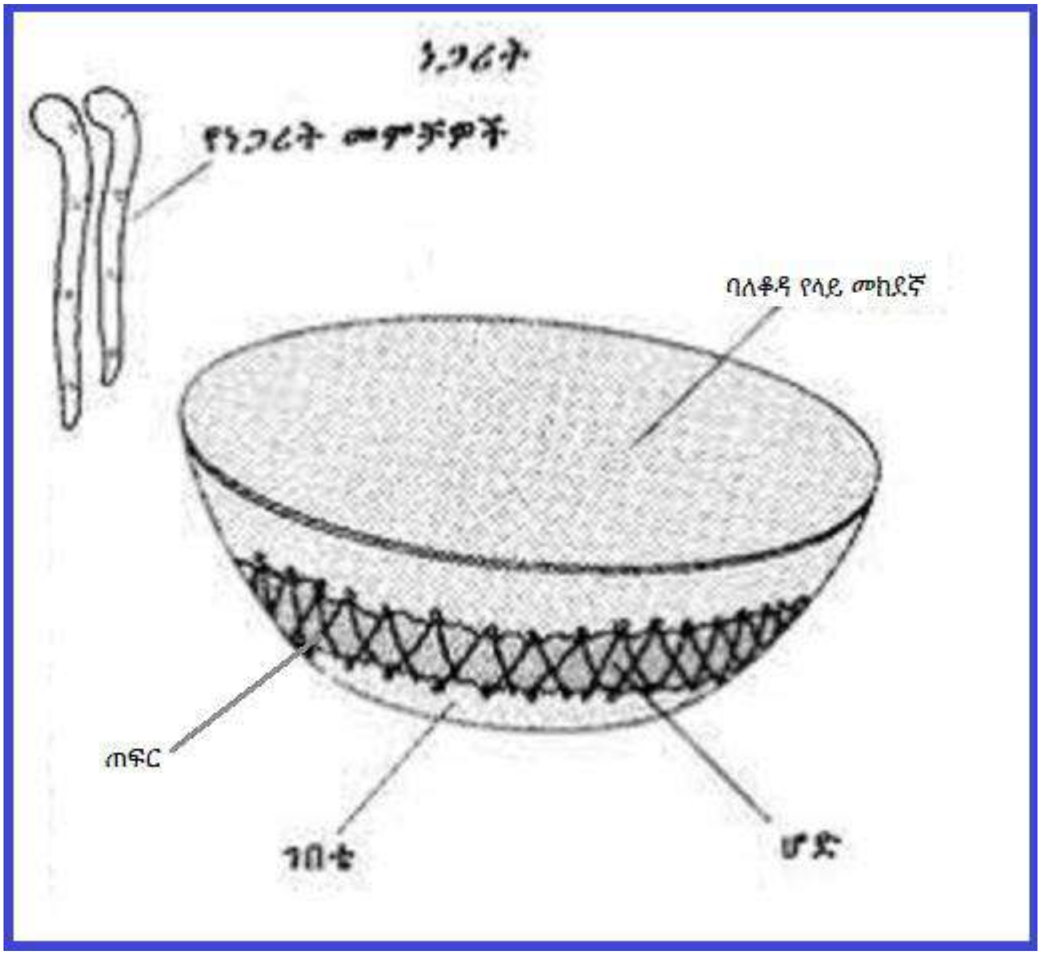

ምስል ነጋሪት

ጸናጽል፡- ከብር እና ከነሐስ ከሌላም ብረት የሚሠራ ሲሆን እንዲሿሿ የብረት ቅጠል ይደረግበታል። አገልግሎቱም ለእግዚአብሔር ክብር ይዘመርበታል። ጽናጽል በአብዛኛው ጊዜ በዜማ ላይ ከከበሮ ጋር አብሮ የሚሄድ ቅድሳት የዜማ መሣርያ ነው። የጸናጽል የብረት ቅጠሎች አምስት ቢበዛ ደግሞ ሰባት ናቸው። በመጀመሪያው ላይ ያሉት የብረት ቅጠሎች ብዛት ሁለት ናቸው። ጽናጽልን በምስል ላይ መመልከት ይቻላል።

ምስጢሩ፡- የመጽሐፍ ቅዱስ ምሳሌ ነው። ይህም

- በግራ እና በቀኝ ያለው ዓምድ የብሉይ እና የአዲስ ኪዳን ምሳሌዎች መሆናቸው፤
- በሁለቱ ዓምዶች መሐል ያሉት ሁለቱ ቀጫጭን ዘንጎች ያዕቆብ በፍኖተ ሎዛ መላዕክት ሲወጡባት እና ሲወርዱባት ያያት መሠላል ምሳሌ መሆኑ፤
- በዘንጎቹ ላይ ያሉት የብረት ቅጠሎች ያዕቆብ በፍኖተ ሎዛ በመሠላል ላይ ሲወጡ እና ሲወርዱ ያያቸው የመላእክት ምሳሌዎች መሆናቸው፤
- የጸናጽል አምስቱ የብረት ቅጠሎች የአምስቱ አዕማደ ምስጢር ወይም የጸናጽል ሰባቱ የብረት ቅጠሎች የሰባቱ ሰማያት ምሳሌዎች መሆናቸው፤
- በመጀመሪያው ዘንግ ላይ ያሉት ሁለቱ የብረት ቅጠሎች ወልድ ሁለት ልደታት ያሉት መሆኑን ይህም ቅድመ ዓለም ያለእናት እንዲሁም አዳምን ለማዳን ያለአባት ከድንግል ማርያም የመወለዱ ምሳሌ መሆኑ፤
- በሁለተኛው ዘንግ ላይ ያሉት የብረት ቅጠሎች የአብ፣ የወልድ እና የመንፈስ ቅዱስ ምሳሌዎች መሆናቸው፤
- የብረት ቅጠሎቹ ወዲህና ወዲያ መንሿሿታቸው አይሁዶች ኢየሱስ ክርስቶስን ወዲህና ወዲያ የማንገላታታቸው ምሳሌ ነው።

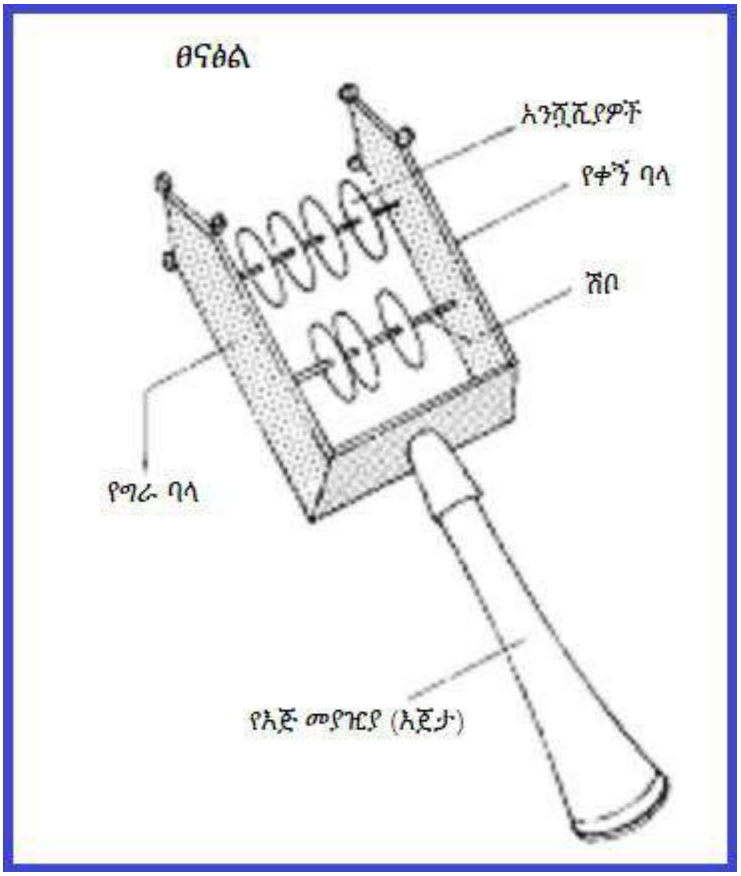

ምስል ጸናጽል

ቃጭል፡- ከደውል በጣም ያነሠ ሆኖ ከብር እና ከነሐስ ከሌላም ብረት የሚሠራ ቅድሳት የዜማ መሣርያ ነው፡፡ ወዲህ እና ወዲያ እያረጉ አንቃጫዩን/ብረት/ በአቃፊው በመምታት የሚያገለግል ሲሆን ቃጭል ከቅዳሴያቱ በተጨማሪ በመዝሙራቱ መግቢያ ላይ የሚያገለግል የዜማ መሣርያ ነው፡፡ ቃጭልን በምስል ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስጢር፡- ቃጭል የኢየሱስ ክርስቶስ እና የእናቱ የድንግል ማርያም ምሳሌ ነው፡፡ ይህም

- ከቃጭል ውስጥ ያለው አንቃጫይ/ብረት/ ከወዲህ እና ከወዲያ መማታቱ አይሁዶች ኢየሱስ ክርስቶስን ወዲህና ወዲያ የማንገላታታቸው እና ወደ አንዱ ሲያዘነብል ወዲህ እና ወዲህ ሆነው የመምታታቸው ምሳሌ መሆኑ፤
- የአቃፊው ብረት የድንግል ማርያም ማህፀን ምሳሌ እና የአንቃጫዩ ደግሞ ድንግል ማርያም ኢየሱስ ክርስቶስን በመንፈስ ቅዱስ የመፅነሷ ምሳሌ ነው፡፡

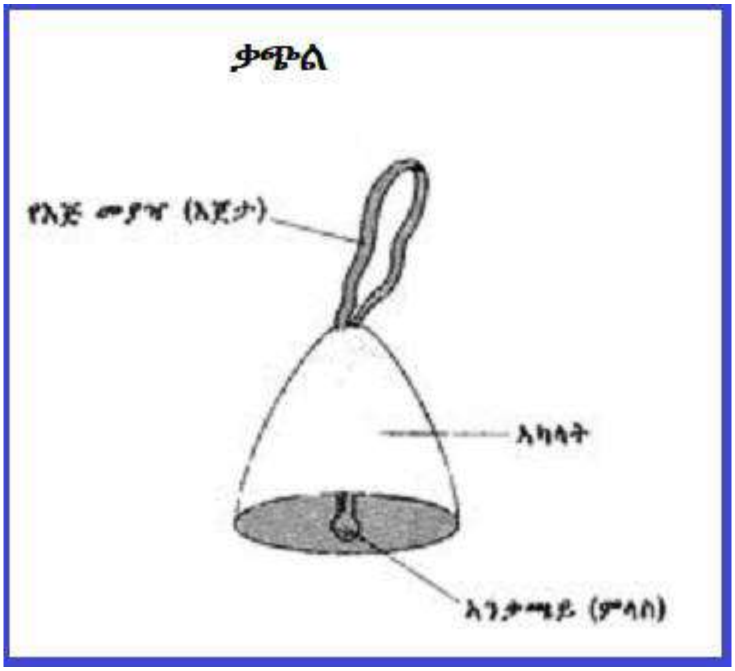

ምስል ቃጭል

ሌላው ከላይ ከዘረዘርናቸው እና በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ከሚያገለግሉ ቅድሳት የዜማ መሣሪያዎች በተጨማሪ በአብዛኛው ጎልተው የማይታወቁ እና በአገልግሎትም ድርሻቸው እምብዛም የሆኑ ቅድሳት የዜማ መሣሪያዎች ይኖራሉ፡፡ ከነዚህ ጎልተው ከማይነገሩት የዜማ መሣሪያዎች ፉንፉን እና ቶም ይጠቀሳሉ፡፡ ቶምንና ፉንፉን በምስል ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

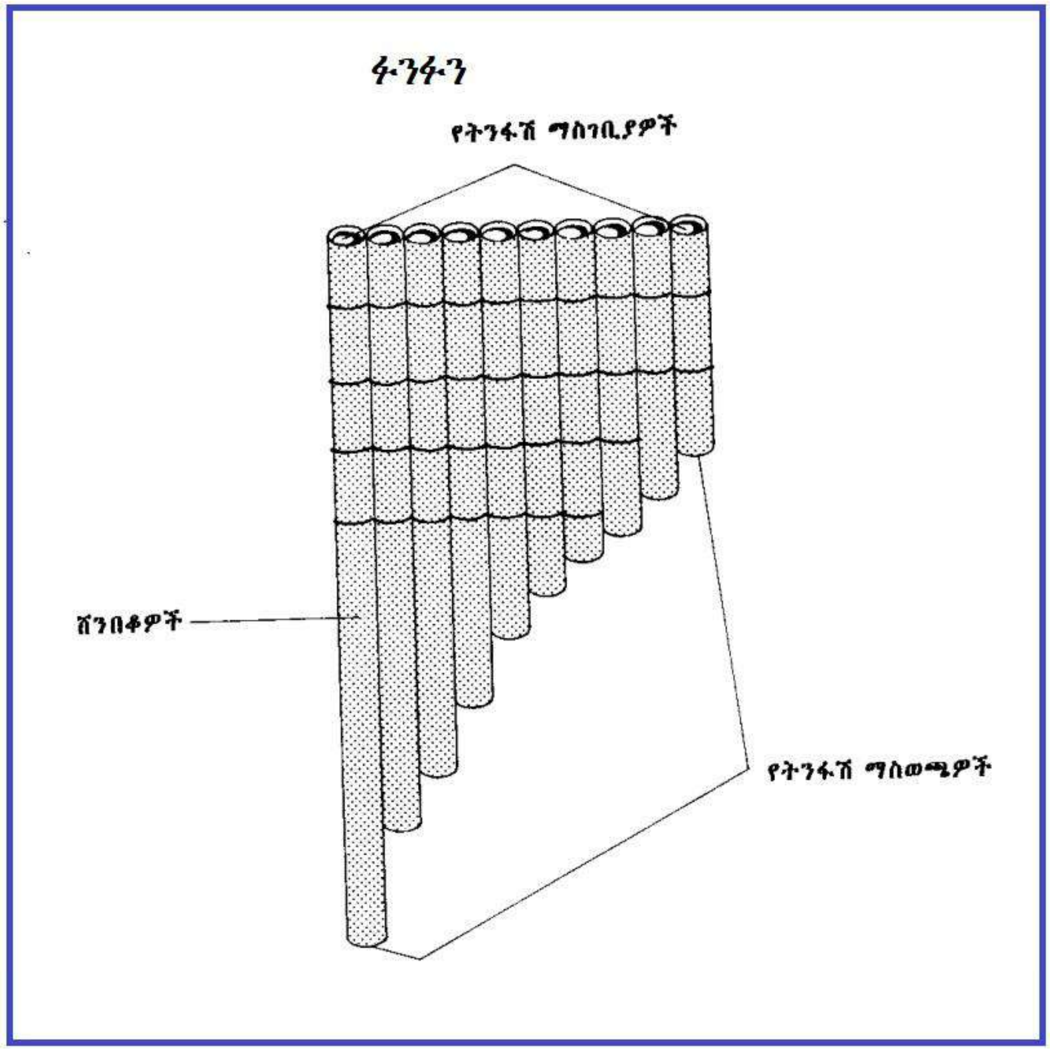

ሀ.

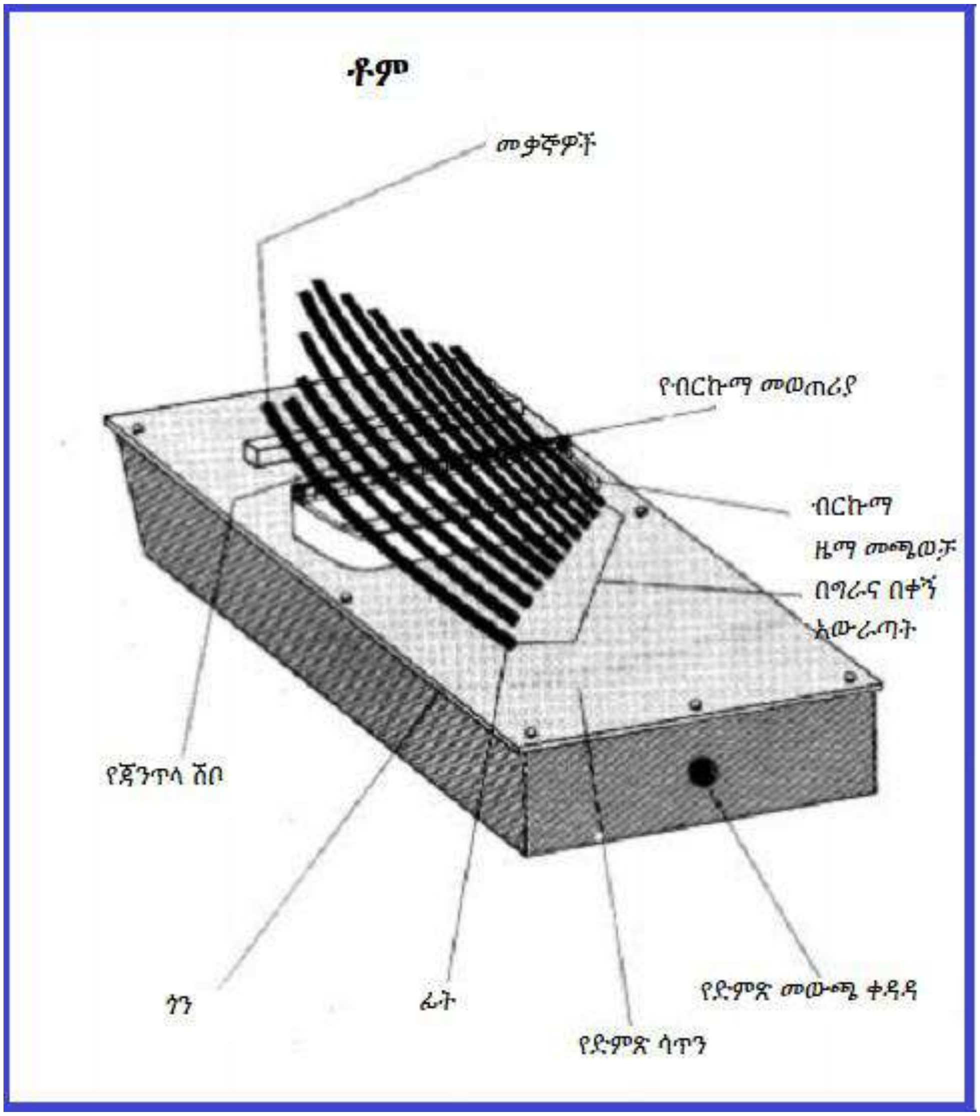

ለ.

ምስል ሀ እና ለ ፉንፉን እና ቶም የዜማ መሣርያዎች

ንጉስ አፄ ገብረ መስቀል

በአክሱም ዘመነ መንግሥት ልክ እንደነ ንጉሥ አውዶዛን አሰግድ፣ አብርሃና አፅብሃ፣ እለዓሜዳ እና አፄ ከሳሌብ ሁሉ ንጉሥ አፄ ገብረ መስቀል (515 ዓ.ም. — 529 ዓ.ም.) በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ጎልህ ሚና ካበረከቱ ነገሥታት ሥር ይመደባሉ፡፡ በተለይም በዚሁ ዘመነ መንግስት ለኦርቶዶክስ ተዋህዶ ሀይማኖት ቤተ ክርስቲያን ከነንጉሥ አብርሃና አፅብሃ፣ ከነንጉሥ አለዓሜዳ እና ከነንጉሥ ካሌብ ቀጥሎ ከፍተኛውን ድርሻ የሚወስድ ንጉሥ ነው፡፡

እንደሚታወቀው የኢትዮጵያ የጥንት ነገሥታቶች ሲያከናውኗቸው የነበረ ዘመቻዎችም ሆነ ሌሎች ዓለማዊ ተግባራት ሁሉ መነፈሳዊ ይዘት ያላቸው ናቸው፡፡ መንግስታዊ መዋቅሮቻቸውም የተዘረጋው በአብዛኛው ከሀይማኖት ጋር በተያያዘ መልኩ ነበር፡፡ በዚህም ምክንያት አብዛኛው ከከወኗቸው ዓለማዊ ተግባሮች ይልቅ ሀይማኖታዊ ተግባሮቻቸው ያመዝናል፡፡ ይህም ምን ያህል ነገሥታቱ ለሀይማኖታቸው ቀናኢ እና አብዛኛውን ጊዜያቸውን ሲያሳልፉ እንደነበር ያመላክታል፡፡

በዚሁ በንጉሱ በአፄ ገ/መስቀል በሰፊው የምናገኘው ታሪክ የአቡነ አረጋዊና የቅዱስ ያሬድን ሲሆን ይህንንም ምን ያህል ገዳማትን በመገደም በተለይም በአሁኑ ወቅት ደብረ ዳሞ ገደም ተብሎ የሚጠራውና በትግራይ ውስጥ የሚገኘውን በማፃነፅ እንዲሁም ቅዱሳት መፅሐፍትን በዘመኑ ከነበሩት የኢትዮጵያ ጳጳስ አባ ሚናስ ጋር በመሆን ያበረከቷቸው ተግባራት ከፍተኛውን ድርሻ ይወስዳሉ፡፡ ይህንንም ከላይ በአቡነ አረጋዊ እና በቅዱስ ያሬድ ታሪክ ላይ በዝርዝር የተመለከትነው ነው፡፡

አፄ ገ/መስቀል በጣም የሚታወቁበት ባህሪያቸው ገዳማትን እየዞሮ ማየት እና ለነዚያም አብያተ ክርስቲያናት የተለያዩ አልባሳትን፣ ቅዱሳት የዜማ መሣርያዎችን እና ቅዱሳት መጽሐፍትን በስጦታ መስጠት ነበሩ፡፡ ከነዚህም በተጨማሪ እንደ ደብረ ዳሞ የመሳሰሉትን አቢያተ ክርስቲያናትን እራሳቸው በማሳነፅ ጭምር ይታወቃሉ፡፡ አፄ ገ/መስቀል ከአቡነ አረጋዊ፣ ቅዱስ ያሬድ እና ከወቅቱ ጳጳስ ከአባ ሚናስ ጋር በጋራ በመሆን የተለያዩ ተግባራትን ያከናወኑ ሲሆን እነዚህም ተግባራት

- ❖ በርካታ ገዳማትንና አብያተ ክርስቲያናትን አሳንጿል፡፡ እንደ አባቱ እንደ አፄ ካሌብም በላስታ አካባቢ ከዋሻ ውስጥ የተሠሩ አብያተ ክርስቲያናትን አሠርቷል፡፡
- ❖ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን ከውጭ ዓለም ጋር የነበራት መልካም ግንኙነት እንዲያድግና ከፍተኛ ደረጃ ላይ እንዲደርስ አድርጓል፡፡
- ❖ በሀገራችን በዘመኑ ለነበሩ ገዳማትና አድባራት የመተዳደሪያ ርስት ጉልት እንዲያገኙ አድርጓቸዋል፡፡

- ❖ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በኢየሩሳሌም ቅዱሳት መካናትን እንድታገኝ አስችሏታል። ከዚሁ ጋር በተያያዘ በወጣትነት ዕድሜው የመነኮሰው ሙሴ የተባለው የአፄ ገ/መስቀል ልጅ ኢየሩሳሌም በሚገኙ የኢትዮጵያ ገዳማት ሙሉ ሕይወቱን እንዳሳለፈ ይነገራል።

- ❖ ከቅዱስ ያሬድ ጋር በጋራ በመሆን የሆሳዕናና የተቀፀል ጽጌ በዓላት የአከባበር ሥርዓትን ሠርተዋል። ተቀጸል ፅጌም የዐፄ መስቀል በዓል ተብሎ መስከረም 10 ቀን በቤተ ክርስቲያን በድምቀት የሚከበረው በዓል ነው። በተለይም በአዲስ አበባ ከፍተኛ የቤተ ክርስቲያን እና የመንግስት አካላት በተገኙበት በልዩ ስነ ስርዓት በቅድስት ስላሴ ካቴድራል በየዓመቱ በድምቀት ይከበራል።

የተቀፀል ፅጌ መሠረታዊ መነሻው በኦሪት ዘመን ይከበር የነበረው የአበባ በዓል ነው። በእኛ ሀገር ግን በተለይም ከአፄ ዳዊት 2ኛ ዘመን በኋላ /ከ14 መቶ ክፍለ ዘመን በኋላ/ ግን ግማደ መስቀሉ ወደ ሀገራችን የገባበትን ቀን መሠረት በማድረግ በየዓመቱ በመስከረም 10 ቀን በዓሉ ሊከበር ችሏል።

አፄ ገ/መስቀል በውጭ ሀገር ፀሃፊዎች ዘንድ በጥቂቱ ስሙ የሚነሳ ሲሆን ይኸውም በፊት በቆስጠንጥንያው ንጉሥ ዩስጢኖስ እና በኢትዮጵያው ንጉሥ በአፄ ካሌብ መሀከል እንደነበረው ወዳጅነት ሁሉ በዚህም በአፄ ገ/መስቀል ወቅት በአፄ ካሌብ ልጅ በሆነው አፄ ገ/መስቀል እና በንጉስ ዩስጢኖስ ልጅ በሆነው በንጉስ ዩስጢንያኖስ መሀከል ከፍተኛ ወዳጅነት ነበር። በወቅቱም የቆስጠንጥንያው ንጉስ እና ጳጳስ ለክርስቲን ሀገራት ሁሉ አዛዥ ነበር። በዚህም የጠበቀ ግንኙነታቸው በቆስጠንጢንያው በንጉሥ ዩስጢንያኖስ እና በአንድ ባህሪ ክርስትና አማኝ በነበረችው በንግሥት ቴዎዶራ ደጋፊነት ከኢትዮጵያ ለሚሄዱ ምዕመናንና መነኮሳት መቀመጫ የሚሆን ቦታ እና ገዳም ንጉስ አፄ ገ/መስቀል ያለምንም ችግር በግብፅ እና በኢየሩሳሌም ሀገር እንዲገዛና በኢትዮጵያ ባለቤትነትም ቦታው እንዲያዝ ለማድረግ ተችሎ ነበር። ከኢትዮጵያም በመነሳት ወደ ኢየሩሳሌም የሚሄዱ ምዕመናንና መነኮሳት ቁጥራቸው ከጊዜ ወደ ጊዜ እያደገ በመምጣቱ ከዛ በፍት በዚሁ ሀገር የሮማውያንን የሁለት ባሕሪይ ዕምነት የሚከተሉትን ቦታ እያስለቀቁ የእስክንድርያውን ዓይነት ለሚከተሉ እንደ ኢትዮጵያ ላሉ ሀገራት ቦታውን እንደሰጧቸውና አሁንም ድረስ ኢትዮጵያ በኢየሩሳሌም የራሷ የመሬት ይዞታ እንዳላት የሚታወቅ ነው።

አፄ ገ/መስቀልም ወደ ኢየሩሳሌም ለመሄድ ፈልጎ የነበረ ቢሆንም በንግስናውና በሀገር ውስጥ ባሉ የቤተ መንግስት ሥራዎች ምክንያት ለመሄድ ያልቻለ ሲሆን ነገር ግን ሙሴ የተባለውን ልጁን በወጣትነቱ ወደ ኢየሩሳሌም ልኮት እርሱም ሙሉ ሕይወቱን ኢየሩሳሌም በሚገኘው የኢትዮጵያውያን ገዳማት እንዳሳለፈ ይነገራል።

አፄ ገ/መስቀል ያበረከተው ክርስቲያናዊ መንፈሳዊ ተጋድሎ ታላቅ በመሆኑ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን የቅድስና ማዕረግ ሰጥታ የመታሰቢያ በዓሉን ህዳር 30 ሠጥታ ታከብርለታለች። ስሙንም ትዘክርለታለች።

ከላይ በአፄ ካሌብ ታሪክ ላይ እንደተመለከትነው የአፄ ካሌብ እና የአፄ ገ/መስቀል መቃብሮች በሚደንቅ ሁኔታ ከአለት ወጥ በሆነ ሁኔታ ተፈልፍለው የተሠሩ በመሆናቸው በአሁኑ ወቅት በቱሪዝም ማዕከልነት ከሚያገለግሉ የቱሪስት መዳረሻዎች መሀከል አንዱ ሊሆን ችሏል። ይህን የአፄ ገ/መስቀል የመቃብር ሥፍራ በምስል ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል።

ሀ.

ለ.

ምስል ሀ እና ለ የአፄ ገ/መስቀል የመቃብር ሥፍራ

የእስልምና ሀይማኖት

ነብዩ ሞሃመድ

እንደሚታወቀው በ570 እ.ኤ.አ.(CE) በሰሜን ምዕራብ ዓረቢያ በሂጃዝ (Hijaz) ግዛት ውስጥ በምትገኘው መካ (Mecca) በተባለችው ከተማ ሞሀመድ በኂላም ነብይ የተባለው የመካ (Mecca) ገዢ ነገዶች ከሆኑት ከቁራሂሽ (Quraish) ጎሳ የዘር ሐረግ ተወለደ፡፡ በመሠረቱ መካ የሚገኝበት እና ለመካም ጥንታዊ መገኛ የሆነው የካባህ (Kaabah) ሥፍራ ሲሆን ሥፍራውም ከደቡብ ዓረብያ መዳከም በኂላ የተመሠረተ ነው:: ይኸውም በ6 ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በንግድ ማዕከልነቱ የታወቀ እና እንደ ሳሳኒያንስ (Sassanians), ቤዛንታይንስ (Byzantines) እና ኢትዮጵያውያን (Ethiopians) ያሉ ሀገሮች ከፍተኛ የንግድ ልውውጥ ያደርጉበት የነበረ ከተማ ለመሆን ችሎ ነበር፡፡ በመጨረሻም ቁራሂሽ በሆኑ ኃያላን ሀብታም ነጋዴዎች እየተዋጠ እና የሠለጠኑ ከሚባሉ የጥንታዊ ከተሞች አንዱ ለመሆን በቃ፡፡

የሞሀመድ አባት የነበረው አብድ አላህ ኢብን/አብድ አል ሙታሊብ /Abd Allah ibn/Abd al-Muttalib ሞሀመድ ከመወለዱ በፊት ሞቶ የነበረ ሲሆን አሚና (Aminah) የተባለችው እናቱ ለጥቂት ዓመታት ያሳደገችው ቢሆንም እርሷም ሞሀመድ በተወለደ በ6 ዓመቱ ልትሞት ችላለች፡፡ እርሱንም የማሳደግ ኃላፊነት የሃሺም (Hashim) የጎሳ አባት ከሆነው አያቱ ላይ ወደቀ፡፡ አያቱም እንደሞተ አቡ ታሊብ (Abu Talib) የተባለው አጎቱ አሳደገው፡፡ ከዛም በኂላ ለአንድ ወይም ሁለት ዓመታት የዓረብ ዘላን (Bedouin) ከሆኑት ቤተሰቦች ጋር እንዲኖር ተልኮ እንደነበር ይነገራል፡፡ ይህ ከላይ የተዘረዘረው የነብዩ ሞሀመድ ታሪክ እስከ አሁን እስካለንበት ጊዜ ድረስ በመካ (Mecca)፣ በመዲና (Medina)፣ በታሂፍ (Taif) እና ሌሎች በሂጃዝ (Hijaz) ግዛት ስር በሚገኙ ከተሞች የሚኖሩ መሳፍንቶች ያምኑበት ስለነበር ለሞሀመድ የእስልምና ስብከት የራሱ እንደምታ ነበረው፡፡

ሞሀመድም የበርሃውን ኑሮ በልጅነቱ ከመታገል ጎን ለጎን በዓረቦች የሚወደደውን ቋንቋቸውን ለማወቅ ሙከራ ያደረገ ሲሆን በመጨረሻም በትግዕስት ሁሉንም ለማወቅ ቻለ፡፡ ሞሀመድ በ590 እ.ኤ.አ.(CE) በ20 ዓመቱ አካባቢ ከድጃ (Khadijah) ለተባለቸው ጋለሞታ (ባሏ የሞተባት) ጋር ተቀጥሮ በንግድ መስክ ላይ ሊያገለግላት ተሠማራ፡፡ በእርሷም አጋዥነት ወደ ሰሜን በአነስተኛ የንግድ መርከብ ለንግድ እንቅስቃሴ ያደርግ ነበር፡፡ በኂላም ከድጃን ያገባት ሲሆን ከእርሷም ለመኖር ያልታደሉት ሁለት ወንድ ልጆች እና አራት ሴት ልጆች ወለዶ ነበር፡፡ የሞሀመድን የዘር ሐረግ በምስል ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

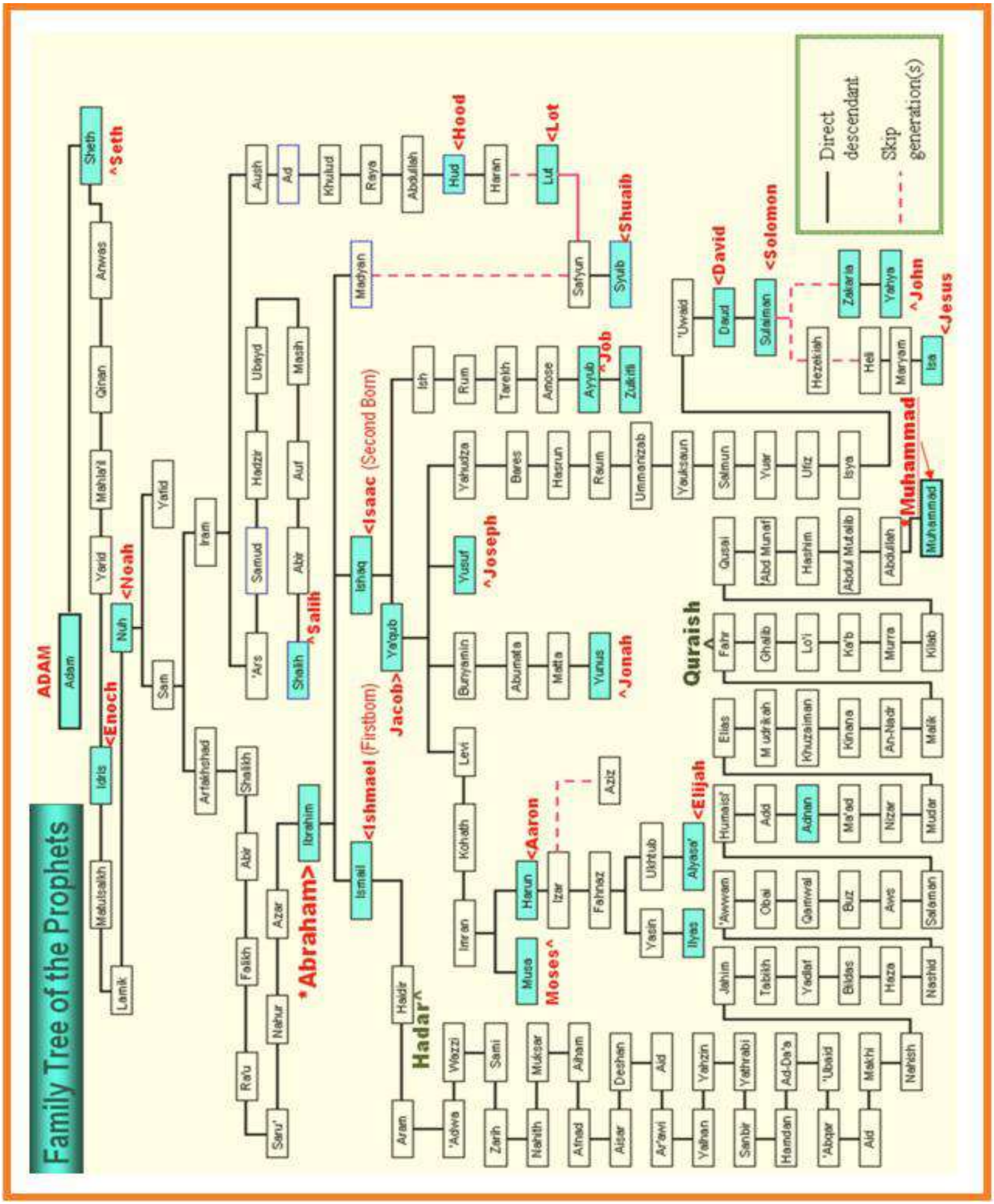

ምስል የሞሀመድ የዘር ሐረግ

ሞሀመድ 40 ዓመቱ ሲሞላው በ610 እ.ኤ.አ. (CE) ገደማ ከመካ ከተማ ውጭ በሚገኘውና ሂራ (Hira) በሚባለው ተራራ ላይ ወደሚገኘው ዋሻ በመሄድ ለወራቶች ያህል በዚያ ውስጥ በጽሞና ጸሎት ማድረግ ጀመረ፡፡ ይህም ለሙስሊም ሀይማኖት ክስተት አይነተኛ ሥፍራ ነበር፡፡ ሞሀመድ ከዕለታት በአንዱ ቀን በጠዋት በዋሻ ውስጥ ሳላ ድምጽ ሰማ፡፡ በኋላም ቅዱስ ገብርኤል እንደሆነ ተረዳ፡ ቅዱስ ገብርኤልም የአምላክ የሆነውን የእግዚአብሔርን መለኮታዊ ቃል እና ዕውቀት አስተማረው፡፡ ይህንንም ቃል እንዲፅፍ አዘዘው፡፡ ሞሀመድም ለሦስት ያህል ጊዜ ይህን ማድረግ እንደማይችል መልአኩን ለመነው፡፡ ትዕዛዙ ግን በየጊዜው ይደጋገምበት ነበር፡፡ በመጨረሻም ትዣዙን ተቀብሎ ወደ መካ ተመለሰ፡፡

ሞሀመድም ይህን ራዕይ ተቀብሎ ከዋሻው ወደ መካ በመጣ ጊዜ ፍፁም የተለወጠ እና ባለእራይ ነብይ ሆኖ ነበር፡፡ ከላይ እንደተመለከትነው ነብዩ ሞሀመድ በ40 ዓመታቸው በ610 እ.ኤ.አ. (CE) ነብይ ሆነው ከዋሻ ወጥተዋል፡፡ በመጀመሪያም የዚህ ዕምነት ተከታይ የሆነችው ባለቤቱ ከድጃ ስትሆን ነበረች፡፡ ቀጥሎም ደሀ እና ጭሰኞች በሆኑት ዘንድ ተቀባይነት አገኘ፡፡ በመጨረሻም ሞሀመድም ለዕስልምና ዕምነት መሰረታዊ የሆነውን የእግዚአብሔር መለኮታዊ ቃል አፃፈ፡፡

ነብዩ ሞሃመድም በተከታዮቹ አማካይነት በፅሑፍ ተዘጋጅቶ ለመጀመሪያ ጊዜ አምስት ምዕራፍ እና 96 ክፍሎች ያሉት ቅዱስ ቁርኣን (Holy Qur'an) የሚባለውን መፅሐፍ ለማቅረብ ቻሉ፡፡ ሞሀመድም በዚህም ቁርኣን የፆም፣ የኑሮ ህግና ሥርዓት መሠረተ፡፡ ህጉንና ሥርዓቱን በሚተላለፉ ላይ ቅጣቱን በመደንገግ በቁራን ላይ ተቀመጠ፡፡ ይህ ዕምነት በአንድ ፈጣሪ በእግዚአብሔር (አላህ) (Allah) ብቻ ላይ የተመሰረተ ሲሆን ምንም የሚተካከለው ሌላ የለም ተብሎ ይታመንበታል፡፡ ስለሆነም እንደ ክርስቲያኑ ዕምነት ኢየሱስ ክርስቶስን በአምላክነቱ ሳይሆን ከበፊቱ ከነአዳም፣ ኖሕ፣ አብርሃም፣ ሙሴ ቀጥሎ የመጣ የእግዚአብሔር መልዕክተኛ ብለው ነው የሚያምኑት፡፡ ስለሆነም ኢየሱስ ክርስቶስና መንፈስ ቅዱስ አይተካከሉትም ብለው ያምናሉ፡፡ የዕስልምና ተከታዮችም ይህም ቁራን ከሞሀመድ ሳይሆን የእግዚአብሔር ራዕይ ነው ብለው ያምናሉ፡፡ ይህንንም በቁራን ላይ ተፅፎ እናገኘዋለን፡፡

ቁርኣን (Quran) (ሱራ 96:1-2) አንብብ በዚያ (ሁሉን) በፈጠረው ጌታህ ስም፡፡ ሰውን ከረጋ ደም በፈጠረው (ጌታህ ስም)፡፡

ቁርኣን (Quran) (ሱራ 4:61) ለእነርሱም፡- አላህ ወደ አወረደው (ቁርኣን)ና ወደ መልዕድክተኛው ኑ፡፡ በተባሉ ጊዜ መናፍቃን ከእናንተ መሸሽን ሲሰሹ ታያቸዋለህ፡፡

ነብዩ ሞሃመድም በዚህ ተበረታተው ለአስርት ዓመታት ያህል እስከ 620 እ.ኤ.አ. (CE) ድረስ ይህን ራዕይ በመስበክ ሌሎችም ብዙ ሕብረተሰቦች እንዲቀበሏቸው አደረጉ፡፡ ነብዩ ሞሀመድም በእርሳቸውና ተከታዮቻቸው አማካይነት በ621 እ.ኤ.አ. (CE) የእስልምናን ሀይማኖት ለመመሥረት በቁ፡፡

ነብዩ ሞሀመድ ለጎረቤት መንግሥታቶችም ሳይቀር የእስልምናን ሀይማኖት እንዲቀበሉ ደብዳቤ መጻጻፍ ጀመሩ። በዚህም ጊዜ በዓለም ያሉ የታወቁ መንግስታት ፐርሺያ፣ ቤዛንታይን፣ ህንድ፣ ቻይና፣ ሞስኮ፣ ጃፓንና ሌሎችም በፖለቲካና በሀይማኖት እንዲሁም በዘር ይገናኙና ይቀራረቡ የነበሩት በዓረብ ሀገራት አካባቢ የሚገኙት ታላላቅ መንግስታት ሁሉ ከነብዩ ሞሀመድ መልዕክቱ ደርሷቸዋል። ሌሎችም ስመጥር የሆኑ እና ታዋቂ የሆኑ እንደ አክሱም፣ ቆስጠንጥንያ፣ ግብፅ እና ፋርስ ሳይቀሩ የመልዕክቱ ተካፋዮች ነበሩ።

በወቅቱም የነበሩት ከፊል ነገሥታቶች በቆስጠንንያ ሔራቅልዮስ፣ በፋርስ ኮስሮዌፓርዊስ እንዲሁም በኢትዮጵያ ንጉስ አርማህ 2ኛ ወይም ግርማ አስፈር ነበሩ። ነብዩ ሞሀመድ ለነዚህ ሀገራት መንግስታት የዕስልምና ዕምነትን እንዲቀበሉ ደብዳቤ ፅፈውላቸው ነበር። ለአክሱሙ ንጉስ የፃፉላቸው ደብዳቤ ባይገኝም ምንያህል ግንኙነት እንደነበራቸው ከላይ የተቀሰ ሲሆን በዝርዝርም ቀጥሎ ባለው የንጉሡ አርማህ 2ኛ ታሪክ ላይ እናየዋለን። ነገር ግን ከቆስጠንጥኒያው ንጉሰነገስት ዜና መዋል ላይ የሚገኘውንና ነብዩ ሞሀመድ ለሔራቅልዮስ የፃፉላቸው ደብዳቤ እንዲህ ይነበባል።

"ከሖሜት ከአምላክ መልክተኛ ለሔራቅልዮስ ለሮማውያን ንጉሰነገስት። ቅንን መንገድ ለሚከተል ሁሉ ሰላም ይሁንለት። ወደ ሙስሊምነት እንድትመጣ እጥራለሁ። ሙስሊም የሆንክ እንደሆነ ደህንነትን ታገኛለህ። ወደ ቀናይቱ መንገድ ብትመጣ አምላክ በብዙ ይሸልምሀል። ወደ እኔ ሐይማኖት መምጣት እምቢ ስትል በምታስተዳድረው ሕዝብ ላይ የሚደርሰው ክፉ ነገርሀላፊ ትሆናለህ።

ማህተም…ማሆሜት

የአምላክ መልዕክተኛ።" ይላል።

ነብዩ ሞሀመድ ወደ ሌሎቹም ወደ ክርስቲያቲያንም ሆነ ወደ አረማውያን ነገስታት መልዕክት ሲልኩላቸው የነበረ ሲሆን በዚህም ገሚሱ መልዕክተኞቹን በክብር ተቀብሎ ሲያስተናግዳቸው ገሞሱ ደግሞ በተቃራኒው አንቀበልም እያሉ ብዙ ነቀፌታ ሲያደርሱባቸው ሂደቱ ቀጠለ። ነብዩ ሞሀመድም አዎንታዊውንም ሆነ አሉታዊውን ምላሽ እየተቀበሉ ቀጠሉ።

ይሁን እንጂ ከራሱ ጎሳዎችም አንዳንዶቹ ያልተቀበሉት ነበሩ። የዚህ ዕምነት ተከታዮች ቁጥር እየጨመረ በመጣ ጊዜ ደግሞ ዕምነቱን ባልተቀበሉት በተለይም ፓጋኒስቶች (ዕምነት ወይም ሀይማኖት የሌላቸው) ዘንድ ትልቅ ቅራኔን አስከተለ። የተወሰኑት ነጋዴዎች ስራዬ ብለው ይቃወሙት ጀመር።

ነብይ ሞሀመድ (ሰ.ዐ.ወ)(ሰአላህ ወሰሊ) ዕምነቱን ባልተቀበሉት ዘንድ ተቃውሞ እየበረታባቸው መጣ። በዚህም የዕምነቱም ተከታዮች ይጎሳቆሉ፣ ይሰደቡ፣ ይዋከቡ፣ ይደበደቡ እና ሌሎችም ብዙ ጫናዎች ይደረግባቸው ነበር። ስለሆነም ነብዩ ሞሀመድ ነብይ ከሆኑ ከ12 ዓመት በኂላ አስቀድመው ከደህንነት አንፃር ሁኔታው አስጊ ስለነበር ቤተሰባቸውንና የቅርብ ዘመዶቻቸውን

በመጀመሪያ 16 ወንዶች እና 4 ሴቶችን "ወደ ሀቀኛው ንጉስ ወደ አክሱም ሂዱ።" ብሎ እንደለኳቸውና በወቅቱም ከዚህ ቀጥሎ ታሪኩን በዝርዝር የምንመለከተው የአክሱም ንጉስ የነበረው ንጉስ አርማህ 2ኛም በሥርዓት ተቀብለው አስጠግተዋቸው እንደነበር ይታወቃል። በዚህም በዕምነቱ ተከታዮች ዘንድ ኢትዮጵያን እንደባለውለታቸው በመቁጠር ሲያስታውሱት ይኖራሉ።

በስደት ወደ ኢትዮጵያ የመጡትም የነብዩ ሞሀመድ ወገኖች ከጥቂት ጊዜያት በኋላ ሁኔታው የተረጋጋ መስሏቸው ወደ ሀገራቸው ወደ መካ ቢሄዱም ሁኔታው ያው ስለነበር ሌሎችም ተጨምረው 13 ሴቶችና 77 ወንዶች በድምሩ ወደ 90 የሚያህሉ በመሆን ድጋሚ ወደ ኢትዮጵያ ወደ አክሱም መጥተው ተጠግተው እንደነበር የታሪክ ድርሳናት ያመለክታሉ።

በመጨረሻም 70 የሚሆኑ የነብዩ ሞሀመድ ተከታዮች በእርሳቸው ትዕዛዝ ወደ ያትሪብ (Yathrib) በኋላም መዲና (Medina) ወደተባለችው የሰሜን ከተማ የዕስልምና ሀይማኖትን ለማስፋፋት ለመሄድ ተነሡ። በ622 እ.ኤ.አ. (CE) መጨረሻዎቹ ላይ ደግሞ አቡባከር አልሰኢድ (Abu Bakr al-Siddeeq) የተባለው የቅርብ ጓደኛውም ስደተኞቹን ተቀላቀለ። ይህም ወቅት በመካ ያሉት ባለሥልጣናት ሊገድሉት ያሴሩበት ጊዜ ነበር። እነዚህም ሴረኞች በመጀመሪያ አሊ ኢብን አቢታሊብ (Ali ibn Abi Talib) የተባለውን የአጎቱን ልጅ ለመያዝ በቀጥታ ወደ ሞሀመድ ቤት ነበር የሄዱት። ቦታውንም ተቆጣጠሩት። በጣም ተናደውም ስለነበር በነብዩ ሞሀመድ ቦታ ላይ ሌላ ልዑል ሸመው እርሱን ለመያዝ ተነሱ። ነብዩ ሞሀመድ እና አቡባከር አልሰኢድ ግን በዋሻ ገብተው ተደበቋቸው። በእግዚአብሔር (አላህ) እርዳታ ሳያገኟቸው ቀሩ። አነርሱም ተነሥተው ወደ መዲና ሄዱ። በመዲና የነበሩት ሕዝቦች ግን ወጥተው ተቀበሏቸው። መካዎችም እራሳቸውን ሊያደረጁ ተመለሱ።

በዚህም ምክንያት ነብዩ ሞሀመድ እና አቡባከር አልሰኢድ እንዲሁም ተከታዮቹ በ622 እ.ኤ.አ. (CE) ከመካ ወደ መዲና (Medina) ተዘዋወሩ። ይህም ፍልሰት በዕስልምና ሀይማኖት ዘንድ እንደ ትልቅ ክስተት ተቆጥሮ ሂጂራ (Hijra) በመባል የሚታወቅ ሲሆን በታላቅ ድምቀትም ይከበራል። የሙስሊሙም ካላንደር የሚጀምረውም ከዚሁ ስደት በመነሳት ነው። በመዲና ያሉት ሰዎችም የዚህን አዲስ ዕምነት ቀስ በቀስ ተቀበሉ። ሂጂራ (Hijra) ያደረጉት ስደተኞች ሞሀጅሮን (Muhajiroon) ሲባሉ በመዲናም እነሱን ወጥተው የተቀበሏቸው እና የዕስልምና ዕምነትን የተቀበሉት አንሳር (Ansar/Helpers) በመባል ይታወቃሉ። እዚህ ጋር ግን ማወቅ የሚገባን ሂጂራ ከመምጣቱ በፊት በመካ አካባቢ ያሉ ሰዎች ዓመታዊ ክብረ በዓል ለማሳለፍ ወደ መካ ይመጡ ነበር። ነብዩ ሞሀመድም ይህን አጋጣሚ በመጠቀም ለሚመጡት ሕዝቦች ወደ ዕስልምና ዕምነት እንዲቀየሩ ጥሪ ያደርጉላቸው ነበር። በዚህም በተለይም ከመዲና የሚመጡት ሰዎች ዕምነቱን ተቀብለውት ነበር። ነብዩ ሞሀመድንም ወደ መዲና መጥቶ እንዲቀመጥ ይጋብዙት ነበር። ለዚህም ነው የሂጂራ ስደተኞችን በሰላም የተቀበሏቸው። ከዚህ በኋላ ነብዩ ሞሀመድ ተከታዮቹን ይዞ ነብይ ከሆነ ከ14 ዓመት በኋላ በመዲና ካሉት ተፎካካሪ

ነገዶች ጋር ጊዜያዊ አንድነት በመፍጠር በማርች 15 624 እ.ኤ.አ.(CE) ፓጋኒስቶች ላይ ለመዝመት ተመልሰው ከመዲና ወደ መካ ሄዱ፡፡

ነብዩ ሞሀመድ በመጀመርያ ጦርነት ያደረገው አሁን ከመዲና በደቡብ ምዕራብ በምትገኘው ባድር (Badr) በተባለችው አነስተኛ ከተማ ላይ ነበር፡፡ ይህም ጦርነት የተለያ ጠቀሜታ ያላቸው ተፅዕኖ ነበረው፡፡ 1ኛ. የሙስሊሙ ጦር ሦስት እጥፍ ስለነበር ወደ መካ የሚያደርጉትን ጉዞ በድል አድራጊነት አደላደለላቸው፡፡ 2ኛ. ከዚህ በፊት ወጥተው ተሰደው የነበሩትን ወደ ቤታቸው ወደ መካ እንዲመለሱ ጅማሮ ሆነላቸው፡፡ 3ኛ.ጥምረት ያደረጉት የመዲና ሰዎች ጦርነቱ ከተጀመረ በኋላ ተቀዛቅዘው የነበረ ሲሆን እንደውም ከመዲና ወጥተው የነበረው ጦርነቱ ከተጀመረ ከአንድ ወር በኋላ ዘግይተው ነበር፡፡ በፊት ከሙስሊሞቹም ጋር ጥምረት አናደርግም ብለው የነበሩት መዲናዎች ደግሞ አጠቃላይ ለሙስሊሞቹ እገዛ እንዳይደረግላቸው ህዝቡን ይቀሰቅሱ ነበር፡፡

ከአንድ ዓመት በኋላ ግን መካዎች ወደ ኋላ በማፈግፈግ ወደ 3000 (ሦስት ሺህ) የሚያህል ጦረኞችን ካዘጋጁ በኋላ ከመዲና ከተማ ውጭ ኡሁድ (Uhud) በተባለው ኮረብታ ላይ ሙስሊሞችን ገጠሙ፡፡ በጦርነቱም ላይ ሙስሊሞቹ ወደ ኋላ የሸሹ ሲሆን እራሱ ነብዩ ሞሀመድም ጭምር ቆሠለ፡፡ ነገር ግን ሁሉም ሙስሊሞች ተሸንፈው ስላልነበር ከሁለት ዓመት በኋላ መካዎች 10000 (አስር ሺህ) የሚሆነውን ጦራቸው በማዝመት መዲናዎችን ቢያጠቋቸውም ሁኔታው ተቀይሮ ትሬንች (Trench) በተባለው የኮንፌደሬት (Confederates) ጦርነት ሙስሊሞቹ አዲስ መከላከያ በማዋቀር ሊያሸንፏቸው ቻሉ፡፡ በመጨረሻም መካዎች በሙስሊሞቹ ሲከበቡ ሊዳከሙ የቻሉ ሲሆን መዲናዎችም በሙስሊሞቹ እጅ ላይ ወደቁ፡፡ ሙስሊሞቹም መዲናን በደንብ ማጠናከር ጀመሩ፡፡

ከዚህም ጊዜ ጀምሮ ነብዩ ሞሀመድ ቀጥተኛ የእግዚአብሔር መልዕክተኛ ነው ብለው የሚያምኑ ጎሳዎች የሚተዳደሩበት የመዲና ሕገ-መንግስት ወይም ፌዴራሽን አቋቋሙ፡፡ ይህም ሙስሊሞች ከፍተኛ የፖለቲካ ንቃት ላይ መድረሳቸውን ያመለክት ነበር፡፡ በሕገመንግስታቸው ሙስሊም ላልሆኑ ማህበረሰቦችም ጥቅምንና ግዴታን ያካተተ ነበር፡፡ ለምሳሌ ይህ ሕገ-መንግስታቸው ዲሂሚስ (dhimmis) ለሚባሉት አይሁዶች እንደ አንዱ የሙስሊሙ ህብረተሰብ ህጉን እስከጠበቁ ድረስ ከለላ ያደርግላቸው ነበር፡፡ ክርስቲያን እና አይሁዶችም የሀይማኖት ነፃነት ተሰጥቷቸው፤ ግብር የሚከፍሉበትም ሥርዓት ተዘርግቶላቸው በሙስሊሙ መንግስት ውስጥ ተባባሪ አባሎች እስከመሆን ደርሰው ነበር፡፡

የመዲናን፣ የመካንና እንዲሁም ነብዩ ሞሀመድ የወጡባቸው የቆራሂሽ ነገዶች እና ሌሎች የሙስሊም ማሕበረሰብ ሠፍረውባቸው የነበሩ የዓረብ ግዛቶችን በምስል ሀ እና ለ ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

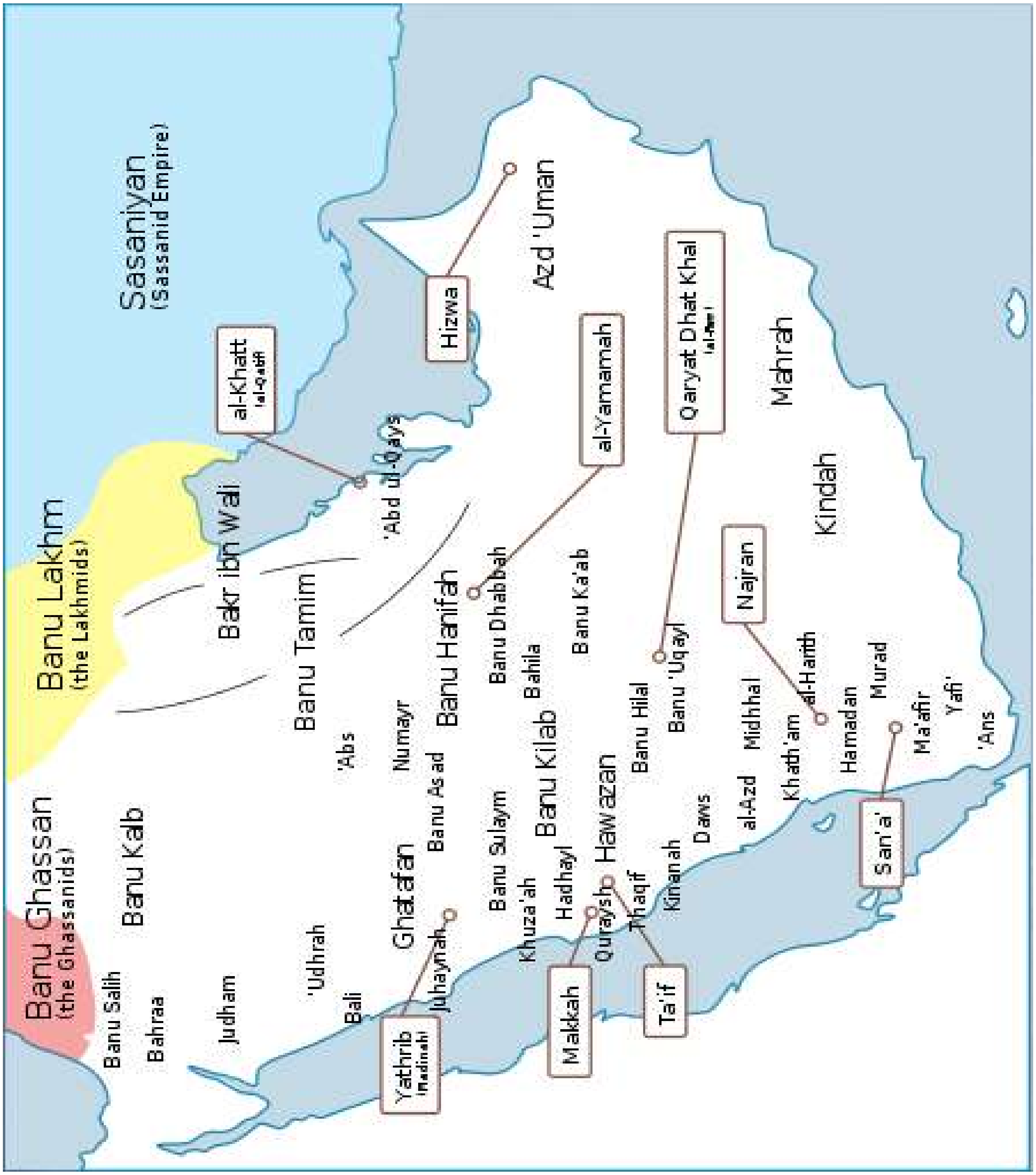
Sasaniyan
(Sassanid Empire)
Banu Lakhm
(the Lakhmids)
Banu Ghassan
(the Ghassanids)
al-Khatt
Hizwa
Azd 'Uman
al-Yamamah
Qaryat Dhat Khal
Mahrah
Kindah
Najran
San'a'
Ta'if
Makkah
Yathrib
(Madinah)
Bakr ibn Wail
'Abd ul-Qays
Banu Tamim
Banu Hanifah
Banu Dhabbah
Banu Ka'ab
Banu 'Uqayl
Banu Hilal
Bahila
Banu Kilab
Hawazan
Numayr
'Abs
Banu Asad
Ghatafan
Banu Sulaym
Banu Kalb
Banu Salih
Bahraa
Judham
'Udhrah
Bali
Juhaynah
Khuza'ah
Hadhayl
Quraysh
Thaqif
Kinanah
Daws
al-Azd
Midhhal
Khath'am
al-Harith
Hamadan
Murad
Yafi'
Ma'afir
'Ans

ሀ.

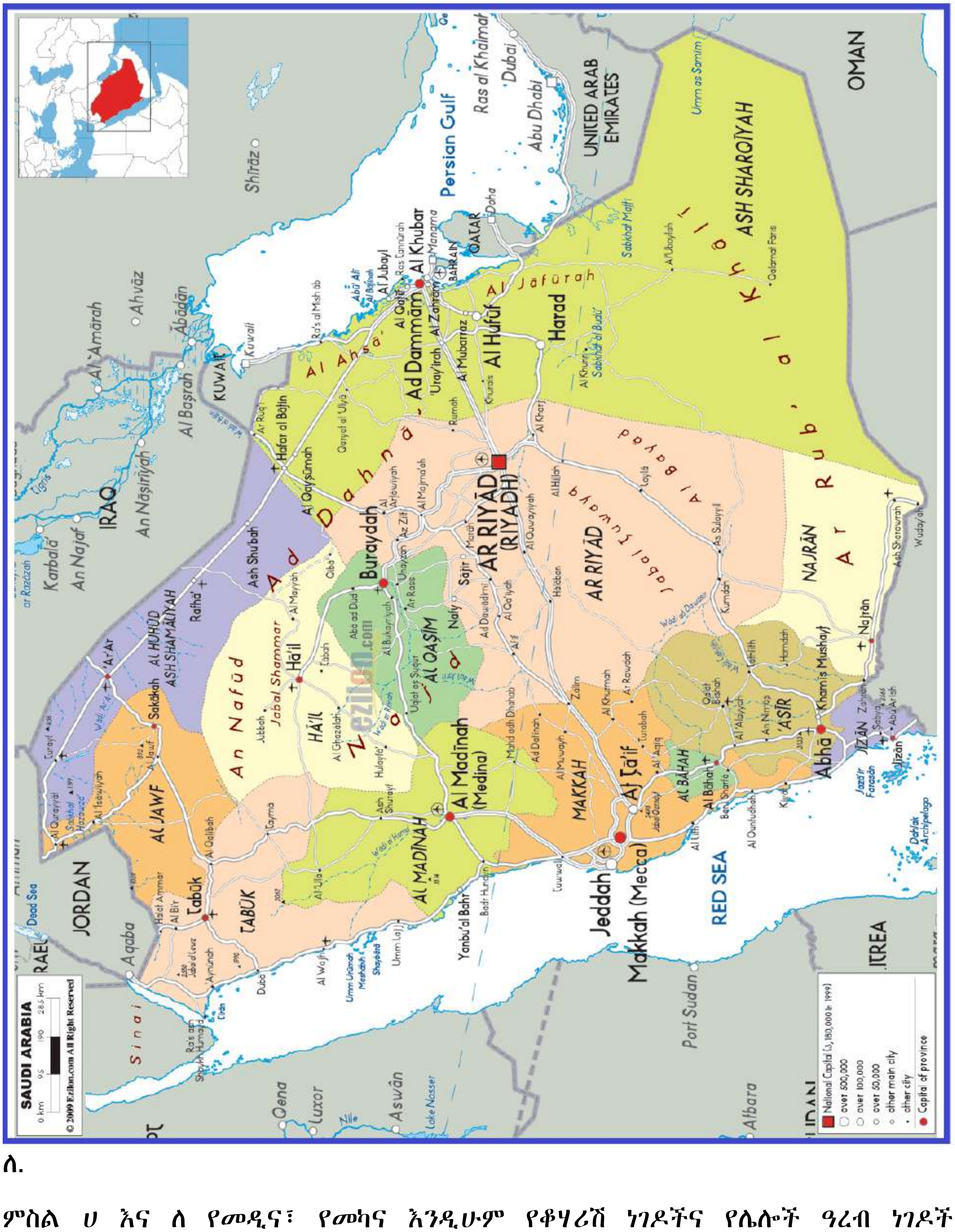

ለ.

ምስል ሀ እና ለ የመዲና፣ የመካና እንዲሁም የቆሃሪሽ ነገዶችና የሌሎች ዓረብ ነገዶች የሠፈሩበት ስፍራ

ነብዩ ሞሀመድም በ628 እ.ኤ.አ.(CE) ወደ 1500 የሚሆኑ ተከታዮቻቸው ወደ ካባ እንዲመጡ ምቹ ሁኔታ ፈጥረውላቸው ነበር። ይህም በሙስሊሙ ታሪክ ዘንድ የራሱ የሆነ ከፍተኛ ሚና ነበረው። ቀጥሎም ከአንድ ዓመት በኂላ በ629 እ.ኤ.አ.(CE) ነብዩ ሞሃመድ ከመዲና ተነስተው በአላህ ወይም በእግዚአብሔር መንፈስ ታግዘው ያለምንም ደም መፋሰስ፤ በስምምነት ድል አድርገው መካን ለመቆጣጠር ቻሉ። ይህም ከዛ በኂላ ላሉ ቅኝ ግዛቶች ፈር የቀደደ ነበር። በተመሳሳይም አሚር ኢብን አል (Amr ibn al) የተባለው የወደፊቱ የግብፅ ገዢ እና ካሊድ ኢብን አል ዋዲ (Khalid ibn al-Walid) የተባለው የወደፊቱ የእግዚአብሔር ሠይፈኛ የእስልምናን ዕምነት ተቀበሉ። ይህም ስምምነት ቀላል አልነበረም። ምክንያቱም ከዚህ በፊት የእርሳቸው ከፍተኛ ተፃፃሪ ነበሩና። ነበዩ ሞሀመድ ወደ መካ ከመጡ በኂላ ግን ዕቅዳቸው ወደ ከፍተኛ መሸጋገሩን ቀጠለ።

ከዚህም በኂላ የዓረብ ሀገራትንና ሕዝቦችን ሁሉ በመልዕክትም በስብከትም በሀይልም አንድ ሀይማኖት ያለው በአንድ መንግስት ስር የሚተዳደር አድርጎ ለማቋቋም ብዙ ጊዜ ቢፈጅም ስኬታማ እየሆነ ለመሄድ ችሏል። ነብዩ ሞሃመድም በቆስጠንጥንያ ግዛት ስር ወደ ነበረችው ሶሪያ ልከውት የነበረው ሠራዊት ሳይሳካላቸው ነብዩ ሞሀመድ ወደ መካ ከገቡ በሦስተኛው ዓመት በ632 እ.ኤ.እ. (CE) ላይ ወደ መካ ተመለሱ፡ በዚህም ወቅት ነብዩ ሞሃመድ የእስልምና ሀይማኖትን በመሠረቱ በ11 ዓመታቸው፣ ነብይ በሆኑ በ22 ዓመታቸውና በተወለዱ በ62 ዓመታቸው በጁን 8፣ በ632 እ.ኤ.እ. (CE) በድንገተኛ ህመም ምክንያት ከዚህ ዓለም በሞት ተለዩ። በዚህም ሦስተኛ ሚስታቸው አይሻ በተገኘችበት በታላቅ ሃዘንና ሥርዓተ ቀብር በመዲና መቅደስ ውስጥ አሳረፏቸው።

የነብዩ ሞሃመድ ሞት ትልቅ ኪሳራ ነበር። ለተከታዮቹም ይህ ከመካ የወጣው ነብይ በጣም ከሚወዱት ጋደኛቸው ሳይቀር በጣም ይወደድ የነበረን ኢንዲያጡ ሆነ፤ የላቀ አስተዳደራዊ ብቃት ስጦታ የነበረውን እንዲያጡ ሆነ፤ በጣም የተጨናነቀ እና የተከማቸውን ነገዳቸውን በማዋቀር አዲስ ስርወ መንግስት የመሠረተላቸውን እንዲያጡ ሆነ። ነብዩ ሞሃመድ በሰዎች ታሪክ ዘንድ ለትውልድ የሚተላለፍ ቁርኣንን አዘጋጅተው በዚህም እየመሩና እያስተማሩ ሕዝቡ እንዲታነፅ ያደርጉ የነበረውንም ሊያጡ ችለዋል። ስለሆነም በዓረቡ ማህበረሰብ ዘንድ ትልቅ የማህበረሰብ ለውጥ የሚደረገውን እንቅስቃሴ በተወሰነ መልኩም ቢሆን አሉታዊ ተፅዕኖ አሳርፎበት ነበር።

አቡ ባከር አል ካታብ፣ ኡመር ኢብን አል ካታብ፣ ኦትማን ኢብን አፋን፣ አሊ ኢብን ታሊብ

ነብዩ ሞሃመድ ከሞተ በኋላ ሕዝቡን የሚመራው ሰው በመምረጥ እክል ገጥሞት ነበር፡፡ ይኸውም ነብዩ ሞሃመድ መጨረሻ በታመሙበት ወቅት አራት የሚሆኑ ለቦታው የታጩ ሰዎች ነበሩና፡፡ እነሱም፤

1) የመዲናን ሕዝብ ለአስርት አመታት ያህል ሲያስተባብር እና ሲመራ የነበረ አቡ ባከር አል ሴዴቅ (Abu Bakr al-Siddeeq)

2) ለነብዩ ሞሃመድ ታማኝ የነበረው ኡመር ኢብን አል ካተብ (Umar ibn al-Khattab)

3) ትልቅ ክብር ያለውና ቀድሞ ወደ እስልምና የተቀየረው ኡስማን ኢብን አፋን (Uthman ibn ‘Affan)

4) የነብዩ ሞሃመድ አጎት ልጅ የነበረው አሊ ኢብን አቢ ታሊብ (Ali ibn Abi Talib) ነበሩ፡ ፡

የሙስሊሙን ማህበረሰብ የሚመራ ሰው ለመምረጥ ያደረጉት ስምምነት የሚደነቅ ነበር፡፡ በዚህም ኡመር በባሕላቸው ስርዓት የአቡ በከርን እጅ በመያዝ አዲስ ዕውቅና ሰጠው፡፡ ሌሎቹም በኡመር ሀሳብ ተስማምተው አቡበከር የተባለው የአይሻ አባትም “ከሊፋ” የሚል ማዕረግ ስም ተሠጥቶት ነገሠ፡፡ ከሊፋ ማለት እንደራሴ ወይም ተከታይ ወይም ወራሽ ማለት ሲሆን እንደራሴነቱም ለነብዩ ሞሃመድ ሆነ፡፡ “ረሱለላህ የአምላክ መልዕክተኛ” የሚለው የነብይነት ማዕረግ ግን ለነብዩ ሞሃመድ ብቻ እንዲሆን ተወሰነ፡፡ በተጨማሪም ከሊፋው “አሚር አል ሙእሚኒን” ወይም የአማኞች መስፍን (አዛዥ) የሚል ተጨማሪ ስም አለው፡፡ ነብዩ ሞሃመድ በሞቱ በ2ኛው ዓመት አቡበከር በመላዕክት ዓማካይነት የወረደውን ቅዱስ ቁራኣንን በ114 ምዕራፍ ከፍለውና በደንብ አፅፈው የእስልምና ተከታዮች ሁሉ እንዲገለገሉበት አደረጉ፡፡

ምንም እንኳን የአቡ በከር የስልጣን ቆይታ ጥቂት ቢሆንም በአረብያ ፔኒንዙላ (Arabian Peninsula) ያሉትን ነገዶች በመደገፍ ያጠናከረ ሲሆን ሀይላቸውንና አቅማቸውንም በማሰባሰብ የዕስልምናን ግዛት ለማስፋፋት በወቅቱ ሃያላን ወደሚባሉት የምስራቅ መንግስታት፤ በፐርሺያ ውስጥ ወዳለችው ሳሳኒያንስ፣ ፍልስጤም እና ግብፅ ትኩረት በማድረግ የሙስሊም መንግስት መኖሩን በሰፊው አስተዋወቁ፡፡ አቡ በከርም በዓረብ ሀገር የነበሩትን ሽፍቶች ሁሉ ደምስሶ ሲጨርስ ያኔ ሳይሳካ የቀረውን የሶርያን ሀገር ለማስገበር እና የዕስልምና መንግስት ለማስፈን ተጓዘ፡፡ ይሁን እንጂ ዘመቻውን ዳር ሳያደርስ በ634 እ.ኤ.እ. (CE) ሞተ፡፡ እርሱ ከሞተ በኋላ ደግሞ የነብዩ ሞሃመድ ታማኝ እና ተከታይ የነበረው ኡመር ኢብን አል ካተብ ከሊፋ ኡመር ተብሎ ነገሠ፡፡

ሁለተኛውም ከሊፋ ኡመር ኢብን አል ካተብ በ634 እ.ኤ.አ. (CE) በአቡ በከር ተመርጦ (ሊሞት ሲል) የሙስሊም መንግስትን ማስፋፋት ቀጠለ። እርሱም "አሚር አል ሙእሚኒን" ወይም የአማኞች መስፍን (አዛዥ) (Ameer al- Mumineen, or Commander) የሚል ማዕረግ ተሰጥቶት የዕስልምናን ጊዜያዊ ሕግጋቶች በሴሪያ፣ በግብፅ፣ በኢራቅ እና በፐርሺያ በማስፋፋት የሚያስደንቅ ድልን ተቀዳጀ። ነብዩ ሞሃመድ በሞተ በአራተኛው ዓመት ላይ የዕስልምና መንግስት በሁሉም የሴሪያ ግዛት እንዲስፋፋ አደረገ። ይህም የሆነው በዛን ወቅት ሴሪያና ኢየሩሳሌም በቤዛንታይን ቁጥጥር ስር ነበሩ። በዚያም ዓመት በያርሙክ ወንዝ (River Yarmuk) ዳርቻ ያለው የአሸዋ አውሎ ነፋስ ሄራክሊየስ (Heraclius) በሚባል መሪ ሲመሩ የነበሩትን የቤዛንታይን መንግስት ኃይል ባዳከመው ወቅት የታወቀ ጦርነት በማድረግ ወደ ዕስልምና እንዲቀየሩ የተደረገላቸውን ጥሪ አንቀበልም ከማለታቸው በፊት ሊያሸንፉ ቻሉ። በሚያስደንቅ ፍጥነት በዚያች ጥቂት ዕድሜአቸው የሙስሊሙ መንግስት በቅኝ ግዛት የተያዙትን ግዛቶች ሁሉ ያስተዳድር ነበር።

ለምሳሌ በደማስቆም ካሊድ ኢብን አል ዋሊድ (Khalid ibn al-Walid) የተባለ የሙስሊም መሪ የውል ስምምነት አድርጎ የነበረ ሲሆን፤ ውሉም እንዲህ ይነበባል።….

"ይህ ካሊድ ኢብን ል ዋሊድ (Khalid ibn al-Walid) ወደ ደማስቆ ግዛት ቢገባ በዛ ለሚኖሩት ማሕበረሰቦች የሚሆናቸው የዋስትና ሰነድ ነው። ይህም ለሕይወታቸው፣ ለንብረታቸው እና ለቤተ ክርስቲያናቸው ደህንነት ቃል መግባቱን ያረጋግጣል። ከተማዋም አትደመሰስም፣ ማንኛውም ሙስሊምም በቤቱ ውስጥ ጭቆና አይደርስበትም። ነብያቸው፣ ከሊፋቸው እና አማኞች ከለላ የሚያገኙበትን የአላህን የውል ስምምነት ሰነድ እንሰጣቸዋለን። የሚጠበቅባቸውን ቀረፅ እስከከፈሉም ድረስ ለእነርሱ መልካም ይሆንላቸዋል።" የሚል ነበር።

ከያርሙክ ጦርነት አንድ ዓመት በኋላ ደግሞ ኡመር ኢብን አል ካተብ በጎላን (Golan) ከፍተኛ ሥፍራ በሚገኝና አል ጃቢያህ (al-Jabiyah) በተባለ ካምፕ ውስጥ ሳለ ቤዛንታይኖች ኢየሩሳሌምን እንደሚማረኩና ዝግጁ እንደሆኑ መልዕክት ደረሰው። በግሉ ምርኮውን ለመቀበል በፍጥነት ቀድሞ እዚያ ተገኘ። እንደ አንድ ተጠያቂም ወደ ከተማው ለብቻው በመግባት ቤዛንታይኖች እና ፐርሺያዎች በፍርድ ቤት ዝግጅት ላይ ለምደውት ከነበረው ወድ የሆነ የካባ አለባበስ ውጭ ቀለል ባለ የካባ አለበበስ በመልበስ አስደመማቸው። ማሰደመሙም በዚህ ሳያበቃ ፊታቸው በመቀመጥ ትህትና ባለው ሁኔታ ስምምነቱን በማድረግ ፍርሀታቸውን ሲገፍላቸው የተደነቁ ሲሆን እርሱም "በአላህ ስም ቤተ ክርስቲያናችሁ በሙስሊሞች እንዳይዝ እና እንዳይደመሰስ ሙሉ ለሙሉ ይጠበቃል።" አላቸው። ከዚያም በኋላ ይህ ፖሊሲ በየትኛውም ስፍራ ላይ አመርቂ እንደነበር ተረጋግጧል። ለምሳሌ በሴሪያ ከቤዛንታይን ባለስልጣኖች ጋር በመንፈሳዊ ትምህርት ላይ ክርክር ሲያደርጉ የነበሩና በሀይማኖት ጥላቻ ሲሰቃዩ የነበሩ ክርስቲያኖች የነዚህን ሙስሊሞች መምጣት እንደ አንድ አምባገነን ሥርዓት ማክተም በሰላም ሊቀበሉት ቻሉ።

ከዚህ በተጨማሪ አሚር ኢብን አል አህስ (Amr ibn al-As) የተባለው የሙስሊም መሪ በሲና ፔንንዙላ (Sinai Peninsula) የነበረውን ሠልፈኛ ከደመሰሰ በኋላ በግብፅ ሀገር ግዛታቸውን ከቤዛንታይኖች የተቀበለ ሲሆን በዚያም የነበሩት የኮፕቲክ ክርስቲያኖች የዓረቦችን ወይም ሙስሊሞችን በሰላም ከመቀበል ባሻገር ይደግፏቸው ነበር። በዚህ ወቅት ዓረብ የሚለው መጠሪያ የሙስሊም ሀይማኖት መጠሪያ እስኪሆን ድረስ የደረሰበት ጊዜ ነበር። አሁን እስካለንበት እንኳን ጊዜ ድረስ ዓረብ ሲባል ተያይዞ የሚታወቀው የዕስልምና ዕምነት ነው።

ይህም ሁኔታ በመላው የቤዛንታይን መንግስት ስር ባሉ ስፍራዎች ቀጥሎ ነበር። በግሪክ ኦርቶዶክስ (Orthodox)፣ በሴሪያ ሞኖፊዚቶች (Monophysites)፣ በግብፅ ኮፕቲኮች እና ኔስቶሪያን ክርስቲያኖች (Copts and Nestorian Christians) ለቤዛንታይን ውድቀት ከፍተኛ ድርሻ የነበራቸው ሲሆን ምንም እንኳን የተወሰኑት ሙስሊሞች ወደ ክርስቲያን ለመቀየር መፈለጋቸው እና አይሁዶች ደግሞ ለክርስቲያኖች የነበራቸው ጥላቻ እየተቀረፈ መሄዱ የራሱ የሆነ ጫና ቢኖረውም ለሙስሊሞቹ መስፋፋት ያለው ድጋፍ ምንጊዜም እንደመነሻ ሆኖ ይወሰዳል። ኡመርም በአዳዲስ ግዛቶች ላይ የሙስሊም መሪ ቢሾምም በነባሮቹ የቤዛንታይን እና የፐርሺያ ግዛቶች ላይ ግን ከየትኛውም ሀይማኖት ወገን ይሁኑ ባሉበት ቀጥለው ነበር።

በዕርግጥ ግሪክ ቀጥሎ ባለት 50 ዓመታቶች የሴሪያን፣ የግብፅንና የፍልስጤምን ቋንቋዎች ያስጠበቀች ሲሆን ዕድለኛ የነበረው ፓላቪ (Pahlavi) የተባለው የሳሳንያን ቋንቋ ደግሞ በሞሶፖቶሚያ እና በፐርሺያ ማገልገሉን ቀጥሎ ነበር።

ኡመር ኢብን አል ካተብም ለአስርት ዓመታት ያህል በከሊፋነት ካገለገለ በኋላ በ644 እ.ኤ.እ. (CE) አገዛዙ ሲያከትም በፐርሺያ መንግስት ላይ ይህ ነው የማይባል ድልን በመቀዳጀት ነበር። ከሳሳናይድ (Sassanid) አገዛዝ ጋር የነበረው ጦርነት ተከፍቶ የነበረው በ636 እ.ኤ.እ. (CE) በኢራቅ ግዛት ከቴስፎን (Ctesiphon) አቅራቢያ በሚገኘው አል ቃዲሺያህ (al-Qadisiyah) ቦታ ነበር። በዚህም የሙስሊሙ ፈረሰኛ መሪ ቀድሞ ፐርሺያዎች እንደ አይርነተኛ የመሣሪያ መንጓዣ ሲጠቀሙበት የነበረውን የዝሆኖች ሠራዊት በማቋቋም ነበር። ከዚያም “የወረራ ወረራ” በሚባለው “የኒሃቫንድ (Nihavand)” ጦርነት ድል በማድረግ ኡመር የፐርሺያዎችን ዕድል ፈንታ በማተም ከዚያ ወዲያ አስፈላጊ ከሚባሉት የሙስሊሙ መንግስት ግዛት አንዷ ልትሆን ችላለች። የኡመርም ከሊፋነት በቀደምት የዕስልምና ታሪክ ከፍተኛ ድርሻ የነበረው ሲሆን ፍትህን በማስፈን፣ በሕብረተሰባዊነቱ፣ በአስተዳደሩ፣ በአገዛዙ የራሱን ከፍተኛ ሚና ሊያበረክት ችሏል። አዳዲስ የሚያፈልቃቸው ሀሳኖች በቀሪዎቹ እያደጉ በመጡት መንግስታት ውስጥ በሕብረተሰብ ደህንነት፣ በቀረፅ ስርዓት፣ በፋይናንስ እና በአስተዳደር ሥርዓት የማይረሳ አበርክቶ አስተላልፎ አልፏል።

ኡመር ኢብን አል ካተብ የተወጋው አቡ ሉሉአህ (Abu Lu'lu'ah) በተባለ የፐርሺያ ጭሰኛ (ባርያ) ወይም የፐርሺያ ሰብአ ሰገል ሲሆን እርሱም የፋጅር (Fajr) ፀሎተኛችን እየመራ በነበረበት ጊዜ ነው። ኡመርም በአልጋው ላይ በሞት እያጣጣረ ሳለ በዙሪያው ያሉት ሰዎች እንደራሴያቸውን እንዲመርጥላቸው ጠይቀውት ነበር። እርሱም ስድስት የሚሆኑ ኮሚቴዎችን

ከጠቆማቸው በኋላ ከነእርሱ ውስጥ በሦስት ቀን ውስጥ አንዱን እንዲመርጡ እና በአራተኛው ቀን ይፋ እንዲያደርጉ አዘዛቸው፡፡ እነርሱም አሊ ኢብን አቢ ታሊብ (Ali ibn Abi Talib)፣ ኡስማን ኢብን አፋን (Uthman ibn Affan)፣ አብዱር ራህማን ኢብን አውፍ (Abdur-Rahman ibn Awf)፣ ሰዐድ ኢብን አቢ ዋቃስ (Sad ibn Abi Waqqas)፣ አዝ ዙባይር ኢብን አል-አዋም (Az-Zubayr ibn Al-Awam)፣ እና ታልሃህ ኢብን ኡባይድ አላህ (Talhah ibn Ubayd Allah) ነበሩ፡፡

እነርሱም በሦስት ቀን ውስጥ እንዲመርጡ በኡመር ቢታዘዙም በ2ኛው ቀን ምንም ሳይመርጡ በውስጣቸው የተፈጠረ ነገር ምን እንደሆነ ባይታወቅም ሊከሽፍ ቻለ፡፡ ይሁን እንጂ አብዱር ራህማን ኢብን አውፍ በውሳኔው የማይቃወሙ ከሆነ የራሱን ምርጫ ሊያቀርብላቸው አስማማቸው፡፡ በዚህ ጊዜ ሁሉም እርሱ አዲስ ከሊፋ እንዲመርጥላቸው ወሰኑ፡፡ እርሱም እያንዳንዱን እጩዎች ካነጋገራቸው በኋላ ወደ መዲና በመሄድ ህዝቡን ከሊፋቸው ማን መሆን እንደሚፈልጉ አወያያቸው፡፡ በመጨረሻም አብዱር ራህማን አብዛኛው ሕዝብ በመረጠው ውሳኔ መሠረት ኡስማን ኢብን አፋንን መረጠ፡፡

ኡስማን ኢብን አፋንም የሙስሊም መንግስት መሪ ከሆነ በኋላ ቀለል ያለ ኑሮ ነበር የሚኖረው፡ ፡ ለእርሱም የተሳካለት የቢዝነስ ሰው መሆንና ቅንጡ ሕያወት መኖር ቀላል ይሆንለት ነበር፡፡ ነገር ግን በዚህ ዓለም መሪ መሆን ፈፅሞ አላማው አልነበረም፡፡ እርሱም ይህ ዓለም ሙከራና ጊዜያዊ መሆኑን ያውቅ ስለነበር የሚያልመው ከተሾመ በኋላ ያለውን አስደሳች ነገር መሞከርና መቋደስ ነበር፡፡ ይህም ጨዋነት እና ለጋስነት የነበረው ባህሪው ከሊፋ ከሆነ በኋላም ቀጥሎ ነበር፡፡ ከሊፋዎች ሁሉ ከመንግስታቸው ካዝና ለሚያገለግሉበት ደመወዝ ይከፈላቸው የነበረ ቢሆንም ኡስማን ግን ለሙስሊሙ በሚያደርገውን አገልግሎት ምንም አይነት ክፍያ አይወስድም ነበር፡፡ በዚህም ሳያበቃ ሁል ጊዜ ዓርብ ዓርብ ጭሰኞችን ነፃ ማድረግ፣ ባላቸው የሞቱባቸውን ጋለሞታዎች እና ህፃናቶችን መንከባከብ ልምዱ አድርጎት ነበር፡፡ በዚህም ትህትናውና ፅናቱ የተሳካለት መሪ ለመሆን ቻለ፡፡

ኡስማን ኢብን አፋንም ብዙ ድሎችን የተጎናፀፈ ሲሆን ፐርሺያኖችን መረጋጋት ቀጥሎበት ነበር፣ ሙስሊሞችንም ከቤዛንታይን ይከላከልላቸው ነበር፣ ልቢያንም በሙስሊሙ መንግስት ስር እንድትሆን አድርጓል እንዲሁም አብዛኞቹን አርመንያዎችን ይገዛ ነበር፡፡ ኡስማንም ሙሀዊያህ ኢብን አቢ ሶፊያን (Mu'awiyah ibn Abi Sufyan) የተባለውን የአጎቱን ልጅ የሴሪያ ገዢ እንዲሆን ልኮት የነበረ ሲሆን በዚያም በተለያየ ጊዜ ከቤዛንታይን ጋር ለሚያደርጉት ጦርነት የሚሆን የዓረቦችን የባሕር ሐይል ሊያቋቁም ችሏል፡፡ ከዚህ በተጨማሪ በየጊዜያቱ በተለያ ፀሐፍት ተበርዞ የነበረውን ቁርኣን ከመጀመሪያው የነብዩ ሞሀመድ መልዕክት ጋር እያነፃፀረ አቀነባብሮታል፡፡ ለዚህም ኮሚቴ በማዋቀር ከአላህ በተሰጠው ቁርኣን ላይ በተያዩ ፀሐፍት ግድፈት ያለባቸውን እያስለቀመ እንዲስተካከሉ በማድረግ እስከ አሁኑ እስከአለነብት ጊዜ ድረስ ተቀባይነትን ያገኘው የቁርኣንን መልክት በሙስሊሙ ዓለም እንዲሰራጭ አድርጓል፡፡

ኡስማን ኢብን አፋንም ከአዳዲስ የእስላም ግዛቶች የሚሾሙ አዳዲስ ሹማምንቶች በመንግስት አስተዳደር ላይ ነብዩ ሞሃመድንና ከሊፋዎችን መከተል የለብንም የሚሉ ብዙዎች ከሰውት ነበር፡፡ በመጨረሻም ተፃራሪዎቹ በእርሱ ላይ በማሴር አቀዱ፣ ቤቱንም ከበቡ ሰዎችም እንዲገድሉት አነሳሱ፡፡ ብዙ አማካሪዎቹም ጥቃቱን እንዲያስቆም ቢነግሩትም እርሱ ግን አላደረገውም፡፡ የመጀመሪያውም የነብዩ ሞሀመድ ቃል ተስተካክሎ በቁርኣን እንዲቀመጥ በሚጥርበት ወቅት ሊገደል ቻለ፡፡ ኡስማን ኢብን አፋንም በ661 እ.ኤ.እ. (CE) በሰማዕትነት ሞተ፡፡ በዚህም አናስ ኢብን ማሊክ (Anas ibn Malik) ይህን የሚል ታሪክ አስፍሮ ነበር፡፡

"ነብዩም ከአቡ ባከር፣ ከኡመር እና ከኡስማን ጋር በአንዱ ቀን ወደ የኡሁድን ተራራ እየወጡ ሳላ ታራራው ተንቀጠቀጠ፡፡ ነብዩም 'ኦ ኡሁድ ፅና፡፡' በአንተም ነብዩ፣ የቀድሞ ታማኝ ደጋፊዎቼ እና ሁለት ሠማዕቶች አሉ፡፡" ብለው ተንብየው ነበር፡፡

ከኡስማን በኋላ በ661 እ.ኤ.እ. (CE) ከሊፋ አሊ ነገሠ፡፡ ከአሊ ቀጥሎ በ680 እ.ኤ.እ. (CE) ከሊፋ ሙአውያ ነገሠ፡፡ ይህ ሰው የሶርያ ሀገረ ገዢ ሆኖ ተሹሞ ስለነበር አሁን ከሊፋ ተብሎ ሲነግስ እስከአሁን የአረቦች ዋና ከተማ የነበረችውን ኤል መዲናን አስቀርቶ ደማስቆን ዋና የዓረቦች ከተማ አደረጋት፡፡ በኋላም ከሊፋ ኤል መንሡር የተባለው በ762 እ.ኤ.እ. (CE) ላይ በሞሶፖቶሚያ ግዛት ውስጥ ባለው ወደ ባግዳድ አዛወረው፡፡

እነዚህ ሁሉ የዓረብ (የሙስሊም) መሪዎች ከነብዩ ሞሃመድ ቀጥሎ እየተከታተሉ በመካከለኛው ምስራቅ እና በሰሜን አፍርካ ያለውን እንዲሁም አብዛኛውን የቆስጠንጥኒያ ያለውን ግዛት በውጊያ ይዘው ሲጨርሱ ከዚያም ወደ አውሮፓ በመሻገር በደቡብ አውሮፓ የሚገኙትን የፈረንሳይንና የጣልያንን ደቡባዊ ክፍል፣ እንዲሁም እስፔንን በአጠቃላይ ይዘው ማስተዳደር ጀመሩ፡፡ በያዙት ሀገር ያሉትን ሁሉ የክርስቲያንንም ሆነ የሌሎች አምልኮ ቤቶችን በመስጊድ ፣ ዕምነቶቻቸውንም ወደ ሙስሊም እየቀየሩ ቀጠሉ፡፡

ያኔ በመዲና ተጠናክሮ የነበረው የዕስልምና ዕምነትም ተስፋፍቶ በአሁኑ ወቅት በዓለም ከክርስትና ሀያማኖት ቀጥሎ በሁለተኛ ደረጃ ወደ 23% የሚሆን ሕዝብ የዕምነቱ ተከታይ እንደሆኑ ጥናቶች ያመለክታሉ፡፡

ንጉስ አርማህ

ነብዩ ሞሀመድ ስደተኞችን ወደ ኢትዮጵያ ሲልኳቸው "ወደ ሐበሻ መሬት ሸሹ፡፡ በዚያ ፍርዱ ቅን የሆነ ሕዝቡንም በሰላም የሚገዛ ንጉስ አለ፡፡ ኢትዮጵያ የዕውነት ሀገር ናት፡፡ ንጉሷም መልካም ሰው ነው፡፡ በእርሱ ዘንድ ማንም ሰው አይበደልምና የአላህ ፈቃድ ሆኖ መከላከያ

እስክናገኝ ድረስ ወደዚያ ሄዳችሁ ጊዜ ብታሳልፉ መልካም ነውና ወደ ፅድቅ ሀገር ሂዱ፡፡” በማለት ነበር የላኳቸው፡፡

ንጉስ አርማህ 2ኛም ሙስሊሞቹን ተቀብሎ እንደፍላጎታቸው አስቀመጣቸው፡፡ በዚህ ጊዜ ግን የነብዩ ሞሀመድ ተቃዋሚ የሆኑ የዓረብ ገዢዎች ንጉስ አርማህ 2ኛ ስደተኞቹን አሳልፎ እንዲሰጣቸው /እንዲመልስላቸው/ ከብዙ ውድ ስጦታዎች እንዲሁም በኢትዮጵያ በጣም ከሚፈለጉትን ዕቃዎችም ጋር በማካተት ደብዳቤ አሲዘው መልዕክት ሰደዱበት፡፡

የንጉስ አርማህ 2ኛ ምላሽ ግን ቁርጥ ያለ ነበር፡፡ የወርቅ ተራራ እንኳ ብትሰጡኝ እነዚህን እንዳድናቸው የተማፀኑኝን አሳልፌ አልሰጥም፡፡ የሚል ነበር፡፡ ይህም በዚህ በአሁኑ በሰለጠነው ዘምን እንደ ልዩ ስልጣኔ የሚቆጠረውን የአሁኑን የየሀገራት ዘመናዊ ጥገኝነት መስጠትን በዚያ ዘመን በንጉስ አርማህ 2ኛ የየትኛውም ሀይማኖት ተከታይ ይሁን መተግበሩ ስልጡን እንዲሁም ለቃሉ ታማኝ መሆኑን በግልፅ ያሳያል፡፡

እነዚህም ስደተኞች በኢትዮጵያ በሰላም የኖሩ ሲሆን በመጨረሻ መካን እና መዲናን ከተቆጣጠረና የዚያን ሀገር ሰዎች በአብዛኛው የዕምነቱ ተካታይ ካደረጋቸው በኂላ ንጉስ አርማህ 2ኛ ስደተኞቹን የተለያ ስጦታዎችን አበርክቶላቸው በሰላም ወደ ሀገራቸው ሸኘቷቸው ነበር፡፡ በዚህም ንጉስ ተግባር ደስ የተሰኙት ነብዩ ሞሀመድ ሐበሻንና የሐበሻን ንጉስ በቅዱስ ቁራናቸው ሳይቀር በመልካም ጎኑ እያወሱ “ሐበሻን አትንኩ!” የሚል ፅሑፍ ሳይቀር ሊያፅፉ ችለዋል፡፡ ከዚያም ወዲያ መልካም ግንኙነት ስለነበራቸው እና በዚህም በአክሱም እምነቱን የተቀበሉ ኢትዮጵያውያንም ስለነበሩ ለቤተ አምልኮታቸው የሚሆን በትግራይ ግዛት ውስጥ የመጀመሪያውን መስኪጊድ ለመስራት ተቻለ፡፡ ይህም መሲጊድ የተሠራው በወቅቱ በአክሱም መንግስት ስር በነበረውና የአውራጃው ገዢ በሆነው አል ነጃሺ አማካይነት ነው፡፡ መስኪዱም በእርሳቸው ስም የአል ነጃሺ መስኪድ ተብሎ ይጠራል፡፡ ይህም መስኪድ በወቅቱ ንጉስ አርማህ 2ኛ በዘመኑ በፈፀሙት ተግባር ምክንያት የፍቅር እና የስምምነት ብሎም የመተማመንና የመቻቻል መንፈስ ያለው ጥንታዊ ባሕል የሚያሳይ የአምልኮት ቤት ለመሆን ቻለ፡፡ በአሁኑ ወቅትም የአል ነጃሺ መስኪድ ከአምልኮት ተግባር ባሻገር በቱሪዝም መስህብነት እያገለገለ ይገኛል፡፡ ይህን የአልነጃሺ መስኪድ በምስል ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

ምስል የአልነጃሺ መስኪድ

ምስል

ንጉስ አርማህ (623-638)

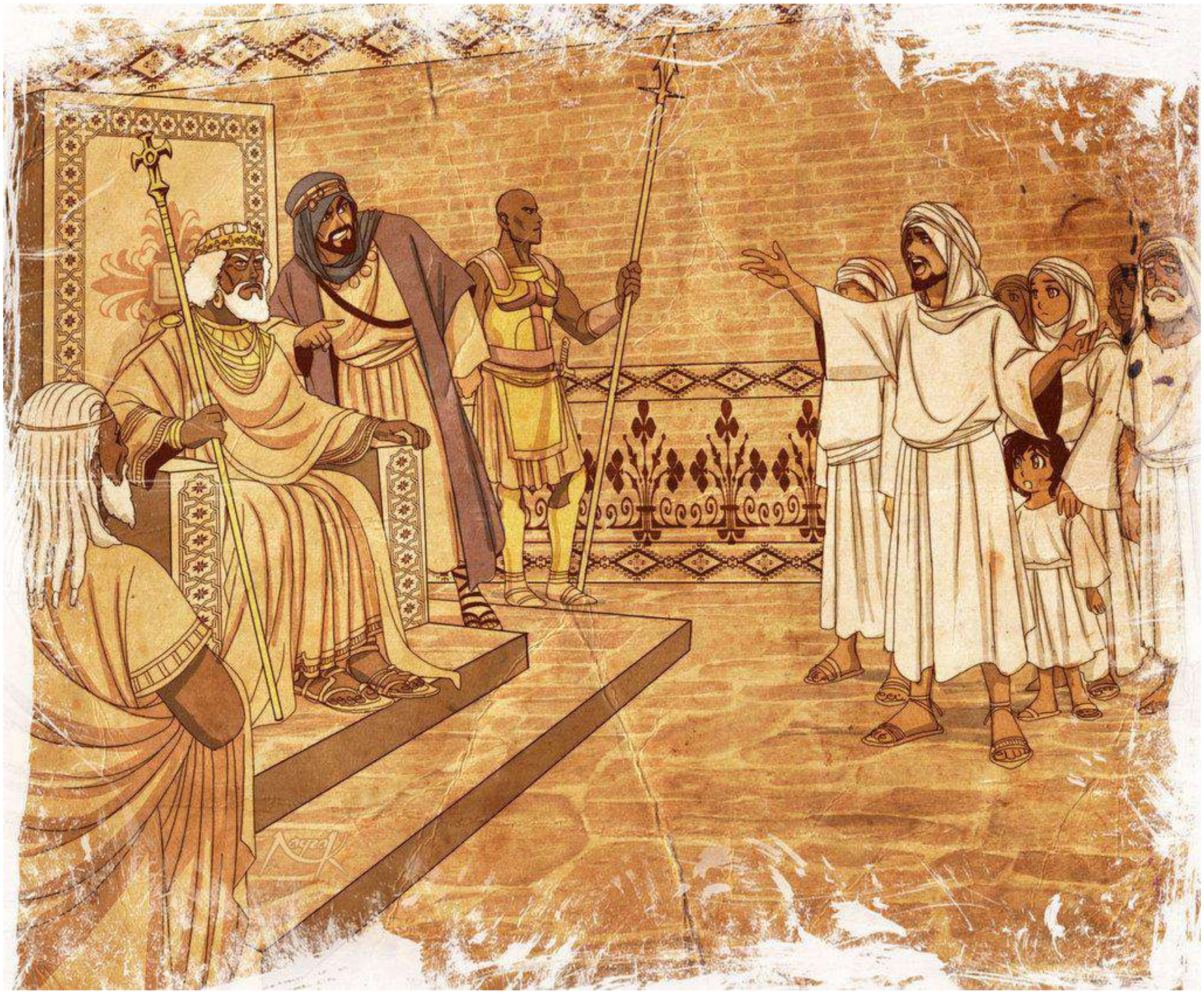

ምስል ንጉስ አርማህ ሙስሊሞችን ሲቀበል

ከአክሱም ሥርወ መንግስት ቀጥሎ እስከ ዛግዌ ሥርወ መንግስት መምጣት ድረስ ታሪካቸው ጎልቶ የሚታወቁ ነገስታት አልነበሩም፡፡ በተለይም ለኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን ፈታኝ ጊዜም እንደነበር የሚታወቅ ነው፡፡

ንጉስ ድግናዠን

ዮዲት (ጉዲት)

ንጉስ አንበሳ ውድም

ንጉስ አፄ ድልነአድ

አቡነ ሠላማ 2ኛ

ሐይቅ ደብረ ነጎድጓድ ቅዱስ እስቲፋኖስ አቡነ ኢየሱስ ሞዓ አንደነት ገዳም

ምስል

ምስል

ካርታ

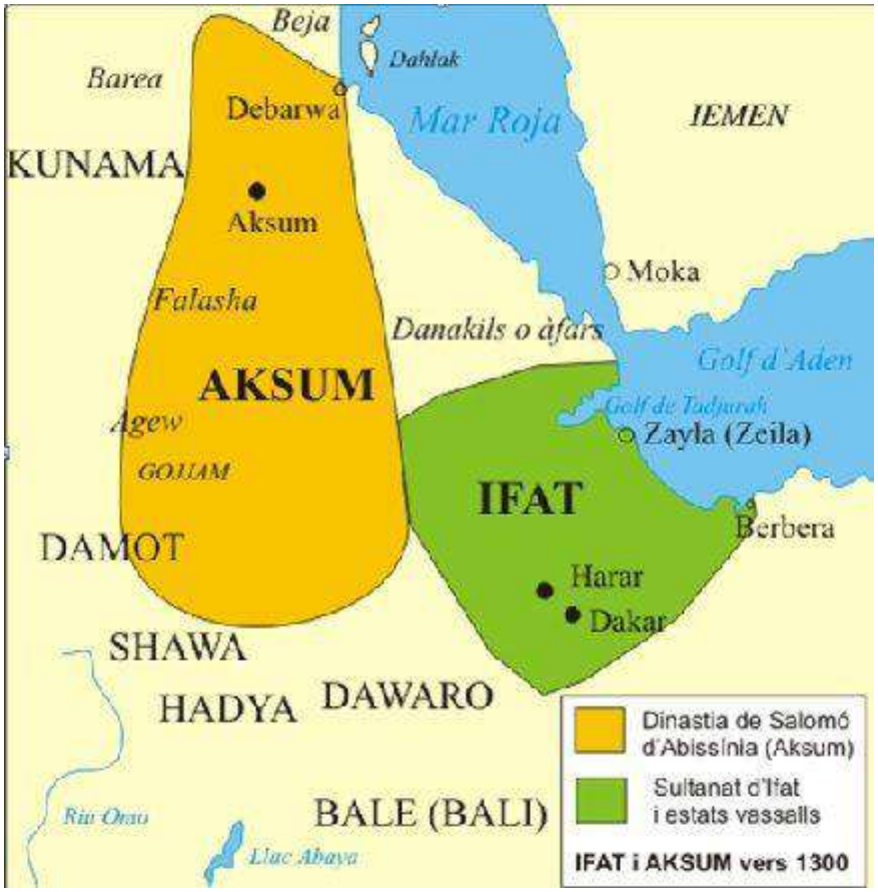
Beja
Dahlak
Barea
Debarwa
Mar Roja
IEMEN
KUNAMA
Aksum
Moka
Falasha
Danakils o àfars
Golf d'Aden
AKSUM
Golf de Tadjurah
Agew
Zayla (Zeila)
GOJJAM
IFAT
Berbera
DAMOT
Harar
Dakar
SHAWA
HADYA
DAWARO
Riu Omo
BALE (BALI)
Llac Abaya
Dinastia de Salomó d'Abissínia (Aksum)
Sultanat d'Ifat i estats vassalls
IFAT i AKSUM vers 1300

ምስል

የአክሱም መንግስትም በ940 ዓ.ም. በወቅቱ በተነሳችው በዮዲት ጉዲት አማካይነት ሊወድቅ ችሏል።

የሮሃ ላልይበላ ከተማ እና የዛግዌ ሥርወ መንግስት መመሥረት

ከላይ በዳዕማት ስርወ መንግስት ዘመን እንዳየነው የተወሰኑት የሳባ ነገዶች ከአማራ ሳይንት ተድባበ ማርያም አካባቢ፣ ከአንጎት (ሀይቅ እስቲፋኖስ)፣ ከኮምቦልቻ እና አካባቢው በመነሳት ወደ ሸዋ ማቅናታቸውን እናስታውሳለን። ከነዚህም በሸዋ ሠፍረው ከነበሩት የሳባ ነገዶች ውስጥ አንዱ አንበሳ ውድም ሲሆን እርሱም በዋሻ ውስጥ ይኖር ነበር። ነገር ግን የአክሱምን መንግስት ሲመራ የነበረው ከሠለሞን ነገስታቶች አንዱ የሆነው ንጉስ ድግናዡን በዮዲት (ጉዲት) ሲደመሠሥ ከሸዋ የተነሳው የሳባ (የሰለሞን) ዘር የሆነው አንበሳ ውድም ከማራቤቴ፣ ከመርጦ ለማርያም፣ ከስማዳ ጦሩን አሰባስቦ ዮዲትን (ጉዲትን) አሸንፎ አክሱም ላይ ነገሰ። እርሱም አክሱም ላይ ከነገሰ በኋላ ዕድሜው ስለገፋ ታናሽ ወንድሙን ድልነዓድን አንግሦ ሞተ።

ንጉስ ድል ነዓድም መንግስቱን ከአክሱም ወደ አንጎት በማዞር በወረባቦ ሐይቅ እስቲፋኖስ ዙሪያ በሚገኘው ደብረ እግዚአብሔር ይኖር ነበር። መራ ተክለሃይማኖትም የአገው ተወላጅ ሆኖ ለዚህ የሳባ (የሠለሞን) ዘር ለሆነው ለንጉስ ድልነዓድ ከፍተኛ የጦር ወታደር በመሆን ያገለግል ነበር። ንጉሱንም በጣም ይንከባከብ ስለነበር እንዲሁም የዕርሱን ልጅ ልዕልት መሶበ ወርቅን ይቀርባት ነበር። ንጉስ ድልነዓድም ምን ላድርግልህ ብሎ ሲጠይቀው ልጁን ልዕልት መሶበ ወርቅን እንዲያጋባው ጠየቀ። ንጉሡም እርሷ እሺ ካለችህ በማለት ፈቅዶለት ልጁን ሊያገባው ቻለ። ንጉስ ድልነዓድ ሲሞት መራ ተክለሐይማኖት የንጉሱን የድልነዓድ ሴት ልጅ የሆነችውን ንግስት መሶበ ወርቅ አግብቶ ካህኑን አባ እዮሶያስ እንዲያነግሰው እሱን በመያዝ እንዲሁም በዳዕማት ስረወ መንግስት ጊዜ እዛው ሃይቅ እስቲፋኖስ ይኖሩ ከነበሩት የተወሰኑ የሳባ ነገዶች ይዞ ወደ አገው ምድር አፈለሠ።

ከዚህም በኋላ የአገው እንዲሁም በአማራ ሳይንት ከነበሩት የተወሰኑ የአምሃራ ሳባያን ነገዶች ጋር አንድ ላይ በመሆን በአገዉ ተወላጅ በሆነው በመራ ተክለ ሃይማኖት እና የሳባ ተወላጅ በሆነችው ሚስቱ ንግስት መሶበ ወርቅ አማካይነት በላስታ ምድር በተለይም አዳፋ ወይም ላልይበላ በተባለው ቦታ ሠፍረው የዛጉኤ ስርወ መንግስትን ሊመሰርቱ ችለዋል። ዛግዌ ማለት አሸሸ ወይም አፈለሠ ማለት ነው። መራ ተክለሐይማኖት ንግስናውን ያገኘው ደግሞ እስራኤላወውያን እና የተወሰኑ የአማራ ሳባውያኖች ይኖሩበት በነበረው ቦታ በአማራ ሳይንት ተድባበ ማርያም ላይ ነው።

መራ ተክለ ሐይማኖት እና ልዕልት መሶበ ወርቅ ፀፀውድምን፣ ግርማ ስዩምን እና ጃን ስዩምን ይወልዳሉ፡፡ ከሁሉም ታላቅ የነበረው ፀፀውድም ነው፡፡ ጃን ስዩም የፀፀውድም ታናሽ ወንድም ሲሆን ይምርሀነ ክርስቶስን ወልዷል፡፡ ግርማ ስዩም ቅዱስ ሃርቤን እና ገብረ መስቀልን (ላሊበላን) ወልዷል፡፡ ቅዱስ ሃርቤ ደግሞ ቅዱስ ነአኩቶለአብን ወልዷል፡፡

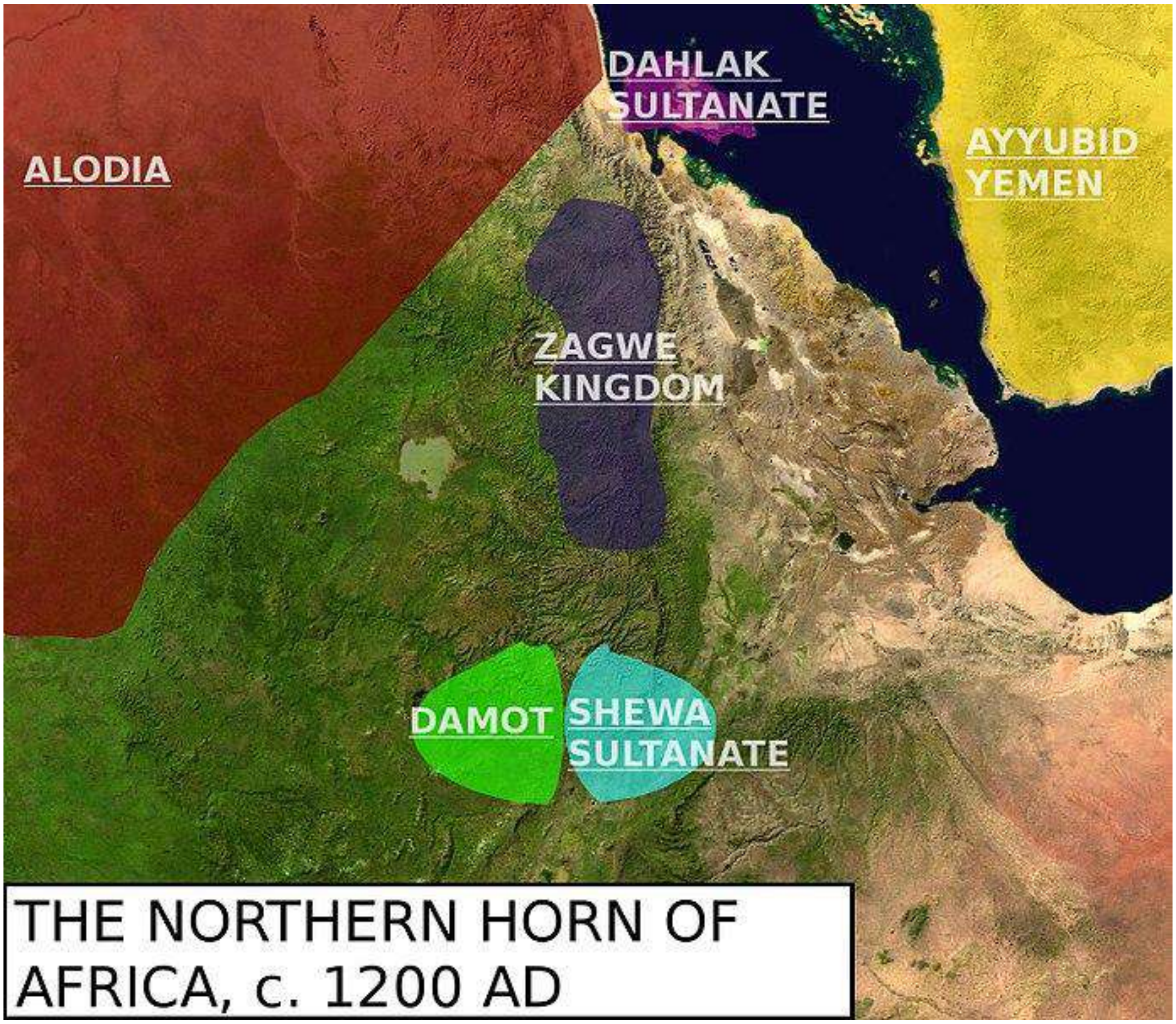

ካርታ የዛጉኤ ስረወ መንግስት ግዛት

ምስል በዛጉዌ ስርወ መንግስት ጊዜ የነበሩ ነገስታቶች ከግራ ወደ ቀኝ ቅዱስ ይምርሃነ ክርስቶስ፣ ቅዱስ ገብረ ማርያም ቅዱስ ላልይበላ ቅዱስ ነአኩቶ ለአብ

ከዚህ በኂላ እነዚህ የአገው፣ የአምሐራ የሳባ ነገዶች እና ከተወሰኑትም የትግሬ የሳባ ነገዶች ጋር አንድ ላይ በመሆን የሮሃን ቤተ መቅደሶች ሊሰሩ ችለዋል፡፡ የላልይበላ ቤተ መቅደሶች የታነጹት በፊት ቀይት በምትባል የአምሃራ ሳይንት ባላባት ዕርስት ላይ ነው፡፡ የላልይባልን ቤተ መቅደሶች በምስል ላይ መመልከት ይቻላል፡፡

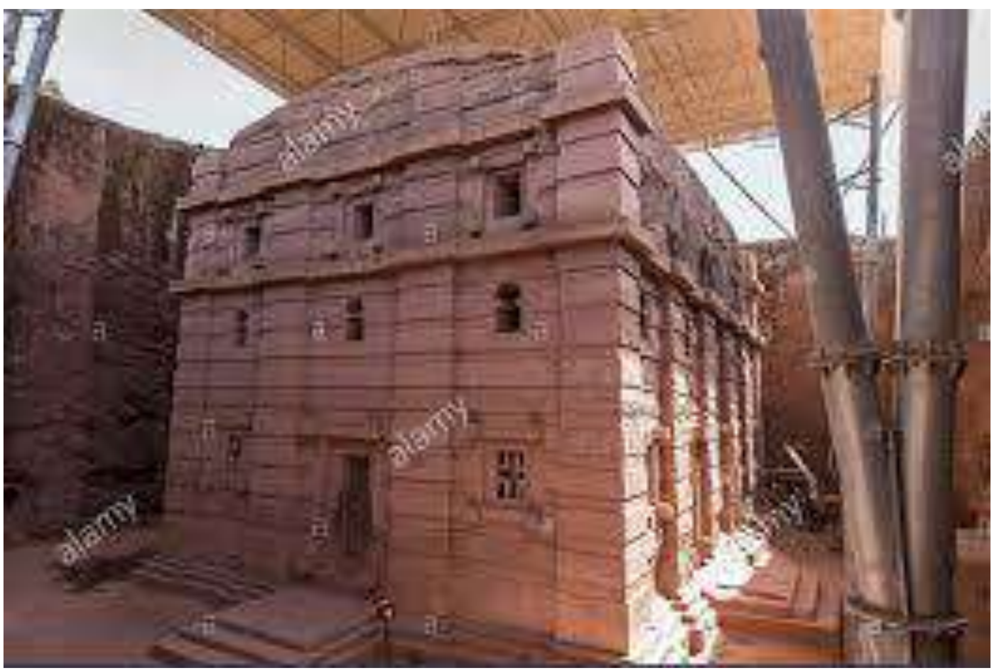

ምስል የሮሃ ውቅር ቤተ መቅደሶች

ከእስራኤል የመጡት ነገዶች ደግሞ ይኖሩበት ከነበረው የአማራ ሳይንት (ተድባበ ማርያም) ወደ ጎንደር አቅንተው ፈላሻ ተብለው መኖር ጀመሩ፡፡ አሁን እስራኤላውያን ቀድሞ ወደ ኢትዮጵያ

ከመጡት የእስራኤል ነገዶች (ፋላሻዎች) ጋር ግንኙነት ፈጥረው ብዙ የፈላሻ ዘሮች በአሁን ጊዜ እስራኤል ሀገር ሄደው እዛው እየኖሩ ይገኛሉ፡፡

ንጉስ ይትባረክ (እመልመኩን)

ንጉስ ይኩኖ አምላክ

ዳጋ እስቲፋኖስ የአባቶች አንድነት ገዳም

የበረራ ከተማ - የሸዋ ነገስታት - የኢትዮጵያ መንግስት መመሥረት

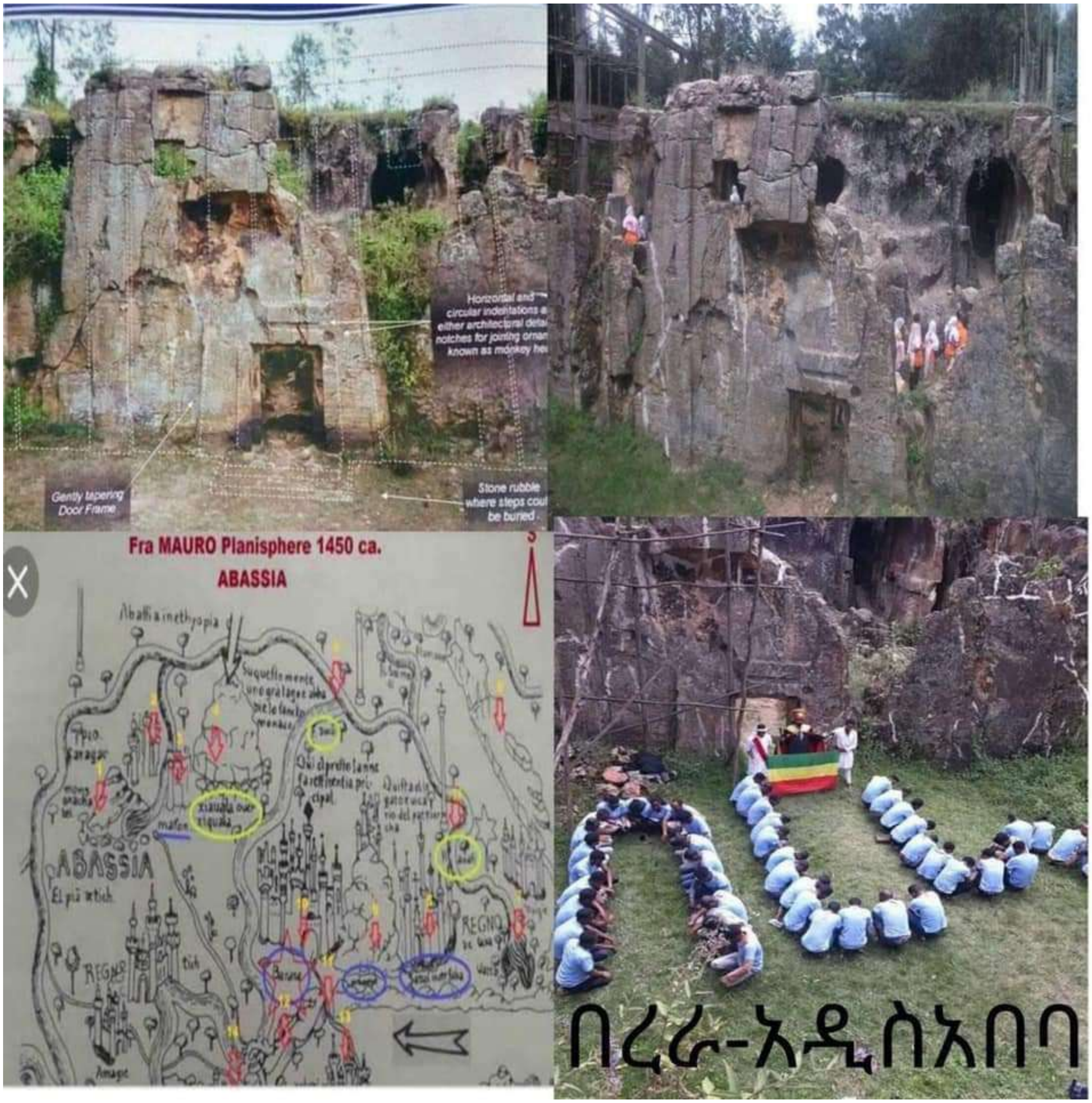

ምስል በበረራ ከተማ የመንግስቱ መቀመጫ የነበረው የረር ቅዱስ ሚካኤል ቤ/ክርስቲያን

የጎንደር ከተማ - የመሳፍንት ነገስታት - የኢትዮጵያ መንግስት መመሥረት

የመቀሌ ከተማ - የትግራይ ነገስታት - የኢትዮጵያ መንግስት መመሥረት

የአንኮበር ከተማ - የሸዋ ነገስታት - የኢትዮጵያ መንግስት መመሥረት

የአዲስ አለም (መናገሻ) ከተማ - የሸዋ ነገስታት - የኢትዮጵያ መንግስት መመሥረት

የእንጦጦ ከተማ - የኢትዮጵያ መንግስት መመሥረት

ምስል የሀጂ ሆጀሌ መስኪድ

ምስል የሼህ ድሬ ሁሴን መስኪድ

የአዲስ አበባ ከተማ - የኢትዮጵያ መንግስት መመሥረት

የአሁኗ ኢትዮጵያ - የኢትዮጵያ መንግስት መመሥረት

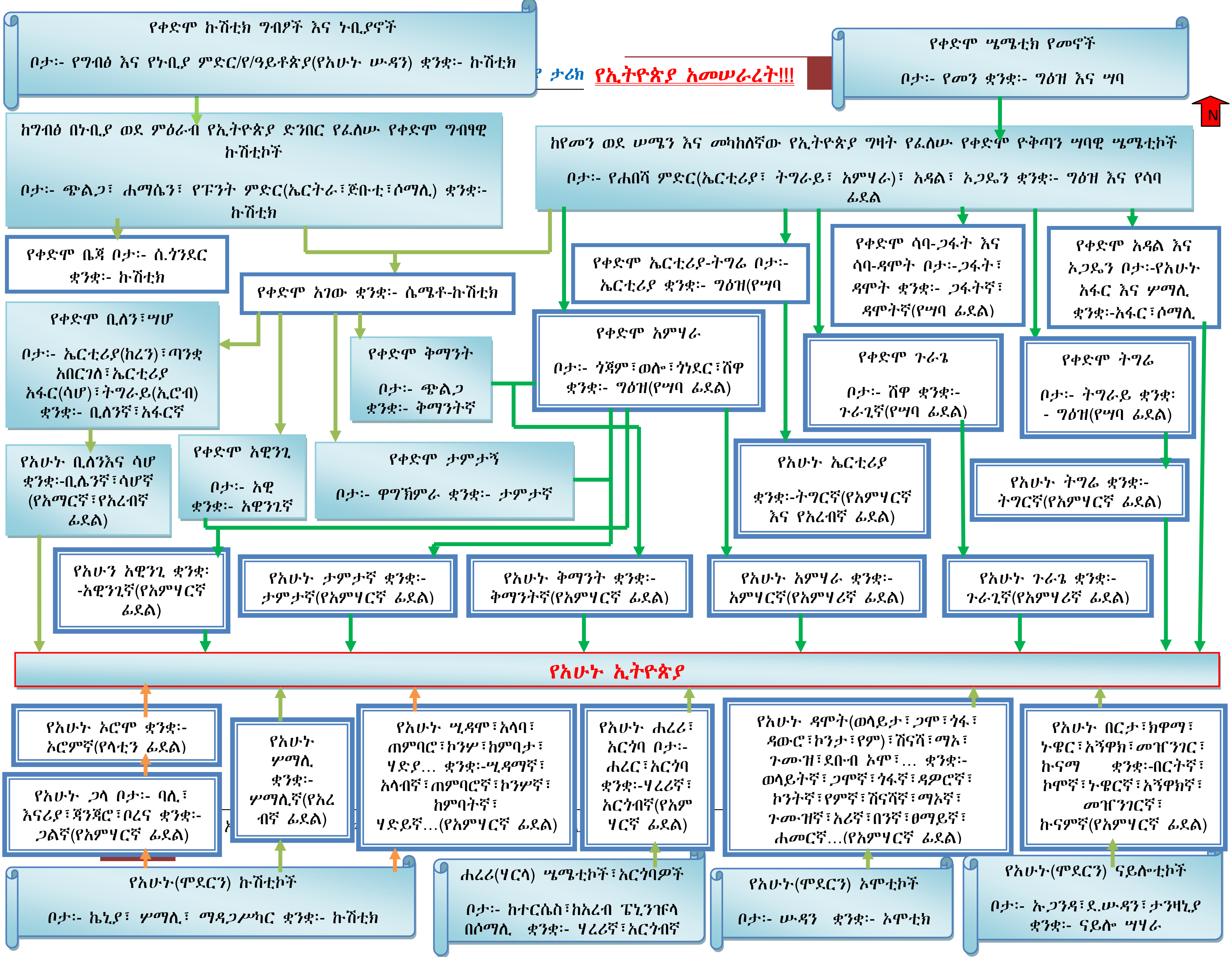

የቀድሞ ኩሽቲክ ግብፆች እና ኑቢያኖች
ቦታ:- የግብፅ እና የኑቢያ ምድር/የ/ዓይቶጵያ(የአሁኑ ሡዳን) ቋንቋ:- ኩሽቲክ
የኢትዮጵያ አመሠራረት!!!
የቀድሞ ሤሜቲክ የመኖች
ቦታ:- የመን ቋንቋ:- ግዕዝ እና ሣባ
ከግብፅ በኑቢያ ወደ ምዕራብ የኢትዮጵያ ድንበር የፈለሡ የቀድሞ ግብፃዊ ኩሽቲኮች
ቦታ:- ጭልጋ፣ ሐማሴን፣ የፑንት ምድር(ኤርትራ፣ጅቡቲ፣ሶማሊ) ቋንቋ:- ኩሽቲክ
ከየመን ወደ ሠሜን እና መካከለኛው የኢትዮጵያ ግዛት የፈለሡ የቀድሞ ዮቅጣን ሣባዊ ሤሜቲኮች
ቦታ:- የሐበሻ ምድር(ኤርቲሪያ፣ ትግራይ፣ አምሃራ)፣ አዳል፣ ኦጋዴን ቋንቋ:- ግዕዝ እና የሳባ ፊደል
የቀድሞ ቤጃ ቦታ:- ሰ.ጎንደር ቋንቋ:- ኩሽቲክ
የቀድሞ አገው ቋንቋ:- ሴሜቶ-ኩሽቲክ
የቀድሞ ኤርቲሪያ-ትግሬ ቦታ:- ኤርቲሪያ ቋንቋ:- ግዕዝ(የሣባ
የቀድሞ ሳባ-ጋፋት እና ሳባ-ዳሞት ቦታ:-ጋፋት፣ ዳሞት ቋንቋ:- ጋፋትኛ፣ ዳሞትኛ(የሣባ ፊደል)
የቀድሞ አዳል እና ኦጋዴን ቦታ:-የአሁኑ አፋር እና ሦማሊ ቋንቋ:-አፋር፣ሶማሊ
የቀድሞ ቢለን፣ሣሆ
ቦታ:- ኤርቲሪያ(ከረን)፣ጣንቋ አበርገለ፣ኤርቲሪያ አፋር(ሳሆ)፣ትግራይ(ኢሮብ) ቋንቋ:- ቢለንኛ፣አፋርኛ
የቀድሞ ቅማንት
ቦታ:- ጭልጋ ቋንቋ:- ቅማንትኛ
የቀድሞ አምሃራ
ቦታ:- ጎጃም፣ወሎ፣ጎነደር፣ሸዋ ቋንቋ:- ግዕዝ(የሣባ ፊደል)
የቀድሞ ጉራጌ
ቦታ:- ሸዋ ቋንቋ:- ጉራጊኛ(የሣባ ፊደል)
የቀድሞ ትግሬ
ቦታ:- ትግራይ ቋንቋ:- ግዕዝ(የሣባ ፊደል)
የአሁኑ ቢለንእና ሳሆ ቋንቋ:-ቢሌንኛ፣ሳሆኛ (የአማርኛ፣የአረብኛ ፊደል)
የቀድሞ አዊንጊ
ቦታ:- አዊ ቋንቋ:- አዊንጊኛ
የቀድሞ ታምታኛ
ቦታ:- ዋግኽምራ ቋንቋ:- ታምታኛ
የአሁኑ ኤርቲሪያ
ቋንቋ:-ትግርኛ(የአምሃርኛ እና የአረብኛ ፊደል)
የአሁኑ ትግሬ ቋንቋ:- ትግርኛ(የአምሃርኛ ፊደል)
የአሁን አዊንጊ ቋንቋ:-አዊንጊኛ(የአምሃርኛ ፊደል)
የአሁኑ ታምታኛ ቋንቋ:- ታምታኛ(የአምሃርኛ ፊደል)
የአሁኑ ቅማንት ቋንቋ:- ቅማንትኛ(የአምሃርኛ ፊደል)
የአሁኑ አምሃራ ቋንቋ:- አምሃርኛ(የአምሃሪኛ ፊደል)
የአሁኑ ጉራጌ ቋንቋ:- ጉራጊኛ(የአምሃሪኛ ፊደል)
የአሁኑ ኢትዮጵያ
የአሁኑ ኦሮሞ ቋንቋ:- ኦሮምኛ(የላቲን ፊደል)
የአሁኑ ሦማሊ ቋንቋ:- ሦማሊኛ(የአረብኛ ፊደል)
የአሁኑ ሢዳሞ፣አላባ፣ ጠምባሮ፣ኮንሦ፣ከምባታ፣ ሃድያ... ቋንቋ:-ሢዳምኛ፣ አላብኛ፣ጠምባሮኛ፣ኮንሦኛ፣ ከምባትኛ፣ ሃድይኛ...(የአምሃርኛ ፊደል)
የአሁኑ ሐረሪ፣ አርጎባ ቦታ:- ሐረር፣አርጎባ ቋንቋ:-ሃረሪኛ፣ አርጎብኛ(የአምሃርኛ ፊደል)
የአሁኑ ዳሞት(ወላይታ፣ጋሞ፣ጎፋ፣ ዳውሮ፣ኮንታ፣የም)፣ሽናሻ፣ማኦ፣ ጉሙዝ፣ደቡብ ኦሞ፣... ቋንቋ:- ወላይትኛ፣ጋሞኛ፣ጎፋኛ፣ዳዉሮኛ፣ ኮንትኛ፣የምኛ፣ሽናሻኛ፣ማኦኛ፣ ጉሙዝኛ፣አሪኛ፣በንኛ፣ፀማይኛ፣ ሐመርኛ...(የአምሃርኛ ፊደል)
የአሁኑ በርታ፣ክዋማ፣ ኑዌር፣አኝዋክ፣መዠንገር፣ ኩናማ ቋንቋ:-በርትኛ፣ ኮሞኛ፣ኑዌርኛ፣አኝዋክኛ፣ መዠንገርኛ፣ ኩናምኛ(የአምሃርኛ ፊደል)
የአሁኑ ጋላ ቦታ:- ባሊ፣ እናሪያ፣ጃንጃሮ፣በረና ቋንቋ:- ጋልኛ(የአምሃርኛ ፊደል)
የአሁኑ(ሞደርን) ኩሽቲኮች
ቦታ:- ኬኒያ፣ ሦማሊ፣ ማዳጋሥካር ቋንቋ:- ኩሽቲክ
ሐረሪ(ሃርላ) ሤሜቲኮች፣አርጎባዎች
ቦታ:- ከተርሴስ፣ከአረብ ፔኒንዡላ በሶማሊ ቋንቋ:- ሃረሪኛ፣አርጎብኛ
የአሁኑ(ሞደርን) ኦሞቲኮች
ቦታ:- ሡዳን ቋንቋ:- ኦሞቲክ
የአሁኑ(ሞደርን) ናይሎቲኮች
ቦታ:- ኡጋንዳ፣ደ.ሡዳን፣ታንዛኒያ ቋንቋ:- ናይሎ ሣሃራ
N

የመፅሐፍ ማጣቀሻዎች

- ❖ ታላቁ መፅሐፍ ቅዱስ (81 አሃዱ)
- ❖ መጻሕፊ ቅሌምንጦስ ዘሮም
- ❖ ገድለ አቡነ አዳም
- ❖ አክሲማሮስ (ሄክሳሜሮን) ዘኢጲፋንዮስ
- ❖ የጎንደር ታሪክ (ያሬድ ግርማ 1999 ዓ.ም.)
- ❖ የኢትዮጵያ ታሪክ ኑቢያ ናፓታ-መሮዌ 1ኛ መፅሐፍ (ተክለፃዲቅ መኩሪያ 1966 ዓ.ም.)
- ❖ የኢትዮጵያ ታሪክ ኑቢያ - አክሱም - ዛጉኤ 1ኛ መፅሐፍ (ተክለፃዲቅ መኩሪያ 1991 ዓ.ም.)
- ❖ ዋዜማ - በማግስቱ የኢትዮጵያን ነገስታት የታሪክ በዓል ለማክበር (ብላቴን ጌታ ህሩይ ወልደ ስላሴ 1921 ዓ.ም.)
- ❖ የኢትዮጵያ ታሪክ (ባሕሩ ዘውዴ 1999 ዓ.ም.)
- ❖ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ቁ.2 (ዲ/ን መንግስቴ ጎበዜ እና ዲ/ን አሳምነው ካሳ 2001 ዓ.ም.)
- ❖ ክብረ አምሐራ (ልጅ ተድላ መላኩ 2018 እ.ኤ.አ.)
- ❖ ፍስሐ ያዜ (የኖህ የ500 ዓመት ታሪክ - ከኖህ እስከ ኢህአዴግ 2003)
- ❖ የጥንቷ የኢትዮጵያ ታሪክ (በመሪ ራስ አማን በላይ)
- ❖ አውደ ነገስት ወፍካሬ ክዋክብት (በ1953 አ.አ.)
- ❖ ክብረ ነገስት (1994 ዓ.ም. ስርግው ገላው)
- ❖ መጽሐፈ ስንክሳር
- ❖ የእመቤታችን ጉዞ ከገሊላ ወደ ግብጽ እና ኢትዮጵያ (መጋቢ ሐዲስ ስቡሕ አዳምጤ 2006 ዓ.ም.)
- ❖ ንዋየ ቅድሳት አዘገጃጀት አጠቃቀምና ምስጢር (1999 ሚሊዮን በለጠ አሰፋ)
- ❖ ጥንታዊ ስርዓተ ማህሌት ዘ አቡነ ያሬድ (መሪ ጌታ ልሳነ ወርቅ ገብረ ጊዮርጊስ)

- ታሪክ ነገስት ከምንይልክ 1ኛ እስከ ምንይልክ 2ኛ (807 ዓ.ም. መ/ር ደሴ ቀለብ)
- ሰርሳሪ ተረከዞች (የሺ ሃሳብ አበራ 2012 ዓ.ም.)
- በረራ - ቀዳሚት አዲስ አበባ (ፕ/ሀብታሙ መንግስቴ ተገኝ 2012 ዓ.ም.)
- ከዊኪፒዲያ ወይም ኢንሳክሎፒዲያ (Wikipedia, the free encyclopedia)
- Queen of Sheba (26 March 2018 Professor of Philosophy at Marist College, New York)